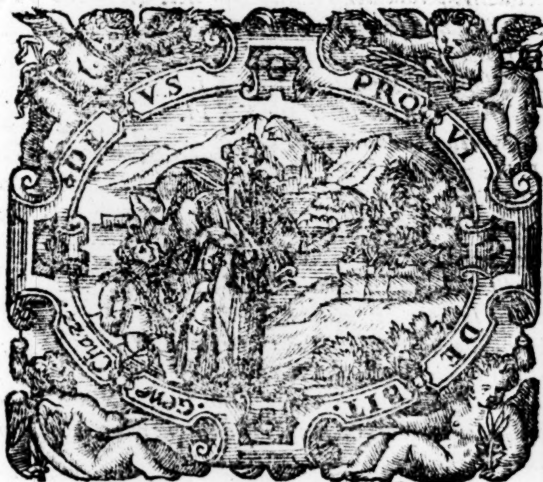
ORATIONVM M. T. CICERONIS,

VOLVMEN SECVNDVM.

Ex emendatione Dionysii Lambini.

LONDINI

Apud Ioh. Iacſonum, & Edm. Bolliſantum.

M. D. LXXXV.

INDEX ORATIONVM SECVNDI TOMI:

PRO LEGE MANILIA, SEV DE IMPERATORE Pompeio deligendo, ad populum.

ORATIO XIII.

VANQVAM mihi semper frequens conspectus vester, multo iucũdissimus, hic autem locus, ad agendũ amplissimus, ad dicendũ ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuiq; maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ, prohibuerunt. Nam, cùm antea per ætatem nondum huius auctoritatem loci contingere auderem: statuerémq;, nihil huc, nisi perfectũ ingenio, elaboratũ industria, afferri oportere: omne meum tempus amicorũ temporibus [1] [a] *transmittendum putaui. Ita neq; hic locus,* [2] *vacuus vnquam ab ĳs, qui vestram causam defenderent: & meus labor, in priuatorum periculis castè, integréque versatus, ex vestro iudicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum ter prætor primus centurĳs cunctis renuntiatus sum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis, & quid alĳs præscriberetis. Nunc cùm & auctoritatis in me tantùm sit,* [3] [b] *quantum vos honoribus mandandum esse voluistis: & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi vsu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre:* [4] [c] *certè, & siquid etiam dicendo consequi possum, ĳs ostendam potissimùm, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum iure esse video, quòd in hac insolita mihi ex hoc loco oratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio* [d] *nemini deesse potest. Dicendũ est enim de Cn. Pompeĳ singulari, eximiáq; virtute: huius autem orationis difficilius est exitum, quàm principium inuenire. Itaq;* [e] *nõ mihi tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est. Atque, vt inde oratio mea proficiscatur, vnde hæc omnis causa ducitur: bellum graue, & periculosum vestris vectigalibus, atque socĳs, à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam*

[a] Fort. tribuendum put.
[b] L. quantum vos, honorib. mandatis, esse vol. Al. quantum vos honoris mandatum esse voluistis.
[c] L. certè, si quid auctoritatis in me est, ea apud eos vtar, qui eam mihi dederunt: &, si quid dicendo c.
[d] L. deesse nemini p.
[e] L. mihi non tam cop.

oblatam esse arbitratur. Equitibus R. honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie literae, quorum magnae res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatae: qui ad me pro necessitudine, quae mihi est cum illo ordine, causam reip. periculáque rerum suarum detulerunt: Bithyniae, quae nunc [a] nostra prouincia est, vicos exustos esse complureis: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: vnum ab omnibus socijs, & ciuibus ad id bellum imperatorem deposci, atque expeti: eundem hunc vnum ab hostibus metui, praeterea neminem. Causa quae sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primùm mihi videtur de genere belli: deinde de magnitudine: tum de imperatore deligendo esse dicendum. [b] Genus est enim eiusmodi, quod maximè vestros animos excitare, atque inflammare [c] debet: in quo agitur populi R. gloria, quae vobis à maioribus cùm magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa maiores vestri magna, & grauia bella gesserunt: aguntur certissima populi R. vectigalia, & maxima: quibus amissis, & pacis ornamenta, & [d] subsidia belli frustra requiretis: aguntur bona multorum ciuium, [e] quibus est & à vobis, & ab imperatoribus reip. consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriae, praeter ceteras genteis, atque auidi laudis fuistis, [f] delenda est vobis illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta; quae penitus iam insedit, atque inueterauit in populi R. nomine: quòd is, [g] qui vna die, tota Asia, tot in ciuitatibus, vno nuntio, atq; vna literarum significatione ciueis Rom. necandos, trucidandósque denotauit, non modò adhuc poenam nullam suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum iam tertium, & vicesimum regnat: & ita regnat, vt se non Ponto, neque Cappadociae latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiae luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, vt ab illo insignia victoriae, non victoriam [h] reportarent. Triumphauit L. Sylla, triumphauit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores: sed ita triumpharunt, vt ille pulsus, superatúsque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Syllam in Italiã resp. Murenã Sylla reuocauit. Mithridates autẽ omne reliquum tempus, non ad obliuionem veteris belli, sed ad comparationem noui contulit: qui

posteaquàm

[a] L. vestra prou.

[b] Fort. Genus est igitur eiusm.

[c] L. debeat.

[d] L. & subsidia belli requiretis.

[e] L. quib. est à vobis & ipsorũ, & reip. causa cons.

[f] L. delenda vobis est illa.

[g] L. qui vno die.

[h] L. reportarint.

postea quàm maximas ædificasset, ornasśetque classeis, exercitúsque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset: [a] Bosphoranis, finitimis suis, bellum inferre simulasset: [b] vsque in Hispaniam 6 legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: vt, cùm duobus in locis disiunctissimis, maximéque diuersis, vno 7 [c] consilio, ab vnis hostium copijs bellum terra, mariq; gereretur, 8 vos ancipiti contentione [d] distracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hispaniensis, quæ multo plus firmamenti, ac roboris habebat, Cn. Pompeij diuino consilio, ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res à L. Lucullo, summo viro, est administrata, vt initia illa gestarum rerum magna, atque præclara, non fœlicitati eius, sed virtuti: hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpę, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, vt neque vera laus, ei, detracta oratione nostra, neque falsa, afficta esse videatur. Sed pro vestri imperij dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis. Maiores vestri sæpe, mercatoribus, 9 [e] ac nauiculatoribus iniuriosiùs tractatis, bella gesserunt: vos tot ciuium R. millibus, vno nuntio, atque vno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quòd erant appellati superbiùs, Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi R. consularem, [f] vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necauit? Illi libertatem ciuium R. imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis 10 verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi R. omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, vt illis pulcherrimũ fuit, tantam vobis imperij 11 gloriam [g] relinquere: sic vobis turpissimũ sit, [h] illud, quod accepistis, tueri, & cõseruare non posse. Quid, quòd salus sociorũ summũ in periculum, ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes, rex, socius populi R. atq; amicus: imminent duo reges toti Asiæ, non solũ vobis inimicissimi: sed etiam vestris socijs, atque amicis: ciuitates autem omnes, cuncta Asia, atq; Græcia 12 vestrum auxilium expectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem à vobis certum deposcere, cùm præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id facere summo sine periculo posse arbitrantur; vident, & sentiunt hoc idem, quod & vos, vnum virum esse, in quo summa sint omnia, 13 & eum propè esse, (quo etiam carent ægriùs;) cuius aduentu ipso, atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit,

[a] L. Bosporanis.
[b] L. vsque in Hispaniam legatos, ac literas misit ad.
[c] L. vno consilio à binis hostium copijs bell.
[d] L. districti.
[e] L. ac nauicularijs iniur.
[f] Al. vinclis.
[g] V. c. tradere.
[h] L. id, quod acc.

nerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt, ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant, vt se quoque, sicut ceterarum prouinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis; atque hoc etiam magis, quàm ceteros, quòd eiusmodi [a] in prouinciam homines cum imperio mittimus, vt, etiam si ab hoste defendant, tamen ipsorum aduentus in vrbeis sociorum, non multùm ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant anteà, nunc præsentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, vt ij beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissimè [b] commoratur. Quare, si propter socios, nulla ipsi iniuria lacessiti, maiores vestri [c] cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetólis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio cónuenit, iniurijs prouocatos, sociorum salutem vnà cum imperij vestri dignitate defendere, [d] præsertim cùm de vestris maximis vectigalibus agatur? Nam ceterarum prouinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, vt ijs ad ipsas prouincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est, & fertilis, vt & vbertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis prouincia, Quirites, 1 4 si & belli vtilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. [e] Nam ceteris in rebus, cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur; at in vectigalibus non solùm aduentus mali: sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cùm hostium copiæ non longè absunt, [f] etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum nauigatio conquiescit; ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conseruari potest. Quare sæpe totius anni fructus vno rumore periculi, atque vno belli terrore amittitur. Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia vobis pensitant, aut eos, qui exercent, atque exigunt, cùm duo reges cum maximis copijs prope adsint? cùm vna excursio equitatus perbreui tempore totius anni vectigal auferre possit? cùm publicani familias maximas, 1 5 [g] quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus, atque custodijs, magno periculo se habere arbitrentur? Putatísne vos illis rebus frui posse, 1 5 [h] nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conseruaueritis, non solùm (vt antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cùm essem de belli genere dicturus, quod ad multorum

[a] Fort. in hanc prouin.

[b] L. commoretur.

[c] Libri vulg. cum Antiocho, cum Aetólis, cum Pœnis, &c.

[d] L. præsertim cùm vestra maxima vectigalia agantur.

[e] L. Nam in ceteris reb.

[f] L. etiam si nulla irruptio facta sit.

[g] L. quas in siluis hab. & ita v. c.

[h] L. nisi eos, qui vobis fructui sunt, cons. & ita v. c.

torum bona ciuium Rom. pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani,[a] homines & honestissimi, & ornatissimi, suas rationes, & copias in illam prouinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res, & fortunæ, curæ vobis esse debent. Etenim si vectigalia, neruos esse reipub. semper duximus: eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum rectè esse dicemus. Deinde ceteris ex ordinibus homines naui, & industrij partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas, & suorum in ea prouincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum ciuium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre, multorum ciuium calamitatem à republica seiunctam esse non posse. Etenim illud primùm parui refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare; neque enim ijsdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque alijs voluntas propter timorem; 16 [b] deinde quòd nos eádem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici[c] docuit id, quod certè calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cùm in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus, Romæ, solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt vna in ciuitate multi rem, atque fortunas amittere, vt non plureis secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, & mihi credite, id quod ipsi videtis; hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecunijs Asiaticis, & cohæret; ruere illa non possunt, vt hæc non eodē labefactata motu cóncidant. Quare videte, num dubitandū vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum ciuium cum republica defenduntur, Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici: belli genus esse ita necessarium, vt sit gerendum: non esse ita magnum, vt sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, [d] ne fortè à vobis, quæ diligentissimè prouidenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque, vt omnes intelligant, mē Lucullo tantum impertiri laudis, quantum[e] forti viro, & sapientissimo homini, & magno imperatori debeatur: dico, eius aduentu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas, atque instructas esse deletas: vrbémque Asiæ clarissimam, nobísque amicissimam, Cycenorum, obsessam ab ipso rege maxima multitudine, & oppugnatam vehementissimè, L. Luculli virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberatam: ab eodem imperatore classem magnam,

[a] L. homines honestissimi & ornatiss.

[b] L. deinde, quod nos.

[c] L. docuit, id quidem certè calamitate docti mem.

[d] L. ne fortè vobis quæ.

[e] For. fortissimo viro.

& ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis prælijs esse deletas: patefactúmque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo R. ex omni aditu [a] clausus esset: Sinopen, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus [b] ornata, atque referta, ceterásque vrbeis Ponti, & Cappadociæ permultas, vno aditu, atque aduentu esse captas: regem spoliatum regno patrio, atq; auito, ad alios se reges, atque alias genteis supplicem contulisse: atque hæc omnia, saluis populi Romani socijs, atque integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis: [17] atque ita reputo, vt hoc vos intelligatis, à nullo istorum, qui huic obtrectant legi, atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cùm hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites; non enim sine causa quæri videtur. Primùm ex suo regno sic Mithridates profûgit, vt ex eodem Ponto Medéa illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui membra in ijs locis, quà se parens persequeretur, dissipauisse, vt eorum collectio dispersa, mærórque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarúmq; rerum omnium, [c] quas & maioribus acceperat, & ipse bello superiore [18] ex tota Asia [d] direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentiùs, rex ipse è manibus effugit. Ita illum in persequendi studio mæror, hos lætitia retardauit. Hunc in illo timore, & fuga Tigranes, rex Armenius, excepit: diffidentémque rebus suis confirmauit, afflictum erexit, perditúmque recreauit; cuius in regnum posteaquàm L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatæ sunt. Erat enim metus iniectus ijs nationibus, quas nunquam populus Romanus, [e] neque lacessendas bello, neque tentandas putauit; erat etiam alia grauis, atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum peruaserat, fani locupletissimi, & religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ, atque magnæ nouo quodam terrore, ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi vrbem ex Tigranis regno ceperat, & prælijs vsus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commouebatur. Hîc iam plura non dicam; fuit enim illud extremum, vt ex ijs locis à militibus nostris reditus magis maturus, quàm processus longior quæreretur.

[a] L. clausus erat.
[b] Al. ornatas, atq; refertas.
[c] L. quas à maiorib.
[d] Al. dereptas.
[e] L. neq; bello lacessendas, neque.

quæreretur. Mithridates autem & suam manum iam confirmarat, & eorum, qui se ex eius regno collegerant, 19 [a] & magnis aduentitijs multorum regum, & nationum copijs iuuabatur. Hoc iam ferè sic fieri solere accepimus, vt iam afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad misericordiam, maximéque eorum, qui aut reges sunt, aut viuunt in regno, quòd regale ijs nomen, magnum, & sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam [b] cùm se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, [c] vt eam posteaquàm pulsus erat, terram vnquam attingeret: sed in exercitum [d] vestrum, clarum atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poëtæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem: quæ tanta fuit, vt eam ad aureis L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Hîc [e] in ipso illo malo, grauissimáque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte ijs incommodis mederi fortasse potuisset, vestro iussu coactus, quòd imperij diuturnitati modum statuendum, veteri exemplo, putauistis, partem militum, qui iam stipendijs [f] confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consultò: sed ea vos coniectura perspicitis, 20 [g] quantum illud bellum futurum putetis, quod coniungant reges potentissimi, renouent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, nouus imperator vester accipiat, [h] vetere expulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset, genere ipso necessarium, magnitudine periculosum; restat, vt de imperatore ad id bellum diligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Vtinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, vt hæc vobis deliberatio difficilis esset, quémnam potissimùm tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cùm sit vnus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit: quæ res est, quæ cuiusquam animum in hac causa dubium facere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor 5 has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine [i] scientior vnquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo, [k] atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est? qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris? ineunte adolescentia, maximi ipse exercitus, imperator? qui sæpiùs cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concertauit?

[a] V. c. & magnis aduentitijs, auxilijs multorum regum, & nationum iuuabatur.

[b] L. cum se in regnum suum recepisset, n.

[c] L. vt illam post.

[d] L. nostrum.

[e] L. in illo ipso.

[f] Fort. emeritis.

[g] L. quantum illud bellum factum putetis, q.

[h] L. vetere pulso exercitu.

[i] Fort. rei militaris scientior.

[k] L. atque è pueritiæ d.

certauit? plura bella gessit, quàm ceteri legerunt? plureis prouincias confecit, quàm alij concupiuerunt? cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperijs: non offensionibus belli, sed victorijs: non stipendijs, [2] [1] sed triumphis [a] est traducta? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reip.? Ciuile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum ex ciuitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, [b] seruile, nauale bellum, varia & diuersa genera & bellorum, & hostium, non solùm gesta ab hoc vno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant, in vsu militari positam, quæ huius viri scientiam fugere possit. Iam verò virtuti Cn. Pompeij quæ potest par oratio inueniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis nouum, aut cuiquam inauditum possit afferre? [c] Non enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò existimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in prouidendo: quæ tanta sunt in hoc vno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus aut audiuimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sylla, [d] huius virtute, & consilio confessus est liberatam; testis est Sicilia, quam multis vndique cinctã periculis, non terrore belli, sed celeritate consilij, explicauit; testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copijs, eorum ipsorum sanguine redundauit; testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, [2] [2] [e] Gallorum internecione patefactum est; testis est Hispania, quæ sæpissimè plurimos hosteis ab hoc superatos, prostratósque conspexit; testis est iterum & sæpius Italia, quæ, cùm seruili bello tætro, periculosóque premeretur, ab hoc auxilium absente expetiuit: quod bellum expectatione Pompeij attenuatum, atque imminutum est: aduentu sublatum, ac sepultum: testes verò, iam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes: denique maria omnia, tum vniuersa, tum in singulis oris omnes sinus atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, vt tutus esset? aut tam fuit abditus vt lateret? Quis nauigauit, qui non se aut mortis, aut seruitutis periculo committeret, cùm aut hieme, aut referto prædonum mari [f] nauigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diuisum atq; dispersum, quis vnquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus vno anno, aut omnibus annis ab vno imperatore confici posse? Quam prouinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio, classibus vestris, fuistis? quã multas existimatis insulas esse desertas? quàm

[a] L. est erudita? & ita v.c.

[b] L. seruile, nauale: varia & diuersa genera & bellorum, & hostium, &c. & ita v.c.

[c] L. Neque enim.

[d] L. huius virtute, & subsidio confess.

[e] L. Gallorũ interitione p.

[f] Libri. vulg. nauigaretur.

quàm aut metu relictas, aut à prædonibus captas vrbeis esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi R. longè à domo bellare, & propugnaculis imperij sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Socijs vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cùm exercitus nostri [a] *Brundisio nunquam, nisi summa hieme, transmiserint? Quid, ad nos cùm ab exteris nationibus venirent, captos querar, cùm legati populi R. redemti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cùm duodecim secures in prædonum potestatem* 2 3 [b] *peruenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas vrbeis, innumerabileisque alias captas esse commemorem, cùm vestros portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum ducitis,* 2 4 [c] *in prædonum fuisse potestate sciatis? An verò ignoratis, portum Caietæ celeberrimum, atque plenissimum nauium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem, eius ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atq; illam labem atq; ignominiam reip. querar, cùm propè inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi R. præpositus esset à prædonibus capta, atque oppressa est? Prô dij immortales!* 2 5 *tantámne vnius hominis incredibilis, ac diuina virtus tam breui tempore* [d] *lucem afferre reip. potuit, vt vos, qui modò ante ostiũ Tiberinum classem hostium videbatis, ij nunc nullam* [e] *intra Oceani ostium prædonum nauem esse audiatis? Atque hæc, qua celeritate gesta sint, quanquàm videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim vnquam, aut obeundi negotij, aut consequendi quæstus studio, tam breui tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio* [f] *duce belli impetus nauigauit? qui Siciliam adijt, Africam explorauit: inde Sardiniam cum classe venit, nondum tempestiuo ad nauigandum mari: atque hæc tria frumentaria subsidia reip. firmissimis præsidijs, classibúsq; muniuit. Inde, se cùm in Italiam recepisset, duabus Hispanijs, & Gallia Cisalpina præsidys, ac nauibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnémq; Græciam nauibus, Italia duo maria maximis classibus firmissimísq; præsidijs adornauit: ipse autem, vt à Brundisio profectus est, vndequinquagesimo die totam ad imperium populi R. Ciliciam adiunxit: omnes, qui vbiq; prædones fuerunt, partim capti, interfectíq; sunt,* [g] *partim vnius huius imperio, ac potestati se dediderunt. Idẽ Cretensibus, cùm ad eum vsq; in Pamphiliam legatos, deprecatorésq; misissent, spem deditionis non ademit, obsidésq; imperauit. Ita tantũ bellum, tam diuturnũ, tam longè, latéq; dispersum,*

[a] Al. à Brundisio n.

[b] L. peruenerint? Cnidũ, aut Coloph.

[c] L. in prædonũ fuisse potestatem sciatis?

[d] φάος.

[e] L. intra Oceanum prædon. Al. intra Oceanum hostium n.

[f] L. duce, tanti belli imp.

[g] L. partim vnius hominis imp.

dispersum, quo bello omnes gentes, ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparauit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit. Est haec diuina, atque incredibilis virtus imperatoris; quid ceterae, quas paulò antè commemorare coeperam, [a] *quantae, atque quàm multae sunt? non enim solùm bellandi virtus in summo, atque perfecto imperatore quaerenda est: sed multae sunt artes eximiae, huius administrae, comitésque virtutis. Ac primùm quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde omnibus in rebus* [b] *temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quae breuiter,* [c] *qualia sint in Cn. Pompeio, consideremus; summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipsa per sese cognosci, atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cuius in exercitu veneant centuriatus, atq; venierint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de Repub. cogitare, qui pecuniam ex aerario depromtam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem prouinciae magistratibus diuiserit, aut propter auaritiam Romae in quaestu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, vt agnoscere videamini, qui haec fecerint;* [d] *ego autem neminem nomino; quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui antè de se voluerit confiteri. Itaq; propter hanc auaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocunq; ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quae per hosce annos in Italia per agros, atq; oppida ciuium R. nostri imperatores fecerunt, recordamini; tum faciliùs statuetis, quid apud exteras nationes fieri existimetis. Vtrùm plureis arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium vrbeis, an hibernis, sociorum ciuitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator,* [e] *qui se ipsum non continet: neq; seuerus esse in iudicando, qui alios in se seueros esse iudices non vult. Hic miramur, hunc hominem tantum* [f] *excellere ceteris, cuius legiones, sic in Asiam peruenerunt, vt non modò manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Iam verò, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literae perferuntur; non modò, vt sumtum faciat in militem, nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur; hiemis enim, non auaritiae perfugium maiores nostri in sociorum, atque amicorum tectis esse voluerunt. Agè verò ceteris in rebus quali sit temperantia, considerate. Vnde illam tantam celeritatem, & tam* [g] *incredibilem* [g] *cursum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quaedam gubernandi, aut venti aliqui*

[a] L. quantae, quàm multae sunt?

[b] L. temperantia? quanta facilitate? quanto consilio? quanto ingenio? quanta fide? quanta humanitate? Quae br.

[c] L. quanta sint.

[d] L. ego autem nomino neminem.

[e] L. qui se ipse non cont.

[f] Fort. antecellere cet.

[g] L. cursum natum putatis?

aliqui noui, tam celeriter in vltimas terras pertulerunt: [a] sed hæ res, quæ ceteros remorari solent, non retardarunt: non auaritia ab instituto cursu [b] ad prædam aliquam [27] reuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem; postremò signa, & tabulas, ceteráque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimauit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac vrbe missum, sed de cælo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia: quod iam nationibus exteris incredibile, ac falsò memoriæ proditum videbatur; nunc imperij [c] nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa maiores suos tum, cùm hac temperantia magistratus habebamus, seruire populo R. quàm imperare alijs, maluisse. Iam verò ita faciles aditus ad eum priuatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum iniurijs esse dicuntur, vt is, qui dignitate principibus [d] excellit, facilitate par infimis esse videatur. Iam quantum consilio, quantum dicendi grauitate, & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, [e] vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem verò eius inter socios quantam existimari putatis, [28] [f] quam hostes omnium gentium sanctissimam esse iudicarint? Humanitate iam tanta est, vt difficile dictu sit, vtrum hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia nostræ memoriæ bella conficienda, diuino quodam consilio natus esse videatur? Et, quoniam auctoritas multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet, certè nemini dubium est, [29] quin ea in re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socij de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cùm sciamus, homines in tantis rebus, vt aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliqua certa ratione commoueri? Quod igitur nomen vnquam in orbe terrarum clarius fuit? Cuius res gestæ pares? De quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta, & tam præclara iudicia fecistis? An verò vllam vsquam esse oram tam desertam putatis, quò non illius diei fama peruaserit, cùm vniuersus populus R. referto foro, [g] repletísq; omnibus templis, [30] ex quibus hic locus conspici potest, vnum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaq; vt plura non dicam,

[a] L. sed eæ res.
[b] L. ad prædam aliquam deuocauit.
[c] L. vestri.
[d] Fort. antecellit.
[e] L. vos, Quirites, hoc ipso ex loco sæpe cogn.
[f] L. quam hostes omnium generum, sanctissim.
[g] L. completísque omnibus.

dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum huius auctoritas valeat in bello: ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui, quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repentè vilitas annonæ ex summa inopia, & caritate rei frumẽtariæ consecuta est, vnius spe & nomine, quantam vix ex summa vbertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Iam verò, accepta in Ponto calamitate, ex eo prælio, de quo vos paulò antè inuitus admonui, cum socij pertimuissent, hostium opes, animique creuissent: cùm satis firmum præsidium prouincia non haberet: amisissetis Asiam, Quirites, 31 [a] *nisi ipsum id temporis diuinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi R. attulisset. Huius aduentus & Mithridatem insolita* [b] *inflammatum victoria continuit, & Tigranem magnis copijs minitantem Asiæ retardauit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? Aut quàm facilè imperio, atque exercitu socios, & vectigalia conseruaturus sit, qui ipso nomine, ac rumore defenderit? Age verò, illa res quantam declarat eiusdem hominis apud hosteis populi R. auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis, támque diuersis, tam breui tempore omnes vnà huic se dediderunt? Quòd Cretensium legati, cùm in eorum insula* [c] *noster imperator, exercitúsque esset, ad Cn. Pompeium in vltimas propè terras venerunt, eíque se omnes Cretensium ciuitates dedere velle dixerunt?* 32 *Quid? Idem ipse Mithridates, nónne ad eundem Cn. Pompeium, legatum vsque in Hispaniam misit: cúmque Pompeius legatum semper iudicauit: ij, quibus semper erat molestum, ad eum potissimùm esse missum, speculatorem, quàm legatum iudicare maluerunt? Potestis igitur iam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis posteà rebus gestis, magnísq; vestris iudicijs amplificatam, quantũ apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis. Reliquum est, vt de felicitate, quam præstare* [d] *de se ipso nemo potest: meminisse, & commemorare de altero possumus:* [e] *sicut æquum est homini de potestate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis imperatoribus, non solùm propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atq; exercitus esse commissos; fuit enim profectò quibusdã summis viris quædam ad amplitudinem,* [f] *& gloriã, & ad res magnas benè gerendas, diuinitus adiuncta fortuna; de huius autẽ hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac vtar moderatione dicendi, nõ vt in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed vt præterita meminisse, reliqua sperare videamur: ne aut inuisa*

[a] L. nisi ad id ipsum temporis.
[b] Al. inflatum.

[c] L. vester imperator.

[d] Al. de se ipse nemo p.
[e] L. sicut æquum est hominem de pot.

[f] L. & ad gloriam.

dijs

dijs immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaq; non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi, militiæq;, terra, mariq;, quantáq; felicitate gesserit: vt eius semper voluntatibus non modò ciues assenserint, socij obtemperarint, hostes obedierint: sed etiam venti, tempestatésq; obsecundarint; hoc breuissimè dicam, neminem vnquam tam impudentem fuisse, qui à dijs immortalibus tot, & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dij immortales ad Cn. Pompeium detulerunt; quod vt illi proprium, ac perpetuũ sit, Quirites, cùm communis salutis, atq; imperij, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle & optare debetis. Quare cùm & bellum ita necessarium sit, vt negligi non possit: ita magnum, vt accuratissimè sit administrandum: [a] & cùm ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, [b] quod à dijs immortalibus oblatum, & datum est, in remp. conseruandam, atq; amplificandam conferatis? Quòd si Romæ Cn. Pompeius priuatus esset hoc tempore: tamen ad tantum bellum is erat deligendus, atque mittendus; nunc, cùm ad ceteras summas vtilitates hæc quoque opportunitas adiungatur, vt in ijs ipsis locis adsit, vt habeat exercitum, vt ab ijs, qui habẽt, accipere statim possit: quid expectamus? Cur non, ducibus dijs immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reip. commissa sunt, hoc quoq; bellum regium committimus? 3 3 At enim [c] vir clarissimus, reip. & vestris beneficijs amplissimis affectus, Q. Catulus: itémq; summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenij præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatẽ apud vos multis locis plurimum valuisse, & valere oportere confiteor: sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias [d] fortissimorum virorum, & clarissimorum: tamen, omissis auctoritatibus, ipsa re & ratione exquirere possumus veritatẽ: atq; hoc faciliùs, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, ijdem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in vno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? Si vni omnia tribuenda sunt, vnum dignissimum esse Pompeium: sed ad vnum tamen omnia deferri non oportere. Obsoleuit iam ista oratio, re multo magis, quàm verbis, refutata. Nam tu idem, Quincte Hortensi, multa, pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium grauiter, ornatéq; dixisti, cùm is de vno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: & ex hoc ipso loco [e] permulta idem contra legem verba fecisti. Quid? Tum, per deos immortaleis, si plus apud

populum

[a] L. & ei imperatorem.

[b] Fort. quod vobis à dijs.

[c] L. vir clarissimus, amantissimus reip. vestris benef.

[d] L. fortissimorum, & clarissimorũ virorum, tamen, om.

[e] Fort. permulta contra legem v.

populum R. auctoritas tua, quàm ipsius populi R. salus, & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cùm populi R. legati, prætores, quæstoréſque capiebantur? Cùm ex omnibus prouincijs commeatu & priuato, & publico prohibebamur? Cùm ita [a] clausa erant nobis omnia maria, [b] vt neq; priuatam 3 4 rem maritimam, neque publicam iam obire possemus? Quæ ciuitas antea vnquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis latè quondam mare tenuisse dicitur: non Karthaginiensium, qui permultùm classe, maritimísque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum vsque ad nostram memoriam disciplina naualis, [c] & gloria remansit: quæ ciuitas antea vnquam tam tenuis, quæ tam parua insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus R. cuius, vsque ad nostram memoriam, nomen inuictum in naualibus pugnis permanserat, [d] magna, ac multo maxima parte non modò vtilitatis, sed dignitatis, atque imperij caruit. Nos, quorum maiores Antiochum regem classe, Perſénque superarunt, omnibúsque naualibus pugnis Karthaginienseis, homines in maritimis rebus exercitatissimos, paratissimósque vicerunt: ij nullo in loco iam prædonibus pares esse poteramus; nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, [e] sed omnes socios in vltimis oris auctoritate nostri imperij saluos præstare poteramus, tum, cùm insula Delos tam procul à nobis in Aegeo mari posita, quò omnes vndique cum mercibus, atque oneribus commeabant, referta diuitijs, parua, sine muro nihil timebat: ijdem non modò prouincijs, atque 3 5 oris Italiæ maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appia iam via carebamus: & his temporibus non pudebat magistratus populi R. in hunc ipsum locum adscendere, cùm eum vobis maiores vestri exuuijs nauticis, & classium spolijs ornatum reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus R. & ceteros, qui erant in eàdem sententia, dicere existimauit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus R. dolori suo maluit, quàm auctoritati vestræ obtemperare. Itaque vna lex, vnus vir, vnus annus, non modò nos illa miseria, ac turpitudine liberauit: sed etiam effecit, vt aliquando verè videremur omnibus gentibus, ac nationibus terra, maríque imperare. Quo mihi etiam indigniùs videtur obtrectatum esse adhuc, 3 6 [f] Gabinio dicam, ánne Pompeio, an vtriq;? (id quod est verius:) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti, ac postulanti. Vtrùm ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit,

[a] L. clausa nobis erant omn.
[b] L. vt neque priuatam rē transmarinam, neq;.
[c] L. & gloria permansit.
[d] Fort magna, atque adeò multo maxima.
[e] V. c. sed omnis soc.
[f] L. Gabinióne dicam, an Pomp.

velit, idoneus non est, qui impetret, cùm ceteri ad expilandos socios, diripiendásque prouincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipse, cuius lege salus, ac dignitas populo R. atq; omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ eius imperatoris, atque eius exercitus, qui consilio ipsius, atq; periculo est constitutus? An Cn. Falcidius, Q. Metellus, [a] *Q. Cælius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omneis honoris causa nomino, cùm tribuni pleb. fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc vno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, atq; exercitu, quẽ per se ipse constituit, etiam præcipuo iure esse deberet? De quo legando spero consules ad senatum relaturos; qui si dubitabunt, aut grauabuntur: ego me profiteor relaturum; neque me impediet cuiusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minùs, fretus vobis, vestrum ius, beneficiúmque defendam: neq; præter intercessionem, quidquam audiam: de qua (vt arbitror) isti ipsi, qui minantur, etiam atq; etiam quî id liceat, considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, vnus A. Gabinius, belli maritimi,* 37 [b] *rerúmque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur, propterea quòd alter vni* [c] *id bellum suscipiendum vestris suffragijs detulit: alter delatum, susceptúmq; confecit. Reliquum est, vt de Q. Catuli auctoritate, & sententia dicendum esse videatur; qui cùm ex vobis quæreret, si in vno Cn. Pompeio omnia poneretis,* [d] *si quid de eo factum esset: in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cùm omnes* [e] *propè vna voce,* 38 [f] *in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, vt nulla res tanta sit,* [g] *ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit; sed in hoc ipso ab eo vehementissimè dissentio, quòd, quo minùs certa est hominum, ac minùs diuturna vita, hoc magis resp. dum per deos immortaleis licet, frui debet summi hominis vita, atq; virtute.* [h] *At enim nihil noui fiat contra exempla, atque instituta maiorum. Non dico hoc loco, maiores nostros semper in pace, consuetudini: in bello, vtilitati paruisse: semper ad nouos casus temporum, nouorum consiliorum rationes accommodasse:* [i] *non dicam, duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense, ab vno imperatore esse confecta: duas vrbeis potentissimas, quæ huic imperio* [k] *maximè minabantur, Karthaginem, atq; Numantiam,* 39 *ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis, patribúsq; vestris esse visum, vt in vno C. Mario spes imperij poneretur, vt idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellũ administraret; in ipso Cn. Pompeio, in quo noui constitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint noua, summáq;*

[a] L. Q. Cœlius.
[b] L. rerúmq; gestarum comes Cn. Pompeio.
[c] L. illud bellum.
[d] L. si quid eo factum esset.
[e] V. c. vna propè voce.
[f] L. in ipso vos spem h.
[g] Fort. nec tam diff.
[h] L. At enim (inquit) noui nihil fiat.
[i] L. non dico, duo.
[k] Fort. maximè imminebant, Karth.

Catuli voluntate constituta, recordamini. Quid tam nouum, quàm adolescentulum, priuatum, exercitum difficili reip. tempore conficere? Confecit; huic præesse? præfuit; rem optimè ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cuius à senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellúmque in ea administrandum? Fuit in his prouincijs singulari innocentia, grauitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum [a] deportauit. Quid verò tam inauditum, quàm equitem R. triumphare? At eam quoque rem populus R. non modò vidit, sed etiam [b] studio omni visendam putauit. Quid tam inusitatum, quàm vt, cùm duo consules clarissimi, fortissimíque essent, eques R. ad bellum maximum, formidolosissimúmque pro consule mitteretur? Missus est; quo quidem tempore, cùm esset non nemo in senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem priuatum pro consule: L. Philippus dixisse dicitur, non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere. Tanta in eo reip. benè gerendæ spes constituebatur, vt duorum consulum munus vnius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quàm vt ex senatusconsulto legibus solutus, consul antè fieret, quàm vllum alium magistratum per leges capere licuisset? Quid tam incredibile, quàm vt iterum eques R. ex S.C. triumpharet? Quæ in omnibus hominibus noua post hominum memoriam [c] constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc vno homine vidimus. Atq; hæc tot exempla, tanta, ac tam noua, profecta sunt in eundem hominem [d] à Q. Catulo, atq; à ceterorum eiusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeij dignitate à vobis comprobatam semper esse: vestrum ab illis de eodem homine iudicium, populiq; R. auctoritatem improbari: præsertim cùm iam suo iure populus R. in hoc homine suam auctoritatem vel contra omneis, qui dissentiunt, possit defendere: propterea quòd, istis reclamantibus, vos vnum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temerè fecistis, & reip. parum consuluistis: rectè isti studia vestra suis consilijs regere conantur; sin autem vos plus tum in rep. vidistis: vos, his repugnantibus, per vosmet ipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, & sibi, & ceteris, populi R. vniuersi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solùm militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoq; virtutes animi multæ, & magnæ requiruntur; difficile est in

[a] Al. reportauit.

[b] L. omni studio.

[c] Fort. instituta sunt.

[d] L. à Q. Catuli, atque.

Asia, Cilicia, Lycia, Syria, regnisque exterarum nationum ita versari vestrum imperatorem, vt nihil aliud, quàm de hoste, ac de laude, cogitet; deinde etiam si qui sunt pudore, ac temperantia moderatiores: tamen eos esse [a] taleis, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, iniurias, ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris [b] nostris magistratibus religiosum, quam ciuitatem sanctam, quam domum satis clausam, ac munitam fuisse? Vrbes iam locupletes, [c] ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc [d] coràm cum Q. Catulo, & Q. Hortensio disputarem, summis, & clarissimis viris. Nouerunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro socijs vos contra hosteis exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios, atque amicos? Quæ ciuitas est in Asia, quæ [e] non modò vnius imperatoris, aut legati, sed vnius tribuni militum animos, [f] ac spiritus capere possit? Quare, etiam si quem habetis, qui, collatis signis, exercitus regios superare posse videatur: tamen, [g] nisi erit idem, qui se à pecunijs sociorum, qui ab eorum coniugibus, ac liberis, qui ab auro, gazáque regia, manus, oculos, animum cohibere possit: non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiúmque mittatur. Ecquam putatis ciuitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? Ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solùm propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisiuit. + ° [h] Videbat enim populus R. non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos, [i] neque eos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi vt, detrimentis accipiendis, maiore affici turpitudine videmur. Nunc, qua cupiditate homines in prouincias, quibus iacturis, quibus condicionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad vnum deferenda esse omnia non arbitrantur. Quasi verò Cn. Pompeium non cùm suis virtutibus, tum etiam alienis vitijs magnum esse videamus. Quare [k] nolite dubitare, quin huic vni credatis omnia, qui [l] inter annos tot vnus inuentus sit, quē socij in suas cum exercitu venisse gaudeāt. Quòd si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandā putatis: est vobis auctor, vir bellorū omniū, maximarúmq; rerū peritissimus, P. Seruilius: cuius tātæ res gestæ terra, mariq; extiterunt, vt, cùm de bello deliberetis, auctor vobis grauior esse nemo debeat: est C. Curio [m] summis vestris beneficijs, maximísque rebus gestis, sūmo ingenio, & prudētia præditus: est Cn. Lētulus, in quo omnes, pro am-

[a] V.c.talis.
[b] L.vestris magistr.
[c] L.& copiosæ.
[d] L.coram Q.Catulo.
[e] L.non modò imperatoris.
[f] Al. ac spem capere p.
[g] L.nisi idem erit is,qui.
[h] L.Videbat enim,populum R.
[i] L.neque nos quidquā aliud ass.
[k] L.nolite dubitare, Quirites, quin h.
[l] Fort.inter tot annos.
[m] L.summis vestris beneficijs vsus, maximis rebus gest.

amplissimis vestris honoribus summum consilium, summam grauitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, num horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quæ cùm ita sint, C. Manili, primùm istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissiméque comprobo: deinde te hortor, vt, auctore populo R. maneas in sententia, néue cuiusquam vim, aut minas pertimescas. Primùm in te satis esse animi, constantiæque arbitror: deinde, cùm tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus: quid est, quòd aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studij, consilij, laboris, ingenij, quidquid hoc beneficio populi R. atque hac potestate prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum, id omne ad hanc rem conficiendam, tibi, & populo R. polliceor, & defero, testórque [a] omneis deos, & eos maximè, qui huic loco, templóque præsident, qui omnium menteis eorum, qui ad remp. adeunt, maximè perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cuiusquam, [b] neque quò Cn. Pompeij gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quò mihi ex cuiusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adiumenta honoribus quæram: propterea quòd pericula facilè, vt hominem præstare oportet, innocentia tecti pellemus: honores autem neque ab vno, [c] neque ex hoc loco, sed eádem nostra illa laboriosissima ratione vitæ: si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reip. causa suscepisse confirmo: tantúmque abest, vt aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, vt multas etiam simultates partim obscuras, partim + [2] apertas, intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutileis, suscepisse; sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficijs affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reip. dignitatem, & salutem prouinciarum, atque sociorum, meis omnibus commodis, & rationibus præferre oportere.

[a] V. c. omnis deos.

[b] Al. neque quòd.

[c] Al. neque ab hoc loco.

PRO A. CLVENTIO AVITO.

ORATIO XIIII.

NIMADVERTI, iudices, omnem accusatoris orationem, in duas diuisam esse [a] parteis: quarum altera mihi niti, & magnopere confidere videbatur inuidiâ iam inueteratâ iudicij Iuniani: altera tantummodò consuetudinis causa timidè, & diffidenter attingere rationem veneficij criminum: qua de re lege est hæc quæstio constituta. Itaque mihi certum est hanc eandem distributionem, inuidiæ, & criminum, sic in defensione seruare, vt omnes intelligant, nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo. Sed cum considero, quomodo mihi in vtraque re sit elaborandum, altera pars, ea, quæ propria est iudicij vestri, & legitimæ veneficij quæstionis, per mihi breuis, & non magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quæ procul à iudicio remota est, quæ concionibus seditiosè concitatis accommodatior est, quàm tranquillis, moderatisque iudicijs, prospicio, quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris sit habitura. Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, iudices, consolatur, quod vos de criminibus sic audire [b] consueuistis, vt eorum omnem dissolutionem ab oratore quæratis: vt non existimetis, plus vos ad salutem reo largiri oportere, quàm quantum defensor, purgandis criminibus, consequi, & dicendo probare potuerit. De inuidia autem sic inter vos disceptare debetis, vt non, quid dicatur à nobis, sed quid oporteat dici, consideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentij proprium periculum: in inuidia, causa communis. Quamobrem alteram partem causæ sic agemus, vt vos doceamus: alteram sic, vt oremus; in altera, diligentia vestra nobis adiungenda est: in altera, fides imploranda; nemo est enim, qui inuidiæ sine vestro, ac sine talium virorum subsidio possit resistere. Equidem, quod ad me attinet, quò me vertam, nescio; negem fuisse illam infamiam iudicij corrupti? [c] negem illam rem agitatam in cōcionibus? iactatam in iudicijs? commemoratam in senatu? [d] euellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitùs insitam? tam vetustam? non est nostri ingenij: vestri auxilij est, iudices, huius

[a] V.c.partis.

[b] V.c.consuestis.

[c] L.negem esse illam rē ag.in conc.

[d] L.euellere ex animis hō. tantam, opinionem, tam pen.insitam, tam vetustā, non est n.

ius

ius innocentiæ sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma, atque in communi incendio subuenire. Etenim sicut alijs in locis parùm firmamenti, & 3 [a] parùm virium falsitas habet: sic in hoc loco falsa inuidia, imbecilla esse debet; dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs: valeat in opinionibus, ac sermonibus imperitorum: ab ingenijs prudentium repudietur: vehementeis habeat repentinos impetus: spatio interposito, & causa cognita, consenescat; denique illa definitio iudiciorum æquorum, quæ nobis à maioribus tradita est, retineatur: vt in iudicijs, & sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia ponatur. Quamobrem à vobis, iudices, antequàm de ipsa causa dicere incipio, hæc postulo: primùm id, quod æquissimum est, vt ne quid huc præiudicati afferatis; etenim non modò auctoritatem, sed etiam nomen iudicum amittemus, nisi hìc ex ipsis causis iudicabimus, ac si ad causas iudicia iam facta domo deferemus; deinde, siquam opinionem iam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio conuellet, 4 [b] si ratio labefactabit, si denique veritas extorquebit: ne repugnetis, eámque animis vestris aut libentibus, aut æquis remittatis; tum autem, cùm ego vnaquaque de re dicam, & diluam, ne ipsi, quæ contraria sunt, taciti cogitationi vestræ subijciatis: sed ad extremũ expectetis, & me meum dicendi ordinem seruare patiamini: [c] cùm perorauero, tum, siquid erit præteritum, à me requiratis. Ego me, iudices, ad eam causam accedere, quæ iam per annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipsa opinione hominum tacita propè conuicta, atque damnata sit, facilè intelligo: sed, si quis mihi deus vestram ad me audiendum [d] beneuolentiam conciliarit: efficiam profectò, vt intelligatis, nihil esse homini tam timendum, quàm inuidiam: nihil innocenti, suscepta inuidia, tam optandum, quàm æquum iudicium, [e] quòd in hoc vno denique falsæ infamiæ finis aliquis, atque exitus reperiatur. Quamobrem magna me spes tenet, si ea, quæ sunt in causa, explicare, atque omnia dicendo consequi potuero, hunc locum, consessumque vestrum, quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidolosum fore putauerunt, eum tandem eius fortunæ miseræ, multúmque iactatæ portum, ac perfugium futurum. Tametsi permulta sunt, quæ mihi, antequàm de causa dicam, de communibus inuidiæ periculis dicenda esse videantur: tamen, ne diutiùs oratione mea suspensa expectatio vestra teneatur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, iudices, qua mihi sæpiùs vtendum esse intelligo, sic vt me audiatis, [f] quasi hoc tempore hæc causa primùm dicatur, sicuti dicitur, non quasi sæpè iam dicta, & nunquam probata sit; hodierno enim die primùm veteris istius criminis

[a] L. parum virium veritas habet.

[b] L. si oratio labefactabit.

[c] Al. cùm peroratum fuerit, si quid.

[d] L. beniuolentiam.

[e] L. quod in hoc denique.

[f] Al. quasi hoc tempore primùm hæc causa d.

minis

minis diluendi potestas est data: ante hoc tempus error in hac causa, atque inuidia versata est. Quamobrem, dum multorum annorum accusationi breuiter, dilucidéque respondeo, quæso, vt me, iudices, sicuti facere instituistis, benignè, attentéque audiatis. Corrupisse dicitur A. Cluentius iudicium pecunia, quo inimicum suum innocentem, Statium Albium, condemnaret. Ostendam, iudices, primùm, quoniam caput illius atrocitatis, atque inuidiæ fuit, innocentem pecunia circumuentum, neminem vnquam maioribus criminibus, grauioribus testibus esse in iudicium vocatum: deinde ea de eo præiudicia esse facta, ab ipsis iudicibus, à quibus condemnatus est, vt non modò ab iisdem, sed ne ab aliis quidem vllis, absolui vllo modo posset. Cùm hæc docuero, tum illud ostendam, quod maximè requiri intelligo, iudicium illud pecunia esse tentatum, non à Cluentio, sed contra Cluentium: faciámque vt intelligatis, in tota illa causa quid res ipsa tulerit, quid error affinxerit, quid inuidia conflarit. Primùm igitur [a] illud est, ex quo intelligi possit, debuisse Cluentium magnopere causæ confidere, quòd certissimis criminibus, & testibus fretus ad accusandum descenderit. Hoc loco faciendum [b] mihi, iudices, est, vt vobis breuiter illa, quibus Albius condemnatus est, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, vt me inuitum de patris tui causa dicere existimes, adductum fide, atque officio defensionis; etenim tibi si in præsentia satisfacere non potuero, tamen multæ mihi ad satisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio nisi nunc satisfecero, postea mihi satisfaciendi potestas non erit; simul & illud quis est, qui dubitare debeat, contra damnatum & mortuum, pro incolumi & viuo dicere: cùm illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiæ periculum iam abstulerit, mors verò etiam doloris? Huic autem, pro quo dicitur, nihil possit offensionis [c] accedere sine acerbissimo animi sensu, ac dolore, & sine summo dedecore vitæ, ac turpitudine? Atque, vt intelligatis, Cluentium non accusatorio animo, non ostentatione aliqua, aut gloria adductum, sed nefariis iniuriis, quotidianis insidiis, proposito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detulisse, paulò longiùs exordium rei demonstrandæ repetam: quod quæso, iudices, ne molestè patiamini; principiis enim cognitis, multò faciliùs extrema intelligetis. A. Cluentius [d] Auitus, fuit pater huiusce, iudices, homo non solùm municipii Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius, & vicinitatis, virtute, existimatione, nobilitate facilè princeps. Is cùm esset mortuus, Sylla, & Pompeio COSS. reliquit hunc annos quindecim natum: grandem autem, & nobilem filiam:

[a] L. illud erit.

[b] Fort. mihi est, iudices, vt vob.

[c] L. accidere, sine.

[d] Libri vulg. Habitus.

quæ breui tempore post patris mortem nupsit A. Aurio Melino, consobrino suo, adolescenti in primis, vt tum habebatur, inter suos & honesto & nobili. Cùm essent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ cõcordiæ, repentè [a] est exorta mulieris importunæ nefaria libido, non solùm dedecore, verùm etiam scelere [b] conuicta. Mam Sassia mater huius Auiti, ([c] mater enim à me [6] nominis causa, tametsi in hunc hostili odio & crudelitate est, mater, inquam, appellabitur, neque vnquam illa ita de suo scelere, & immanitate audiet, vt naturæ nomen amittat. Quo enim est ipsum nomen amantius, indulgentiusq; maternum, hoc illius matris, quæ multos iam annos, [7] & nunc cùm maximè filium interfectum cupit, singulare scelus, maiore odio dignum esse ducetis.) Ea igitur mater [d] Auiti, Melini illius adolescentis, generi sui, contra, quàm fas erat, amore capta, primò, neque id ipsum diu, quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur: deinde ita flagrare cœpit amentia, sic inflammata ferri libidine, vt eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filij dolor, non filiæ mœror à cupiditate reuocaret. Animum adolescentis, nondum consilio, ac ratione firmatum, pellexit ijs omnibus, quibus illa ætas capi, ac deliniri potest; filia, quæ non solùm illo communi dolore muliebri in eiusmodi viri iniurijs angeretur, sed nefarium matris pellicatum ferre non posset, de quo ne queri quidem sine scelere se posse arbitraretur, ceteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat: in huius amantissimi sui fratris manibus, & gremio, mœrore, & lacrymis consenescebat. Ecce autem subitum diuortium: quod solatium malorum omnium fore videbatur; [e] discedit à Melino Cluentia: vt in tantis iniurijs non inuita: vt à viro non libenter. Tum verò illa egregia, ac præclara mater, palàm exultare lætitia, ac triumphare gaudio cœpit, victrix filiæ, non libidinis. Itaque diutius suspicionibus obscuris lædi famam suam noluit: lectum illū genialem, quem biennio antè filiæ suæ nubenti strauerat, in eádem domo sibi ornari, & sterni, expulsa, atque exturbata filia iubet; nubit genero socrus, [8] [f] nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis ominibus omnium. O mulieris scelus incredibile, &, præter hanc vnam, in omni vita inauditum! O libidinem effrenatam, & indomitam! O audaciam singularem! Non timuisse, si minùs vim deorum, hominúmque famam, at illam ipsam noctem, faceísq; illas nuptialeis? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes deniq; ipsos, superiorum testeis nuptiarum? Perfregit, ac prostrauit, omnia cupiditate, ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Tulit hoc commune dedecus iam familiæ, cognationis, nominis, grauiter

[a] Al. exorta est.
[b] L. coniuncta. Fort. coinquinata.
[c] L. mater enim á me in omni causa.
[d] Libri vulg. Habiti.
[e] χωρίζεται.
[f] Libri vulg. nullis auspicijs.

grauiter filius: augebatur autem eius molestia quotidianis querimonijs, & assiduo fletu sororis; statuit tamen nihil sibi in tantis iniurijs, ac tanto scelere matris [a] grauiùs faciendum, quàm vt illa matre ne vteretur: ne, quam videre sine summo animi dolore non poterat, ea si matre vteretur, non solùm videre, sed etiam probare suo iudicio putaretur. Initium quod huic cum matre fuerit simultatis, [b] audistis, pertinuisse hoc ad causam, [c] tunc, cùm reliqua cognoueritis, intelligetis. Nam illud me non præterit, cuiusmodicumque mater sit, tamen in iudicio filij de turpitudine parentis dici vix oportere; non essem ad vllam causam idoneus, iudices, si hoc, quod in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum, atque infixum est, id ego, 9 cùm ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facilè intelligo non modò reticere homines parentum iniurias, sed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea, quæ ferri possunt, ferenda: quæ taceri, tacenda esse arbitror. Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adijt, nihil mali timuit, quod non totum à matre ¹ ° [d] esset conflatum, & profectum. Quæ hoc tempore sileret omnia, atq; ea, si obliuione non posset, tamen taciturnitate sua tecta esse pateretur; sed ea verò sic agit, vt prorsus reticere nullo modo possit. Hoc enim ipsum iudicium, hoc periculum [e] illa accusatio, omnis testium copia, quæ futura est, à matre initio est adornata, à matre hoc tempore instruitur, atque omnibus eius opibus, & copijs comparatur: ipsa denique nuper Larino, huius opprimendi causa, Romam aduolauit; præstò est mulier, audax, pecuniosa, crudelis: ¹ ¹ instruit accusatores, [f] instruit testeis: squalore huius, & sordibus lætatur: [g] exitium exoptat: sanguinem suũ profundere omnem cupit, dummodò profusum huius antè videat. Hæc nisi omnia perspexeritis in causa: temerè à nobis illam appellari putatote; sin autem erunt & aperta, & nefaria: Cluentio ignoscere debetis, quòd hæc à me dici patiatur: mihi ignoscere non deberetis, si tacerem. Nunc iam summatim exponã, quibus criminibus Oppianicus damnatus sit: vt & constantiam A. Cluentij, & rationem accusationis perspicere possitis. Ac primùm causa accusandi quæ fuerit, ostendam: vt id ipsum A. Cluentium vi & necessitate coactum fecisse videatis. Cùm manifestò venenum deprehendisset, quod vir matris Oppianicus ei parauisset: & res non coniectura, sed oculis, ac manibus teneretur, neq; in causa vlla dubitatio posset esse: accusauit Oppianicum, quàm constanter, & quàm diligenter, postea dicam: nunc hoc scire vos volui, nullam huic aliam accusandi causam fuisse, nisi vti propositum vitæ periculum, & quotidianas capitis insidias hac vna ratione vitaret.

[a] L. grauiùs esse facien.
[b] L. audiuistis.
[c] L. tum, cùm.
[d] L. esset conflatum, & perfectũ.
[e] L. hæc accusatio.
[f] L. instituit testeis.
[g] L. exitium ei exoptat.

[a] L. ijs acc.
[b] L. adolescentulum.
[c] V.c. omnis suos.
[d] L. petijt.
[e] L. quem tum vnum ex mult.

taret. Atque, vt intelligatis, [a] his accusatum esse criminibus Oppianicum, vt neq; accusator timere, [1] [2] neq; reus sperare debuerit: pauca vobis illius iudicij crimina exponam: quibus cognitis, nemo vestrûm mirabitur, illum diffidentem rebus suis, ad Stalenum, atq; ad pecuniam confugisse. Larinas quædam fuit Dinea, socrus Oppianici: quæ filios habuit M. & Numerium Aurios, & Cn. Magiū, & filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adolescētulus, bello Italico captus apud Asculum, in Qu. Sergij senatoris, eius qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, & apud eum fuit in ergastulo. Numerius autem Aurius frater, mortuus est heredémq; Cn. Magium, fratrem suum reliquit; postea Magia vxor Oppianici, mortua est; postremò vnus, qui reliquus erat, Dineæ filius, Cn. Magius, est mortuus; is fecit heredem illum [b] adolescentem Oppianicum, sororis suæ filium, eúmq; partiri cum Dinea matre iussit, interim venit index ad Dineam, neq; obscurus, neq; incertus, qui nuntiaret ei, filium eius, M. Aurium, viuere: & in agro Gallico esse in seruitute. Mulier, amissis liberis, cùm vnius filij recuperandi spes esset ostentata, [c] omneis suos propinquos, filijque sui necessarios conuocauit, & ab ijs [d] flens petiuit, vt negotium susciperent, adolescentem inuestigarent, sibi restituerent eum filium, [e] quem tantùm vnum ex multis fortuna reliquum esse voluisset. Hæc cùm agere instituisset, oppressa morbo est; itaq; testamentum fecit eiusmodi, vt illi filio HS. CCCCIↃↃↃↃ. millia legaret, heredem instituerет eundem illum Oppianicum, nepotem suum; atq; his diebus paucis est mortua; propinqui tamen illi, quemadmodum viua Dinea instituerant, ita mortua illa, ad inuestigandum Aurium cum eodem illo indice in agrum Gallicum profecti sunt. Interim Oppianicus, vt erat, sicuti multis ex rebus reperietis, singulari scelere, & audacia, per quendam Gallicanum, familiarem suum, primùm illum indicem pecunia corrupit: deinde ipsum Aurium, non magna iactura facta, tollendum, interficiendúmq; curauit. Illi autem, qui erant ad propinquum inuestigandum, & recuperandum profecti, literas Larinum ad Aurios, illius adolescentis propinquos, suósq; necessarios, mittunt: sibi difficilem esse inuestigandi rationem, quòd intelligerent, indicem ab Oppianico esse corruptum. Quas literas A. Aurius, vir fortis, & experiens, & domi nobilis, M. illius Aurij propinquus, in foro, palàm, multis audientibus, cùm adesset Oppianicus, recitat, & clarissima voce se nomen Oppianici, si interfectum M. Aurium comperisset, delaturum esse testatur. Interim breui tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti Larinum reuertuntur: interfectum esse M. Auriū renuntiant; animi non solùm propinquorū, sed etiam omnium

Larina-

Larinatium odio Oppianici, & illius adolescentis misericordia commouentur. Itaq; cùm A. Aurius, qui antea denuntiarat, clamore hominem, ac minis insequi cœpisset: Larino profugit, & se in castra clarissimi viri, Qu. Metelli, contulit. Post illam fugam & sceleris, & conscientiæ testem, nunquam se iudicijs, nunquam legibus, nunquam inermem inimicis committere ausus est: sed per illam [a] L. Syllæ vim, atq; victoriam, Larinum in summo timore omnium, cum armatis aduolauit: [b] quatuor viros, quos municipes fecerant sustulit: se à Sylla, & alios præterea [c] treis, factos esse dixit: & ab eodem sibi esse imperatum, vt Aurium illum, qui sibi delationem nominis, & capitis periculum ostentarat, & alterum Aurium, [d] & eius C. filiũ, & Sex. Virbium, quo sequestre in illo indice corrumpendo dicebatur esse vsus, proscribendos, interficiendósq; curaret. Itaq; illis crudelissimè interfectis, non mediocri ab eo ceteri proscriptionis, & mortis metu terrebantur. His rebus in causa, iudicióq; patefactis, quis est, qui illum absolui potuisse arbitraretur? [e] Atque hæc parua sunt: cognoscite reliqua: vt non aliquando condemnatum esse Oppianicum, sed aliquandiu incolumem fuisse miremini. Primùm videte hominis audaciam. Sassiam in matrimonium ducere, Auiti matrem, illam, cuius virum A. Aurium occiderat, concupiuit. Vtrùm impudentior hic qui postulet: an crudelior illa, si nubat, difficile dictu est; sed tamen vtriusque humanitatem, constantiámque cognoscite. Petit Oppianicus, vt sibi Sassia nubat, & id magnopere contendit; [f] illa autem non admiratur audaciam, non impudentiã aspernatur, non deniq; [g] illam Oppianici dexterã, viri sui sanguine redundantem, reformidat: sed quòd haberet treis ille filios, idcirco se ab his nuptijs abhorrere respondit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiæ concupiuisset, domo sibi quærendum remedium existimauit ad eam moram, quæ nuptijs afferebatur. Nam, cùm haberet ex Nouia infantem filium: alter autem eius filius, Pappia natus, Theani Appuli, [h] quod abest à Larino decem & octo millia passuum, apud matrem educaretur: arcessit subitò sine causa puerum Theano: quod facere, nisi ludis publicis, aut festis diebus, antea non solebat. Mater nihil mali misera suspicans, mittit. Ille se Tarentum proficisci cùm simulasset, eo ipso die puer, cùm hora vndecima in publico valens visus esset, ante noctem mortuus, & postridiè, antequàm luceret, combustus est. Atque hunc tantum mœrorem matri priùs hominum rumor, quàm quisquam ex Oppianici familia [i] renuntiauit. Illa cùm vno tempore audisset sibi non solùm filium, sed etiam exequiarum munus ereptum, Larinum confestim exanimata venit, & ibi de integro funus iam sepulto filio fecit.

[a] V.c. L. Sullæ.
[b] L. IIII. viros, & ita. v.c.
[c] V.c. tris.
[d] L. & C. eius filium, & Sex Vibium.
[e] Al. Atqui hæc p.
[f] Fort. illa autem non demiratur.
[g] L. Oppianici domum, viri sui f.
[h] L. quod abest Larino.
[i] L nuntiauit.

Dies

Dies nondum decem intercesserant, cùm ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuò Sassia, lætanti iam animo, & spe optima confirmata; nec mirum, quæ se non nuptialibus donis, sed filiorum funeribus delinitam videret. Itaq; quod ceteri propter liberos pecuniæ cupidiores solent esse, ille propter pecuniam liberos amittere iucundum esse duxit. Sentio, iudices, vos pro vestra humanitate, his tantis sceleribus breuiter à me demonstratis, vehementer esse commotos. Quo tandem igitur animo fuisse illos arbitramini, quibus his de rebus non modò audiendum fuit, verùm etiam iudicandum? Vos auditis de eo, in quem iudices non estis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odisse iam non potestis: de eo, qui & naturæ, & legibus satisfecit: [a] quem leges exilio, natura morte multauit: auditis, non ab inimico: auditis sine testibus: auditis, cùm ea, quæ copiosissimè dici possunt, breuiter à me, strictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo iurati sententias ferre debebant: de eo, cuius præsentis nefarium, & consceleratum vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni supplicio dignum esse ducebant; audiebant ab accusatoribus: audiebant verba multorum testium: audiebant, cùm vnaquaque de re à P. Canutio, homine eloquentissimo, grauiter, & diu diceretur. Et est quisquam, qui, cùm hæc cognouerit, suspicari possit, Oppianicum iudicio oppressum, & circumuentum esse innocentem? Aceruatim iam reliqua, iudices, dicam, vt ad ea, [b] quæ 14 propiora huius causæ, & adiunctiora sunt, perueniam. Vos, quæso, memoria teneatis, non mihi hoc esse propositum, vt accusem Oppianicum mortuum: sed, cùm hoc persuadere vobis velim, iudicium ab hoc non esse corruptum, hoc vti initio, ac fundamento defensionis: Oppianicum, hominem sceleratissimum, & nocentissimum, esse damnatum: qui vxori suæ Cluentiæ, quæ àmita huius Auiti fuit, cùm ipse poculum dedisset, subitò illa in media potione exclamauit, se maximo cum dolore mori: nec diutiùs vixit, quàm locuta est; nam ipso in sermone hoc, & vociferatione mortua est; & ad hanc mortem tam repentinam, vocémq; morientis, omnia preterea, que solent esse indicia, & vestigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerunt. Eodémq; veneno C. Oppianicum, fratrem, necauit. Neq; est hoc satis: tametsi [c] in ipso fraterno parricidio nullum scelus prætermissum videtur: tamen, vt ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi aliis sceleribus antè muniuit. Nam, cùm esset grauida Auria, fratris vxor, & iam appropinquare partus videretur: mulierem veneno interfecit, [d] vt vnà illa, & quod erat ex fratre conceptum, necaretur; postea fratrem aggressus est: [e] qui serò, iam exhausto illo poculo mortis, cùm & de

[a] L. quem leges exulio.

[b] L. quæ propiora huic causæ, & adiunct. al. quæ propria huius causæ, & adiunct.

[c] L. in ipso fraterno parricidio n.

[d] L. vt vnà cum illa, id quod erat ex.

[e] L. qui serò, & iam exh.

de suo, & de vxoris interitu clamaret, testamentúmque mutare cuperet, in ipsa significatione huius voluntatis, est mortuus. Ita mulierem, ne partu eius ab hereditate fraterna excluderetur, necauit: fratris autem liberos priùs vita priuauit, quàm illi hanc [a] *ab natura propriam lucem accipere potuerunt: vt omnes intelligerent, nihil ei clausum, nihil sanctum esse posse: cuius ab audacia, fratris liberos ne materni quidem corporis custodia tegere potuisset. Memoria teneo, Milesiam quandam mulierem, cùm essem in Asia, quòd, ab heredibus secundis accepta pecunia, partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam: neque iniuria: quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiæ, designatum reip. ciuem, sustulisset. Quanto Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? Siquidem illa, cùm suo corpori vim attulisset,* [b] *se ipsam cruciauit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem, atque cruciatum. Ceteri non videntur in singulis hominibus* [c] *multa parricidia suscipere posse: Oppianicus inuentus est, qui in vno corpore* 15 *plureis necaret. Itaque cùm hanc consuetudinem, audaciámque cognosceret auunculus illius adolescentis, Oppianici, Cn. Magius: ísque graui morbo affectus esset, & heredem, illum sororis suæ filium, faceret: amicis adhibitis, præsente matre sua, Dinea, vxorem suam interrogauit,* [d] *essétne prægnans: quæ cùm se esse respondisset: ab ea petiuit, vt, se mortuo, apud Dineam, quæ tum ei mulieri socrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiámque adhiberet, vt id, quod conceperat, seruaret, vt saluum parere posset. Itaque ei, testamento legat grandem pecuniam à filio, siqui natus esset: ab secundo herede nihil legat. Quid de Oppianico suspicatus sit, videtis: quid iudicarit, obscurum non est. Nam, cùm eius filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adscripsit. Quid Oppianicus fecerit, cognoscite: vt illum Magium intelligatis longè animo prospexisse morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat à filio, siqui natus esset, eam præsentem Oppianicus non debitam mulieri, soluit: si hæc solutio legatorum, & non merces abortionis appellanda est. Quo illa pretio accepto, multísque præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, spem illam, quam in aluo commendatam à viro continebat, victa auaritia sceleri Oppianici vendidit. Nihil posse iam ad hanc improbitatem addi videtur; attendite exitum. Quæ mulier obtestatione viri decem illis mensibus ne domum quidem vllam, nisi socrus suæ, nosse debuit, hæc quinto mense post viri mortem, ipsi Oppianico nupsit; quæ nuptiæ nō diuturnæ fuerunt. Erant enim nō matrimonij dignitate, sed sceleris societate coniunctæ.*

Quid?

[a] L. à natura.

[b] L. se ipsa.

[c] L. multa paricidia.

[d] V. c. essétne prægnas.

Quid? Illa cædes Asinij Larinatis, adoleſcentis pecunioſi, 16 [a] *quàm clara, cùm recens fuit? Quàm omnium ſermone celebrata? Fuit Aiulius quidam Larinas perdita nequitia, & ſumma egeſtate, arte quadam præditus ad libidines adoleſcentulorum excitandas accommodata: qui, vt ſe blanditijs, & aſſentationibus in Aſinij conſuetudinem penitùs immerſit, Oppianicus continuò ſperare cœpit,* [b] *hoc ſe Aiulio, tanquam aliqua machina admota, capere Aſinij adoleſcentiam, & fortunas eius patrias expugnare poſſe. Ratio excogitata Larini eſt: res tranſlata Romam; iniri enim id conſilium faciliùs in ſolitudine, perfici rem eiuſmodi commodiùs in turba poſſe arbitrati ſunt. Aſinius cum Aiulio Romam eſt profectus. Hos veſtigijs Oppianicus conſecutus eſt. Iam vt Romæ vixerint, quibus conuiuijs, quibus flagitijs, quantis, & quàm profuſis ſumtibus, non modò conſcio, ſed etiam conuiua, & adiutore Oppianico: longum eſt mihi dicere, præſertim ad alia properanti. Exitum huius aſſimulatæ familiaritatis cognoſcite. Cùm eſſet adoleſcens apud mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret,* [c] *& ibi diem poſterum commoraretur: Aiulius, vt erat conſtitutum, ſimulat ſe ægrotare, & teſtamentum facere velle. Oppianicus obſignatores ad eum, qui neque Aſinium, neque Aiulium noſſent, adducit, & illum, Aſinium appellat: ipſe, teſtamento, Aſinij nomine, obſignato, diſcedit: Aiulius illico conualeſcit. Aſinius autem breui illo tempore, quaſi in hortulos iret, in arenarias quaſdam extra portam Eſquilinam, perductus, occiditur; qui cùm vnum iam, & alterum diem deſideraretur: neque in ijs locis, vbi ex conſuetudine quærebatur, inueniretur, & Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper ſe, & ſuos amicos teſtamentum eius obſignaſſe: liberti Aſinij, & nonnulli amici, quòd eo die, quo poſtremùm Aſinius viſus erat, Aiulium cum eo fuiſſe, & à multis viſum eſſe conſtabat, in eum inuadunt, & hominem ante pedes Qu. Manilij, qui tùm erat triumuir, conſtituunt. Atque ille continuò, nullo teſte, nullo indice, recentis maleficij conſcientia perterritus, omnia, vt à me paulò antè dicta ſunt, exponit, Aſiniúmque ab ſe, conſilio Oppianici, interfectum fatetur. Extrahitur domo latitans Oppianicus à Manilio: index Aiulius ex altera parte coràm tenetur. Hîc iam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis; non ille honorem à pueritia, non ſtudia virtutis, non vllum exiſtimationis bonæ fructum vnquam cogitarat: ſed ex petulanti, atque improbo ſcurra, in diſcordijs ciuitatis ad eam columnam, ad quam multorum ſæpe conuicijs perductus erat,* [d] *cum ſuffragijs populi peruenerat. Itaque rem cum Oppianico tranſigit: pecuniam ab eo accipit:*

[a] L. quàm clara tum, recenti re: q.

[b] Fort. hoc ſe Aiulio adhibito, tanq.

[c] Fort. & ibidem.

[d] L. tum ſuffragijs.

cipit: causam & susceptam, & manifestam relinquit. Ac tum in Oppianici causa, crimen hoc Asinianum cùm testibus multis, tum verò indicio Auilij probabatur; 17 in quo, [a] inter allegatos, Oppianici nomen, primum esse constabat, eius, quem vos miserum, atque innocentem, falso iudicio circumuentum esse dicitis. Quid? Auiam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es heres, pater tuus non manifestò necauit? Ad quam cùm adduxisset medicum illum suum, iam cognitum, 18 [b] & sæpe victorem, (per quem interfecerat plurimos,) mulier exclamat, se ab eo nullo modo velle curari, quo curante suos omneis perdidisset. Tum repentè Anconitanum quendam, L. Clodium, pharmacopólam circumforaneum, qui casu tum Larinum venisset, aggreditur, & cum eo HS. quadringentis, id quod ipsius tabulis tum est demonstratum, transigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa restarent, simul atque introductus est, rem confecit: prima potione mulierem sustulit: neque postea Larini punctum est temporis commoratus. Eadem hac Dinea testamentum faciente, cùm tabulas prehendisset Oppianicus, qui gener eius fuisset, digito legata deleuit: &, cum id multis locis fecisset, post mortem eius, ne litteris coargui posset, testamentum in alias tabulas transcriptum, signis adulterinis obsignauit. Multa prætereo consultò; etenim vereor, ne hæc ipsa nimium multa esse videantur; vos tamen eum similem sui fuisse [c] in ceteris vitæ partibus existimare debetis. Illum tabulas publicas Larini censorias corrupisse, decuriones vniuersi indicauerunt; cum illo iam nemo rationem, nemo rem vllam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis, & affinibus tutorem vnquam liberis suis scripsit: nemo illum aditu, nemo congressione, nemo sermone, nemo conuiuio dignum indicabat; omnes aspernabantur, omnes adhorrebant, omnes, vt aliquam immanem, ac perniciosam bestiam, pestémque fugiebant. Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem, nunquam accusasset Auitus, indices, si id prætermittere, saluo capite suo potuisset. Erat huic inimicus Oppianicus, erat: sed tamen erat vitricus: crudelis, & huic infesta mater: attamen mater. Postremò nihil tam remotum ab accusatione, quàm Cluentius & natura, & voluntate, & instituta ratione vitæ. Sed cùm esset hæc illi proposita condicio, vt aut iustè, pieq; accusaret, aut acerbè, indignéq; moreretur: accusare, quoquo modo posset, quàm illo modo emori, maluit. Atq; vt hæc ita esse perspicere possitis, exponam vobis Oppianici facinus manifestò compertum, atque deprehensum: ex quo simul vtrunque, & huic, accusare, [d] & illum condemnari necesse fuisse, intelligetis. Martiales quidam Larini appella-

[a] L. inter alligatos, Opp.

[b] L. & sæpe victorē: mulier excl.

[c] L. in ceteris quoque vitæ partibus.

[d] Fort. & illi, condemnari necesse f.

appellabantur, ministri publici Martis, atque ei deo veteribus institutis, religionibúsque Larinatium consecrati: quorum cùm satis magnus numerus esset, cúmque item, vt in Sicilia permulti Venerei sunt: sic illi Larini in Martis familia numerarentur: repentè Oppianicus eos omneis, liberos esse, ciueisque Romanos, cœpit defendere. Grauiter id decuriones Larinatium, cunctique municipes tulerunt. Itaque ab Auito petiuerunt, vt eam causam susciperet, publicéque defenderet. Auitus cùm se ab omni eiusmodi negotio remouisset, tamen pro loco, pro antiquitate generis sui, pro eo, [a] quòd se non solùm suis commodis, sed etiam suorum municipum, ceterorúmque necessariorum natum esse arbitrabatur, tantæ voluntati vniuersorum Larinatium deesse noluit. Suscepta causa, Rom'amque delata, magnæ quotidie contentiones inter Auitum, & Oppianicum ex vtriúsque studio defensionis excitabantur. Erat ipse immani, acerbáque natura Oppianicus; incendebat eius amentiam infesta, atque inimica filio mater Auiti; magni autem illi sua interesse arbitrabantur, hunc à causa Martialium [b] dimouere. Suberat etiam alia causa maior, quæ Oppianici, hominis auarissimi, atque audacissimi, mentem maximè commouebat. Nam Auitus vsque ad illius iudicij tempus, nullum testamentum vnquam fecerat; neque enim legare eiusmodi matri poterat in animum inducere: neque testamento nomen omnino prætermittere parentis. Id cùm Oppianicus sciret (neque enim erat obscurum) intelligebat, Auito mortuo, bona eius omnia ad matrem esse ventura: quæ ab sese postea, aucta pecunia, maiore præmio: orbata filio, minore periculo, necaretur. Itaque his rebus incensus, qua ratione Auitum veneno tollere conatus sit, cognoscite. C. & L. Fabricij fratres gemini fuerunt ex municipio [c] Alatrinate, homines inter se cùm forma, tum moribus similes: municipum autem suorũ dissimillimi: in quibus quantus splendor sit, quàm propè æquabilis, quàm ferè omnium constans, & moderata ratio vitæ, nemo vestrûm, vt mea fert opinio, ignorat. His Fabricijs semper vsus est Oppianicus familiarissimè. Iam hoc ferè scitis omnes, quantam vim habeat ad coniungendas amicitias, studiorum, ac naturæ similitudo. Cùm illi ita viuerent, vt nullum quæstum turpem esse arbitrarentur: cùm omnis ab his fraus, omnes insidiæ, circumscriptionésque adolescentium nascerentur, cúmque essent vitijs, atque improbitate omnibus noti: studiosè, vt dixi, ad eorum se familiaritatem multis iam antè annis Oppianicus applicarat. Itaque tum sic statuit, per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) insidias Auito comparare. Erat illo tempore infirma [d] valetudine Auitus; vtebatur autem medico

[a] L. quòd se non suis solùm comm.

[b] L. demouere.

[c] L. Alectrinati.

[d] V. c. valitudine.

medico ignobili, sed spectato homine, Cleophanto: cuius seruum Diogenem Fabricius ad venenum Auito dandum spe & pretio sollicitare cœpit. Seruus non incallidus, sed, vt ipsa res declarauit, frugi, atque integer, sermonem Fabricij non est aspernatus: rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Auito est locutus. Auitus autem statim cum M. Bebrio, senatore, familiarissimo suo, communicauit: qui qua fide, qua prudentia, qua dignitate fuerit, meminisse vos arbitror; ei placuit, vt Diogenem Auitus emeret à Cleophanto, quo faciliùs aut comprehenderetur res eius indicio, aut falsa esse cognosceretur. [a] Ne multis: Diogenes emitur: venenum diebus paucis comparatur: multi viri boni cum ex occulto interuenissent: pecuniáque obsignata, quæ ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri, liberti Fabriciorum, deprehenditur. Prò dij immortales! Oppianicum quisquam, his rebus cognitis, circumuentum [b] dicit esse? Quis vnquam audacior? Quis nocentior? Quis apertior in iudicium adductus est? Quod ingenium, quæ facultas dicendi, quæ à quoquam excogitata defensio, huic vni crimini potuit obsistere? Simul & illud quis est, qui dubitet, quin, hac re comperta, manifestóque deprehensa, aut obeunda mors Cluentio, aut suscipienda accusatio fuerit? Satis esse arbitror demonstratum, iudices, ijs criminibus accusatum esse Oppianicum, vt honestè absolui nullo modo potuerit. Cognoscite [c] nunc ita reum citatum esse illum, vt, re semel, atque iterum præiudicata, condemnatus, in iudicium venerit. Nam Cluentius, iudices, primùm nomen eius detulit, cuius in manibus venenum deprehenderat; is erat libertus Fabriciorum, Scamander; integrum consilium: iudicij corrupti nulla suspicio: simplex in iudicium causa, certa res, verum crimen allatum est. Hic tum Fabricius, is, de quo antè dixi, qui, liberto damnato, sibi illud impendêre periculum videret: quòd mihi cum Aletrinatibus vicinitatem, & cum plerisque eorum magnum vsum esse sciebat, frequenteis eos ad me domum adduxit. Qui quanquam de homine, sicut necesse erat, existimabant: tamen, quòd erat ex eodem municipio, suæ dignitatis esse arbitrabantur, eum, quibus reb. possent, defendere: idque à me, vt facerem, & vt causam Scamandri susciperem, petebant: in qua causa patroni omne periculum continebatur. Ego, qui neque illis, talibus viris, ac tam amantibus mei, rem possem vllam negare: neque illud crimen, tantum, ac tam manifestum esse arbitrarer, [d] sicut nec illi quidem ipsi, qui mihi tum illam causam commendabant, arbitrabantur: pollicitus ijs sum, me omnia, quæ vellent, esse facturum. Res agi cœpta est: citatus est Scamander reus: accusabat P. Canutius, homo in primis ingeniosus,

[a] L. Ne multa: Diogenes emitur: venenum diebus paucis, multi viri boni cùm ex occ.

[b] L. esse dicet?

[c] L. nunc ita illum reum esse citatum, vt, re s.

[d] L. sicut ne illi quidem ipsi.

& in dicendo exercitatus : accusabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, venenum esse deprehensum. Omnia tela totius accusationis in Oppianicum conjiciebantur : aperiebatur causa insidiarum : Fabriciorum familiaritas commemorabatur : hominis vita, & audacia proferebatur : denique omnis accusatio variè, grauitérque tractata, ad extremum manifesta veneni deprehensione conclusa est. Hìc ego cùm ad respondendum surrexi, qua cura? Dij immortales : qua sollicitudine animi? quo timore? Semper equidem magno cum metu incipio dicere; quoties cumque dico, toties mihi videor in iudicium venire, non ingenij solùm, sed etiam virtutis, atque officij : ne aut id profiteri videar, quod non possim implere, quod est impudentiæ : aut id non efficere, quod possim, quod est aut perfidiæ, aut negligentiæ; tum verò ita sum perturbatus, vt omnia timerem : si nihil dixissem, ne infantissimus : si multa in eiusmodi causa dixissem, ne impudentissimus existimarer. Collegi me aliquando, & ita constitui, fortiter esse agendum : illi ætati, qua tum eram, solere laudi dari, etiam si in minùs firmis causis hominum periculis non defuissem; itáque feci : sic pugnaui, sic omni ratione contendi, sic ad omnia confugi, quantum ego assequi potui, remedia, ac perfugia causarum, vt hoc, quod timidè dicam, consecutus sim, nequis illi causæ patronum defuisse arbitraretur. 20 Sed, vt quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat è manibus. [a] Si quæsieram, an inimicitiæ Scamandro cum Auito : fatebatur nullas fuisse : sed Oppianicum, cuius ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse, atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Auiti venturum emolumentum fuisse : concedebat : sed ad vxorem Oppianici, hominis in vxoribus necandis exercitati, omnia bona Auiti ventura esse dicebat. Cùm illa defensione vsus essem, quæ in libertinorum causis honestissima semper existimata est, Scamandrum patrono esse probatum : fatebatur : sed quærebat, cui probatus esset ipse patronus. Cùm ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scamandro factas insidias esse per Diogenem : constitutúmque inter eos de alia re fuisse, vt medicamentum, non venenum Diogenes afferret : hoc cuiuis vsu venire posse : quærebat, cur in eiusmodi locum, tam abditum, cur solus, cur cum obsignata pecunia, venisset. Denique hoc loco causa testibus, honestissimis hominibus, premebatur. M. Bebrius de suo consilio Diogenem emtum : se præsente Scamandrum cum veneno, pecuniáque deprehensum esse dicebat. P. [b] Quinctius Varus, homo summa religione, & summa auctoritate præditus, de insidijs, quæ

[a] L. Si quæsieram, ecquæ inimicitiæ Sc.

[b] L. Quinctilius Varus.

quæ fierent Auito, & de sollicitatione Diogenis, recenti re, secum Cleophantum locutum esse dicebat. Atque in illo iudicio cùm Scamandrum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera, & periculo, & tota accusatione, Oppianicus. Neque id obscurè ferebat, [a] nec dissimulare vllo modo poterat: aderat frequens, aduocabat, omni studio, gratiáque pugnabat: postremò, id quod maximo malo illi causæ fuit, hoc ipso in loco, quasi reus ipse esset, sedebat. Oculi omnium iudicum non in Scamandrum, sed in Oppianicum coniiciebantur: timor eius, perturbatio, suspensus, incertúsque vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant antea suspiciosa, hæc, aperta, ac manifesta faciebant. Cum in cōsilium iri oporteret, quæsiuit [b] ab eo reo C. Iunius, quæsitor, ex lege illa Cornelia, quæ tum erat, clàm, an palàm, de se sententiam ferri vellet. De Oppianici sententia responsum est, quòd is Auiti familiarem Iunium esse dicebat, clàm velle ferri. Itum est in consilium; omnibus sententiis, præter vnam quā suam Stalenus esse dicebat, Scamander prima actione condemnatus est. Quis tum erat omnium, qui, Scamandro condemnato, non iudicium de Oppianico factum esse arbitraretur? Quid est illa damnatione iudicatum nisi, venenum id, quod Auito daretur, esse quæsitum? Quæ porrò tenuissima suspicio collata in Scamandrum est, aut conferri potuit, vt is sua sponte necare voluisse Auitum putaretur? Atque, hoc tum iudicio facto, & Oppianico, re, & existimatione, iam: lege, & pronuntiatione, nondum condemnato, tamen Auitus Oppianicum [c] reum statim non fecit; voluit cognoscere, vtrùm iudices in eos solos essent seueri, quos venenum habuisse ipsos comperisset: an etiam consilia, conscientiásq; eiusmodi facinorum, supplicio dignas iudicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conscium illi facinori fuisse arbitrabatur, [d] reum statim fecit: vtq; ei locus primus constitueretur, propter causæ coniunctionem impetrauit. Hic tum Fabricius non modò ad me meos vicinos, & amicos, Aletrinateis, non adduxit, sed ipse iis neque defensoribus vti postea, neque laudatoribus potuit. Rem enim integram hominis non alieni, quamuis suspiciosam, defendere, humanitatis esse putabamus: iudicatam labefactare conari, impudentiæ. Itaque tum ille, inopia, & necessitate coactus, in causa eiusmodi ad Cepasios fratres confugit, homines industrios, atque eo animo, vt, quæcumque dicendi [e] potestas esset data, in honore, atque in beneficio ponerent. Iam hoc quoque propè iniquissimè cōparatum est, quòd in morbis corporis, vt quisq; est difficillimus, ita medicus nobilissimus, atq; optimus quæritur: in periculis capitis, vt quæq; causa difficillima est, ita deterrimus, obscurissimúsq;

[a] Al. neque diss.

[b] L. ab reo C. Iun.

[c] Al. statim reum non fecit.

[d] Al. statim reum fecit.

[e] δύναμις.

patronus adhibetur; nisi fortè [a] hæc causa est, quòd medici nihil, præter artificium, oratores etiam auctoritatem præstare debent. Citatur reus: [b] agitur causa paucis verbis; accusat, vt de re iudicata, Canutius. Incipit, longo, & altè petito proœmio, respondere maior Cepasius; primò attentè auditur eius oratio; erigebat animum, iam demissum, & oppressum, Oppianicus; gaudebat ipse Fabricius; non intelligebat, animos iudicum, non illius eloquentia, sed defensionis impudentia commoueri. Posteaquàm de re cœpit dicere, ad ea, quæ erant in causa, addebat etiam ipse noua quædam vulnera. Hoc quanquam sedulò faciebat, tamen interdum non defendere, [c] sed præuaricari accusationi videbatur. Itaque cùm callidissimè se dicere putaret, & cùm illa verba grauissima ex intimo artificio depromsisset: Respicite, iudices, hominum fortunas: respicite dubios, variósque casus, respicite C. Fabricij senectutem; *cùm hoc,* Respicite, *ornandæ orationis causa sæpe dixisset, respexit ipse: at C. Fabricius à subsellijs, demisso capite, discesserat. [d] Hîc iudices ridere, stomachari, atque acerbè ferre: patronus causam sibi eripi, & se cetera de illo loco,* Respicite iudices, *non posse dicere: nec quidquam propiùs est factum, quàm vt illum persequeretur, &, collo obtorto, ad subsellia reduceret, vt reliqua posset perorare. Iam tum Fabricius primùm suo iudicio, quod est grauissimum: deinde legis vi, & sententijs iudicum est condemnatus. [e] Quid est, quòd iam de Oppianici causa plura dicamus? Apud eosdem iudices reus est factus, cùm is duobus præiudicijs iam damnatus esset: ab iisdem autem iudicibus, qui Fabriciorũ damnatione de Oppianico iudicarant, locus ei primus est constitutus: accusatus est criminibus grauissimis, ijs, quæ à me breuiter dicta sunt, & præterea multis, quæ ego omnia nunc omitto: accusatus est apud eos, qui & Scamandrum, ministrum Oppianici, & Fabricium, conscium maleficij, condemnarant. [f] Vtrùm, per deos immortaleis, magis est mirandum, quòd is condemnatus est, an quòd omnino respõdere ausus est? Quid enim illi iudices facere potuerunt qui si innocenteis Fabricios condemnassent, tamen in Oppianico sibi constare, & superioribus consentire iudicijs debuerunt. An verò illi [g] sua per se iudicia rescinderent, cùm ceteri soleant, in iudicando, ne ab aliorum iudicijs discrepent, prouidere? & illi, qui Fabricij libertum, quia minister in maleficio fuerat: patronum, quia conscius, condemnassent: ipsum principem, atque architectum sceleris absoluerent? & qui ceteros, nullo præiudicio facto, tamen ex ipsa causa condemnassent: hunc, quem bis condemnatum iam acceperant, liberarent? Tum verò illa iudicia senatoria, non falsa inuidia, sed vera, atque insigni*

[a] L. hoc causæ est.

[b] L. agitur causa paucis verbis accusat, vt de re iud.

[c] L. sed præuaricari accusatori vid.

[d] L. Hic iudices ridere: stomachari, atque acerbè ferre patronus, caus.

[e] Al. Quid est iam quòd de Opp.

[f] Al. Vtrum, per d.

[g] L. sua ipsi iudicia resc.

insigni turpitudine notata, [a] *atque operta dedecore, & infamia, defensioni locum nullum reliquissent. Quid enim tandem* [b] *illi iudices responderent, si quis ab ijs quæreret? Condemnastis Scamandrum; quo crimine? nempe, quòd Auitum per seruum medici, veneno necare voluisset. Quid Auiti morte Scamander consequebatur? nihil, sed administer erat Oppianici. Condemnastis C. Fabricium; quid ita? quia, cùm ipse familiarissimè Oppianico vsus, libertus autem eius in maleficio deprehensus esset: illum expertem eius consilij fuisse non probabatur. Si igitur* [c] *ipsum Oppianicum, bis suis iudicijs condemnatum, absoluissent, quis tantam turpitudinem iudiciorum, quis tantam inconstantiam rerum iudicatarum, quis tantam libidinem iudicum ferre potuisset? Quòd si hoc videtis, quod iam hac omni oratione patefactum est, illo iudicio reum condemnari, præsertim ab iisdem iudicibus, qui duo præiudicia fecissent, necesse fuisse: simul illud videatis, necesse est, nullam accusatori causam esse potuisse, cur iudicium vellet corrumpere. Quæro enim abs te,* [d] *T. Acti, relictis iam ceteris argumentis omnibus, num Fabricios quóque* [e] *innocenteis condemnatos existimes: num etiam illa iudicia, pecunia corrupta esse dicas: quibus iudicijs alter à Staleno solo absolutus est, alter etiam ipse se condemnauit. Age, si nocentes: cuius maleficij? numquid, præter venenum quæsitum, quo Auitus necaretur, obiectum est? numquid aliud in illis iudicijs versatum est, præter hasce insidias Auito ab Oppianico per Fabricios factas?* [f] *nihil, inquam, aliud, iudices, reperietis. Extat memoria: sunt tabulæ publicæ; redargue me, si mentior: testium dicta recita: doce, in illorum iudicijs quid, præter hoc venenum Oppianici, non modò in criminis, sed in maledicti loco sit obiectum. Multa dici possunt, quare ita necessè fuerit iudicari: sed ego occurram expectationi vestræ, iudices. Nam, etsi à vobis sic audior, vt nunquam benigniùs, neque attentiùs quemquam auditum putem: tamen vocat me aliò iamdudum tacita vestra expectatio, quæ mihi obloqui videtur. Quid ergo? negásne, illud iudicium esse corruptum? non nego: sed ab hoc corruptum non esse confirmo. A quo igitur est corruptum? opinor, primùm, si incertum fuisset, quísnam exitus illius iudicij futurus esset: verisimilius tamen esset, eum potiùs corrupisse, qui metuisset, ne ipse condemnaretur, quàm illum qui veritus esset, ne alter absolueretur: deinde, cùm esset nemini dubium, quid iudicari necessè esset, eum certè potiùs, qui sibi aliqua ratione diffideret, quàm eum, qui omni ratione confideret: postremò, certè potiùs illum, qui bis* [g] *apud eos iudices offendisset, quàm eum, qui bis causam ijs probauisset; vnum quidem certè, nemo erit tam*

[a] Al. & cooperta dedec.
[b] Al. iudices illi respond.
[c] Al. Oppianicum ipsum.
[d] L. T. Atti.
[e] V. c. innocentis.
[f] Fort. nihil: nihil, inquã, aliud.
[g] L. apud eosdem iud.

iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudicium: aut ab Auito, aut ab Oppianico esse corruptum; si doceo non ab Auito: vinco ab Oppianico; si ostendo ab Oppianico: purgo Auitum. Quare, etsi satis docui, rationem nullam huic [a] corrumpendi fuisse, ex quo intelligitur, ab Oppianico esse corruptum: tamen de illo ipso seperatim cognoscite. Atque ego illa non argumentabor, quæ sunt grauia vehementer: eum corrupisse, qui in periculo fuerit: eum, qui metuerit: eum, qui spem salutis in alia ratione non habuerit: eum, qui semper singulari fuerit audacia; multa sunt eiusmodi; verùm, cùm habeam rem non dubiam, sed apertam, atque manifestam, enumeratio singulorum argumentorum non est necessaria. Dico, C. Aelio Staleno iudici pecuniam grandem Statium Albium ad corrumpendum iudicium dedisse; numquis negat? Te appello, Oppianice, te, [b] T. Acti: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate deplorat; audete negare, ab Oppianico Staleno iudici pecuniam datam: negate, negate, inquam [2 3] in eo loco; quid reticetis? At negare non potestis, quod repetistis, quod confessi estis, quod abstulistis. Quo tandem igitur ore mentionē corrupti iudicij facitis, cùm ab ista parte, iudici pecuniam ante iudicium datam, post iudicium ereptam esse fateamini? Quonam igitur hæc modo gesta sunt? repetam paulò altiùs, iudices, & omnia, quæ in diuturna obscuritate latuerunt, sic aperiam, vt ea cernere oculis videamini. Vos quæso, vt adhuc me attentè audistis, item, quæ reliqua sunt audiatis: profectò nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conuentu, & silentio, dignum vestris studijs, atque auribus esse videatur. Nam, vt primùm Oppianicus, ex eo, quòd Scamander reus erat factus, quid sibi impendêret, cœpit suspicari: statim se ad hominis, egentis, audacis, in iudicijs corrumpēdis exercitati, tum autem iudicis, Staleni, familiaritatem applicauit. Ac primùm, Scamandro reo, tantùm donis datis, muneribúsq; [c] perfecerat, [2 4] vt eo auctore vteretur cupidiore, quàm fides iudicis postulabat. Pòst autem, cùm esset Scamander vnius Staleni sententia absolutus, patronus autem Scamandri ne sua quidem sententia liberatus: acrioribus saluti suæ remedijs subueniendum putauit. Tum à Staleno, sicut ab homine ad excogitandum acutissimo, ad audendum impudentissimo, ad efficiendum acerrimo: (hæc enim ille & aliqua ex parte habebat, & maiore ex parte se habere simulabat:) auxilium capiti, & fortunis suis petere cœpit. Iam hoc non ignoratis, iudices, vt etiam bestiæ, [2 5] fame dominante, plerúmque ad eum locum, vbi pastæ aliquando sint, reuertantur. Stalenus ille biennio antè, cùm causam bonorum

Sasinij

[a] Al. corrumpendi iudicij fuisse.

[b] L. T. Atti.

[c] L. profecerat, vt eo fautore vteretur cup.

Safinij Atellæ recepisset, sexcentis millibus nummûm se iudicium corrupturum esse dixerat; quæ cùm accepisset à pupillo, suppressit: iudicióque facto, nec Safinio, nec bonorum emptoribus reddidit. [a] Quã cùm pecuniam profudisset, & sibi nihil non modò ad cupiditates suas, sed ne ad necessitatem quidem reliquisset: statuit ad easdem sibi prædas, ac suppressiones iudicialeis [b] reuertendum. Itaque cùm Oppianicum iam perditum, [c] & duobus iugulatum præiudicijs videret: promissis eum suis excitauit abiectum, & simul saluti desperare vetuit. Oppianicus orare hominem cœpit, vt sibi rationem ostenderet iudicij corrumpendi. Ille autem (quemadmodum ex ipso Oppianico posteà est auditum) negauit, quemquam esse in ciuitate, præter se, qui id efficere possit; sed primò grauari cœpit, quòd ædilitatem se petere cum hominibus nobilissimis, & inuidiam, atq; offensionem timere dicebat; pòst exoratus, initiò permagnam pecuniam poposcit: deinde ad id peruênit, quod confici potuit, [d] & sestertia sexcenta quadraginta millia deferri ad se domũ iussit. Quæ pecunia simulátque ad eum delata est, homo impurissimus statim cœpit in eiusmodi mente, & cogitatione versari: nihil esse suis rationibus vtilius, quàm Oppianicũ condemnari: illo absoluto, pecuniam illã aut iudicibus dispertiendã, aut ipsi esse reddendã: damnato, repetiturũ esse neminẽ. Itaq; rem excogitat singularem. Atq; hæc, iudices, quæ verè dicuntur à nobis, faciliùs credetis, si cum animis vestris longo interuallo recordari C. Staleni vitã, & naturã volueritis. [e] Nam perinde vt opinio est de cuiusq; moribus, ita, quid ab eo factũ & non factum sit, existimari potest. Cùm esset egens, sumtuosus, audax, callidus, perfidiosus, [f] & cùm domi suæ, [2] miserrimus & inanissimus, tantum nũmorum positũ videret: ad omnẽ malitiam, & fraudem versare mentẽ suam, hæc secum cogitans, cœpit: Dém̃ne iudicibus? mihi igitur ipsi, præter periculum, & infamiã, quid quæretur? nihil excogitem quãobrem [g] Oppianico damnari necesse sit? quî tandem? nihil enim est, quod fieri non possit. Si quis eum fortè casus ex periculo eripuerit, nõné reddendum est? præcipitantem igitur impellamus, inquit, & perditum prosternamus. [h] Capit hoc consilium, vt pecuniam quibusdam iudicibus leuissimis polliceatur: deinde eam postea supprimat: vt, quoniam graueis homines sua sponte seuerè iudicaturos putabat: hos, qui leuiores erant, destitutione iratos Oppianico redderet. Itaque, vt erat semper præposterus, atque peruersus, initium facit à Bulbo: & eum, quòd iamdiu nihil quæsierat, tristem, atque oscitantem, leuiter impellit. Quid tu, inquit? ecquid me adiuuas Bulbe, ne gratìs reipub. seruiamus? Ille verò, simul atq; hoc audiuit, NE GRATIS,

[a] Al. Quam pecuniam.

[b] L. esse reuertendum.

[c] L. & duobus præiudicijs iugulatũ videret.

[d] L. & sestertiûm sexcenta quadrag.

[e] L. Nã proinde, vt opin.

[f] L. & cùm domi suæ, miserrimis in locis, & inanissimis, tantùm numm.

[g] Al. Oppianicum damn.

[h] L. Capit hoc consilij.

[a] Fort. quadraginta HS. millia.

Quò voles, inquit, sequar; sed quid affers? Tum ei [a] quadraginta millia, si esset absolutus Oppianicus, pollicetur: & eum, vt ceteros appellet, quibuscum loqui consuesset, rogat: atque etiam ipse conditor totius negotij, Guttam adspergit huic Bulbo. Itaque minimè amarus is visus est, 27 qui aliquid ex eius sermone speculæ degustarat. Vnus, & alter dies intercesserat, cùm res parum certa videbatur: sequester, & confirmator pecuniæ desiderabatur. Tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, vt blandissimè potest: [b] Quid tu, inquit, Pacete? (hoc enim sibi Stalenus cognomen ex imaginibus Aeliorũ delegerat, ne, si se Ligurem fecisset, nationis magis suæ, quàm generis vti cognomine videretur) qua de re mecum locutus es, quærunt à me, vbi sit pecunia. Hîc ille planus improbissimus, quæstu iudiciario pastus, qui illi pecuniæ, quam condiderat, spe iam atq; animo incubaret, contrahit frontem: (recordamini faciem, atq; illos eius fictos, simulatósque vultus) queritur se ab Oppianico destitutum: &, qui esset totus ex fraude, & mendacio factus, quiq; ea vitia, quæ à natura habebat, etiam studio, atq; artificio quodam malitiæ condiuisset, pulchrè asseuerat se ab Oppianico destitutum: atq; hoc addit testimonij, sua illum sententia, quam palàm omnes laturi essent, condemnatum iri. Manarat sermo in consilio, pecuniæ quandam mentionem inter iudices esse versatam; res neque tam fuerat [c] occulta, quàm erat occultanda: neq; tam erat aperta, quàm reip. causa aperienda. In ea obscuritate, ac dubitatione omnium, Canutio, perito homini, qui quodam odore suspicionis Stalenum corruptum esse sensisset, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit repentè iudices pronuntiare. 28 Iudices se id velle dixerunt. Hîc tum Oppianicus non magnopere pertimuit; rem à Staleno perfectam esse arbitrabatur. In consilium erant ituri iudices triginta, & duo; sententijs decem, & sex absolutio [d] confici poterat. HS. quadraginta millia nummûm in singulos iudices distributa, eum numerum sententiarum conficere debebant, vt ad cumulum, spe maiorum præmiorum, ipsius Staleni sententia septima decima accederet. Atq; etiam casu tum, quòd illud repentè erat factum, Stalenus ipse non aderat; causam nescio, quam apud iudicem defendebat. Facilè hoc Auitus patiebatur: facilè Canutius: at non Oppianicus, neq; patronus eius L. Quinctius: qui cùm esset eo tempore tribunus plebis, conuiciũ C. Iunio, iudici quæstionis, maximum fecit, vt ne sine Staleno in consilium iretur: cùmq; id ei per viatores consultò negligentiùs agi videretur, ipse à publico iudicio, ad priuatum Staleni iudiciũ profectus est, & illud pro potestate dimitti iussit: Stalenũ ipse ad subsellia adduxit. Consurgitur in consiliũ, cùm sententias

[b] L. Quid tu, inquit, Pæte? hoc en.

[c] L. occultata.

[d] L. confici poterat; quadraginta millia nummûm in sing.

sententias Oppianicus, quæ tum erat potestas, palàm ferri velle dixisset, vt Stalenus scire posset, quid cuique deberetur. Varia iudicum genera: nummarij pauci: sed omnes irati. Vt enim qui accipere in campo consueuerunt, ijs candidatis, quorum nummos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse: sic eiusmodi iudices, infesti tum reo venerant: ceteri nocentissimum esse arbitrabantur: sed spectabant sententias eorum, quos corruptos putabant: vt ex ijs constituerent, à quo iudicium corruptum videretur. Ecce tibi eiusmodi sortitio, vt in primis Bulbo, & Staleno, & Guttæ esset iudicandũ. Summa omnium expectatio, quidnam sententiæ ferrent leues, ac nummarij iudices. Atque illi omnes sine vlla dubitatione condemnant. Hìc tum iniectus est hominibus scrupulus, & quædam dubitatio, quidnam esset actum; deinde homines sapientes, ex vetere illa [a] disciplina iudiciorum, qui neq; absoluere hominem nocentissimum possent, neque eum, de quo esset orta suspicio, [b] pecunia oppugnatum, re illa incognita, primò condemnare vellent: non liquere dixerunt. Nonnulli autem seueri homines, hoc statuerunt, quo quisque animo quid faceret, spectari oportere: & si alij pecunia accepta verum iudicabant, tamen nihilo minus se superioribus suis iudicijs constare putabant oportere. Itaque damnarunt. Quinque omnino fuerunt, qui illum vestrum innocentem Oppianicum siue imprudentia, siue misericordia, siue aliqua suspicione, siue ambitione adducti, absoluerent. Condemnato Oppianico, statim L. Quinctius homo maximè popularis, qui [c] omnes rumorum, & concionum ventos colligere consuesset, oblatam sibi facultatem putauit, vt ex inuidia senatoria posset crescere, quòd eius ordinis iudicia minùs iam probari populo arbitrabatur. Habetur vna atque altera concio vehemens, & grauis: accepisse pecuniam iudices, vt innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat: agi fortunas omnium dicebat: nulla esse iudicia: qui pecuniosum inimicum haberet, incolumem esse [d] neminem posse. Homines totius ignari negotij, qui Oppianicum nunquam vidissent, virum optimum, [e] & hominem prudentissimum pecunia oppressum arbitrarentur; incensi suspicione, rem in medium vocare cœperunt, & causam illam totam deposcere. Atque illo ipso tempore in ædeis T. Annij, hominis honestissimi, necessarij, & amici mei, noctu Stalenus, arcessitus ab Oppianico, venit. Iam cetera nota sunt omnibus: vt cum illo Oppianicus egerit de pecunia: vt ille se redditurum esse dixerit: vt eorum sermonem omnem audierint viri boni, qui tum consultò [2] [9] propè in occulto stetissent: vt res patefacta, atque in forum prolata, & pecunia omnis à Staleno extorta, atque erepta sit: Huius Staleni persona,

[a] L. iudiciorum disciplina, qui.

[b] Fort. pecunia esse oppugnatum.

[c] V. c. omnis.

[d] Al. posse neminem.

[e] L. & hominem pudentissimum.

persona, populo iam nota, atque perspecta, ab nulla turpi suspicione abhorrebat: suppressam esse ab eo pecunia, quam pro reo pronuntiasset, qui erant in concione, non intelligebant; neq; enim docebantur; versatam esse in iudicio mentionem pecuniæ [a] sentiebant: innocentẽ reum condemnatum esse audiebant: Staleni sententia condemnatum videbant: non gratis id ab eo factum esse, quòd hominem norant, iudicabant; similis in Bulbo, in Gutta, in alijs nonnullis suspicio consistebat. Itaque confiteor (licet enim iam impunè, hoc præsertim in loco, confiteri) quòd Oppianici non modò vita, sed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuisset: indignissimum porrò videretur, circumuentum esse innocentem pecunia: hanc deinde suspicionem augeret Staleni improbitas, & nonnullorũ eius similium iudicum turpitudo: causam autẽ ageret L. Quinctius, homo cùm summa potestate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: 3 ° [b] summam illi iudicio inuidiam, infamiámq; esse conflatam. Atq; in hanc flammam récentem, [c] C. Iunium, qui illi quæstioni præfuerat, iniectũ esse memini, & illum hominem ædilitium, iam prætorem opinionibus hominũ constitutum, non disceptatione dicendi, sed clamore hominum, de foro, atq; adeò de ciuitate esse sublatum. Neque me pœnitet hoc potiùs tẽpore, quàm illo, causam A. Cluentij defendere. Causa enim manet éadem, quæ mutari nullo modo potest: temporis iniquitas, atq; inuidia recessit: vt, quod in tempore mali fuit, nihil obsit: quod in causa boni fuit, prosit. Itaq; nunc quemadmodum audiar, sentio, non modò ab ijs, quorum iudicium, atque potestas est, sed etiam ab illis quorum tantùm est existimatio. At tum si dicerem, non audirer: non quòd alia res esset, immò éadem, sed tempus aliud. Id adeò sic cognoscite. Quis tum auderet dicere, nocentem condemnatum esse Oppianicum? Quis nunc [d] audet negare? Quis tum posset arguere, [e] ab Oppianico tentatum esse iudicium pecunia? Quis id hoc tempore inficiari potest? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum esse tum denique, cùm duobus proximis præiudicijs condemnatus esset? Quis est, qui id hoc tempore infirmare conetur? Quare inuidia remota, quam dies mitigauit, oratio mea deprecata est, vestra fides, atq; æquitas à veritatis disceptatione reiecit: quid est præterea, quod in causa relinquatur? Versatam esse in iudicio pecuniam, constat: ea quæritur vnde profecta sit: ab accusatore, an ab reo. Accusator dicit hæc: primùm, grauissimis criminibus accusabam, vt nihil opus esset pecunia: deinde, condemnatum adducebam, vt ne eripi quidem pecunia posset: postremò, etiam si absolutus esset, mearum tamen omnium fortunarum status incolumis maneret. Quid contrà reus?

Primùm,

[a] Al. sciebant.

[b] L. summam Auito, illo iudicio, inuidiam.

[c] L. tum C. Iunium.

[d] L. id audet.

[e] L. ab Oppianico iudicium tentatum esse p.

Primùm, ipsam multitudinem, & atrocitatem criminum pertimescebam: deinde, Fabricijs, propter conscientiam mei sceleris condemnatis, me esse condemnatum, sentiebam: postremò, in eam causam veneram, vt omnis mearum fortunarum status vnius iudicij periculo contineretur. Agè, quoniam corrumpendi iudicij causas ille multas, & graueis habuit, hic nullam: profectio ipsius pecuniæ requiratur. Confecit tabulas diligentissimè Cluentius; hæc autem res habet hoc certè, vt nihil possit neque additum, neque detractum de re familiari latêre: anni sunt octo, cùm ista causa in ista meditatione versatur: cùm omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex huius, & ex aliorum tabulis, agitatis, tractatis, inquiritis: cùm interea Cluentianæ pecuniæ vestigium nullum inuenitis. Quid? Albiana pecunia vestigijsne [a] vobis odoranda est, an ad ipsum cubile, vobis ducibus, venire possimus? Tenentur [b] vno in loco HS. sexcenta quadraginta millia nummûm: tenentur apud hominem audacissimũ: tenentur apud iudicem; quid vultis amplius? At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, sed à Cluentio ad iudicium corrumpendum constitutus. Cur eum, cùm in consilium iretur, Cluentius, & Canutius abesse [c] patiebantur? Cùm in consilium mittebant, Stalenum iudicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? [d] Oppianicus quærebat? Quinctius flagitabat? Sine Staleno ne in consilium iretur, 3 [1] tribunitia potestate perfectum est? At condemnauit. Hanc, enim damnationem dederat obsidem Bulbo, & ceteris, vt destitutus ab Oppianico videretur. Quare si istinc causa corrumpendi iudicij, istinc pecunia, istinc Stalenus, istinc deniq; omnis fraus, & audacia est: hinc pudor, honesta vita, & nulla suspicio pecuniæ, nulla corrumpendi iudicij causa: [e] patiamini, veritate patefacta, atque omni errore sublato, eò transire illius turpitudinis infamiam, vbi cetera maleficia [f] consistant: ab eo inuidiam discedere aliquando, ad quem nunquam accessisse culpam videtis. At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad corrumpendum iudicium, sed ad conciliationem gratiæ. Téne hoc, [g] Acti, dicere, tali prudentia, [h] etiam vsu, atque exercitaione præditum? 3 [2] Sapientissimum esse dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentẽ: proximè accedere illum, qui alterius benè inuentis obtemperet. In stultitia contrà est. Minùs enim stultus est is, cui nihil in mentem venit, quàm ille, qui, quod stultè alteri venit in mentem, comprobat. Istam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, cùm faucibus premeretur, excogitauit, siue vt homines tum loquebantur, à P. Cethego admonitus, [i] istam dedit conciliationis, & gratiæ fabulã. Nam fuisse hunc hominum sermonem recordari potestis,

Cethegum,

[a] L. nobis.
[b] L. vno in loco sexcenta quadraginta millia numm.
[c] L. patiebantur? Cur, cùm in consil.
[d] L. Oppianicus querebatur?
[e] Fort. patimini, verit.
[f] L. consistũt
[g] L. Atti.
[h] L. tali etiam vsu.
[i] L. istam dedit conciliationis gratiæ fab.

Cethegum, quod hominem odisset, & quòd eius improbitatem versari in rep. nollet, & quòd videret, eum, qui se ab reo pecuniam, cùm iudex esset, clàm atque extra ordinem accepisse confessus esset, saluum esse non posse, minùs ei fidele consilium dedisse. In hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi aduersarium remouere voluisse; sin erat eiusmodi causa, vt Stalenus nummos se accepisse negare non posset: nihil autem erat periculosius, nec turpius, quàm, ad quam rem accepisset, confiteri: non est consilium Cethegi reprehendendum. Verùm alia causa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua est. Ille, cùm re premeretur, quodcunque diceret, honestiùs diceret, quàm si quod erat factum, fateretur; te verò illud idem, quod tum explosum, & eiectum est, nunc retulisse demiror. Quî enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? Qui cum matre habebat simultates: [a] hærebat in tabulis publicis reus, & accusator: condemnati erant Fabricij: nec elabi alio accusatore poterat Albius, nec sine ignomina [b] Kalumniæ relinquere accusationem Cluentius; an vt præuaricaretur? Iam id quoque ad corrumpendum iudicium pertinet. Sed quid opus erat ad eam rem iudice sequestre? Et omnino, quamobrem tota ista res per Stalenum potiùs, hominem ab vtroque alienissimum, sordidissimum, turpissimum, quàm per bonum aliquem virum ageretur, & amicum, necessariúmque communem? Sed quid ego hæc pluribus, quasi de re obscura, disputo, cùm ipsa pecunia, quæ Staleno data est, numero ac summa sua non modò, quanta fuerit, sed etiam ad quam rem data fuerit, ostendat? Sexdecim dico iudices, vt Oppianicus absolueretur, corrumpendos fuisse: ad Stalenum sexcenta & quadraginta millia nummûm esse delata. Si, vt tu dicis, gratiæ conciliandæ causa: [c] quadraginta istorum accessio millium quid valet? Si, vt nos dicimus, vt IↃ.CXL. millia nummûm sexdecim iudicibus darentur: non Archimedes meliùs potuit describere. At enim iudicia facta permulta sunt, à Cluentio iudicium esse corruptum. Immò verò ante hoc tempus omnino ista ipsa res suo nomine in iudicium nunquam est vocata. Ita multum agitata, ita diu iactata ista res est, vt hodierno die primùm causa illa defensa sit, hodierno die primùm veritas vocem contra inuidiam, his iudicibus freta, miserit. Veruntamen multa ista iudicia quæ sunt? 33 Ego enim me ad omnia [d] confirmaui, & sic paraui, vt docerem, quæ facta postea iudicia de illo iudicio dicerentur, partim ruinæ similiora, aut tempestati, quàm iudicio, & disceptationi fuisse: partim nihil contra Auitum valere: partim etiam pro hoc esse: partim esse eiusmodi, vt neque appellata vnquam iudicia sint, neq; existimata. Hîc ego magis

[a] Fort. hærebant in.
[b] Sic v.c.
[c] L. quadraginta istorũ millium accessio.
[d] Fort. conformaui.

vt consuetudinem seruem, quàm, quòd vos non vestra hoc sponte faciatis, petam à vobis, vt me, dum de his singulis disputo iudicijs, attentè audiatis. Condemnatus est C. Iunius, qui ei quæstioni præfuerat; adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus, cum esset iudex quæstionis. Non modò causæ, sed ne legi quidem quidquam per tribunum pleb. laxamenti datum est. Quo tempore illum à quæstione ad nullum aliud reip. munus abduci licebat, eo tempore ad quæstionem ipse abreptus est. At quam quæstionem? Vultus enim vestri, iudices, me inuitant, vt, quæ reticenda putaram, libeat iam liberè dicere. Quid? Illa tandem quæstio, aut disceptatio, aut iudicium fuit? Putato fuisse; dicat, qui vult hodie de illo populo concitato, cui tum mos gestus est: qua de re Iunius causam dixerit. Quemcunque rogaris, hoc respondebit, quòd innocentem circumuenerit. Est hæc opinio. At, si ita esset: hac lege accusatum esse oportuit, [a] qua accusatur Auitus. At ipse ea lege quærebat. Paucos dies expectasset Quinctius. At neque priuatus accusare, nec, sedata iam inuidia, volebat. Videtis igitur non in causa, sed in tempore, ac potestate spem omnem accusatoris fuisse. Multam petiuit. Qua lege? Quòd in legem non iurasset: quæ res nemini vnquam fraudi fuit: & quòd C. Verres, prætor vrbanus, homo sanctus, & diligens, subsortitionem eius in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de causis C. Iunius condemnatus est, iudices, leuissimis, & infirmissimis: quas omnino in iudicium afferri non oportuit. Itaque oppressus est non causa, sed tempore. Hoc vos Cluentio iudicium putatis obesse oportere? Quam ob causam? [b] Si ex lege subsortitus non erat Iunius, aut si in legem aliquando non iurauerat: idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio iudicabatur? Non, inquit: sed ille idcirco his legibus condemnatus est, quòd contra aliam legem commiserat. Qui hoc confitentur, 3 4 possunt, illud idem iudicium non fuisse, defendere. Ergo idcirco, inquit, infestus tum prætor Iunio fuit, quòd illud iudicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore causa mutata est? Num alia res, alia ratio illius iudicij, alia natura totius negotij nunc est, ac tum fuit? Non opinor, ex ijs rebus quæ gestæ sunt, rem vllam potuisse mutari. Quid ergo est causæ, quòd nunc nostra defensio audiatur tanto silentio, tunc Iunio defendendi sui potestas erepta sit? Quia tum in causa nihil erat, præter inuidiam, errorem, suspicionem, conciones quotidianas, seditiosè, ac populariter concitatas. Accusabat tribunus pl. idem in concionibus, idem ad subsellia: ad iudicium non modò de concione, sed etiam cum ipsa concione veniebat. Gradus illi Aurelij tum noui, quasi pro theatro

[a] Fort. qua Auitus accusatur.

[b] L. Si ex lege subsortitus iudicem non erat.

theatro illi iudicio ædificati videbantur: quos vbi accusator concitatis hominibus complerat, non modò dicendi ab reo, sed ne surgendi quidem potestas erat. Nuper apud C. Orchinium, collegam meum, locus ab iudicibus Fausto Syllæ de pecunijs residuis non est constitutus: 3 5 non quò illi aut exlegem esse Syllam, aut causam pecuniæ publicæ, contemtam, atque abiectam putarent: sed quòd, accusante tribuno plebis, condicione æqua disceptari posse non putauerunt. Quid? Conferam Syllámne cum Iunio? An hunc tribunum pl. cum Quinctio? An verò tempus cum tempore? Sylla maximis opibus, cognatis, affinibus, necessarijs, clientibus plurimis: hæc autem, apud Iunium parua, & infirma, & ipsius labore quæsita, atque collecta. Hic tribunus plebis, modestus, [a] prudens, non modò non seditiosus, sed etiam seditiosis aduersarius: ille autem acerbus, criminosus, popularis homo, ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum, [b] ac pacatum: illud omnibus inuidiæ tempestatibus concitatum. Quæ cùm ita essent, in Fausto tamen illi iudices statuerunt, iniqua condicione reum causam dicere, cùm aduersario eius ad ius accusationis summa vis potestatis accederet. Quam quidem rationem vos, iudices, diligenter pro vestra sapientia, & humanitate cogitare, & penitus perspicere debetis, quid mali, quantum periculi vnicuique nostrûm inferre possit vis tribunitia, conflata præsertim inuidia, & concionibus seditiosè concitatis. Optimis hercle temporibus, tum, cùm homines se non iactatione populari, sed dignitate, atque innocentia tuebantur, tamen nec C. Popillius, nec Qu. Metellus, clarissimi, atque amplissimi viri, vim tribunitiam sustinere potuerunt: nedum his temporibus, his moribus, his magistratibus, sine vestra sapientia, [c] ac iudiciorum remedijs, salui esse possimus. Non fuit igitur illud iudicium, iudicij simile, iudices, non fuit: in quo non modus est adhibitus, non mos, consuetudóque seruata, non causa defensa; vis illa fuit, &, vt sæpe iam dixi, ruina quædam, atque tempestas, & quiduis potiùs, quàm iudicium, aut disceptatio, aut quæstio. Quòd si quis est, qui illud iudicium fuisse arbitretur, & qui his rebus iudicatis standum putet: is tamen hanc causam ab illa debet seiungere; ab illo enim, siue quòd in legem non iurasset, siue quòd ex lege subsortitus iudicem non esset, multa petita esse dicitur. Cluentij autem ratio cum illis legibus, quibus ab Iunio multa petita est, nulla potest ex parte esse coniuncta. At etiam Bulbus est condemnatus. Adde, maiestatis: vt intelligas, hoc iudicium cum illo non esse coniunctum. [d] At est hoc illi crimen obiectum. Fateor: sed etiam legionem esse ab eo sollicitatam in Illyrico, C. Cosconij literis, & multorum testimonijs

[a] L. pudens.

[b] L. atque pacatum.

[c] L. ac sine iudiciorum.

[d] L. At est illi hoc crimē.

monijs

monijs planum factum est; quod crimen erat proprium illius quæstionis, & quæ res lege maiestatis tenebatur. At hoc obfuit ei maximè. Iam ista diuinatio est: qua si vti licet: vide, ne mea coniectura multo sit verior. Ego enim sic arbitror, Bulbum, quòd homo nequam, turpis, improbus, multis flagitijs contaminatus, in iudicium sit adductus, idcirco faciliùs esse damnatum; tu mihi ex tota causa Bulbi, quod tibi commodum est, eligis, vt id esse secutos iudices dicas. Quapropter hoc Bulbi iudicium non plus obesse huic causæ debet, quàm illa, quæ commemorata sunt ab accusatore, duo iudicia, P. Popillij, [a] & T. Guttæ: qui causam de ambitu dixerunt: qui accusati sunt ab ijs, qui erant ipsi ambitus condemnati: quos ego non idcirco esse arbitror in integrum restitutos, quòd planum fecerint, illos ob rem iudicandam pecuniam accepisse: sed quòd iudicibus probarint, quòd in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad præmia legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare existimo, quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cum causa Cluentij, vestróque iudicio coniuncta esse possit. Quid, quòd Stalenus est condemnatus? Non dico hoc tempore, iudices, id quod nescio an dici oporteat, illum maiestatis esse damnatum: non recito testimonia hominum honestissimorum, quæ in Stalenum sunt dicta ab ijs, qui M. Aemilio, clarissimo viro, legati, & præfecti, & tribuni militares fuerunt: quorum testimonijs planum factum est, maximè eius opera, cùm quæstor esset, in exercitu seditionem esse conflatam. Ne illa quidem testimonia recito, quæ dicta sunt [b] de HS. I Ↄ. C. X L. millibus; quæ ille cùm accepisset nomine iudicij Safiniani: sicut in Oppianici iudicio postea, retinuit, atque suppressit. Omitto & hæc, & alia permulta, quæ illo iudicio in Stalenum dicta sunt: hoc dico, eandem tum fuisse P. & L. Cominijs, equitibus R. [c] honestissimis hominibus, & disertis, controuersiam cum Staleno, quem accusabant, quæ nunc mihi est [d] cum Actio. Cominij dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepisse, vt iudicium corrumperet: Stalenus conciliandæ gratiæ causa se accepisse dicebat. Irridebatur hæc illius reconciliatio, & persona viri boni suscepta, sicut in statuis inauratis, quas posuit ad Iuturnæ: quibus subscripsit, Reges [e] ab se in gratiam esse reductos. Exagitabantur omnes eius fraudes, atque fallaciæ: tota vita in eiusmodi ratione versata aperiebatur: egestas domestica, quæstus forensis in medium proferebatur: nummarius interpres pacis, & concordiæ, non probabatur. Itaque tum Stalenus, cùm idem defenderet, [f] quod Actius, condemnatus est. Cominij cùm hoc agerent, quod nos [g] in

[a] L. & L. Guttæ.

[b] Al. de HS. I Ↄ. C. millib.

[c] L. honestis hominibus.

[d] L. cum Attio.

[e] L. à se.

[f] L. quod Attius.

[g] Al. in tota causa agimus.

tota causa egimus, probauerunt. Quamobrem si Staleni damnatione, Oppianicum iudicium corrumpere voluisse, Oppianicum iudici ad emendas sententias dedisse pecuniam, iudicatum est: cùm ita constitutum sit, vti in illa culpa aut Cluentius sit, aut Oppianicus: Cluentij nummus nullus iudici datus vllo vestigio [a] *reperitur: Oppianici pecunia post iudicium factum à iudice ablata est: potest esse dubium, quin illa damnatio Staleni, non modò non sit contra Cluentium, sed maximè nostram causam, defensionémque confirmet?* [b] *Ego adhuc Iunij iudicium video esse eiusmodi, vt incursionem potiùs seditionis, vim multitudinis, impetum tribunitium, quàm iudicium appellandum putem. Quòd si quis illud iudicium appellet, tamen hoc confiteatur necesse est, nullo modo illam multam, quæ à Iunio petita sit, cum Cluentij causa posse coniungi. Illud igitur Iunianum, per vim factum est: Bulbi, & Popillij, & Guttæ, contra Cluentium non est: Staleni, etiam* [c] *pro Cluentio. Videamus ecquod aliud iudicium, quod pro Cluentio sit, proferre possimus. Dixitne tandem causam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicum condemnarat, cùm præsertim, id quod fuit in illo iudicio* [d] *inuidiosissimum, post paucos dies ex subsortitione sedisset? Dixit, & bis quidem dixit. In summam enim L. Quinctius inuidiam concionibus cum quotidianis, seditiosis, & turbulentis adduxerat. Vno iudicio* [e] *multa est ab eo petita, sicut ab Iunio, quòd non suæ decuriæ munere, neque ex lege sedisset; paulò sedatiore tempore est accusatus, quàm Iunius, sed eadem ferè lege, & crimine. Quia nulla in iudicio* [f] *seditio, neque turba versata est, prima actione facillimè est absolutus. Non numero hanc absolutionem, nihilo minùs enim potest, vt illam multam non commiserit, accepisse tamen ob rem iudicandam,* [g] *pecuniam, quàm captam nusquam Stalenus eadem lege dixit. Proprium crimen illud quæstionis eius non fuit. Fidiculanius quid fecisse dicebatur? Accepisse* [h] *à Cluentio HS. CCCC. Cuius erat ordinis? Senatorij; qua lege in eo genere à senatore ratio repeti solet, de pecunijs repetundis, ea lege accusatus, honestissimè est absolutus. Acta est enim causa more maiorum, sine vi, sine metu, sine periculo: dicta, & exposita, & demonstrata sunt omnia: adducti iudices sunt, non modò potuisse honestè ab eo reum condemnari, qui non perpetuò sedisset, sed, si aliud is iudex nihil scisset, nisi, quæ præiudicia de eo facta esse* [i] *constarent, audire præterea nihil debuisse. Tum etiam illi quinque, qui imperitorum hominum rumusculos aucupati, tum illum absoluerunt, iam suam clementiam laudari magnopere nolebant; à quibus siqui quæreret, sedissentne iudices in C. Fabricium: sedisse se dicerent; si interro-*

[a] L. reperiatur: Opp. pec. post iud. factum à iud. ablata sit: p.

[b] L. Ergo adhuc Iunij.

[c] L. pro Cluentio est. Vid.

[d] L. inuidiosissimum, paucos dies.

[e] libri vulg. mulcta mendosè.

[f] L. seditio, neq; vis, neque turba.

[g] L. pecuniam, quàm Stalenus: qui causam nusquàm eadem lege dix.

[h] L. à Cluentio HS. XL. CIↃ.

[i] L. constaret.

interrogarentur, numquo crimine is esset accusatus, præterquàm veneni eius, quod quæsitum Auito diceretur: negarent; si deinde essent rogati, quid iudicassent: condemnasse se dicerent; nemo enim absoluit. Eodem modo quæsitum si esset de Scamandro, certè idem respondissent: tametsi ille vna sententia est absolutus: sed illam vnam nemo tum istorum suam dici vellet. Vter igitur faciliùs suæ sententiæ rationem redderet: isne, qui se & sibi, & rei iudicatæ [a] constitisse dicit: an ille, qui se in principem maleficij, lenem: in adiutores eius, & conscios, vehementissimum [b] esse respondit? Quorum ego de sententia non debeo disputare; neque enim dubito, quin ij tales viri, [c] suspicione aliqua perculsi repentina, de statu suo declinarent. Quare eorum, qui absoluerunt, misericordiam non reprehendo: eorum, qui in iudicando superiora iudicia secuti sunt sua sponte, non Staleni fraude, constantiam comprobo: eorum verò, qui sibi non liquere dixerunt, sapientiam laudo: qui absoluere eum, quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi bis iam antea condemnarant, nullo modo poterant: condemnare, cùm tanta consilij infamia, & tam atrocis rei suspicio esset iniecta, paulò posteriùs patefacta re, maluerunt.
Ac ne ex facto solùm sapienteis illos iudicetis, 37 *sed etiam [d] ex nominibus ipsis, quod ij fecerint, rectissimè, ac sapientissimè factum probetis: quis P. Octauio Balbo ingenio prudentior, iure peritior, fide, religione, officio, diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absoluit. Quis Qu. Considio constantior; Quis iudiciorum, atque eius dignitatis, quæ in iudicijs publicis versari debet, peritior? Quis virtute, consilio, auctoritate præstantior? Ne is quidem absoluit. Longum est de singulorum virtute ita dicere: quæ, quia cognita sunt ab omnibus, verborum ornamenta non quærunt. Qualis vir M. Iuuentius Pedo fuit ex vetere illa iudicum disciplina? Qualis L. Caulius Mergus? [e] M. Basilius? C. Caudinus? Qui omnes in iudicijs publicis, iam tum florente rep. floruerunt. Ex eodem numero L. Cassius. Cn. Næuius, pari & integritate, & prudentia: quorum nullius sententia est Oppianicus absolutus. Atque ex his omnibus, natu minimus, ingenio, & diligentia, & religione par ijs, quos antea commemoraui, [f] P. Saturius, in eadem sententia fuit. O innocentiam Oppianici singularem: quo in reo, qui absoluit, ambitiosus: qui distulit, cautus: qui condemnauit, constans existimatur. Hæc tum agitante Quinctio, neque in concione, neque in iudicio demonstrata sunt; [g] neque enim ipse dici patiebatur, nec per multitudinem concitatam consistere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipse, postquàm Iunium peruertit, [h] causam totam reliquit. Paucis enim diebus illis*

[a] L. constitisse diceret: an ille, qui.
[b] L. fuisse responderet?
[c] L. suspicione aliqua percussi repentina, de statu suo declinarint.
[d] L. ex homi-nib. ipsis.
[e] M. Basilus?
[f] Al. P. Satureius.
[g] Al. nec enim.
[h] L. totam causam rel.

& ipse priuatus est factus, & hominum studia [a] deferbuisse intelligebat. Quòd si, per quos dies Iunium accusauit, Fidiculanium accusare voluisset: respondendi Fidiculanio potestas facta non esset. Ac primò quidem, omnibus illis iudicibus, qui Oppianicum condemnarant, minabatur. Iam insolentiam noratis hominis: noratis animos eius, ac spiritus tribunitios. Quod erat odium? Dij immortales! Quæ superbia? Quanta ignoratio sui? Quàm grauis, atque intolerabilis arrogantia? Qui illud etiam ipsum acerbè tulerit, ex quo illa nata sunt omnia, non sibi, ac defensioni suæ condonatum esse Oppianicum: [b] proinde quasi non satis signi esse debuerit, ab omnibus eum fuisse desertum, qui se ad patronum illum contulisset. Erat enim Romæ summa copia patronorum, hominum eloquentissimorum, atque amplissimorum, quorum certè aliquis defendisset equitem R. in municipio suo nobilem, si honestè putasset eiusmodi causam posse defendi. Nam Quinctius quidem, quam causam vnquam antea dixerat, cùm annos ad quinquaginta natus esset? Quis eum vnquam non modò in patroni, sed in laudatoris, aut aduocati loco viderat? Qui quòd Rostra iamdiu vacua, locúmque illum, post aduentum L. Syllæ à tribunitia voce desertum, oppresserat, multitudinémque iam desuefactam à concionibus ad veteris consuetudinis similitudinem [c] reuocauerat, idcirco cuidam hominum generi paulisper iucundior fuit. Atque idem quanto in odio postea suis illis ipsis fuit, per quos in altiorem locum adscenderat? Neque iniuria. Facite enim, vt non solùm mores eius, & arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam vsque ad talos demissam purpuram recordemini. Is, quasi non esset vllo modo ferendum, se ex iudicio discessisse victum, rem ab subsellijs in Rostra detulit. Et iam querimur sæpe, hominibus nouis non satis magnos in hac ciuitate esse fructus? Nego vsquam vnquam fuisse maiores: vbi, [8] si quis ignobili loco natus, ita viuat, vt nobilitatis dignitatem virtute tueri posse videatur, vsq; eò peruenit, quoad eum industria cum innocentia prosecuta est. [d] Si quis autem hoc vno nititur, quòd sit ignobilis: procedit sæpe longiùs, quàm si idem ille esset cum ijsdem suis vitijs nobilissimus; vt Quinctius (nihil enim dicam de ceteris) si fuisset homo nobilis: quis eum cum illa superbia, atq; intolerantia ferre potuisset? Quòd eo loco fuit: ita tulerunt, vt, si quid haberet à natura boni, prodesse ei putarent oportere: superbiam autem, atq; arrogantiam eius, deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis, quàm pertimescendam. Sed, vt illuc reuertar: quo tempore Fidiculanius est absolutus, tu, qui ea iudicia facta commemoras, quæro, quid tum esse existimas iudicatum?

[a] Al. deferuisse int.

[b] Al. perinde quasi.

[c] Fort. reuocarat.

[d] Fort. Si quis autem hoc vno nitatur, quòd sit ign.

Certè

Certè gratìs iudicasse. At condemnarat: ac causam totam non audierat: at in concionibus omnibus à L. Quinctio vehementer erat, & sæpe vexatus. Illa igitur omnia Quinctiana, iniqua, falsa, turbulenta, popularia, seditiosa iudicia fuerunt. Esto: potuit esse innocens Falcula. Iam ergo aliquis Oppianicum gratìs condemnauit: iam non eos Iunius subsortitus est, qui pecunia accepta condemnarent: ; 9 Iam potuit aliquis ab initio non sedisse, & tamen Oppianicum gratìs condemnasse. Verùm, si innocens Falcula, quæso, quis nocens? Si hic gratìs condemnauit, quis accepit? Nego [a] rem esse vllam in quemquam illorum obiectam, quæ Fidiculanio obiecta non sit: [b] neq; aliquid fuisse in Fidiculanij causa, quod idem non esset in ceterorum. Aut hoc iudicium reprehendas tu, cuius accusatio rebus iudicatis [c] niti videbatur, necesse est: aut, si hoc verum esse concedis, Oppianicum gratìs condemnatum esse fateare. Quanquam satis magno argumento esse debet, quòd ex tam multis iudicibus, absoluto Falcula, nemo reus factus est. Quid enim mihi damnatos ambitus colligitis, alia lege, certis criminibus, plurimis testibus? Cùm primùm illi ipsi debuerint potiùs accusari de pecunijs repetundis, quàm ambitus; nam, si in ambitus iudicijs hoc his obfuit, cùm alia lege causam dicerent: certè, si propria lege huius peccati adducti essent, multo plus obfuisset. Deinde, si tanta vis fuit istius criminis, vt, qua quisque lege ex illis iudicibus reus factus esset, tamen hac plaga periret: cur in tanta multitudine accusatorum, tantis præmijs, ceteri, rei facti non sunt? Hìc profertur id, quod iudicium appellari non oportet, P. Septimo [d] Scæuulæ litem eo nomine esse æstimatam. Cuius rei quæ consuetudo sit, quoniam apud homines peritissimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Nunquam enim ea diligentia, quæ solet adhiberi in ceteris iudicijs, eadem, reo damnato, adhibita est. In litibus æstimandis ferè iudices, aut, quòd sibi eum, quem semel condemnarunt, inimicum putant esse, si qua in eum lis capitis illata est, non admittunt: aut, quòd se perfunctos iam esse arbitrantur, cùm de reo iudicarunt, negligentiùs attendunt cetera. Itaque & maiestatis absoluti sunt permulti, [e] quibus damnatis, de pecunijs repetundis, lites essent æstimatæ: & hoc quotidie fieri videmus, vt, reo damnato de pecunijs repetundis, ad quos peruenisse pecunias in litibus æstimandis statutum sit, eos illi iudices absoluant; quod cùm fit, non iudicia rescinduntur, sed hoc statuitur, æstimationem litium, non esse iudicium. Scæuula condemnatus est alijs criminibus, frequentissimis Apuliæ testibus; omni contentione pugnatum est, [f] vt lis hæc, capitis æstimaretur; quæ res, si rei iudicatæ pondus habuisset:

[a] Fort. rem esse vllam cuiquam illorum.

[b] L. nego aliquid f.

[c] L. nitebatur, n.

[d] Lib. vulg. Scæuolæ.

[e] L. quibus damnatis, de pecunijs repetundis lites essent æstimatæ.

[f] L. vti lis hæc, capitis æstim.

ille

ille postea vel ijsdem, vel alijs inimicis, reus hac lege ipsa factus esset. Sequitur id, quod illi iudicium appellant: maiores autem nostri nunquam neque iudicium nominarunt, [a] *neque perinde, vt rem iudicatam, obseruauerunt, animaduersio, atque auctoritas censoria.* [b] *Qua de re antequàm dicere incipio, perpauca mihi de meo officio verba facienda sunt: vt à me cùm huiusce periculi, tum ceterorum quoque officiorum, & amicitiarum ratio conseruata esse videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui censores proximè fuerunt, ambobus est amicitia: cum altero verò (sicuti & plerique vestrûm sciunt) magnus vsus, & summa vtriusque officijs* ✝° *constituta necessitudo est. Quare, quidquid de subscriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, vt omnem orationem meam non de illorum facto, sed de ratione censoria habitam existimari velim: à Lentulo autem, familiari meo, qui à me pro eximia sua virtute, summísque honoribus, quos à populo R. adeptus est, honoris causa nominatur, facilè hoc, indices, impetrabo, vt, quam ipse adhibere consueuit* [c] *in amicorum periculis fidem, & diligentiam, tum vim animi, libertatémque dicendi,* [d] *in hac mihi concedat, vt tantum mihi sumam, quantum sine huius periculo præterire non possum. A me tamen, vt æquum est, omnia cautè, pedetentímque dicentur, vt neque fides huius defensionis relicta, neque cuiusquam aut dignitas læsa, aut amicitia violata esse videatur. Video igitur, iudices, animaduertisse censores in iudices quosdam illius consilij Iuniani, cùm istam ipsam causam subscriberent. Hîc primùm illud commune proponam, nunquam animaduersionibus censorijs hanc ciuitatem ita contentam, vt rebus iudicatis, fuisse; neque in re nota consumam tempus exemplis; ponam illud vnum: C. Getam, cùm à L. Metello, & Cn. Domitio, censoribus, ex senatu eiectus esset, censorem ipsum postea esse factum: &, cuius mores à censoribus erant reprehensi, hunc postea & populi R. & eorum, qui in ipsum animaduerterant, moribus præfuisse. Quòd si illud iudicium putaretur: vt ceteri turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate priuantur: sic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset. Nunc, si quem Cn. Lentuli, aut L. Gellij libertus furti condemnarit: is, omnibus ornamentis amissis, nunquam vllam honestatis suæ partem recuperabit. Quos autem ipse L. Gellius, & Cn. Lentulus, duo censores, clarissimi viri, sapientissimique homines,* [e] *furti, & captarum pecuniarum nomine, notauerunt: ij non modò in senatum redierunt, sed etiam illarum ipsarum rerum iudicijs absoluti sunt. Neminem voluerunt maiores nostri non modò de*

[a] L. neque proinde, vt rem iudicatam, obseruarunt.
[b] L. Qua de re prius, quàm dicere inc.
[c] L. in amicorum periculis cùm fidem, & d.
[d] Fort. in hoc mihi conc.
[e] L. furti, aut capt.

existi-

existimatione cuiusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse iudicem, nisi qui inter aduersarios conuenisset. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum est, [a] de quibus causis, aut magistratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterum accusare, hęc ignominiæ causa prætermissa est. Timoris enim causam, non vitæ pœnam in illa potestate esse voluerunt. Itaque non solùm iudices illud ostendam, quod iam videtis, populi Ro. suffragijs sæpenumero censorias subscriptiones esse deletas, verùm etiam iudicijs eorum, qui iurati statuere maiore cum religione, & diligentia debuerunt. Primùm iudices, senatores, equitésque R. in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias [b] accepisse subscriptum est, suæ potiùs religioni, quàm censorum opinioni, paruerunt. Deinde prætores vrbani, qui iurati debent optimum quemq; in selectos iudices referre, nunquam sibi ad eam rem, censoriam ignominiam impedimento esse oportere duxerunt. Censores denique ipsi sæpenumero superiorum censorum iudicijs (si ista iudicia appellari vultis) non steterunt; atque etiam ipsi inter se censores sua iudicia tanti esse arbitrantur, vt alter alterius iudicium non modò reprehendat, sed etiam rescindat: vt alter de senatu mouere velit, alter retineat, & ordine amplissimo dignum existimet: vt alter in ærarios referri, aut tribu moueri iubeat, alter vetet. Quare qui vobis in mentem venit, hæc appellare iudicia, quæ à populo Ro. rescindi, ab iuratis iudicibus repudiari, à magistratibus negligi, ab ijs, qui eandem potestatem adepti sunt, commutari, [c] inter collegas discrepare videatis? Quæ cùm ita sint: videamus, quid tandem censores de illo iudicio corrupto iudicasse dicantur. Ac primùm illud statuamus: vtrum, quia censores subscripserint, ita sit: an, quia ita fuerit, illi subscripserint. [d] Si ideò, quia subscripserint: videte, quid agatis, ne in vnumquemque nostrûm, censoribus in posterum potestatem regiam permittatis: ne subscriptio censoria non minùs calamitatis ciuibus, quàm illa acerbissima proscriptio possit afferre: ne censorium stilum, cuius mucronem multis remedijs maiores nostri retuderunt, æquè posthac, atque illum dictatorium gladium pertimescamus. Sin autem quod subscriptum est, quia verum est, idcirco graue debet esse: hoc quæramus, verum sit, an falsum: remoueantur auctoritates censoriæ: tollatur id ex causa, quod in causa non est: doce, quam pecuniam Cluentius dederit, vnde dederit, quemadmodum dederit: vnum denique aliquod à Cluentio profectæ pecuniæ vestigium ostende. Vince deinde, virum bonum fuisse Oppianicum, hominem integrum: nihil de illo vnquam secus esse existimatum: nihil denique præiudicatum; [e] tum auctoritatem censorum

[a] Al. quibus de causis.

[b] L. cepisse.

[c] L. inter collegas discrepari videatis?

[d] Si ideò ita est, quia subscripserint: videte, quid agatis: videte, ne in vnumq.

[e] L. tum auctoritatem censorum amplexato.

4 [a] amplexator: tum illorum iudicium cum re coniunctum esse defendito. Dum verò eum fuisse Oppianicum cōstabit, qui tabulas publicas municipij sui corrupisse iudicatus sit: qui testamentum interleuerit: qui, supposita persona, falsum testamentum obsignandum curarit: qui eum, cuius nomine id obsignatum est, interfecerit: qui auunculum filij sui in seruitute, ac vinculis necarit: qui municipes suos proscribendos, occidendósque [a] curarit: qui eius vxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit: qui pecuniam pro abortione dederit: qui socrum, qui vxorem, qui vno tempore fratris vxorem, speratósque liberos, fratrémque ipsum, qui denique suos liberos interfecerit: qui cùm venenum priuigno suo quæreret, manifestò sit deprehensus: cuius ministris, consciisque damnatis, ipse adductus in iudicium pecuniam iudici dederit ad sententias iudicum corrumpendas: dum hæc, inquam, de Oppianico constabunt, nec vllo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur: quid est, quòd te ista censoria siue voluntas, siue opinio fuit, adiuuare, aut hunc innocentem opprimere posse videatur? Quid igitur censores secuti sunt? Ne ipsi quidem, vt grauissimè dicam, quidquam aliud dicent, præter sermonem, atque famam; nihil se testibus, nihil tabulis, nihil graui aliquo argumento comperisse, nihil denique, causa cognita, statuisse dicent. Quòd si ita fecissent: tamen id non ita fixum esse deberet, vt conuelli non liceret. Non vtar exemplorum copia, quæ summa est: non rem veterem, non hominem potentem aliquem, aut gratiosum proferam. Nuper hominem tenuem, scribam ædilitium, D. Matrinium cùm defendissem apud [b] M. Iulium, Q. Publicium prætores, & M. Plætorium, C. Flaminium, ædileis curuleis: persuasi, vt scribam iurati legerent eum, quem ijdem isti censores ærarium reliquissent. Cùm enim in homine nulla culpa reperiretur: quid ille meruisset, non quid de eo statutum esset, quærendum esse duxerunt. Nam hæc quidem, quæ de iudicio corrupto subscripserint, quis est, qui ab illis satis cognita, & diligenter iudicata arbitretur? in M. Aquillium, & in T. Guttam video esse subscriptum. Quid est hoc? duos esse corruptos solos pecunia. [c] Quid? ceteri videlicet gratis condemnarunt. Non est igitur circumuentus, [d] non est oppressus pecunia, non, vt illæ Quinctianæ conciones habebantur, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa sunt, ac suspicione ponendi; duos solos video auctoritate censorum affineis ei turpitudini iudicari. 4 3 [e] Nam vt illud afferant, nihil est, quod de ijs duobus habuerint compertum, de ceteris cōperisse. [f] Nam illud quidem minimè probandum est, ad notationes, auctoritatémq; censoriam, exemplum illos à consuetudine militari transtulisse. Statuerunt

[a] Al. curauerit.

[b] L. M. Iunium, Q. Publicium, præt.

[c] Quid ceteri?

[d] L. non oppressus pec.

[e] L. Namque illud, quod afferunt, nihil est: aliquid esse, quod de his duobus habuerint compertum, de ceteris nihil cōperisse.

[f] L. Ne illud quidem probandum est, ad not. al. Iam illud quidem minimè probandum, &c.

tuerunt enim ita maiores nostri, vt, si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animaduerteretur: vt metus videlicet [a] ad omneis, pœna ad paucos perueniret. Quod idem facere censores [b] in delectu dignitatis, & in iudicio ciuium, & in animaduersione vitiorum, quî conuenit? Nam miles, qui locum non tenuit, qui hostium impetum, vímque pertimuit, [c] potest idem postea & miles esse melior, & vir bonus, & ciuis vtilis. Quare, ne in bello, propter hostium metum, delinqueret, amplior ei mortis, & supplicij metus est à maioribus constitutus; ne autem nimiùm multi pœnam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est. Hoc tu idem facies, censor, [d] in senatu legendo, si erunt plures, qui, ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, vt non animaduertas in omneis, sed carpas, vt velis, & paucos ex multis ad ignominiam sortiare? Habebit igitur, te sciente, & vidente, curia senatorem, populus Romanus iudicem, respublica ciuem sine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis, fidem suam, & religionem pecunia commutarit? & qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos, ciui innocenti, is censoriæ seueritatis nota non inuretur? Tu es præfectus moribus, magister veteris disciplinæ, & seueritatis, si aut retines quemquam sciens in senatu, scelere tanto contaminatum: aut statuis, qui in eâdem culpa sit, non eâdem pœna affici conuenire? & quam condicionem supplicij maiores in bello timiditati militis propositam esse voluerunt, eandem tu in pace constitues improbitati senatoris? Quòd si exemplum ex re militari ad animaduersionem censoriam transferendum fuit: sortitione id ipsum factum esse oportuit. Sin autem sortiri ad pœnam, atque hominum delictum fortunæ iudicio committere, minimè censorium est: certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam, & turpitudinem, non oportet. Verùm omnes intelligimus, in istis subscriptionibus ventum quendam popularem esse quæsitum. Iactata res erat in concione à tribuno seditioso: incognita causa probatum illud erat: [e] multitudinem illicitum est contra dicere: nemo denique, vt defenderet contrariam partem, laborabat. In inuidiam porrò magnam illa iudicia venerant; [f] etenim paucis postea mensibus alia vehemens erat in iudicijs ex notatione tabularum inuidia versata. Prætermitti à censoribus, & negligi macula iudiciorum posse non videbatur; homines, quos ceteris vitijs, atque omni dedecore infameis videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt: & eo magis, quòd illo ipso tempore, illis censoribus erant iudicia cum equestri ordine communicata: vt viderentur per homi-

a V. c. ad omnis.

b L. in dilectu dign.

c ἀνὴρ φεύγων, καὶ πάλιν μαχήσεται.

d Al. in senatu legendo: si erunt plures, qui ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint: non animaduertes in omneis, sed carpes, vt voles, & paucos ex multis ad ignominiam sortiere?

e L. multitudinem illam non licitũ est cõtra dicere.

f L. etenim paucis post mensib.

num idoneorum ignominiam sua auctoritate illa iudicia cum equestri ordine reprehendisse. Quòd si hanc apud eos ipsos censores mihi, aut alij causam agere licuisset: hominibus tali prudentia certè probauissem: (res enim indicat) nihil ipsos habuisse cogniti, nihil comperti: ex tota ipsa subscriptione rumorem quendam, & plausum popularem esse quæsitum. Nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, subscripsit L. Gellius, quòd is pecuniam accepisset, quò innocentem condemnaret. Iam id ipsum quantæ diuinationis est, scire, innocentem fuisse reum, quem fortasse nunquam viderat, cùm homines sapientissimi, iudices, vt nihil dicam de ijs, qui condemnarunt, causa cognita, sibi dixerint non liquere? Verùm esto; condemnat Popillium Gellius: iudicat, accepisse à Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus; nam Popillium, quòd erat libertini filius, in senatum non legit: locum quidem senatorium ludis, & cetera ornamenta [a] reliquit, & eum omni ignominia liberat. Quod cùm facit, iudicat, eius sententia gratìs esse Oppianicum condemnatum; & eundem Popillium postea Lentulus in ambitus iudicio pro testimonio diligentissimè laudat. Quare, si neque L. Gellij iudicio stetit Lentulus, neque Lentuli existimatione contentus fuit Gellius: &, si vterque censor censoris opinione standum non putauit: quid est, quamobrem quisquam nostrûm censorias subscriptiones [b] omneis, fixas, & in perpetuum ratas putet esse oportere? At in ipsum Auitum animaduerterunt. Nullam quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitæ non dicam vitium, sed erratum. Neque enim hoc homine sanctior, neque probior, neque in omnibus officijs retinendis diligentior esse quisquam potest: neque illi aliter dicunt: sed eandem illam famam iudicij corrupti secuti sunt: neque ipsi secus existimant, quàm nos existimari volumus, de huius pudore, integritate, virtute: sed putarunt prætermitti accusatorem non potuisse, cùm animaduersum esset in iudices. Qua de re tota si vnum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam. Non enim mihi exemplum summi, & clarissimi viri, P. Africani, prætereundum videtur: qui cùm esset censor, & in equitum censu C. Licinius Sacerdos prodijsset: clara voce, vt omnis concio audire posset, dixit se scire, illum verbis conceptis peierasse; si quis contrà dicere vellet: vsurum esse eum suo testimonio; deinde, cùm contrà nemo diceret: iussit equum traducere. Itaque is, cuius arbitrio & populus Romanus, & exteræ gentes, contentæ esse [c] consueuerunt, [d] ipse sua conscientia ad ignominiã alterius contentus non fuit. Quod si hoc Auito facere licuisset; facilè, illis ipsis iudicibus, &

[a] L. relinquit.

[b] V. c. omnis.

[c] L. consueuerant.

[d] Al. ipse sua scientia ad.

& falsæ suspicioni, & inuidię populariter excitatæ restitisset. Vnum etiam est, quod me maximè conturbat, cui loco respondere posse vix videor, [a] 4 5 quòd elogium recitasti de testamento Cn. Egnatij, patris hominis honestissimi, videlicet, & sapientissimi, idcirco se exheredasse filium, quòd is ob Oppianici damnationem pecuniam accepisset. De cuius hominis leuitate, & inconstantia, plura non dicam. Hoc testamentum ipsum, quod recitas, eiusmodi est, vt ille, cùm eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes 4 6 homines alienissimos coniungeret, quem diligebat. Sed tu, [b] Acti consideres, censeo, diligenter, vtrùm [c] censorium iudicium graue velis esse, an Egnatij. Si Egnatij: leue est, quod censores de ceteris subscripserũt; ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu grauem esse vis, [d] ex senatu eiecerunt; [e] sin autem censorium: hunc Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredauit, censores in senatu, cùm patrem eijcerent, retinuerunt. At enim senatus vniuersus iudicauit, illud corruptum esse iudicium. Quomodo? Suscepit causam. An potuit rem delatam eiusmodi repudiare? Cùm tribunus pleb. populo concitato, rem pænè ad manus reuocasset: cùm vir optimus, & homo innocentissimus, pecunia circumuentus esse diceretur: cùm inuidia flagraret ordo senatorius: potuit nihil decerni? Potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reip. repudiari? At quid est decretum? Quàm iustè? Quàm sapienter? Quàm diligenter? SI QVI SVNT, QVORVM OPERA FACTVM SIT, VT IVDICIVM PVBLICVM CORRVMPERETVR. Vtrùm videtur senatus id factum iudicare: an, si factum sit, molestè, grauitérq; ferre? Si ipse A. Cluentius sententiam de iudicijs rogaretur, aliam non diceret, atque ij dixerunt, quorum sententijs Cluentium condemnatum esse dicitis. Sed quæro à vobis, num istam legem ex isto S. C. L. Lucullus consul, homo sapientissimus, tulerit: num anno pòst M. Lucullus, & C. Cassius, [f] in quos cùm consules designatos idem illud senatus decreuerit, non tulerunt; & quod tu Auiti pecunia factum esse arguis [g] neque id vlla vel tenuissima suspicione confirmas, factum est primò illorum æquitate, & sapientia consulum, vt id, quod senatus decreuerat, ad illud inuidiæ præsens incendium restinguendum, id postea referendum ad populum non arbitrarentur; ipse deinde populus R. qui L. Quinctij tribuni pl. fictis querimonijs antea [h] concitatus, rem illam, & rogationem flagitarat, idem C. Iunij filij, pueri paruuli, lacrymis commotus, maximo clamore, & concursu totam illam legem, & quæstionem repudiauit. Ex quo intelligi potuit id, quod id, sæpe dictum est:

[a] L. quòd elegium recitasti al. ecclogium al. ellogium.

[b] L. Atti.

[c] L. censorũ.

[d] Al. è senatu

[e] L. sin autẽ censorum.

[f] L. in quos tum consules des. idem ill. sen. decreuerat.

[g] Libri vulg. neque id vlla tenuiss.

[h] L. incitatus

est: vt mare, quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari, atque turbari: sic & populum R. sua sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus, vt violentissimis tempestatibus, concitari. Est etiam reliqua permagna auctoritas, quàm ego turpiter pænè præterij; mea enim esse dicitur. Recitauit ex oratione nescio qua [a] Actius, quam meam esse dicebat, cohortationem quandam iudicum ad honestè iudicandum, & commemorationem tum illorum iudiciorum, quæ probata non essent, tum illius ipsius iudicij Iuniani: [b] perinde quasi ego non ab initio huius defensionis dixerim, inuidiosum illud fuisse iudicium: aut, cùm de infamia [c] iudiciorum disputarem, potuerim illud, quod tam populare esset, in illo tempore præterire. Ego verò, si quid eiusmodi dixi, neque cognitum commemoraui, neque pro testimonio dixi, & illa oratio potiùs temporis mei, quàm iudicij, & auctoritatis fuit. Cùm enim accusarem, & mihi initiò proposuissem, vt animos & populi R. & iudicum commouerem: cúmque [d] omneis offensiones iudiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem: istam rem, quæ tam populariter esset agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudicijs habuimus, auctoritates nostras consignatas habere arbitratur; omnes enim illæ orationes, causarum, & temporum sunt, non hominum ipsorum, [e] ac patronorum. Nam, si causæ ipsæ pro se loqui possent: nemo adhiberet oratorem; nunc adhibemur, vt ea dicamus, non quæ nostra auctoritate constituantur: sed + 7 quæ ex re ipsa, causáque ducantur. Hominem ingeniosum, M. Antonium, aiunt solitum esse dicere, idcirco se nullam vnquam orationem scripsisse, vt, si quid aliquando, quòd non opus esset, ab se esset dictum: posset se negare dixisse: [f] perinde quasi, quid à nobis dictum, aut actum sit, id nisi literis mandauerimus hominum memoria non comprehendatur. Ego verò in isto genere libentiùs, cùm multorum, tum hominis eloquentissimi, & sapientissimi, L. Crassi, auctoritatem sequor; qui cùm L. Plancium defenderet, accusante M. Bruto, homine in dicendo + 8 vehementi, [g] & callido, cùm Brutus, duobus recitatoribus constitutis, ex duabus eius orationibus capita alterna, inter se contraria, recitanda curasset, quòd in dissuasione rogationis eius, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de auctoritate senatus detrahit: in suasione legis Seruiliæ summis ornat senatum laudibus: & multa in equites R. cùm ex ea oratione asperiùs dicta recitasset, quo animi illorum iudicum in Crassum incenderentur: aliquantum esse commotus dicitur. Itaq; in respondendo primùm exposuit vtriusque rationem temporis:

[a] L. Attius.

[b] L. proinde quasi.

[c] L. iudiciorum, quæ probata non essent, dispu.

[d] V. c. omnis off.

[e] L. aut patron.

[f] L. Proinde quasi.

[g] κὴ δεινῶ.

poris: vt oratio ex re, [a] *& causa, habita videretur: deinde, vt intelligere posset Brutus, quem hominem, & non solùm qua eloquentia, verùm etiam quo lepore, & quibus facetijs præditũ lacessisset.* [b] *treis & ipse excitauit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accusatoris de iure ciuili reliquit. Eorum initia cùm recitarentur, ea, quæ vobis nota esse arbitrer: FORTE EVENIT: VT RVRI* [c] *IN PRIVERNATE ESSEMVS, EGO, ET BRVTVS FILIVS: fundum Priuernatem flagitabat: IN ALBANO ERAMVS EGO, ET BRVTVS FILIVS. Albanũ poscebat.* [d] *IN TIBVRTE FORTE CVM ASSEDISSEMVS, EGO, ET BRVTVS FILIVS. Tiburtem fundum requirebat: Brutum autem hominẽ sapientem, quòd filij nequitiam videret: quæ prædia ei relinqueret, testificari dicebat voluisse; quòd si potuisset honestè scribere, se in balneis cum id ætatis filio fuisse: non præterijsset; eas se tamen ab eo balneas non ex libris patris, sed ex tabulis, & ex censu quærere. Crassus tum ita Brutum vltus est, vt illum recitationis suæ pœniteret; molestè enim fortasse tulerat, se in ijs orationib. reprehensum, quas de rep. habuisset; in quibus forsitan magis requiratur constantia. Ego autem illa recitata esse non molestè fero; neque enim ab illo tempore,* [e] *quod tũ erat, neq; ab ea causa,* [f] *quæ tum agebatur, aliena fuerunt: neq; mihi quidquam oneris suscepi, cùm ista dixi, quo minùs honestè hanc causam, & liberè possem defendere. Quod si velim confiteri, me causam A. Cluentij nunc cognoscere, antea fuisse in illa opinione populari: quis tandem id possit reprehendere? Præsertim, iudices, cùm à vobis quoq; ipsis hoc impetrare sit æquissimũ, quod ego et ab initio petiui, & nunc peto, vt, si quam huc grauiorem de illo iudicio opinionem attulistis, hanc, causa perspecta, atq; omni veritate cognita, deponatis. Nunc, quoniã ad omnia, quę abs te dicta sunt,* [g] *T. Acti, de Oppianici damnatione respondi: confiteare necesse est,* [h] *te opinionem multùm fefellisse, quòd existimaris, me causam A. Cluentij non facto eius, sed lege defensurum. Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic renuntiari, me habere in animo causã hanc præsidio legis defendere. Itáne est? Ab amicis videlicet imprudentes prodimur? Et est nescio quis de ijs, quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad aduersarios deferat? Quísnam tibi hoc renuntiauit? Quis tã improbus fuit? Cui ego autem narraui? Nemo, vt opinor, in culpa est: sed nimirum tibi istuc lex ipsa renuntiauit.* [i] *Sed 49 num tibi ita defendisse videor, vt tota in causa mentionẽ vllam fecerim legis? Num secus hanc causam defendisse, ac si lege Auitus teneretur? Certè vt hominẽ confirmare oportet,*

nullus

[a] L. & ex causa.
[b] V.c. tris.
[c] Al. IN PRIVERNATI.
[d] Al. IN TIBVRTI.
[e] Al. quod tunc er.
[f] Al. quæ tunc ag.
[g] L. T. Atti.
[h] Fort. opinionem te multùm fef.
[i] L. Sed non tibi ita defendisse videor vt tota in causa mentionem nullam fec. legis? Num secus hanc causam defendissem, si lege Auitus teneretur?

nullus est locus à me purgandi istius inuidiosi criminis prætermissus. Quid ergo est? Quæret fortasse quispiam, displiceátne mihi, legum præsidio [50] à capite periculum propulsare. Mihi verò, iudices, non displicet: sed vtor instituto meo. In hominus honesti, [a] prudentísq; iudicio, non solùm meo consilio vti consueui, sed multùm etiam eius quē defendo, & consilio, & voluntati obtempero. Nam, vt hæc ad me causa delata est: qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus versamur, nosse deberem: [b] dixi Auito statim, de eo, QVI COISSET, QVO QVIS CONDEMNARETVR, illum esse liberum: teneri autem nostrum ordinem. Atque ille me orare, & obsecrare cœpit, vt ne sese lege defenderem. Cùm ego, quæ mihi viderentur, dicerem: traduxit me ad suam sententiam; affirmabat enim lacrymans, non se cupidiorem esse ciuitatis retinendæ, quàm existimationis. Morem homini gessi: & tamen idcirco feci (neque enim id semper facere debemus) quòd videbam, per se, ipsam causam copiosissimè sine lege posse defendi. Videbam, in hac defensione, qua iam sum vsus, plus dignitatis: in illa, qua me hic vti noluit, minus laboris futurum. Quòd si nihil aliud esset actum, nisi vt hanc causam obtinerem: lege recitata, perorassem. Neque me illa oratio commoueret, quod ait [c] Actius [51] indignum esse facinus, si senator iudicio quenquam circumuenerit, legibus eum teneri: si eques R. hoc idem fecerit, non teneri. Vt tibi concedam, hoc indignum esse (quod cuiusmodi sit, iam videro) tu mihi concedas necesse est, multo esse indignius, in ea ciuitate, [d] quæ legibus contineatur, discedi à legibus. Hoc enim vinculum est huius dignitatis, qua fruimur in rep. hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis; mens, & animus, & consilium, & sententia ciuitatis, posita est in legibus. Vt corpora nostra sine mente: sic ciuitas sine lege, suis partibus, vt neruis [e] ac sanguine, & membris, vti non potest. Legum ministri, magistratus: legum interpretes, iudices: legum denique idcirco omnes serui sumus, vt liberi esse possimus. Quid est, Q. Naso, [52] cur tu in isto loco sedeas? Quæ vis est, qua abs te hi iudices, tali dignitate præditi, coërceantur? Vos autem, iudices, quamobrem ex tam magna multitudine ciuium tam pauci de hominum, fortunis sententiam fertis? Quo iure [f] Actius, quæ voluit, dixit? Cur mihi tamdiu [g] potestas dicendi datur? Quid sibi autem illi scribæ, quid lictores, quid ceteri, quos apparere huic quæstioni video, volunt? Opinor hæc omnia lege fieri, totámque hoc iudicium (vt antea dixi) [h] quasi mente quadam regi, & administrari. Quid ergo est? Hæc quæstio sola ita gubernatur? Quid M. Plætorij, & C. Flaminij inter sicarios? Quid C. Orchinij peculatus? Quid mea

[a] L. pudentisque.

[b] L. dixi Auito statim, eo capite, QVI COISS.

[c] L. Attius.

[d] L. quæ legibus teneatur.

[e] L. & sanguine.

[f] L. Attius.

[g] L. dicendi potestas.

[h] L. quasi mente quadam, lege regi, & adm.

mea de pecunijs repetundis? Quid C. Aquillij, apud quem nunc de ambitu causa dicitur? Quid reliquæ quæstiones? Circumspicite omneis reip. parteis; omnia legum imperio, & præscripto fieri videbitis. Si quis apud me te, [a] *T. Acti, reum velit facere: clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri; neque hæc tua recusatio, confessio sic captæ pecuniæ: sed laboris, sed periculi non legitimi declinatio. Nunc, quid agatur, & quid abs te iuris constituatur, vide. Iubet lex ea, qua lege hæc quæstio constituta est, iudicem quæstionis, hoc est, Q. Voconiam, cum ijs iudicibus, qui ei obuenerint (vos appellat, iudices,) quærere de veneno. In quem quærere? Infinitum est.* QVICVNQVE FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABVERIT, DEDERIT. *Quid eadem lex statim adiungit? Recita.* DEQVE EIVS CAPITE QVAERITO. *Cuius? Qui coierit? Conuenerit? Non ita est. Quid ergo est? Dic.* QVI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATVOR PRIMIS, QVIVE QVAESTOR, TRIBVNVS PL. *Deinceps omneis magistratus nominauit.* QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT. *Quid tum?* QVI EORVM COIIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNARETVR. 53 *Qui eorum; quorum? Videlicet, qui suprà scripti sunt; quid interest, vtro modo scriptum sit? Etsi est apertum, tamen ipsa lex docet. Vbi enim* [b] *omneis mortaleis alligat, ita loquitur:* QVI VENENVM MALVM FECIT, FECERIT; *omnes viri, mulieres, liberi, serui in iudicium vocantur. Si item de coitione voluisset: adiunxisset,* QVIVE COIERIT. *Nunc ita est,* DEQVE EIVS CAPITE QVAERITO, QVI MAGISTRATVM HABVERIT, QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXERIT: QVI EORVM COIIT, COIERIT. *Num is est Cluentius? Certè non est. Quis ergo est Cluentius? Qui tamen defendi causam suam lege nolit. Itaque* [c] *abijcio legem: morem Cluentio gero: tibi tamen,* [d] *Acti, pauca, quæ ab huius causa seiuncta sunt, respondebo; est enim quiddam in hac causa, quod Cluentius ad se: est aliquid, quod ego ad me putem pertinere; hic sua putat interesse, se re ipsa, & gesto negotio, non lege defendi: ego autem mea existimo interesse, me nulla in disputatione* [e] *ab Actio videri esse superatum; non enim mihi hæc causa sola dicenda est; omnibus hic labor meus propositus est, quicunque hac facultate defen-*

[a] L. T. Atti.
[b] V. c. omnis mortalis.
[c] V. c. abicio.
[d] L. Atti.
[e] L. ab Attio.

defensionis contenti esse possunt; nolo, quenquam eorum, qui adsunt, existimare, me, quæ de lege [a] ab Actio dicta sunt, si reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obsequor: neque ego legem recito: neque hoc loco pro te dico: sed ea, quæ à me desiderari arbitror, non relinquam. Iniquum tibi videtur, [b] Acti, esse, non iisdem legibus omneis teneri. Primùm (vt id iniquissimum esse confitear) huiusmodi est, vt commutatis eis opus sit legibus, non vt iis, quæ sunt, non pareamus. Deinde quis vnquam hoc senator accusauit, vt, cùm altiorem gradum dignitatis, beneficio populi R. esset consecutus, eò se putaret durioribus legum condicionibus vti non oportere? Quàm multa sunt commoda, quibus caremus: quàm multa molesta, ac difficilia, quæ subimus? [c] Atque hæc omnia tantùm honoris, & amplitudinis commodis compensantur. Conuerte nunc ad equestrem ordinem, [d] atque in ceteros ordines easdem vitæ condiciones; non perferent; putant enim minùs multos sibi laqueos legum, & condicionum, ac iudiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum ciuitatis aut non potuerunt adscendere, aut non petiuerunt. Atque, vt omittam leges alias omneis, quibus nos tenemur, ceteri autem sunt ordines liberati: hanc ipsam legem, NE QVIS IVDICIO CIRCVMVENIRETVR, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sylla, homo à populi causa remotissimus, tamen, cùm eius rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore iudicatis, populum R. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare [e] nouo quæstionis genere ausus non est. Quod si fieri posse existimasset: pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libentiùs, [f] quàm omnem illam acerbitatem proscriptionis suæ, questus in veteres iudices, [g] 4 in hanc vnam quæstionem contulisset. Nec nunc quidquam agitur (mihi credite, iudices, & prospicite id, quod prouidendum est) nisi, vt equester ordo in huiusce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, sed à paucis; nam ij senatores, qui se facilè tuentur integritate, & innocentia, quales (vt verè dicam) vos estis, & ceteri, qui sine cupiditate vixerunt, equites ordini senatorio dignitate proximos, concordia coniunctissimos esse cupiunt: sed ij, qui se volunt posse omnia, neque præterea quidquam esse aut in homine vllo, aut in ordine: hoc vno metu se putant equites R. in potestatem suam redacturos, [g] si constitutum est, vt de iis, [h] qui rem iudicarant, huiusmodi iudicia fieri possint. Vident enim auctoritatem huius ordinis confirmari: vident iudicia comprobari; hoc metu proposito, euellere se aculeum seueritatis vestræ posse confidunt. Quis enim

[a] L. ab Attio.
[b] L. Atti.
[c] L. Atque hæc omnia tamen hon.
[d] L. Atq; ad ceteros ord.
[e] Fort. nouo quæstionis generi aus.
[f] L. quàm ill. acerb. proscriptionis suæ, in hanc vnam q. cont.
[g] L. si constitutum sit, vt.
[h] L. qui res iudicarint.

enim de homine audeat, paulò maioribus opibus prædito, verè, & fortiter iudicare, cùm videat, sibi de eo, quod coïerit, aut consenserit, causam esse dicendam? O viros forteis, equites R. qui homini clarissimo, ac potentissimo, M. Druso, tribuno pl. restiterunt, cùm ille nihil alind ageret, cum illa cuncta, [a] quæ tum erant, nobilitate, nisi vti, qui res iudicassent, huiuscemodi quæstionibus in iudicium vocarentur. Tunc C. Flauius Pusio, [b] Cn. Titinnius, C. Mecœnas, illa robora populi R. ceteríque huiuscemodi ordinis, non fecerunt diem, quod nunc Cluentius, vt aliquid culpæ suscipere se putarent, recusando: sed apertissimè repugnarunt, cùm hæc recusarent, & palàm fortissimè, atque honestissimè dicerent, se potuisse iudicio populi R. in amplissimum locum peruenire, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent: sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesset, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ se non contemsisse, sed ordine suo, patrúmque suorum, contentos fuisse: & vitam illam tranquillam, & quietam, remotam à procellis inuidiarum, & huiuscemodi iudiciorum [c] amfractu, sequi maluisse; aut sibi ad honores petendos ætatem integram restitui oportere: aut, quoniam id non posset, eam condicionem vitæ, quam secuti, petitionem reliquissent, manere: iniquum esse, eos, qui honorum ornamenta, propter periculorum multitudinem, prætermisissent, populi beneficijs esse priuatos, iudiciorum nouorum periculis non carere: senatorem hoc queri non posse, propterea, quòd ea condicione proposita petere cœpisset: quódque permulta essent ornamenta quibus eam mitigare molestiam posset: locus, auctoritas, domi splendor, apud exteras nationes nomen, & gratia, toga prætexta, sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, prouinciæ: quibus in rebus cùm summum rectè factis maiores nostri præmium, tum plura peccatis pericula proposita esse voluerunt. Illi non hoc recusabant, ea ne lege accusarentur, qua nunc Auitus accusatur, quæ tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia: intelligebant enim, ea lege equestrem ordinem non teneri: sed, [d] ne noua lege alligarentur, laborabant. Auitus ne hoc quidem vnquam recusauit, quo minùs vel ea lege rationem vitæ suæ redderet, qua non teneretur. Quæ si vobis condicio placet: omnes id agamus, vt hæc quam primùm [e] in omneis ordines quæstio perferatur. Interea quidem, per deos immortales, quoniam omnia commoda nostra, iura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus, à legibus non recedamus: simul & illud [f] quàm sit indignum, cogitemus, populum Rom. aliud nunc agere: vobis rempub. & fortunas suas commi-

[a] Al. quæ tum erat nobilitas.

[b] L. Cn. Titinius, C. Mæcenas.

[c] Al. anfractu.

[d] Al. sed, ne nouæ legi allig.

[e] V. c. in omnis.

[f] L. quàm sit iniquum, cogitemus.

commisisse: ipsum sine cura esse: non metuere, ne lege ea, quam nunquàm ipse iusserit, & quæstione, qua se solutum, liberúmque esse arbitretur, per paucos iudices adstringatur. Agit enim sic causam [a] T. Actius, adolescens bonus, & disertus: omneis ciueis legibus teneri omnibus: vos attenditis, & auditis [b] silentio, sicut facere debetis. A. Cluentius, eques R. causam dicit ea lege, qua lege senatores, & ij, qui magistratum habuerunt, soli tenentur: mihi per eum recusare, & in arce legis, [c] præsidia constituere defensionis meæ non licet. Si obtinuerit causam Cluentius, (sicuti vestra æquitate [d] nixi confidimus) existimabunt, id quod erit, obtinuisse propter innocentiam, quoniam ita defensus sit: in lege autem, quam attingere noluerit, præsidij nihil fuisse. Hîc nunc est quiddam, quod ad me pertineat, de quo antè dixi, quod ego populo R. præstare debeam, quoniam is meæ vitæ status est, vt omnis mihi cura, atque opera, posita sit [e] in omnium periculis defendendis. Video, quanta, & quàm periculosa, & quàm infinita quæstio tentetur ab accusatoribus, cùm eam legem, quæ in nostrum ordinem scripta sit, in populum R. transferre conentur; qua in lege est, QVI COIERIT: quod quàm latè pateat, videtis. CONVENERIT; æquè infinitum, & incertum est. CONSENSERIT. Hoc verò cùm incertum, & infinitum: tum obscurum, & occultum est. FALSVMVE TESTIMONIVM DIXERIT. Quis de plebe Romana testimonium dixit vnquam, [f] cui hoc non periculum, [g] T. Actio auctore, paratum esse videatis? Nam dicturum quidem certè, si hoc iudicium plebi Romanæ propositum sit, neminem vnquam esse confirmo; sed hoc polliceor omnibus, si cui fortè hac lege negotium facesseretur, qui lege non teneatur, si is vti me defensore voluerit, me eius causam legis præsidio defensurum: & vel his iudicibus, vel eorum similibus, facilè probaturum, & omni me defensione vsurum esse legis: qua nunc vt vtar, ab eo, cuius voluntati mihi obtemperandum est, non conceditur. Non enim debeo dubitare, indices, quin, si qua ad vos causa huiusmodi delata sit eius, qui lege non teneatur, etiam si is inuidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiam si eum oderitis, etiam si inuiti absoluturi sitis, tamen absoluatis: & religioni potiùs vestræ, quàm odio pareatis. 55 [h] Est enim sapientis iudicis, meminisse se hominem: cogitare, tantum sibi à populo R. esse permissum, [i] quantum commissum, & creditum sit: & non solùm sibi potestatem datam, verùm etiam fidem habitam esse meminisse: posse, quem oderit, absoluere: quem non oderit, condemnare: & semper non quid ipse velit, sed quid lex, & religio cogat, cogitare: animaduertere, qua lege

a L. T. Attius.
b σιωπῇ.
c Fort. præsidia defens. meæ constit. non lic.
d Q. libri vet. nisi conf.
e L. in hominum p.
f L. cui non hoc peric.
g L. T. Attio.
h L. Est enim sapientis iudicis, cogitare, tantum, &c.
i L. quantum commissum sit, & creditum, & non s.

lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur.
Cùm hæc sunt videnda, tum verò illud est hominis magni, iudices, at-
que sapientis, 56 *cùm illam, iudicandi causa, tabellam sumserit,* 57
[a] *non se putare esse solum, neque sibi, quodcumque concupierit, licere:* [a] L. reputare non se esse solum.
sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem, fidem: libidinem
autem, odium, inuidiam, metum, cupiditatésque omneis amouere: 58
maximéque æstimare conscientiam mentis suæ, quam ab dijs immor-
talibus accepimus, quæ à nobis diuelli non potest: quæ si optimorum
consiliorum, atque factorum testis in omni vita nobis erit: sine vllo
metu, & summa cum honestate viuemus. Hæc si [b] *T. Actius aut* [b] L. T. Attius.
cognouisset, aut cogitasset: profectò ne conatus quidem esset dicere
id, quod multis verbis egit: iudicem, quod ei videatur, statuere, &
non deuinctum legibus esse oportere; quibus de rebus mihi pro Clu-
entij voluntate, nimiùm, pro reip. dignitate, parùm, pro vestra pru-
dentia, satis dixisse videor. Reliqua perpauca sunt, quæ, quia ve-
stræ quæstionis erant, idcirco illi statuerunt sibi fingenda esse, & pro-
ferenda, ne omnium turpissimi reperirentur, si in iudicium nihil, præ-
ter inuidiam, attulissent. Atque, vt existimetis, necessariò me de his
rebus, de quibus iam dixerim, pluribus egisse verbis, attendite
reliqua; profectò intelligetis, ea, quæ paucis demonstrari [c] *potue-* [c] L. potuerint.
runt, breuissimè esse defensa. Cn. Decio Samniti, ei, qui proscrip-
tus est, iniuriam in calamitate eius ab huius familia factam esse
dixistis. Ab nullo ille liberaliùs, quàm à Cluentio tractatus est;
huius illum opes in rebus eius incommodis subleuarunt; atque hoc
cùm ipse, tum omnes eius amici, necessariique cognouerunt. Anca-
rij, & Paceni pastoribus, huius villicos, vim, & manus attulisse.
Cùm quædam in collibus (vt solet) controuersia pastorum esset orta:
Auiti villici rem domini, & priuatam possessionem defenderunt;
cùm esset expostulatio facta: causa illis demonstrata, sine iudi-
cio, contrucrsiáque discessum est. P. Aelij testamento propinqu-
us exheredatus cùm esset, heres hic alienior institutus est. P.
Aelius Auiti merito fecit: neque hic in testamento faciendo in-
terfuit: idque testamentum, ab huius inimico Oppianico est ob-
signatum. Florio legatum ex testamento infitiatum esse. Non est
ita; sed cùm HS. XXX. scripta essent, pro HS. CCC. neque
ei satis cautum videretur: voluit, eum aliquid acceptum referre
liberalitati suæ; primo [d] *debere negauit: pòst sine controuersia* [d] L. debere se neg.
soluit. Cælij cuiusdam Samnitis vxorem post bellum ab hoc esse re-
petitam. Mulierem cùm emisset [e] *de sectoribus: quo tempore eam* [e] L. à sectoribus.
primum liberam esse audiuit, sine indicio reddidit Cælio. Ennium

esse quendam, cuius bona teneat Auitus. Est hic Ennius egens quidam, [a] calumniator, [b] mercenarius Oppianici, qui permultos annos quieuit: deinde aliquando cum seruo Auiti furti egit: nuper ab ipso Auito petere cœpit. Hic illo priuato iudicio (mihi credite) nobis iisdem fortasse patronis, [c] calumniam non effugiet. Atque etiam, vt nobis renuntiatur, hominem multorum hospitum, A. Binnium quendam, [d] coponem, de via Latina, subornatis: qui sibi a Cluentio, seruísque eius, in taberna sua manus allatas esse dicat. Quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis est necesse. Si inuitauerit, id quod solet, sic hominem accipiemus, vt molestè ferat, se de via decessisse. Habetis, iudices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentij, quem illi inuidiosum reum volunt esse, annos octo meditati accusatores collegerunt; quàm leuia, genere ipso! quàm falsa, re! quàm breuia, responsu! Cognoscite nunc id, quod ad vestrum insiurandum pertinet, quod vestri iudicij est, quod vobis oneris imposuit ea lex, qua coacti huc conuenistis, de criminibus veneni: vt omnes intelligant, quàm paucis verbis hæc causa perorari potuerit, & quàm multa a me dicta sint, quæ ad huius voluntatem maximè, ad vestrum iudicium minimè pertinerent. Obiectum est, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno esse sublatum. Opportunè adest homo summa fide, & omni virtute præditus, L. Plætorius, senator, qui illius Capacis hospes fuit, & familiaris. Apud hunc ille Romæ habitauit, apud hunc ægrotauit, huius domi est mortuus. [e] Haud heres est Cluentius. Intestatum dico esse mortuum, possessionémque eius bonorum, prætoris edicto, huic illius sororis filio, [f] adolescenti prudentissimo, & in primis honesto, equiti R. datam, Numerio Cluentio, quem videtis. Alterum veneficij crimen, Oppianico huic adolescenti, cùm eius in nuptijs, more Larinatium, multitudo hominum pranderet, venenum Auiti consilio paratum: id cùm daretur in mulso, Balbutium quendam, eius familiarem, intercepisse, bibisse, statímque esse mortuum. Hæc ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea. Quid vnquam Auitus in se admisit, vt hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? Quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cùm ille verbum omnino in hac ipsa causa nullum facere potuerit: huic autem accusatores, matre viua, deesse non possent? [g] Quod iam intelligetis. An vt de causa eius, periculi nihil decederet, ad causam nouum crimen accederet? Quod autem tempus veneni dandi, illo die? In illa frequentia? Per quem porrò datum? Vnde sum-

[a] V.c. kalumniator.
[b] V.c. mercennarius Opp.
[c] V.c. kalumniam.
[d] Al. caupo-nem.
[e] L. At heres est Clu.
[f] L. adolescenti pudentiss.
[g] L. id quod iam intelligetis. Al. id quod iam intelligitis.

sumtum? Quæ deinde interceptio poculi? Cur non de integro autem datum? Multa sunt, quæ dici possunt; sed non committam, vt videar non dicendo voluisse dicere; res enim [a] iam se ipsa defendat. Nego, illum adolescentem, quem statim, epoto poculo mortuum esse dixistis, omnino illo die esse mortuum, magnum, & impudens mendacium. Perspicite cetera; dico, illum, cùm ad illud prandium crudior venisset, &, vt ætas illa fert, sibi tum non pepercisset: [b] aliquot dies ægrotasse, & ita esse mortuum. Quis huic rei testis est? Idem, qui sui luctus, pater: pater, inquam, illius adolescentis: quem, propter animi dolorem, pertenuis suspicio potuisset ex illo loco testem in A. Cluentium constituere: is hunc suo testimonio subleuat: quod recita. Tu autem, nisi molestum est, paulisper exurge, & perfer hunc dolorem commemorationis necessariæ: in qua ego diutiùs non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, fecisti, [c] vt ne cui innocenti mæror tuus calamitatem, & falsum crimen [d] afferret. TESTIMONIVM BALBVTII PATRIS. Vnum etiam mihi reliquum eiusmodi crimen est, iudices, ex quo illud perspicere possitis, quod à me initio orationis meæ dictum est: quidquid mali [e] per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tēpore habeat sollicitudinis, [f] ac negotij, id omne à matre esse conflatum. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei datum sit in pane per M. Asellium quendam, [g] familiarem illius: idque Auiti consilio factum esse, dicitis. In quo primum illud quero, quæ causa Auito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed homines, inimicos suos morte affici volunt, vel quòd metuunt, vel quòd oderunt. Quo tandem igitur. Auitus metu adductus, tantum in se facinus suscipere conatus est? Quid erat, [h] quòd iam Oppianicum pœna affectum pro maleficijs, eiectum è ciuitate, quisquam timeret? Quid metuebat: 59 [i] vt oppugnaretur à perdito, anne accusaretur à condemnato, ánne exsulis testimonio læderetur? Sin autem, [k] quòd oderat, Auitus idcirco illum vita frui noluit: adeòne erat stultus, vt illam, quam tum ille viuebat, vitam esse arbitraretur, damnati, exsulis, deserti ab omnibus? Quem propter animi importunitatem, nemo recipere tecto, 60 nemo adire, nemo alloqui [l] nemo respicere vellet? huius igitur vitæ Auitus inuidebat? hunc si acerbè, & penitùs oderat, 61 non eum quàm diutissimè viuere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod illi vnum in malis perfugium erat calamitatis? Qui si quid animi, ac virtutis habuisset (vt multi sæpe fortes viri in eiusmodi dolore) mortē sibi ipse [m] conscisset: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipse sibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandē illi mali mors attulit?

[a] L. iam se ipsa defendet.

[b] L. dies aliquot ægr.

[c] L. vt ine cui.

[d] L. offerret.

[e] L. per hosce annos.

[f] L. & negotij.

[g] L. familiarem ipsius.

[h] L. quòd Oppianicū, iam pœna aff.

[i] L. ne Oppugnaretur à perd.

[k] L. quòd oderat Auitus inimicum, idcirco ill.

[l] L. nemo adspicere.

[m] L. concisset.

attulit? Nisi fortè ineptijs, ac fabulis ducimur, vt existimemus illum apud inferos impiorum supplicia perferre, ac plureis illic offendisse inimicos, quam hic reliquisse: à socrus, ab vxorum, à fratris, à liberûm pœnis actum esse præcipitem in sceleratorum sedem, atque regionem; quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tãdem aliud mors eripuit, præter sensum doloris? Age verò, venenum per quem datum? Per M. Asellium. [a] Quid huic cùm Auito? Nihil: atq; adeò, quòd ille Oppianico familiarissimè est vsus, potiùs etiam cõtrà simultas. Eine igitur, quem sibi offensiorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimum & suum scelus, & illius periculum committebat? Cur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Asellium esse inultum tamdiu sinis? Cur non Auiti exemplo vsus es, vt per illũ, qui attulisset venenum, de hoc præiudicaretur? Iam verò illud quàm non probabile, quàm inusitatũ, iudices, quàm nouum, in pane datũ venenum? Faciliúsne potuit, quàm in poculo? 6 2 latentiùs potuit, abditum aliqua in parte panis, quam si totum colliquefactum in potione esset? 6 3 celeriùs potuit, comesum, [b] quam epotũ, in venas, atq; [c] in omneis parteis corporis permanare? Faciliùs [d] fallere in pane, si esset animaduersum, quam in poculo, cum ita confusum esset, vt secerni non modò posset? At repentina morte perijt. [e] Quod si esset ita factum: tamen ea res, propter multorum eiusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet; si esset suspiciosum: tamen ad alios potiùs, quàm ad Auitum pertineret. Verùm in eo ipso homines impudentissimè mẽtiuntur. Id vt intelligatis: & mortem eius, &, quemadmodum post mortem, in Auitum sit crimen à matre quæsitum, cognoscite. Cùm vagus, & exsul erraret, atque vndiq; exclusus Oppianicus, in Falernum se 6 4 ad C. Quinctilium contulisset: ibi primùm in morbum incidit, [f] ac satis vehementer, diúque ægrotauit. Cùm esset vnà Sassia, & Statio Albio quodam, colono, homine valente, qui simul esse solebat, familiariùs vteretur, quàm vir dissolutissimus, incolumi fortuna, pati posset: & ius illud matrimonij castum, atque legitimum, damnatione viri sublatum arbitraretur: Nicostratus quidam, fidelis Oppianici seruulus, percuriosus, & minimè mendax, multa dicitur renuntiare domino solitus esse. Interea Oppianicus cùm iam conualesceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutiùs ferre posset, & huc ad vrbem profectus esset (solebat enim extra portam aliquid habere conducti) [g] cecidisse ex equo dicitur, & homo infirma valetudine latus offendisse vehementer, &, postea quàm ad vrbem cum febri venerit, paucis diebus esse mortuus. Mortis ratio, iudices, eiusmodi est, vt aut nihil habeat suspicionis, aut, si quid habet,

6 5 id

[a] Fort. Quid huic rei cum Auito?

[b] L. quàm potum.

[c] V.c. in omnis.

[d] λανθάνειν.

[e] Al. Hoc si esset f.

[f] Al. ac sanè vehem.

[g] L. dicitur ex equo decidisse, & homo.

habet, & si id intra parietes in domestico scelere versetur. Post mortem eius Sassia statim moliri nefaria mulier cœpit insidias filio: quęstionem habere de viri morte constituit; emit de A. Rupilio, quo erat vsus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quasi vt idem faceret, quod Auitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone, & de assecla quodam seruo suo [a] *quæsituram esse dixit; præterea seruum illum Nicostratum, quem nimiùm loquacem fuisse, ac nimiùm domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in quæstionem postulauit. Hic cùm esset illo tempore puer, & illa quæstio de patris sui morte constitui diceretur: etsi illum seruum, & sibi* [b] *beneuolum esse, & patri fuisse arbitrabatur: nihil tamen est ausus recusare. Aduocantur amici, & hospites Oppianici, & ipsius mulieris multi, homines honesti, atque omnibus rebus ornati; tormentis omnibus vehementissimis quæritur. Cùm essent animi seruorum, & spe, & metu tentati, vt aliquid in quæstione dicerent: tamen (vt arbitror) auctoritate aduocatorum, & vi tormentorum adducti, in veritate manserunt, neque se quidquam scire dixerunt. Quæstio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo interuallo pòst iterum aduocantur, habetur de integro quæstio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: auersari aduocati, & iam vix ferre posse: furere crudelis, atque importuna mulier, sibi nequaquam, vt sperasset, ea, quæ cogitasset procedere. Cùm iam tortor, atq; essent tormenta ipsa defessa, neque tamen illa finem facere vellet: quidam ex aduocatis, homo & honoribus populi ornatus, & summa virtute præditus, intelligere se dixit, non id agi, vt verum inueniretur: sed, vt aliquid falsi dicere cogerentur. Hoc postquàm ceteri comprobarunt:* [c] *ex omnium sententia constitutum est, satis videri esse quæsitum. Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum suis, mærens, quòd iam certè incolumem filium fore putabat ad quem non modò verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perueniret: & cui non modò aperta inimicorum oppugnatio; sed ne occultæ quidem matris insidiæ nocere potuissent. Larinum postquàm venit: quæ à Stratone illo venenum antea viro suo datum, sibi persuasum esse simulasset, instructam ei continuò, & ornatam Larini medicinæ exercendæ causa tabernam dedit; vnum, alterum, tertium annum Sassia quiescebat, vt velle, atque optare aliquid calamitatis filio potiùs, quàm id struere, & moliri videretur. Tum interim Hortensio, Metello COSS. vt hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil eiusmodi cogitantem.* [d] *ad hanc accusationem detraheret, inuito despondet ei filiam suam, illam, quam ex genero susceperat, vt eum nuptijs allega-*

[a] L. quæsituram se esse dixit.

[b] V. c. beniuolum esse.

[c] Al. de omnium sententia.

[d] L. ad hanc accusationẽ attraheret.

a L. possec hab.

b L. sesterti-úm * & auri quin.

c Al. ex omni parte, dentatam, & tort.

d Al. in vincla.

e L. Postea, cùm illa abd.

f L. At de quibus s.

g L. P. Saturei, ceterorum h.

h L. ne colonum fortè affuisse dicatis.

alligatum simul, & testamenti spe deuinctum, [a] *possit habere in potestate. Hoc ipso ferè tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & cædem eiusmodi. Cùm esset in ædibus armarium, in quo sciret esse nummorum aliquantum, & auri: noctu conseruos dormienteis occidit, in piscinámque deiecit: ipse armarij fundum exsecuit,* 6 6 [b] *& sestertiorum, & auri quinque pondo abstulit, vno ex seruis puero non grandi conscio. Furto postridie cognito, omnis suspicio in eos seruos, qui non comparebant, commouebatur. Cùm exsectio illa fundi in armario animaduerteretur, quærebant homines, quónam modo fieri potuisset. Quinam ex amicis Sassiæ recordatus est, se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam* [c] *ex omni parte dentium, & tortuosam venire serrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa: perquiritur à coactoribus; inuenitur ea serrula ad Stratonem peruenisse. Hoc initio suspicionis orto, & apertè insimulato Stratone, puer ille conscius pertimuit: rem omnem dominæ indicauit: homines in piscina inuenti sunt: Strato* [d] *in vincula coniectus est: atque etiam in taberna eius nummi, nequaquam omnes, rèperiuntur. Constituitur quæstio de furto; nam quid quisquam suspicari aliud potest? An hoc dicitis? armario expilato, pecunia ablata, non omni recuperata, occisis hominibus, institutam esse quæstionem de morte Oppianici? cui probatis? quid est, quod minùs verisimile proferre potuistis? Deinde, vt omittam cetera, triennio post mortem Oppianici de eius morte quærebatur? Atque etiam incensa odio pristino, Nicostratum eundem illum tum sine causa in quæstionē postulauit. Oppianicus primò recusauit;* [e] *posteaquàm in illa abducturam se filiam, mutaturam esse testamentum minaretur: mulieri crudelissimæ seruum fidelissimum, non in quæstionem tulit, sed planè ad supplicium dedit. Post triennium igitur agitata denique quæstio de viri morte habebatur:* [f] *& de quibus seruis habebatur? Noua, credo, res obiecta: noui quidam homines in suspicionem vocati sunt. De Stratone, & de Nicostrato. Quid? Romæ quæsitum de istis hominibus non erat?* 6 7 *Itáne tandem? mulier iam non morbo, sed scelere furiosa, cùm quæstionem habuisset Romæ, cùm de T. Annij, L. Rutilij,* [g] *P. Saturij, & ceterorum honestissimorum virorum sententia constitutum esset, satis quæsitum videri: eâdem de re triennio pòst, ijsdem de hominibus, nullo adhibito, non dicā viro,* [h] *ne colonum fortè adfuisse dicatis, sed bono viro: in filij caput quæstionem habere conata est. An hoc dicitis? mihi enim venit in mentem, quid dici possit, tametsi adhuc non esset dictum: cùm haberetur de furto quæstio. Stratonem aliquid de veneno esse confessum? Hoc vno*

modo,

modo, iudices, sæpè multorum improbitate depressa veritas emergit, & innocentiæ defensio interclusa respirat: quòd aut ij, qui ad fraudem callidi sunt; non tantum audent, quantum excogitant: [a] aut illi, quorum eminet audacia, atque proiecta est, à consilijs malitiæ deseruntur: quòd si aut confidens astutia, aut callida esset audacia, vix vllo obsisti modo posset. Vtrùm furtum factum non est? At nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem suspicio non pertinuit? At is & ex serrula insimulatus, & à puero conscio est indicatus. An id actũ non est in quærendo? Quæ fuit alia igitur causa quærendi? an, id quod dicendum vobis est, & quod tum 6 8 Sassia dictitabat, cùm de furto quæreretur, tum Strato ijsdem in tormentis dixit de veneno? En hoc illud est, quod antè dixi: mulier abundat audacia: consilio & ratione deficitur; nam tabellæ quæstionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobísq; editæ sunt, illæ ipsæ, quas tum obsignatas [b] esse dixi: in quibus tabellis de furto litera nulla inuenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conscribere de furto, pòst aliquid adiungere dictum de veneno, quod non percontatione quæsitum, sed dolore expressum videretur. Quæstio de furto est, veneni iam suspicione, superiore quæstione, sublata: quod ipsum hæc eádem mulier indicarat: quæ vt Romæ de amicorum sententia statuerat satis esse quæsitum, postea per triennium maximè ex omnibus seruis Stratonẽ illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cùm igitur de furto quæreretur, & eo furto, quod ille sine controuersia fecerat: tum ille de eo quod quærebatur, verbum nullum fecit? de veneno statim dixit? de furto, si non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæstionis, verbum fecit vllum? Iam videtis, illam nefariam mulierem, iudices, eádem manu, qua si detur potestas, interficere filium cupiat, hanc fictam quæstionem conscripsisse. Atq; istam ipsam quæstionem, dicite, quis obsignauit? Vnum aliquem nominate; neminem reperietis, nisi fortè eiusmodi hominem, quem ego proferri malim, quam neminem nominari. Quid ais, [c] T. Acti? tu periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius literis conscriptas in iudicium [d] afferas: neque earum auctoritatem literarum, neq; obsignatorem, neq; testem vllum nominabis? &, quam tu pestem innocentissimo filio ex matris sinu depromseris, hanc hi tales viri comprobabunt? 6 8 Esto: in tabellis nihil est auctoritatis: quid? ipsa quæstio, iudicibus: quid? amicis, hospitibúsq; Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tẽpori, cur non reseruata est? quid istis hominibus factum est. Stratone, & Nicostrato? quæro abs te, Oppianice, seruo tuo Nicostrato,

[a] L. autij, quorum em.
[b] V.c.esse dixit.
[c] L.T.Atti.
[d] L.afferes.

quid factum esse dicas; quem tu, cùm hunc breui tempore accusaturus esses, Romam deducere, [a] *dare potestatem iudicandi, incolumem denique seruare quæstioni, seruare his iudicibus,* [b] *seruare huic tempori debuisti. Nam Stratonem quidem, iudices, in crucem actum esse exsecta scitote lingua: quod nemo est Larinatium, qui nesciat. Timuit mulier amens non suam conscientiam, non odium municipum, non famam omnium: sed, quasi non omnes, eius sceleris testes essent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extrema seruuli voce morientis. Quod hoc portentum, dij immortales? quod tantum monstrum in vllis locis? quod tam infestum scelus, & immane, aut vnde natum esse dicamus? Iam enim videtis profectò, iudices, non sine necessarijs me, ac maximis causis, principio orationis meæ de matre dixisse; nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optauerit, cogitauerit, effecerit. Mitto illam primam libidinis iniuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam: quæ nondum ad huiusce vitæ periculum, sed ad commune familiæ dedecus pertinebant; nihil de alteris Oppianici nuptijs queror: quarum illa cùm obsides filios, ab eo mortuos accepisset, tum denique in familiæ luctum, atque in priuignorum funus nupsit.* [c] *Prætereo,* 70 *quòd Aurium Melinum, cuius illa quondam socrus, paulò antè vxor fuisset, cùm Oppianici esse opera proscriptum, occisúmque cognosceret, eam sibi domum, sedémque coniugij delegit, in qua quotidie superioris viri mortis indicia, & spolia fortunarum videret.* 71 [d] *Illud primùm queror, de illo scelere, quod nunc denique patefactum est, Fabriciani veneni: quod iam tum recens, suspiciosum ceteris, huic incredibile, nunc verò apertum iam omnibus, ac manifestum videtur. Non est profectò de illo veneno celata mater: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum;* [e] *quod nisi esset: certè postea, deprehensa re, non illa vt ab improbo viro discessisset: sed vt à crudelissimo hoste fugisset, domúmq; illam, in perpetuum, scelere omni affluentem, reliquisset; non modò id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo* [f] *non instrueret insidias aliquas, ac dies omneis,* [g] *ac nocteis tota mente mater de pernicie filij cogitaret; quæ primùm, vt istum confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo,* 72 [h] *donis mulieribus, collocatione filiæ, spe hereditatis obstrinxit.* [i] *Itaque apud ceteros, nouis inter propinquos susceptis inimicitijs, sæpe fieri diuortia* 73 [k] *atque affinitatis dissidia vidimus: hæc mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminẽ putauit, nisi qui in matrimoniũ sororem eius* [l] *antè duxisset; ceteri nouis affinitatibus adducti, veteres inimicitias sæpè deponũt: illa*

[a] L.dare potestatem indicandi.
[b] L.reseruare huic temp.
[c] L.Prætereo quòd, cùm A. Aurium Melinum, cuius illa quondam socrus, p.a.vx. fuisset Oppian. esse op.
[d] L.Illud primùm queror, illud scelus, quod.
[e] L.quod ni esset.
[f] L.non instrueret filio insid.aliq.
[g] Fort.& nocteis totas mater de per.
[h] L.donis, muneribus, collocatione fil.
[i] L. Itaque quod apud cet.
[k] L.atq; affinium discidia videmus.
[l] L.antea duxiss.

illa sibi ad confirmandas inimicitias, affinitatis coniunctionem pignori fore putauit. Neque in eo solùm diligens fuit, vt accusatorem filio suo compararet: sed etiam cogitauit, quibus eum rebus armaret; hinc enim illæ sollicitationes seruorum, & minis, & promissis: hinc illæ infinitæ, crudelissimæque de morte Oppianici quæstiones: quibus finem aliquando non muliebris modus, sed amicorum auctoritas fecit; ab eodem scelere illæ triennio pòst habitæ Larini quæstiones: eiusdem amentiæ falsæ conscriptiones quæstionum: ex eodem furore etiam illa conscelerata exsectio linguæ: totius denique huius ab illa est & inuenta, & adornata comparatio criminis. Atque his rebus, cùm instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset: paulisper, conquirendorum, & conducendorum testium causa, Larini est commorata: postea autem, cùm appropinquare [a] huius iudicium, ei nuntiatum est, confestim huc aduolauit, ne aut accusatoribus diligentia, [b] aut pecunia testibus deesset: aut ne fortè mater hoc sibi optatissimum spectaculum huius sordium, atq; luctus, & tanti squaloris amitteret. Iam verò quod iter Romam eius mulieris fuisse existimatis? Quod ego propter vicinitatem Aquinatium, [c] & Venafranorum, ex multis audiui, & comperi: quos concursus in his oppidis? Quantos & virorum, & mulierum gemitus esse factos? Mulierem quandam Larino, atque illam vsque à mari supero Romam proficisci, cùm magno comitatu, & pecunia, quo faciliùs circumuenire iudicio capitis, atque opprimere filium [d] posset. Nemo erat illorum, pæne dicam, quin expiandum illum locum esse arbitraretur, quacumque illa iter fecisset: nemo, quin terram ipsam violari, quæ mater est [e] omnium, vestigijs conscelerata matris putaret. Itaque nullo in oppido consistendi potestas ei fuit: nemo ex tot hospitibus inuentus est, qui non contagionem adspectus fugeret; nocti se potiùs, ac solitudini, quàm vlli aut vrbi aut hospiti committebat. Nunc verò quid agat, quod moliatur, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare nostrûm putat? Quos appellarit, quibus pecuniam promiserit, quorum fidem pretio labefactare conata sit, tenemus, quin etiam nocturna sacrificia, quæ putat occultiora esse, sceleratásque eius preces, & nefaria vota cognouimus: quibus illa etiam deos immortaleis de suo scelere testatur: neq; intelligit, pietate, & religione, & iustis precibus, deorum menteis, non contaminata superstitione [f] neque ad scelus perficiendum cæsijs hostiis posse placari; cuius ego furorem, atque crudelitatem deos immortaleis à suis aris, atque templis aspernatos esse confido. Vos, iudices, quos huic A. Cluentio, quosdã alios deos ad omne vitæ tempus fortuna esse voluit, [g] huius importunitatem

matris

[a] Al. hoc iudicium.

[b] Fort. aut testib. pecunia deess.

[c] Al. & Frabaterianorum.

[d] L. posset s

[e] Al. omnium nostrûm.

[f] Quidam libri vet. neque cæsis ad scel. perf. hostijs.

[g] Al. huius matris importunitatẽ.

matris à filij capite depellite; multi sæpe in iudicando, peccata liberûm, parentum misericordiæ [a] *concesserunt: vos, ne huius honestissimè actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus: præsertim cùm ex altera parte totum municipium videre possitis. Omneis scitote, iudices (incredibile dictu est, sed à me* [b] *verissimè dicitur) omnes Larinateis, qui valuerunt, venisse Romam, vt hunc studio frequentiáque sua, quantum possent, in tanto eius periculo subleuarent. Pueris illud, hoc tempore, & mulieribus, oppidum scitote esse traditum, idque in præsentia, in communi Italiæ pace, domesticis copijs esse tutum; quos tamen ipsos æquè, & eos, quos præsenteis videtis, huius exspectatio iudicij dies, noctésque sollicitat. Non illi vos de vnius municipis fortunis arbitrantur, sed de totius municipij statu, dignitate, commodísque omnibus sententias esse laturos; summa est enim, iudices, hominis in communem municipij rem diligentia, in singulos municipes benignitas, in omneis homines iustitia, & fides; præterea nobilitatem illam inter suos, locúmque à maioribus traditum, sic tuetur, vt maiorum grauitatem, constantiam, gratiam liberalitatem assequatur. Itaque ij eum verbis publicè laudant, vt non solùm testimonium suum, iudiciúmq; significent, verùm etiam curam animi, ac dolorem; quæ dum laudatio recitatur, vos quæso, qui eam detulistis* [c] *assurgite. Ex lacrymis horum, iudices, existimare, potestis, omneis hæc decuriones decreuisse lacrymanteis. Agè verò, vicinorum quantum studium, quàm incredibilis beniuolentia, quanta cura est? Non illi in libellis laudationum decreta miserunt, sed homines honestissimos, quos nossemus omnes, huc frequenteis adesse, & hunc præsenteis laudare voluerunt. Adsunt Ferentani, homines nobilissimi,* [d] *Marrucini item: pari dignitate Theano Appulo, atque Luceria æquites Romanos, honestissimos homines, laudatores videtis: Bouiano, totóque ex Samnio cùm laudationes honestissimæ missæ sunt, tum homines amplissimi, nobilissimíque venerunt. Iam qui in agro* [e] *Larinati prædia, qui negotia,* [f] *qui res pecuniarias habent, honesti homines, & summo splendore præditi, difficile dictu est, quàm sint solliciti, quàm laborent; non multi mihi ab vno sic diligi videntur, vt hic ab his vniuersis. Quàm non abesse,* [g] *ab huius iudicio L. Velusienum, summo splendore hominem, ac virtute præditum, vellem?* [h] *Præsentem possem P. Heluidium Rufum, equitem Rom. omnium ornatissimum,* [i] *nominare: qui, cùm, huius causa, dies, noctésque vigilaret, & cùm me hanc causam doceret: in morbum grauem, periculosúmque incidit: in quo tamen non minùs de capite huius,* [k] *quàm de sua vita laborabat, Cn. Tudici senatoris, viri optimi,*

&

[a] Al. condonarunt.

[b] L. verissime dicetur)

[c] L. assurgite. LAVDATIO CLVENTII, EX DECVRIONVM LARINATIVM DECRETO. Ex lacr.

[d] L. Marrucini item pari dignitate: Theano Apulo, atque Luceria equites Romanos, homin. honestis.

[e] L. Larinate

[f] L. qui res pecuarias hab.

[g] L. ab hoc iudicio.

[h] L. quàm vellem præsentem posse P. Heluid.

[i] nominare?

[k] L. quàm de sua vita laborat.

& honestissimi, par studium & testimonio, & laudatione cognoscetis. Eádem spe, sed maiore verecundia, de te, P. Volumni, quoniam iudex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum sit, omnium vicinorum summam esse in hunc [a] beneuolentiam, confirmamus. Horum omnium studium, curam, diligentiam, meúmque vnà laborem, qui totam hanc causam, vetere instituto, solus peroraui, vestrámque simul, iudices, æquitatem, & mansuetudinem, vna mater oppugnat. At quæ mater: quàm cæcā crudelitate, & scelere ferri videtis: cuius cupiditatem nulla vnquam turpitudo retardauit: quæ vitijs animi in deterrimas parteis iura hominum conuertit omnia: cuius ea stultitia est, vt eam nemo hominem: ea vis, vt nemo fœminam: ea crudelitas, vt nemo matrem appellare possit; atque etiam nomina necessitudinum, non solùm naturæ nomen, & iura mutauit: vxor generi, nouerca filij, filiæ pellex: eò iam denique adducta est, vt sibi, præter formam, nihil ad similitudinem hominis reseruarit. Quare, iudices, si scelus odistis: prohibete aditum matris à filij sanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberûm: [b] patiamini matrem, ne orbata filio lætetur, victam potiùs vestra æquitate discedere. Sin autem, id quod vestra natura postulat, pudorem, bonitatem, virtutémque diligitis: leuate hunc aliquando supplicem vestrum, iudices, tot annos in falsa inuidia, periculísque versatum: qui nunc primùm post illam flammam, aliorum facto, & cupiditate excitatam, spe vestræ æquitatis erigere animum, & paulùm respirare à metu cœpit: cui posita sunt in vobis omnia: quem seruatum esse plurimi cupiunt, seruare soli vos potestis. Orat vos Auitus, iudices, & flens obsecrat, ne se inuidiæ, quæ in iudicijs valere non debet: ne matri, cuius vota, & preces à vestris mentibus repudiare debetis: ne Oppianico, homini nefario, condemnato iam & mortuo, condonetis. Quòd si qua calamitas hunc in hoc iudicio afflixerit innocentem, [c] næ iste miser, iudices, si, id quod difficile factu est, in vita remanebit, sæpe, & multum queretur, deprehensum esse illud quondam Fabricianum venenum; quod si tum indicatum non esset: non huic ærumnosissimo venenum illud fuisset, sed multorum medicamentum laborum: postremò etiam fortassis mater exsequias illius funeris prosecuta, mortem se filij lugere simulasset; nunc verò [d] quid erit perfectis, nisi vt huius ex medijs mortis insidijs vita ad luctum reseruata, mors sepulcro patris priuata esse videatur? Satis diu fuit in miserijs, iudices: satis multos annos ex inuidia laborauit; nemo huic tam iniquus, præter parentem, fuit, cuius animum non iam expletum esse putemus; vos, qui æqui estis omnibus,

[a] L. beniuolentiam.

[b] L. patimini, matrem.

[c] V. c. ne iste.

[d] L. quid erit profectum.

omnibus, qui, vt quisque crudelissimè oppugnatur, eum lenissimè subleuatis, conseruate A. Cluentium: restituite incolumem municipio: amicis, vicinis, hospitibus, quorum studia videtis, reddite: vobis in perpetuum, liberísque vestris obstringite; vestrum est hoc, iudices, vestræ clementiæ: rectè hoc repetitur à vobis, vt virum optimum, atque innocentissimum, plurimísque mortalibus [a] carum atq; iucundissimum, his aliquando calamitatibus liberetis: vt omnes intelligant, in concionibus esse inuidiæ locum, in iudicijs veritati.

[b] L. carissimum, atque.

DE

DE LEGE AGRARIA, KALENDIS IANVAR. CONTRA P. SERVILIVM RVLLVM TRIBVNVM PL. IN SENATV.

ORATIO XV.

Desunt permulta.

VAE res apertè petebatur, ea nunc occultè cuniculis oppugnatur; dicent enim decemuiri, id quod & dicitur à multis, & sæpe dictum est, post eosdem consules, regis Alexandrini testamento, regnum illud, populi R. esse factum: habebitis igitur Alexandriam clàm petentibus ijs, quibus apertissimè pugnantibus restitistis? Hæc, per deos immortaleis, vtrùm esse vobis consilia siccorum, an vinolentorum somnia: & vtrùm cogitata sapientum, an optata furiosorum videntur? Videte nunc, proximo capite vt impurus helluo turbet remp. vt à maioribus nostris [a] *possessiones relictas disperdat, & dissipet: vt sit non minùs in populi R. patrimonio nepos, quàm in suo. Proscribit in sua lege vectigalia, quæ decemuiri vendant, hoc est, proscribit auctionem publicorum bonorum; agros emi vult, qui diuidantur: quærit pecuniam; videlicet excogitabit aliquid, atque afferet; nam superioribus capitibus dignitas populi R. violabatur: nomen imperij in commune odium orbis terræ vocabatur: vrbes pacatæ, agri sociorum,* [b] *regum status* [1] *decemuiris donabantur: nunc præsens certa pecunia numerata quæritur. Expecto, qui tribunus pl. vigilans, & acutus excogitet. Veneat, inquit, silua Scantia. Vtrùm tandem hanc siluam in relictis possessionibus, an in censorum pascuis inuenisti? Si quid est, quod indagaris, inueneris, ex tenebris erueris, quanquam iniquum est, tamen consume sanè, quoniam commodum est, quoniam quidem tu attulisti; siluam verò tu Scantiam vendas, nobis consulibus, atque hoc senatu? Tu vllum vectigal attingas? Tu populi R.* [c] *subsidia belli, tu ornamenta pacis eripias? Tum verò hoc me inertiorem consulem iudicabo, quàm illos fortissimos viros, qui apud maiores nostros fuerunt: quòd, quæ vectigalia, illis consulibus, populo*

[a] Al. relictas possessiones disperd.

[b] L. regum status decemuiris condonabantur.

[c] Al. subsidia belli, ornamenta pac.

populo R. parta sunt, ea, me consule, ne retineri quidem potuisse iudicabuntur. Vendit Italiæ [a] possessiones ex ordine omneis; sanè est in eo diligens; nullam enim prætermittit; persequitur in tabulis censorijs totam Siciliam: nullum ædificium, nullos agros relinquit. Audistis auctionem populi R. proscriptam à tribuno plebis, constitutam in mensem Ianuarium: &, credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarij caussa, non vendiderint ij, qui armis, & virtute pepererunt, vt esset quod nos, largitionis caussa, venderemus. Videte nunc, [b] quòad fecerit iter apertius, quàm antea; nam superiore parte legis quemadmodum Pompeium oppugnarent, à me indicati sunt: nunc iam se ipsi indicabunt. Iubent venire agros Attaleensium, atque Olympenorum; [c] hos populo R. Seruilij, fortissimi viri, victoria adiunxit; deinde agros in Macedonia regios, qui partim [d] T. Flaminij, partim L. Paulli, qui Persen vicit, virtute parti sunt: deinde agrum [e] optimum, & fructuosissimum Corinthium, qui L. Mummij imperio, ac felicitate ad vectigalia populi R. adiunctus est; pòst autem agros in Hispania apud Karthaginem nouam, duorum Scipionum eximia virtute possessos: tum ipsam veterem Karthaginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis, ac mœnibus, siue ad notandam Karthaginiensium calamitatem, siue ad testificandam nostram victoriam, siue ad oblatam aliquam religionem, ad æternam hominum memoriam consecrauit. His insignibus, atque insulis imperij venditis, quibus ornatam [f] vobis maiores vestri remp. tradiderunt, iubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociáque possederit. Num obscurè videntur propè hasta præconis insectari Cn. Pompeij exercitum, qui venire iubeant eos ipsos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque versetur? Hoc verò cuiusmodi est, quod eius auctionis, quam constituunt, locum sibi nullum definiunt? Nam decemuiris, quibus in locis ipsis videatur, vendendi potestas lege permittitur. Censoribus vectigalia locare, nisi in conspectu populi R. non licet; his vendere vel in vltimis terris licebit? At hoc etiam nequissimi homines, consumtis patrimonijs, faciunt, vt in atrijs auctionarijs potiùs, quàm in triuijs, aut in compitis auctionentur; hic permittit sua lege decemuiris, vt, in quibus commodum sit tenebris, vt in qua velint solitudine, bona populi Ro. possint diuendere. Iam illa omnibus in prouincijs, regnis, liberis populis, quàm acerba, quàm formidolosa, quàm quæstuosa concursatio decemuiralis futura sit, non videtis? Hereditatum obeundarum caussa, quibus vos [g] legationes dedistis, qui & priuati, & priuatum ad negotium exierunt, non maximis opibus,

neque

[a] Al. possessiones ordine omneis.
[b] L. quò asfectarit iter apertius.
[c] Fort. quos pop.
[d] L. T. Flaminini.
[e] Fort. opimum.
[f] Al. nobis maiores.
[g] Fort. legationes liberas ded.

neque summa auctoritate præditi, tamen auditis profectò, quam graues eorum aduentus socijs vestris esse, soleant. Quamobrem quid putatis impendêre hac lege omnibus gentibus terroris & mali, cùm mittantur in orbem terrarum decemuiri summo cum imperio, summa cum auaritia, infinitáque omnium rerum cupiditate? Quorum cùm aduentus graues, cùm fasces formidolosi, tum verò iudicium, ac potestas erit non ferenda; licebit enim, quod videbitur, publicum iudicare: quod iudicarint, vendere; etiam illud, quod homines sancti non facient, vt pecuniam accipiant, ne vendant: [a] tamen ijs id ipsum per legem licebit. Hinc vos quas spoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem iuris, ac fortunarum fore putatis? Etenim quod superiore parte legis præfinitum fuit, Sylla, & Pompeio consulibus, id rursus liberum, infinitúmque fecerunt. Iubet eosdem decemuiros omnibus agris publicis pergrande vectigal imponere, vt ijdem possint & liberare agros, quos commodum sit, &, quos ipsis libeat, publicare. Quo in iudicio perspici non potest, vtrùm seueritas, acerbior, an benignitas, quæstuosior sit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ, non tam iniquæ, quàm suspiciosæ; excipit, in vectigali imponendo, agrum Recentoricum Siciliensem: [4] in vendendis agris, [b] eos agros, de quibus cautum sit fœdere. Hi sunt in Africa, qui ab Hiempsale possidentur. Hìc quæro, si Hiempsali satis est cautum fœdere, & Recentoricus ager, priuatus est: quid attinuerit excipi; sin & fœdus illud habet aliquam dubitationem, & ager Recentoricus dicitur nonnunquam esse publicus: quem putet existimaturum, [5] duas causas in orbe terrarum [c] repertas, quibus gratìs parceret. [6] Nunc quísnam tam abstrusus vsquàm nummus videtur, quem non architecti huiusce legis olfecerint? Prouincias, ciuitates liberas, socios, amicos, reges denique exhauriunt: admouent manus vectigalibus populi R. non est satis. Audite vos, qui amplissimo populi, senatúsque iudicio exercitus habuistis, & bella gessistis; quod ad quemque peruênit, peruenerit [7] ex præda, ex manubijs, ex auro coronario, quod neque consumtum in monumento, neque in ærarium relatum sit, id ad decemuiros referri iubet. Hoc capite multa sperant: [d] in omneis imperatores, heredésque eorum, quæstionem suo iudicio comparant: sed maximam pecuniam se à Fausto ablaturos arbitrantur; quam causam suscipere iurati iudices noluerunt, hanc isti decemuiri suscepere; idcirco à iudicibus fortasse prætermissam esse arbitrantur, quod sit ipsis reseruata. Deinde etiam in reliquum tempus diligentissimè sancit,

[a] Libri vulg. tamen id ijs ipsum.

[b] Fort. eos agros, quib. cautum sit fœdere.

[c] Fort. repertas, quare his agris gratìs.

[d] V. c. in omnis.

*sancit, vt, quod quisque imperator habeat pecuniæ, protinùs ad de-
cemuiros deferat. Hîc tamen excipit Pompeium, simillimè, vt mihi
videtur, atque in illa lege, qua peregrini Roma eijciuntur, Glaucip-
pus excipitur; non enim hac exceptione vnus afficitur beneficio,* 8
*sed vnus [a] priuatur iniuria. Sed, cui manubias remittit, huius vec-
tigalia inuadit; iubet enim, pecuniam, si qua post nos consules* 9
[b] *ex nouis vectigalibus recipiatur, hac vti decemuiros. Quasi verò
non intelligamus, hæc eos vectigalia, quæ Cn. Pompeius adiunxerit,
vendere cogitare. Videtis iam P.C.* 10 [c] *omnibus rebus, & modis
constructam, & coaceruatam pecuniam decemuiralem. Minuetur
huius pecuniæ inuidia; consumetur enim in agrorum emtionibus.
Optimè. Quis ergo emet agros istos? Iidem decemuiri: tu Rulle
(missos enim facio ceteros) emes, quos voles: vendes, quos voles: v-
trumque horum facies, quanti voles. Cauet enim vir optimus, ne e-
mat ab inuito. Quasi verò non intelligamus, ab inuito emere, iniu-
riosum esse: ab non inuito, quæstuosum. Quantum tibi agri ven-
det, vt alios omittam, socer tuus?* [d] *Et, si ego eius æquitatem animi
probè noui, vendet non inuitus. Facient idem ceteri libenter, vt pos-
sessionis inuidiam pecunia commutent: accipiant, quod cupiunt:
dent, quod retinere vix possunt. Nunc prospicite omnium rerum in-
finitam, atque intolerandam licentiam. Pecunia coacta est ad agros
emendos: ij porrò ab inuitis non ementur. Si consenserint possessores
non vendere, quid futurum est? Referetur pecunia? Non licet; ex-
igetur? Vetat. Verùm esto: nihil est, quod non emi possit, si tantum
des, quantum velit venditor. Spoliemus orbem terrarum, vendamus
vectigalia, effundamus ærarium, vt locupletatis aut inuidiæ, aut pe-
stilentiæ possessoribus, agri tamen emantur.* [e] *Quid? Tum quæ e-
rit in istos agros deductio? Quæ totius rei ratio, atque descriptio?
Deducentur, inquit,* 11 *coloniæ.* [f] *Quò? Quorum hominum? In
quæ loca? Quis enim non videt, in colonijs esse hæc omnia conside-
randa? Tibi nos, Rulle, & istis tuis, harum omnium rerum machi-
natoribus, totam Italiam inermem tradituros existimasti, quam
præsidijs confirmaretis? Colonijs occuparetis? Omnibus vinclis de-
uinctam, & constrictam teneretis? Vbi enim cauetur, ne in Ianicu-
lo coloniam constituatis? Ne vrbem hanc vrbe alia premere, atque
vrgere possitis? Non faciemus, inquit. Primùm nescio: deinde ti-
meo: postremò non committam, vt vestro beneficio potiùs, quàm
nostro consilio salui esse possimus. Quòd verò totam Italiam* [g] *ve-
stris colonis complere voluistis, id cuiusmodi esset, neminémne no-
strûm intellecturum existimastis? Scriptum est enim, quæ in mu-
nicipia,*

[a] L. prohibetur iniuria.
[b] L. ex nouis vectigalibus, reficiatur, hac vti dec. Al. ex nouis vectig. redigatur, &c.
[c] L. omnibus rationibus, & modis C.
[d] L. Etenim, si ego eius.
[e] L. Quid tum? Quæ erit in ist.
[f] L. Quot? Quorũ hom.
[g] L. Vestris colonijs.

nicipia, quásque in colonias decemuiri velint, deducant colonos, quos velint: & ijs agros assignent, quibus in locis velint: vt, cùm totam Italiam militibus suis occuparint, vobis non modò dignitatis retinendæ, sed ne libertatis quidem recuperandæ spes relinquatur. Atq; hæc à me suspicionibus, & coniectura coarguuntur. Iam omneis omnium tolletur error: iam apertè ostendent, sibi nomen huius reip. sedem vrbis, atque imperij: denique hoc templum [a] Iouis optimi maximi, atq; hanc arcem omnium gentium displicere. Capuam deduci colonos volunt; illam vrbem huic vrbi rursus opponere, illuc opes suas deferre, & imperij nomen transferre cogitant; qui locus propter vbertatem agrorum, abundantiámque rerum omnium, superbiam, & crudelitatem genuisse dicitur: ibi nostri coloni [b] delecti ad omne facinus, à decemuiris collocabuntur. Et, credo, qua in vrbe homines, in veteri dignitate, fortunáque nati, copiam rerum moderatè ferre non potuerunt, in ea isti vestri satellites, modestè insolentiam suam continebunt. Maiores nostri Capua magistratus, senatum, [c] consilium commune, omnia denique insignia reip. sustulerunt, neque aliud quidquam, nisi inane nomen Capuæ reliquerunt: non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis hostibus victis sua sæpissimè reddiderunt?) sed consilio: quòd videbant, si quid reip. vestigium illis mœnibus contineretur, vrbem ipsam imperio domicilium præbere posse. Vos hæc, [d] nisi euertere remp. cuperetis, ac vobis nouam dominationem comparare, credo, quàm perniciosa essent, non videretis. 12 Quid enim cauendum est in colonijs deducendis, si luxuries [e] Annibalem ipsum Capuæ corrupit? Si superbia nata inibi esse ex Campanorum fastidio videtur? Si præsidium non præponitur huic vrbi, ista colonia, sed opponitur? At quemadmodum armatur? Dij immortales, ! nam bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipsa per sese; nunc omnes vrbes, quæ circum Capuam sunt, [f] à colonis per eosdem decemuiros occupabuntur; hanc enim ob causam permittit ipsa lex, in omnia, quæ velint, oppida, colonos vt decemuiri deducant, quos velint. Atq; his colonis agrum Campanum, & Stellatem campum diuidi iubet. Non queror [g] diminutionem vectigalium, non flagitium huius iacturæ, atque damni: prætermitto illa, quæ nemo est, quin grauissimè, & verissimè conqueri possit, nos caput patrimonij publici, pulcherrimam populi R. possessionem, subsidium annonæ, horreum belli, sub signo, claustrísque reip. positum vectigal, seruare non potuisse: eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese & Syllanæ dominationi, & Gracchorum largitioni restitisset; [h] non dico, solùm hoc in rep. vectigal esse, quod, amissis alijs, rema-

[a] V.c. Iouis opt. max.

[b] Fort. dilecti ad.

[c] τὸ κοινόν.

[d] Fort. nisi cuperetis remp. euertere, ac vob. &c.

[e] L. Hannibalem.

[f] V.c. à colonis per eosdem X. viros occ. Al. colonijs per eosdem X. viros occ.

[g] L. deminutionem.

[h] L. non dico, hoc solum in rep.

remaneat: intermissis, non conquiescat: in pace niteat, in bello non obsolescat: militem sustentet, hostem non pertimescat: prætermitto omnem hanc orationem, & concioni reseruo: de periculo salutis, ac libertatis loquor. Quid enim existimatis [a] *integrum vobis in rep. fore, aut in vestra libertate, ac dignitate retinendum, cùm Rullus, atque ij, quos multo magis, quàm Rullum, timetis, cum omni egentium, atque improborum manu, cum omnibus copijs, cum omni argento, & auro; Capuam, & vrbeis circa Capuam occuparint? His ego rebus, P.C. resistam vehementer, atque acriter: neque patiar, homines ea, me consule, expromere, quæ contra remp. diu cogitarint. Errastis, Rulle, vehementer & tu, & nonnulli collegæ tui, qui sperastis, vos contra consulem, veritate, non ostentatione popularem, posse in euertenda rep. populareis existimari; lacesso vos, in concionem voco, populo R. disceptatore vti volo. Etenim, vt circumspiciamus omnia, quæ populo grata, atque iucunda sunt, nihil tam populare, quàm pacem, quàm concordiam, quàm otium reperiemus; sollicitam mihi ciuitatem suspicione,* [b] *suspensam metu, perturbatam vestris legibus, & concionibus, & seditionibus tradidistis: spem improbis ostendistis: timorem bonis iniecistis: fidem de foro, dignitatem de rep. sustulistis. Hoc motu, atque hac perturbatione animorum, atque rerum cùm populo R. vox, & auctoritas consulis repentè in tantis tenebris illuxerit: cùm ostenderit, nihil esse metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium nouum, nullum regnum decemuirale, nullam alteram Romam, neque aliam sedem imperij, nobis consulibus, futuram, summámque tranquillitatem pacis, atque otij: verendum, credo, nobis erit, ne vestra ista præclara lex Agraria, magis popularis esse videatur; cùm verò scelera consiliorum vestrorum, fraudémque legis, & insidias, quæ ipsi populo R. à popularibus tribunis pl. fiant, ostendero: pertimescam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione consistere: præsertim cùm mihi deliberatum, & constitutum sit,* [c] *ita gerere consulatum, quo vno modo geri grauiter, & liberè potest, vt neq; prouinciam, neque honorem, neque ornamentum aliquod, aut commodum, neque rem vllam, quæ à tribuno plebis impediri possit, appetiturus sim. Dicit frequentissimo senatu consul* [d] *Kalendis Ianuarij, sese, si status hic reip. maneat, neque aliud negotium extiterit, quod honestè subterfugere non possit, in prouinciam non iturum; sic me in hoc magistratu* [e] *geram Populo R. vt possim tribunum pl. reip. iratum, coërcere: mihi iratum, contemnere. Quamobrem, per deos immortaleis, colligite vos, tribuni plebis: deserite eos, à quibus, nisi prospicitis,*

[a] Fort. aut integrum vobis.

[b] μετέωρον ἠωρημένην.

[c] Al. eo modo gerere cons.

[d] L. Kalendis Ianuarijs.

[e] L. geram, P.C. vt poss.

spicitis, breui tempore deseremini: conspirate nobiscum: consentite cum bonis: communem remp. communi studio, atque amore defendite: multa sunt [a] *occulta reip. vulnera, multa nefariorum ciuium perniciosa consilia: nullum externum periculum est, non rex, non gens vlla, non natio pertimescenda est: inclusum malum, intestinum, ac domesticum est; huic pro se quisque nostrûm mederi, atque hoc omnes sanare velle debemus. Erratis, si senatum probare ea, quæ dicuntur à me, putatis, populum autem esse in alia voluntate. Omnes, qui se incolumeis volunt, sequentur auctoritatem consulis, soluti à cupiditatibus,* 14 *liberi* [b] *à delectis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quòd si quis vestrûm spe ducitur, se posse turbulenta ratione honori velificari suo; primùm, me consule, id sperare desistat: deinde habeat me ipsum sibi documento, quem equestri ortum loco consulem videt, quæ vitæ via facillimè viros bonos ad honorem, dignitatémque perducat. Quòd si vos vestrum mihi studium, P. C. ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profectò, id, quod maximè resp. desiderat, vt huius ordinis* [c] *auctoritas, quæ apud maiores nostros fuit, eadem nunc longo interuallo reip. restituta esse videatur.*

[a] ὕπουλα.

[b] L. à delicijs.

[c] Fort. auctoritas eadem, quæ apud m. n. fuit, nunc longo int.

DE LEGE AGRARIA CONTRA P. SERVILIVM RVLLVM, TRIBVNVM PL. AD POPVLVM.

ORATIO XVI.

ST hoc in more positum, Quirites, institutóque maiorum, vt ij, qui beneficio vestro imagines familiæ suæ consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficij vestri cum suorum laude coniungant, qua in oratione nonnulli aliquando digni maiorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, [a] *vt tantum maioribus eorum debitum esse videatur, vnde etiam quod posteris solueretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis maioribus dicendi facultas non datur: non quòd non tales fuerint, qualeis nos illorum sanguine creatos, disciplinísque institutos videtis: sed quòd laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt. De me autem ipso, vereor, ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati, tacere; nam & quibus studijs hanc dignitatem consecutus sim, memetipsum commemorare, perquàm graue est: & silere de tantis vestris beneficijs nullo modo possum. Quare adhibebitur à me certa ratio, moderatióque dicendi, vt, quid à vobis acceperim, commemorem: quare dignus vestro summo honore, singularíque iudicio sim, ipse modicè dicam, si necesse erit: vos eosdem existimaturos putem, qui iudicauistis. Me perlongo interuallo propè memoriæ, temporúmque nostrorum, primum hominem nouum, consulem fecistis: & eum locum, quem nobilitas præsidijs firmatum, atque omni ratione obuallatum tenebat, me duce, rescidistis: virtutique in posterum patêre voluistis; neque me tantummodò consulem, quod est ipsum* [b] *per sese amplissimum, sed ita fecistis, quomodo pauci nobiles in hac ciuitate consules facti sunt, nouus ante me nemo. Nam profectò si recordari volueritis, de nouis hominibus reperietis eos, qui sine repulsa consules facti sunt, diuturno labore, atque aliqua occasione esse factos, cùm multis annis pòst petissent, quàm prætores fuissent, aliquanto seriùs, quàm per ætatem, ac per leges liceret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos: me esse vnum ex omnibus nouis hominibus, de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim,*

[a] Al. vt tantum maiorib. suis deb.

[b] Al. per se ampliss.

cùm

cùm primùm licitum sit: consul factus sim, cùm primùm petierim: vt vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur. Est illud amplissimum, quod paulò antè commemoraui, Quirites, quòd hoc honore ex nouis hominibus primùm me, multis posthabitis, affecistis: quòd prima petitione: quòd anno meo: sed tamen magnificentius atque ornatius esse illo nihil potest, quòd meis comitijs [1] [a] non tabellam vindicem tacitæ libertatis, sed vocem viuam præ vobis indicem vestrarum erga me voluntatum ac studiorum tulistis. Itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus: [b] neque singulares voces præconum, sed vna voce vniuersus populus R. consulem declarauit. Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cùm ad animi mei fructum, atque lætitiam duco esse permagnum, tum ad curam, sollicitudinémq; multò maius. Versantur enim, Quirites, in animo meo multæ, & graues cogitationes, quæ mihi nullam partem neque diurnæ, neque nocturnæ quietis impertiunt: primùm tuendi consulatus: quæ cùm omnibus est difficilis, & magna ratio, tum verò mihi, præter ceteros: [2] cui errato nulla venia, rectè facto exigua laus, & ab inuitis expressa proponitur: non, dubitanti fidele consilium: non, laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur. Quòd si solus in discrimen aliquod adducerer: ferrem, Quirites, animo æquiore: sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modò consilio, verùm etiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos vniuersos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi; mihi autem, Quirites, omnia potiùs perpetienda esse duco, quàm non ita gerendum consulatum, vt in omnibus meis factis, atque consilijs, vestrum de me factum, consiliúmque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatus gerendi, quòd non eâdem, qua superioribus consulibus, lege, & condicione [c] vtendum esse decreui: qui aditum huius loci, conspectúmque vestrum partim magnopere fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solùm hoc in loco dicam, vbi est id dictu facillimum: sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem, [d] prima mea illa oratione Kalendis Ianuar. dixi. Neque enim vllo modo facere possum, vt, cùm me intelligam, non hominũ potentiũ studio, non excellentibus gratijs paucorũ, sed vniuersi pop. R. iudicio consulem ita factum, vt nobilissimis hominibus longè præponerer: non & in hoc magistratu, & in omni vita [e] essem popularis. Sed mihi ad huiusce verbi vim, & interpretationem vehe-

[a] Lib. vulg. non tabellã indicem t.

[b] L. neque singulæ voces præcon.

[c] L. mihi vtendum.

[d] L. prima illa mea.

[e] L. sim popular.

menter opus est vestra sapientia; 3 versatur enim magnus error, propter insidiosas nonnullorum simulationes: qui cùm populi non solùm commoda, verùm etiam salutem oppugnant, & impediunt, oratione assequi volunt, vt populares esse videantur. Ego qualem [a] Kalendis Ianuarij acceperim remp. Quirites, intelligo: plenam sollicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil aduersi, quod non boni metuerent, improbi expectarent; omnia turbulenta consilia contra hunc reip. statum, & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis consulibus designatis, inita esse dicebantur; sublata erat de foro fides, non ictu aliquo nouæ calamitatis, sed suspicione, ac perturbatione iudiciorum, infirmatione rerum iudicatarum: nouæ dominationes, extraordinaria, non imperia, sed regna, quæri putabantur. Quæ cùm ego non solùm suspicarer, sed planè cernerem: (neque enim obscurè gerebantur:) [b] dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurum. Quid enim est tam populare, quàm pax? qua non modò ij, quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta, atque agri mihi lætari videntur. Quid tam populare, quàm libertas? quam non solùm ab hominibus, verùm etiam à bestijs expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quàm otium? quod ita iucundum est, vt & vos, & maiores vestri, & fortissimus quisque vir, maximos labores suscipiendos putet, vt aliquando in otio possit esse, præsertim in imperio, ac dignitate: qui idcirco etiam maioribus nostris præcipuam laudem, gratiámque debemus, quòd eorum labore [c] est factum, vt impunè in otio esse possemus. Quare quî possum non esse popularis, cùm videam, hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis, ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia, quæ vobis cara, atque ampla sunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei consulatus esse collata? Neque enim, Quirites, illud vobis iucundum, aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis ostentari potest, re vera fieri, nisi exhausto ærario, nullo pacto potest; neque verò illa popularia sunt existimanda, iudiciorum perturbationes, rerum iudicatarum infirmationes, restitutio damnatorum: qui ciuitatum afflictarum, perditis iam rebus, 4 [d] extremi exitiorum solent esse exitus: neque si qui agros populo Romano pollicentur, si aliud quiddam obscurè moliuntur, aliud spe ac specie simulationis ostentant, populares existimandi sunt. Nam verè dicam, Quirites: genus ipsum legis Agrariæ vituperare non possum; venit enim mihi in mentem, duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanæ viros,

[a] L. kalendis Ian.

[b] L. dixi in senatu, me in hoc magistratu popularem cons.

[c] Al. factũ est.

[d] L. extremi solent esse exitus.

ros, [a] *Tiberium, & C. Gracchos, plebem in agris publicis constituisse, qui agri à priuatis antea possidebantur; non sum autem ego is consul, qui, vt plerique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare: quorum consilijs, sapientia, legibus, multas esse video reipublicæ parteis constitutas. Itaque, vt initiò mihi, designato consuli, nuntiabatur, legem Agrariam tribunos plebis designatos scribere: cupiebam, quid cogitarent cognoscere; etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus,* [b] *esse aliquam oportere inter nos benè administrandæ reipublicæ societatem. Cùm familiariter me in eorum sermonem insinuarem, ac darem, celabar, excludebar: &, cùm ostenderem, si lex vtilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atque adiutorem futurum: tamen aspernabantur hanc liberalitatē meam: negabant, me adduci posse, vt vllam largitionem probarem; finem feci offerendi mei, ne fortè mea sedulitas, aut insidiosa, aut impudens videretur. Interea non desistebant clàm inter se conuenire, priuatos quosdam adhibere, ad suos cœtus occultos noctem adiungere, & solitudinem; quibus rebus, quanto in metu fuerimus, ex vestra sollicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facilè assequi coniectura poteritis. Ineunt tandem magistratus tribuni plebis,* [c] *concio expectata P. Rulli, quòd & princeps erat Agrariæ legis, & truculentiùs se gerebat quàm ceteri.* [d] *Iam designatus, alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur: vestitu obsoletiore, corpore inculto & horrido: capillatior, quàm antè, barbáque maiore: vt oculis, & adspectu denuntiare omnibus vim tribunitiam, & minitari reipublicæ videretur. Legem hominis, concionémque expectabam. Lex initio nulla proponitur: concionem in primis aduocari iubet: summa cum expectatione concurritur; explicat orationem sanè longam, & verbis valdè bonis. Vnum erat, quod mihi vitiosum videbatur, quòd tanta ex frequentia inueniri nemo potuit, qui intelligere posset, quid diceret. Hoc ille vtrùm insidiarum causa fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, nescio. Tamen,* 5 *si qui acutiores in concione steterant, de lege Agraria nescio quid voluisse eum dicere suspicabantur. Aliquando tandem, me designato,* [e] *lex in publicum proponitur; concurrunt iussu meo plures vno tempore librarij: descriptam legem ad me afferunt.* 6 *Omni hoc* [f] *vobis ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem, cognoscendámque venisse, vt, si eam vobis accommodatam, atque vtilem esse intelligerem, auctor eius, atque adiutor essem; non enim natura,*

[a] L. Ti. & C. Gracchos.

[b] L. aliquam inter nos benè admin. reip. societ. esse oportere. Cùm fam.

[c] Libri vulg. concio tandē exp.

[d] L. Nam iam des.

[e] L. lex in publico prop.

[f] L. vobis asseueratione confirm.

neque

neque dissidio, neque odio penitùs insito, bellum nescio quod habet susceptum [a] consulatus cum tribunatu, 7 quia persæpe seditiosis, atque improbis tribunis plebis boni, & fortes consules obstiterunt, & quia vis tribunitia nonnunquam libidini restitit consulari; non potestatum dissimilitudo, sed animorum disiunctio dissensionem facit. Itaque hoc animo legem sumsi in manus, vt eam cuperem esse aptam vestris commodis, & eiusmodi, quam consul, re, non oratione, popularis, & honestè, & libenter posset defendere. [b] Atque ego à primo capite legis, vsque ad extremum, reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi vti decem reges, ærarij, vectigalium, prouinciarum omnium, totius reipublicæ, regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum, domini constituerentur, legis Agrariæ simulatione, atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege Agraria, pulchra, atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: ostentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem: priuatorum pecunias augeri, publicas exhauriri: denique, quod est indignissimum, per tribunum plebis, quem maiores præsidem libertatis, custodémque esse voluerunt, reges in ciuitate constitui. Quæ cùm exposuero, si falsa vobis videbuntur esse: sequar auctoritatem vestram, [c] mutabo meam sententiam; sin insidias fieri libertati vestræ, simulatione largitionis, intelligetis: nolitote dubitare, plurimo sudore, & sanguine maiorum vestrorum partam, [d] nobísque traditam libertatem, nullo vestro labore, consule adiutore, defendere. Primum caput est legis Agrariæ: quo, vt illi putant, tentamini leuiter, quo animo libertatis vestræ [e] diminutionem ferre possitis. Iubet enim, tribunum plebis, qui eam legem tulerit, creare decemuiros per tribus septemdecim, vt, quem nouem tribus fecerint, is decemuir sit. Hîc quæro, quam ob causam initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, vt populus Romanus suffragio priuaretur; toties legibus Agrarijs curatores constituti sunt, [f] triumuiri, quinqueuiri, decemuiri: quæro à populari tribuno plebis, ecquando, nisi per XXXV. tribus creati sint. Etenim cùm omnes potestates, imperia, curationes ab vniuerso populo Romano proficisci conuenit, tum eas, profectò maximè, quæ constituuntur ad populi fructum aliquem, & commodum, in quo & vniuersi deligant, quem populo Romano maximè consulturum putent, & vnusquisque studio, & suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. Hoc tribuno plebis potissimùm venit in mentem, populum R. vniuersum priuare suffragijs, paucas tribus non certa condicione iuris, sed sortis beneficio, fortuitò, ad vsurpandam libertatem vocare.

8 ITEM,

[a] L. consulatus cum tribunatu; sed quia persæpe sedit.

[b] Al. libri Atqui ego.

[c] L. mutabo sententiam meam; sin insid.

[d] L. vobísq;.

[e] L. deminutionem ferre.

[f] Al. III. viri, V. viri, X. viri.

8 [a] *ITEM, inquit, eodémque modo capite altero,* VT COMITIIS PONTIFICIS MAXIMI. *Ne hoc quidem vidit, maiores nostros tam fuisse populareis, vt, quod per populum creari fas non erat, propter religionem sacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem sacerdotij, voluerint populo supplicari; atque hoc idem de ceteris sacerdotijs Cn. Domitius, tribunus pleb.* [b] *vir clarissimus, tulit: quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. Videte, quid intersit inter Cn. Domitium, tribunum pleb. hominem nobilissimum, & P. Rullum, qui tentauit, vt opinor, patientiam vestram, cùm se nobilem esse diceret. Domitius, quod per cæremonias populi fieri non poterat, ratione assecutus est, vt id, quoad posset, quoad fas esset, quoad liceret,* 9 *populi ad parteis daret: hic, quod populi proprium semper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutauit, quin ij, qui populo agros essent assignaturi, antè acciperent à populo beneficium, quàm darent: id totum eripere vobis, atque è manibus extorquere conatus est. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodò dedit: hic,* [c] *quod adimi* 10 *nullo pacto poterat, potestate, quadam ratione eripere conatur. Quæret quispiam, in tanta iniuria, tantáque impudentia quid spectarit. Non defuit consilium: fides, erga plebem Romanam, æquitas in vos, libertatémque vestram, vehementer defuit. Iubet enim, comitia* [d] *decemuiris habere creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planiùs. Iubet Rullus, homo* [e] *non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo; video fecisse alios; illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quò pertineat, videte. Habebit comitia:* 11 *volet* [f] *eos denuntiare, quibus regia potestas hac lege quæritur; vniuerso populo neque ipse committit, neque illi horum consiliorum actores committi rectè putant posse.* [g] *Sortietur tribus idem Rullus, homo felix: educet, quas volet, tribus; quos nouem tribus decemuiros fecerint, ab eodem Rullo eductæ: hos omnium rerum (vt iam ostendam) dominos habebimus; atque ij, vt grati, ac memores beneficij esse videantur, aliquid se nouem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis verò sex, & XX. tribubus,* [h] *nihil erit, quod non putent posse suo iure denegare. Quos tandem igitur decemuiros creari vult? Se primum. Quî licet? Leges enim sunt veteres, neque eæ consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitiæ, vobis, maioribúsque vestris vehementer gratæ, atque iucundæ. Licinia est lex, atque altera, Aebutia: quæ non modò eum, qui tulerit de aliqua curatione,*

[a] L. ITEM, inquit capite altero, VT COMIT.

[b] V. cod. V. C.

[c] L. quod adimi nullo pacto poterat, potestate, quadam rat.

[d] V. c. X. viris.

[e] ὁ πλεονέκτης.

[f] L. eos renuntiari, quibus.

[g] L. Sortietur tribus eodem Rullus; homo felix educet, quas volet, tribus.

[h] L. nihil erit, quod non putent se posse suo iure deneg.

curatione, ac potestate, sed etiam collegas eius, cognatos, affineis excipit, ne eis ea potestas, curatióue mandetur. Etenim, si populo consulis: remoue te à suspicione alicuius tui commodi: fac fidem, te nihil, nisi populi vtilitatem, & fructum quærere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficij tui peruenire; nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum, ac magnificentiæ. Quis legem tulit? Rullus. Quis maiorem partem populi suffragijs priuauit? Rullus. Quis comitijs præfuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocauit [a] nullo custode sortitus? [b] Quis decemuiros, quos voluit, renuntiauit? Idem Rullus. Quem principem renuntiauit? Rullum. Vix, mehercule, seruis hoc eum suis, non vobis, omnium gentium dominis, probaturum arbitrarer. Optimæ leges igitur hac lege sine vlla exceptione tollentur. Idem legis sibi sua lege curationem petet: idem maiore parte populi suffragijs spoliata, comitia habebit: quos volet, atq; in ijs se ipsum renuntiabit: & videlicet collegas suos, adscriptores legis Agrariæ non repudiabit, à quibus ei locus primus inuidiæ 1 2 in præscriptione legis concessus est: ceteri fructus omnium rerum, qui in spe legis huius positi sunt, communi cautione, atque æqua sibi parte retinentur. At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Viderunt ij, qui hæc machinabantur, si vobis ex omni populo deligēdi potestas esset data: quæcunq; res esset, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur: vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompeium principem delaturos. Etenim, quem vnum ex cunctis delegissetis, vt eum omnibus omnium gentium bellis, terra, & mari præponeretis: certè in decemuiris faciendis, siue fides haberetur, siue honos: & committi huic optimè, & ornari hunc iustissimè posse intelligebant. Itaq; excipitur hac lege, non adolescentia, non legitimum aliquod impedimentum, non potestas, non magistratus vllus, alijs negotijs, [c] ac legibus impeditus, 1 3 non reus denique, quò minùs decemuir fieri possit. Præsentem eum profiteri iubet: quod nulla alia in lege vnquam fuit, ne in his quidem magistratibus, quorum certus ordo est. 1 4 Timebat enim, Pompeius ne si adesset, ferri non posset: aut, ne, si accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis, custodem, ac vindicem cupiditatum. Hîc, quoniam video vos hominis dignitate, & contumelia legis esse commotos: renouabo illud, quod initiò dixi, regnum comparari, libertatem vestram hac lege funditùs tolli. An vos aliter existimabatis, cùm ad omnia vestra pauci homines cupiditatis oculos adiecissent? Non eos in primis id acturos, vt ex omni custodia vestræ libertatis, ex omni potestate, curatione, patrocinio vestrorum

commo-

[a] L. nullo custode sortitus? Rullus. Quis dec.
[b] V. c. Quis X. Viros.

[c] Lib. vulg. ac legibus impeditus, reus denique

commodorum Cn. Pompeius depelleretur? Viderunt, & vident, si per imprudentiam vestram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis: fore, vti postea, cognitis insidijs, cùm decemuiros creaueritis: tum vitijs omnibus, & sceleribus legis, Cn. Pompeij præsidium opponendum putetis. Et hoc paruum argumentum vobis erit, à certis hominibus dominationem, potestatémq; omnium rerum quæri cùm videatis, eum, quem custodem vestræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis? Cognoscite nunc, quæ potestas decemuiris, & quanta detur. Primùm lege Curiata decemuiros ornat. Iam hoc inauditum, & planè nouo more, 15 [a] vti Curiata lege magistratus detur, qui nullis comitijs antè sit datus. Eam legem ab eo prętore, qui sit primus factus, ferri iubet. At quomodo? Vt ij decemuiratũ habeant, quos plebs designauerit. Oblitus est, nullos à plebe designari. Et is orbẽ terrarũ constringit nouis legibus, 16 qui, [b] quid in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio. Atque hîc perspicuum est, quid iuris à maioribus acceperitis, quid ab hoc tribuno pleb. vobis relinquatur. Maiores de omnibus magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt; 17 [c] nam Centuriata lex censoribus ferebatur, cùm curiata ceteris patricijs magistratibus: tum iterũ de eisdẽ iudicabatur, vt esset reprehendendi potestas, si populũ beneficij sui pœniteret. Nunc, quia prima illa comitia tenetis, centuriata, & tributa: curiata tantùm auspiciorũ causa remanserunt. Hic autem tribunus pleb. quia videbat, [d] potestatem neminem iniussu populi, aut plebis, posse habere, curiatis ea comitijs, [e] quæ vos non sinitis, confirmauit: tributa, quæ vestra erant, sustulit. Ita cùm maiores binis comitijs voluerint vos de singulis magistratibus iudicare: hic homo popularis ne vnam quidem populo comitiorum potestatem reliquit. Sed videte hominis religionem, & diligẽtiam. Vidit, & perspexit, sine curiata lege [f] decemuiros habere potestatem non posse, quoniam per nouem tribus essent constituti. Iubet ferre de his legem curiatam: prætori imperat; quàm id ipsum absurdè, nihil ad me attinet; iubet enim qui primus sit prętor factus, eum legem curiatam ferre; sin is ferre non possit: qui postremus sit: vt aut [g] lusisse in tantis rebus, aut profectò nescio quid spectasse videatur. Verùm hoc, quod est aut ita peruersum, vt ridiculum: aut ita malitiosum, vt obscurum sit, relinquamus: ad religionem hominis reuertamur. Vide sine lege curiata nihil agi per decemuiros posse. Quid postea, si ea lata non erit? Attendite ingeniũ, TVM II DECEMVIRI, inquit, EODEM IVRE SINT, QVO QVI OPTIMA LEGE. 18 Si hoc fieri potest, vt in hac ciuitate, quæ longè iure libertatis ceteris ciuitatibus antecellit, quisquam nullis

[a] L. vt is Curiata lege magistratus detur, qui nullis com. &c. Al. vt ei Curiata lege magistr. detur, cui null. com, &c.

[b] L. *quod in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio?

[c] L. nam cùm centuriata lex consulibus fereb.

[d] L. potestatem iniussu pop. aut pl. posse hab. neminem, curiatis, &c.

[e] L. quæ vos non tenetis, confirm.

[f] V. c. X. viros

[g] ῥᾳδιουργῆσαι.

nullis comitijs imperium, aut potestatem assequi possit: quid attinet tertio capite legem curiatam ferre iubere, [a] *quoniam quarto permittas, vt sine lege curiata idem iuris habeant, quod haberent, si optima lege à populo essent creati? Reges constituuntur, non decemuiri, Quirites:* [b] *ijque ab his initijs, fundamentísque nascuntur, vt non modò cùm gerere cœperint, sed etiam cùm constituentur, omne vestrum ius, potestas, libertásque tollatur. At videte, quàm diligenter retineat ius tribunitiæ potestatis. Consulibus legem curiatam ferentibus, à tribunis pleb. sæpe est intercessum. Neque tamen nos id querimur, esse hanc tribunorum pleb. potestatem;* 1 9 *tantummodò si quis ea potestate temerè est vsus,* [c] *existimamus.* 2 0 *Tribunus pleb. lege curiata, quam prætor ferat, adimit intercedendi potestatem. Atque hoc cùm in eo reprehendendum est, quòd per tribunum pleb. tribunitia potestas minuitur: tum in eo deridendum, quòd consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem* [d] *non licet: huic, cui vetat intercedendi potestatem, etiam si intercessum sit, tamen eandem constituit, quam, si lata esset lex: vt non intelligam quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam intercessurum putet: cùm intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura. Sint igitur decemuiri neq; veris comitijs, hoc est populi suffragijs, neque illis ad speciem, atque ad vsurpationem vetustatis, per XXX. lictores auspiciorum causa, adumbratis, constituti. Videte nunc, eos, qui à vobis nihil potestatis acceperint, quanto maioribus ornamentis afficiat, quàm omnes nos affecti sumus, quibus vos amplissimas potestates dedistis.* 2 1 *Iubet auspicij coloniarum deducendarum causa decemuiros habere pullarios. EODEM IVRE, inquit, QVO HABVERVNT* [e] *TRESVIRI LEGE SEMPRONIA. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ? Nec te ea lex ipsa* [f] *commonet, treisuiros illos XXXV. tribuum suffragio esse creatos? Et, cùm tu à Ti. Gracchi æquitate, ac pudore longissimè remotus sis: id, quod dissimillima ratione factũ sit, eodem iure putas esse oportere? Dat præterea potestatem, verbo prætoriam, re vera regiam: definit in quinquennium, facit sempiternam; tantis enim confirmat opibus, & copijs, vt inuitis eripi nullo modo possit; deinde ornat apparitoribus, scribis, librarijs, præconibus, architectis: præterea mulis, tabernaculis, centuris, supellectili: sumtum haurit ex ærario, suppeditat à socijs: ianitores ex equestri loco ducentos in annos singulos,* [g] *stipatores corporis constituit: eosdem ministros, & satellites potestatis. Formam adhuc habetis, Quirites, & speciem ipsam tyrannorum:* [h] *insignia veteris potestatis, nondum ipsam potestatem.*

[a] L. cum quarto perm.

[b] L. hique ab ijs initijs, f Al. hique ab his init. Al. ijque ab ijs init.

[c] L. existimamus. Hic tribunus plebis legi curiatæ, q.

[d] L. non licet: hic, qui vetat intercedere, potestatem, etiam si intercessũ sit tamen eand. constit. quam, si lata lex esset: vt n.

[e] V. c. III. viri.

[f] Al. commouet.

[g] σωματοφύλακας.

[h] L. insignia videtis veteris potestatis.

potestatem. Dixit enim fortasse quispiam, Quid me ista lædunt, scriba, lictor, præco, pullarius? Omnia sunt hæc huiusmodi, Quirites, vt ea qui habeat sine vestris suffragijs, aut rex non ferendus, aut priuatus furiosus esse videatur. Perspicite, quanta potestas permittatur: non priuatorum insaniam, [a] *sed intolerantiam regis esse dicetis. Primùm permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniæ conficiendæ de vestris vectigalibus, non fruendis, sed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiúmque omnium datur cognitio sine consilio, pœna sine prouocatione, animaduersio sine auxilio; iudicare per quinquennium vel de consulibus, vel de ipsis tribunis pleb. poterunt; de illis interea nemo iudicabit; magistratus his gerere licebit: causam dicere non licebit: emere agros, à quibus volent, vel quos volent, quàm volent magno, poterunt: colonias deducere nouas, renouare veteres, totam Italiam suis colonijs vt complere liceat, permittitur: omneis prouincias obeundi, liberos populos agris multandi,* 2 2 [b] *agrorum vel dandorum summa potestas datur, cùm velint: Romæ esse, cùm commodum sit: quàcunque velint, summo cum imperio, iudicióque omnium rerum vagari vt liceat, conceditur; interea dissoluant iudicia publica: de consilijs abducant, quos velint: singuli de maximis rebus iudicent: quæstori permittant: finitorem mittant: ratum sit, quod finitor vni illi, à quo missus erit, renuntiauerit. Verbum mihi deest, Quirites, cùm ego hanc potestatem, regiam appello; sed profectò maior est quædam; nullum enim regnum fuit vnquam, quod non, si minùs iure aliquo, at regionibus tamen certis, contineretur; hoc verò infinitum est, quo & regna omnia, & vestrum imperium, quod latissimè patet, & ea, quæ partim libera à vobis, partim etiam ignorata vobis sunt, permissu legis continentur. Datur igitur eis primùm, vt liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis senatusconsulta facta sunt, M. Tullio, Cn. Cornelio COSS. Cur hoc tam est obscurum, atque cæcum? Quid? Ista omnia, de quibus senatus censuit, nominatim in lege perscribi nónne potuerunt? Duæ sunt huius obscuritatis causæ, Quirites: vna, pudoris, si quis pudor esse potest in tam insigni impudentia: altera, sceleris, nam neque ea, quæ senatus nominatim vendenda censuit, audet appellare: sunt enim loca publica vrbis, sunt sacella, quæ post restitutam tribunitiam potestatem nemo attigit:* 2 3 [c] *quæ maiores in vrbe partim periculi perfugia esse voluerunt. Hæc lege tribunitia decemuiri vendent. Accedet eò mons Gaurus: accedent salicta ad Minturnas: adiungetur etiam illa via vendibilis* [d] *Herculanea, multarum deliciarum, & magnæ pecuniæ:* [e] *permulta alia,*

quæ

[a] L. sed intolerantiam regum.

[b] L. regnorum vendendorum summa pot.

[c] L. quæ maiores in vrbe portus periculi, & perfugia esse voluerunt.

[d] Fort. Herculana.

[e] Al. permultáque alia.

quæ senatus propter angustias ærarij vendenda censuit, consules propter inuidiam non vendiderunt. Verùm hæc fortasse propter pudorem in lege reticentur. 24 Sed illud magis est credendum, & pertimescendum, quòd audaciæ decemuirali, corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorúmque senatusconsultorum, quæ facta nunquam sunt, cùm ex eo numero, qui per eos annos consules fuerunt, multi mortui sint, magna potestas permittitur; nisi fortè nihil est æquum vos de eorum audacia suspicari, quorum cupiditati nimiùm angustus orbis terrarum esse videatur. Habetis vnum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: sed attendite animos ad ea, quæ consequuntur; hunc quasi gradum quendam, [a] atque aditum ad cetera iactum intelligetis. QVI AGRI, QVAE LOCA, QVAE AEDIFICIA. Quid est præterea? Multa in mancipijs, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili, ceteris rebus. [b] Quid dicam? 25 Inuidiosum putasset hoc fore, si omnia nominasset? Non metuit inuidiã. Quid ergo? Longum putauit, & timuit, ne quid præteriret: adscripsit, ALIVDVE QVID; qua breuitate [c] rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum populi R. factum sit, L. Sylla, Qu. Pompeio, consulibus, aut postea, id decemuiros iubet vendere. Hoc capite, Quirites, omneis genteis, nationes, prouincias, regna, decemuirûm ditioni, iudicio, potestatique permissa, & condonata esse dico. 26 Primùm hoc quæro, qui tandem locus vsquam sit, quem non possint decemuiri dicere publicum populi R. esse factum; nam, cùm idem possit iudicare, qui dixerit: quid est, quod non liceat ei dicere, [d] cui liceat eidem iudicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralleis, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam, quæ post L. Syllam, Qu. Pompeium, COSS. recuperata sit, [e] publicam populi R. factam esse dicere. Vtrùm oratio ad eius rei disceptationem deerit: an, cùm idem & differet, & iudicabit, impelli non poterit, vt falsum iudicet? An, si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æstimabit? Quid (quod disputari contra nullo pacto potest, [f] quoniam statutum à vobis est, & iudicatum, quam hereditatem iam creuimus) regnum Bithyniæ? Quod certè publicum est populi R. factum; numquid causæ est, quin omneis agros, vrbeis, statiua, portus, totam denique Bithyniam decemuiri vendituri sint? Quid Mytilenæ? Quæ certè vestræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ iure, factæ sunt: vrbs & natura, & situ, & descriptione ædificiorum, & pulchritudine, in primis nobilis: agri iucundi, & fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur.

[a] L. atq; aditum ad cetera factum intelligetis.

[b] L. Quid dicam? Inuidiosum putasse hoc fore, si, &c.

[c] L. nullam rem esse except.

[d] Lib. vulg. cui licet idem iud.

[e] Lib. vulg. non habent vocem, publicam.

[f] L. quod statutum à vob.

Quid Alexandria, cunctáque Aegyptus? Vt occultè latet? Vt recondita est? Vt furtim tota decemuiris traditur? Quis enim vestrûm hoc ignorat, dici, illud regnum [a] *testamento regis Alexandrini, populi R. esse factum? Hîc ego consul populi R. non modò nihil iudico, sed ne, quid sentiam, quidem profero; magna enim mihi res non modò ad statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse. Video, qui testamentum factum esse confirmet: auctoritatem senatus extare hereditatis aditæ sentio,* [b] *tum, quando Alexandro mortuo, legatos Tyrum misimus,* 27 *qui ab illo* [c] *pecuniam depositam,* [d] *nostris recuperarent. Hæc L. Philippum sæpe in senatu confirmasse memoria teneo: eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio esse: inter omneis ferè video conuenire. Dicitur contrà, nullum esse testamentum: non oportere populum Ro. omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca nostros homines, propter agrorum bonitatem, & omnium rerum copiam. Hac tanta de re P. Rullus cum ceteris decemuiris, collegis suis,* [e] *iudicabit?* 28 *Et verum iudicabit? Nam vtrunque ita magnum est, vt nullo modo neque concedendum, neque ferendum sit. Volet esse popularis; populo R. adiudicabit. Ergo idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet Aegyptum: vrbis copiosissimæ, pulcherrimorúmque agrorum iudex, arbiter, dominus, rex denique opulentissimi regni reperietur. Non sumet sibi tantum, non appetet: iudicabit, Alexandriam regis esse: à populo R. abiudicabit. Primùm populi R. hereditatem decemuiri iudicent, cùm vos volueritis de priuatis hereditatib. centumuiros iudicare? Deinde quis aget causam populi R. vbi res ista agetur? Qui sunt isti decemuiri, quos perspiciamus regnum Alexandriæ Ptolomæo gratìs adiudicaturos? Quòd si Alexandria petebatur: cur non eosdem cursus hoc tempore, quos, L. Cotta, L. Torquato COSS. cucurrerunt? Cur non apertè, vt anteà?* 29 *Cur non item,* [f] *vt cum decreto, & palàm regionem illam petierunt? An quietis ijs, qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tetris tenebris, & caligine se Alexandriam peruenturos arbitrati sunt? Atque illud circumspicite vestris mentibus,* 30 [g] *vnáque,* * * *Legatos nostros, homines auctoritate tenui, qui rerum priuatarum causa legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix possunt; graue est enim nomen imperij, atque id etiam in leui persona pertimescitur, propterea quòd vestro, non suo nomine, cùm hinc egressi sunt, abutuntur. Quid censetis, cùm isti decemuiri cum imperio,*

[a] L. testamento regis Alexandri.
[b] L. tum, cùm, Alex.
[c] L. deposita pecuniam.
[d] L. nobis.
[e] L. iudicebit. Et vtrum iudicabit? Al. iudicabit? Sed vtrū iudicabit?
[f] L. vt, cùm directò, & palàm reg. illam pet. quietis nobis? An qui per curs.
[g] L. vnáque, quantū mali exteris nationib. comparetur, considerate. Leg.

imperio, cum fascibus, cùm illa [a] delecta finitorum iuuentute per orbem terrarum vagabuntur? Quo tandem animo, quo metu, quo periculo miseras nationes futuras? Est in imperio terror: patientur; est in aduentu sumtus: ferent; imperabitur aliquid muneris: non recusabunt; illud verò quantum est, Quirites, cùm is decemuir, qui aliquam in vrbem aut expectatus, vt hospes, aut repentè, vt dominus, venerit, illum ipsum locum, quò venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi R. esse dicet? 31
Quanta calamitas populi, si dixerit? Quantus ipsi quæstus, si negarit? Atque ijdem, qui hæc appetunt, queri nonnunquam solent, omneis terras Cn. Pompeio, atque omnia maria esse permissa. Simile verò est, multa committi, an condonari omnia? [b] Labori, & negotio præponi, an prædæ, & quæstui? Mitti ad socios liberandos, an ad opprimendos? Denique, si quis est honos singularis, nihilne interest, vtrùm populus R. eum, cui velit, deferat: an is impudenter populo R. per legis fraudem surripiatur? Intellexistis, quot res, & [c] quantas decemuiri, legis permissu, vendituri sint. Non est satis; cùm sese sociorum, cùm exterarum nationum, cùm regum sanguine implerint: incidant neruos populi R. adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpant in ærarium; sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si fortè desit pecunia, [d] quæ tanta ex superioribus recipi potest, vt deesse non debeat: sed planè, quasi ea res vobis saluti futura sit, ita cogit, atque imperat, vt decemuiri vestra vectigalia vendant nominatim. Quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi R. auctionem: quam mehercule ego præconi huic ipsi 32
luctuosam, & acerbam [e] prædicationem futuram puto. AVCTIO. Vt in suis rebus, ita in rep. luxuriosus est nepos, qui priùs siluas vendat, quàm vineas. Italiam percensuisti: perge in Siciliam. AVCTIONIS PARS EA, QVAE AD SICILIAM PERTINET; nihil est in hac prouincia, quod aut in oppidis, aut in agris maiores nostri proprium nobis reliquerint, quin id vænire iubeat. Quod partum recenti victoria maiores vobis in sociorum vrbibus, ac finibus, & vinculum pacis, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hìc mihi parumper menteis vestras, Quirites, commouere videor, dum patefacio vobis, quas isti penitùs abstrusas insidias se posuisse [f] arbitrentur contra Cn. Pompeij dignitatem; & mihi, quæso, ignoscite, si appello talem virum sæpius, vos mihi prætori biennio antè, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, vt, quibuscunque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum vnà tuerer; feci adhuc,

[a] Al. dilecta.

[b] Libri vulg. vel labori.

[c] V. c. quantas x. viri.

[d] L. quæ tanta ex superioribus refici potest, vt, &c. Al. ex superioribus redigi pot.

[e] Al. recitationem fut.

[f] Lib. vulg. arbitrantur.

adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, [a] nec spe honoris, atque amplissimæ dignitatis: quam ego, etsi libente illo, [b] tamen absente illo per vos consecutus sum. Quamobrem cùm intelligam, hanc totam ferè legem ad illius opes euertendas, tanquam machinam, comparari: & resistam consilijs hominum, & perficiam profectò, quod ego video comparari, vt id vos vniuersi non solùm videre, verùm etiam tenere possitis. Iubet vænire, [c] quæ Attaleensium, quæ Phaselitum, quæ Olympenorum fuerint, agrúmque Agerensem, & Orindicum, & Gedusanum. Hæc P. Seruilij imperio & victoria, clarissimi viri, vestra facta sunt. Adiungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Cherrhoneso: in Macedonia, qui regis Philippi, siue Persæ fuerunt: qui item à censoribus locati sunt, & certissimum vectigal. 33 *Adscribit [d] idem auctioni Corinthios agros, opimos, & fertileis: & Cyrenenseis, qui Appionis fuerunt: & agros in Hispania propter Karthaginem nouam: & in Africa ipsam veterem Karthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem [e] sedium illarum, ac vetustatis, de consilij sententia, consecrauit: sed vt ipse locus, eorum, qui cum hac vrbe de imperio certarunt, vestigia calamitatis ostenderet. Sed non fuit tam diligens, quàm est Rullus: aut fortasse emtorem ei loco reperire non potuit.* 34 *Verùm inter hos agros regios, captos veteribus bellis, virtute summorum imperatorum, adiungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, vt eos decemuiri vendant. Itáne verò? Non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cùm rex Mithridates, amisso exercitu, regno expulsus, tamen in vltimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab inuicta Cn. Pompeij manu, Mæotide, & illis paludibus, & itinerum angustijs, atque altitudine montium defendatur: cùm imperator in bello versetur: in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompeium omne iudicium, & potestas, more maiorum debet esse, [f] decemuiri vendent? Et, credo, P. Rullus: (is enim sic se gerit, vt sibi iam decemuir designatus esse videatur) ad eam auctionem potissimùm proficiscetur. Is videlicet, antequàm veniat in Pontum, literas ad Cn. Pompeium mittet: quarum ego iam exemplum ab istis compositum esse arbitror. P. SERVILIVS, RVLLVS, TRIBVNVS PLEB. [g] DECEMVIR, S. D. CN. POMPEIO, CN. F. Non credo adscripturum esse, Magno; non enim videtur id, quod imminuere lege conatur, concessurus verbo. TE*

[a] Al. neque spe.
[b] L. tamen absente, per vos.
[c] Libri vulg. quæ Attalensium.
[d] L. eidem auctioni Cor.
[e] Al. sedum.
[f] V. c. x. viri.
[g] V. c. X. VIR, S. POMP.

VOLO CVRARE, VT MIHI SINOPE PRAESTO SIS, AVXILIVMQVE ADDVCAS, DVM EOS AGROS, QVOS TVO LABORE CEPISTI, EGO MEA LEGE VENDAM. An Pompeium non adhibebit? In eius prouincia vendet manubias imperatoris? Ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter vestra, atq; hostium castra, hasta posita, cum suis formosis finitoribus auctionantem. Neque in hoc solùm inest contumelia, quæ vehementer & insignis est, & noua, vt vlla res [a] parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum administrante, non modò vænierit, verùm etiam locata sit. Plus spectant homines certè, quàm contumeliam: sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompeij, cum imperio, cum iudicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia, non solùm alijs in locis vagari, verùm etiam ad ipsius exercitum peruenire: aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de eius exercitu, copijs, gloria, detrahi posse; putant, si quam spem in Cn. Pompeio exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cùm viderit, earum rerum omnium potestatem ad decemuiros esse translatam. Patior non molestè, tam stultos esse, qui hæc sperent: tam impudenteis, qui conentur; illud queror, tam me ab ijs esse contemtum, vt hæc portenta, me consule, potissimùm cogitarent. Atque in omnibus his agris, ædificiisque vendendis, permittitur decemuiris, vt vendant, quibuscumque in locis videatur. O perturbatam rationem: ò libidinem refrenandam: ò consilia dissoluta, [b] atque perdita. Vectigalia locare nusquam licet, nisi in hac vrbe, [c] hoc ex loco, hac vestrûm frequentia, venire vestras res proprias, & in perpetuum à vobis alienari, in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ solitudine licebit? L. Sylla cùm bona indemnatorum ciuium, funesta illa auctione sua venderet, & se prædam suam [d] diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit: nec, quorum oculos offendebat, eorum ipsorum conspectum fugere ausus est; decemuiri vestra vectigalia non modò ne vobis quidem arbitris, sed ne præcone quidem publico teste vendent? Sequitur omneis agros extra Italiam infinito ex tempore, non, vt antea, ab Sylla & Pompeio COSS. Cognitio decemuirûm, priuatus sit, an publicus: sicque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum iudicium, quàm intolerandum, quàm regium sit, quem præterit? Posse, quibuscumque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio, priuata publicare, publica liberare? Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum necessitudinem, & propter æqui-

[a] Fort. bello parta.

[b] Al. ac perdita.

[c] Al. ex hoc loco.

[d] L. vendere diceret.

æquitatem, Quirites, 35 [a] *sæpe vehementèr gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? Qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non iure: misericordia senatus, non agri condicione defendunt. Nam illum agrum publicum esse fatentur,* [b] *sed moueri possessionibus,* [c] *amicissimis sedibus, ac dijs penatibus negant oportere. At, si est priuatus ager Recentoricus, quid eum excipis? Sin autem publicus: quæ est ista æquitas,* 36 [6] *ceteros, etiam si priuati sint, permittere vt publici iudicentur: hunc excipere nominatim,* 37 *qui publicus esse fateatur? Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: ceteri agri omnes, qui vbique sunt,* [d] *sine vllo delectu, sine populi R. notione, sine iudicio senatus, decemuiris addicentur. Atque etiam est alia, superiore capite, quo omnia veneunt, quæstuosa exceptio:* [e] *quæ teget eos agros, de quibus fœdere cautum est. Audiuit, hanc rem non à me, sed ab alijs agitari sæpe in senátu, nonnumquam ex hoc loco, possidère agros in ora maritima regem Hiempsalem, quos P. Africanus populo R. adiudicarit:* 38 *& tamen postea per C. Cottam, cos. cautum esse fœdere. Hoc quia vos fœdus non iusseritis, veretur Hiempsal vt satis firmum sit, & ratum. Quid? Cuiusmodi est illud? Tollitur vestrum iudicium: Fœdus totum excipitur: comprobatur. Quòd minuit auctionem decemuiralem, laudo: quòd regi amico cauet, non reprehendo: quòd non gratìs fit, indico. Volitat enim ante oculos istorum* [f] *Iubæ regis filius, adolescens non minùs benè nummatus, quàm benè capillatus. Vix iam videtur locus esse, qui tantos aceruos pecuniæ capiat. Auget, addit, accumulat: aurum, argentum, ex præda, ex manubijs,* [g] *ex coronario, ad quoscumque peruènit, neque relatum est in publicum, neque in monumento consumtum, id profiteri* [h] *apud decemuiros, & ad eos referre iubet. Hoc capite etiam quæstionem de clarissimis viris, qui populi R. bella gesserunt, iudiciúmque de pecunijs repetundis, ad decemuiros translatum videtis.*

39 [i] *Horum erit illud iudicium, quantæ cuiusque manubiæ fuerint, quid relatum, quid residuum sit. In posterum verò lex hæc imperatoribus vestris constituitur, vt, quicumque de prouincia decessèrit, apud eosdem decemuiros, quantum habeat prædæ, manubiarum, auri coronarij, profiteatur. Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompeium. Vnde iste amor tam improuisus, ac tam repentinus? Qui honore decemuiratus excluditur propè nominatim: cuius iudicium, legúmque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio tollitur: cuius non in prouinciam, sed in ipsa castra decemuiri cum imperio, infinita pecunia,*

 maxi-

a L. sane vehementer gaudeo.
b L. sed se moueri.
c Al. antiquissimis.
d V.c. sine vllo dilectu, & ita L.
e L. quæ tegit.
f L. Iuba, regis fil.
g Fort. ex auro coronario.
h V.c. apud x. viros.
i Al. Horum erit nullum iudicium, L. Hòrum erit solorum in iud.

maxima potestate, & iudicio rerum omnium, mittuntur; cui ius imperatorium, quod semper omnibus imperatoribus est conseruatum, soli eripitur: is excipitur vnus, ne manubias referre debeat. Vtrùm tandem hoc capite, honos haberi homini, an inuidia quæri videtur? Remittit hoc Rullo Cn. Pompeius: beneficio isto legis, benignitate decemuirali nihil vtitur; nam si est æquum, prædas, ac manubias suas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in vrbis ornamenta conferre, sed ad decemuiros, tanquam ad dominos, reportare: nihil sibi appetit præcipuè Pompeius, nihil: vult se in communi, atque in eodem, quo ceteri, iure versari. Sin est iniquum, Quirites: si turpe, si intolerandum, [a] *hoc decemuiros, portitores omnibus omnium pecunijs constitui, qui non modò reges, atque exterarum nationum homines, sed etiam imperatores nostros excutiant: non mihi videntur honoris causa excipere Pompeium, sed metuere, ne ille eandem contumeliam, quam ceteri, ferre non possit.* 4 ° [b] *Pompeius autem hoc animo sit, vt, quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet: quod vos ferre non poteritis, id profectò perficiat, ne diutius inuiti ferre cogamini. Verumtamen cauet, vt, si qua pecunia, post nos consules ex nouis vectigalibus* [c] *recipiatur, ea decemuiri vtantur; noua porrò vectigalia videt ea fore, quæ Pompeius adiunxerit. Ita, remissis manubijs, vectigalibus eius virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia, Quirites, decemuiris tanta, quanta sit in terris:* [d] *nihil prætermissum: sed omnes vrbes, agri, regna denique, postremò etiam vectigalia vestra venierint: accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum: quantæ, & quàm immanes diuitiæ decemuiris in tantis auctionibus, tot iudicijs, tam infinita potestate rerum omnium quærantur, videtis. Cognoscite nunc alios immensos, atque intolerabileis questus, vt intelligatis, ad certorum hominum importunam auaritiam hoc populare legis Agrariæ nomen esse quæsitum. Hac pecunia iubet agros emi, quò deducamini. Non consueui homines appellare asperiùs, Quirites, nisi lacessitus. Velim fieri posset, vt à me sine contumelia nominarentur ij, qui se decemuiros sperant futuros: iam videretis, quibus hominibus omnium rerum & vendendarum, & emẽdarum potestatem permitteretis. Sed, quod ego nondum statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare.* [e] *Vnum hoc certè videor mihi verissimè posse dicere. Tum, cùm haberet hæc resp. Luscinos, Calatinos, Acidinos, homines non solùm honoribus populi, rebúsque gestis, verùm etiam patientia paupertatis ornatos: & tum, cùm erant Catones,* [f] *Philippi, Lælij, quorum sapi-*

- [a] L. hos decemuiros.
- [b] L. Pompeius enim cum hoc animo sit, vt, quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet, tum, quod vos ferre non poter. id prof. perficiet, ne diut.
- [c] L. reficiatur, ea x. viri vtantur.
- [d] L. nihil prætermissum sit.
- [e] Al. Hoc vnum certè vid.
- [f] L. Phili.

ſapientiam, temperantiámque in publicis, priuatíſque, forenſibus, domeſticíſq; rebus perſpexeratis: tamen huiuſcemodi res commiſſa nemini eſt, vt idem iudicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum: idémque agros vectigaleis populi Rom. abalienaret: &, cùm ſummam tantæ pecuniæ nullo teſte ſibi ipſe ex ſua voluntate feciſſet, tum denique emeret, à quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia, quos odorari hunc decemuiratum ſuſpicamini; reperietis, partem eſſe eorum, quibus ad habendum: partem, quibus ad conſumendum, nihil ſatis eſſe videatur. Hîc ego iam illud, quod expeditiſſimum ſit, ne diſputo quidem, Quirites, [a] non eſſe hanc vobis à maioribus relictam conſuetudinem, vt emantur agri à priuatis, quò plebs publicè deducatur: omnibus legibus [b] agris publicis priuatos eſſe diductos: huiuſcemodi me aliquid ab hoc horrido, ac truce tribuno pleb. expectaſſe: hanc verò emendi, & vendendi quæſtuoſiſſimam, ac turpiſſimam mercaturam, alienam actione tribunitia, alienam dignitate populi R. ſemper putaui. Libet agros enim. Primùm quæro, quos agros? & quibus in locis? Nolo ſuſpenſam, & incertam plebem R. obſcura ſpe, & cæca expectatione pendêre. Albanus ager eſt, Setinus, Priuernas, Fundanus, Veſtinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Caſinas; audio. Ab alia porta, Capenas, Faliſcus, [c] Sabinus, Reatinus, Venafranus, Aliſanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, qua hoſce omneis agros, & ceteros horum ſimileis non modò emere, verùm etiam coaceruare poſſis: cur eos non definis, neque nominas, vt ſaltem deliberare plebs Romana poſſit, quid interſit ſua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet? Definio, inquit, Italiam. Satis certa regio; etenim quantulum intereſt, vtrùm in Maſſici radices, an in Italiam, alióue deducamini? Age verò, definis locum. [d] 4 1 Quidnam agri verò, inquit, qui arari, aut coli poſſit? Qui poſſit arari, inquit, aut coli: non qui aratus aut cultus ſit. Vtrùm hæc lex eſt, an tabula Veratianæ auctionis? in qua ſcriptum fuiſſe aiunt: iugera CC. in quibus oliuetum fieri poteſt: iugera CCC. vbi inſtitui vineæ poſſunt. Hoc tu emes iſta innumerabili pecunia, quod arari, aut coli poſſit? Quod ſolum tam exile, & macrum eſt, quod aratro perſtringi non poſſit? aut quod eſt tam aſperum ſaxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcircò, inquit, agros nominare non poſſum, quia tangam nullum ab inuito. Hoc quoque multo eſt quæſtuoſius, quàm ſi ab inuito ſumeret, 4 2 [e] inietur enim ratio quæſtus de veſtra pecunia: & tum denique ager emetur, cùm idem expedierit emtori, & venditori.

[a] Fort. non eſſe hanc nobis à maioribus.

[b] Al. in agros publicos.

[c] Lib. vulg. Sabinus ager, B.

[d] L. Quidnam agri? Agri verò, inquit, qui arari, aut coli poſsit.

[e] L. inuenietur enim ratio quæſt.

[a] L. quia agr. publicos pos.

Sed videte vim legis Agrariæ; ne ij quidem, [a] qui publicos possidet, decedent de possessione, nisi erunt deducti optima condicione, & pecunia maxima. Conuersa ratio. Antea, cùm erat à tribuno pleb. mentio legis Agrariæ facta, continuò qui agros publicos, aut qui possessiones inuidiosas tenebant, pertimescebant. Hæc lex eos homines fortunis locupletat, inuidia liberat. Quàm multos enim, Quirites, existimatis esse, qui latitudinem possessionum tueri, qui inuidiam Syllanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, [b] emtores non reperiant? perdere iam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paulò antè, [c] diem, noctémq; tribunitium nomen horrebant, vestram vim metuebant, mentionem legis Agrariæ pertimescebant: ij nunc etiam vltrò rogabuntur, atq; orabūtur, vt agros partim publicos, partim plenos inuidiæ, plenos periculi, quanti ipsi velint, decemuiris tradant. Atq; hoc carmen hic tribunus pl. non vobis, sed sibi intùs canit. Habet socerum, virum optimum, qui tantum agri in illis reip. tenebris occupauit, quantum concupiuit. Huic subuenire vult + 3 [d] succumbenti, iam oppresso Syllanis oneribus graui sua lege, vt liceat illi inuidiam deponere, pecuniam cōndere. + + [e] Et vos non dubitatis, quin vectigalia vestra vendatis, plurimo maiorum vestrorum sanguine, & sudore quæsita, vt Syllanos possessores diuitijs augeatis, periculo liberetis? Nam ad hanc emtionē decemuiralem duo genera agrorū spectant, Quirites; eorum vnum, propter inuidiam, domini fugiunt: alterum propter vastitatem. Syllanus ager, à certis hominibus latissimè continuatus, tantam habet inuidiā, vt veri, ac fortis tribuni pl. stridorem vnum perferre non possit; hic ager omnis, quoquo pretio coemtus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum atque desertum, emetur ab ijs, qui eos vident sibi esse, si non vendiderint, relinquendos? Et nimirum istud est, quod ab hoc tribuno plebis dictum est in senatu: vrbanam plebem nimiùm in rep. posse: exhauriendam esse: hoc enim verbo est vsus: quasi de aliqua sentina, ac non de optimorum ciuium genere loqueretur. Vos verò, Quirites, si me audire vultis, retinete istam possessionem gratię, libertatis, suffragiorum, dignitatis, vrbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum: nisi fortè mauultis, relictis his rebus, atq; hac luce reip. in Sipontina siccitate, [f] aut in Salpinorum pestilentiæ finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros empturus sit: ostendat & quid, & quibus daturus sit. Vt verò, cùm omneis vrbeis, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat: id vos potestis quæso, concedere? Quamquam illud est egregium,

[b] L. emtorem non rep.

[c] L. dies. nocteisq; trib.

[d] L. succumbenti iam, atque oppresso Syllanis oneribus grauibus sua lege.

[e] L. Et vos dubitatis, quin vectigalia vestra nō vendatis pl.

[f] L. aut in Salapinorum.

um, quòd hac lege antè omnia vęneunt, antè pecunię coguntur, & coaceruantur, quàm glæba vna ematur; deindè emi iubet: ab inuito vetat. Quæro, si, qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet? [a] *Referre in ærarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem* [b] *decemuiri tenebunt: vobis ager non emetur; vectigalibus abalienatis, socijs vexatis, regibus, atq; omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facilè, inquit, adducentur pecuniæ magnitudine, vt velint vendere: Ergo ea lex est, qua nostra vendamus, quanti possimus: aliena emamus, quanti possessores velint. Atq; in hos agros, qui hac lege emti sint, colonias ab ijs decemuiris deduci iubet? Quid? omnísne eiusmodi locus est, vt nihil intersit reip. colonia deducatur in eum locum, nécne? an est locus* [c] *qui coloniam postulet?* 4 5 *est planè rectius, &, quo in genere sicut in ceteris reip. partibus, est operæpretium diligentiam maiorum recordari: qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, vt esse non oppida Italiæ, sed propugnacula imperij viderentur. Hi deducent colonias in eos agros quos emerint. Etiámne si reip. non expediat? & in quæ loca præterea videbitur? Quid igitur est causæ, quin coloniam in Ianiculum* [d] *possint deducere? & suum præsidium in capite,* [e] *atq; ceruicibus vestris possint collocare? Tu non definias,* [f] *quò colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam iudicaris? compleas numero? confirmes præsidio, quo velis? populi R. vectigalibus, atq; omnibus copijs ipsum populum R. coërceas? opprimas? redigas in istam decemuiralem ditionem, ac potestatem? Vt verò totam Italiam suis præsidijs obsidêre, atq; occupare cogitet, quæso, Quirites, cognoscite. Permittit decemuiris, vt in omnia municipia, in omneis colonias totius Italiæ colonos deducant, quos velint: iísque colonis agrum dari iubet. Num obscurè maiores opes, quàm libertas vestra pati potest, & maiora præsidia quæruntur? num obscurè regnũ constituitur: num obscurè libertas vestra tollitur? Nam, cùm ijdem omnem pecuniam,* [g] *maximam* 4 6 *multitudinem, id est, totam Italiam, suis opibus obsidebunt: ijdem vestram libertatem suis præsidijs, & colonijs interclusam tenebunt: quæ spes tandem, quæ facultas recuperandæ vestræ libertatis relinquetur? At enim ager Campanus hac lege diuidetur, orbis terræ pulcherrimus: & Capuam colonia deducetur, vrbem amplissimã atq; ornatissimã. Atqui quid ad hæc possimus dicere. De cõmodo vestro priùs dicam Quirites: deinde ad amplitudinẽ & dignitatẽ reuertar: vt, si quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid expectet: si quem rei dignitas commouet: vt huic simu-*

[a] V.c.Etenim referre in ær.
[b] V.c.x.viri.
[c] L.qui coloniam postulet: & qui planè recuset? quo in genere.f.
[d] L.possint deducere, & suum præsidium in c.
[e] L.atque in ceruicib. vestris collocare?
[f] L.quot colonias.
[g] L.maximã multitudinẽ obtinebũt: ijdem totã Italiã suis op.

latæ largitioni resistat. Ac primùm de oppido dicam, si quis est fortè, quem Capua magis, quàm Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam scribi iubet, [a] ad hunc numerum quingentos sibi singuli sument. Quæso, nolite vosmetipsos consolari: verè & diligenter considerate. Num vobis, aut vestri similibus, integris, quietis, otiosis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si est omnibus vobis, aut maiori vestrûm parti: quanquam me vester honos vigilare dies, atque nocteis, & intentis oculis omneis reip. parteis intueri iubet: tamen paulisper, si ita commodum vestrum feret, conniuebo. Sed si quinque hominum millibus, ad vim, facinus, cædémq; [b] delectis, locus, atq; vrbs, quæ bellum facere, atq; instruere possit, quæritur: taménne patiemini, vestro nomine contra vos firmari opes? armari præsidia? vrbeis, agros, copias comparari? Nam agrum quidem Campanum, quem vobis ostentant, ipsi concupiuerunt: deducent suos, quorum nomine ipsi teneant, & fruantur: [c] coëment præterea: ista dena iugera continuabunt. Nam, si dicent per legem id non licere: ne per Corneliam quidem licet. At videmus (vt longinqua mittamus) agrum Prænestinum à paucis possideri: neque istorum pecunijs quidquam aliud deesse video, nisi eiusmodi fundos, quorum subsidio familiarum magnitudines, & Cumanorum, ac Puteolanorum prædiorum sumtus sustentare possint. Quod si vestrum commodum spectat: veniat, & coràm mecum de agri Campani diuisione disputet. Quæsiui ex eo Kalendis Ianuar. quibus hominibus, & quemadmodum illum agrum esset distributurus; respondit, à Romilia tribu se initium esse facturum. Primùm, quæ est ista superbia, & contumelia, vt populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? antè rusticis detur ager, qui habent, quàm vrbanis, quibus ista agri spes, & iucunditas ostenditur? aut, si hoc ab se dictum negat, & satisfacere omnibus vobis cogitat: [d] proferat: 4 7 in iugera dena describat: 4 8 ab Otriculana vsq; ad Narniensem omnia vestra proponat: Si non modò dena iugera dari vobis, sed ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum intelligetis: taménne vexari remp. contemni maiestatem populi R. deludi vosmet ipsos diutiùs à tribuno pl. patiemini? Quòd si posset ager iste ad vos peruenire: nónne eum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? vnúmne fundum pulcherrimum populi R. caput vestræ pecuniæ, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonæ, disperire patiemini? An obliti estis, Italico bello, amissis ceteris vectigalibus quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis, cetera

[a] L. ad hunc numerum sibi singuli quingenos sument.

[b] fort. dilectis.

[c] fort. coëment alios præterea.

[d] L. proferat: in singulos iugera dena describat: à Suburana vsque ad Arninensem Al. ab Ocriculana ad Arniens.

cetera illa magnifica populi R. vectigalia, 49 perleui sæpe momento fortunæ, inclinatione temporis pendere? Quid nos Asiæ portus, quid Syriæ rura, quid omnia transmarina vectigalia iuuabunt, tenuissima suspicione prædonum, aut hostium iniecta? At verò hoc agri Campani vectigal cùm eiusmodi est, vt domi sit, & omnibus præsidijs oppidorum tegatur: tum neque bellis infestum, [a] nec fructibus varium, nec cælo ac loco calamitosum esse solet. Maiores nostri non solùm id, quod à Campanis ceperant, non imminuerunt, verùm etiam, 50 [b] quod & tenebant, quibus adimi iure non poterat, coëmerunt. Qua de causa nec duo Gracchi, qui de plebis R. commodis plurimum cogitauerunt, nec L. Sylla, qui omnia sine vlla religione, quibus voluit, est dilargitus, agrum Campanum attingere ausus est. Rullus extitit, qui ex ea possessione [c] remp. dimoueret: ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Syllæ dominatio deiecisset. Quem agrum nunc prætereuntes vestrum esse dicitis, & quem pariter qui iter faciunt, externi homines, vestrum esse audiunt: is cùm erit diuisus, neque erit, neque vester esse dicetur. At qui homines possidebunt? Primò quidem acres, ad vim promti, ad seditionem parati: qui simul ac decemuiri concrepuerint, armati in ciueis, & expediti ad cædem esse possint; deinde ad paucos, opibus, & copijs affluenteis, totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis intereà, qui illas à maioribus pulcherrimas vectigalium [d] sedes 51 armis captas accepistis, glæba nulla de paternis, atque auitis possessionibus relinquetur: ac tantum intererit inter vestram, & priuatorum diligentiam, quòd, cùm à maioribus [e] vestris [f] P. Lentulus, princeps senatus, in ea loca missus esset [g] vt & priuatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coëmeret, dicitur renuntiasse, nulla se pecunia fundum cuiusdam emere potuisse: eúmque qui nollet vendere, ideò negasse se adduci posse, vti venderet, quòd, cùm plureis fundos haberet, ex illo solo fundo nunquam malum nuntium audisset. Itáne verò? Priuatū hæc causa commouit: populus R. ne agrum Campanum priuatis gratìs, Rullo rogante, tradat, non commouebit? [h] Atqui idem populus R. de hoc vectigali potest dicere quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos vobis fructū, Mithridatico bello, non tulit: Hispaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit. Siciliæ ciuitatib. bello fugitiuorum [i] M. Attilius etiam mutuum frumentum dedit; at ex hoc vectigali nunquam malus nuntius aditus est. Cetera vectigalia 52 [k] belli facultatibus affliguntur: hoc vectigali etiam belli facultates sustentantur. Deinde in hac assignatione agrorum, ne illud quidem dici potest quod in ceteris,

[a] Fort. neque fructibus, neque cælo.
[b] L. quod si tenebant, quibus adim, &c.
[c] L. remp. demoueret.
[d] L. sedes armis partas acc.
[e] Al. nostris.
[f] L. P. Lentulus, is, qui princ.
[g] Al. vt etiam priuatos.
[h] Q. lib. vulg. At quidem &c. mendosè
[i] L. M'. Aquillius.
[k] Fort. belli difficultatib. affl.

ceteris, agros, 53 *desertos à plebe, atque à cultura hominum liberorum esse non oportere. Sic enim dico: si Campanus ager diuidatur, exturbari, & expelli plebem ex agris, non constitui, & collocari. Totus enim ager Campanus colitur, & possidetur à plebe optima, & modestissima: quod genus hominum optimè moratum, optimorum & aratorum, & militum, ab hoc plebicola* [a] *tribuno funditus eÿcitur. Atque illi miseri, nati in illis agris, & educati, glæbis subigendis exercitati, quò se subitò conferant, non habebunt; his robustis, & valentibus, & audacibus decemuirûm satellitibus agri Campani possessio tota tradetur; &, vt vos nunc de vestris maioribus prædicatis: Hunc agrum nobis maiores nostri reliquerunt: sic vestri posteri de vobis prædicabunt: Hunc agrum patres nostri acceptum à patribus suis, perdiderunt. Equidem existimo, si iam campus Martius diuidatur, & vnicuique vestrûm, vbi consistat, bini pedes assignentur: tamen promiscuè toto, quàm propriè parua frui parte malletis. Quare,* [b] *etiamsi ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro peruenturum, qui vobis ostenditur, aliÿs comparatur: tamen honestiùs eum vos vniuersi, quàm singuli possideretis. Nunc verò, cùm ad vos nihil pertineat, sed paretur aliÿs, eripiatur vobis: nónne acerrimè, tanquam armato hosti, sic huic legi, pro vestris agris resistetis? Adiungit Stellatem campum agro Campano: & in eo duodena describit in singulos homines iugera.* [c] *Quasi verò paulum differat,* 54 *ager Campanus, ac Stellatis. Et multiudo, Quirites, quæritur, qua illa omnia oppida compleantur. Nam dixi antea, lege permitti, vt, quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis suis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum oppriment: Attellam, Cumas, Neapolin, Pompeios, Nuceriam suis præsidÿs deuincient: Puteolos verò, qui nunc in sua potestate sunt, suo iure, libertatéque vtuntur, totos nouo populo, atq; aduentitÿs copÿs occupabunt.* [d] *Tunc illud exilium Campanæ coloniæ, vehementer huic imperio timendũ,* [e] *Capua à decemuiris inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium nostrûm, illa altera Roma quæretur. In id oppidum homines nefarÿ remp. nostram transferre conantur, quo in oppido maiores* [f] *vestri nullam omnino remp. esse voluerunt: qui tres solùm vrbeis in terris omnibus, Karthaginem, Corinthum, Capuam statuerunt posse imperÿ grauitatem, ac nomen sustinere. Deleta Karthago est, quod cùm hominum copÿs, tum ipsa natura, ac loco, succincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa* [g] *imminere ita fructuosissimis insulis populi R. videbatur. Corinthi vestigium vix relictum est; erat enim posita in angustÿs, atq; in faucibus Græciæ sic,*

[a] Al. tribuno pl.

[b] L. etiam si ad vos aliquid singulos esset ex hoc agro p.

[c] L. Quasi verò paulùm differat ager Campanus à Stellati. Scilicet multitudo, Q.

[d] L. Tunc illud vexillum Camp.

[e] L. & v. c. Capuam à d.

[f] Al. nostri.

[g] L. imminere Italiæ, & fructuosiss.

sic, vt terra claustra locorum teneret, & duo maria maximè nauigationi diuersa, pænè coniungeret, cùm pertenui discrimine separarentur. Hæc, quæ procul erant à conspectu imperij, non solùm afflixerunt: sed etiam, ne quando recreata exurgere, atque erigere se possent, funditus, vt dixi, sustulerunt. De Capua multùm est, [a] & diu consultum: extant literæ, Quirites, publicæ: sunt senatusconsulta complura. Statuerunt homines sapientes, si agrum Campanis ademissent, magistratus, senatum, publicum ex illa vrbe consilium sustulissent, imaginem reip. nullam reliquissent: nihil fore, quòd Capuam timeremus. Itaque hoc perscriptum in monumentis veteribus reperietis, vt esset vrbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, suppeditare posset: vt esset locus [b] comparandis, condendisque fructibus: vt aratores, cultu agrorum defessi, vrbis domicilijs vterentur: idcirco illa ædificia non esse deleta. Videte, quantum interuallum sit interiectum inter maiorum nostrorum consilia, & inter istorum hominum dementiam. Illi Capuam, receptaculum aratorum nundinas rusticorum, cællam, [c] atque horreum Campani agri esse voluerunt: hi, expulsis aratoribus, effusis ac dissipatis fructibus vestris, eandem Capuam sedem nouæ reip. constituunt, molem contra veterem remp. comparant. Quòd si maiores nostri existimassent, quenquam in tam illustri imperio, & tam præclara populi R. disciplina, Bruti, [d] aut P. Rulli similem futurũ (hos enim nos duos adhuc [e] vidimus, qui hanc remp. Capuam totam transferre vellent) profectò nomen illius vrbis non reliquissent. Verùm arbitrabantur, Corintho, & Karthagini, etiam si senatum, & magistratum sustulissent, [f] agrúmque ciuibus ademissent, tamen non defore, qui illa restituerent, [g] atque, qui antè omnia commutarent, quàm nos audire possemus: Hìc verò, in oculis S. P. Q. R. nihil posse existere, quod non antè extingui, atq; opprimi posset, quàm planè exortũ, ac natum esset. Neq; verò ea res fefellit, homines diuina mente, & consilio præditos; nam [h] post Qu. Fuluiũ, Qu. Fabiũ COSS. quibus consulibus Capua deuicta, atq; capta est, nihil est in ea vrbe contra hanc remp. non dico factũ [i] sed omnino excogitatũ. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, & ceteris: multa præterea bella grauia, [k] Karthaginiensium, Corinthium, Numantinum: multæ in hac rep. seditiones domesticæ, quas prætermitto: bella cum socijs, Fregellanum, Marsicum: quibus omnibus domesticis externisq; bellis Capua non modò non obfuit, sed opportunissimã se nobis præbuit & ad bellum instruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis, ac sedibus

[a] L. & diu consultatum.
[b] L. comportandis.
[c] L. atque horreum agri Campani esse vol.
[d] L. aut Rulli.
[e] Libri vulg. videmus.
[f] Al. agrum ciuibus.
[g] L. atque antè omnia commut.
[h] L. post Cn. Fuluium, Cn. Sulp.
[i] L. sed omnino cogitatũ.
[k] Karthaginiense III. Corinthium.

ſedibus ſuis recipiendos. Homines non inerant in vrbe, qui malis concionibus, turbulentis ſenatuſconſultis, iniquis imperijs remp. miſcerent, & rerum nouarum cauſam aliquam quærerent; neque enim concionandi poteſtas erat cuiquam, nec conſilij capiundi publici: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quòd, vbi honos publicè non eſt, ibi gloriæ cupiditas eſſe non poteſt: non contentione, non ambitione diſcordes; nihil enim ſupererat, de quo certarent: nihil, quod contrà peterent: nihil, vbi diſſiderent.

[a] L. Itaque Campanam illam arrog.

[a] Itaq; illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam ferociam, ratione, & conſilio maiores noſtri ad inertiſſimum, & deſidioſiſſimum otium perduxerunt. Sic & crudelitatis infamiam effugerunt, quòd vrbem ex Italia pulcherrimam non ſuſtulerunt: & multùm in poſterum prouiderunt, quòd, neruis vrbis omnibus exectis, vrbem ipſam, ſolutam, ac debilitatam reliquerunt. Hæc conſilia maiorum M. Bruto, vt antea dixi, reprehendenda, & P. Rullo viſa ſunt: neque te, P. Rulle, omina illa M. Bruti, atque auſpicia, à ſimili furore deterrent; nam & ipſe, qui deduxit, & qui magiſtratum Capuæ,

[b] Fort. & Tarenti cep.

[b] & Leocreanti ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbiſſimas impiorum pœnas pertulerunt. Et quoniam Bruti, atque illius temporis feci mentionem, commemorabo id, quod egomet vidi, cùm veniſſem Capuam, coloniam deductam L. Conſidio, & Sex. Saltio (quemadmodum ipſi loquebantur) prætoribus: vt intelligatis, quantam locus ipſe afferat ſuperbiam: quæ paucis diebus, quibus illò colonia deducta fuit, perſpici, atque intelligi potuit. Nam primùm, id quod dixi, cùm ceteris in colonijs,

[c] V. c. II. viri appel.

[c] duumuiri appellentur, hi ſe prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attuliſſet, nónne arbitramini paucis annis fuiſſe conſulum nomen appetituros? Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, ſed, vt hîc prætoribus anteeunt, cum faſcibus duobus; erant hoſtiæ maiores in foro conſtitutæ, 5 6 quæ ab his prætoribus de tribunali, ſicut à nobis conſulibus

[d] L. de conſilij ſententia probatæ, ad præc.

[d] de conſilij ſentententia 5 7 probatis, ad præconem, & ad tibicinem immolabantur; deinde patres conſcripti vocabantur. Iam verò vultum Conſidij videre, ferendum vix erat.

[e] L. Quem hominem vegrandi macie torridum.

[e] Quem hominem 5 8 vt grandi macie torridum, Romę contemtum, atq; abiectum videbamus, hunc Capuę Campano ſupercilio, ac regio ſpiritu cùm videremus, Magios, Bloſſios mihi videbar illos videre, ac Iubellios. Iam verò qui metus erat tunicatorum

[f] L. illorum? in Albana, & Seplaſia quæ conc.

[f] illorũ? Et in Albana, & Seplaſia, quæ concurſatio percontantium, quid prætor edixiſſet? Vbi cenaret? quid enuntiaſſet? Nos autem, hinc Roma qui veneramus, iam non hoſpites, ſed peregrini, atque

aduenæ

aduenæ nominabamur. Hæc qui prospexerint, maiores nostros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero venerandos à nobis, & colendos putatis? Quid enim viderunt? Hoc, quod nunc vos, quæso, perspicite, atque cognoscite; non ingenerantur hominibus mores tam à stirpe generis, ac seminis, quàm ex ijs rebus, quæ [a] *ab ipsa natura loci, & à vitæ consuetudine suppeditantur: quibus alimur, & viuimus. Karthaginienses, fraudulenti, & mendaces, non genere, sed natura loci, quòd, propter portus suos, multis, & varijs mercatorum, & aduenarum sermonibus, ad studium fallendi, studio quæstus vocabantur. Ligures, montani, duri, atque agrestes; docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi multa cultura, & magno labore quæsitum. Campani, semper superbi bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, vrbis salubritate, descriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia, primùm illa nata sunt: arrogantia, quæ à maioribus nostris alterum Capua consulem postulauit: deinde ea luxuries, quæ ipsum* [b] *Annibalem, armis etiam tum inuictum, voluptate vicit.* [c] *Huc isti decemuiri cùm numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint: centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam, & conuallibus, cenaculis sublatam, atque suspensam, non optimis vijs, angustissimis semitis, præ sua Capua, planissimo in loco explicata,* 59 [d] *ac præ illis semitis irridebunt, atque contemnent; agros verò, Vaticanum, & Pupiniam,* [e] *cum suis optimis, atque vberibus campis conferendos scilicet non putabunt; oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per risum, ac per iocum contemnent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum hercle Lanuuium, Ariciam, Tusculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeijs, Nuceria comparabunt. Quibus illi rebus elati, & inflati, fortasse non continuò, sed certè, si paullum assumserint vetustatis, ac roboris, non continebuntur: progredientur longiùs, efferentur. Singularis homo priuatus, nisi magna sapientia præditus, vix facilè sese regionibus officij, magnis in fortunis, & copijs, continet: nedum isti, ab Rullo, & Rulli similibus conquisiti, atque electi coloni, Capuæ, in domicilio superbiæ, atque in sedibus luxuriæ collocati, non statim conquisituri sint aliquid sceleris, & flagitij; immò verò etiam hoc magis, quàm illi veteres,* [f] *germanique Campani, quòd in vetere fortuna illos natos, & educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ deprauabant; hi ex summa egestate, in eandem rerum abundantiam traducti, non solùm copia, verùm etiam insolentia commouebuntur. Hæc tu P. Rulle, M. Bruti*

sceleris

[a] Quidam legunt, ab ipsa natura, nobis, & à vitæ, &c. non rectè.

[b] L. Hannibalem.

[c] L. Huc isti x. viri cùm ꟾↄↄ. colonor.

[d] Fort. ac semitas præuijs illis suis irr.

[e] L. cum suis opimis, atq;.

[f] γνήσιοι.

sceleris vestigia, quàm monumenta maiorum sapientiæ sequi maluisti: hæc tu [a] *cum istis tuis actoribus excogitasti, vt vetera vectigalia venderetis, & expleretis noua. Vrbi Capuam ad certamen dignitatis opponere vis, vt sub vestrum ius, iurisdictionem, potestatem, vrbeis, nationes, prouincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem subiungeretis: vt, cùm omnem pecuniam ex ærario exhausissetis, ex vectigalibus redegissetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus nostris coëgissetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum vestrum penderent: vt ijdem partim inuidiosos agros à Syllanis possessoribus, partim desertos, ac pestilenteis, à vestris necessarijs, à vobismet ipsis emtos, quanti velletis, populo R. induceretis: vt omnia municipia, coloniásque Italiæ nouis colonis occuparetis: vt, quibuscunque in locis vobis videretur, ac quàm multis videretur, colonias collocaretis: vt omnem remp. vestris militibus, vestris vrbibus, vestris præsidijs cingeretis, atque oppressam teneretis: vt ipsum Cn. Pompeium, cuius præsidio sæpissimè populus R. contra acerrimos hosteis, & contra improbissimos ciueis victor extitit, proscribere, atque horum conspectu priuare possetis: vt nihil auro & argento violari, nihil numero, & suffragijs declarari,* 6 0 [b] *nihil elata manu perfringi posset, quod non vos oppressum, atque ereptum teneretis: vt volitaretis intereà per genteis, per regna omnia cum imperio summo, cum iudicio infinito, cum omni pecunia: vt veniretis in castra Cn. Pompeij, atque ipsa castra, si commodum vobis esset, venderetis: vt interea magistratus reliquos, legibus omnibus soluti, sine metu iudiciorum, sine periculo, petere possetis: vt nemo ad populum R. vos adducere, nemo producere, non senatus cogere, non consul coërcere, non tribunus pl. retinere possit. Hæc ego vos* [c] *concupiisse pro vestra stultitia, atque intemperantia non miror: sperasse, me consule, assequi posse, demiror. Nam cùm omnium consulum grauis in rep. custodienda, cura, ac diligentia debet esse, tum eorum maximè,* [d] *qui non incunabulis, sed in campo sunt consules facti; nulli populo R. pro me maiores mei spoponderunt: mihi creditum est: à me petere, quod debeo, me ipsum appellare debetis. Quemadmodum, cùm petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: sic, si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ me à vobis deprecentur. Quare, modò vt vita suppetat, quamquam ego sum is, qui eam possim ab istorum scelere, insidiísque defendere: polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: remp. vigilanti homini, non timido: diligenti, non ignauo commisistis. Ego is consul, qui concionem metuam? Qui tribunos pleb. perhorrescam? Qui sæpe, & sine causa tumultuer? Qui timeam,*

[a] L. cum istis tuis auctoribus.

[b] Fort. nihil vi, & facta manu, &c.

[c] Al. concupisse.

[d] Al. qui non in incunab.

meam, ne mihi in carcere habitandum sit, si tribunus pleb. duci iussisset? Ego nondum vestris armis armatus, insignibúsque amplissimis ornatus, imperio, auctoritate, non horrui in hunc locum [a] progredi, vobísque auctoribus improbitati hominis resistere: [6] [1] nunc verear, ne resp. tantis munita præsidijs, ab istis vinci, aut opprimi possit? Si antea timuissem, hac concione, hoc populo, certè non vererer. Quis enim vnquam tam secunda concione legem Agrariam suasit, quàm ego dissuasi? Si hoc dissuadere est, [b] ac non disturbare, ac peruertere. Ex quo intelligi, Quirites, potest, nihil esse tam populare, quàm id, quod ego vobis in hunc annum consul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. Quæ nobis designatis timebatis, ea ne accidere possent, consilio meo, ac ratione prouisa sunt; non modò vos eritis in otio, qui semper esse volueritis, verùm etiam istos, quibus otiosi [6] [2] [c] negotium fecissemus, otiosissimos reddam. Etenim illis honores, potestates, diuitiæ, ex tumultu, atque ex dissensionibus ciuium comparari solent: vos quorum gratia in suffragijs consistit, libertas in legibus, [d] honos in iudicijs & æquitate magistratus, & res familiaris in pace, omni ratione otium tenere debetis. [6] [3] [e] Nam, si ij, qui propter desidiam in otio viuunt, tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem: [f] sub ipso otio, quo vos fortunam regitis, si hunc statum, quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non vt quæsitum, sed vita partum otium tenueritis. Quod ego [g] & concordia, quam mihi constitui cum collega, inuitissimis hominibus, quos in consulatu inimicos esse [h] & animis, & corporis actibus prouidi: omnibus prospexi sanè, & reuocaui; idem tribunis pleb. denuntiaui, [i] quid turbulenti, me consule, conflarent. Summum, & firmissimum est illud communibus fortunis præsidium, Quirites, vt qualeis vos hodierno die maxima concione mihi pro salute vestra præbuistis, taleis [k] reliquis temporibus populo R. præbeatis; pro certo polliceor hoc vobis, atque confirmo, me esse perfecturum, vt iam tandem illi, qui honori inuiderunt meo, tamen vos vniuersos in consule deligendo plurimum vidisse fateantur.

[a] Libri vulg. progredi posse, vobísque.

[b] L. & non.

[c] L. negotiis facessimus, otiosissi.

[d] L. honos in iudicijs, & æquitate magistratuum, res familiaris in pace, &c.

[e] Lib. vulg. Nam etsi ij.

[f] L. si ipso otio, quo.

[g] L. ex concordia.

[h] L. & animi & corporis acie prouidi: omnib. prospexi sanè, & præcaui.

[i] L. ne quid.

[k] reliquis temporibus reip. præb.

DE LEGE AGRARIA CONTRA P. RVLLVM TRIBVNVM PLEB. AD POPVLVM, II.

ORATIO XVII.

OMMODIVS fecissent tribuni pleb. Quirites, si, quæ apud vos de me [a] *detulerunt, ea coràm potius, me præsente, dixissent; nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & ius suæ potestatis retinuissent. Sed quoniam adhuc præsens certamen, contentionémque fugerunt: nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant, &, quò prouocati à me, venire noluerunt, reuocati saltem reuertantur. Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, & non eosdem vultus, quos proxima mea concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retulisse. Quare à vobis, qui nihil de me credidistis, vt eam voluntatem, quam semper habuistis erga me, retineatis, peto: à vobis autem, quos leuiter immutatos esse sentio, paruam exigui temporis vsuram bonæ de me opinionis postulo, vt eam, si, quæ dixero, vobis probabo, perpetuò retineatis: sin aliter, hoc ipso in loco depositam, atque abiectam relinquatis. Completi sunt animi, aurésque vestræ, Quirites, me gratificantem septem tyrannis, ceterísque Syllanarum assignationum possessoribus, Agrariæ legi, & commodis vestris obsistere. Hæc si qui crediderunt, illud priùs crediderunt necesse est, hac lege Agraria, quæ promulgata sit, adimi Syllanos agros, vobísque diuidi, aut denique minui priuatorum possessiones,* [b] *vt in eas vos deducamini. Si ostendo, non modò non adimi cuiquam glæbam de Syllanis agris, sed etiam genus id agrorum, certo capite legis impudentissimè confirmari, atque sanciri: si doceo,* [c] *agris his, qui à Sylla sunt dati, sic diligenter Rullum sua lege consulere, vt facilè appareat, eam legem, non à vestrorum commodorum patrono, sed à Valgij genero esse conscriptam: num quid est causæ, Quirites, quin illa criminatione, qua in me absentem vsus est, non solùm meam, sed etiam vestram diligentiam, prudentiámque despexerit? Caput est legis XL. de quo ego consultò, Quirites, neque apud vos antè feci mentionem, ne aut refricare obductam iam reip. cicatricem viderer, aut aliquid alienissimo tempore nouæ*

dissensionis

[a] Al. deferunt.

[b] Fort. vt vos in eas ded.

[c] L. agris ijs.

dissentionis commouere: neque verò nunc ideò disputabo, quòd hunc statum reip. non magnopere defendendum putem: præsertim qui otij, & concordiæ patronum me in hunc annum [a] reip. professus sim: sed vt doceam, Rullum posthac in his saltem tacere rebus, in quibus de se, & de suis factis taceri velit. Omnium legum iniquissimam, dissimillimámque legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus, interrex, de Sylla tulit, vt omnia, quæcumque ille fecisset, essent rata. Nam cùm ceteris in ciuitatibus tyrannis institutis, leges omnes extinguantur, atque tollantur, hic reip. tyrannum lege constituit. Est inuidiosa lex, sicut dixi: verumtamen habet excusationem; non enim videtur hominis lex esse, sed temporis. Quid, si est hæc multo impudentior? Nam Valeria lege, [b] Corneliísque legibus eripitur, cùm datur: coniungitur impudens gratificatio cum acerba iniuria: sed tamen habet in illis legibus spem nonnullam ille, cui ademtus est: aliquem scrupulum, cui datus est. Rulli cautio est hæc, QVAE POST C. MARIVM, CN. PAPIRIVM, CONSVLES. Quàm procul à suspicione fugit, quòd eos consules, qui aduersarij Syllæ maximè fuerunt, potissimùm nominauit? Si enim Syllam dictatorem nominasset: perspicuum fore, & inuidiosum, arbitratus est. Sed quem vestrûm tam tardo ingenio fore putauit, cui post eos consules, Syllam, dictatorem fuisse, in mentem venire non posset. Quid ergo ait Marianus tribunus pleb. qui nos Syllanos in inuidiam rapit? QVAE POST MARIVM ET CARBONEM, COSS. agros, ædificia, lacus, stagna, loca, possessiones, cælum, & mare prætermisit: cetera complexus est. PVBLICE DATA, ASSIGNATA, VENDITA, CONCESSA SVNT, à quo, Rulle? [c] post Marium & Carbonem, COSS. quis assignauit? Quis dedit? Quis concessit, præter Syllam? EA OMNIA EO IVRE SINT. Quo iure? Labefactat videlicet nescio quid. nimiùm acer, nimiùm vehemens tribunus pleb. Syllana rescindit. [d] VT QVAE OPTIMO IVRE PRIVATA SINT. Etiámne meliore, quàm paterna, & auita? meliore. At hoc Valeria lex non dicit: Corneliæ leges non sanciunt: Sylla ipsa non postulat. Si isti agri partem aliquam iuris, aliquam similitudinem propriæ possessionis, [e] aliquam spem diuturnitatis attingunt: nemo est tam impudens istorum, qui non agi secum præclarè arbitretur. Tu verò, Rulle, quid quæris? Quod habent, vt habeant? Quis vetat? [f] Vt priuatum? [g] At ita latum est, vt melior tui soceri fundus Irpinus sit, siue ager Irpinus (totum enim possidet) quàm meus paternus, auitúsq; fundus Arpinas. Id enim caues; optimo enim iure ea sunt profectò prædia, quæ

[a] Fort. populo R.

[b] Al. Corneliísque legib. cùm eripitur, datur.

[c] L. Post Marium & Carboné, COSS. quis dedit? quis assignauit? quis vendidit? quis concessit, præter Syllam?

[d] L. QVO, QVAE OPTIMO IVRE PRIVATA SVNT. Etiámne m.

[e] Al. aliquam speciem diuturn.

[f] Al. vt priuatum.

[g] Al. Sed ita latum est,

optima condicione sunt. Libera, meliore iure sunt, quam serua. Capite hoc, omnia, quæ seruiebant, non seruient. Soluta, meliore in causa sunt, quàm obligata. Eodem capite obligata omnia, si modò Syllana sunt, liberantur. Immunia, commodiore condicione sunt, quàm illa, quæ pensitant. Ego Tusculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia à municipio fundum accepi; si à Sylla mihi datus esset, Rulli lege non penderem. Video vos, Quirites, sicuti res ipsa cogit, commoueri vel legis, vel orationis impudentia: legis, quæ ius melius Syllanis prædijs constituat, quàm paternis: orationis, quæ eiusmodi causa insimulare quemquam audeat, [a] rationes Syllæ nimiùm vehementer defendere. At si illa solùm sanciret, quæ à Sylla essent data: tacerem: modò ipse se Syllanum esse confiteretur; sed non modò illis cauet, verùm etiam aliud quoddam genus donationis inducit: & is, qui à me Syllanas possessiones defendi criminatur, non eas solùm sancit: verùm ipse nouas assignationes instituit, & repentinus Sylla nobis exoritur. Nam attendite, quantas concessiones agrorum hic noster obiurgator vno verbo facere conetur. QVAE DATA, DONATA, CONCESSA, VENDITA. Patior; audio. Quid deinde? POSSESSA. [b] Hæc tribunus pleb. promulgare ausus est, vt, quod quisque post Marium & Carbonem, COSS. possidet, id eo iure teneret, [c] quo optimo priuatum? Etiámne si vi eiecit? Etiámne si clàm, si precariò venit in possessionem? Ergo hac lege ius ciuile, causæ possessionum, prætorum interdicta tollentur. Non mediocris res, neque paruum sub hoc verbo futurum, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam assignati, neque venditi, qui à paucis hominibus impudentissimè possidentur; his cauet, hos defendit, hos priuatos facit: hos, inquam, agros, quos Sylla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, sed eis condonare, qui possident. Causam quæro, cur ea, quæ maiores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hispanijs, Macedonia, Asia quæsiuerunt, [d] venire patiamini, cùm ea, quæ vestra sunt, condonari possessoribus eádem lege videatis. Iam, totam legem, intelligetis, cùm ad paucorum dominationem scripta sit, ad Syllanæ assignationis rationes esse accommodatissimam. Nam socer huius, vir multùm bonus est: neque ego nunc de illius bonitate, 3 [e] sed de genere impudentiæ disputo. Ille enim, quod habet, retinere vult: neque se Syllanum esse dissimulat. Hic, vt ipse habeat, quod non habet, quæ dubia sunt, per vos sancire vult: &, cùm plus appetat, quàm ipse Sylla: [f] quib. ego reb. resistio, Syllanas res defendere criminor. Habet agros nonnullos, inquit, socer meus desertos, atq; longinquos; vendet eos mea lege, quanti volet; habet incertos, ac nullo iure possessos: con-

[a] Fort. eum rationes Syllæ n.

[b] L. Hoc tribunus pl.

[c] L. quò quod optimo iure priuatum? Etiámne si vi deiecit?

[d] L. venire hac lege patiamini.

[e] L. sed de generi impudentia disp.

[f] L. me, quib. ego reb.

confirmabuntur optimo iure; habet publicos: reddam priuatos; denique eos fundos, quos in agro Casinati 4 [a] *optimos, & fructuosissimos continuauit, cùm vsque eò vicinos proscriberet, quoad* 5 *oculos cõtinuando, ex multis prædijs vnam fundi regionem, formámque perfecerit: quos nunc cum aliquo metu tenet, sine vlla cura possidebit. Et, quoniam, qua de causa, & quorum causa ille hoc promulgauit, ostendi: doceat ipse, num ego quem possessorem defendam, cùm Agrariæ legi resisto. Siluam Scantiam vendis;* [b] *resp. possidet: defendo. Campanum agrum diuidis: vos estis in possessione: non cedo. Deinde Italiæ, Siciliæ, ceterarúmq; prouinciarum possessiones, venaleis, ac proscriptas hac lege video: vestra sunt prædia, vestræ possessiones; resistam, atque repugnabo: neque patiar, à quoquam populum R. de suis possessionibus, me consule,* [c] *demoueri: præsertim cùm vobis nihil quæratur. Hoc enim vos in errore versari diutiùs non oportet. Núm quis vestrûm ad vim, ad facinus, ad cædem accommodatus est? Nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, & præclara illa Capua seruatur: exercitus contra vos, contra libertatem vestram, contra Cn. Pompeium constituitur: contra hanc vrbem, Capua: contra vos, manus hominum audacissimorum: contra Cn. Pompeium, decem duces comparantur. Veniant coràm, &, quoniam me in vestram concionem, vobis flagitantibus, conuocauerunt, disserant.*

[a] L. opimos, & fructuosos contin.

[b] L. populus R. possidet.

[c] Lib. vulg. dimoueri.

PRO C. RABIRIO, PERDVELLIONIS REO, AD QVIRITES.

ORATIO XVIII.

ETSI, Quirites, non est meæ consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de causa quemque defendam, propterea quòd cum omnibus ciuibus in eorum periculis semper satis iustam mihi causam necessitudinis esse duxi: tamen in hac defensione capitis, famæ, [a] *fortunarum omnium C. Rabirij, proponenda ratio videtur esse officij mei: propterea quòd, quæ iustissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absoluendum debet videri. Nam me cùm amicitiæ vetustas,* [b] *tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum* [c] *est adhortata: tum verò, vt id studiosissimè facerem, salus reip. consulare officium, consulatus denique ipse, mihi vnà vobiscum cum salute reip. commendatus, coëgit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, non inuidia, vitæque turpitudo, non denique veteres, iustæ, grauésque inimicitiæ ciuium, in discrimen capitis vocauerunt: sed vt illud summum auxiliũ, maiestatis, atq; imperij, quod nobis à maioribus est traditum, de rep. tolleretur: vt nihil posthac auctoritas senatus, nihil consulare imperium, nihil consensio bonorum cõtra pestem, ac perniciem ciuitatis valeret: idcirco in his rebus euertendis vnius hominis senectus, infirmitas, solitudóque tentata est. Quamobrem, si est boni consulis, cùm cuncta auxilia reip. labefactari, conuellíque videat, ferre opem patriæ, succurrere saluti, fortunísque communibus, implorare ciuium fidem, suam salutem posteriorem salute communi ducere: est etiam bonorum, & fortium ciuium, qualeis vos omnibus reip. temporibus extitistis, intercludere omneis seditionum vias, munire præsidia reip.* [d] *summum in consulibus imperium, summum in senatu consiliũ, putare: ea qui secutus sit, laude potiùs, & honore, quàm pœna, & supplicio dignũ* [e] *iudicare. Quamobrem labor in hoc defendendo, præcipuè meus est: studium verò conseruandi hominis, commune mihi vobiscum esse debebit. Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam* [f] *rem nullam*

[a] L. fortunarumque omnium.

[b] L. cùm dignitas hominis, cùm ratio humanitatis, cum meæ.

[c] L. est hortata.

[d] L. summum esse in consul.

[e] Libri vulg. iudicari, mendose.

[f] L. nullam rem m.

nullam maiorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis prouidendam, neq; à tribuno pleb. susceptam, neque à consule defensam, neque ad populum R. esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa, Quirites, quàm vt nullum sit posthac in rep. publicum consilium, nulla bonorum consensio contra improborum furorem, & audaciam, nullum extremis reip. temporibus perfugium, & præsidium salutis. Quæ cùm ita sint, primum, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarúmque omnium fieri necesse est, ab Ioue [a] Optimo Max. ceterísque dijs, deabúsque immortalibus, quorum ope, & auxilio, multò magis hæc resp. quàm ratione hominum, & consilio gubernatur, pacem, ac veniam peto: precórque ab ijs, vt hodiernum diem, & ad huius salutem conseruandam, & ad remp. constituendam, illuxisse patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum potestas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro, atq; obsecro, quoniam vno tempore vita C. Rabirij, hominis miserrimi, atque innocentissimi, salus reipub. vestris manibus, suffragijsq; permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in reip. salute sapientiam, quam soletis. Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentiæ meæ, temporis angustijs obstitisti, méque ex comparato, & constituto spatio defensionis, 1 [b] in semihoræ curriculum coëgisti, parebitur &, quod iniquissimum est, accusatoris condicioni: &, quod miserrimum, inimici potestati. Quamquàm in hac præscriptione semihoræ, patroni mihi parteis reliquisti, consulis, ademisti: propterea quòd ad defendendum propemodum [c] satis erit hoc mihi temporis, verùm ad conquerendum parum. Nisi fortè de locis religiosis, 2 ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas. Quo in crimine, nihil est vnquam abs te dictum, nisi, à C. Macro obiectum esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminisse te, quid obiecerit C. Rabirio Macer inimicus: oblitum esse, quid æqui, & iurati iudices iudicarint. 3 An de peculatu facto, an de tabulario incenso, longa oratio est [d] exprimenda? Quo in crimine [e] propinquus C. Rabirij iudicio clarissimo C. Curtius pro virtute sua est honestissimè liberatus: ipse verò Rabirius non modò in iudicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est vnquam vocatus. An de sororis filio diligentiùs [f] respondendum est? quem ab hoc necatum esse dixisti, cùm ad iudicij moram familiaris funeris excusatio quæreretur. Quid enim est tam verisimile, quàm cariorem huic sororis maritum, quàm sororis filium fuisse? atque ita cariorem, vt alter vita crudelissimè priuaretur, cùm alteri ad prolationem iudicij biduum quæreretur? An de seruis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de ciuibus

[a] V. c. OPT. MAX.

[b] L. in semihoræ circulum coëg.

[c] L. satis erit hoc mihi tẽporis, ad cõquerendum, parum.

[d] L. expromenda?

[e] L. propinquus C. Rabirij C. Curius iudicio clarissimo pro virt.

[f] L. respõdẽdum est, quẽ ab hoc necatum esse dix. cùm ad iud. m. f. f. exc. quæreretur?

Romanis, contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda sunt, cùm tanto studio C. Rabirius totius Apuliæ, singulari voluntate [a] Campaniæ vicinitatis ornetur? Cùmque ad eius propulsandum periculum non modò homines, sed propè regiones ipsæ cõuenerint: aliquanto etiam latiùs excitatæ, quàm ipsius vicinitatis nomen, ac termini postulabant? Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod est + in eadem [b] multæ irrogatione perscriptum, hunc nec suæ, nec alienæ pudicitiæ pepercisse? Quin etiam suspicor, eò mihi semihoram à Labieno præstitutam esse, vt ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam desiderant, intelligis mihi semihoram istam nimiùm longam fuisse. Illam alteram partẽ de nece Saturnini, nimis exiguam, atque angustam esse voluisti: quæ non oratoris ingenium, sed consulis auxilium implorat, & flagitat. Nam de perduellionis iudicio, quod à me sublatum esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirij. Quod vtinam, Quirites, ego id aut primus, aut solus ex hac republica sustulissem: vtinam quod ille crimen esse vult, proprium testimonium meæ laudis esset. Quid enim optari potest, quod ego mallem, quàm me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? Sed ista laus primùm est maiorum nostrorum, Quirites, qui, expulsis regibus nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. Quamobrem vter nostrûm tandem, Labiene, popularis est? túne, qui ciuibus Romanis in concione ipsa carnificem, qui [c] vincla adhiberi putas oportere: qui in campo Martio, comitijs centuriatis, auspicato in loco, crucem ad ciuium supplicium defigi, & constitui iubes: an ego, qui funestari concionem contagione carnificis veto? qui expiandum forum populi Rom. ab illis nefarij sceleris vestigijs esse dico? qui castam concionem, sanctũ campum, inuiolatum corpus omnium ciuium Romanorum, integrum ius libertatis defendo seruari oportere? Popularis verò tribunus plebis, custos, defensórque iuris, & libertatis. Porcia lex virgas ab omnium ciuium Romanorum corpore [d] amouit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite ciuium Romanorum iniussu vestro iudicaretur: hic popularis à duumuiris, iniussu vestro, non iudicari de ciue Romano, sed indicta causa ciuem Romanum capitis condemnari coëgit. Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cuiusquam denique

[a] Al. Campanæ.

[b] L. multæ irrogatione præscriptum.

[c] Al. vincula.

[d] Al. emouit.

nique hominis popularis mentionem facis, qui non modo supplicijs inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate, violare libertatem huius populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? [a] Namque hæc tua, quæ te hominem clementem, popularémque [b] delectant, lictor: colliga manus: quæ non modò huius libertatis, mansuetudinísque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilij sed Tarquinij, superbissimi, atque crudelissimi regis ista sunt cruciatus carmina: quæ tu, homo lenis, ac popularis, libentissimè commemoras. [5] Caput obnubito, arbori infœlici suspendito. Quæ verba, Quirites, iam pridem in hac republica non solùm tenebris vetustatis, verùm etiam luce libertatis oppressa sunt. An verò, si actio ista popularis esset, & si vllam partem æquitatis haberet, aut iuris, C. Gracchus eam reliquisset? Scilicet tibi grauiorē dolorem patrui tui mors attulit, quàm C. Graccho fratris? & tibi acerbior eius patrui mors est, quem nunquam vidisti, quàm illi, eius fratris, qui-cum concordissimè vixerat: & similis viri tu vlcisceris patrui mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset: & par desiderium sui reliquit apud populum R. Labienus iste, patruus vester, quisquis fuit, ac Ti. Gracchus reliquerat? An pietas tua maior, quàm Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ si in illo minima fuissent: tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur. Cùm verò his rebus omnibus C. Gracchus omneis vicerit: quantum interuallum tandem inter te, atque illum interiectum putas? Sed moreretur priùs acerbissima morte millies Gracchus, quàm in eius concione carnifex consisteret: quem non modò foro, sed etiam [c] cælo hoc, ac spiritu censoriæ leges, atque vrbis domicilio carere voluerunt. Hic se popularem dicere audet, me alienum à commodis vestris: cùm iste omneis & suppliciorum, & [d] verborum acerbitates, non ex memoria vestra, ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atque ex regum commentarijs conquisierit: ego omnibus meis opibus, omnibus consilijs, omnibus dictis, atq; factis, repugnarim, & restiterim crudelitati? Nisi fortè hanc condicionem vobis esse vultis, quam serui, si libertatis spem propositā non haberent, ferre nullo modo possent. Misera est ignominia iudiciorum publicorum, misera mulctatio bonorum, miserum [e] exulium: sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis; mors denique si proponitur, in libertate moriamur; [f] carnifex verò, [6] & obductio capitis, & nomen ipsum crucis, absit non modò à corpore ciuium Romanorum, sed etiam à cogitatione, oculis, auribus. Harum

[a] L. Namque hæc tua sunt, hæc te homin.

[b] Al. delectant. Lictor, coll.

[c] Al. hoc cælo, ac sp.

[d] Al. verborū acerb.

[e] Al. exilium.

[f] L. carnifex verò, & obnuptio capitis, & n.

enim omnium rerum non solùm euentus, atq; perpessio, sed etiam [a] cōdicio, expectatio, mentio ipsa denique, indigna ciue Romano, atq; homine libero est. An verò seruos nostros horum suppliciorum omnium metu, dominorum benignitas vna vindicta [b] liberauit: nos à verberibus, ab vnco, à crucis denique terrore, neque res gestæ, neque acta ætas, neque nostri honores vindicabunt? Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Qua tu in actione, quamquam omnia exempla maiorum, omneis leges, omnem auctoritatem senatus, omneis religiones, atque auspiciorum publica iura neglexisti: tamen à me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies; liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem; nunc de Saturnini crimine, [c] ac de clarissimi patrui tui morte dicemus. Arguis occisum esse à C. Rabirio L. Saturninum: & id C. Rabirius multorum testimonijs, Q. Hortensio copiosissimè defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem, si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Vtinam hanc mihi facultatem causa concederet, vt possem hoc prædicare, C. Rabirij manu, L. Saturninum, hostem populi R. interfectum. Nihil me clamor iste commouet, sed consolatur, cùm indicat esse quosdam ciueis imperitos, sed non multos; nunquam, mihi credite, populus R. hic, qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore [d] perturbatum iri arbitraretur. Quanto iam [e] leuior est acclamatio; quin continetis vocem, indicem stultitiæ vestræ, testem paucitatis? Libenter, inquam, confiterer, si verè possem, aut etiam si mihi esset integrum, C. Rabirij manu L. Saturninum esse occisum: & id facinus, pulcherrimum esse arbitrarer: sed, quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudem minùs valebit, ad crimen non minùs. Confiteor, interficiendi Saturnini causa, C. Rabirium arma cepisse. Quid est, Labiene? quam à me grauiorem confessionem, aut quod in hunc maius crimen expectas? Nisi verò interesse aliquid putas inter eum, qui hominem occidit, & eum, qui cum telo occidendi hominis causa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit: arma sumta esse contra Saturninum, sine scelere non possunt; si arma iure sumta concedis: [f] interfectum iure concedas necesse est.

[a] Fort. condictio.

[b] L. liberabit.

[c] L. ac de clarissimi viri, patrui tui, m.

[d] V. c. perturbatu iri.

[e] Al. lenior est accl.

[f] L. iure interfectum concedas n.

Paucula quædam deesse videntur.

Fit S.C. vt C. Marius, L. Valerius, consules, abhiberent tribunos pl. & prætores, quos eis videretur: operámque darent, vt imperium populi R. maiestásque conseruaretur. Adhibent omneis tribunos pl. [a] præter Saturninum, [7] præter Glauciam: qui remp. saluam esse vellent, arma capere, & se sequi iubent. Parent omnes; ex ædificijs, armamentariísque publicis arma populo R. C. Mario consule distribuente, dantur. Hîc iam, vt omittam cetera, de te ipso, Labiene, quæro: cùm Saturninus [b] capitolium teneret, armatus esset vnà C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus, [c] atque ergastulo Gracchus: addam (quoniam ita vis) eodem Q. Labienum, patruum tuum: in foro autem C. Marius, & L. Valerius Flaccus, COSS. pòst cunctus senatus, atque ille senatus, quem etiam vos ipsi, qui hos P. conscriptos, qui nunc sunt, in inuidiam vocatis, quò faciliùs de hoc senatu detrahere possitis, laudare consueuistis: cùm equester ordo: at quorum equitum Rom. dij immortales! patrum nostrorum, [8] atque eius ætatis, quæ tum magnam partem reip. atque omnem dignitatem iudiciorum tenebat: cùm omnes omnium ordinum homines, qui in salute reip. salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit? De te ipso, inquam Labiene, quæro: cùm ad arma consules ex S. C. vocauissent: cùm armatus [d] M. Aemilius, princeps senatus, in comitio constitisset: qui, cùm ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum, impedimento fore putabat: cùm denique [e] Q. Scæuula, confectus senectute, præpeditus morbo, mancus, & membris omnibus captus, ac debilis hastili nixus, & animi vim, & infirmitatem corporis ostenderet: cùm L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnésque, qui tum erant, consulares, pro salute communi arma cepissent: cùm omnes prætores, cuncta nobilitas, ac iuuentus acccurreret, C. & L. Domitius, L. Crassus, Q. Mucias, C. Claudius, M. Drusus: cùm omnes Octauij, Metelli, Iulij, Caßij, Catones, Pompeij: cum L. Philippus, L. Scipio, cùm M. Lepidus, cùm D. Brutus, cùm hic ipse P. Seruilius, quo tu imperatore, Labiene, meruisti: cùm hic Q. Catulus, admodum tum adolescens, cùm hic C. Curio, cùm denique omnes clarissimi viri cum consulibus essent: quid tandem C. Rabirium facere conuenit? vtrùm inclusum, atque abditum latêre in occulto, atque ignauiam suam, tenebrarum, ac parietum custodijs tegere: an in capitolium pergere: atque ibi se cum tuo patruo, & ceteris, ad mortem, propter vitæ turpitudinem, confugientibus, congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, [f] Scæuula, cum bonis denique omnibus coire

[a] L. præter Saturninum: omneis prætores, præter Glauciam.

[b] Al. capitolium teneret armatus, esset vna C. GL.

[c] L. atque ex ergustalo.

[d] V. c. M. Aimilius.

[e] Al. Q. Scæuola, c.

[f] Al. Scæuola.

coire non modò salutis, verùm etiam periculi societatem? Tu deniq. Labiene, quid faceres tali in re, ac tempore? Cùm ignauiæ ratio te in fugam, atq; in latebras impelleret: improbitas, & furor L. Saturnini in capitolium arcesseret, consules ad patriæ salutem, ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cuius sectam sequi, cuius imperio parêre potissimùm velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. [a] Quid pater? Qui-cum? Quid propinqui vestri, equites Romani? Quid omnis præfectura, regio, vicinitas vestra? Quid ager Picenus vniuersus, vtrùm tribunitium furorem, an consularem auctoritatem secutus est? Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem vnquam adhuc de sese esse confessum; [b] nemo est vnquam inuentus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò honestate, sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus. Fuerit: & fuerit nulla desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus coactus; induxerit eum L. Saturnini familiaritas, vt amicitiam patriæ præponeret; idcircóne oportuit C. Rabirium desciscere à rep? Non comparere in illa armata multitudine bonorum? Consulum voci, atq; imperio non obedire? Atqui videmus, hæc in rerum natura tria fuisse: vt aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latêre, mortis erat instar turpissimæ: cum Saturnino esse, furoris, & sceleris: virtus, & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quòd cum ijs fuerit C. Rabirius, quos, amentissimus fuisset, si oppugnasset turpissimus, [c] si reliquisset. Ac C. Decianus, de quo tu sæpe commemoras, quia, cùm hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accusaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in contione de morte Saturnini, condemnatus est: & Sex. Titius, quòd habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites R. illo iudicio, improbum ciuem esse, & non retinendum in ciuitate, qui hominis, hostilem in modum seditiosi, imagine aut mortem eius honestaret, aut desideria imperitorum misericordia commoueret, aut suam significaret imitandæ improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum videtur, vnde hanc tu, Labiene imaginem, quam habes, inueneris; nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inuentus est nemo. Quod tu si audisses, aut si per ætatem scire potuisses: nunquàm profectò istam imaginem, quæ domi posita, pestem, [d] atque exulium Sex. Titio attulisset, in rostra, atque in contionem attulisses, nec tuas vnquam rationes ad eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titij afflictam nauem, & in quibus C. Deciani

[a] L. Quid? pater qui-cum? Quid? Propinqui vestri, equites R. quid? o. p. r. vic. vestra: quid? Ager Pic.
[b] L. nemo est, inquam, inuent.
[c] L. si reliquisset?
[d] Al. atque exilium.

Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia láberis; causam enim suscepisti antiquiorem memoria tua: quæ causa antè mortua est, quàm tu natus esses; qua in causa tute profectò fuisses, si per ætatem esse potuisses, eam causam in iudicium vocas. An non intelligis, primùm quos homines, & quaveis viros mortuos summi sceleris arguas? Deinde quot ex ijs, qui viuunt, eodem crimine in summum capitis periculum arcessas? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quòd arma contra L. Saturninum tulit: huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa [a] *qua tum fuit: Q. verò Catulum, patrem huius, in quo summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit: M. Scaurum, illa grauitate, illo consilio, illa prudentia, duos Mucios, L. Crassum M. Antonium, qui tum extra vrbem cum præsidio fuit: quorum in hac ciuitate longè maxima consilia, atque ingenia fuerunt: ceteros pari dignitate præditos, custodes, gubernatoresque reip. quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honestissimis viris, atque optimis ciuibus, equitibus R. dicemus, qui tum vnà cum senatu salutem reip. defenderunt? Quid de tribunis ærarijs, ceterorúmque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt? Sed quid ego de ijs omnibus, qui consulari imperio paruerunt, loquor?* [b] *De ipsorum COSS. fama quid futurum est? L. Flaccum, hominem cùm semper in rep. tum in magistratibus gerendis, in sacerdotio, cæremonijsque, quibus præerat, diligentissimum, nefarij sceleris,* [c] *ac parricidij mortuum condemnabimus? Adiungemus ad hanc labem, ignominiámque mortis, etiam C. Marij nomen? C. Marium, quem verè patrem patriæ, parentem, inquam, vestræ libertatis, atque huiusce reip. possumus dicere, sceleris,* [d] *ac parricidij nefarij mortuum condemnabimus? Etenim, si C. Rabirio, quòd ijt ad arma, crucem T. Labienus in campo Martio defigendam putauit: quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocauit? Ac, si fides Saturnino data est, quod abs te sæpissimè dicitur: non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit: idémque violauit, si in fide non stetit. Quæ fides, Labiene, quî potuit sine senatusconsulto dari? Adeóne hospes huiusce vrbis, adeóne ignarus es disciplinæ, consuetudinísque nostræ, vt hæc nescias? Vt peregrinari in aliena ciuitate, non in tua magistratum gerere videare? Quid iam ista C. Mario, inquit, nocere* [e] *possunt? Quoniam sensu, & vita caret. Itáne verò? Tantis in laboribus C. Marius periculísque vixisset, si nihil longiùs, quàm vitæ termini postulabant spe, atque animo de se, & gloria sua cogitasset? At, credo, cùm*

[a] Al. in qua tum fuit.

[b] Fort. ipsorum consulum fama quid futurum est?

[c] L. ac paricidij.

[d] L. sceleris, ac paricidij.

[e] Al. possunt, quoniam sensu, & vita caret.

cùm innumerabileis hostium copias in Italia fudisset, atq; obsidione remp. liberasset, omnia sua secum vnà moritura arbitrabatur. Non est ita, Quirites: neque quisquam nostrûm in reip. periculis cum laude, ac virtute versatur, quin spe posteritatis, fructûque ducatur. Itaq; cùm multis alijs de causis virorum bonorum mentes diuinæ mihi, atq; æternæ videtur esse, tum maximè, quòd optimi, & sapientissimi cuiusq; animus ita præsentit in posterum, vt nihil, nisi sempiternum spectare videatur. Quapropter equidem, & C. Marij, & ceterorum virorum, sapientissimorum, ac fortissimorum ciuium, menteis, quæ mihi videntur ex hominum vita ? [a] ad deorum religionem, & sanctimoniam demigrasse, testor, me pro illorum fama, gloriâ, memoriâ, secutus, ac pro patrijs fanis, atq; delubris propugnandum putare: ac, si pro illorum laude mihi arma capienda essent, non minùs strenuè caperem, quàm illi pro communi salute ceperunt. Etenim, Quirites, exiguum nobis vitæ curriculum natura circumscripsit, immensum gloriæ. Quare, si eos, qui iam de vita decesserunt ornabimus: iustiorem nobis mortis condicionem relinquemus. Sed, si illos, Labiene, quos iam videre non possumus, negligis: ne his quidem, quos vides, consuli putas oportere? Neminem esse dico ex ijs omnibus, qui illo die Romæ fuerint, quem tu idem in iudicium vocas, [b] pubésq; tum fuerit, quin arma ceperit, quin consules secutus sit; omnes ij, quorum tu ex ætate coniecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirij nomine, citantur. At occìdit Saturninum Rabirius. Vtinam fecisset; non supplicium deprecarer, sed præmium postularem. Etenim [c] si Sceuæ, seruo Q. Crotonis, qui occìdit L. Saturninum, libertas data est: quod equiti R. præmium dari par fuisset? Et si C. Marius, quòd fistulas, quibus aqua suppeditabatur Iouis Optimi Maximi templis, ac sedibus, præcìdi imperarat, quòd in cliuo Capitolio ¹ • [d] improborum ciuium

[a] Fort. ad deorum regionem.
[b] Fort. pubes qui tũ fuerit.
[c] L. si Scæuæ.
[d] L. improborum ciuiũ multitudo sese collocarat, remp. seruasse ab vniuerso senatu iudicatus est: cur supplicium in eum constitueretur, & non potius præmium ei decerneretur, qui improborum ducem sustulisset?

Desunt, vt videre est, non pauca.

IN L. CATILINAM, IN SENATV.

ORATIO XIX.

VOVS QVE tandem abutêre, Catilina, patientia nostra? Quandiu nos [a] etiam furor iste tuus eludet? Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum præsidium palatij, nihil vrbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil [b] consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil [c] horum ora, vultúsque mouerunt? Patêre tua consilia non sentis? Constrictam iam omnium horum conscientia teneri coniurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, vbi fueris, quos conuocaueris, quid consilij ceperis, quem nostrûm ignorare arbitraris? O tempora, ô mores. [d] Senatus hoc intelligit, consul videt: hic tamen viuit. Viuit? [e] Immò verò etiam in senatum venit: fit publici consilij particeps: notat, & designat oculis ad cædem vnumquemque nostrûm. Nos autem, viri fortes, satisfacere reip. videmur, si istius furorem, ac tela videmus. Ad mortem te, Catilina, duci, iussu consulis, iampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omneis iamdiu machinaris. An verò vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reip. priuatus interfecit: [f] Catilinam verò, orbem terræ cæde, atque incendijs vastare cupientem, nos consules perferemus? Nam illa nimis antiqua prætereo, quòd [g] Q. Seruilius Hala Sp. Melium, nouis rebus studentem, manu sua occîdit. Fuit, fuit ista quondam in hac rep. virtus, vt viri fortes acrioribus supplicijs ciuem perniciosum, quàm acerbissimum hostem coërcerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens, & graue: non deest reip. consilium, neque auctoritas huius ordinis: nos, nos, dico apertè, consules desumus. Decreuit quondam senatus, vt L. Opimius COS. videret, ne quid resp. detrimenti caperet; nox nulla intercessit: [h] interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, auis, maioribus: occisus est cum liberis M. Fuluius, consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario, & L. Valerio, COSS. permissa est resp. [i] Num vnum diem postea L. Saturninum, tribunum plebis, & C. Seruilium mors

[a] V. c. non habet, etiam.
[b] V. c. concursus.
[c] V. c. ora horum.
[d] L. Senatus hæc intell. & ita v. c.
[e] L. immò verò in senatum venit: & ita v. c.
[f] Al. Catilinam, orbem terræ, &c.
[g] L. Q. Seruilius Ahala.
[h] V. c. mox interfectus est.
[i] L. Num vnum diem postea L. Saturnini, tribuni pl. & C. Seruilij, prætoris, mortem, ac pœnam, eorum dignitas remorata est?

mors à reip. pœna remorata est? [a] At nos vicesimum [b] iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis; [c] habemus enim huiusmodi senatusconsultum, [d] verumtamen inclusum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum: [e] quo ex senatusconsulto [f] confestim interfectum te esse, Catilina, conuenit. Viuis: & viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, P. C. me esse clementem: cupio in tantis reip. periculis [g] non dissolutum videri: sed iam me ipsum inertiæ, nequitiæque condemno. Castra sunt in Italia contra remp. in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducémque hostium, intra mœnia, atque adeò in senatu [h] videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reip. molientem. Si te iam, Catilina, comprehendi, si interfici iussero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potiùs omnes boni seriùs à me, quàm quisquam crudeliùs factum esse [i] dicant. [k] Verùm ego hoc, quod iampridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor vt faciam; tum denique [l] interficiam te, cùm iam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inueniri poterit, qui id non iure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, viues: & viues ita, vt nunc viuis, multis meis, & firmis præsidijs [m] obsessus, ne commouere te contra remp. possis; multorum te etiam oculi, & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est, Catilina, quod iam ampliùs expectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec priuata domus parietib. continere vocem coniurationis tuæ potest? Si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta iam istam mentem: mihi crede: obliuiscere cædis, atque incendiorum; tenêris vndique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: [n] quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministíne, me ante XII. Kalendas Nouembr. dicere in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem VIII. Kalendas Nouembreis, C. [o] Manlium, audaciæ satellitem, atque administrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, [p] tam incredibilis, verùm, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, cædem te optimatum contulisse in ante diem V. Kalendas Nouembr. tum cùm multi principes ciuitatis Roma non tam sui conseruandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorum caussa profugerunt. Num infitiari potes, te illo ipso die meis præsidijs, mea diligentia circumclusum, commouere te contra remp. non potuisse, cùm tu discessu ceterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas? Quid? Cùm te Præneste Kalendis

[a] Al. At verò nos.
[b] V. c. diem iam.
[c] L. habemus enim eiusdem modi senatusc.
[d] V. c. & L. verùm inclusum in tab.
[e] Fort. quod senatusconsultum confestim interfectum te esse, Catilina, cùm velit, viuis: & viuis, &c. & ita Muretus.
[f] Al. statim.
[g] L. me non dissol. & ita v. c.
[h] V. c. videtis.
[i] L. dicat; & ita v. c.
[k] Al. Verùm tamen ego hoc, q.
[l] V. c. te interficiam.
[m] Duo v. c. oppressus.
[n] Al. quæ iam mecum licet r.
[o] Al. Mallium.
[p] L. támque incredibilis.

dis ipsis Nouembr. occupaturum nocturno impetu esse confideres: sensistíne, illam coloniam meo iussu, meis præsidijs, custodijs, [a] *vigilijsqe esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas,* [4] *quod ego* [b] *non modò audiam, sed etiam videam,* [c] *planéque sentiam.* [d] *Recognosce tandem mecum illam superiorem noctem; iam intelliges multo me vigilare acriùs ad salutem, quàm te ad perniciem reip. Dico te priori nocte venisse* [5] *inter falcarios (non agam obscurè) in M. Leccæ domum: conuenisse eòdem complureis eiusdem amentiæ, scelerísque socios; num negare audes? Quid taces? Conuincam,* [e] *si negas; video enim* [f] *esse hîc in senatu quosdam, qui tecum vnà fuere. O dij immortales! Vbinam gentium sumus? Quam remp. habemus? In qua vrbe viuimus? Hîc, hîc sunt, in nostro numero, P.C. in hoc orbis terræ sanctissimo, grauissimóque consilio,* [g] *qui de meo, nostrûmque omnium interitu, qui de huius vrbis, atque adeò orbis terrarum exitio cogitent; hosce ego video consul, & de rep. sententiam rogo: &, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam* [h] *ea nocte, Catilina: distribuisti parteis Italiæ: statuisti quò quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti* [i] *vrbis parteis ad incendia: confirmasti, te ipsum iam esse exiturum: dixisti paullulum tibi esse etiam tum moræ, quòd ego viuerem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, & sese illa ipsa nocte paulò ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam maioribus præsidijs muniui, atque firmaui: exclusi eos, quos tu manè ad me* [k] *salutatum miseras, cùm illi ipsi venissent, quos ego iam* [l] *multis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram. Quæ cùm ita sint, Catilina, perge quò cœpisti: egredere aliquando ex vrbe: patent portæ: proficiscere; nimiùm diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant; educ tecum etiam* [m] *omneis tuos: si minùs, quàm plurimos; purga vrbem;* [n] *magno me metu* [6] *liberabis, dummodò inter me,* [o] *atque te muris intersit; nobiscum versari iam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna dijs immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Ioui Statori, antiquissimo custodi huius vrbis, quòd hanc tam tætram, tam horribilem, támque infestam reip. pestem toties iam effugimus; non est sæpiùs in vno homine* [p] [7] *salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed priuata diligentia defendi; cùm proximis comitijs consu-*

[a] Al. vigilijs esse m.
[b] Fort. non modò non audiam.
[c] Al. plenéq;.
[d] L. Recognosce mecum tandem ill.
[e] Sic duo libri vet. Al. si negabis.
[f] Lib. vnus manuscr. non habet, esse.
[g] Al. qui de nostro omnium int.
[h] Duo v. c. illa nocte, & ita L.
[i] L. parteis vrbis ad inc. & ita v. c.
[k] Al. salutandum.
[l] L. multis, & summis viris &c. & ita duo v. c.
[m] V. c. omnis tuos.
[n] V. c. magno metu liberabis me.
[o] Al. & te.
[p] L. salus summa rei periclitanda Q.

a Al. occidere.

b L. nondum audeo: & ita v. c.

c Vnus v. c. sin verò tu.

d Vnus v. c. imperitante.

e L. num in exulium?

f L. Quid est enim, Catilina, quod.

g L. nemo, qui non oderit? Et ita v. c.

h L. non hæret in fama?

i V. c. quod flagitium à corpore tuo toto afuit?

k Al. prætermitto fortunarum tuarum ruinas.

l V. c. omnis.

m V. c. eidibus.

n L. ad summam remp. atque.

o L. Potésne tibi hæc lux, Catil. & v. c.

p L. fortunâ populi R.

q L. aut non multa, commissa posteà; & ita v. c.

r V. c. quoties verò cõsulem int.

consularibus me consulem in campo, & competitores tuos [a] *interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copijs, nullo tumultu publicè concitato: denique, quotiescunque me petisti, per me tibi obstiti: quamquàm videbam, perniciem meam cum magna calamitate reip. esse coniunctam, nunc iam apertè remp. vniuersam petis: templa deorum immortalium, tecta vrbis, vitam omnium ciuium, Italiam denique totam, ad exitium, & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque huius imperij, disciplinæque maiorum proprium est, facere* [b] *non audeo: faciam id, quod est ad seueritatem lenius, ad communem salutem vtilius; nam, si te interfici iussero, residebit in rep. reliqua coniuratorum manus;* [c] *sin tu (quod te iam dudum hortor) exieris: exhaurietur ex vrbe tuorum comitum magna, & perniciosa sentina reip. Quid est, Catilina? Num dubitas id, me* [d] *imperante, facere, quod iam tua sponte faciebas? Exire ex vrbe consul hostem iubet; interrogas me,* [e] *num in exilium? Non iubeo: sed, si me consulis, suadeo.* [f] *Quid enim, Catilina, est, quod te in hac vrbe delectare possit? In qua nemo est, extra istam coniurationem perditorum hominum, qui te non metuat,* [g] *nemo, qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? Quod priuatarum rerum* [8] *dedecus* [h] *non hæret infamiæ? Quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus vnquam tuis,* [i] *quod flagitium à toto corpore afuit? Cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, facem prætulisti? Quid verò? Nuper, cùm morte superioris vxoris, nouis nuptijs,* [9] *domum vacuam fecisses, nónne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? Quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur.* [k] *Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas* [l] *omneis impendêre tibi proximis* [m] *idib. senties; ad illa venio, quæ non ad priuatam ignominiam vitiorum, non ad domesticam tuam difficultatem, ac turpitudinem, sed* [n] *ad summam reip. atque ad omnium nostrûm vitam, salutémque pertinent.* [o] *Potéstne tibi huius vitæ hæc lux, Catilina, aut huius cæli spiritus esse iucundus, cùm scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalendas Ian. Lepido, & Tulio, COSS. stetisse in comitio cum telo? Manum, consulum, & principum ciuitatis interficiendorum caussa, parauisse? Sceleri, ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed* [p] *fortunam reip. obstitisse? Ac iam illa omitto; neque enim sunt aut obscura,* [q] *aut non multo pòst commissa; quoties tu me designatum,* [r] *quoties*

me consulem interficere [a] voluisti? Quot ego tuas petitiones ita coniectas, vt vitari posse non viderentur, [11] parua quadam declinatione, [b] &, vt aiunt, corpore effugi. Nihil agis, [c] nihil assequeris, nihil moliris, [12] [d] quod mihi latêre valeat in tempore: neq; tamen conari, ac velle desistis. Quoties iam, quoties iam tibi extorta est sica ista de manibus? Quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? Tamen ea carere diutiùs non potes: quæ quidem [e] quibus abs te initiata sacris, ac deuota sit, nescio, quòd eam necesse putas consulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua est ista vita? Sic enim iam tecum loquar, non vt odio permotus esse videar, quo debeo, sed vt misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulò antè in senatum; quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac necessarijs salutauit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cùm sis grauissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid, quòd aduentu tuo ista subsellia, [13] vacua facta sunt? Quid, quòd omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simul atque assedisti, partem istam subselliorum nudam, atq; inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Serui mehercle mei si me isto pacto metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domum meam [f] relinquendam putarem: tu tibi [g] vrbem non arbitraris? &, si me meis ciuibus iniuria suspectum tam grauiter, [14] atque offensum viderem: carere me adspectu ciuium, quam infestis oculis omnium conspici mallem; tu cùm conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium iustum, [h] & iam tibi diu debitum, dubitas, quorum menteis, sensusque vulneras, eorum adspectum, præsentiámque vitare? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos vlla ratione placare posses: vt opinor, ab eorum oculis aliquò concederes; nunc te patria, quæ communis est omnium nostrûm parens, [i] odit, ac metuit: [15] & iamdiu te nihil iudicat, [k] nisi de parricidio suo cogitare, huius tu neque auctoritatem verebere, neque iudicium sequêre, neque vim pertimesces? Quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodammodò tacita loquitur. Nullum iam tot annos facinus extitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi vni multorum ciuium neces, tibi vexatio, direptióque sociorum, impunita fuit, ac libera: tu non solùm ad negligendas leges, [l] ac quæstiones, verùm etiam [m] ad euertendas, perfringendásque valuisti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen, vt potui, tuli; nunc verò me totam esse in metu propter [n] te vnum: quicquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem

[a] Q.v.c. conatus es? Q.
[b] L. &, vt aiunt, corpore euasi? Al. &, vt aiunt, corpore excessi?
[c] Fort. nihil sequaris.
[d] Fort. quod mihi patêre non soleat in temp. L. quod me latêre queat: neque tamen &c.
[e] L. quibus abs te initiata sacris, aut deuota sit, n.
[f] V.c. esse relinquendam.
[g] V.c. vrbem non relinquendam arb.
[h] V.c. & diu tibi deb.
[i] V.c. odit, & metuit.
[k] L. nisi de patricidio suo cog.
[l] L. & quæstiones, & ita v.c.
[m] Q.v.c. ad euincendas.
[n] Al. vnum te.

eripe; [a] si verus, ne opprimar: sin falsus, vt tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, vt dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid, quòd tu te ipse in custodiam dedisti? Quid, quòd, vitandæ suspicionis causa, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus, etiam ad me venire ausus es: atque, vt domi meæ te asseruarem, [b] rogasti? Cùm à me quoque [c] id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse tecum, qui magno in periculo essem, quòd iisdem mœnibus contineremur: ad Qu. Metellum prætorem venisti; à quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet & ad custodiendum te, diligentissimum, & ad suspicandum, sagacissimum, & ad vindicandum, fortissimum fore putasti. Sed quàm longè videtur à carcere, atque à vinculis abesse debere, [d] qui seipsum iam dignum custodia [e] iudicauerit? Quæ cùm ita sint, Catilina, dubitas, si hîc emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis supplicijs iustis, debitisque ereptam, fugæ, solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum. Id enim postulas: [f] &, hic ordo sibi placere decreuerit, te ire [g] in exilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus: & tamen faciam, vt intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere [h] ex vrbe, Catilina: libera remp. metu: [i] in exilium, si hanc vocem expectas, proficiscere. Quid est, Catilina? Ecquid attendis, ecquid animaduertis horum silentium? Patiuntur, tacent; quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem: iam mihi consuli hoc ipso in templo iure optimo senatus vim, & manus intulisset; [1] [6] de te autem, Catilina, cùm quiescunt, probant: cùm patiuntur, decernunt: cùm tacent, clamant; neque hi solùm, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites R. honestissimi, atque optimi viri, ceterique fortissimi ciues, qui circumstant senatum: quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paulo antè exaudire potuisti; quorum ego vix abs te iamdiu manus, ac tela contineo: eosdem facilè adducam vt te hæc, quæ iampridem vastare studes, relinquentem, vsque ad portas prosequantur. Quanquam quid loquor? Te vt vlla res frangat? Tu vt vnquam te corrigas? Tu vt vllam fugam meditere? [k] Vt vllum tu exilium cogites? [1] [7] Vtinam tibi istam mentem [l] dij immortales donarent; tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas inuidiæ nobis, si minùs in præsens tempus, recenti memoria scele-

[a] L. si verus est, ne oppr. Al. si est verus, ne oppr.
[b] Al. rogasti.
[c] Q. v. c. id responsi.
[d] V. c. qui se ipsum iam esse dign. Al. qui seipse iam dign.
[e] L. iudicarit? & ita v. c.
[f] L. &, si hic ordo placere decreuerit.
[g] L. in exulium.
[h] V. c Catilina, ex vrbe.
[i] L. in exulium.
[k] L. tu vt vllum exulium cogites.
[l] L. dij immortales darent.

ſcelerum tuorum, at in poſteritatem impendeat. 18 [a] Sed eſt mihi tanti, dummodo iſta priuata ſit calamitas, & à reip. periculis ſeiungatur. Sed tu vt vitijs tuis commoueare, vt legum pœnas pertimeſcas, vt temporibus reip. [b] concedas, non eſt poſtulandum; neque enim, Catilina, is es, vt te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocarit. Quamobrem, vt ſæpe iam dixi, proficiſcere: ac, ſi mihi inimico, vt prædicas, tuo conflare vis inuidiam: [c] rectà perge in exilium: vix feram ſermones hominum, [d] ſi id feceris: vix molem iſtius inuidiæ, ſi in exilium [e] ieris iuſſu cõſulis, ſuſtinebo; ſin autem ſeruire meæ laudi, & gloriæ mauis: egredere cum importuna ſceleratorum manu: confer te ad Manlium: concita perditos ciues: ſecerne te à bonis: infer patriæ bellum: exulta impio latrocinio, vt à me non, eiectus, ad alienos: ſed inuitatus, ad tuos iſſe videaris. [f] Quanquam quid ego te inuitem, à quo iam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad forum Aureliũ præſtolarentur armati? [g] ſciam pactã & conſtitutã eſſe cum Manlio diem? à quo etiã aquilã illam argenteam, quam tibi, [h] ac tuis omnib. pernicioſam eſſe confido, & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? Tu vt illa [i] diutiùs carere poſſis, quã venerari, ad cædem proficiſcens, ſolebas? à cuius altaribus ſæpe [k] iſtam dextram impiam ad necem ciuium tranſtuliſti? Ibis tandem aliquando, quò te iampridem tua iſta cupiditas effrenata, ac furioſa rapiebat; neque enim tibi hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem; ad hanc te amentiã natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſeruauit; nunquam tu non modò otium, ſed ne bellum quidem, niſi nefarium, concupiſti; nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam ſpe derelictis, conflatam improborum manum. Hîc tu qua lætitia perfruère? Quibus gaudijs exultabis? [l] Quanta in voluptate bacchabere, cùm in tãto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad huius vitæ ſtudium [m] meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: iacêre humi non modò ad obſidendum ſtuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare non ſolùm ad inſidiandum ſomno maritorũ, verum etiam bonis occiſorum. Habes, vbi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium: quibus te breui tempore confectum eſſe ſenties. Tantum profeci tum, 19 [n] cùm te à conſulatu repuli, vt exul potiùs tentare, quàm conſul vexare remp. poſſes: atque vt id, quod eſſet à te ſceleratè ſuſceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc, vt à me, P.C. quandã propè iuſtam patriæ querimoniam deteſter, ac deprecer: percipite, quæſo,

[a] Al. Sed non eſt mihi tanti, dummodò iſta tua priu.
[b] V.c. cedas.
[c] Al. recta via p.
[d] Duo libri vet. non habent hoc totum, ſi id feceris.
[e] V.c. iuſſu conſulis ieris, ſuſt. & ita L.
[f] V.c. Quanquam quid eò te inuitẽ, quò iam ſc, & ita L.
[g] V.c. cùm ſciam p.
[h] L. ac tuis omnib. confido pernicioſam, ac funeſtam futuram.
[i] Al. carere diutius p.
[k] V.c. iſtam impiam dextram.
[l] L. quanta voluptate bacchabere.
[m] V.c. meditati ſunt illi, qui f.
[n] L. cùm te à conſulatu depuli.

quæso, diligenter, quæ dicam, & ea penitus animis vestris, mentibúsque mandate. Etenim, si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior: si cuncta Italia, si omnis resp. loquatur. M. Tulli, quid agis? Túne eum, quem esse hostem comperisti: quem ducem belli futurum vides: quem expectari [a] imperatorem in castra hostium sentis, auctorem sceleris, principem coniurationis, euocatorem seruorum, & ciuium perditorum, exire patieris, vt abs te non emissus ex vrbe, sed immissus in vrbem esse videatur? [b] nónne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? Mósne maiorum? At persæpe etiam priuati in hac rep. perniciosos ciueis morte multarunt. An leges, quæ de ciuium Romanorum supplicio rogatæ sunt? At nunquam in hac vrbe ij, qui à rep. defecerunt, ciuium iura tenuerunt. An inuidiam posteritatis times? Præclaram verò populo R. refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum, tam maturè ad summum imperiū per omneis honorum gradus extulit, si propter inuidiam, aut alicuius periculi metum, salutem ciuium tuorum negligis. Sed, si quis est inuidiæ metus, [c] num est vehementiùs seueritatis, ac fortitudinis inuidia, quàm inertiæ, ac nequitiæ pertimescenda? 20 An, cùm bello vastabitur Italia, vexabuntur vrbes, tecta ardebunt: tum te non existimas inuidiæ incēdio conflagraturū? 21 [d] His ergo sanctissimis reip. vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu iudicarem, P. C. Catilinam morte multari: vnius vsuram horæ gladiatori isti ad viuendum non dedissem. Etenim, si summi viri, & clarissimi ciues, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modò se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certè verendum mihi non erat, ne quid, [e] hoc parricida ciuium interfecto, inuidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quòd si ea mihi maximè impendêret: tamen hoc animo semper fui, vt inuidiam virtute partam, gloriam, non inuidiam putarem. Quanquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant: aut ea, quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententijs aluerunt, coniurationémq; nascentem non credendo [f] corroborauerunt; quorum auctoritatem secuti multi, non solùm improbi, verùm etiam imperiti, si in hunc animaduertissem, crudeliter, & regiè factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quò intendit, in Manliana castra peruenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat coniurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem vno interfecto, intelligo, hanc reip. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum

com-

[a] L. imperatorem in castris hostium &c. v. c. in castris imperatorem hostium sentis, auctorem.

[b] L. non hunc in vinc.

[c] Al. non est veh. &c. pertimescenda.

[d] L. His ego sanctissimis, reip.

[e] L. hoc paricida ciuium interf.

[f] Fort. corroborarunt.

comprimi posse. Quòd si se eiecerit, secúmque suos eduxerit, & eódem ceteros vndique collectos naufragos, [a] aggregauerit: exstinguetur, atque delebitur non modò hæc tam adulta reip. pestis, verùm etiam stirps, ac semen malorum omnium. Etenim iamdiu, P.C. in his periculis coniurationis, insidiísque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quòd si ex tanto [b] latrocinio iste vnus tolletur? videbimur fortasse ad breue quoddam tempus cura, & metu esse releuati: periculum autem residebit, & erit inclusum penitùs in venis, atque in visceribus reip. Vt sæpè homines ægri morbo graui, cum æstu, febríque iactantur, si aquam gelidam biberint, primò releuari videntur: deinde multo grauiùs, vehementiúsque afflictantur: sic hic morbus, qui est in rep. releuatus istius pœna, vehementiùs viuis reliquis ingrauescet. Quare, P.C. secedant improbi, secernant se à bonis, vnum in locum congregentur: muro denique, id quod sæpe iam dixi, secernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris vrbani, [2] [2] obsidere cum gladijs curiam, [c] malleolos ad incendendam vrbem, faceísque comparare; sit denique inscriptum in fronte vniuscuiusque ciuis, quid de rep. sentiat. [d] Polliceor vobis hoc, P.C. [e] tantam in nobis COSS. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Rom. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, vt Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. [2] [3] Hisce ominibus, Catilina [f] cum summa reip. salute, & cum tua peste ac pernicie, cúmque eorum exitio, qui se tecum omni scelere, [2] [4] parricidióque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Iupiter, qui ijsdem, quibus hæc vrbs, auspicijs à Romulo es constitutus: quem Statorem huius vrbis, atque imperij verè nominamus: hunc, & huius socios à tuis aris, ceterísque templis, à tectis vrbis, ac mœnibus, à vita, fortunísque [g] ciuium omnium arcebis: & omneis inimicos bonorum, hosteis patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate coniunctos, æternis supplicijs viuos, mortuósque mactabis.

[a] V.c. aggregauit. Fort. aggregarit.

[b] V.c. naufragio.

[c] Q.v.c. malleolos, & faceis ad incēdendam vrbem comp.

[d] L. Polliceor hoc vobis, P.C.

[e] V.c. tantam in nobis fore diligentiam.

[f] L. cum summæ reip. salute. Al. cum reip. salute.

[g] V.c. omniū ciuium.

IN L. CATILINAM AD QVIRITES.

ORATIO XX.

ANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis, atq; huic vrbi ferrum, flammámque minitantem, ex vrbe vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum [a] egredientem vrbe, prosecuti sumus. Abijt, excessit, euasit, erupit; nulla iam pernicies a monstro illo, atque prodigio mœnibus ipsis intra cōparabitur. Atque hunc quidem [b] vnum huius belli domestici ducem sine controuersia vicimus; [c] non enim iam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non deniq; intra domesticos parietes pertimescemus; loco ille [d] motus est, cùm est ex vrbe depulsus; palàm iam cum hoste, nullo impediente, bellum iustum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificéque vicimus cùm illum ex occultis insidijs, in apertum latrocinium coniecimus. Quòd verò non cruentum mucronem, vt voluit, extulit, quòd viuis nobis egressus est, quòd ei ferrum [e] de manibus extorsimus, quòd incolumeis ciueis, quòd stantem vrbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum esse, & profligatum putatis? Iacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum, atque abiectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc vrbem: quam ex suis faucibus ereptam esse leget. Quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam pestem euomuerit, forásq; proiecerit. [f] At si quis est talis, qualeis esse omneis oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat, & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quòd tam capitalem hostem non comprehenderim potiùs quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum; interemtum esse L. Catilinam, & grauissimo supplicio affectum iampridem oportebat: idque à me & mos maiorum, & huius imperij seueritas, & resp. postulabat. Sed quàm multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, [g] non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem fauerent? [h] Ac si, sublato illo, depelli à vobis omne periculum iudicarem: iampridem ego L. Catilinam [i] non modò inuidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustulissem; [k] sed cùm

[a] L. egredientem, verbis prosecuti sumus, & ita v.c.
[b] L. vnū belli domestici.
[c] L. non iam inter.
[d] Q. v.c. remotus est.
[e] Duo v.c. è manib. ext.
[f] Al. Ac si quis est t.
[g] Vnus v.c. non crederent? quàm multos, qui etiam defenderēt, quàm multos qui propter stult. non putarēt? quàm multos, qui propter improb.
[h] L. Ac si, illo sublato, dep.
[i] L. non modò inuidia mea, verùm &c.
[k] L. sed cùm viderem, re ne vobis quidem omnib. etiam tum prob.

cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, vt erat meritus, morte mulctassem, fore, vt eius socios inuidia oppressos pers. qui non possem: rem huc deduxi, vt tum palàm pugnare possetis, cùm hostem apertè videretis. Quem quidem [a] ego hostem, Quirites, quã vehementer foris esse timẽdũ putem, licet hinc intelligatis, quòd [b] illud etiam molestè fero, quòd ex vrbe parum comitatus exierit. Vtinam ille omneis secum suas copias eduxisset. [c] Tongillum mihi eduxit, [2] [d] quem amare in prætexta calumnia cœperat: Publicium & Munatium: quorum æs alienum contractum in popina nullum reip. metum afferre poterat: reliquit quos viros? [e] quãto alieno ære? [f] quã valẽteis? quã nobileis? vos videtis. [3] Itaq; ego illũ exercitũ, [g] ex Gallicanis legionibus, & hoc [h] delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Qu. Metellus habuit, & his copijs, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis [i] mendiculis, ex decoctoribus: ex ijs, qui vadimonia deserere, quàm illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modò si aciem exercitus nostri, verùm etiam si edictum prætoris ostendero, cõcident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire: qui nitent vnguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hìc permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quã hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. [k] Atque etiam hoc magis sunt timendi, quòd, quid cogitent, me scire sentiunt: neque tamen permouentur. Video, [l] cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenũ, qui Gallicum, qui sibi has vrbanas insidias cædis, atque incendiorum depoposcerit; omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, [m] profugit: hi quid expectant? [4] næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram. Quod expectaui iam sum assecutus, [n] vt vos omnes factam esse apertam coniurationem contra remp. videretis; nisi verò si quis est, qui Catilinæ simileis cũ Catilina sentire non putet. Non est iam lenitati locus: seueritatem res ipsa flagitat; vnum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere; demonstrabo iter: Aurelia via profectus est; si accelerare volent, [5] [o] ad vesperum consequentur. O fortunatam remp. si quidem hanc sentinam huius vrbis eiecerit. Vno mehercule Catilina exhausto, releuata mihi, & recreata resp. videtur. Quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis

[a] Vnus v.c. ego, Quirites, hostẽ quàm.
[b] L. etiam illud mol. & ita v.c.
[c] V.c. Tongilium m.
[d] L. quem amare in prætexta cœperat.
[e] L. quanto ære alieno obstrictos? q. Al. quãto alieno oppressos? q.
[f] V.c. quã valẽtis? quã nobilis? Itaque ego ill.
[g] L. præ Gal. legionib. & hoc d. quem.
[h] V.c. dilectu
[i] L. mẽdiculis, & decoct. Al. mediastinis, & decoc.
[k] L. Atq; hoc etiam magis sunt t. Al. Atque hoc etiam sunt timẽdi magis.
[l] L. cui sit Apul. attrib. q.
[m] V.c. profũgit; quid expectant.
[n] V.c. vt vos omnes apertè esse factã cõiurationẽ cõtrà remp. vid. & ita L.
[o] V.c. ad vesperam.

gladiator, quis latro, quis sicarius, [a] quis parricida, quis testamentorum subiector, quis circumscriptor, [6] quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quę mulier infamis, quis corruptor iuuentutis, quis corruptus, quis perditus inueniri potest, qui se cum Catilina non familiarissimè vixisse fateatur? quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Iam verò [b] quæ tantam in vllo vnquàm homine iuuentutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissimè, aliorum amori flagitiosissimè seruiebat: alijs fructum libidinum, alijs mortem parentum, non modò impellendo, verùm etiam adiuuando, pollicebatur. Nunc verò quàm subitò non solùm ex vrbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? non modò Romæ [c] sed nec vllo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus adsciuerit. Atque vt eius diuersa studia in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui se non intimum [d] Catilinæ esse fateatur: [7] nemo [e] in scena leuior, & nequior, qui se non eiusdem propè sodalem fuisse commemoret. [f] Atque idem tamen stuprorum, & scelerum exercitatione assuefactus, frigere, & fame, & siti, ac vigilijs perferendis, [g] fortis ab his istis suis socijs prædicabatur, cùm industriæ subsidia, atq; instrumenta virtutis, in libidine, audaciáque [h] consumerentur. Hunc verò si sui fuerint comites secuti: si ex vrbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges: O nos beatos! O remp. fortunatam! O præclaram laudem consulatus mei. Non enim iam [i] sunt mediocres hominũ libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant nisi cædeis, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt: fortunas suas [k] obligurierunt: res eos iampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quòd si in vino, & alea [8] comissationes solùm, & scorta quærerent: essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi; hoc verò quis ferre possit, inerteis homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, [l] ebriosos sobrijs, dormienteis vigilantibus? qui mihi accubantes in conuiuijs, complexi mulieres impudicas, vino languidi [m] confecti cibo, sertis redimiti, vnguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atq; vrbis incẽdia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod: [n] & pœnas, tamdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare iam planè, aut certè iam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit: nõ breue nescio quod tẽpus, sed multa sæcula propagarit reip. [o] Nulla est enim natio, quã pertimescamus: nullus rex qui bellum

[a] L. quis parricida.

[b] L. quæ tanta vnquam in vllo hom. & ita v.c.

[c] Al. sed ne vllo quidem in ang.

[d] V.c. Catilinæ fateatur.

[e] Al. in scæna leu.

[f] L. Atq, idẽ tamen, stuprorum, & scelerum exercitatione, assuefactus frigori, & fami, & siti, & vigilijs perferendis, fortis ab istis prædicabatur.

[g] Al. fortis à suis pædic.

[h] L. consumeret. & ita v.c.

[i] V.c. mediocres sunt homin.

[k] Al. abligurierunt: V.c. obligauerũt: non placet.

[l] L. ebrios sobr. & ita v.c.

[m] V.c. conferti cibo.

[n] V.c. & pœnam, iamdiu, &c. libidini, debitam.

[o] V.c. Nulla enim est n.

bellum populo R. [a] *inferre possit; omnia sunt externa, vnius virtute, terra, marique pacata; domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt:* [b] *intus inclusum periculum est: intus est hostis; cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum; quæ sanari poterunt* [c] *quacunq; ratione sanabo; quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem ciuitatis* [d] *manare. Proinde aut exeant, aut quiescant: aut, si & in vrbe, & in eâdem mente permanent: ea, quæ merentur, expectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, à me* [e] *in exiliũ eiectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem: istos ipsos eijcerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atq; ire in exilium iussus est,* [f] *paruit. Quid, quòd hesterno die, cùm domi meæ pænè interfectus essem: senatus in ædem Iouis Statoris* [g] *vocaui: rem omnem ad patres conscriptos detuli; quo cùm Catilina venisset: quis eum senator appellauit? Quis salutauit? Quis denique ita adspexit, vt perditum ciuem, ac non potiùs, vt importunissimum hostem? Quin etiam principes eius ordinis partem illam subselliorũ, ad quam ille accesserat, nudam, atq; inanem reliquerunt. Hîc ego vehemens ille consul: qui verbo ciueis in exilium eijcio, quæsiui à Catilina,* [h] *nocturno conuentu apud M. Leccam fuisset, néc ne. Cùm ille, homo audacissimus, conscientia conuictus, primò reticuisset: patefeci cetera: quid ea nocte egisset,* [i] *vbi fuisset,* [k] *quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, docui; cùm hæsitaret,* [l] *cùm cunctaretur:* [9] *quæsiui, quid dubitaret eò proficisci, quò iampridem pararat: cùm arma, cùm secureis, cùm fasceis, cùm tubas, cùm signa militaria, cùm Aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exulium eijciebam,* [1] [o] *quem iam* [m] *ingressũ in bellum esse videbam? Etenim credo,* [n] *Manlius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo R. suo nomine, indixit: & illa castra nunc non Catilinam ducem expectant: & ille eiectus in exiliũ, se Massiliam, vt aiunt, non in hæc castra conferet. O condicionem miseram, non modò administrandæ, verùm etiam conseruandæ reip. Nunc, si L. Catilina, consilijs, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus, subitò pertimuerit, sententiam mutauerit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abiecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugam,* [o] *atque in exilium converterit: non ille à me spoliatus armis audaciæ, non* [p] *obstupefactus, ac perterritus mea diligentia, non de spe, conatúsque depulsus, sed indemnatus, innocens,* in

[a] V. c. facere poss. & ita L.
[b] Fort intus periculũ est.
[c] Al. quaque rat. san.
[d] V.c. permanare.
[e] L. eiectum in exulium esse.
[f] L. paruit, quieuit. Hesterno die, &c.
[g] L. conuocaui.
[h] Al. an nocturno conuentu.
[i] Q. lib. vet. non habent, vbi fuisset.
[k] L. quid in proximam constit.
[l] V.c. cùm teneretur: & ita L.
[m] L. esse in bellum videbam; & ita v.c.
[n] L. credo, iste centurio.
[o] L. atque exulium.
[p] Q. v.c. obstipefactus, ac perterr.

in exilium eiectus à consule, vi, & minis esse dicetur: & erunt, qui, illum, si hoc fecerit, non improbum, [a] sed timidum: me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, huius inuidię, falsę atq; iniquę, tempestatē subire, dummodo à vobis huius horribilis belli, ac nefarij periculū depellatur. Dicatur sanè eiectus esse à me, dummodo eat in exiliū; sed mihi credite, non est iturus. Nunquam ego à dijs immortalibus optabo, [b] Quirites, inuidiæ meæ [c] leuandæ causa, vt L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis: multóq; magis illud timeo, ne mihi sit inuidiosum aliquando, quòd illum emiserim, [d] potiùs, quàm quòd eiecerim: sed cùm sint homines, qui illum, cùm profectus sit, eiectum esse dicant, ijdem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quàm ad Massilienseis ire malit. Ille autem, si mehercules, hoc, quod agit, nunquam antè cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quàm exulem viuere; nunc verò, cùm ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem, cogitationémq; acciderit, nisi quòd viuis nobis Roma profectus est: optemus potiùs, vt eat in exilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de vno hoste loquimur: & de eo hoste, qui iam fatetur se esse hostem: & quem, quia, quod semper volui, murus interest non timeo: de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? Quos quidem ego, si vllo modo fieri [e] posset, non tam vlcisci studeo, quàm sanare, & ipsos placare reip. neque, id quare fieri non possit, si me audire [f] voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam consilij, atq; orationis meæ, si quā potero, afferam. [g] Primùm est eorum, qui magno in ære alieno, maiores etiam possessiones habent: quarum amore adducti, dissolui nullo modo possunt. Horū hominū species est honestissima: sunt enim locupletes: voluntas verò, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificijs, tu argento, tu familię, tu rebus omnibus ornatus, & copiosus sis: & dubites [h] aliquid de possessione detrahere, [i] ac fidem acquirere? Quid enim expectas bellum? quid? ergo in vastatione omniū tuas possessiones sacrosanctas futuras [k] putas? an tabulas nouas? errant, qui istas à Catilina expectant: meo beneficio tabulę nouæ proferentur, verū auctionariæ. Neq; enim isti, qui possessiones habēt, alia ratione vlla salui esse possunt. Quod si maturiùs facere voluissent, neq; (id quod stultissimū est) certare cū vsuris fructibus prędiorum: [l] locupletioribus his, & melioribus ciuibus vteremur.

[a] L. sed miserum: & ita omnes v.c.

[b] Q. lib. v. non habent Quirites.
[c] Q. lib. v. releuandæ c.
[d] Abest ab omnib. lib. vet.

[e] L. possit, & ita v.c.
[f] L. volent.

[g] L. Vnum genus est eorum.
[h] Tres v.c. non habent, aliquid.
[i] L. ad fidem acquirere? & ita v.c.
[k] Q. v.c. putas? tabulas nouas.
[l] L. & locupletioribus his, & m. & ita v.c.

vteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quòd aut deduci de sententia [a] possunt: aut si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra remp. quàm arma laturi. Alterum genus est eorũ, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationẽ tamen [b] expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta rep. desperant, perturbata [c] consequi se posse arbitrantur. [d] Quibus hoc præcipiendum videtur, vnum scilicet & idem, [e] quod ceteris omnibus vt desperent, se id, quod conantur, consequi posse: primùm omnium me ipsum vigilare, adesse, prouidere reip. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea [f] copias militum: deos deniq; immortaleis huic inuicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ vrbi, contra tantam vim sceleris, [g] præsenteis auxilium esse laturos. Quòd si iam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere vrbis [h] & sanguine ciuium, quæ mente conscelerata, ac nefaria [i] concupierunt, [k] se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? Non vident [l] se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitiuo alicui, aut gladiatori concedi sit necessè? Tertium genus est ætate [m] iam confectum, exercitatione robustum: quo ex genere [n] est ipse Manlius, cui nunc Catilina [o] successit. 11 Hi sunt homines ex ijs colonijs, quas Fesulis Sylla constituit: quas ego vniuersas, ciuium esse optimorum, & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis, [p] repentinisq; pecunijs sumtuosiùs, insolentiùsque iactarunt hi dum ædificant, tanquam beati: [q] dum prędijs, lecticis, familijs magnis, conuiuijs, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, vt, si salui esse velint, Sylla sit ijs ab inferis excitandus; qui etiã nonnullos agresteis, homines tenueis, atq; egenteis in eandẽ illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego vtrosq;, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorúmq; pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, ac proscriptiones, & dictaturas cogitare. Tantus enim illorũ temporum dolor inustus est ciuitati, vt iam ista non modò homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur. Quartum genus est sanè varium, [r] & mistum, & turbulentum: qui iam pridem premuntur: qui nunquam [s] emergent: qui partim inertia, partim malè gerendo negotio, partim etiam sumtibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimonijs, iudicijs, [t] proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex vrbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acreis, quàm infitiatores

[a] Q.v. c. facilè possunt.
[b] Al. expetũt.
[c] L. se consequi posse.
[d] Al. Quibus præcipiendum vid.
[e] V.c. quod reliquis omnib.
[f] L. militum copias.
[g] V.c. præsentis.
[h] L. & in sanguine ci. & ita v.c.
[i] Q.v.c. concupiuerunt.
[k] L. consules se aut dictatores, &c, & ita v.c.
[l] L. id se cupere, quod si adepti sint, fug. & ita v.c.
[m] V.c. affectũ sed tamen exerc. Al. v.c. effætum, sed tamen exerc.
[n] V. c. iste est Manl. & ita L.
[o] L. v. c. succedit.
[p] L. ac repẽtinis pec.
[q] L. dum prędijs lectis, familijs magnis, conuiuijs apparatis delecti & ita v.c.
[r] Al. & mixtum, & turb.
[s] V.c. emergunt. Al. se emergunt.
[t] V.c. proscriptione.

lentos

lentos esse arbitror; qui homines primum, si stare non possunt, corruant: sed ita, vt non modò ciuitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant; nam illud non intelligo, quamobrem, si viuere honestè non possunt [a] *perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros se cum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est* [b] *paricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego à Catilina non reuoco;* [c] *nam neque diuelli ab eo possunt: & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ita multi, vt eos capere carcer non possit.* 12 *Postremum autem genus est, non solùm numero, verùm etiam genere ipso,* [d] *atque vita: quod proprium est Catilinæ:* [e] *de eius delectu, immò verò de complexu eius, ac sinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbeis, aut benè barbatos videtis:* [f] *manicatis, & talaribus, ac tritis tunicis:* 13 *velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cenis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes impuri, impudicique versantur; hi pueri tam lepidi, ac delicati, non solùm amare, & amari,* [g] *neque cantare,* [h] *& saltare, sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiam si Catilina perierit,* [i] *scitote hoc in rep. seminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid sibi isti miseri volunt? Num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? Quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim iam noctibus? Quo autem pacto illi Apenninum atque illas pruinas, ac niueis perferent? Nisi idcirco se faciliùs hiemem toleraturos putant,* [k] *quòd in conuiuijs nudi saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum,* [l] *cùm hanc sit habiturus Catilina* 14 *scortatorum cohortem prætoriam. Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrósque exercitus: & primùm gladiatori illi confecto & saucio, consules, imperatorésque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum eiectam* [m] *ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, ac robur educite;* 15 *iam verò vrbes coloniarum, ac municipiorum respondebunt Catilinæ* [n] *tumulis siluestribus. Neque verò ceteras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopia, atque egestate* [o] *debeo conferre. Sed si, omissis his rebus* [p] *omnibus, quibus nos* [q] *suppeditamus, eget ille, senatu, equitibus R.* [r] *populo, vrbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, prouincijs omnibus, exteris nationibus,* [s] *si inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus:*

[a] V.c.turpiter perire velint.
[b] Libri.vulg. parricidarũ.
[c] L. nam neque ab eo diuelli poss.
[d] L. atque vita: proprium Catilinæ.
[e] L.de eius delectu, immò verò &c.
[f] L. manicatis, & talarib. tunicis; velis amict. & ita v.c.
[g] V.c.neque saltare, & cantare, sed.
[h] Al. & psallere.
[i] V.c.scitote in rep. semin. Catil.
[k] L.quòd nudi in conuiuijs salt. & ita v.c.
[l] L.cum hanc sit hab. Catil. cohortem scortorum præt. & ita v.c.
[m] V.c.& debil.
[n] Al.cumulis.
[o] V.c.conferre debeo.
[p] V.c.non habet vocem, omnib.
[q] Al.quibus nos superamus. v.c.suppeditamur, & ita L.
[r] Vox, populo, abest à v.c.
[s] V.c.si, his reb. omissis, &c. & ita v.c.

ex eo ipso, quàm valde illi taceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: [a] *denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant* [b] *cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauia, cum temeritate, cum vitijs omnibus: postremò copiæ cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In huiusmodi certamine ac prælio, nónne, etiam si hominum studia deficiant, dij ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus, tot, & tanta vitia superari? Quæ cùm ita sint, Quirites, vos, quemadmodum* [c] *iam antea dixi, vestra tecta custodijs, vigilijsque defendite: mihi, vt vrbi* [d] *sine vestro motu, ac sine vllo tumultu, satis esset præsidij, consultum,* [e] *ac prouisum est. Coloni omnes, municipesque vestri, certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facilè vrbeis suas, fineisque defendent: gladiatores,* [f] *quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putauit, quàmquam* [g] *meliore animo sunt, quàm pars patriciorum, potestate tamen in vestra continebuntur. Q. Metellus,* [h] *quem ego prospiciens hoc, in agrum* [i] *Gallicanum, Picenúmque præmisi, aut opprimet hominem, aut omneis eius motus, conatúsque prohibebit; reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, iam ad senatum referemus; quem vocari videtis. Nunc illos, qui in vrbe remanserunt, atque adeò qui contra vrbis salutem, omniúmque vestrum, in vrbe à Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen quia nati sunt ciues, monitos etiam, atq; etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectauit, vt id, quod latebat, erumperet; quod reliquum est, iam non possum obliuisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his viuendum, aut pro his esse moriendum; nullus est* [k] *portæ custos, nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt:* [l] *qui verò in vrbe se commouerit, cuius ego non modò factum, sed inceptum vllum, conatúmue contra patriam deprehendero: sentiet in hac vrbe esse consules vigilanteis, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem: quem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum maiores nostri esse voluerunt. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites,* [m] *vt res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum, ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum,* [n] *ac maximum, me vno togato duce & imperatore, sedetur; quod ego sic administrabo,*

[a] V. c. hinc denique æquitas.
[b] V. c. cum iniquitate, lux. ign. tem. vit. omn.
[c] V. c. iam antea, vestra t.
[d] L. sine vestrò metu, & ita v. c.
[e] Al. atque prouis.
[f] V. c. quam sibi ille manum certissimam fore p. & ita L.
[g] Al. animo meliore sunt.
[h] L. quem ego hoc prospiciens, in agr. & ita v. c.
[i] V. c. Gallicum.
[k] L. portis custos, & ita v. c.
[l] L. qui verò se in vrbe comm.
[m] V. c. vt maximæ res.
[n] V. c. & maximum, &c. & ita L.

nistrabo. Quirites, vt, si vllo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac vrbe pœnam sui sceleris sufferat. Sed si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessariò de hac animi lenitate deduxerint: illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam insidioso bello vix optandum [a] videtur, vt ne quis bonus intereat, paucorúmque pœna vos omnes [b] iam salui esse possitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consilijs fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis, & non dubijs deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem, sententiámque sum ingressus: qui iam non procul, vt quondam solebant, [c] ab extero hoste, atque longinquo, sed hîc præsentes suo numine, atque auxilio, sua templa, atque vrbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, vt, quam vrbem, pulcherrimam, florentissimam, potentissimámque esse voluerunt, hanc, omnibus hostium copijs, terra, maríque superatis, à perditissimorum ciuium nefario scelere defendant.

[a] L. & v. c. videretur.
[b] Iam, abest à v. c.
[c] L. ab externo hoste, &c. & ita v. c.

IN

IN L. CATILINAM, AD QVIRITES.

ORATIO XXI.

EMPVBLICAM, *Quirites, vitámque omnium vestrûm, bona, fortunas, coniuges, liberósque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperij, fortunatissimam, pulcherrimámque vrbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consilijs,* [a] *periculísque meis,* [b] *ex flamma, atque ferro, ac pænè* [c] *ex faucibus fati ereptam, & vobis conseruatam, ac restitutam videtis. Et, si non minùs nobis iucundi, atque illustres sunt ij dies, quibus conseruamur, quàm illi, quibus nascimur, quòd salutis certa lætitia est, nascendi incerta condicio: & quòd sine sensu nascimur, cum voluptate* [d] *conseruamur: profectò, quoniam illum, qui hanc vrbem condidit.* [e] *Romulum, ad deos immortaleis beniuolentia, famáque sustulimus: esse apud vos, posterósque vestros in honore,* [f] *debebit is, qui eandem hanc vrbem conditam, amplificatámq; seruauit; nam totius vrbis templis, delubris,* [g] *tectis omnibus subiectos propè iam igneis, circumdatósque restinximus: ijdémque* 1
gladios in remp. [h] *destrictos retudimus, mucronésque eorum à iugulis vestris* [i] *reiecimus. Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta,* [k] *compertáq; sunt per me, vobis iam exponam breuiter, Quirites: vt & quanta, & quàm manifesta, & qua ratione inuestigata, & comprehensa sint,* [l] *vos, qui ignoratis, ex actis scire possitis. Principio, vt Catilina paucis antè diebus erupit ex vrbe, cùm sceleris sui socios, & huiusce nefarij belli acerrimos duces Romæ reliquisset: semper vigilaui, & prouidi, Quirites, quemadmodum in tantis, tam absconditis insidijs salui esse possemus. Nam tum, cùm ex vrbe Catilinã eijciebam (non enim iam vereor huius verbi inuidiam, cùm illa magis sit timenda,* [m] *quòd viuus egressus est) sed tum, cùm illum exterminari volebã: aut reliquã coniuratorũ manum simul exituram,* 2
[n] *aut eos, qui remansissent, infirmos sine illo, ac debileis fore putabam. Atque ego, vt vidi, quos maximo furore, & scelere esse inflammatos sciebam,* [o] *eos esse nobiscum, & Romæ remansisse: in eo omneis dies, noctésque consumsi, vt, quid agerent, quid molirentur, sentirem, ac viderem: vt, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem*

[a] V. c. periculis meis.
[b] V. c. è flamma.
[c] V. c. è faucib.
[d] V. c. seruamur.
[e] Vox, Romulum, etiã à nostris vet. c. abest.
[f] Libri vulg. debebit dies is, qui eand.
[g] L. tectis, ac mœnibus subiectos, &c. & ita v.c.
[h] Libri vulg. districtos ret.
[i] V. c. deiecimus.
[k] Al. comperta sunt p.
[l] L. vos, qui ignoratis, & expectatis, scire poss.
[m] L. quòd viuus exierit.)
[n] V. c. aut eos, qui restitissent, inf. & ita L.
[o] V. c. eos nobiscum esse.

tudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, [a] vt tum demum animis, salutique vestræ prouideretis, cùm oculis maleficium ipsum videretis. Itaque vt comperi, legatos Allobrogum, belli transalpini, & tumultus Gallici excitandi causa, à P. Lentulo esse solicitatos, [b] eósque in Galliam ad suos ciueis, [c] eosdem itinere, cum literis, mandatísque, ad Catilinam esse missos, comitémque ijs [d] adiunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putaui, vt, quod erat difficillimum, quódque ego semper optabam à dijs immortalibus, tota res non solùm à me, sed etiam à senatu, & à vobis [e] manifestè deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum, [3] [f] & C. Pontinum, prætores fortissimos, atque amantissimos reip. viros, [g] ad me vocaui: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de rep. præclara, atque egregia sentirent, sine recusatione, ac sine vlla mora negotium susceperunt, &, cùm aduesperasceret, occultè ad pontem Miluium peruenerunt: atque ibi in proximis villis [h] ita bipartiti fuerunt, vt Tiberis inter eos, & pons interesset. [i] Eòdem autem & ipsi sine cuiusquam suspicione multos forteis viros eduxerunt, & ego [k] de præfectura Reatina complureis [l] delectos adolescenteis, [m] quorum opera vtor assiduè in reip. [4] præsidio, cum gladijs miseram. Interim tertia ferè vigilia exacta, [n] cùm iam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, vnáque Vulturcius: fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladij, & à nostris [o] res erat prætoribus nota solis: ignorabatur à ceteris. Tum interuentu [p] Pontini, atque Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur; literæ, quæcunque erant in eo comitatu, integris signis, prætoribus traduntur: ipsi comprehensi, ad me, cùm iam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum [q] improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium, statim ad me, [r] nihil tum suspicantem, vocaui. Deinde item [s] arcessitur P. Statilius, & post eum C. Cethegus; tardissimè autem Lentulus venit, credo quòd [t] literis dandis, præter consuetudinem, proxima nocte vigilarat. Cùm verò summis, ac clarissimis huius ciuitatis viris, qui audita re, frequentes ad me manè conuenerant, [u] literas à me priùs aperiri, quàm ad senatum [x] referri, placeret: ne, si nihil esset inuentum, temerè à me tantus tumultus iniectus ciuitati videretur: negaui me esse facturum, vt de periculo publico, non ad consilium publicum rem inte-

a L. vt tum demum animis saluti vestræ prouideretis.
b V. c. eósque ad suos ciueis, in Galliam.
c v.c. eodémque itinere.
d V.c. adiunctum esse T. Vulturcium.
e V. c. manifestò.
f L. & C. Pomtinum, præt. Al. & C. Pomtinium, pr.
g V.c. ad me aduocaui: rem exposui.
h V. c. bipartiti ita fuer.
i Al. Eòdem autem tempore, & ipsi.
k L. ex præfectura.
l Fort. dilectos adolesc.
m L. quorum opera vtor assiduè in rep. præsidio, &c.
n Al. cùm iã pontem magno com.
o L. res prætoribus erat nota solis & ita v. c.
p L. Pomtini. Al. Pomtinij.

q L. machinatorem improbiss. & ita v. c. r L. nihil dum tale susp. s V. c. arcessitus est P. St. & ita L. t L. in literis dandis, &c. u V.c. literas priùs à me. x Q. v. c. deferri, pl. L. referre, pl. & ita al. v. c.

gram

gram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent: tamen ego non arbitrabar in tantis reip. periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, vt vidistis, coëgi. Atque interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, misi, qui ex ædib. Cethegi, si quid telorum esset, efferret; [a] ex quibus ille maximum sicarum numerum, & gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: [b] fidem ei publicam, iussu senatus, dedi: hortatus sum, [c] vt ea, quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, 5 [d] cùm vix se ex magno timore recreasset, à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & literas, vt seruorũ præsidio vteretur, & ad vrbem quàm primùm cum exercitu accederet: id autem eo consilio, vt, cùm vrbem omnibus ex partibus, quemadmodum adscriptum, distributúmque erat, incendissent, cædémque infinitam ciuium fecissent: præstò esset ille, qui & fugienteis exciperet, & se cum his vrbanis ducibus coniungeret. Introducti autem Galli, iusiurandum sibi, & literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his, & à L. Cassio esse scriptum, vt equitatum in Italiam quàm primùm mitterent: pedesteris sibi copias non futuras: Lentulum autem sibi confirmasse [e] ex fatis Sibyllinis, Haruspicúmque responsis se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnũ huius vrbis, atq; imperium peruenire esset necesse: Cinnam ante se, & Syllam fuisse: eundémque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum huius vrbis, atq; imperij, qui esset [f] decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolij autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controuersiam fuisse dixerunt, quòd, cùm Lentulo, [g] & ceteris, Saturnalibus cædem fieri, atq; vrbem incendi placeret, Cethego nimiùm id longum videretur. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri iussimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primùm ostendimus Cethego; signum cognouit; nos linum incidimus? legimus: erat scriptum [h] ipsius manu, & Allobrogum senatui, & populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, vt item illi facerent, 6 quæ sibi [i] legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, [k] qui paulo antè aliquid de gladijs, ac sicis, quæ apud illum itidem erant deprehensæ, respondisset, dixissetque se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse: recitatis literis debilitatus, atque abiectus, conscientia conuictus, repentè conticuit. [l] Introductus Statilius, cognouit manum, signum suum. Recitatæ sunt tabellæ in eandem ferè sententiam: confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo: & quæsiui, cognosceretne signum. Annuit. Est verò, inquã, signum quidem notum, imago aui tui, clarissimi

[a] Q.v.c. è quibus.
[b] V.c. fidem publicam, iussu.
[c] Q.v.c. vt quæ sciret.
[d] Vt cùm se ex magno timore vix recreasset, &c. Al.v.c. ex magno timore vix recepisset, à P.
[e] Q.v.c. lib. Sibyllinis.
[f] V.c. annus decimus.
[g] V.c. & alijs.
[h] L. ipsius manu Allobrogum, &c.
[i] V.c. legati eorum recepissent; & ita L.
[k] V. c. qui paulo antè aliquid tamen de glad. & ita L.
[l] V.c. Introductus est Statilius: cognouit & signũ, & manum suam. R. & ita L.

viri, qui amauit vnicè patriam, & ciueis suos: quæ quidem te à tanto scelere etiam muta reuocare debuit. Leguntur eàdem ratione ad senatum Allobrogum, populúmque literæ; si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille quidem primò negauit: pòst autem aliquanto, [a] toto indicio exposito, atque edito, surrexit: quæsiuit à Gallis, [b] quid sibi esset cum ijs: quamobrem domum suam venissent: itémque à Vulturcio; qui cùm illi breuiter, constantérque respondissent, [c] per quem ad eum, quotiésque venissent: quæsiséntque ab eo, nihílne secum esset [d] de fatis Sibyllinis locutus: [e] tum subitò ille, scelere demens, [f] quanta vis conscientiæ esset, ostendit; nam, cùm id posset infitiari, repentè, præter opinionem omnium, confessus est; ita eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam, propter vim sceleris manifesti, atque deprehensi, impudentia, qua superabat omneis, improbitásque defecit. Vulturcius verò subitò proferri literas, atque aperiri [g] iussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atq; ibi [h] vehementissimè perturbatus Lentulus, [i] tamen signum, & manum suam cognouit; erant autem [k] scriptæ sine nomine sed ita: QVI SIM EX EO, QVEM AD TE MISI, [l] COGNOSCES. CVRA, VT VIR SIS, ET COGITA, QVEM IN LOCVM SIS PROGRESSVS: [m] ET VIDE, QVID [n] IAM TIBI SIT NECESSE. [o] CVRA, VT OMNIVM TIBI AVXILIA ADIVNGAS, ETIAM INFIRMORVM. Gabinius deinde introductus, cùm primò impudenter respõdere cœpisset, ad extremum nihil ex ijs, quæ Galli insimulabant, negauit. Ac mihi quidem, Quirites, cùm illa certissima [p] sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique vniuscuiusque confessio: tum multo [q] illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas; sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se adspiciebant, vt non iam ab alijs indicari, [r] sed ipsi à se viderentur. Indicijs expositis, atq; editis, Quirites, senatum consului [s] de summa reip. quid fieri placeret. Dictæ sunt à principib. acerrimæ, ac fortissimæ sententiæ, quas senatus [t] sine vlla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum S.C. ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primùm mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quòd virtute, consilio, prouidentia mea, resp. periculis sit [u] maximis liberata: deinde [x] L. Flaccus, & C. Pomtinus, prætores, quòd eorum opera forti, fidelique vsus essem, meritò, ac iure laudantur: atque etiam viro forti, collegæ meo, [y] C. Antonio, laus impertitur,

[a] L. toto iam indicio exp.
[b] L. quid sibi rei esset cũ ijs
[c] V.c. per quę non pl.
[d] V.c. de libr. Sibyl. & ita L.
[e] L. tum ille subitò, scel.
[f] L. quanta conscientiæ vis esset.
[g] V.c. iubet.
[h] V.c. perturbatus Lentulus vehementissimè, tamẽ.
[i] L. tamen & signum, & m.
[k] Vox, scriptæ, abest à quibusd. cod. antiq.
[l] Q.v.c. SCIES.
[m] ET, abest à q.v.c.
[n] Q.v.c. TIBI IAM.
[o] Q.v.c. ET CVRA.
[p] L. visa sunt & ita v.c.
[q] Q.v.c. certiora illa.
[r] V.c. sed indicare se ipsi viderentur, & ita L.
[s] L. de summa rep. quid.
[t] L. sine vlla varietate est secutus, & ita v.c.
[u] Q.v.c. summis.
[x] L. L. Flaccus, & Pomtinus, pr. quòd.
[y] C. Antonio, abest etiam à nostris v.c.

ritur, quòd eos, qui huius coniurationis participes fuissent, à suis [a] &, reip. consilijs remouisset; atq; ita censuerunt, vt P. Lentulus, cùm se prætura abdicasset, tū in custodiā traderetur: itémq; vti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erant, in custodiā [b] traderentur: atq; idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationē incendendæ vrbis depoposcerat: in [c] M. Cæpariū, cui ad sollicitandos pastores, Apuliam esse attributā, erat indicatum: in P. Furium, qui est [d] ex his colonijs, quas Fesulas L. Sylla deduxit: [e] ⁊ in Q. Mantium Chilonem, qui vnà cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogū sollicitatione versatus: in P. Vmbrenū, libertinum hominē, à quo primùm Gallos ad Gabiniū perductos esse constabat. Atq; ea lenitate senatus est vsus, Quirites, vt ex tanta coniuratione, tantáque vi, ac multitudine domesticorū hostium, nouem hominū perditissimorum pœna, rep. conseruata, reliquorum menteis sanari posse arbitraretur. Atq; etiā supplicatio dijs immortalibus pro singulari eorū merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primùm post hanc vrbē conditā togato contigit: & his decreta verbis est, quòd vrbē incēdijs, cæde ciueis, Italiam bello liberassem. Quæ supplicatio [f] si cum ceteris conferatur, [g] Quirites, hoc intersit, quòd ceteræ bene gesta, hæc vna, conseruata rep. constituta est. Atq; illud, quod faciēdum primùm fuit, factū, atq; transactū est; nam P. Lentulus, quanquā patefactus indicijs, [h] & confessionibus suis, iudicio senatus, non modò prætoris ius, verùm etiam ciuis amiserat: tamen magistratu se abdicauit: vt, quæ religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, [i] quo minùs C. Glauciā, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in priuato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc, quoniam, Quirites, [k] sceleratissimi, periculosissimíque belli nefarios duces captos iam, & cōprehēsos tenetis, existimare debetis, omneis Catilinæ copias, [l] omnes spes, atque opes, his depulsis vrbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cum ex vrbe pellebam, hoc prouidebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassij adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat [m] vnus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum mœnibus vrbis continebatur, omnia norat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum: consilio autem neque lingua, neque manus deerat. [n] Iam ad certas res conficiendas certos homines delectos, ac descriptos habebat; neque verò cùm aliquid [o] mandauerat, confectum putabat; nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem

[a] V.c.& à reip.
[b] L.darentur.
[c] Al.Q.Cæparium.
[d] Al.ex his colonis, quos.
[e] L.Q.Mogilium Chilonem,qui.
[f] L.si cum ceteris supplicationibus conf.& ita v.c.
[g] Vox,Quirites,abest à v.c.
[h] Abest copulatio,&,à v.c.
[i] V.c.quo minùs Glauciam.
[k] Q.v.c.consceleratissimi.
[l] V.c.omneis spes,opésque de puls.
[m] V.c.timendus vnus ex his omn.& ita L.
[n] L.Iam ad certas res conf.& ita v.c.
[o] V.c.mandaret.

tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidijs in castrense latrocinium compulissem ([a] dicam id, quod sentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à ceruicibus vestris depulissem. Non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tanto antè [b] exitium, ac fati diem reip. denuntiasset, neque commisisset, vt signum, vt literæ suæ testes denique manifesti sceleris deprehenderentur; quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, vt nullum in priuata domo furtum vnquam sit tam palàm inuentum, quàm hæc [c] tanta in rep. coniuratio, manifestò inuenta, atque deprehensa est. Quòd si Catilina in vrbe ad hanc diem remansisset: quanquam, quoad fuit, omnibus eius consilijs occurri, atque obstiti, tamen, vt leuissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos vnquam, dum ille in vrbe hostis fuisset, tantis periculis remp. [g] tanta pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, vt deorum immortalium nutu, atque consilio & gesta, & prouisa esse videantur; ídque cùm coniectura consequi possumus, quòd vix videtur [d] humanis consilijs tantam molem rerum gubernatio consequi potuisse; tum verò ita præsentes his temporibus opem, & auxilium nobis tulerunt, vt eos pænè oculis videre possemus. Nam, vt illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faceis, ardorémque cæli, [e] fulminum iactus, vt terræmotus, ceteráque, [f] quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, vt hæc, quæ nunc fiunt, canere dij immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum est. Nam profectò memoria tenetis, Cotta, & Torquato COSS. complureis in Capitolio turreis de cælo esse percussas, cum & simulacra deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum deiectæ, & legum æra liquefacta; tactus est etiam ille, qui hanc vrbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio paruum, [g] atque lactantem, vberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore, cùm haruspices ex tota Etruria conuenissent, cædeis, atque incendia, & legum interitum, & bellum ciuile, ac domesticum, & totius vrbis, atque imperij occasum appropinquare dixerunt, nisi dij immortales omni ratione placati, suo numine propè fata ipsa flexissent. Itaque illorum responsis tunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res vlla, quæ ad [h] placandum deos pertineret, prætermissa est: ijdemque iusserunt, simulacrum Iouis facere maius, & in excelso collocare, & contrà, atque antè fuerat, ad orientem conuertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum, & forum, curiámq;

con-

[a] Al. (dicam, quod sentio Quirites.)

[b] L. exitij, ac fati diem reip.

[c] Libri vulg. tãta in remp. coniur.

[d] L. humani consilij tantarum rerum gubernatio esse potuisse.

[e] L. vt fulminum iactus, vt terræmotus relinquam, vt omittam cetera, quæ tam m.

[f] Al. quæ ita multa.

[g] L. atque lactentem.

[h] Q. v. c. ad placandos d.

conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clàm essent inita contra salutem vrbis, atque imperij illustrarentur, ut à S.P.Q.R. perspici possent. [a] Atque illud ita collocandum [b] consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque à superioribus consulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hîc quis potest esse, Quirites, tam auersus à vero, [c] tam præceps, tam mente captus, qui neget hæc omnia, quæ videmus, præcipuéque hanc vrbem, deorum immortalium nutu, atque potestate administrari? Etenim cùm esset ita responsum, [d] cædeis incendia, interitúmq; reip. comparari, & ea à perditis ciuibus, quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modò cogitata à nefarijs ciuibus, verùm etiam suscepta esse sensistis. Illud verò nónne ita præsens est, ut nutu Iouis optimi maximi factum esse videatur, ut, cùm hodierno die manè per forum meo iussu & coniurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur: eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atq; ad vos, senatúmque conuerso, omnia & senatus, & vos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata, & patefacta vidistis. Quo etiam maiore sunt isti odio, supplicióq; digni, qui non solùm vestris domicilijs, [e] atque tectis, sed etiam deorum templis, atq; delubris sunt funestos, ac nefarios igneis inferre conati: quibus ego si me restitisse dicam, nimiùm mihi sumam, & non sim ferendus; [f] ille, ille Iupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, [g] ille hanc vrbem, ille vos omneis saluos esse voluit; dijs ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatémq; suscepi, atque ad hæc tanta indicia perueni. Iam verò illa Allobrogum [h] sollicitatio, sic à Lentulo, ceterísque domesticis hostibus, tanta res, tam dementer credita & ignotis, & barbaris, commissæq; literæ nunquam essent profectò, nisi à dijs immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid verò? ut homines Galli ex ciuitate malè pacata, quæ gens vna restat, quæ populo R. bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperij, & rerum amplissimarum vltrò sibi à patricijs hominibus oblatam negligerent, vestrámque salutem suis opibus anteponerent: [i] id nónne diuinitùs factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnãdo, sed tacendo superare potuerunt? Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia puluinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cũ coniugibus, ac liberis vestris. Nam multi sæpè honores dijs immortalibus iusti habiti sunt, ac debiti, sed profectò iustiores nunquam. [k] Erepti enim ex crudelissimo, ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, togati, me vno togato duce, & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omneis

[a] Q. libri vet. Atque illud signum ita coll.
[b] Al. lib. vet. consules illi locauerunt: sed t. & ita L.
[c] L. tam præceps furore, tam.
[d] Al. cædem incendia, interitúmque reip. comparari, & ea per ciueis: quæ tum propt.
[e] Q. v. c. tectisque sed.
[f] V. c. ille Iupiter, & ita L.
[g] Q. v. c. ille cunctam vrbem.
[h] L. sollicitatio ab Lentulo cet.
[i] L. id non diuinitus.
[k] Q. v. c. Erepti enim estis ex crud.

neis ciuileis dissensiones, neque solùm eas, quas audistis, sed & has, [a] quas vosmetipsi meministis, & vidistis: [9] L. Sylla P. Sulpicium [b] oppressit: [c] ex vrbe eiecit C. Marium, custodem huius vrbis: multósque forteis viros partim eiecit ex ciuitate, partim interemit. Cn. Octauius, COSS. armis ex vrbe collegam suum expulit; omnis hic locus aceruis corporum, & ciuium sanguine redundauit. Superauit postea Cinna cum Mario; tum verò, clarissimis viris interfectis, lumina ciuitatis extincta sunt. Vltus est huius victoriæ crudelitatem postea Sylla; [d] ne dici quidem opus est, quanta diminutione ciuium, & quanta calamitate reip. Dissensit M. Lepidus à clarissimo, & fortissimo viro Q. Catulo; attulit non tam ipsius interitus reip. luctum, quàm ceterorum. [e] Atque illæ dissensiones erant huiusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam remp. pertinerent; non illi nullam esse remp. sed in ea, quæ esset, se esse principes: neque hanc vrbem conflagrare, sed se in hac vrbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reip. quæsiuit, eiusmodi fuerunt, vt non reconciliatione concordiæ, [f] sed internecione ciuium dijudicatæ sint. In hoc autem vno post hominum memoriam maximo, crudelissimóque bello, quale bellum nulla vmquam [g] barbaria cum sua gente gessit: quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego constituta, vt omnes, qui salua vrbe salui esse possent, in hostium numero ducerentur: ita me gessi, Quirites, vt [h] omnes salui conseruaremini: &, cùm hostes vestri tantum ciuium superfuturum putassent, quantum infinitæ cædi restitisset: tantum autem vrbis, quantum flamma obire non potuisset: & vrbem, [i] & ciueis integros, incolumeísque seruaui. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquàm huius diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omneis triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia, condi, & collocari volo; nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique huiusmodi, quod etiam minùs digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inueterascent, & corroborabuntur: eandémque diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem vrbis, & ad memoriam consulatus mei, propagatam: vnóque tempore in hac rep. duos ciueis extitisse, quorũ alter fineis vestri imperij, non terræ, sed cæli regionibus terminaret: alter eiusdem imperij domicilium, sedémque seruaret. Sed, quoniam earum rerum, quas ego gessi, [k] non est eádem fortuna, atq; condicio, quæ illorum, qui externa

[a] Q.v.c. quas ipsimet mẽ.
[b] L. oppressit: C. Mariũ, custodẽ huius vrbis, multósq;, &c.
[c] Q.v.c. eiecit ex vrbe C. Mar.
[d] Fort. ne dici quidẽ potest quanta.
[e] V.c. Atque illæ tamen omnes dissẽsiones, erant eiusmodi Q.
[f] Al. sed interitione ciuium dijudic.
[g] Al. barbaries.
[h] For. vt omnes cõseruar.
[i] Q.v.c. & ciueis omneis integr.
[k] V.c. non ẽ ẽadẽ est fort.

terna bella gesserunt: [a] quòd mihi viuendum sit cum illis, quos vici ac subegi: isti hosteis, aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, 10 si ceteris [b] recta sua facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, prouidere; mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ, ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego prouidi: ne mihi noceant, vestrum est prouidere: quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil iam ab istis noceri potest; magnum enim est in vobis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in rep. dignitas, quæ me semper tacita defendet? magna vis est conscientiæ, quam qui negligent, cùm me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, vt non modò nullius audaciæ cedamus, sed etiam omneis improbos vltrò semper lacessamus. Quòd si omnes impetus domesticorum hostium depulsi à vobis, se in me vnum conuerterint: vobis [c] erit prouidendum, Quirites, qua condicione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint inuidiæ, periculisq; omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod iam ad vitæ fructum [d] possit acquiri, præsertim cùm neque in honore vestro, neq; in gloria virtutis quidquam videam altius, quò quidem mihi libeat, adscendere? Illud perficiam profectò, Quirites, vt ea, quæ gessi in cõsulatu, priuatus tuear, atq; ornem: vt, si qua est inuidia in conseruanda rep. suscepta, lædat inuidos, mihi valeat ad gloriam; denique ita me in rep. tractabo, vt meminerim semper quæ gesserim, curémq; vt ea virtute, non casu, gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam iam nox est, veneramini illum Iouem, custodem huius vrbis, ac vestrûm, atque in vestra tecta discedite: & ea, quamquam iam periculum est depulsum, tamen vt antè ac priori nocte fecistis, custodijs, vigiliisque defendite. Id ne vobis diutius faciendum sit, atque vt in perpetua pace esse possitis, prouidebo.

[a] Q. v. c. quod mihi cum his viuendũ est, q.
[b] V. c. sua rectè facta.
[c] Al. erit. videndum.
[d] L. possit acquiri, cùm præsertim neque in h.

IN L. CATILINAM IN SENATV.

ORATIO XXII.

IDEO, P.C. in me omnium vestrûm ora, atque oculos esse conuersos; video, vos non solùm de vestro, ac reip. verùm etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi iucunda in malis, & grata in dolore, vestra erga me voluntas; sed eam per deos immortaleis, [a] quæso deponite, atq; obliti salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc condicio consulatus data est, vt omneis acerbitates, omneis dolores, cruciatúsque perferrem: feram non solùm fortiter, [b] sed etiam libenter, dummodò meis laboribus, vobis, populóque R. dignitas, salúsque pariatur. Ergo sum ille consul, P.C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus, consularibus auspicijs consecratus: non curia, summum auxilium omnium gentium: non domus, [c] commune perfugium: non lectus, ad quietem datus: non denique [1] hæc sedes honoris, sella curulis, vnquam vacua mortis periculo atque insidijs fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore, in vestro timore, sanaui. Nunc, si hunc exitum consulatus mei dij immortales esse voluerunt, vt vos, P.C. populúmque Romanum [d] ex cæde misera: coniuges, liberósque vestros, virginésque Vestaleis ex acerbissima vexatione: templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrûm ex fœdissima [e] flamma: totam Italiam ex bello & vastitate eriperem: quæcumq; mihi vni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reip. fore putauit: cur ego non læter, meum consulatum ad salutem reip. propè fatalem extitisse? Quare, P.C. consulite vobis, prospicite patriæ, conseruate vos, coniuges, liberos, fortunásque vestras: populi R. nomen, salutémque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primùm debeo sperare, [f] omneis deos, qui huic vrbi præsident, [2] [g] pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiã esse; deinde, si quid obtigerit, æquo animo, paratóq; moriar; [3] neq; enim turpis mors forti viro potest accidere, neq; immatura cõsulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi, atq; amantissimi præsentis mærore nõ mouear, horúmq; omnium

[a] Verbum quæso, abest à q.v.c.

[b] V.c. verùm etiam libenter d. & ita L.

[c] Al. commune omnium hominum perfug.

[d] L. ex cæde miserrima.

[e] V.c. flama.

[f] Al. deos omneis.

[g] L. mihi pro eo, ac mereor, gratiam esse relaturos, deinde si quid.

omnium lacrymis, à quibus me circumsessum videtis; neque me à mentem non domũ sæpe reuocat exanimata vxor, abiecta metu filia, & paruulus filius, [a] *quem mihi videtur amplecti resp. tanquam obsidem consulatus mei: neque ille, qui expectans huius exitum diei, adstat in conspectu meo gener; moueor his rebus omnibus, sed in eam partem, vt salui sint* [b] *vobiscum omnes, etiam si vis aliqua me oppresserit, potiùs,* [c] *quàm & illi, & nos vnà cum rep. pereamus. Quare, P.C. incumbite ad reip. salutem: circumspicite omneis procellas, quæ impendent, nisi prouidetis; non T. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit; non C. Gracchus, que agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus,* [d] *qui C. Memmium occìdit, in discrimen aliquod, atque in vestræ seueritatis iudicium adducitur: sed tenentur ij, qui ad vrbis incendium, ad vestrûm omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt; tenentur literæ, signa, manus, denique vniuscuiusque confessio: sollicitantur Allobroges: seruitia excitantur: Catilina arcessitur: id est initum consilium, vt interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem* [e] *reip. nomen atque ad lamentandam tanti imperij calamitatem relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei confessi sunt vos multis iam iudicijs* [f] *iudicauistis: primùm, quòd mihi gratias egestis singularibus verbis: & mea virtute, atque diligentia, perditorum hominum patefactam* [g] *esse coniurationem decreuistis: deinde quòd P. Lentulum, vt se abdicaret prætura, coëgistis: tum quòd eum,* [h] *& ceteros, de quibus iudicauistis, in custodiam dandos censuistis: maximéque quòd meo nomine supplicationem decreuistis: qui honos togato habitus ante me est nemini.* [i] *Postremò quòd hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titóque Vulturcio dedistis amplissima: quæ sunt omnia eiusmodi, vt ij, qui in custodiam nominatim dati sunt sine vlla dubitatione à vobis damnati esse videantur. Sed ego institui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto, quid iudicetis: & de pœna, quid censeatis, illa prædicam, quæ sunt consulis. Ego magnum in rep. versari furorem, & noua quædam misceri, & concitari mala iam pridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi coniurationem à ciuibus, nunquam putaui. Nunc, quidquid est, quocunque vestræ mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad nos delatum sit, videtis; huic si paucos putatis assineis esse, vehementer erratis. Latiùs opinione disseminatum est hoc malum: manauit non solùm per Italiam, verùm etiam transcendit Alpeis, & obscurè serpens, multas iam prouincias occupauit; id opprimi sustentando, ac*

prolatando

[a] Libri. vulg. qui mihi videtur amplecti remp.

[b] Lib. vet. nobiscum.

[c] V.c. quàm & illi, & nos vnà reip. peste pereamus & ita L.

[d] Al. qui C. Mummium Al. qui C. Nummium L. qui C. Memmium vnum occidit.

[e] L. populi R. nomen.

[f] L. iudicastis: & ita v.c.

[g] Q.v. c. coniurationem esse d.

[h] V.c. ceterósque, de quib. iudicastis.

[i] Al. Postremò hesterno die.

prolatando nullo pacto potest: quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est. Video duas adhuc esse sententias: vnam D. Silani, qui censet, eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse mutandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam remouet, ceterorum suppliciorum omneis acerbitates amplectitur. Vterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa seueritate versatur. Alter eos, qui nos omneis, qui populum R. vita priuare conati sunt, qui delere imperium, qui populi R. nomen extinguere, 4 punctum temporis frui vita, & hoc communi spiritu, non putat oportere: atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos ciueis in hac rep. esse vsurpatum recordatur; alter intelligit, mortem à dijs immortalibus non esse supplicij causa constitutam: sed aut necessitatem naturæ, aut laborum, ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam inuiti, fortes [a] etiam sæpe libenter oppetiuerunt; vincula verò, & ea sempiterna, certè ad singularem pœnam nefarij sceleris inuenta sunt. [b] Itaque 5 municipijs dispertiri iubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare; decernatur tamen, si placet. Ego enim suscipiam, &, vt spero reperiam, [c] qui id, quod salutis omnium causa statueritis, non putet esse suæ dignitatis recusare. Adiungit grauem pœnam [d] municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribileis custodias circumdat, 6 [e] & digna scelere hominum perditorum sancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum leuare possit; eripit etiam spem, quæ sola hominem in miserijs consolari solet: bona præterea publicari iubet: vitam solam relinquit nefarijs hominibus: quam si eripuisset, multas vno dolore, animi, [f] ac corporis, & omneis scelerum pœnas ademisset. Itaque vt aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos eiusmodi quædam illi antiqui supplicia impijs constituta esse voluerunt: quòd videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam. Nunc, P.C. ego mea video quid intersit; si eritis secuti sententiam C. Cæsaris: quoniam hanc is in rep. viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minùs erunt, 7 hoc monitore, & auctore huiusce sententiæ mihi populares impetus pertimescendi, [g] sin illam alteram secuti eritis: nescio, an amplius mihi negotij contrahatur; sed tamen meorum periculorum rationes 8 [h] vtilitas reip. vendicat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas, & maiorum eius amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuæ in remp. voluntatis; intellectum est, quid intersit, 9 inter leuitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem. Video de istis, qui

[a] Tres v.c. sæpe etiam.
[b] Q.v.c. Itaque municipibus, disp. Al.v.c. Itaque municipijs disp. vt hic.
[c] Vnus v.c. quomodo id, quod.
[d] Q.v.c. municipijs.
[e] L. & dignas scelere hominum perditorum; sancit, ne quis.
[f] Q.v.c. atque corp.
[g] L. sin illam alteram: nescio, &c.
[h] L. vtilitas reip. vincat. H.

qui se populareis haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet ciuium R. sententiam ferat; is & nudiustertius in custodiam ciueis R. [10] *Cethegum, & Lentulum dedit, & supplicationem mihi decreuit, & indices hesterno die maximis præmijs affecit. Iam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium* [a] *decreuit, quid de tota re, & causa iudicarit. At verò C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de ciuibus Romanis constitutam: qui autem reip. sit hostis, eum ciuem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem* [b] *legis Semproniæ, iussu populi pœnas reip. dependisse;* [c] *idem etiam ipsum largitorem Lentulum, & prodigum, non putat, cùm de pernicie reip. & exitio huius vrbis tam acerbè, támque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus, atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris, vinculísque mandare: & sancit in posterum, ne quis huius supplicio leuando se iactare, & in perniciem reip. posthac popularis esse possit; adiungit etiam publicationem bonorum, vt omneis animi cruciatus, & corporis, etiam egestas, ac mendicitas consequatur. Quamobrem siue hoc statueritis: dederitis mihi comitem ad contionem,* [d] *populo R. carum, atque iucundum:* [e] *siue illam Silani sententiam sequi malueritis: facilè me, atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo, eam* [f] *multo leuiorem fuisse. Quanquam P.C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda, crudelitas? Ego enim de meo sensu iudico. Nam ita mihi salua rep. vobiscum perfrui liceat, vt ego, quòd in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moueor, (quis enim est me mitior? Sed singulari quadam humanitate, & misericordia. Videor enim mihi hanc vrbem videre lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium,* [g] *subitò vno incendio concidentem: cerno animo* [11] [h] *sepultam patriam, miseros, atque insepultos aceruos ciuium: versatur mihi ante oculos adspectus Cethegi, & furor, in vestra cæde bacchantis. Cùm verò mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est, purpuratum esse hunc Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem matrum familiâs, tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco: & quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me seuerum, vehementémq;* [i] *præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamiliâs, liberis suis à seruo interfectis, vxore occisa, incensa domo,* [12] [k] *supplicium de seruo quàm acerbissimũ sumserit: vtrùm is clemens, ac misericors, an inhumanissimus, &*

crudelissimus

[a] V.c. decrerit.
[b] V.c. Semproniæ legis.
[c] L. idem ipsum Lentulum largitorem, & prodigum non p. Al. idem ipsum largitorem, & prodigum Lentulum, non p.
[d] V.c. carum populo R. atque iuc.
[e] V.c. siue Silani sentent.
[f] L. multo leniorẽ fuisse.
[g] Al. subitò vno inc.
[h] V.c. sepulta in patria miseros, & ita L.
[i] V.c. præbebo.
[k] L. supplicium de seruo non quam acerbissimum sumsi.

crudelissimus esse videatur. Mihi verò importunus, ac ferreus [a] *qui non dolorem suum, & cruciatum dolore nocentis, & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt: qui singulas vniuscuiusq; nostrûm domos, & hoc vniuersum reip. domicilium delere conati sunt: qui id egerunt, vt gentem Allobrogum in vestigijs huius vrbis, atque in cinere deflagrati imperij collocarent: si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ, ciuiûmq; pernicie fama subeunda est; nisi verò cuipiam L. Cæsar, vir fortissimus, & amantissimus reip. crudelior nudiustertius* [b] *est visus, cùm sororis suæ, fœminæ* [c] *lectissimæ, virum præsentem, & audientem, vita priuandum esse dixit, cùm auum iussu COS. interfectũ, filiúmque eius impuberem, legatum à patre missum,* [13] [d] *in carcere necandum esse dixit. Quorum* [e] *quod simile fuit factum? Quod initiũ delendæ reip. consilium? Largitionis voluntas tum in rep. versata est, & partium quædam contentio. Atq; illo tempore huius auus Lentuli,* [f] *clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus,* [g] *& graue tum vulnus accepit, nequid* [h] *de summa dignitate reip. minueretur; hic ad euertenda fundamenta reip. Gallos arcessiuit, seruitia concitauit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros ciueis interficiendos Gabinio, vrbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam, diripiendámque Catilinæ.* [14] *Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam immani,* [i] *ac nefario, nimis aliquid seuerè statuisse videamini, cum multo magis sit verendum, ne remissione pœnæ crudeles magis in patriam, quàm ne seueritate animaduersionis nimis vehementes in acerbissimos hosteis* [k] *fuisse videamini. Sed quæ exaudio, P. C. dissimulare non possum; iactantur enim voces, quæ perueniunt ad aureis meas, eorum, qui vereri videntur, vt habeam satis præsidij ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigenda. Omnia* [l] *prouisa, parata, & constituta sunt, P. C. cùm mea summa cura, atque diligentia, tum multo etiam maiore populi R. ad summum imperium retinendum, & ad communeis fortunas conseruandas voluntate; omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum:* [15] [m] *plenum est forum, pleni omnes aditus huius loci, ac templi. Causa enim est post vrbem conditam hæc inuenta sola, in qua omnes* [n] *sentirent vnum, atq; idem, præter eos, qui cùm sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potiùs, quàm soli perire voluerunt. Hosce ego homines excipio, & secerno libenter; neque enim in improborum ciuium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Ceteri verò, dij immortales, qua frequentia, quo studio, qua virtute ad*

[a] L. & v. c. qui non dolore, ac cruciatu nocentis, suum dolorem, cruciatumque lenierit.
[b] L. visus est cùm, &c. & ita. v. c.
[c] V. c. electissimæ.
[d] L. in carcere necatũ esse dixit.
[e] L. quod simile factum?
[f] V. c. vir clarissimus.
[g] V. c. ille etiam graue.
[h] L. de dignitate summæ reip.
[i] V. c. ac nefando.
[k] V. c. fuisse videamur. Sed ea. quæ ex.
[l] Q. v. c. & prouisa, & rata, & constit.
[m] L. plenum est forum, plena templa circum forum, pleni omn.
[n] Al. sentiunt

com-

communem [a] dignitatem, salutémque consentiunt? Quid ego hîc equites R. commemorem? Quæ vobis ita [b] summa ordinis, consilíique concedunt, vt vobiscum de amore reip. certent: quos ex multorum annorum dissensione ad huius ordinis societatem, concordiámque reuocatos [c] hodiernus dies nobiscum, atq; hæc causa coniungit: quàm coniunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in rep. tenuerimus: confirmo vobis, nullum posthac malum ciuile, ac domesticum ad vllam reip. partem esse venturum. Pari studio defendendæ reip. conuenisse video tribunos ærarios, fortissimos viros: scribas item vniuersos: quos cùm casu hic dies [d] ad ærarium frequenteis aduocasset, video ab expectatione sortis ad communem salutem esse conuersos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non hæc templa, adspectus vrbis, possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, & hoc commune patriæ solum, [e] cùm sit carum, tum verò dulce, atque iucundum? Operæ pretium est, P. C. libertinorum hominum studia cognoscere, [f] qui fortuna sua ciuitatis ius consecuti, hanc vere suam patriam esse iudicant: quam quidam hinc nati, & summo nati loco, non patriam suam, sed vrbem hostium esse [g] iudicauerunt. Sed quid ego huiusce ordinis homines commemorem, quos priuatæ fortunæ, quos communis resp. quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitauit? Seruus est nemo, qui modo tolerabili condicione sit seruitutis, qui non audaciam ciuium [h] perditorum perhorrescat: 16
[i] qui non obstare cupiat: qui non tantum, quantum audet, & quantum potest, conferat [k] ad communem salutis voluntatem. Quare si quem vestrûm fortè commouet hoc, quod auditum est, leonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio [l] sperantem sollicitari posse animos egentium, atque imperitorum: est id quidem cœptum, atque tentatum: sed nulli sunt inuenti tam aut fortuna miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstus quotidiani locum: qui non cubile, ac lectulum suum: qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ, saluum esse velint. Multo verò maxima pars eorum, qui in tabernis sunt: immò verò (id enim potiùs est dicendum) genus hoc vniuersum, amantissimum est otij. Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quæstus,
17 frequentia ciuium [m] sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est? Quæ cùm ita sint, P. C. vobis populi R. præsidia non desunt: vos ne populo R. deesse videamini, prouidete. Habetis consulem ex plurimis periculis, & insidijs, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed

ad

[a] V. c. salutem, dignitatémq; cons.
[b] L. summam ordinis, consil.
[c] L. hodiernus dies vobiscum, atq;.
[d] L. ad ærarium frequẽtasset: video ab exp.
[e] L. sit cùm carum, t.
[f] L. qui suæ virtute, ac fortuna huius ciuitatis ius consec. Al. qui sua virtute fortunam ciuitatis cons.
[g] Fort. iudicarunt.
[h] Vox, perditorum, abest à v. c.
[i] L. qui non hæc stare cupiat.
[k] L. ad communem salutem, voluntatis. Q.
[l] Al. sperare.
[m] V. c. sustentatur.

ad salutem vestram reseruatum: omnes ordines ad conseruandam remp. mente, voluntate, studio, virtute, voce, consentiunt: obsessa facibus, & telis impiæ coniurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium ciuium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras Penatium, vobis [a] illum ignem Vestæ perpetuum, ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros, atque vrbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de coniugum vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die [b] vobis iudicandum est. Habetis ducem, memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur: habetis omneis ordines, omneis homines, vniuersum populum R. id quod in ciuili causa [c] hodierno die primùm videmus, vnum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas, exaggeratásque fortunas vna nox pænè delêrit. Id ne vnquam posthac non modò confici, sed ne cogitari quidem possit, vobis hodierno die prouidendum est. Atque hæc non vt vos, qui mihi studio pænè præcurritis, excitarem, locutus sum: sed vt mea vox, quæ debet esse in rep. princeps, officio functa consulari videretur.

a L. ignem illum Vestæ sempiternũ, vobis omnium deorum templa, atq; &c. & ita v.c.

b Al. nobis.

c L. & v. c. hodie primùm videmus.

Nunc antè quàm ad sententiam [d] redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est coniuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse iudicio turpem, & infirmam, [e] contemtam, & abiectam. Quòd si aliquando alicuius furore, & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra, ac reip. dignitas: me tamen meorum factorum, atque consiliorum nunquam, P. C. pænitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ [f] tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est assecutus. Ceteris enim semper benè gestæ, mihi vni conseruatæ reip. gratulationem decreuistis. Sit Scipio clarus, ille, cuius consilio, atque virtute [g] Annibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas vrbeis huic imperio infestissimas, Karthaginem, Numantiámque deleuit: habeatur [h] vir egregius, L. Paulus ille, cuius currum rex potentissimus quondam, & nobilissimus, Perses honestauit: [i] sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione, & metu seruitutis liberauit: anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestæ, atque virtutes, iisdem, quibus solis cursus, regionibus, ac terminis continentur; erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ: nisi fortè maius est patefacere nobis prouincias,

d Al. redeã.

e Q. libri vet. non habent, contemtam.

f Q. v.c. laudem tantam.

g Al. Hannibal.

h V.c. vir egregius, Paulus ille.

i V. c. sit æterna glor.

quò

quò exire possimus, quàm curare, vt etiam illi, qui absunt, habeant quò victores reuertantur. [a] Quanquam est in vno loco condicio melior externæ victoriæ, quàm domesticæ: quòd hostes alienigenæ aut oppressi, seruiunt: [b] aut recepti, beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero ciuium dementia aliqua deprauati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cùm à pernicie reip. repuleris, neque vi coërcere, neque beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis ciuibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro, bonorúmque omnium auxilio, memoriáque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui seruatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus, ac mentibus semper hærebit, à me, atque à meis facilè propulsari possè confido. Neque vlla profectò tanta vis reperietur, quæ coniunctionem vestram, equitúmque Romanorum, & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere, & labefactare possit. Quæ cùm ita sint, patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro prouincia, quam neglexi, pro triumpho, ceterísque laudis insignibus, quæ sunt à me, propter vrbis, vestræque salutis custodiam, repudiata, pro clientelis, hospitiísque prouincialibus, quæ tamen vrbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus [c] rebus, & pro meis in vos singularibus studijs, próque hac, quam [d] conspicitis, ad conseruandam remp. diligentia, nihil aliud à vobis, nisi huius temporis, totiúsque mei consulatus memoriam postulo: quæ dum erit [e] vestris mentibus infixa, firmissimo me muro saeptum esse arbitrabor. Quòd si meam spem vis improborum fefellerit, [f] atque superauerit: commendo vobis paruum meum filium: cui profectò satis erit præsidij, non solùm ad salutem, verùm etiam ad dignitatem, si eius, qui hæc omnia suo solus periculo [g] conseruauerit, illum esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra, populique R. P. C. de vestris coniugibus, ac liberis: de fanis, ac templis, de totius vrbis tectis, ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, déque vniuersa rep. decernite diligenter, vt instituistis, ac fortiter. Habetis enim consulem, qui & parêre vestris decretis non dubitet: & ea, quæ statueritis, quoad viuet, defendere, & per se ipsum præstare possit.

a V.c. Quamquam est vno loco.
b Q. libri vulg. aut recepti in amicitiam.
c Q. v. c. rebus, pro m.
d V.c. perspicitis, & ita L.
e Q. v. c. in vestris mentibus fixa, tutissimo me.
f V.c. atque superarit.
g L. conseruarit, & ita v. c.

PRO

PRO L. MVRÆNA.

ORATIO XXIII.

VAE precatus ſum à dijs immortalibus, iudices, more, inſtitutóque maiorum, illo die, quo auſpicatò, comitijs centuriatis, [a] L. Murænam conſulem renuntiaui: [1] vt ea res mihi, magiſtratuíque meo, populo, plebíque Romanæ, benè atque feliciter eueniret: eadem precor ab ijſdem dijs immortalibus ob eiuſdem hominis conſulatum vnà cum ſalute obtinendum, & vt veſtræ mentes, atque ſententiæ cum populi R. voluntate, ſuffragiíſque conſentiant, eáque res vobis, populóque R. pacem, tranquillitatem, otium, concordiámque afferat. Quòd ſi illa ſollemnis comitiorum precatio conſularibus auſpicijs conſecrata, tantam habet in ſe vim, & religionem, quantam reip. dignitas poſtulat: idem ego ſum precatus, [2] [b] vt ijs quoque hominibus, quibus hic conſulatus, me rogante, datus eſſet, ea res fauſtè, feliciter, proſperéque eueniret. Quæ cùm ita ſint, iudices, & cùm omnis deorum immortalium poteſtas, aut tranſlata ſit ad vos, aut certè communicata vobiſcum: idem conſul eum veſtræ fidei commendat, qui anteà dijs immortalibus commendauit: vt eiuſdem hominis voce & declaratus conſul, & defenſus, beneficium populi R. cum veſtra, atque omnium ciuium ſalute tueatur. Et, quoniam in hoc officio ſtudium meæ defenſionis, ab accuſatoribus, atque etiam ipſa ſuſceptio cauſæ reprehenſa eſt: antequàm pro [c] L. Muræna dicere inſtituo, pro me ipſo pauca dicam: [d] non quò mihi potior, hoc quidem in tempore, ſit officij mei, quàm huiuſce ſalutis defenſio: ſed vt, meo facto vobis probato, maiore auctoritate ab huius honore, fama, fortuníſque omnibus, inimicorum impetus propulſare poſſim. Et primùm M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti, & diligentiſſimè perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo reſpondebo. Negat fuiſſe rectum Cato, me & conſulem, & legis ambitus latorem, & tam ſeuerè geſto conſulatu, cauſam L. Murænæ attingere; cuius reprehenſio me vehementer mouet, non ſolùm vt vobis, iudices, quibus maximè debeo, verùm etiam vt ipſi Catoni, grauiſſimo, atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, eſt æquiùs conſulem defendi, quàm à conſule? Quis mihi in rep. poteſt, aut debet eſſe coniunctior, quàm is, cui reſp.

[a] V. c. L. Murenam.

[b] L. vt eis quoque hominibus.

[c] V. c. Murena.

[d] L. non quòd mihi p.

3 [a] à me vnà traditur ſuſtinenda, magnis meis laboribus, & pericu-
lis ſuſtentata? Quòd ſi in ijs rebus repetendis, [b] quæ mancipij ſunt, is
periculum iudicij præſtare debet, qui ſe nexu obligauit: profectò eti-
am rectiùs in iudicio conſulis deſignati, is potiſſimùm conſul, qui con-
ſulem declarauit, auctor beneficij populi R. defenſórque periculi eſſe
debebit. Ac, ſi, vt nonnullis in ciuitatibus fieri ſolet, patronus huic
cauſæ publicè conſtitueretur: is potiſſimè honore affecto defenſor da-
retur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum
auctoritatis, quàm facultatis. Quòd ſi è portu ſoluentibus, ij, qui iam
in portũ ex alto inuehuntur, [c] præcipere ſummo ſtudio ſolent & tem-
peſtatum rationem, & prædonum, & locorum, [d] quòd natura affert,
vt eis faueamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti ſumus, in-
grediantur: [e] quo tandem me animo eſſe oportet, propè iam ex mag-
na iactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reip.
tempeſtates eſſe ſubeundas? Quare ſi eſt boni conſulis, non ſolùm vi-
dere, quid agatur, 4 verùm etiam prouidere, quid futurum ſit: oſten-
dam alio loco, quantum ſalutis communis interſit, duos conſules in rep.
Kalendis Ian. eſſe. Quod ſi ita eſt, non tam me officium debuit ad ho-
minis amici fortunas, quam reſp. conſulem ad communem ſalutem de-
fendendam vocare. Nam quòd legem de ambitu tuli, certè ita tuli, vt
eam, quam mihimet ipſi iampridem tulerim de ciuium periculis de-
fendendis, [f] non abrogarem. Etenim ſi largitionem factam eſſe confi-
terer, ídque rectè factum eſſe defenderem: facerem improbè, etiam ſi
alius legem tuliſſet; cùm verò nihil commiſſum contra legem eſſe
defendam, quid eſt, quod meam defenſionem latio legis impediat?
5 Negat eſſe [g] eiuſdem ſeueritatis, Catilinam, exitium reip. intra
mœnia molientem, verbis, & penè imperio vrbe expuliſſe: & nunc
pro L. Muræna dicere. Ego autem has parteis lenitatis, & miſericor-
diæ, quas me natura ipſa docuit, ſemper egi libenter: illam verò gra-
uitatis, ſeueritatiſque perſonam non appetiui: ſed ab rep. mihi impo-
ſitam ſuſtinui, ſicut huius imperij dignitas in ſummo periculo ciuium
poſtulabat. Quòd ſi tum, cùm reſp. vim, & ſeueritatem deſiderabat,
vici naturam, & tam vehemens fui, quàm cogebar, non quàm vole-
bam: nunc, cùm omnes me cauſæ ad miſericordiam, atque ad huma-
nitatem vocent, quanto tandem ſtudio debeo naturæ meæ conſuetu-
dinique ſeruire? Ac de officio defenſionis meæ, [h] ac de ratione accu-
ſationis tuæ, fortaſſe etiam alia in parte orationis dicendum nobis
erit. Sed me, iudices, non minùs hominis ſapientiſſimi, atque ornatiſ-
ſimi, Ser. Sulpicij, conqueſtio, quàm Catonis accuſatio commoue-
bat: qui grauiſſimè, & acerbiſſimè [i] ferre dixit, me familiaritatis,

[a] L. à me vno trad.
[b] L. quæ mancipi ſunt.
[c] Al. prædicere ſummo ſtud.
[d] L. quòd natura fert, vt.
[e] Libri vulg. quo tandem animo me eſſe op.
[f] Al. non abrogarim.
[g] L. eiuſdem ſeueritatis Cato, Catil.
[h] L. & de ratione accuſ.
[i] L. ſe ferre dixit.

necessitudinisque oblitum, causam L. Murænæ contra se defendere. Huic ego, indices, satisfacere cupio, vósque adhibere arbitros. Nam cùm graue est verè accusari in amicitia, tum, etiam si falsò accuseris, non est negligendum. Ego, Serui Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia, atque officia pro nostra necessitudine & debuisse confiteor, & præstitisse arbitror; nihil tibi, consulatum petenti, à me defuit, quod esset aut ab amico, aut à gratioso, aut à consule postulandum; [a] abiit illud tempus: mutata ratio est: sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murænæ, quantum tu à me postulare ausus sis, tantum debuisse: contra salutem, nihil debere. Neque enim si tibi tum, cùm peteres consulatum, affui, idcirco nunc, [b] cùm Murænam ipsum petas, adiutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modò non laudari, sed ne concedi quidem potest, vt, amicis nostris accusantibus, non etiam alienissimos defendamus. Mihi autem cum Muræna, iudices, & vetus, & magna amicitia est, quæ in capitis dimicatione à Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quòd ab eodem in honoris contentione superata est. Quæ si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris eius, quem adeptus est, amplitudo, summã mihi superbiæ, crudelitatísque famam inussisset, si hominis, & suis, & populi R. ornamentis amplissimi causam tanti periculi, repudiassem. Neque enim iam mihi licet, neque est integrum, vt meum laborem, hominum periculis subleuandis non impertiam. Nam cùm præmia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini: labores, per quos ea ceperis, cùm adeptus sis, deponere, esset hominis & astuti, & ingrati: Quòd si licet desinere, si te auctore possum, [6] si nulla inertiæ, nulla superbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis culpa suscipitur: ego verò libenter desino. Sin autem fuga laboris, desidiam: repudiatio supplicum, superbiam: amicorum neglectio, improbitatem coarguit: nimirum hæc causa est eiusmodi, [7] [c] quã nec industrius, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atq; huiusce rei coniecturam de tuo ipsius studio, Serui, facillimè ceperis. Nam si tibi necesse putas, etiam aduersariis amicorum tuorum de iure consulentibus respondere: &, si turpe existimas, te aduocato, [8] illum ipsum, quem contra veneris, causa cadere: noli tam esse iniustus, vt, cùm tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros riuulos etiam amicis putes clausos esse oportere. Etenim, si me tua familiaritas ab hac causa remouisset, &, si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si item ceteris, à quibus intelligo, tuam gratiam magni æstimari, accidisset: in ea ciuitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini vnquam [d] infimo maiores

[a] L. abiit tempus illud.

[b] L. cùm Murænam, ipsum petis.

[c] Libri vulg. quam nec industrius quam nec misericors,

[d] Fort. vel infimo.

iores nostri patronum deesse voluerunt. Ego verò, iudices, ipse me existimarem nefarium, si amico: crudelem, si misero: superbum, si consuli defuissem. Quare quod dandum est amicitiæ, largè dabitur à me, vt tecum agam, Serui, non secus, [a] ac si meus esses frater, qui mihi est carissimus: isto in loco, quod tribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, vt meminerim me contra amici studium pro amici periculo dicere. Intelligo, iudices, treis totius accusationis parteis fuisse, & earum vnam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ grauissima esse debebat, ita fuit infirma, & leuis, vt illos lex magis quædam accusatoria, quàm vera maledicendi facultas de vita L. Murænæ dicere aliquid coëgerit. Obiecta est enim Asia: quæ ab hoc non ad voluptatem, & luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata; qui si adolescens patre suo imperatore non meruisset: aut hostem aut patris imperium timuisse, aut à parente [b] repudiatus videretur. An, cùm sedere in equis triumphantium prætextati potissimùm filij soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, vt rebus communiter gestis pænè simul cum patre triumpharet? Hic verò, iudices, & fuit in Asia, & viro fortissimo, parenti suo, magno adiumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia [c] suspicionem luxuriæ quandam: non Asiam nunquam vidisse, sed in Asia continenter vixisse, laudandum est. Quamobrem non Asiæ nomen obijciendum Murænæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos & gloria nomini constituta est: sed aliquod aut in Asia susceptum, aut ex Asia deportatum flagitium, ac dedecus. Meruisse verò stipendia in eo bello, quod tum populus R. non modò maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis: patre imperatore libentissimè meruisse, pietatis: finem stipendiorum, patris victoriam, ac triumphum fuisse, felicitatis fuit; maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quòd omnia laus occupauit. Saltatorem apellat L. Murænam Cato. Maledictum est, si verè obijcitur, vehementis accusatoris: sin falsò, maledici conuiciatoris. Quare cùm ista sis auctoritate, [d] non debes, M. Cato, arripere maledictum ex triuio, 9 [e] aut ex scurrarum aliquo conuicio, neque temerè consulem populi R. saltatorem vocare: 10 sed conspicere, quibus præterea vitijs affectum esse necesse sit eum, cui verè istud obijci possit. Nemo enim ferè saltat sobrius, nisi fortè insanit: neque in solitudine, neq; in conuiuio moderato, atq; honesto. 11 [f] Intempestiui conuiuij amœni loci, multarũ deliciarũ comes est extrema sal-

[a] L. ac si meus frater esses.

[b] Al. repudiatus esse vi.

[c] Al. suspicionem luxuriæ aliquam.

[d] L. M. Cato, non debes arrip.

[e] L. aut ex scurr. aliquo conuiuio, neque.

[f] L. Tempestiui conuiuij & ita v. c.

saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest, nullum turpe conuiuium, non amor, [1] [2] [a] non comessatio, non libido, non sumtus ostenditur; & , cùm ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt: in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te vmbram luxuriæ reperturum putas? Nihil igitur in vitam L. Murænæ dici potest? [1] [3] Nihil, inquam, omnino, iudices. Sic à me consul designatus defenditur, vt eius nulla fraus, nulla auaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Benè habet: iacta sunt fundamenta defensionis. Nondum enim nostris laudibus, quibus vtar postea, sed propè inimicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus. Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis: quæ pars altera fuit accusationis. Summam video esse in te, Serui Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriæ, ceterorúmq; ornamentorum omnium, quibus fretum, ad consulatus petitionem aggredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Muræna, atque ita paria, [b] vt neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contemsisti L. Murænæ genus: extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum: [1] [4] facis, [c] vt rursus plebs in Auentinum seuocanda esse videatur. Sin autem sunt amplæ, & honestæ familiæ plebeiæ: & proauus L. Murænæ, & auus, prætores fuerunt, & pater, cùm amplissimè, atq; honestissimè, ex prætura triumphasset, hoc faciliorē huic gradū consulatus adipiscendi reliquit, quòd is iam patri debitus, à filio petebatur. Tua verò nobilitas, Serui Sulpici, tametsi summa est, tamē hominibus literatis, & historicis est notior: populo verò, & suffragatorib. obscurior. Pater enim fuit equestri loco: auus nulla illustri laude celebratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in vestrum numerum aggregare soleo, quòd virtute, industriáque perfecisti, vt, cùm equitis R. esses filius: summa tamen amplitudine dignus putarere: nec mihi vnquam minùs in Q. Pompeio, nouo homine, & fortissimo viro; virtutis esse visum est, quàm in homine nobilissimo, [d] M. Aemilio. Etenim eiusdem animi, atq; ingenij est, posteris suis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quā non acceperit, tradere: &, vt Scaurus, memoriam propè intermortuam generis sui, virtute renouare. Quanquam ego iam putabam, iudices, multis viris fortibus, ne ignobilitas obijceretur generis, meo labore esse perfectum: qui non modò Curijs, Catonibus, Pompeijs,

antiquis

[a] L. non comissatio.

[b] L. vt neque abs te dignitate, &c.

[c] L. vt rursus plebes in Au.

[d] L. M. Aimilio.

antiquis illis, fortissimis viris, nouis hominibus, sed his recentibus, Marijs, & Didijs, [a] & Cælijs commemorandis iacebant. Cùm ego verò tanto interuallo claustra ista nobilitatis refregissem, vt aditus ad consulatum posthac, sicut apud maiores nostros fuit, non magis nobilitati, quàm virtuti, pateret: non arbitrabar, cùm ex familia vetere, & illustri consul designatus ab equitis R. filio, cõsule, defenderetur, de generis nouitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi áccidit, vt cum duobus patricijs, altero improbissimo, atque audacissimo: altero modestissimo, atque optimo viro peterem: superaui tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quòd si id crimen homini nouo esse deberet: profectò mihi neque inimici, neque inuidi defuissent. Omittamus igitur de genere dicere, cuius est magna in vtroque dignitas: videamus cetera. 15 Quæsturam vnà petijt, & sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia; neque enim quemquam vestrûm fugit, cùm multi pares dignitate, fiant: [b] vnus autem primùm solus possit obtinere: non eundem esse ordinem dignitatis, & renuntiationis: propterea quòd renuntiatio, gradus habeat: dignitas autem, sit persæpe éadem omnium. Sed quæstura vtriusque propemodum pari momento sortis fuit. Habuit hic lege Titia prouinciam tacitam & quietam: tu illam, cui cùm quæstores sortiuntur, etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam, & illustrẽ, quàm negotiosam, & molestam. Consedit vtriusq; nomen in quæstura; nullum enim vobis sors campum dedit, in quo excurrere [c] virtus, cognoscique posset. Réliqui temporis spatium [d] in contentionem vocatur, ab vtroque dissimillima ratione tractatum. Seruius hîc nobiscum hanc vrbanam militiam respondendi, scribendi, cauendi, plenam sollicitudinis, ac stomachi, secutus est: ius ciuile didicit: multùm vigilauit: laborauit: præstò multis fuit: multorum stultitiam perpessus est: arrogantiam pertulit: difficultatem exorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. Magna laus, & grata hominibus, vnũ hominẽ elaborare in ea scientia, quæ sit multis profutura. Quid Muræna interea? fortissimo, & sapientissimo viro, summo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum, signa contulit: manum conseruit: magnas copias hostium fudit: vrbeis partim vi, partim obsidione cepit: Asiam istam refertam, & eandem delicatam, sic obijt, vt in ea neque auaritiæ, neque luxuriæ vestigium reliquerit: maximo in bello sic est versatus vt hic multas res, & magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque hæc, quamquam præsente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipso, propter periculum nostrum, concessam videamur habere licentiam fingendi,

[a] L. & Cœliis.

[b] L. vnus autem primus solus poss.

[c] Fort. virtus vestra cogn.

[d] Al. in contentionẽ vocatur: ab vtroque dissimillima ratione tractatũ est. S.

a L. tantum Murænę laudis impertit.

gendi, publicis literis testata sunt omnia: quibus L. Lucullus [a] tantũ laudis impertit, quantum neque ambitiosus imperator, neque inuidus, tribuere alteri in communicanda gloria debuit. Summa in vtroque est honestas, summa dignitas: quam ego, si mihi per Seruium liceat, pari, atque eâdem in laude ponam; sed non licet; agitat rem militarem: insectatur totam hanc legationem: assiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? 16 [b] abfueris tamdiu? &, cum longo interuallo veneris, cum ijs, qui in foro habitarunt, dignitate contendas? Primùm ista nostra assiduitas, Serui, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidij, quantum societatis; mihi quidem vehementer expedijt, positam in oculis esse gratiam: sed tamen ego mei societatem magno meo labore superaui: [c] & tu idem fortasse: verumtamen vtrique nostrûm desiderium nihil obfuisset. Sed, vt, hoc omisso, ad studiorum, atque artium contentionem reuertamur: 17 quî potest dubitari, quin ad consulatum adipiscendum multo plus afferat dignitatis, rei militaris, quàm ciuilis gloria? [d] Vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas: ille, [e] vt eò, quò intendit, maturè cum exercitu perueniat; te Gallorum, illum buccinarum cantus exuscitat; tu actionem instituis: ille aciem instruit; tu caues, ne tui consultores: ille, ne vrbes, aut castra capiantur. Ille tenet, & scit, vt hostium copiæ: tu vt aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatus est in propagandis finibus: [f] tu in regendis. Ac nimirum (dicendum est enim, quod sentio) rei militaris virtus præstat ceteris omnibus. Hæc nomen populo R. hæc huic vrbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parêre huic imperio coëgit: omnes vrbanæ res, omnia hæc nostra præclara studia, & hæc forensis laus, & industria, latent in tutela, ac præsidio bellicæ virtutis; simul atque increpuit suspicio tumultus: artes illicò nostræ conticescunt. Et quoniam mihi videris istam scientiam iuris, tanquam filiolam osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, vt istud, nescio quid, quod tantopere didicisti, præclarum aliquid esse arbitrere. 18 Alijs ego te virtutibus, continentiæ grauitatis, iustitiæ, fidei, ceteris omnibus, consulatu, & omni honore semper dignissimum iudicaui; quòd quidem ius ciuile didicisti: non dicam, operam perdidisti: sed illud dicam, nullam esse [g] in illa disciplina munitam ad consulatum viam; omnes enim artes, quæ nobis populi Romani studia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam vtilitatem debent habere. Summa dignitas est in ijs, qui militari laude antecellũt; omnia enim, quæ sunt in imperio, & in statu ciuitatis, ab ijs defendi,

b L. afueris.

c Al. & tu itẽ fort.

d Al. Euigilas tu.

e L. vt quò intendit.

f Al. tu in regundis.

g L. in ista discipl.

&

& firmari putantur; summa etiam vtilitas: siquidem eorum consilio, & periculo, cùm repub. tum etiam nostris rebus perfrui possumus. Grauis etiam illa est, & plena dignitatis, dicendi facultas, quæ sæpe valuit in consule deligendo, posse consilio, atque oratione, & senatus, & populi, & eorum, qui res iudicant menteis permouere. Quæritur consul, qui dicendo nonnunquam comprimat tribunitios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines sæpe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt: præsertim cùm hæc eádem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat; quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. Primùm dignitas in tam tenui scientia quæ potest esse? res enim sunt paruæ, propè in singulis literis, atq; interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam si quid apud maiores nostros fuit in isto studio, admirationis: id, enuntiatis vestris mysterijs, totum est contemtum, & abiectum. Posset agi lege, nécne, pauci quondam sciebant; fastos enim vulgò non habebant; [a] erant in magna potentia, qui consulebantur: à quibus etiam dies, tanquam à Chaldæis, petebantur. 19 Inuentus est scriba quidam Cn. Flauius qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, [b] & ab ipsis cautis iurisconsultis eorum sapientiam compilarit. Itaque irati illi, quòd sunt veriti, ne, dierum ratione peruulgata, & cognita, sine sua opera lege possit agi, notas quasdam composuerunt, vt omnibus in rebus ipsi interessent. Cùm hoc fieri bellissimè posset: Fundus Sabinus, meus est: immò meus: deinde iudicium: noluerunt. Fundus, inquit, qui est in agro qui Sabinus vocatur. Satis verbosè; cedò, quid postea? [c] Eum ego ex iure meũ esse aio. Quid tum? [d] Inde ego te ex iure manu consertum voco. Quid huic tã loquaciter litigioso respõderet ille, vnde petebatur non habebat. 20 [e] Transit idem iurisconsultus, tibicinis, Latini modo: Vnde tu me, inquit, [f] ex iure manu consertum vocasti, inde ibi ego te reuoco. 21 Prætor interea, [g] ne pulchrũ se ac beatũ putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoq; carmen compositum est, cùm ceteris rebus absurdum, tum verò [h] nullo vsui, vtriusque superstitibus, præsentibus: 22 istam viam dico: [i] ite viam. Præstò aderat sapiens ille, [k] qui ire viam doceret; redite viam; eodem duce redibant. Hæc iam tum apud illos barbaros, ridicula, credo, videbantur homines, cùm rectè, atque in loco constitissent, iuberi abire: vt vnde abissent, eôdem statim redirent. Iisdem ineptijs fucata sunt illa omnia, Quando te in iure [l] conspicio; & hæc, [m] Sed ánne tu 23 dicis qui

[a] L. erant ij magna potentia.
[b] Al. & ab ipsis catis iurisc.
[c] L. Eum ego ex iure Quiritum, meũ.
[d] L. Inde ego te ex iure manum consertũ voco.
[e] L. Transit ad eum iurisconsultum.
[f] L. ex iure manũ cons. vocasti, inde ego.
[g] Al. ne sepulchrum, ac beatum p.
[h] L. nullo vsu.
[i] Al. inite viã.
[k] Al. qui inire viam.
[l] Al. Fort. cõspicio, &c.
[m] L. sed ánne tu dicis causa vindicaueris; quæ.

causa vindicaueris? *quæ dum erant occulta, necessariò ab eis, qui ea tenebant, petebantur: posteà verò peruulgata, atque in manibus iactata, & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt? fraudis autem, & stultitiæ plenissima. Nam cùm permulta præclarè legibus essent constituta, ea [a] iureconsultorum ingenijs pleraque corrupta, ac deprauata sunt. Mulieres omneis propter infirmitatem consilij maiores in tutorum potestate esse voluerunt: hi inuenerunt genera tutorum, quæ potestate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio [a] [4] senes ad coëmtiones faciendas, interimendorum sacrorum causa, reperti sunt. In omni denique iure ciuili æquitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: vt, quia in alicuius libris, exempli causa, id nomen inuenerant, putarunt, omneis mulieres, quę coëmtionem facerent, Caias vocari. Iam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, vtrùm diem tertium, an perendinum: iudicem, an arbitrum: rem, an litem dici oporteret. Itaq;(vt dixi) dignitas in ista scientia consularis nunquam fuit: quæ tota ex rebus fictis, cõmentitiisq; constaret: gratiæ verò multò etiam minùs. Quòd enim omnibus patet, [b] & æquè promtũ est mihi, & aduersario meo, id esse gratum nullo pacto potest. Itaq; non modò beneficij collocandi spem, sed etiam illud, quod aliquando fuit,* licet consulere, *iam perdidistis. Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quæ neque extra Romam vsquàm, neq; Romæ rebus prolatis, quidquam valet; peritus ideò haberi nemo potest, quòd in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare; difficilis autem res ideò non putatur, quòd & perpaucis, & minimè obscuris literis continetur. Itaq; si mihi, homini vehemẽter occupato, stomachum moueritis, triduo me [c] iurisconsultũ esse profitebor. Etenim quę de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neq; tamen quidquam tam angustè scriptũ est, quò ego non possim,* qua de re agitur, *addere. Quæ consuluntur autem, minimo periculo respondentur. Si id, quod oportet, responderis: idẽ videare respondisse, quod Seruius; sin aliter: etiam controuersum ius nosse, & tractare videare. Quapropter non solùm illa gloria militaris, vestris formulis, atq; actionib. anteponenda est: verùm etiam dicendi consuetudo, longè, & multùm isti vestræ exercitationi ad honorem [d] antecellit. Itaq; mihi videntur pleriq; initiò multo hoc maluisse; pòst, cũ id assequi nõ potuissent, istuc potissimũ sunt delapsi: [e] vt aiũt in Gręcis artificib. [f] eos aulœdos esse, qui citharœdi fieri nõ potuerint: sic nõnullos videmus, qui oratores euadere nõ potuerunt, eos ad iuris studiũ deuenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas,*

summa

a L. iurisconsultorum.

b Al. & quod æquè.

c Al. iuriscõsultum profitebor.

d Libri vulg. antecellet.

e L. &, vt aiunt in Græcis artif.

f Al. auletas esse.

summa etiam gratia. Etenim à vobis salubritas quædam: ab ijs, qui dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa, atque decreta, & euertuntur sæpe dicendo, & sine defensione oratoris firma esse non possunt; in qua re si satis profecissem, parciùs de eius laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de ijs, qui in dicendo magni sunt, aut fuerunt. Duæ sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis: vna imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo [a] belli pericula repelluntur. Ceteræ tamen virtutes ipsæ per se multùm valent: iustitia, fides, pudor, temperantia: quibus te, Serui, excellere omnes intelligunt: sed nunc 25 de studijs ad honorem dispositis, non de insita cuiusq; virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus nouus bellicum canere cœpit. Etenim, vt ait ingeniosus poëta, & auctor valde bonus, prælijs promulgatis, 26 TOLLITVR E MEDIO non solùm ista vestra verbosa simulatio prudentiæ, sed etiam ipsa illa domina rerum, SAPIENTIA: VI GERITVR RES. SPERNITVR ORATOR, non solùm odiosus in dicendo, ac loquax, verùm etiam BONVS: HORRIDVS MILES AMATVR. Vestrum verò studium totum iacet, [b] NON EX IVRE MANV CONSERTVM, SED MAGE FERRO, inquit, REM REPETVNT. Quòd si ita est, cedat, opinor, Sulpici, forum castris, otium militiæ, stilus gladio, vmbra soli: sit denique in ciuitate [c] ea prima res, propter quam ipsa est ciuitas omnium princeps. Verùm hæc, Cato, nimiùm nos nostris verbis magna facere demonstras: & oblitos esse, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum; quod ego longè secus existimo, iudices: déque eo pauca disseram; neque enim causa in hoc continetur. Nam, si omnia bella, quæ cum Græcis gessimus, contemnenda sunt: derideatur de rege Pyrrho triumphus [d] M. Curij, de Philippo, 27 [e] T. Flaminij: de Aetolis, M. Fuluij: de rege Perse, L. Pauli: de Pseudophilippo, Q. Metelli: de Corinthijs, L. Mummij; sin hæc bella, grauissima, victoriæque eorum bellorum grauissimæ fuerunt: cur Asiaticæ nationes, [f] atque ille à te hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis, vel maximum bellum populum R. cum Antiocho gessisse video: cuius belli victor L. Scipio, [g] parta cum Publio fratre gloria, quam laudem ille, Africa oppressa, cognomine ipso præ se ferebat, eandem hic sibi ex Asia nomine assumsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proaui tui; quò ille, quum esset, [h] vt ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, nunquam cum

[a] Fort. pericula belli.

[b] L. non ex iure manum consertum.

[c] L. ea prima ars.

[d] L. M'. Curij.

[e] L. T. Flamininij.

[f] Fort. atque ille hostis à te con.

[g] L. partita cum Publ.

[h] L. vt egomet statuo.

Scipione esset profectus, si cum mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque verò cùm P. Africano senatus egisset, vt legatus fratri proficisceretur: cum ipse, paulò antè, Annibale ex Italia expulso, ex Africa eiecto, Karthagine oppressa, maximis periculis remp. [a] *liberauisset, nisi illud graue bellum, & vehemens putaretur. Atqui, si diligenter quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, consideraris: omnibus regibus, quibuscũ populus R. bellum gessit, hunc regem nimirum anteponet; quem L. Sylla, maximo, & fortissimo exercitu,* [2] [8] [b] *pugna excitatum, non rudis imperator, vt aliud nihil dicam,* [c] *cum bello inuectum totam in Asiam, cum pace dimisit: quẽ L. Muræna, pater huiusce, vehementissimè, vigilantissiméq; vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui rex, sibi aliquot annis sumtis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipse opibus, conatúque inualuit, vt se Oceanum cum Ponto, Sertorij copias cum suis coniuncturum putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, vt alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terra, & mari calamitosæ, vehementer & opes regis, & nomen auxerunt: L. Luculli verò res, tantæ extiterunt, vt neque maius bellum commemorari possit, neque maiore consilio, & virtute gestum. Nam, cùm totius* [d] *impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eámque vrbem sibi Mithridates Asiæ ianuam fore putauisset, qua* [e] *effracta, & reuulsa, tota pateret prouincia: perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia: vt vrbs fidelissimorum sociorum defenderetur, vt omnes copiæ regis, diuturnitate obsidionis consumerentur. Quid? Illam pugnam naualem ad Tenedum, cùm contento cursu, acerrimis ducibus, hostium classis Italiam spe, atque animis inflata peteret: mediocri certamine, & parua dimicatione commissam arbitraris? Mitto prælia: prætereo oppugnationes oppidorum; expulsus regno tandem aliquando, tantùm tamen consilio, atque auctoritate valuit, vt se, rege Armeniorum adiuncto, nouis opibus, copiisque renouarit. Ac, si mihi nunc de rebus gestis esset nostri exercitus, imperatorisque dicendum, plurima, & maxima prælia commemorare possem; sed non id agimus; hoc dico: si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset: neque tanta cura senatus, & populus R. suscipiendum putasset, neque tot annos gessisset, neque tanta gloria L. Luculli: neque verò eius belli conficiendi* [f] *curam tanto studio populus R. ad Cn. Pompeium detulisset: cuius ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commissa est, & summa contentione pugnata; qua ex pugna cùm se ille eripuisset, &* [g] *Bosphorum confugisset,*

a L. liberasset.

b Al. cùm exacerbasset pugna non rudis imp.

c Al. cum bello inuect.

d Al. belli impetus.

e Al. refracta.

f ἐπιμέλειαν curationem.

g L. Bosporum confug.

quò

quò exercitus adire non posset: etiam in extrema fortuna, & fuga, nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompeius, regno possesso, ex omnibus oris, ac notis sedibus hoste pulso, tamen tantum in vnius anima posuit, vt cùm omnia, quæ ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret, tamen non antè, quàm illum vita expulit, bellum confectum iudicarit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quocum per tot annos, tot prælijs, tot imperatores bella gesserunt? Cuius expulsi, & eiecti vita, tanti æstimata est, vt, morte eius nuntiata, tum denique bellum confectum, 29 [a] arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murænam, legatum fortissimi animi, summi consilij, maximi laboris cognitum esse defendemus: [b] & hanc eius operam non minùs ad consulatum adipiscendum, quàm hanc nostram forensem industriam, dignitatis habuisse. At enim in præturæ petitione prior renuntiatus est Seruius. Pergitisne vos, tanquam ex syngrapha, agere cum populo, vt, quem locum semel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus vnus, aut nox interposita, sæpe perturbat omnia: & totam opinionem parua nonnunquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam sine vlla aperta causa fit aliud, [c] atque existimamus, vt nonnunquã ita factum esse etiam populus admiretur: quasi verò non ipse fecerit. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum 30 [d] summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, à M. Herennio superari posse arbitratus est? Quis Qu. Catulum, humanitate, sapientia, integritate antecellentem, à Cn. Manlio? Quis M. Scaurum, hominem grauissimum, ciuem egregium, fortissimum senatorem, à Qu. Maximo? Non modò horum nihil ita fore putatum est, sed ne cùm esset factum quidem, quare ita factum esset, intelligi potuit. Nam vt tempestates sæpe certo aliquo cæli signo commouentur, sæpe improuisò nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa excitantur: [e] sic 31 in hac comitiorum tempestate populari, sæpe intelligas, quo signo commota sit: [f] sæpe ita obscura est, vt casu excitata esse videatur. Sed tamen, si est reddenda ratio: duæ res vehementer in prætura desideratæ sunt, quæ ambæ [g] in consulatu tum Murænæ profuerunt: vna, expectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & studijs, sermonibúsq; competitorum 32 creuerat: altera, quòd ij, quos prouincia, ac legatione omnis & liberalitatis, & virtutis suæ testeis habuerat, nondum decesserant. Horum vtrumque ei fortuna ad

[a] L. arbitraremur?

[b] L. & illam eius operam.

[c] L. atque existimaris.

[d] L. summo ingenio, opibus, gratia.

[e] L. sic hæc comitiorum tempestas popularis.

[f] L. sæpe eius ita obscura causa est.

[g] L. in consulatu, Murænæ prof.

ad consulatus petitionem reseruauit; nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum conuenerat, 33 [a] idem comes L. Murænæ præstò fuit: & munus amplissimum, quod petitio præturæ [b] desiderabat, prætura restituit. Num tibi hæc parua videntur adiumenta, & subsidia consulatus? Voluntas militum? Quæ cùm per se valet multitudine, [c] tum apud suos gratia? Tum verò in consule declarando multum etiam apud vniuersum populum R. auctoritatis habet: suffragatio militaris? Imperatores enim comitijs consularibus, 34 non verborum interpretes deliguntur. Quare grauis est illa oratio, me saucium recreauit: me præda donauit: hoc duce castra cepimus, signa contulimus: nunquam iste plus militi laboris imposuit, quàm sibi sumsit: ipse cùm fortis, tum etiam felix. Hoc quanti putas esse ad famam hominum, ac voluntatem? Etenim, si tanta illis comitijs religio est, vt adhuc semper omen valuerit prærogatiuum: quid mirum est, in hoc felicitatis famam, sermonémq; valuisse? Sed, si hæc leuiora ducis, quæ sunt grauissima, & hanc vrbanam suffragationem militari anteponis: noli ludorum huius elegantiam, & [d] scenæ magnificentiam valde contemnere: quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum, ac vulgus [e] imperitorum ludis magnopere delectari? Minùs est mirandum; quanquam huic causæ id satis est; sunt enim populi, ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum, eam L. Murænæ apud populum profuisse: 35 Sed si nosmet ipsi, qui & ab delectatione omni negotijs impedimur, & in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur; 36 quid tu admirere [f] de multitudine indocta? L. Otho, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solùm dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quòd honestissimo ordini cum splendore fructus quoque iucunditatis est restitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui dissimulant, non solùm eos, qui fatentur: quòd ego in mea petitione sensi; nam nos quoque habuimus [g] scenam competitricem. Quòd si ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen Antonij ludis commouebar: tibi, qui casu nullos feceras, nihil huius istam ipsam, quam irrides, argenteam [h] scenam, aduersatam putas? Sed hæc sanè sint paria omnia: sit par forensis opera militari: sit par militari suffragio vrbana: sit idem, magnificentissimos, & nullos vnquam fecisse ludos: quid? In ipsa prætura nihilne existimas inter tuam, [i] & istius sortem interfuisse? Huius sors ea fuit, quam omnes tui necessarij tibi optabamus, iuris dicundi: in qua gloriam conciliat magnitudo negotij: gratiam,

[a] L. idem comitijs L. Murænæ pr.

[b] Fort. desiderat.

[c] L. cùm apud suos gratia.

[d] V. c. scænæ.

[e] Al. imperitum lud.

[f] Fort. multitudinem indoctam?

[g] V. c. scænã.

[h] V. c. scænã.

[i] L. & huius sortem.

gratiam, æquitatis largitio: qua in sorte sapiens prætor, qualis hic fuit, offensionem vitat æquabilitate decernendi, [a] beneuolentiam adiungit lenitate audiendi. Egregia, & ad consulatum apta prouincia, in qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua sors? Tristis, atrox: quæstio peculatus, ex altera parte, lacrymarum, & squaloris: ex altera, plena catenarum, [b] atque iudicum; cogendi iudices inuiti, retinendi contra voluntatem: scriba damnatus, ordo totus alienus: Syllana gratificatio reprehensa: multi viri fortes, 37 & propè pars ciuitatis offensa est: lites seuerè æstimatæ: cui placet, obliuiscitur: cui dolet, meminit. Postremò tu in prouinciam ire noluisti; non possum id in te reprehendere, quod in me ipso & prætor, & consul probaui; sed tamen L. Murænæ prouincia multas bonas gratias cum optima existimatione attulit; [c] habuit proficiscens 38 delectum in Vmbria: dedit ei facultatem resp. liberalitatis: qua vsus, multas sibi tribus, quæ municipijs Vmbriæ conficiuntur, adiunxit; ipse autem in Gallia, vt nostri homines desperatas iam pecunias exigerent, æquitate, diligentiáque perfecit. Tu intereà Romæ scilicet amicis præstò fuisti; fateor: sed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum studia minui solere in eos, à quibus prouincias contemni intelligant. Et, quoniam ostendi, iudices, parem dignitatem ad consulatus petitionem, disparem fortunam prouincialium negotiorum in Muræna, atque in Sulpicio fuisse: dicam iam apertiùs, in quo meus necessarius fuerit inferior, Seruius, & ea dicam, vobis audientibus, amisso iam tempore, quæ ipsi soli, re integra, sæpe dixi. Petere consulatum nescire te, Serui, [d] persæpe dixi: & in ijs rebus ipsis, quas te magno, & forti animo & agere, & dicere videbam, tibi solitus sum dicere, magis te fortem senatorem mihi videri, quàm sapientem candidatum. Primùm accusandi terrores, & minæ, quibus tu quotidie vti solebas, sunt fortis viri: sed & populi opinionem à spe adipiscendi auertunt, & amicorum studia debilitant. Nescio quo pacto semper hoc fit: neque in vno, aut altero animaduersum est, sed iam in pluribus: simul atque candidatus accusationem meditari visus est, vt honorem desperasse videatur. 39 Quid ergo? Acceptam iniuriam persequi non placet? Immò vehementer placet: sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi; petitorem ego, præsertim consulatus, magna spe, magno animo, magnis copijs & in forum, & in campum deduci volo: non placet mihi [e] inquisitio candidati, prænuntia repulsæ: non testium potiùs, quàm suffragatorũ comparatio: non minæ magis, quàm blanditiæ: non declamatio potiùs

[a] V. c. beniuolentiam.

[b] Al. atque indicum.

[c] L. habuit proficiscens dilectum in Vmbr.

[d] L. persæpe tibi dixi.

[e] Fort. anquisitio cand.

potius, quàm salutatio: præsertim cùm iam hoc nouo more omnes ferè domos omnium concursent, & ex vultu candidatorum coniecturam faciant, quantum quisque animi & facultatis habere videatur. Vidésne tu illum tristem? Demissum? Iacet, diffidit, abiecit hastas. Serpit hic rumor; 40 [a] Scis tu illum accusationem cogitare? Inquirere in competitores? Testeis quærere? Alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat. Eiusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, studia deponunt, [b] aut testatam rem abijciunt, aut suam operam, & gratiam iudicio, & accusationi reseruant. Accedit eòdem, vt etiam ipse candidatus, totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiámque suam in petitione non possit ponere; adiungitur enim accusationis cogitatio, non parua res, sed nimirum omnium maxima; magnum est enim, te comparare ea, quibus possis hominem è ciuitate, præsertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui & per se, & per suos, & verò etiam per alienos defendatur; omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus; & qui non apertè inimici sumus, etiam alienissimis, in capitis periculis, amicissimorum officia, & studia præstamus. Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accusandi molestiam, sic intellexi, in petendo, studium esse acerrimum: in defendendo, officium: in accusando, laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, vt idem accusationem, & petitionem consulatus diligenter adornet, atque instruat; vnum sustinere pauci possunt, vtrúmque nemo. 41 [c] Tu, cùm de curriculo petitionis deflexisses, animúmque ad accusandum transtulisses, existimasti, te vtrique negotio satisfacere posse? Vehementer errasti; quis enim dies fuit, posteaquàm in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumseris? Legem ambitus flagitasti, quæ tibi non deerat; erat enim seuerissimè scripta Calphurnia; gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ; sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset: petitioni verò refragata est. Pœna grauior in plebem tua voce efflagitata est; [d] commoti animi sunt tenuiorum. [e] Exilium in nostrum ordinem. Concessit senatus postulationi tuæ: sed non libenter duriorem fortunæ communi condicionem, te auctore, constituit. Morbi excusationi pœna addita est: voluntas offensa multorum, quibus aut contra [f] valetudinis commodum, laborandum est, aut incommodo morbi etiam ceteri vitæ fructus relinquendi. 42 Quid ergo? Hæc quis tulit? Is, qui auctoritati senatus, voluntati tuæ paruit: denique is tulit, cui minimè [g] proderant. Illa, quæ mea summa voluntate senatus frequens

[a] Fort. Nescis tu illum accusationem cog.
[b] L. aut totam rem abijciunt.

[c] Fort. Tu, cùm te de curriculo petit.

[d] Libri vulg. non habent, sunt.
[e] L. Exulium in n.
[f] V. c. valitudinis.
[g] L. proderant. Quid? illa, quæ mea summa vol.

frequens repudiauit, mediocriter aduersata tibi esse existimas? Confusionem suffragiorum flagitasti, prorogationem [a] legis Maniliae, aequationem gratiae, dignitatis, suffragiorum. Grauiter homines honesti, atque in suis ciuitatibus, & municipijs gratiosi tulerunt, à tali viro esse pugnatum, vt omnes & dignitatis, & gratiae gradus tollerentur. Idem edititios iudices esse voluisti, vt odia occulta ciuium, quae tacitis nunc discordijs continentur, in fortunas optimi cuiusque erumperent. Haec omnia, tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obsaepiebant. Atque ex omnibus illa plaga est iniecta petitioni tuae, non tacente me, maxime: de qua ab homine ingeniosissimo, & copiosissimo, Hortensio, multa grauissimè dicta sunt: quo etiam mihi durior locus est dicendi datus: vt, cùm ante me & ille dixisset, & vir summa dignitate, & diligentia, & facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causae, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Itaque in ijsdem rebus verè versor, [b] & quod possum, iudices, [43] occurro vestrae sapientiae. Sed tamen, Serui, quam te securim putas iniecisse petitioni tuae, cùm tu populum R. in eum metum adduxisti, vt pertimesceret, ne consul Catilina fieret, [44] dum tu accusationem [c] comparares, deposita, atque abiecta petitione? Etenim te inquirere videbant, tristem ipsum: maestos amicos, obseruationes, testificationes, seductiones testium, secessionem subscriptorum animaduertebant: quibus reb. certè ipsi candidatorum vultus obscuriores videri solent. Catilinam interea alacrem, atque laetum, stipatum choro iuuentutis, vallatum [45] [d] indicibus, atque sicarijs, inflatum cùm spe militum, tum collegae mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis, [46] [e] circumfluente colonorum Arretinorum, & Fesulanorum exercitu; quam turbam dissimillimo ex genere, distinguebant homines [f] percussi Syllani temporis calamitate; vultus erat ipsius plenus furoris: oculi, sceleris: sermo, arrogantiae: sic vt ei iam exploratus, & domi conditus consulatus videretur. Muraenam contemnebat: Sulpicium accusatorem suum [g] numerabat, non competitorem: ei vim denuntiabat: reip. minabatur. Quibus rebus, qui timor bonis omnibus iniectus sit, quantáque desperatio reip. si ille factus esset, nolite à me commoneri velle: vosmet ipsi vobiscum recordamini; meministis enim, cùm illius nefarij gladiatoris voces [h] percrebuissent, quas habuisse in concione domestica dicebatur, cùm miserorum fidelem defensorem negasset inueniri posse, nisi eum, qui ipse miser esset: integrorum, & fortunatorum promissis saucios, & miseros credere non oportere: quare qui consumta replere,

erepta

[a] L. legis Mamiliae.

[b] L. &, quoad possum, iud. occurro vestrae satietati. Sed t.

[c] L. comparas.

[d] L. audacibus, atque sicarijs.

[e] L. circumfluenté col.

[f] L. perculsi.

[g] Al. nominabat.

[h] L. percrebruissent.

erepta recuperare vellent, spectarent quid ipse deberet, quid posside-
ret, quid auderet: minimè timidum, & valde calamitosum esse opor-
tere eum, qui esset futurus dux, & signifer calamitosorum. Tum igi-
tur, his rebus auditis, meministis fieri senatusconsultum, referente
me, ne postero die comitia haberentur, vt de his rebus in senatu age-
re possemus. Itaque postridie, frequenti senatu, Catilinam excitaui:
atque eum de his rebus iussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent,
dicere. Atque ille, vt semper fuit apertissimus, non se purgauit, 47
sed indicauit, [a] atque innuit; tum enim dixit, duo corpora esse reip.
vnum debile, infirmo capite: alterum firmum, sine capite: huic, cùm
ita de se meritum esset, caput, se viuo, non defuturum. Congemuit se-
natus frequens, neque tamen satis seuerè, pro rei indignitate, decre-
uit; nam partim ideò fortes in decernendo non erant, quia nihil ti-
mebant: partim, quia timebant. Tum erupit è senatu, triumphans
gaudio, quem omnino viuum illinc exire non oportuerat: præsertim
cùm idem ille in eodem ordine in paucis diebus antè, Catoni, fortissi-
mo viro, iudicium [b] minitanti, ac denuntianti, respondisset, si quod
esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina
restincturum. His tum rebus commotus, & quòd homines iam tum
coniuratos cum gladijs in campum deduci à Catilina sciebam, descen-
di in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, &
cum illa lata, insigníque lorica, non quæ me tegeret: (etenim scie-
bam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput, & collum solere pe-
tere) verùm vt omnes boni animaduerterent, &, cùm in metu, &
periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem, præsidiúmq;
meum concurrerent. Itaque cùm te, Serui, remissiorem in petendo pu-
tarent, Catilinam 48 [c] & spe, & cupiditate inflammatum vide-
rent: omnes, qui illam ab rep. pestem depellere cupiebant, ad Muræ-
nam se statim contulerunt. Magna est autem comitijs consularibus
[d] repentina voluntatum inclinatio, præsertim cùm incubuit ad vi-
rum bonum, & multis alijs adiumentis petitionis ornatum; qui cùm
honestissimo patre, atque maioribus, modestissima adolescentia, cla-
rissima legatione, prætura probata in iure, grata in munere, ornata
in prouincia, petisset diligenter, & ita petisset, vt neque minanti ce-
deret, neque cuiquam minaretur: huic mirandum est magno adiu-
mento Catilinæ subitam spem consulatus adipiscendi fuisse? Nunc
mihi tertius ille locus est orationis de ambitus criminibus, perpurga-
tus ab ijs, qui ante me dixerunt: à me, quoniam ita Muræna voluit,
retractandus: quo in loco Postumio familiari meo, ornatissimo viro,
de diuisorum indicijs, & de deprehensis pecunijs: adolescenti inge-
nioso

[a] L. atque induit.

[b] Al. minanti.

[c] Fort. & spe inflatum, & cupiditate inflam.

[d] L. & repét.

nioso & bono, Ser. Sulpicio, de equitum centurijs: M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatusconsulto, de rep. respondebo. Sed pauca, quæ meum animum repentè mouerunt, priùs de L. Murænæ fortuna conquerar. Nam cùm sæpe antea, iudices, & ex aliorum miserijs, & ex meis curis, laboribúsque quotidianis, fortunatos eos homines iudicarem, qui remoti à studijs ambitionis, otium, ac tranquillitatem vitæ secuti sunt: tum verò in his L. Murænæ tantis, támq; improuisis periculis ita sum animo affectus, vt non queam satis neque communem omnium nostrûm condicionem, neque huius euentum, fortunámque miserari: [a] qui primùm dum ex honoribus continuis familiæ, maiorúmq; suorum vnum adscendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne & ea, quæ relicta: & hæc, quæ ab ipso parta sunt, amittat: deinde propter studium nouæ laudis, etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur; quæ [b] cùm sunt grauia, iudices, tum illud acerbissimum est, quòd habet eos accusatores, 49 non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderent. Nam, vt omittam [c] Seruium Sulpicium, quem intelligo non iniuria L. Murænæ, sed honoris contentione permotum: accusat paternus amicus, Cn. Postumius, vetus, vt ait ipse, vicinus, ac necessarius: qui necessitudinis causas [d] complureis protulit, simultatis nullam commemorare potuit: accusat [e] Seruius Sulpicius, sodalis filij, cuius ingenio paterni omnes necessarij munitiores esse debebant: accusat M. Cato, qui quanquam à Muræna nulla re vnquam alienus fuit, tamen ea condicione nobis erat in hac ciuitate natus, vt eius opes, & ingenium, præsidio multis etiam alienissimis 50 [f] vix cuiquam inimicus esse deberet. Respondebo igitur Postumio primùm: qui nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in consularem, quasi desultorius in quadrigarū curriculum incurrere; cuius competitores si nihil deliquerunt, dignitati eorum concessit, cùm petere destitit; sin autem eorum aliquis largitus est: [g] expetendus amicus est, qui alienam potiùs iniuriam, quàm suam persequatur.

[a] L. qui primùm quoniam ex hon.

[b] Al. cùm sint gr.

[c] L. Ser. Sulpicium.

[d] Al. complures.

[e] L. Ser. Sulpicius.

[f] L. vix cuiquam inimico, exitio esse deberent.

[g] αἱρετέος.

Ea omnia, quæ & Postumio, & Ser. Sulpicio, adolescenti, responsa sunt, desiderantur.

Venio nunc ad M. Catonem, 5 1 *quod est firmamentum, ac robur totius accusationis: qui tamen ita grauis est accusator, & vehemens, vt multo magis eius auctoritatem, quàm criminationem pertimescam. In quo ego accusatore, iudices, primùm illud deprecabor, ne quid L. Murænæ dignitas illius, ne quid expectatio tribunatus, ne quid totius vitæ splendor, & grauitas noceat: denique ne ea soli huic obsint bona M. Catonis, quæ ille adeptus est, vt multis prodesse* [a] *posset, Bis consul fuerat P. Africanus, & duos terrores huius imperij, Karthaginem, Numantiámque, deleuerat, cùm accusauit L. Cottam; erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta,* 5 2 [b] *quanta in homine quoquam, in ipso imperio populi R. quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc maiores natu dicere audiui, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimùm L. Cottæ profuisse; noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam iudicabant, ita quemquam cadere in iudicio, vt nimijs aduersarij viribus abiectus videretur.* 5 3 *Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriæ est) nonne proauo tuo, fortissimo, atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad eius perniciem, populus R. eripuit? Semper in hac ciuitate nimis magnis accusatorum opibus & populus vniuersus, & sapientes, ac multùm in posterum prospicientes iudices restiterunt. Nolo accusator in iudicium potentiam afferat, non vim maiorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam; valeant hæc omnia ad salutem innocentium,* [c] *ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo vero, & in pernicie ciuium, repudientur. Nam si quis hoc fortè dicet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi priùs de causa iudicasset: iniquam legem, iudices, & miseram condicionem instituet periculis hominum, si existimabit, iudicium accusatoris in reum pro aliquo præiudicio valere oportere. Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tua virtute iudicium, vituperare non audeo: nonnulla* [d] *in te forsitan conformare, & leuiter emendare possim. Non multa peccas, inquit ille fortissimo viro senior magister: sed, si peccas, te regere possum.*

[a] L. possit.

[b] L. quanta in ipso imperio pop.

[c] L. ad opem impotentium.

[d] Libri vulg. in te fors.

possum. At ego te verissimè dixerim peccare nihil, neque vlla in re te esse huiusmodi, vt corrigendus potiùs, 54 quàm leuiter inflectendus esse videare; finxit enim te ipsa natura ad honestatem, grauitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omneis denique virtutes magnum hominem, & excelsum; accessit his tot doctrina non moderata, nec mitis, sed, vt mihi videtur, paulò asperior, & durior, quàm veritas, aut natura patiatur. Et, quoniam non est nobis hæc oratio habenda aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conuentu agrestium: audaciùs paulò de studijs humanitatis, quæ & mihi, [a] & vobis nota, & iudicanda sunt, disputabo. In M. Catone, iudices, hæc bona, quæ videmus diuina, & egregia, ipsius scitote esse propria; quæ nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non à natura, sed à magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cuius inuentorum æmuli Stoici nominantur. Huius sententiæ sunt & præcepta eiusmodi: Sapientem gratia nunquam moueri, nunquam cuiusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum, & leuem, viri non esse, neque exorari, neque placari: solos sapienteis esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimi, [b] diuiteis: si seruitutem seruiant, reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugitiuos, exules, hosteis, insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria: omne delictum, scelus esse nefarium: nec minùs delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cùm opus non fuerit, quàm eum, qui patrem suffocauerit: sapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli, sententiam mutare nunquam. Hæc homo ingeniosissimus, M. Cato, auctoribus eruditissimis inductus, arripuit: neque disputandi causa, vt magna pars, sed ita viuendi. Petunt aliquid publicani: caue quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt, miseri, & calamitosi; sceleratus, & nefarius fueris, si quidquam, misericordia adductus, feceris. Fatetur aliquis se peccasse, & eius delicti veniam petit; nefarium est facinus, ignoscere. At leue delictum est; omnia peccata sunt paria. 55 [c] Dixisti quippiam; fixum, & statutum est. Non reductus es, sed opinione; sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re; malè dici putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt. Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum. Iratus dixisti; nunquam, inquit, sapiens irascitur. At temporis causa. Improbi, inquit, hominis est, mendacio fallere: mutare sententiam, turpe est: exorari, scelus: misereri, flagitiũ. Nostri autem illi, (fatebor enim, Cato, me quoq; in adolescentia, diffisũ ingenio meo, quæsisse adiumẽta doctrinæ) nostri, inquã, illi à Platone, & Aristotele, moderati homines, & temperati, aiunt,

[a] L. & vobis nota, & iucunda sunt.

[b] Al. diuites.

[c] L. Dixisti; quippe fixum, & statutum est.

apud sapientem valere aliquando gratiam: viri boni esse misereri: distincta [a] genera esse delictorum, & dispares pœnas: esse apud hominem constantem ignoscendi locum: ipsum sapientem sæpe aliquid opinari, quod nesciat: irasci nonnunquam: exorari eundem, & placari: quod dixerit, interdum, si ita rectius sit, mutare: de sententia decedere aliquando: omneis virtutes mediocritate quadam esse moderatas. Hos ad magistros si qua te fortuna, Cato, cum ista natura detulisset: non tu quidem vir melior esses, nec fortior, nec temperantior, nec iustior (neque enim esse potes) sed paulò ad lenitatem propensior; non accusares nullis adductus inimicitijs, [b] nulla lacessitus iniuria, [c] prudentissimum hominem, summa dignitate, atque honestate præditum: putares, 56 *cùm in eiusdem anni custodia te, atque L. Murænam fortuna posuisset, aliquo te, cum hoc, reip. vinculo, esse coniunctum: quod atrociter in senatu dixisti, aut non dixisses,* 57 [d] *aut seposuisses, aut mitiorem in partem interpretarere. Ac te ipsum (quantum ego opinione auguror) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ, atq; ingenij elatum, & recentibus præceptorum studijs flagrantem, iam vsus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. Etenim isti ipsi mihi videntur vestri præceptores, & virtutis magistri, fineis officiorum paulò longiùs, quàm natura vellet, protulisse:* 58 *vt, cùm ad vltimum animo contendissemus, ibi tamen,* [e] *vbi oporteret, consisteremus. Nihil ignoueris. Immò aliquid, non omnia. Nihil gratiæ causa feceris. Immò resistito gratiæ, cùm officium, & fides postulabit.* [f] *Misericordia commotus ne sis etiam in dissoluenda seueritate: sed tamen est laus aliqua humanitatis. In sententia permaneto.* [g] *Enimuero* 59 *nisi sententia alia vicerit melior. Huiuscemodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu: habere eruditissimum hominem, & pænè diuinum domi: cuius oratione, & præceptis, quanquam erant eadem ista, quæ te delectant, tamen asperior non est factus, sed (vt accepi à senibus) lenissimus. Quis verò C. Lælio comior? Quis iucundior, eodem ex studio isto? Quis illo grauior? Sapientior? Possum de L. Philippo, de C. Gallo* [h] *dicere hæc eadem: sed te domum iam deducam tuam. Quemquámne existimas Catone, proauo tuo, commodiorem, comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis? De cuius præstanti virtute cùm verè, grauitérq; diceres, domesticũ te habere dixisti exemplum ad imitandũ. Est illud quidem exemplum tibi propositũ domi: sed tamen naturæ similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es,* [i] *quàm ad vnumquemq; nostrûm peruenire potuit: ad imitãdũ verò tã mihi propositũ exemplar illud est, quàm tibi. Sed si illius*

comi-

[a] Fort. esse genera.

[b] ὀυ προαδι-κηθεις.

[c] L. pudentissimum h.

[d] L. aut, si potuisses, mitiorem, &c.

[e] L. vbi oporteret non cõsisteremus.

[f] L. Misericordia commotus ne sis. Sed tamen est etiam in dissoluenda seueritate laus aliqua hum.

[g] L. Enimuerò nisi sententiam sententia alia vicer.

[h] L. hæc eadem dicere: sed te dom.

[i] Fort. quàm ad quemquã alium nostrûm.

comitatem, & facilitatem tuæ grauitati, seueritatique adsperseris: non ista quidem erunt meliora, quæ nunc sunt optima, sed certè condîta iucundiùs. Quare, vt ad id, quod institui, reuertar, tolle mihi è causa nomen Catonis: remoue, ac prætermitte auctoritatem, quæ in iudicijs aut nihil valere, aut ad salutem debet valere: [a] congredere mecum criminibus ipsis. Quid accusas Cato? quid affers in iudicium? quid arguis? Ambitum accusas? non defendo. Me reprehendis, quòd idem defendam, [60] [b] quod lege punierim. Puniui ambitum, non innocentiam; ambitum verò ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti, senatusconsultum, me referente, esse factum, [c] si mercede corrupti, obuiam candidatis issent, si conducti sectarentur, [61] [d] si gladiatoribus vulgò locus tributus, & item prandia si vulgò essent data: contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita senatus iudicat, contra legem facta hæc videri, si facta sint; decernit, quòd nihil opus est, dum candidatis morem gerit; nam factum sit, necne, vehementer quæritur; si factum sit, [62] quin contra legem sit, dubitare nemo potest. Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium potest esse, id iudicare. Atq; id decernitur omnibus postulantibus candidatis: vt ex S. C. neque cuius intersit, neque contra quem sit, intelligi possit. Quare doce, à L. Muræna illa esse commissa; tum egomet tibi contra legem esse concedam. Multi obuiam prodierũt de prouincia decedenti, consulatum petenti. Solet fieri; eccui autem non proditur reuertenti? quæ fuit ista multitudo? Primùm, si tibi istam rationem non possim reddere: quid habet admirationis, tali viro aduenienti, candidato consulari, obuiam prodisse multos? [e] quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. Quid, si etiam illud addam, quod à consuetudine non abhorret, rogatos esse multos? num aut criminosum sit, aut mirandum, qua in ciuitate rogati infimorum hominũ filios propè de nocte ex vltima sæpè vrbe deductum venire soleamus, in ea non esse grauatos homines prodire hora tertia in campum Martium, præsertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates venerunt, quarum ex numero multi hîc sedent iudices? quid, si multi homines nostri ordinis honestissimi: quid, si illa officiosissima, quæ neminem patitur non honestè in vrbem introire, tota natio candidatorum? si denique ipse accusator noster Postumius obuiam cùm benè magna caterua sua vênit: quid habet ista multitudo admirationis? omitto clienteis, vicinos, tribuleis, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat; hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam, non modò dignitati vllius vnquam, sed ne voluntati quidem defuisse.

[a] ὁμόσε χώρει vel ὁμόσε φέρου.
[b] L. quod lele pœnierim. Pœniui.
[c] L. si mercede conducti, obuiam.
[d] L. si gladiatoribus vulgò locus tributim, & item &c.
[e] Al. quod si non esset.

At sectabantur multi. Doce, mercede: concedam esse crimen; hoc quidem remoto, quid reprehendis? Quid opus est, inquit, sectatoribus? A me tu id quæris, quid opus sit eo, quo semper vsi sumus? Homines tenues vnum habent in nostrum ordinem [a] *aut promerendi,* [6] 3 *aut proferendi beneficij locum, hanc in nostris petitionibus operam, atque assectationem; neque enim fieri potest, neque postulandum est à nobis, aut ab equitibus Romanis, vt suos necessarios candidatos sectentur totos dies: à quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si vno basilicæ spatio honestamur, diligenter* [b] *obseruari videmur & coli; tenuiorum, & non occupatorum amicorum est ista assiduitas: quorum copia bonis, & beneficis deesse non solet. Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officij, Cato: sine eos, qui omnia à nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit, præter ipsorum suffragium,* [c] *tenue est: si, vt suffragantur, nihil valent gratia. Ipsi denique, vt solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt: atque hæc à nobis petunt omnia: neque vlla re alia, quæ à nobis consequuntur, nisi opera sua, compensari putant posse. Itaque & legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, & S. C. quod est, L. Cæsare consule factum restiterunt; nulla est enim pœna, quæ possit obseruantiam tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere. At spectacula sunt tributim data, & ad prandium vulgò vocati. Et si hoc factum à Muræna omnino, iudices, non est: ab eius amicis autem more, & modò factum est: tamen admonitus re ipsa, recordor quantum hæ quæstiones, in senatu habitæ, punctorum nobis, Serui, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostra, aut patrum nostrorum memoria, quo hæc, siue ambitio est, siue liberalitas, non fuerit, vt locus & in circo, & in foro daretur amicis, & tribulibus? hæc homines tenuiores primùm,* [d] *nondum qui à suis tribulibus vetere instituto assequebantur.*

[a] L. aut promerendi, aut referendi benef.

[b] θεραπεύεσθαι.

[c] L. tenue est, si, vt suffragentur, nihil.

[d] Al. ne dum qui.

Deest nonnihil.

Præfectum

Præfectum fabrûm semel locum tribulibus suis dedisse: quid statuent in viros primarios, qui in circo totas tabernas, tribulium causa, compararunt? Hæc omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina, à multitudine in tuam nimiam diligentiam, Serui, cõiecta sunt: in quibus tamen Murena ab senatus auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obuiam prodire crimen putat? [a] non: [6] [4] sed mercede: conuince; num sectari mutos? non, [b] sed conductos: doce; num locum ad spectandum dare? aut ad prandium inuitare? minimè; sed vulgò, passim; quid est vulgò? vniuersos. Non igitur, si L. Natta, summo loco adolescens, qui, & quo animo iam sit, & qualis vir futurus sit, videmus, in equitum centurijs voluit esse & ad hoc officium necessitudinis, & ad reliquum tempus, gratiosius, id erit eius vitrico fraudi, aut crimini: [6] [5] nec, si virgo Vestalis, huius propinqua, & necessaria, [c] locum suum gladiatorium concessit huic, nõ & illa piè fecit, & hic à culpa est remotus. Omnia hæc sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum. At enim agit mecum austerè, & stoicè Cato; negat verum esse, allici [d] beneuolentiam cibo: negat iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo, ad cenam, petitionis causa, si quis vocat, condemnetur. Quippe, inquit, tu mihi summum imperium, [6] [6] [e] summam auctoritatem, tu gubernacula reip. petas fouendis hominum sensibus, & deliniendis animis, & adhibẽdis voluptatibus? Vtrùm lenocinium, inquit, à grege delicatæ iuuẽtutis, an orbis terrarum imperium à populo R. petebas? Horribilis oratio: sed eam vsus, vita, mores, ciuitas ipsa respuit. Neq; tamẽ Lacedęmonij, auctores istius vitæ, atq; orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt: neque verò Cretes, quorum nemo gustauit vnquam cubans, meliùs, quàm Romani homines, qui tempora voluptatis, laborísq; dispertiunt, resp. suas retinuerũt; quorum alteri, vno aduentu nostri exercitus, deleti sunt: alteri nostri imperij præsidio disciplinam suam, lególq; conseruant. Quare noli, Cato, [f] maiorum instituta, quæ res ipsa publica, quæ diuturnitas imperij comprobat, nimiũm seuera oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, & honestus homo, & nobilis, Q. Tubero; is, cùm epulum Q. Maximus Africani patrui sui nomine, populo R. daret, rogatus est à Maximo, vt triclinium sterneret, cùm esset Tubero eiusdẽ Africani sororis filius. Atq; ille, homo eruditissimus, at Stoicus, strauit pelliculis hædinis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi verò esset Diogenes Cynicus mortuus, & nõ diuini hominis Africani mors honestaretur: quẽ cũ supremo eius die [g] Maximus

[a] L. non, sed mercede: mercede conuince.
[b] L. sed conductos: conductos doce.
[c] L. locum suum gladiatorib. conc. huic, & illa piè fecit, & hic à culpa non est rem.
[d] V. c. beniuolentiam.
[e] L. tu summam auct.
[f] L. instituta maiorum.
[g] L. Q. Maximus.

laudaret, gratias egit dijs immortalibus, quòd ille vir in hac rep. potissimùm natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, vbi ille esset. Huius in morte celebranda grauiter tulit populus R. hanc peruersam sapientiam Tuberonis. Itaq; homo integerrimus, ciuis optimus, cùm esset L. Pauli nepos, P. Africani, vt dixi, sororis filius, his hædinis pelliculis prætura deiectus est. Odit populus Rom. priuatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit; non amat profusas epulas: sordeis, & inhumanitatem multo minùs; distinguit rationem officiorum, ac temporum: vicissitudinem laboris, ac voluptatis. Nam, quòd ais, nulla re allici hominum menteis oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate: hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non seruas; cur enim quemquam, vt studeat tibi, vt te adiuuet, rogas? Rogas tu me, vt mihi præsis, vt committam ego me tibi. Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potiùs à me, vt pro mea salute laborem, periculúmque suscipias? Quid, quòd habes nomenclatorem? [a] In eo quidem fallis, & decipis. Nam, si nomine appellari abs te cineis tuos, honestum est: turpe est eos notiores esse seruo tuo, quàm tibi; 6 7 [b] sin etiam noris: tamen per monitorem appellandi sunt: cur antè petis, quàm insusurrauit? aut quid, cùm admoneris, tamen, quasi tute noris, ita salutas? quid, posteaquàm es designatus, multo salutas negligentiùs? Hæc omnia ad rationem ciuitatis si dirigas, recta sunt; sin perpendere ad disciplinæ præcepta velis, reperiantur prauissima. Quare nec plebi R. eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conuiuiorum: quæ omnia maiores nostri comparauerunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quæ liberalitatem magis significat, quàm largitionem. At enim te ad accusandum resp. adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atq; ea opinione venisse: sed tu imprudentia láberis. Ego quod facio iudices, cùm amicitiæ, dignitatisq; L. Murænæ gratia facio, tum me pacis, otij, concordiæ, libertatis, salutis, vitæ denique omnium vestrûm causa facere 6 8 clamo, [c] atq; obtestor. Audite, audite, consulem, iudices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies, atque nocteis de rep. cogitantem. Non vsq; eò L. Catilina remp. despexit, atque contemsit, vt ea copia, quàm secum eduxit, se hanc ciuitatem oppressurum arbitraretur; latiùs patet illius sceleris contagio, quàm quisquam putat: ad plureis pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Troianus: à quo nunquã, me cõsule, dormientes opprimemini. Quæris à me, quid ego Catilinam metuam. Nihil: & curaui, ne quis metueret: sed copias illius, quas hîc video, dico esse metuendas: nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinæ, quàm isti, qui illum exercitum

[a] L. In quo quidem.
[b] L. sin, etiam si noris, tamen per monitorem app. sunt: cur antè appellas, quàm ins.
[c] L. atque testor.

tum deſeruiſſe dicuntur; non enim deſeruerunt: ſed ab illo in ſpeculis, atq; inſidijs relicti, in capite, atq; in ceruicibus noſtris restiterunt. Hi & integrum conſulem, & bonum imperatorem, & natura, & fortuna, cum reip. ſalute coniunctum, deijci de vrbis præſidio, & de cuſtodia ciuitatis, veſtris ſententijs, deturbari volunt; quorum ego ferrum, & audaciam reieci in campo, debilitaui in foro, compreſſi etiam domi meæ ſæpe, iudices; his vos ſi alterum conſulem tradideritis, plus multo erunt veſtris ſententijs, quàm ſuis gladijs conſecuti. Magni intereſt, iudices, id, quod ego multis repugnantibus egi, atque perfeci, eſſe Kalendis Ian. in rep. [69] [a] duos conſules. Nolite arbitrari [70] mediocribus conſilijs, aut vſitatis vijs, aut lege improba, aut pernicioſa largitione auditum aliquando aliquod malum reip. quæri. Inita ſunt in hac ciuitate conſilia, iudices, vrbis delendæ, ciuium trucidandorum, nominis Romani extinguendi. Atque hæc ciues, ciues, inquam (ſi eos hoc nomine appellari fas eſt) de patria ſua & cogitant, & cogitauerunt; horum ego quotidie conſilijs occurro, audaciam debilito, ſceleri reſiſto. Sed vos moneo, iudices: in exitu eſt iam meus conſulatus: nolite mihi ſubtrahere vicarium meæ diligentiæ: nolite adimere eum, cui remp. cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam. Atque ad hæc mala, iudices, quid accedat aliud, non videtis? Te, te appello, Cato: nónne proſpicis tempeſtatem anni tui? Iam enim heſterna concione intonuit [71] vox pernicioſa deſignati tribuni, collegæ tui: contra quem multùm tua mens, multùm omnes boni prouiderunt: qui te ad tribunatus petitionem vocauerunt. Omnia, quæ per hoc triennium agitata ſunt iam ab eo tempore; quo à L. Catilina, & Cn. Piſone initum conſilium ſenatus interficiendi ſcitis eſſe, in hos dies, in hos menſes, in hoc tempus erumpunt. Qui locus eſt, iudices, quod tempus, qui dies, quæ nox, cùm ego non ex iſtorum inſidijs, ac mucronibus non ſolùm meo, ſed multo etiam magis diuino conſilio eripiar atque euolem? Neque iſti me meo nomine interfici, ſed vigilantem conſulem de reip. præſidio [b] demouere volunt: nec minùs vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, ſi poſſent, tollere: id quod, mihi crede, & agunt, & moliuntur; vident, quantum in te ſit animi, quantum ingenij, quantum auctoritatis, quantum reip. præſidij: ſed cùm conſulari auctoritate, & auxilio ſpoliatam vim tribunitiam viderint, tum ſe faciliùs inermem, & debilitatum te oppreſſuros arbitrantur; nam ne ſufficiatur conſul, non timent; [c] vident in tuorum poteſtate collegarum fore: ſperant ſibi Silanum, clarum virum, ſine collega, te ſine conſule, remp. ſine præſidio obijci

[a] L. duos cō-ſules. Nolite arbitrari. Non mediocribus conſilijs, aut vſitatis vijs, non lex improba, non pernicioſa largitio, non auditum aliquando aliquod malum reip. quæritur. In.

[b] L. demoueri.

[c] L. vident, te in tuorum pot.

obijci posse. His tantis in rebus, tantisque in periculis, est tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriæ natus es, videre quid agatur, retinere adiutorem, defensorem, socium in rep. consulem non cupidum, consulem (quod maximè tempus hoc postulat) fortuna constitutum ad amplexandum otium: scientia, ad bellum gerendum: animo, & vsu, ad quod velis negotium. Quanquam huiusce rei potestas omnis in vobis sita est, iudices: totam remp. vos in hac causa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo consilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condemnaret L. Muræнam: si interficere posset, occideret. Petunt enim rationes illius, vt orbetur auxilio resp. vt minuatur contra suum furorem imperatorum copia: vt maior facultas tribunis pl. detur, depulso aduersario, seditionis, ac discordiæ concitandæ. Idémne igitur [a] delecti [b] amplissimis ex ordinibus honestissimi, atque sapientissimi viri iudicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis reip. iudicaret? Mihi credite, iudices, in hac causa non solum de L. Murænæ, verùm etiam de vestra salute sententiam feretis. In discrimen extremum venimus: nihil est iam, vnde nos reficiamus, aut vbi lapsi resistamus: non solùm minuenda non sunt auxilia, quæ habemus: sed etiam noua, si fieri possit, comparanda; hostis est enim non apud Anienem, quod bello punico grauissimum visum est, sed in vrbe, in foro: (dij immortales! sine gemitu hoc dici non potest:) non nemo etiam in illo sacrario reip. in ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dij faxint, vt meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat: ego togatus, vobis, bonisque omnibus adiutoribus, hoc, quod conceptum resp. periculum parturit, consilio discutiam, & comprimam. Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur, redundarint? Vnus erit consul, & is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus; hunc iam qui impedituri sint, [c] parati sunt; 7 2 [d] illa pestis immanis, importuna, Catilinæ prorumpet, quà poterit: & iam populo R. minatur: in agros suburbanos repentè aduolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede, ac loco ferrum, flammámque metuemus; quæ iamdiu comparantur, eadem ista omnia, si ornata suis præsidijs erit resp. facilè & magistratuum consilijs, 7 3 & priuatorum diligentia opprimentur. Quæ cùm ita sint, iudices, primùm reip. causa, qua nulla res cuiquam potior debet esse, vos pro mea summa, & vobis cognita in remp. diligentia, moneo, pro auctoritate consulari

[a] V.c. dilecti.
[b] L. ex ordinib. amplisss. hon.
[c] Lib. vulg. non habent hoc totum, parati sunt.
[d] L. Illa pestis immanis & import. Catilina, prorumpet.

consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, vt otio, vt paci, vt saluti, vt vitæ vestræ, & ceterorum ciuium, consulatis: deinde ego [a] fidem vestram, vel defensoris, & amici officio adductus, oro, atque obsecro, iudices, vt ne hominis miseri, & cùm corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murænæ, recentem gratulationem noua lamentatione obruatis; modò maximo beneficio populi R. ornatus, fortunatus videbatur, quòd primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulisset: nunc idem squalore sordidus, confectus morbo, lacrymis, ac mærore perditus, vester est, supplex, iudices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem, ac vestras opes intuetur. Nolite, per deos immortaleis, iudices, hac eum re, qua se honestiorem fore putauit, etiam ceteris antè partis honestatibus, atque omni dignitate, fortunáque priuare. Atque ita vos Muræna, iudices, orat, atque obsecrat, si iniustè neminem læsit, si nullius aureis, voluntatémue violauit: si nemini, vt leuissimè dicam, odio nec domi, nec militiæ fuit: sit apud vos modestiæ locus, sit demissis hominibus perfugium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatus magnam habere debet, iudices; vnà enim eripiuntur cum consulatu omnia, inuidiam verò his temporibus habere consulatus ipse nullam potest; obijcitur enim concionibus seditiosorum, insidijs coniuratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad omnem inuidiam solus [b] apponitur. Quare quid inuidendum Murænæ, aut cuiquam nostrûm sit in hoc præclaro consulatu, non video, iudices; quæ verò miseranda sunt, ea & mihi antè oculos versantur, & vos videre, & perspicere potestis. Si (quod Iupiter omen auertat) hunc vestris sententijs [c] afflixeritis: quò se miser vertet? Domúmne? Vt eam imaginem clarissimi viri, parentis sui, quam paucis antè diebus laureatam in sua gratulatione cõspexit, eandem deformatam ignominia, lugentémq; videat? An ad matrem, quæ misera modò consulem osculata filium suum, nunc cruciatur, & sollicita est, ne eundem paulò pòst spoliatum omni dignitate conspiciat? Sed quid ego matrem aut domũ appello, quem noua pœna legis & domo, & parente, & omnium suorum consuetudine, conspectúq; priuat? Ibit igitur [d] in exulium miser? Quò? Ad Orientísne parteis, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas gessit? At habet magnũ dolorem, 7 4 vnde cum honore decesseris, eodèm cum ignominia reuerti. An se in contrariam partem terrarum abdet, vt Gallia Transalpina, quem nuper summo cum imperio libentissimè viderit, eundem lugentem, mærentem, exulem videat? In ea porrò prouincia, quo animo

[a] L. fidem vestram & defensoris, & amici off.

[b] Al. exponitur.

[c] Quidam lib. vulg. affeceritis.

[d] Al. in exilium.

animo C. Murænam, fratrem suum, adspiciet? Qui huius dolor? Qui illius mæror erit, quæ vtriusque lamentatio? Quanta autem perturbatio fortunæ, atque sermonis, quòd, quibus in locis paucis antè diebus factum esse consulem Murænam, nuntij, literæque celebrassent, & vnde hospites, atque amici gratulatum Romam concurrerint, 7 5 *repentè eò accedat ipse nuntius suæ calamitatis? Quæ si acerba, si misera, si luctuosa sunt,* [a] *si alienissima à mansuetudine, & misericordia vestra, indices: conseruate populi R. beneficium: reddite reip. consulem: date hoc ipsius pudori, date patri mortuo, date generi, & familiæ, date etiam Lanuuio, municipio honestissimo: quod in hac causa frequens, mæstúmque vidistis; nolite à sacris patrijs Iunonis Sospitæ, cui omnes consules facere necesse est, domesticum & suum consulem potissimùm auellere. Quem ego vobis, si quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem, indices, ita commendo, vt cupidissimum otij, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic coniurationi, quæ nunc remp. labefactat, futurum esse* [b] *promittam, & spondeam.*

[a] L. si alienissima mansuetudine, &c.

[b] Fort. vobis promittam, & spond.

PRO

PRO L. FLACCO.

ORATIO XXIIII.

VM in maximis periculis huius vrbis, atque imperij, grauissimo, atque acerbissimo reip. casu, socio, atque adiutore consiliorum, periculorúmque meorum, L. Flacco, cædem à vobis, coniugibus, liberis vestris, vastitatem à templis, delubris, vrbe, Italia depellebam: sperabam, iudices, [a] honoris potiùs L. Flacci me adiutorem futurum, quàm miseriarum deprecatorem. Quod enim esset præmium dignitatis, quod populus R. cùm huius maioribus semper detulisset, huic denegaret: cùm L. Flaccus veterem Valeriæ gentis in liberanda patria laudem propè quingentesimo anno reip. retulisset? Sed si fortè aliquando aut beneficij huius obtrectator, aut virtutis hostis, aut laudis inuidus extitisset: existimabam L. Flacco multitudinis potiùs imperitæ, nullo tamen cum periculo, quàm sapientissimorum, & lectissimorum virorum iudicium esse subeundum; etenim, quibus auctoribus, & defensoribus, omnium tum salus esset non ciuium solùm, verùm etiam gentium defensa, ac retenta, neminem vnquam putaui per eos ipsos periculum huius fortunis, atque insidias creaturum. Quòd si esset aliquando futurum, vt aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret: numquam tamen existimaui, iudices, D. Lælium, optimi viri filium, optima ipsum spe præditum, summæ dignitatis, eam suscepturum accusationem, quæ sceleratorum ciuium potiùs odio, & furori, quàm ipsius virtuti, [b] atque institutæ adolescentiæ conueniret. Etenim cùm à clarissimis viris iustissimas inimicitias sæpe cum benè meritis ciuibus depositas esse vidissem, non sum arbitratus, quemquam amicum reip. posteaquàm L. Flacci amor in patriam perspectus esset, nouas huic inimicitias, nulla accepta iniuria, denuntiaturum. Sed, quoniam, iudices, multa nos & in nostris rebus, & in rep. fefellerunt: ferimus ea, quæ sunt ferenda; tantum à vobis petimus, vt omnia reip. subsidia, totum statum ciuitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, salutem præsentium, spem reliquorum, in vestra potestate, in vestris sententijs, in hoc vno iudicio positam esse, & defixam putetis. Si vnquam resp. consilium, grauitatem, sapientiam, prouidentiam iudicum implorauit: hoc tempore, hoc, inquam, tempore implorat. Non estis de Lydorum, aut Mysorum,

[a] L. honorum potiùs.

[b] L. atque instituto adolescentiæ conu.

*rum, aut Phrygum, qui huc compulsi, concitatique venerunt, sed de vestra rep. iudicaturi, de ciuitatis statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua reliqua est etiam nunc, quae fortium ciuium menteis, cogitationésque sustentet; omnia alia perfugia bonorum, [a] praesidia innocentum, subsidia reip. consilia, auxilia, iura occiderunt. Quem enim alium appellem? Quem obtester? Quem implorem? Senatúmne? At is ipse auxilium petit à vobis, & confirmationem auctoritatis suae, vestrae potestati permissam esse sentit; an equites Romanos? Iudicabitis principes eius ordinis quinquaginta, quid cum omnibus senseritis; an populum Romanum? At is quidem [b] omnem suam [1] de bonis potestatem tradit vobis. Quamobrem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per vos, iudices, non auctoritatem, quae amissa est, sed salutem nostram, quae spe exigua, extremáque pendet, tenuerimus: nihil est praeterea, quò confugere possimus: nisi fortè quae res hoc iudicio tentetur, quid agatur, cui causae fundamenta iaciantur, iudices, non videtis. Damnatus est is, qui Catilinam, signa patriae inferentem, interemit: quid est causae, cur non is, qui Catilinam [c] ex vrbe repulit, pertimescat? Rapitur ad poenam, qui indicia communis exitij cepit: cur sibi confidat is, qui ea proferenda, & patefacienda curauit: socij consiliorum, ministri, comitésque vexantur: quid auctores, quid duces, quid principes sibi expectent? Atque vtinam inimici nostri, ac bonorum omnium, mecum potiùs contendant; vtrùm tamen omnes boni, duces nostri, an comites fuerint ad communem conseruandam salutem**

[a] L. praesidia innocentiū.

[b] L. omnem suam de nobis potestatem tradidit vobis.

[c] L. ex vrbe expulit, pertimescat? Repetitur ad poenam qui indicia comm. exitij excepit: cur &c. & ita v. c.

Deest nonnihil.

Hunc igitur virum, Laeli, quibus tandem rebus oppugnas? Fuit, P. Seruilio imperatore, in Cilicia tribunus militum; ea res siletur. Fuit M. Pisoni quaestor in Hispania; vox de quaestura nulla missa est. Bellum Cretense ex magna parte gessit, atque vnà cum summo imperatore sustinuit; muta est huius temporis accusatio. Praeturae iurisdictio, res varia, & multiplex ad suspiciones, & simultates, non attingitur; [d] ea verò in summo, & periculosissimo reip. tempore etiam ab inimicis laudatur. At à testibus laeditur. Antequàm dico, à quibus, [e] qua spe, qua vi, qua re concitatis, qua leuitate,

[d] L. at verò in summo, & periculosissimo reip. tempore etiam ab inimicis eadē praetura laudatur.

[e] L. qua spe, qua re concitatis.

nitate, qua egeſtate, qua perfidia, qua audacia præditis, dicam de genere vniuerſo, & de condicione omnium noſtrûm. Per deos immortaleis, iudices, vos, quomodo is, qui anno antè Romæ ius dixerat, anno pòſt in Aſia ius dixerit, à teſtibus quæretis ignotis? Ipſi coniectura nihil iudicabitis? In tam varia iuriſdictione, tam multa decreta, tot hominum gratioſorum læſæ voluntates; quæ eſt vnquam iacta non ſuſpicio, quæ tamen ſolet eſſe falſa, ſed iracundiæ vox, aut doloris? Et is eſt reus auaritiæ, qui in vberrima re turpe compendium, [a] *in maledicentiſſima ciuitate, in ſuſpicioſiſſimo negotio maledictum omne, non modò crimen effûgit. Prætereo illa, quæ prætereunda non ſunt: nullum huius in priuatis rebus factum auarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari ſordem poſſe proferri. Quibus igitur teſtibus ego hoſce poſſum refutare, niſi vobis?* [2] [b] *Timolites ille vicanus, homo non modò nobis, ſed ne inter ſuos quidem notus, vos docebit, qualis ſit L. Flaccus? Quem vos modeſtiſſimum adoleſcentem, prouinciæ maximæ ſanctiſſimum virum, noſtri exercitus fortiſſimum militem, diligentiſſimum ducem,* [3] [c] *temperatiſſimum legatum,* [d] *quæſtorémque cognouerunt? Quem vos præſentes conſtantiſſimum ſenatorem,* [e] *iuſtiſſimum prætorem, ac amantiſſimum reip. ciuem iudicaſtis? De quibus vos alijs teſtes eſſe debetis, de ijs ipſi alios teſteis audietis?* [f] *At quos teſteis? Primùm dicam (id quod eſt commune) Græcos: non quò nationi huic ego vnus maximè fidem derogem; nam, ſi quis vnquam de noſtris hominibus à genere iſto, ſtudio, ac voluntate non abhorrens fuit: me & eſſe arbitror, & magis etiam tum, cùm plus erat otij, fuiſſe: ſed ſunt in illo numero multi boni,* [g] *docti, prudentes, qui ad hoc iudicium deducti non ſunt:* [h] *multi imprudentes, illiterati, leues, quos varijs de cauſis video concitatos. Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis literas, do multarum artium diſciplinam, non adimo ſermonis lepôrem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam, ſi qua ſibi alia ſumunt, non repugno: teſtimoniorum religionem, & fidem nunquam iſta natio coluit: totiúſque huiuſce rei quæ ſit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant. Vnde illud eſt:* [i] *Da mihi* [k] *teſtimonium mutuum? Num Gallorum, num Hiſpanorum putatur? Totum iſtud Græcorum eſt: vt etiam qui Græcè neſciunt, hoc,* 4 *quibus verbis à Græcis dici ſoleat, ſciant. Itaque videte, quo vultu, qua confidentia dicant: tum intelligetis, qua religione dicant; nunquam nobis ad rogatum reſpondent: ſemper accuſatori plus, quàm ad rogatum; nunquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt:*

[a] L. in maledicentiſſima ciuitate maledictum omne, in ſuſpicioſiſſimo negotio omnem ſuſpicionem, non modò crimen effûgit?
[b] L. Tmolites ille Nicenus, homo n.
[c] Al. temperantiſſimum legatum.
[d] L. quæſtorémque cognorunt?
[e] L. iuſtiſſimum prætorem, amantiſſ. reip.
[f] L. At quos teſteis? Dicam; primû, (id quod eſt c.) Gr.
[g] L. docti, pudentes.
[h] L. multi impudentes,
[i] δάνεισόν μοι μαρτυρίαν.
[k] Al. mutuû teſtimoniû?

dicunt: sed quemadmodum se explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quòd (vt ipse aiebat) [a] libertus erat eius turpi iudicio condemnatus; 5 nihil dixit, [b] quod læderet eum, cùm cuperet; impediebat enim religio; tamen id, quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore, & pallore dixit? Quàm promtus homo, P. Septimius? Quàm iratus de iudicio, & de villico? Tamen hæsitabat: tamen eius iracundiæ religio nonnunquam repugnabat. Inimicus [c] M. Cælius, quòd, cùm in re manifesta putasset nefas esse, publicanum iudicare contra publicanum, sublatus erat è numero recuperatorum; tamen tenuit se, neque attulit in iudicium quidquam ad lædendum, nisi voluntatem. Hi si Græci fuissent, ac nisi nostri mores; ac disciplina plus valerent, quàm dolor, ac simultas: omnes se spoliatos, vexatos, fortunis euersos esse dixissent. Græcus testis cùm ea voluntate 6 processit, vt lædat: non iurisiurandi, sed lædendi verba meditatur; vinci, refelli, coargui putat esse turpissimum: ad id se parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quisque, nec grauissimus, sed impudentissimus, loquacissimúsque deligitur. Vos autem in priuatis minimarum rerum iudicijs testem diligenter expenditis; etiam si formam hominis, si nomen, si tribum nostis, mores tamen exquirendos putatis; qui autem dixit testimonium ex nostris hominibus, vt se ipse sustentat! vt omnia verba moderatur! vt timet, ne quid cupidè, ne quid iracundè, ne quid plus, minúsue, quàm sit necesse, dicat! Num illos idem putatis? Quibus iusiurandum iocus est: testimonium, ludus: existimatio vestra, tenebræ: laus, merces, gratia, [d] gratulatio, proposita est omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam; etenim [e] posset esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimonijs dicendis explicare vanitatem; sed propiùs accedam: de his vestris testibus dicam. Vehementem accusatorem nacti sumus, iudices, & inimicum in omni genere odiosum, ac molestum: 7 quem spero his rebus fore magno vsui & amicis, & reip. Sed certè inflammatus incredibili cupiditate, hanc causam, accusationémque suscepit. Qui comitatus [f] in inquirendo? Comitatum dico? Immò verò quantus exercitus? Quæ iactura? Qui sumtus? Quanta largitio? Quæ quanquam vtilia sunt causæ, timidè tamen dico, quòd vereor, ne Lælius ex his rebus, quas sibi suscepit gloriæ causa putet aliquid, oratione mea, sermonis in sese, aut inuidiæ esse quæsitum. Itaque hanc partem totam relinquam: tantum à vobis petam, iudices, vt, si quid ipsi audistis communi fama, atque sermone, de vi, de manu, de armis, de copijs: memineritis, quarum rerum inuidia, lege hac recenti, ac noua, [g] certus est inquisitioni comitum

[a] L. libertus eius erat turpi.
[b] L. quod læderet, cùm c. Al. quod eum læderet, cùm cup.
[c] L. M. Cœlius, Al. M. Celius.
[d] L. gratulatio, posita est omnis in impud.
[e] L. etenim potest esse inf.
[f] Al. in anquirendo?
[g] L. certus sit inq.

tum numerus constitutus. Sed, vt hanc vim omittam, quanta illa sunt? Quæ quoniam accusatorio iure, & more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur: primùm, quòd, distributis partibus, sermo est tota Asia dissipatus, Cn. Pompeium, quòd L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse à Lælio, paterno amico, ac pernecessario, vt hunc hoc iudicio arcesseret: omnémque in suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc verisimilius Græcis hominibus videbatur, quòd paulò antè familiarem Lælium in eâdem prouincia Flacco viderant. Pompeij autem auctoritas cùm apud omneis tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista prouincia, quam nuper & prædonum, & regum bello liberauit. Adiunxit illa, vt eos, qui domo exire nolebant, testimonij denuntiatione terreret: qui domi stare non poterant, largo, & liberali viatico commoueret. Sic adolescens, ingenij plenus, [a] locupleteis metu, tenueis præmio, stultos errore permouit; sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur, psephismata, non sententijs, neq; auctoritatibus declarata, [b] nec iureiurando constricta, sed [c] porrigenda manu, profundendóque clamore multitudinis concitatæ. O morem præclarum, disciplinámque, quam à maioribus accepimus, si quidem teneremus; sed nescio quo pacto iam de manibus elabitur; nullam illi nostri sapientissimi, & sanctissimi viri, vim concionis esse voluerunt: quæ sisceret plebs, aut quæ populus iuberet: summota concione, distributis partibus, tributim, & centuriatim descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata, & cognita, [d] iuberi, vetaríque voluerunt. Græcorum autem totæ resp. sedentis concionis temeritate administrantur. Itaque, vt hanc Græciam, quæ iamdiu suis consilijs perculsa, & afflicta est, omittam: illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc vno malo cóncidit, libertate immoderata, ac licentia concionum. Cùm in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes, ignaríque, consederant: tum bella inutilia suscipiebant: tum seditiosos homines reip. præficiebant: tum optimè meritos ciueis è ciuitate [e] eyciebant. Quòd si hæc Athenis tum, cùm illæ non solùm in Græcia, sed propè
8 cunctis gentibus [f] enitebant, accidere [g] sunt solita: quam moderationem putatis in Phrygia, aut in Mysia concionum fuisse? Nostras conciones, illarum nationum homines plerumque perturbant; quid, cùm soli sunt ipsi, tandem fieri putatis? Cæsus est virgis [h] Cynicus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus; data concio Lælio est; processit ille, & Græcus apud Græcos non de culpa sua dixit, sed de pœna questus est; porrexerunt manus: psephisma natum

[a] V.c. locupletis metu, tenuis præm.
[b] Al. neque iureiur.
[c] τῷ χειροτονεῖν.
[d] Al. iuberi, vetaríue voluer.
[e] V.c. eiciebant.
[f] Al. eminebant.
[g] Al. solita sunt.
[h] L. Cymæus ille Ath.

natum est. Hoc testimonium est? Nuper epulati, paulò antè omni largitione saturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed sagina tenebat, se velle dixit, id sutores,[9] & zonarij conclamarunt. Hoc testimonium est ciuitatis? Ego testeis [a] à Sicilia publicè duxi; verùm erant ea testimonia non concitatæ concionis, sed iurati senatus. Quare iam non est mihi contentio cum teste: vobis videndum est, sintne hæc testimonia putanda. Adolescens bonus, honesto loco natus, disertus, cum maximo, ornatissimóque comitatu venit in oppidum Græcorum: postulat concionem: [b] locupletes homines, & graueis, ne sibi aduersentur, testimonij denuntiatione deterret: egenteis, & leueis [10] spe [c] largitionis, & viatico publico, priuata etiam benignitate prolectat; opifices, & tabernarios, atque illam omnem fæcem ciuitatum, quid est negotij concitare, in eum præsertim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse, propter nomen ipsum imperij, non potuerit? Mirandum verò est, homines eos, quibus odio sunt nostræ secures: nomen, acerbitati: scriptura, decumæ: portorium, morti: libenter arripere facultatem lædendi, quæcunque detur. Mementote igitur, cùm audietis psephismata, non audire vos testimonia: audire temeritatem vulgi, audire vocem leuissimi cuiusque, audire strepitum imperitorum, audire concionem concitatam leuissimæ nationis. Itaque perscrutamini penitus naturam, rationémque criminum: [11] [d] iam nihil, præter speciem, nihil, præter terrorem, ac minas reperietis. *

[a] Fort. è Sicilia.

[b] Al. locupleteis.

[c] Al. legationis.

[d] Al. iam nihil, præter spem.

Deesse videntur nonnulla.

In ærario nihil habent ciuitates, nihil in vectigalibus; duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut versura, aut tributo nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio vlla recitatur. Quàm verò facilè falsas rationes inferre, & in tabulas, quodcumque commodum est, referre soleant, ex Cn. Pompeij literis ad Hypsæum, & Hypsæi ad Pompeium missis, quæso cognoscite. LITERAE POMPEII AD HYPSAEVM, ET HYPSAEI AD POMPEIVM. Satisne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Græcorum consuetudinem, licentiámque impudentem videmur? Nisi

forte,

forte, qui Cn. Pompeium, qui præsentem, qui, nullo impellente, fallebant, eos, vrgente Lælio, in absentem, & in L. Flaccum aut timidos fuisse, aut religiosos putamus. Sed fuerint incorruptæ literæ domi: nunc verò quam habere auctoritatem, aut quam fidem possint? Triduo lex ad prætorem deferri, iudicum signis obsignari iubet; tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulæ facilè possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit. At obsignantur corruptæ. Quid refert igitur, tanto pòst ad iudices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est? Taménne isti testes habebuntur? Vbi est igitur illa expectatio, quæ versari in iudicijs solet? Nam antea, cùm dixerat accusator acriter, & vehementer, cúmque defensor suppliciter, demißéque responderat: tertius ille erat expectatus locus testium, qui aut sine vllo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. Hoc verò quid est? Vnà sedent, ex accusatorum subsellijs surgunt, non dissimulant, non verentur: de subsellijs queror? Vna ex domo prodeunt; si verbo [a] titubarint, quò reuertantur, non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget: nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Vbi est igitur [b] illa laus oratoris, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? Benè testem interrogauit: callidè accessit: reprehendit: [c] quò noluit, adduxit: conuicit, & elinguem reddidit. Quid tu istũ roges, Læli, qui, priusquàm hoc, Te rogo, dixeris, plura etiam effundet, quàm tu ei domi antè præscripseris? Quid ego autem defensor rogem? Nam aut oratio testium refelli solet, aut vita lædi. Qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit, Dedimus: nihil amplius? In hominem dicendum est igitur, cùm oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo, & deplorandum, id quod iamdudum facio, de omni accusationis iniquitate: primùm de communi genere testium; dicit enim natio minimè in testimonijs dicendis religiosa; propiùs accedo; nego esse ista testimonia, [d] quæ tu ipse psephismata appellas: sed & fremitum egentium, & motum quendam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam magis; qui gessit, non adest: qui numerasse dicitur, non est deductus: priuatæ literæ nullæ proferuntur: publicæ retentæ sunt in accusatorum potestate; summa est in testibus; hi viuunt cum inimicis: adsunt cum aduersarijs: habitant cum accusatoribus. Vtrùm hîc tandem disceptationem, & cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam, aut ruinam fore putatis? Multa enim sunt eiusmodi, iudices, vt, etiamsi in homine ipso, de quo agitur, negligenda sint, tamen [e] in condicione, atque

a L. titubauerint. & ita v. c.

b Fort. laus illa or.

c L. quò voluit, add.

d L. quæ tu psephism. appell. sed fremitum egentium.

e Al. imitatione.

atque in exemplo pertimescenda videantur. Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitæ, nulla commendatione famæ defenderem: [a] tamen ciuis ciuem à ciuibus communis humanitatis iure, ac misericordia deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris consessoribus, conuiuis, contubernalibus: ne hominibus, leuitate Græcis, crudelitate barbaris, ciuem ac supplicem vestrum dederetis: ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis; sed, cùm L. Flacci res agatur, cuius ex familia qui primus consul factus est, primus in hac ciuitate consul fuit: cuius virtute regibus exterminatis, libertas in rep. constituta est: quæ vsque ad hoc tempus [b] honoribus, imperio, rerum gestarum gloria, continuata permansit: cùmque ab hac peremni, contestatáq; virtute maiorum, non modò non degenerarit L. Flaccus, [c] sed id, quod maximè florere in generis sui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor [d] adamarit: in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimescam, in quo, etiam si quid errasset, omnes boni conniuendum esse arbitrarentur? Quod quidem ego non modò non postulo, sed contrà, iudices, vos oro, & obtestor, vt totam caussam quàm maximè intentis oculis, (vt aiunt) acerrimè contemplemini. Nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum: contráque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, periurio reperientur. Etenim iam vniuersa istorum cognita cupiditate, accedam ad singulas querelas, criminationésque Græcorum. Classis nomine pecuniam ciuitatibus imperatam queruntur. Quod nos factum, iudices, confitemur. Sed, si hoc crimen est: aut in eo est, quòd non licuerit imperare: aut in eo, quòd non opus fuerit nauibus: aut in eo, quòd nulla, hoc prætore, classis nauigarit. Licuisse vt intelligas, cognosce, quid, me consule, senatus decreuerit, cùm quidem nihil à superioribus continuorum annorum decretis [e] decesserit, SENATVS CONSVLTVM. Proximum est ergo, vt, opus fuerit classe, nécne, quæramus. Vtrùm igitur hoc Græci statuent, aut vllæ exteræ nationes, [f] an vestri prætores, vestri duces, vestri imperatores? Equidem existimo, in eiusmodi regione, atque prouincia, quæ mari cincta, portubus distincta, insulis circumdata esset, non solùm præsidij, sed etiam ornandi imperij caussa, nauigandum fuisse. Hæc enim ratio, ac magnitudo animorum, in maioribus nostris fuit: vt, cùm in priuatis rebus, suísque sumtibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viuerent: in imperio, atq; in publica dignitate omnia ad gloriam, splendorémq; reuocarent. Quæritur enim in re domestica, continentiæ laus: in publica, dignitatis.

[a] L. tamen ciuem à ciuib.

[b] L. honoribus, imperijs, r.

[c] L. sed in qua maximè florere generis sui gloriam vid.

[d] Al. adamauerit.

[e] L. discesserit.

[f] L. an nostri prætores, nostri d. nostri imper?

[a] Quid

[a] *Quid si etiam præsidij causa classem habuit? quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant prædones. Quid? nullos fore, quis pręstare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeij. Immò tu auges molestiam. Ille enim classeis prædonum, vrbeis, portus, receptacula sustulit: pacem maritimam summa virtute, atque incredibili celeritate confecit: illud verò neque suscepit, neque suscipere debuit, vt, siqua vspiam nauicula prædonum apparuisset, accusandus videretur. Itaq; ipse in Asia, cùm omnia iam bella terra, marique confecisset, classem tamen iisdem istis ciuitatibus imperauit. Quod si tum statuit opus esse cùm ipsius pręsentis nomine tuta omnia, & pacata esse poterant: quid, cùm ille decessisset, Flacco existimatis statuendum, & faciendum fuisse? Quid nos hîc? nónne ipso Pompeio auctore, Silano, & Muræna COSS. decreuimus, vt classis in Italia nauigaret? nónne eo ipso tempore, cùm L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hîc in mare superum, & inferum sestertiûm ter, & quadragies* [b] *rogabamus? Quid postremo anno? nónne M'. Curio, & P. Sextilio quęstoribus, pecunia in classem est erogata? quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa est enim gloria diuina Pompeij: primùm prædones eos, qui tum, cùm illi bellum maritimum gerendum datum est, toto mari dispersi vagabantur, redactos esse omneis in potestatem: deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolomæum regem nihil audere: præterea Cretam Metelli virtute esse nostram: nihil vnde proficiscantur; nihil, quò reuertantur: omneis sinus,* [c] *promontoria, litora, insulas, vrbeis maritimas, claustris imperij nostri contineri. Quòd si. Flacco prætore, nemo in mari prædo fuisset, tamen huius diligentia reprehendenda non esset. Idcircò enim, quòd hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid si L. Oppij, L. Agrij, C. Cestij, equitum Ro. huius etiam clarissimi viri, Cn. Domitij, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complureis à prædonibus esse captos? tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid si etiam occisus est à piratis Adramitenus, homo nobilis, cuius est ferè nobis omnibus nomen auditum,* [d] *Acinas pugil, Olympionices? hoc est apud Græcos (quoniam de eorum grauitate dicimus) propè maius, & gloriosius, quàm Romæ triumphasse? At neminè cepisti. Quàm multi oræ maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui cùm prædonem nullum cepissent, mare tamen tutum præstiterunt? casus est enim in capiendo, locus, euentus, occasio; defendendi facilis est cautio, non solùm latibulis occultorum locorum, sed etiam tempestatum moderatione, & conuersione. Reliquum*

[a] L. Quòd si etiam præsidij causa classem habuit: quis erit.

[b] L. erogabamus?

[c] L. promuntoria.

[d] L. Athinas.

quum est, vt quæratur, [a] vtrùm nostra ista classis, cursu & remis, an sumtu tantùm, & literis nauigarit. [b] Num igitur negari potest, cuius rei cuncta testis est Asia, bipartitò classem distributam fuisse, vt vna pars supra Ephesum, altera infra Ephesum nauigaret? hac classe M. Crassus, vir amplissimus, [1] [2] [c] ab Aeno in Asiam, his nauibus Flaccus ex Asia Macedoniam nauigauit. In quo igitur prætoris est diligentia requirenda? in numero nauium, & in descriptione æquabili sumtus? dimidium eius, quo Pompeius erat vsus, imperauit; num potuit parcius? descripsit autem pecuniam ad Pompeij rationem, quæ fuit accommodata L. Syllæ descriptioni: [1] [3] [d] qui cùm omneis Asiæ ciuitates proportione in prouincias descripsisset: illam rationem in imperando sumtu, [e] & Pompeius, & Flaccus secutus est; neque est adhuc tamen ea summa completa. Non refert verò. Quid lucretur? [f] cùm enim genus imperatæ pecuniæ suscipit: id, quod tu crimen esse vis, cōfitetur. Quî igitur probari potest, in ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsū facere, in qua crimē esset nullū, si referret? At enim negas fratrem meū, qui L. Flacco successerit, pecuniā vllam in remiges imperasse. Equidē Qu. fratris mei laude delector: sed alijs magis, grauioribus, atq; maioribus; aliud quiddā statuit, aliud vidit; existimauit, quocumque tempore auditum quid esset de prædonibus, quàm vellet subitò, se classem comparaturum; denique hoc primus frater meus in Asia fecit, vt hoc sumtu remigum ciuitates leuaret; crimen autem tum videri solet, cùm aliquis sumtus instituit eos, qui antea non erant instituti, non cùm successor aliquid immutat de institutis priorum. Flaccus, quid alij postea facturi essent, scire non poterat: quid fecissent, videbat. Sed, quoniam de communi totius Asiæ crimine dictum est, aggrediar iam ad singulas ciuitates: ex quibus sit sanè nobis prima [g] ciuitas Aemonensis. Citat præco voce maxima legatos [h] Acmonenseis. Procedit vnus Asclepiades; [i] prodeant. Etiámne præconem mentiri coëgisti? est enim, credo, is vir, iste, vt ciuitatis nomen sua auctoritate sustineat: damnatus turpissimis iudicijs domi, notatus literis publicis: cuius de probris, adulterijs, ac stupris extant [k] Aemonensium literæ: quas ego non solùm propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam obscænitatem verborum, prætereundas puto. Dixit publicè data drachmarum CC. & VI. millia; dixit tantùm: nihil ostendit, nihil protulit: sed adiunxit id, quod certè, quoniam erat domesticum, docere debuit: se priuatim [l] drachmas CCVI. dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum nunquam est ausus, vt haberet, optare. Ab Aulo Sextilio dicit se dedisse, & à suis fratribus. Potuit dare Sextilius; nam

[a] L. vtrùm ista classis.
[b] L. Num igitur id negari.
[c] Libri vulg. ab Hæmo.
[d] L. qui cùm in omneis Asiæ ciuitates proportione pecuniam descripsisset.
[e] L. & Pōpeius, & Flaccus secuti sunt; neque.
[f] L. cum enim onus imperatæ pec.
[g] L. ciuitas Acmònensis.
[h] L. Acmonenseis.
[i] L. prodeāt ceteri. Etiámne præc.
[k] L. Acmonensium.
[l] L. drachmarū CCVI. mill.

nam fratres quidem, consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipsi prodeant: quàm volent, impudenter mentiantur: &, quod nunquam habuerint, dedisse se dicant; tamen aliquid fortasse coràm producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedò tabulas; non deportaui. Fratres saltem exhibe; non denuntiaui. Quod ergo vnus Asclepiades, fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus, impudentia, atq; audacia fretus, sine tabulis, sine auctore legerit, id nos, quasi crimen, aut testimonium pertimescamus? Idem laudationem, quam nos [a] ab Aemonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat; cuius quidem laudationis iactura exoptanda nobis fuit. Nam, vt signum publicũ inspexit praeclarus iste auctor suae ciuitatis, solere suos cineis, ceterósque Graecos ex tempore, quod opus sit, obsignare dixit. Tu verò tibi habeto istam laudationem; nec enim [b] Aemonensium testimonio Flacci vita, & dignitas nititur; das enim mihi, quod haec causa maximè postulat, nullam grauitatem, nullam constantiã, nullum firmum in Graecis hominibus consilium, nullam denique esse testimonij fidem; nisi verò hactenus ista formula testimonij, atque orationis tuae, describi, ac distingui potest, vt Flacco absenti aliquid ciuitates tribuisse dicantur: Laelio praesenti, per se agenti, vi legis, iure accusationis, opibus praetereà suis terrenti, ac minanti, nihil temporis causa scripsisse, aut obsignasse videantur. Equidem in minimis rebus saepe res magnas vidi, iudices, deprehendi, ac teneri, vt in hoc Asclepiade. 14 [c] Haec, quae à nobis prolata laudatio, obsignata erat creta illa Asiatica: quae ferè est omnibus nota nobis: qua vtuntur omnes non modò in publicis, sed etiam in priuatis literis, quas quotidie videmus mitti à publicanis, saepe vnicuique nostrûm; neque enim testis ipse signo inspecto falsum nos proferre dixit, sed leuitatem totius Asiae protulit, de qua nos & libenter, & facilè concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis causa nobis datam dicit, datam quidem confitetur, consignata creta est: in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, ceram esse [d] videmus. Hîc ego, iudices, [e] si vos Aemonensium decretis, si ceterorum Phrygũ literis permoueri putarẽ, vociferarer, &, quantum maximè possem, contenderem: testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem: cera deprehensa, confiderem totius testimonij fictam audaciam manifestò comprehensam, atq; oppressam teneri. Nunc verò non insultabo vehementiùs, nec volitabo in hoc insolentiùs, neque in istum nugatorem, tanquam in aliquem testem, inuehar, neque in toto [f] Aemonensium testimonio, siue hîc confictum

[a] L. ab Acmonensibus.

[b] L. Acmonensium test.

[c] L. Haec, quę est à nobis p.

[d] L. vidimus.

[e] L. Acmon.

[f] L. Acmonensiũ test.

est, vt appâret: siue missum domo est, vt dicitur, commouebor; etenim, quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (vt Asclepiades dicit) leues, horum testimonium non pertimescam. Venio nunc ad Dorylensium testimonium: qui producti, tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt. O pastores, nescio quos cupidos literarum: siquidem nihil istis, præter literas, abstulerunt. Sed aliud esse causæ suspicamur, ne fortè isti parum versuti esse videantur. Pœna est, vt opinor, [a] Dorylensium grauior, quàm apud alios, falsarum, & corruptarum literarum; si veras protulissent, criminis nihil erat, [b] si falsas, erat pœna; bellissimũ putarunt, dicere amissas. Quiescant igitur, & me hoc in lucro ponere, atque aliud agere patiantur. Non sinunt; [c] supplet enim ille nescio quis, & priuatim dicit se dedisse. Hoc verò ferri nullo modo potest. 15 Qui de tabulis publicis recitat, ijs, quæ in accusatoris potestate fuerint, non debet habere auctoritatem: 16 [d] sed tamen indicium fieri videtur, cùm tabulæ illæ ipsæ, cuiusquemodi sunt, proferuntur; cùm verò is, quem nemo vestrûm vidit vnquam: nemo, qui mortalis esset, audiuit: tantum dicit, dedi; dubitatis, iudices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum ciuem vindicetis? [e] Atque huic eidem nuper tres equites R. honesti, & graues, cùm in causa liberali eum, qui asserebatur, cognatum suum esse diceret, non crediderunt. Qui hoc euenit, vt, qui locuples testis doloris, & sanguinis sui non fuerit, idem sit grauis auctor iniuriæ publicæ? [f] Atque Dorylensis nuper cùm efferretur magna frequentia, consessúque vestro, mortis illius inuidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. Facis iniustè, Læli, si putas periculo nostro viuere tuos contubernaleis: [g] præsertim quòd tua negligentia factum arbitremur; homini enim Phrygi, qui arborem fici nunquam vidisset, fiscinam ficorum obiecisti; 17 [h] cuius mors te ex aliqua parte releuauit, edacem enim hospitem amisisti. Flacco verò quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret; mortuus est, [i] aculeo iam dimisso ac dicto testimonio? At istud columen actionis tuæ, Mithridates, posteaquàm biduum retentus testis à nobis, effudit, quæ voluit, omnia, reprehensus, conuictus, fractúsque discessit, ambulat cum lorica: metuit homo doctus, & sapiens, ne L. Flaccus nunc scelere se alliget, cùm iam testem illum effugere non possit: vt, qui ante dictum testimonium sibi temperarit, cùm tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, vt ad falsum auaritiæ testimonium, [k] verum maleficij crimen adiungat. [l] Sed de hoc teste, 18 totóque Mithridatico disseruit & subtiliter, & copiosè Qu. Hortensius: nos, vt instituimus, ad reliqua pergamus. Caput est omnium Græcorum

[a] Fort. apud Dorylenseis.
[b] L. sin falsas.
[c] L. supplet enim iste, nescio qui: & p.
[d] L. sed tamẽ iudicium fieri videtur, cùm tab. illæ ipsæ cuiuscũquemodi sunt.
[e] L. Atqui huic eidem.
[f] L. Atq; hic Dorylensis nuper cum efferretur magna fr.
[g] L. præsertim cùm tua negl.
[h] L. cuius mors te aliqua releuauit.
[i] L. aculeo iam emisso.
[k] Al. verum etiam malef.
[l] L. sed quoniam de hoc teste, totóq; Mithridatico crimine diss. & subtiliter, & cop.

rum concitandorum qui cum accusatoribus sedet, [a] *Heraclides ille Tennites, homo ineptus, & loquax, sed (vt sibi videtur) ita doctus, vt etiam magistrum aliorum se esse dicat: & qui ita sit ambitiosus, vt omneis, vor, nósq; quotidie persalutet, Temni vsque ad illam ætatem in senatum venire non potuit: & qui se artem dicendi traditurũ etiam ceteris profiteatur, ipse omnibus turpissimis iudicijs* [b] *conuictus est. Pari felicitate vnà legatus venit Nicomedes, qui neque in senatum vlla condicione peruenire potuit, & furti, & pro socio damnatus est. Nam princeps legationis Lysanias, adeptus est ordinem senatorium: sed cùm remp. nimiùm amplecteretur, peculatus damnatus, & bona, & senatorium nomen amisit. Hi tres etiam ærarij nostri tabulas falsas esse voluerunt; nam seruos nouem se professi sunt habere, cùm omnino sine comite venissent. Decreto scribendo primùm video affuisse Lysaniam: cuius fratris bona, quòd is populo non soluebat, prætore Flacco publicè venierunt; præterea Philippus, est Lysaniæ gener, & Hermobius: cuius frater Poles, item pecuniæ publicæ est condemnatus. Dicunt se Flacco, & ijs, qui simul essent, drachmarum X V. millia dedisse. Cum ciuitate mihi res est acerrima,* 19 [c] *& conficientissima literarum: in qua nummus moueri nullus potest sine quinque prætoribus, tribus quæstoribus, quatuor mensarijs, qui apud illos à populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus est nemo: &, cùm illam pecuniam nominatim Flacco datam referant:* [d] *maiorem etiam aliquam cùm huic ijdem darent, in ædem sacram reficiendam, se perscripsisse dicunt: quod minimè cónuenit; nam aut omnia occultè referenda fuerunt, aut apertè omnia; cum perscribunt nominatim Flacco: nihil timent, nihil verentur; cùm operi publico referunt: ijdem homines subitò eundem, quem contemserant, pertimescunt. Si prætor dedit, vt est scriptum: à quæstore numerauit: quæstor à mensa publica: mensa aut ex vectigali, aut ex tributo. Nunquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem omni & personarum genere, & literarum explicaris. Vel quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos ciuitatis,* [e] *amplissimis vsos honoribus, hoc prætore circumuentos; cur hi neque in iudicio adsunt neque in decreto nominantur? Non enim credo significari* [f] *isto loco illum, qui se erigit, Heraclidem; vtrùm enim in clarissimis est ciuibus is, quem iudicatum hic duxit Hermippus? Qui hanc ipsam legationem, quam habet, non accepit à suis ciuibus,* [g] *sed vsque Tymolo petiuit? Cui nullus honos in sua ciuitate habitus est vnquam? Res autem ea, quæ tenuissimis committebatur,* [h] *huic vni in vita cõmissa sola est?* [i] *Custos, T. Aufidio prætore, frumento*

[a] L. Heraclides ille Temnites.

[b] L. victus est.

[c] L. & consiciendarum literarum diligentissima: in qua nummus commoueri nullus p.

[d] L. maiorem etiam aliam cum huic eidem dar.

[e] Fort. amplissimis honoribus vsos, hoc pr.

[f] Al. isto loco tuum qui se.

[g] L. sed vsque Tmolo petiuit?

[h] L. huic vna in vita commissa est? Al. huic vna in vita cõmissa sola est?

[i] V. c. custos, T. Auf. pr. in frumento pub. est positus?

frumento publico est positus? Pro quo cùm à P. Varino prætore pecuniam accepisset: celauit suos civeis, vltróque ijs sumtum intulit. Quod posteaquàm Temni, literis à P. Varino missis, cognitum, atq; patefactum est: cúmque eâdem de re Cn. Lentulus, qui censor fuit, Temnitarum patronus, literas misisset: Heraclidem istum Temni nemo posteà vidit. Atque, vt eius impudentiam perspicere possitis, caussam ipsam, quæ leuissimi hominis animum in Flaccum incitauit, quæso, cognoscite. Fundum Cymæum Romæ mercatus est de pupillo Meculonio. Cùm verbis se locupletem faceret, haberet nihil, præter illam impudentiam, quam videtis: pecuniam sumsit mutuam [a] à Sex. Scola, iudice hoc nostro, primario viro, qui & rem agnoscit, neque hominem ignorat: qui tamen credidit [b] P. Fuluij Veratij, lectissimi hominis, [c] fidei; ei cùm solueret, sumsit à C. & M. [d] Fusijs, equitibus R. primarijs viris. Hîc hercule, cornici oculum, vt dicitur; nam hunc Hermippum, hominem eruditum, ciuem suum, cui debebat esse notissimus, percussit; eius enim fide sumsit [e] à Fusiis. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, [f] cùm iste sese pecuniam, quam huius fide sumserat, à discipulis suis diceret Fusijs persoluturum; habebat enim rhetor iste adolescenteis quosdam locupleteis, quos dimidio redderet stultiores, quàm acceperat, vbi nihil possent discere, nisi ignorantiam literarum. [g] Neminem quidem adeo infatuare potuit, vt ei nummum vllum crederet. Itaque, cùm Roma clàm esset profectus, multósque minutis mutationibus fraudauisset: in Asiam venit, Hermippóque [h] percontanti de nomine Fusiano, respondet, se omnem pecuniam Fusijs persoluisse. Interim, neque ita longo interuallo, libertus à Fusijs cum literis ad Hermippum venit: pecunia petitur ab Hermippo, Hermippus ab Heraclide petit: ipse tamen Fusijs satisfacit absentibus, & fidem suam liberat. Hunc æstuantem, & tergiuersantem iudicio ille persequitur; à recuperatoribus causa cognoscitur. Nolite existimare, iudices, non vnam, & eandem omnibus in locis esse fraudatorum, & inficiatorum impudentiam; fecit eadem omnia, quæ nostri debitores solent; negauit sese omnino versuram [i] illam fecisse Romæ: Fusiorum se affirmauit nunquam omnino nomen audisse: Hermippum verò ipsum, pudentissimum, atque optimum virum, veterem amicum, atque hospitem meum, splendidissimum, atq; ornatissimum ciuitatis suæ, probris omnibus, maledictisq; vexauit. Sed, cùm se homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi in illa oratione iactaret, repentè, testimonijs Fusiorum, nominibúsque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra istum rem minimè dubiam

prima

[a] L. à Sex. Sigola, Al. à Sex. Siloga.
[b] L. P. Fuluij Nerati.
[c] V. c. fide.
[d] L. Fufijs.
[e] L. à Fufijs.
[f] L. cum iste se pecun.
[g] L. Neminē tamen adeò.
[h] L. percunctanti de nom. Fuf. respondit, se.
[i] L. vllam.

prima actione iudicauerunt. Cùm iudicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus est. Habetis & honestatem hominis, & auctoritatem testimonij, & causam omnem simultatis. Atque is ab Hermippo missus, cùm ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediјt, cum iam frater meus Flacco successisset; ad quem adijt, causámq; ita detulit, recuperatores [a] vi Flacci coactos, & metu, falsum inuitos iudicauisse. Frater meus, pro sua æquitate, prudentiáque, decreuit, vt, si iudicatum negaret: in duplum iret; si metu coactos diceret: haberet eosdem recuperatores. Recusauit: &, quasi nihil esset actum, nihil iudicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipse ei vendiderat, petere cœpit. M. [b] Gratidius, legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negauit: re iudicata stari ostendit placere. Iterum iste, cui nullus esset vsquam consistendi locus, Romam se retulit: persequitur Hermippus, qui nunquam istius impudentiæ cessit; petit Heraclides à C. Plotio senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quædam, quæ se [c] cùm iudicatum esset per vim vendidisse dicebat. Qu. Naso, vir ornatissimus, qui pretor fuerat, iudex sumitur: [2] [o] qui cùm sententiam secundum Plotium se dicturum [d] ostenderet, & ab eo iudice abiret, quòd iudicium lege non erat, causam totam reliquit. Satísne vobis, iudices, videor ad singulos testeis accedere, neque, vt primò constitueram, tantummodò cum vniuerso genere confligere? Venio ad Lysaniam eiusdem ciuitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem: quem tu cùm ephebum Temni cognosses, [e] quoniam te nudus delectarat, semper nudum esse voluisti; abduxisti [2] [1] Temno Apollonidem [2] [2] pecuniam adolescentulo grandi fœnore fiducia tamen accepta, occupauisti. [f] Hanc fiduciam commissam tibi tenes hodie, ac possides. Eum tu testem spe recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coëgisti: [2] [3] [g] qui quoniam testimonium nondum dixit, quidnam sit dicturus, expecto; noui genus hominum, noui consuetudinem, noui libidinem. Itaq;, etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen contrà disputabo priùs, quàm dixerit; totum enim conuertet, atq; alia finget. Quamobrem & ille seruet, quod parauit: & ego me ad id, quod attulerit, integrum [h] conseruabo. Venio nunc ad eam ciuitatem, [i] in quam ego multa & magna officia contuli: & quã meus frater in primis colit, atq; diligit: quæ si ciuitas per viros bonos, grauéisq; homines, querelas ad vos detulisset, paulò commouerer magis; nunc verò quid putem? Trallianos Mæandrio causam commisisse, homini egenti, sordido, sine honore, sine existimatione, sine censu? [k] Vbi erant illi, Pythodorus, & Lepison, ceteri homines apud nos

noti,

[a] Al. vi coactos, & metu.

[b] Al. Cratidius.

[c] L. cùm iudicatus esset.

[d] L. ostenderet: ab eo iudice abijt, &, quod iudiciũ lege non erat, &c.

[e] L. quia tum te nud.

[f] L. Hanc fiduciam commissam tibi dicis; tenes hodie.

[g] Libri vulg. qui quoniam testimonium dixit, quidnam sit d.

[h] L. seruabo.

[i] L. in quam ego multa, & magna studia, & off.

[k] L. Vbi erant illi Pythodori, Aetidini, Lepisones, ceteri hom.

noti, inter suos nobiles? Vbi illa magnifica, & gloriosa ostentatio ciuitatis? Nónne esset puditum, si hanc causam agerent seuerè, non modò legatum, sed Trallianum omnino dici Mæandrium: [a] Huic tali legato huic publico testi patronum suum iam inde à patre, [b] atq; maioribus, L. Flaccum mactandum ciuitatis testimonio tradidissent? Non est ita, iudices, non est profectò; vidi ego in quodam iudicio nuper Philodorum testem Trallianum, vide Parrhasium, vide [c] Archidemum, cùm quidem idem hic mihi Mæandrius, quasi minister, aderat, subijciens, quid in suos ciueis ciuitatémq; si vellem, dicerem; nihil enim illo homine leuius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc habent auctorē Tralliani doloris sui, si hunc custodem literarum, si hunc testem iniuriæ, [d] si hunc auctorem querelarum: remittant spiritus, comprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Mæandrij persona esse [e] expressam faciem ciuitatis; sin istum semper illi ipsi domi [f] proterendum esse, & conculcandum putauerunt: desinant putare auctoritatem esse in eo testimonio, cuius auctor inuentus est nemo. Sed exponam, quid in re sit, vt, quamobrē ista ciuitas, neque seuerè Flaccum oppugnarit, neq; benignè defenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano nomine irata: de quo toto responderit Hortensius: inuita soluerat Castricio pecuniam, iamdiu debitā. Hinc totum odium, hinc omnis offensio. Quò cùm venisset Lælius ad iratos, & illud Castricianum vulnus [g] dicendo refricuisset: ² ⁴ siluerunt, neque in illa concione adfuerunt, neque ipsius decreti, ac testimonij auctores esse voluerunt; [h] vsque eò orba fuit ab optimatibus illa concio, vt princeps principum esset Mæandrius: cuius lingua, quasi flabello seditionis, illa tum est egentium concio ventilata. Itaque ² ⁵ ciuitatis pudentis, vt ego semper existimaui, & grauis, vt ipsi existimari volunt, iustum dolorem, querelásque cognoscite. Quæ pecunia fuerit apud se, Flacci patris nomine, collata à ciuitatibus, hanc à se esse ablatam queruntur. Alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantum à Trallianis requiro, quam pecuniam à se ablatam queruntur, suámne dicant, sibi à ciuitatibus collatam in vsum suum; cupio audire; [i] non inquit, dicimus. Quid igitur? Delatam ad nos, creditam nobis, L. Flacci patris nomine, ad huius dies festos, atq; ludos. Quid tum? [k] Hanc te, inquit, capere non licuit. Iam id videro: sed primùm illud tenebo; queritur grauis, locuples, ornata ciuitas, quòd non retinet alienū: spoliatam se dicit, quod id non habet quod eius non fuit; quid hoc impudentius dici, aut fingi potest? Delectū est oppidum, quo in oppido vno pecunia à tota Asia [l] ad honores L. Flacci poneretur; hæc pecunia ab honoribus translata est in quæstum,

[a] Al. huic illi legato.
[b] L. atque à maioribus.
[c] Al. Archidamum.
[d] L. si hunc actorem querel.
[e] L. express-sam, speciem ciuitatis.
[f] L. proterendum, & conculcandū p.
[g] L. dicendo refricuisset: exiluerunt principes, neque in illa conc. adf. neque istius decr.
[h] L. vsque adeò orba fuit optimatum illa c.
[i] L. non, inquit, hoc dicimus.
[k] Al. Hanc tibi, inquit.
[l] L. ad honores L. Flacci collata poneretur; hæc pecunia tota ab hon.

ſum, & fænerationem: recuperata eſt multis poſt annis. Quæ ciuitati facta eſt iniuria? At moleſtè fert ciuitas. Credo; 26 [a] amiſſum eſt enim præter ſpem, quod erat ſpe deuoratum, lucrum. At queritur. Impudenter facit; non enim omnia, quæ dolemus, eadem iure queri poſſumus. At accuſat verbis grauiſſimis. Non ciuitas, ſed imperiti homines, à Mæandrio concitati. Quo loco etiam, atque etiam facite vt recordemini, quæ ſit temeritas multitudinis, quæ leuitas propria Græcorum, quid in concione ſeditioſa valeat oratio. Hic, in hac grauiſſima, & moderatiſſima ciuitate, cum eſt forum plenum iudiciorum, plenum magiſtratuum, plenum optimorum virorum, & ciuium, cùm ſpeculatur, atque obſidet roſtra vindex temeritatis, & moderatrix officij, curia: tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? Quid vos fieri cenſetis Trallibus; 27 [b] an id, quod Pergami? Niſi fortè hæ ciuitates exiſtimari volunt, faciliùs vna ſe epiſtola Mithridatis moueri, impellique potuiſſe, vt amicitiam populi Ro. fidem ſuam, iura omnia officij, humanitatiſque violarent, [c] quàm vt filium teſtimonio læderent, cuius patrem armis pellendum à ſuis mœnibus cenſuiſſent. Quare nolite mihi iſta nomina ciuitatum nobilium opponere; quos enim hoſteis hæc familia contempſit, nunquam eoſdem teſteis pertimeſcet. Vobis autem eſt confitendum, [d] ſi conſilijs principum veſtræ ciuitates reguntur, non multitudinis temeritate: optimatum conſilio bellum ab iſtis ciuitatibus cum populo R. eſſe ſuſceptum; ſin ille tum motus eſt temeritate imperitorum excitatus: [e] patiamini me delicta vulgi à publica cauſa ſeparare. At enim iſtam pecuniam huic capere non licuit. Vtrùm vultis [f] patri Flacci licuiſſe, néc ne? Si licuit, ſicuti certè licuit: ad eius honores collatam, ex quibus ipſe nihil capiebat, patris pecuniam rectè abſtulit filius; ſi non licuit: tamen illo mortuo, non modò filius, ſed quiuis heres rectiſſimè potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cùm ipſi graui fænore iſtam pecuniam multos annos occupauiſſent, à Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetrauerunt: neque tam fuerunt impudentes, vt id, quod Lælius dixit, dicere auderent, [g] hanc eis pecuniam abſtuliſſe Mithridatem. Quis enim erat, qui non ſciret, in ornandis ſtudioſiorem Mithridatem, quàm in ſpoliandis Trallianis fuiſſe? Quæ quidem à me ſi, vt dicenda ſunt, dicerentur, grauiùs agerem, iudices, quàm adhuc egi: quantam Aſiaticis teſtibus fidem habere vos conueniret: reuocarem animos veſtros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam vniuerſorum ciuium Romanorum per tot vrbeis, vno puncto temporis, miſeram, crudelémque cædem: prætores noſtros deditos, legatos [h] in vincula coniectos,

[a] L. auulſum eſt enim.

[b] Fort. an nõ idem, quod Pergami?

[c] Fort. quàm vt eum filiũ.

[d] L. ſi conſilijs principũ veſtræ ciuitates reguntur: non mult. temeritate, ſed opt. conſil.

[e] L. patimini me del. & ita v. c.

[f] L. patri Flacco lic. & ita v. c.

[g] L. hanc ab ſe pecuniam abſt.

[h] Q. lib. v. in vincla coniect.

iectos, nominis propè Romani memoriam cum vestigio imperij non modò ex ædibus Græcorum, verùm etiam ex literis esse deletam. 28 [a] *Mithridatem, deum, illum patrem, illum conseruatorem Asiæ;* 29 *illum Dionysium, Bacchum, Liberum nominabant; vnum, atque idem erat tempus, cùm L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat: Cappadocem autem illum non modò recipiebat suis vrbibus, verùm etiam vltrò vocabat. Liceat hæc nobis, si obliuisci non possumus, at tacere: liceat mihi potiùs de leuitate Græcorum queri, quàm de crudelitate. Auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt? Nam, quoscunque potuerunt, togatos, interemerunt: nomen ciuium Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt. In hac igitur vrbe se* [b] *iactent, quam oderunt? Apud eos, quos inuiti vident? In ea rep. ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt? Adspiciant hunc florem legatorum, laudatorúmque Flacci, ex vera, atque integra Græcia; tum se ipsi expendant, tum his se comparent: tum, si audebunt,* 30 *dignitati horum* [c] *anteponant suam. Adsunt Athenienses, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in omneis terras distributæ putantur:* 31 [d] *de quorum vrbis positione, propter pulchritudinem etiam inter deos certamen fuisse proditum est: quæ vetustate ea est, vt ipsa ex sese suos ciueis genuisse dicatur: & eorum eadem terra parens, altrix, patria, dicatur: auctoritate autem* [e] *tanta est, vt iam fractum propè, ac debilitatum Græciæ nomen, huius vrbis laude nitatur. Adsunt Lacedæmonij: cuius ciuitatis spectata, ac nobilitata virtus, non solùm natura corroborata, verùm etiam disciplina putatur: qui soli toto orbe terrarum septingentos iam annos ampliùs vnis moribus, & nunquàm mutatis legibus viuunt. Adsunt ex Achaia cuncta multi legati, Bœotia, Thessalia: quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præfuit. Neque verò te, Massilia, prætereo, quæ L. Flaccum militem, quæstorémque cognosti: cuius ego ciuitatis disciplinam, atque grauitatem non solùm Græciæ, sed haud scio* 32 *an cunctis gentibus* [f] *anteponendam iure dicam: quæ tam procul à Græcorum omnium regionibus, disciplinis, linguáque diuisa, cùm in vltimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, vt omnes eius instituta laudare faciliùs possint, quàm æmulari. Hisce vtitur laudatoribus Flaccus, his innocentiæ testibus, vt Græcorum cupiditati, Græcorum auxilio resistamus. Quamquam quis ignorat, qui modò vnquam mediocriter res istas scire curauit, quin tria Græcorum genera sint verè? Quorum vni sunt Athenienses, quæ gens*

Ionum

[a] L. Mithridatē, dominū, illum patr. illum conseru. Asiæ, illum Euium, Dionysum, Nysium, Bromiū, Bacchū nomin.

[b] L. iactant.

[c] L. componant s. Al. opponant s.

[d] L. de quorū vrbis possessione, pr.

[e] Fort. tanta, vt iam fr.

[f] L. anteponendam dicam: quæ t.

Ionum habebatur: Aeoles alteri: Dores tertij nominabantur. Atque hæc [a] cuncta Græcia, quæ fama, quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio, & bellica laude floruit, paruum quendam locum, vt scitis, Europæ tenet, sempérque tenuit. Asiæ maritimam oram, bello superatam, cinxit vrbibus, non vt munitam colonijs 33 [b] illam gentem augeret, sed vt obsessam teneret. Quamobrem quæso à vobis Asiatici testes, cùm verè recordari voletis, quantum auctoritatis [c] in iudicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam: nec, quid alienigenæ de vobis loqui soleant, sed quid vosmet ipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Námque, vt opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Vtrùm igitur nostrum est, 34 an vestrum, hoc vetus prouerbium, Phrygem plagis fieri solere meliorem? Quid de tota Caria? Nónne hoc vestra voce vulgatum est, si quid cum periculo experiri velis, 35 [d] in Caria id potissimùm esse faciendum? Quid porrò in Græco sermone tam tritum, atque celebratum est, quàm, si quis despicatui ducitur, vt Mysorum vltimus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? Quis vnquam Græcus Comœdiam scripsit, in qua seruus primarum partium non Lydus esset? Quamobrem quæ vobis fit iniuria, si statuimus vestro nobis iudicio standum esse de vobis? Equidem mihi iam satis, supérque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, iudices, omnia, quæ dici possunt in hominum leuitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi à me minùs dicuntur, vestris animis, & cogitatione comprehendere. Sequitur auri illa inuidia Iudaici. Hoc nimirum est illud, quòd non longè à gradibus Aurelijs hæc causa dicitur; 36 ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæsita est. Scis, quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. [e] Summissa voce agam, tantùm vt iudices audiant; neque enim desunt, qui istos in me, [f] atque optimum quemque incitent: quos ego, quòd id faciliùs faciant, non adiuuabo. Cùm aurum, Iudæorum nomine, quotannis ex Italia, & ex omnibus vestris prouincijs Hierosolymam exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis est, iudices, qui hoc non verè laudare possit? Exportari aurum non oportere, cùm sæpe antea senatus, tum me consule, grauissimè iudicauit. Huic autem barbaræ superstitioni resistere, seueritatis: multitudinem Iudæorum, flagrantem nonnunquam in concionibus, pro rep. contemnere, grauitatis summæ fuit. At Cn. Pompeius, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, vt multa alia, sapienter, quòd in tam suspiciosa, ac maledica ciuitate locum sermoni obtrecta-

[a] Al. cuncta Græcia, quæ gloria, q. f.

[b] L. illam augeret.

[c] V.c. in iudicium deferatis, & ita L.

[d] L. in Care id pot.

[e] Sic summissa voce agam.

[f] L. atque in optim.

obtrectatorum non reliquit; non enim, credo, religionem & Iudæorum, & hostium, impedimento præstantissimo imperatori, sed pudorem, fuisse. Vbi ergo crimen est? Quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, iudicatum fateris, 37 [a] *quæsitum, & probatum palàm non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat: Apameæ* [b] *manifestè comprehensum, ante pedes prætoris in foro* [c] *expensum est auri pondo centum paulò minùs per Sex. Cæsium, equitem Romanum, castissimum hominem, atque integerrimum: Laodiceæ viginti pondo paulò ampliùs per hunc ipsum L. Peducæum, iudicem nostrum: Adrymeti per Cn. Domitium, legatum:* 38 [d] *Pergami non multum auri; ratio constat: aurum in ærario est: furtum non reprehenditur: inuidia quæritur: à iudicibus oratio auertitur: vox in coronam, turbámque effunditur. Sua cuique ciuitati religio, Læli, est, nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatísque Iudæis, tamen istorum religio sacrorum à splendore huius imperij, grauitate nominis nostri, maiorum institutis, abhorrebat: nunc verò hoc magis, quòd illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quàm cara dijs immortalibus esset, docuit, quòd est victa, quòd elocata, quòd seruata. Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conuersum: veniamus iam ad ciuium Romanorum querelas. Ex quibus sit sanè prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, iniuriæ factum est? Negotiaris in libera ciuitate: primùm patere me esse curiosum; quoúsque negotiabere? Præsertim cùm sis isto loco natus; annos iam triginta in foro versaris:* 39 *sed tamen Pergameno; longo interuallo, si quando tibi peregrinari commodum est,* [e] *Romam aduenis: affers faciem nouam, nomen vetus, purpuram Tyriam; in qua tibi inuideo, quòd vnis vestimentis tamdiu lautus es. Verùm esto: negotiari libet: cur non Pergami?* [f] *Smyrnæ? Trallibus? Vbi & multi ciues Romani sunt, & ius à nostro magistratu dicitur? Otium te delectat: lites,* [g] *turba,* 40 *prætor, odiosi:* 41 *Græcorum libertate gaudes. Cur ergo vnus tu* 42 [h] *Apollonidenses amantissimos populi R. fidelissimósque socios, miseriores habes, quàm aut Mithridates, aut etiam pater tuus* [i] *habuerit vnquam? Cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? Homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, à Græcorum luxuria, & leuitate remotissimi, patresfamiliâs suo contenti, aratores, rusticani: agros habent & natura perbonos, & diligentia, culturáque meliores. In hisce agris tu prædia habere voluisti. Omnino mallem, &* [k] *magis erat tuum.* 43 *Si iam te crassi agri delectabant, hìc alicubi in Crustumino, aut*

in

[a] L. quæsitum, & prolatum pal.

[b] L. manifestò depreh.

[c] V. c. expensum esse.

[d] L. Pergami non multum. Auri ratio c.

[e] L. Romam venis.

[f] V. c. Zmyrnæ?

[g] L. turbæ, prætor R. odio est.

[h] L. Apollonidienseis am.

[i] L. habuit vnquam.

[k] Al. magis erat tuum: si iam te.

in Capenati parauisses. Verùm esto: Catonis est dictum, Pedibus compensari pecuniam. Longè omnino à Tiberi ad Caicum: quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum inuenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectauit; emisses. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecunia, princeps illius ciuitatis; cuius socrum, mulierem imbecilli consilij, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese: &, cùm illa, quid ageretur, nesciret, in possessione prædiorum eius familiam suam collocauit: vxorem abduxit ab Amynta prægnantem: quæ peperit apud Decianum filiam, hodiéque apud Decianum est vxor Amyntæ, & filia. Numquid harum rerum à me fingitur, Deciane? Sciunt hæc omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exurge Amynta: repete à Deciano, non pecuniam, non prædia: socrum deniq; sibi habeat: restituat vxorem: rèddat misero patri filiam; nam membra, quæ debilitauit lapidibus, fustibus, ferro: manus, quas contudit: digitos, quos confregit: neruos, quos concîdit, restituere non potest; filiã, filiã inquã, ærumnoso patri, Deciane, redde. [a] Hæc Flacco te non probasse miraris? Cui, quæso, tandem probasti? Emtiones falsas, prædiorum proscriptiones [b] cum mulierculis, aperta circumscriptione, fecisti; [c] tutor his rebus Græcorum legibus adscribendus fuit. [d] Polemocratem scripsisti, [e] mercenarium, & administrum consiliorum tuorum; adductus est in iudicium [f] Polemocrates de dolo malo, & de fraude, à Dione, huius ipsius tutelæ nomine. Qui concursus ex oppidis finitimis vndiq;? Qui dolor animorum? Quæ querela? Condemnatus est Polemocrates sententijs omnibus; irritæ venditiones: irritæ proscriptiones. Non restituis; defers ad Pergamenos, vt illi reciperent in suas literas publicas, præclaras proscriptiones, & emtiones tuas; repudiant, [g] reijciunt. At qui homines? Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi honorem maiorum tuorum assecutus esses: & hoc te superiorem putabas esse, quàm Lælium, quòd te ciuitas Pergamena laudaret. Num honestior est ciuitas Pergamena, [h] quàm Smyrnæ? At ne ipsi quidem dicunt. Vellem tantum habere otij, vt possem recitare [i] psephismata Smyrnæorum, quę fecerunt in Castricium mortuum: primùm vt in oppidum intro ferretur: quod alijs non conceditur: deinde, vt ferrent ephebi: postremò vt imponeretur aurea corona mortuo. Hęc P. Scipioni, clarissimo viro, cùm esset Pergami mortuus, facta non sunt. At Castricium quibus verbis, dij immortales! decus patriæ, ornamentū populi R. florem iuuentutis appellant! Quare, Deciane, si cupidus es glorię, alia ornamenta censeo, quæras.

[a] Q. lib. vet. Hæc Flacco non probasse te miraris?
[b] Al. cum mulieribus.
[c] L. tutor his moribus Græcorum, adscribendus fuit.
[d] L. Ptolemocratem scr.
[e] V. c. mercennarium.
[f] L. Ptolemocrates.
[g] V. c. reiciunt.
[h] L. quàm Smyrnæa? quidam v. c. Zmyrnæa?
[i] L. psephisma Smyrnæorum, quod fec.

Pergameni te deriserunt. Quid? Tu ludi te non intelligebas? Cùm tibi hæc verba recitabant, Clarissimum virum, præstantissima sapientia, singulari ingenio: 44 *mihi crede, ludebant; cùm verò coronam auream literis imponebant: re vera non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant. Ne tum quidem hominum venustatem, & facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni* [a] *perscriptiones, quas tu afferebas, repudiauerunt. P. Orbius, homo & prudens, & innocens, contra te omnia decreuit.* [b] *In P. Globulum, meum necessarium, fuisti gratiosior. Vtinam neque ipsum, neque me pœniteret.* 45 [c] *Flaccum in curia decreuissent. Veridicas adiungis causas inimicitiarum, quòd patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribunus pl. diem dixerit. At istud,* [d] *ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit: præsertim cùm ille, cui dies dicta est, prætor posteà factus sit, & consul: ille, qui diem dixit, non potuerit priuatus in ciuitate consistere. Sed, si iustas inimicitias putabas, cur, cùm tribunus militum Flaccus esset, in eius legione miles fuisti, cùm tibi per leges militareis effugere liceret iniquitatem tribuni?* 46 [e] *Cur autem per te inimicum paternum in consilium vocauit? Quæ quidem quàm sanctè solita sint obseruari, scitis omnes. Nunc accusamur ab ijs, qui in consilio nobis* [f] *fauerunt. Decreuit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac censuit senatus?* [g] *In absentem decreuit. Cum ibidem esses, cùm prodire nolles; non est hoc in absentem reum.* SENATVS CONSVLTVM, ET DECRETVM FLACCI. [h] *Quid, si non decreuisset, sed edixisset? Quis posset verè reprehendere? Num etiam fratris mei literas, plenissimas humanitatis, & æquitatis, reprehensurus es?* 47 *Quas easdem* [i] *mulieri à me datas, apud Pataranos requisiuit. Recita literas Q. Ciceronis.*

[a] L. proscriptiones, q. tu aff. repudiarunt.
[b] Fort. Apud P. Globulum, meũ necess.
[c] L. Flaccum elatum iracũdia decreuisse dicis. Et verò adiungis causas inim.
[d] Libri vulg. nec ipsi quidem p. mendosè.
[e] L. Cur autem prætor te, inimicum pat.
[f] L. fuerunt.
[g] L. In absentem. Cùm ibid.
[h] L. Quid? Si non decreuisset, sed edixisset: quis p.
[i] L. mulieribus ad me datas, apud Pataranos requisiuisti. Rec.

Desunt quædam.

LITERAE Q. CICERONIS. Quid? hæc [k] *Apollonidenses, occasione facta, ad Flaccum detulerunt? Apud Orbium acta non sunt? Ad Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum, me consule, nónne legati Apollonidienses omnia postulata de iniurijs vnius*

[k] L. Apollonidiens. non, censione facta, ad Flaccum det.

deciani detulerunt? 48 [a] Ad hæc prædia etiam in censu dedicauisti. Mitto, quòd aliena: mitto, quòd possessa per vim: mitto, quòd conuicta ab Apollonidiēsibus: mitto quòd à Pergamenis repudiata: mitto etiã, quòd à nostris magistratibus in integrũ restituta: mitto, quòd nullo iure, neque in re, neque in possessione, tua. Illud quæro, sintne ista prædia censui censendo: habeant ius ciuile: sint, nécne sint, mancipi: subsignari apud ærarium, apud censorem possint: in qua tribu denique ista prædia censuisti? Commisisti, si tempus aliquod grauius accidisset, vt ex ijsdem prædijs [b] & Apolloniæ, & Romæ imperatum esset tributum. Verùm esto; gloriosus fuisti; voluisti magnum agri modum censeri, & eius agri, qui diuidi plebi Romanæ non potest. Census es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta HS millia. Eam opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed hæc omitto. Census es mancipia Amyntæ; neq; huic vllam in eo fecisti iniuriam; possidet enim ea mancipia Amyntas; ac primò quidem pertimuit, cùm te audisset seruos suos esse censum. Retulit ad iurisconsultos. Constabat inter omneis, [c] si aliena censendo, Decianus sua facere posset, [d] eum 49 maxima habiturum esse.

[a] L. At hæc prædia etiam in censu dicasti. M.
[b] L. & Apollonide, & R.
[c] Fort. si aliena mancipia censendo.
[d] L. eũ maximam habiturum esse familiam. Responsum est. eius facta nõ videri. Idem visum est posteà Flacco, cùm rẽ cognosceret: itáque decreuit. Hab.

[a] L. cui tu in consilio fuisses.
[b] L. Sed defendam Decianum.
[c] Al. nisi tibi mort.
[d] L. quòd ornabat facetè loc.
[e] L. & vt populi sermonem exciperes, idcircò Decianum.
[f] L. Sed, vt hoc verisimile est ita haud verisimile est, Dec. Al. Sed, vt hoc verum est, ita haud verisim.
[g] V. c. cùm abs te emebat?
[h] L. Quas parteis causæ tibi d.
[i] Fort. Quis hoc nescit, tabulas in Lælij potestate fuisse? non dubium est.
[k] L. eius vxor.
[l] Al. intestatò.
[m] L. sed quæro, vsu, an.

* * *Habetis causam inimicitiarum, qua caūsa inflammatus Decianus, ad Lælium detulerit hanc opimam accusationem. Nam ita questus est Lælius, cum de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus: is à Flacco corruptus est, is me deseruit, ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum,* [a] *cui tu in consilio fuisses, apud quem omneis gradus dignitatis tuæ retinuisses, prudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optimè de rep. meritum, in discrimen omnium fortunarum vocauisti?* [5] [o] [b] *Scilicet defendam Decianum: qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur? Vt duceret iudicium? Cui sex horas omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret,* [c] *si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Inuidisti ingenio subscriptoris tui;* [5] [1] [d] *quòd ornabat facilè locū, quē prehenderat, & acutè testeis interrogabat, aut circūueniebat: fortasse fecisti;* [e] *& tu, & populi sermo, ne exciperes. Idcirco Decianum vsq; ad coronam applicuisti.* [f] *Sed, vt hoc verisimile est, ita haud verisimile, Decianum à Flacco esse corruptū. Ita scitote, iudices, esse cetera: vel quod ait Lucceius, L. Flaccum sibi dare cupisse, vt à fide se abduceret, sestertiūm vicies. Et eum tu accusas auaritiæ, quem dicis sestertiūm vicies voluisse perdere? Nam quid emebat,* [g] *cùm te emebat? Vt ad se transires?* [h] *Quam partem causæ tibi daremus? An vt enuntiares consilia Lælij? Qui testes ab eo prodirent? Quid? Nos non videbamus habitare vnà?* [i] *Quis hoc nescit? Tabulas in Lælij potestate fuisse, non dubium est; an ne vehementer, ne copiosè accusares?* [5] [2] *Nunc facis suspicionem; ita enim dixisti, vt nescio quid abs te impetratum esse videatur. At enim Androni Sextilio grauis iniuria facta est, & non ferenda: quòd, cùm esset* [k] *vxor eius Valeria,* [l] *intestata mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hereditas pertineret. In quo quid reprehendas, scire cupio; quòd falsum intenderit? Qui doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum iuris hominem. Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In manum, inquit, conuenerat. Nunc audio;* [m] *sed quæro, vtrùm vsu, an coëmtione; vsu non potuit, nihil enim potest*

potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui. coëmtione? [a] omnibus ergo auctoribus; in quibus certè Flaccum fuisse non dices. Relinquitur illud, quod vociferari [b] non desistit, non debuisse, cùm prætor esset, suum negotium agere, aut mentionem facere hæreditatis. Maximas audio tibi, L. Lucullè, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximísque beneficijs in tuos, venisse hæreditates, cùm Asiam prouinciam consulari imperio obtineres; si quis eas, suas esse dixisset, concessisses? [c] Tu, T. Vecti, si qua tibi in Africa venerit hæreditas, vsu amittes? an tuum, nulla auaritia, salua dignitate, retinebis? At istius hæreditatis, iam Globulo prætore, Flacci nomine, petita possessio est; non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus, non imperium, non secures ad iniuriam faciendam Flacci animum impulerunt. Itaque eodem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, conuertit aculeum testimonij sui; negauit, à priuato pecuniam in prouincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? eripere, extorquere, [d] accipere contra leges non oportet: petere non oportere, nunquam ostendes, nisi docueris, non licere. An legationes sumere liberas, exigendi causa, sicut & tu ipse nuper, & multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est: quod ego non reprehendo: socios video queri: prætorem, 5 3 [e] si hæreditatem in prouincia non reliquerit, non solùm reprehendendum, verùm etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse; si fuit, quæcumque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quamquam pro sua dignitate moderatus est in testimonio dicendo religioni suæ, tamen iratum Flacco esse vidistis; neque enim occultauit causam iracundiæ suæ, neque reticendam putauit; questus est, libertum suum, Flacco prætore, esse damnatum. O condiciones miseras administrandarum prouinciarum! in quibus diligentia, plena simultatum est: negligentia, vituperationum: vbi seueritas, periculosa est; liberalitas, ingrata: sermo, insidiosus: assentatio, perniciosa: frons omnium, familiaris: multorum animus, iratus: iracundiæ occultæ, blanditiæ apertæ: venienteis prætores expectant, præsentibus inseruiunt, abeunteis deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium [f] in prætermittendis prouincijs laudare videamur. Literas misit de villico P. Septimij, hominis ornati, qui villicus cædem fecerat. Septimium ardentem iracundia videre potuistis. In Lurconis libertum iudicium ex edicto dedit; hostis est Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum, splendidorúmque libertis fuit

[a] Fort. omnibus ergo tutoribus auct.
[b] L. non destitit.
[c] L. Tu, T. Vetti.
[d] L. capere cōtra leges.
[e] L. si hereditatem in prouincia creuerit nō sol.
[f] Al. in omittendis pr.

Asia tradenda? an simultates nescio quas cum libertis vestris Flaccus [a] exercuit? an vobis in vestris, vestrorúmq; causis seueritas odio est: eandem laudatis, cùm de nobis iudicatis? At iste Andro, spoliatus bonis, vt dicitis, ad dicendum testimonium non venit. Quid, si veniat? Decisionis arbiter C. Cæcilius fuit; quo splendore vir? qua fide? qua religione? obsignator C. Sextilius, Lurconis sororis filius: [b] homo & prudens, & constans, & grauis. Si vis erat, si fraus, si metus, si circumscriptio: quis pactionem fieri, quis adesse istos coëgit? Quid, si ista omnis pecunia, huic adolescentulo, L. Flacco, reddita est? si petita, [c] si redacta? si per hunc Antiochum, paternum huius adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmúrne non solùm auaritiæ crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? communem enim hæreditatem, quæ æqualiter ad vtrumq; lege venisset, concessit adolescenti, propinquo suo: nihil ipse attigit de Valerianis bonis; quod statuerat facere, adductus huius pudore, & non amplissimis patrimonij copijs, id non solùm fecit, sed etiam prolixè, cumulatéq; fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hæreditate concedenda liberalis. At Falcidianum crimen est ingens. Talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest. Quomodo igitur dicit? Epistolam mater eius profert, & alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantã pecuniã Flacco datã. Ergo is, qui si arã tenens iuraret, crederet nemo, per epistolã, quod volet, iniuratus probabit? At qui vir? quàm non amicus suis ciuibus? qui patrimonium satis lautum, quod hîc nobiscum conficere potuit, Græcorum conuiuijs maluit dissipare. Quid attinuit relinquere hanc vrbem? libertate tam præclara carere? adire periculum nauigandi? quasi bona comesse Romę nõ liceret; nũc deniq; materculæ suæ festiuus filius, aniculæ minimè suspiciosæ, purgat se per epistolam, vt eam pecuniam, 54 quam confecerat, non consumsisse, sed Flacco dedisse videatur. At fructus isti Trallianorum, Globulo pr. [d] venierant: Falcidius emerat HS. nongentis millibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, vt rata sit emtio; emit igitur aliquid, quod certè multo pluris esset: dat de lucro: nihil detrahit de viuo; minus igitur lucri facit. Cur Albanum venire iubet? cur matri præterea blãditur? cur epistolis, & sororis, & matris imbecillitatem aucupatur? postremò cur non audiuimus ipsum? Retinetur, credo, in prouincia: mater negat; venisset, inquit, si esset denuntiatum. Tu certè coëgisses, si vllum firmamentum in illo teste posuisses; sed hominem ab negotio abducere noluisti; magnum erat ei certamen propositum, magna

[a] L. exercet?
[b] L. homo & pudens. &c.
[c] L. si redacta per hunc.
[d] L. venierunt.

na cum Græcis contentio: qui tamen, vt opinor, iacent victi; nam iste vnus totam Asiam magnitudine poculorum, bibendóque superauit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis istis indicauit? mulieres negant se scire; [a] quis? is ipse? igitur ille tibi, se ad matrem & sororem scripsisse, narrauit? an etiam 5 5 scripsit [b] rogatu tuo? At verò M. Aebutium, & constantissimum, & [c] pudentissimum hominem, Falcidij affinem, nihil interrogas? nihil eius generum, pari fide præditum, [d] C. Manlium? qui profectò de tanta pecunia, si esset data, nihil aud sse [e] non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato: tantum te crimen probaturum putasti: præsertim cùm ipse non deducendo Falcidium, iudicium feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quàm ipsius præsentis fictam vocem, & simulatum dolorem? Sed quid ego de epistolis Falcidij, aut de Androne Sextilio, aut de Deciani censu tãdiu 5 6 [f] disputo, postulo? de salute omniũ nostrûm, de fortunis ciuitatis, [g] de summa reip. taceo? quam vos vniuersam in hoc iudicio vestris humeris, vestris, inquã humeris, iudices, sustinetis; videtis, in quo motu temporum, quanta in conuersione rerum, ac perturbatione versemur. Cùm alia multa certi homines, tum hoc vel maximè moliuntur, vt vestræ quoq; mentes, vestra iudicia, vestræ sententiæ, optimo cuiq; infestissimæ, atq; inimicissimæ reperiantur; grauia iudicia pro reip. dignitate, multa de coniuratorum scelere fecistis; non putant [h] satis conuersam esse remp. nisi in eandem impiorum pœnam optimè meritos ciueis detruserint. Oppressus est C. Antonius; esto: habuit quandam ille infamiam suam: neq; tamẽ ille ipse, pro meo iure dico, vobis iudicib. damnatus esset: cuius damnatione sepulcrũ L. Catilinæ, floribus ornatũ, hominũ audacissimorum, ac domesticorum hostium conuentu, epulisq; celebratum est: iusta Catilinæ facta sunt. Nunc à Flacco Lentuli pœnę per vos expetuntur. Quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu [i] liberorum, coniugũmque vestrarum trucidatos, incendio patriæ sepelire conatus est, mactare victimam gratiorẽ, quàm si L. Flacci sanguine illius nefarium [k] in vos omneis odium saturaueritis? Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, reuocemus eiectos: nimiæ pietatis, & summi amoris in patriam vicissim 5 7 nos pœnas, [l] si ita dijs placet, sufferamus; nos iam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula comparantur: quæ si per alios agerent: si deniq; per populi nomen, ciuium imperitorum multitudinem concitassent: æquiore animo ferre possemus; illud verò ferri non potest, quòd per senatores, & per equites Rom. qui hæc omnia pro salute omnium, communi consilio,

[a] L. quis is est igitur ? ille tibi.
[b] L. oratu tuo?
[c] Al. prudentissimũ hom.
[d] L. C. Manilium?
[e] L. non possent.
[f] L. disputo, & expostulo?
[g] L. de summa rep.
[h] V. c. satis conuersam remp.
[i] Al. liberũ.
[k] L. in nos omneis od. Al. in omneis nos od.
[l] L. si ita pl.

[a] *vna mente, atque virtute gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes spoliari omnibus fortunis,* [b] *ac de ciuitate expelli posse arbitrantur.* 58 *Etenim populi R.* [c] *perspiciunt eam mentem, & voluntatem: omnibus rebus, quibus potest, populus R. significat, quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. Quare, si quis illuc me vocat, venio: populum R. disceptatorem non modò non recuso, sed etiam deposco. Vis absit: ferrum, ac lapides remoueantur: operæ facessant: seruitia sileant; nemo erit tam iniustus, qui me audierit, sit modò liber, & ciuis, quin potiùs de præmijs meis, quàm de pœna cogitandum putet. O dij immortales! quid hoc miserius? nos, qui P. Lentulo ferrum, & flammam de manibus extorsimus, imperitæ multitudinis iudicio confidimus: lectissimorum ciuium, & amplissimorum sententias pertimescimus.* [d] *M. Aquilium patres nostri multis auaritiæ criminibus, testimonijsque conuictum, quia cum fugitiuis fortiter bellum gesserat, iudicio* [e] *liberauerunt. Consul ego nuper defendi C. Pisonem: qui quia consul fortis, constánsque fuerat, incolumis est reip. conseruatus; defendi item consul L. Murænam, consulem designatum; nemo illorum iudicum, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de ambitu putauit, cùm bellum iam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos consules Kalendis Ianuar. scirent esse oportere. Innocens, & bonus vir, & omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, absolutus est A. Thermus.* 59 *Quanta, reip. causa, lætitia populi Ro. quanta gratulatio consecuta est? Semper graues, & sapientes iudices, in rebus iudicandis, quid vtilitas ciuitatis, quid communis salus, quid reip. tēpora poscerent,* [f] *cogitauerunt. Cùm tabella vobis dabitur, iudices, nō de Flacco dabitur solū: dabitur de ducibus, auctoribúsq; conseruādæ ciuitatis: dabitur* [g] *de omnib. bonis ciuib. dabitur de vobismet ipsis; dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute cōmuni; nō iudicatis in hac causa de exteris nationib. nō de socijs:* [h] *de vobis, ac vestra rep. iudicatis. Quòd si prouinciarū vos ratio magis mouet, quàm vestra: ego verò non modò non recuso, sed etiam postulo, vt prouinciarum auctoritate moueamini. Etenim opponemus Asiæ prouinciæ primùm magnam partem eiusdem prouinciæ, quæ pro huius periculis legatos, laudatorésque misit: deinde prouinciam Galliam, prouinciam Ciliciam, prouinciam Hispaniam, prouinciam Cretam. Græcis autem, Lydis, & Phrygibus, & Mysis obsistet Massilienses, Rhodij, Lacedæmonij, Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Bæotia Septimio,* [i] *& Cælio, testibus, P. Seruilius, & Qu. Metellus, huius pudoris, integritatísq; testes repugnabunt. Asiaticæ iurisdictioni*

vrbana

[a] L. vna mente ac virtute.
[b] L. atq; è ciuitate exp.
[c] L. perspiciunt mentem, & vol.
[d] L. M'Aquillium.
[e] Fort. liberarunt.
[f] Fort. cogitarunt.
[g] V. c. de omnib. bonis: dab. & ita L.
[h] L. de vobis & de vestra.
[i] Al. & Cœlio.

vrbana iurisdictio respondebit; annui temporis criminationem omnis ætas L. Flacci, & perpetua vita defendet. Et, si prodesse L. Flacco, iudices, debet, quòd se tribunum militum, quòd quæstorem, quòd legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, prouincijs grauissimis, dignum suis maioribus præstitit; prosit, quòd hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium vestrûm, sua pericula cum meis coniunxit: prosint honestissimorum municipiorum, coloniarúmque laudationes: prosit etiam senatus, populique R. præclara, & vera laudatio. O nox illa, quæ penè æternas huic vrbi tenebras attulisti, cùm Galli ad bellum, Catilina ad vrbem, coniurati ad ferrum, & flammam vocabantur: cùm ego te, Flacce, cælum, noctémque contestans, flens flentem obtestabar: cùm tuæ fidei optimæ, & spectatissimæ, salutem vrbis, & ciuium commendabam. Tu, tu, Flacce, prætor, communis exitij nuntios cepisti: tu inclusam in literis reip. pestem deprehendisti: tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me, & ad senatum attulisti. Quæ tibi tum gratiæ sunt à me actæ? Quæ ab senatu? Quæ à bonis omnibus? Quis tibi, quis [a] C. Pomtinio, fortissimo viro, quenquam bonum putaret vnquam non salutem, verùm honorem vllum denegaturum? O nonæ illæ Decembres, quæ, me consule, fuistis: quem ego diem verè natalem huius vrbis, aut certè salutarem appellare possum. O nox illa, quam iste est dies consecutus, fausta huic vrbi: miserum me, metuo ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci? ([b] nihil dicam enim de me) Qui amor in patriam? Quæ virtus? Quæ grauitas extitit? Sed quid ea commemoro, quæ tum, cùm agebantur, vno consensu omnium, vna voce populi R. vno orbis terræ testimonio, in cælum laudibus efferebantur? Nunc vereor, ne non modò non prosint, verùm etiam aliquid obsint. Etenim multò acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quàm bonorum. Ego te, si quid grauius acciderit, ego te, inquam, Flacce, [c] perdidero: mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cùm te, si remp. conseruaremus, omnium bonorum præsidio, quoad viueres, non modò munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar; putaui, speraui, etiam si honos noster vobis vilior fuisset, salutem certè caram futuram. [d] At, L. Flaccum quidem, iudices, si (quod dij immortales omen auertant) grauis iniuria afflixerit: nunquam tamen prospexisse vestræ saluti consuluisse vobis, liberis, coniugibus, fortunis vestris, pœnitebit; semper ita sentiet, talem se animum & generis dignitati, & pietati suæ, & patriæ debuisse: vos ne pœniteat tali ciui non pepercisse, per deos immortaleis, iudices, prouidete. Quotus enim quisq; est, qui hanc in rep. sectam sequatur? Qui

vobis

[a] Al. C. Pomtino.

[b] L. (nihil dicã de me.)

[c] V. c. prodidero.

[d] L. Ac. L. Flacc.

vobis, qui vestri similibus placere cupiat? Qui optimi, atque amplissimi cuiusque hominis, atque ordinis auctoritatem magni [a] putet? Illam viam sibi vident expeditiorem ad honores, & ad omnia, quę concupiuerunt. Sed cetera sint eorum: sibi habeant potentiam, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates. Liceat iis, qui hæc salua esse voluerunt, ipsis esse saluis; nolite, indices, existimare, eos, quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non exspectare huius exitum iudicij. Si L. Flacco tantus amor in bonos omneis, [b] tantum in rep. studium, calamitati fuerit: quem posthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam antè præcipitem, & lubricam esse ducebat, huic planæ, & stabili præponendam esse arbitretur? Quòd si talium ciuium vos, iudices, tædet: ostendite: mutabunt sententiam, qui potuerint: constituent, quid agant, quib. integrum est; nos qui iam progressi sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus; sin hoc animo quàm plurimos esse vultis, declarabitis hoc iudicio, quid sentiatis. 6 ° [c] Præclara illi hæc oratio quidem, si huic, huic misero puero, vestro, ac liberorum vestrorum supplici, iudices, hoc iudicio, viuendi præcepta dabitis; cui si patrem conseruatis: qualis ipse debeat esse ciuis, præscribetis; sin eripitis: ostendetis, bonæ rationi, & constanti, & graui nullum à vobis fructum esse propositum; qui vos, quoniam est id ætatis, vt sensum iam percipere possit ex mærore patrio, auxilium nondum patri ferre possit: orat, ne suum luctum, patris lacrymis, patris mærorem, suo fletu augeatis; qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodò flens fidem implorat: ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patrię spoponderim, dignitatem. Miseremini familiæ, iudices, miseremini fortissimi patris, miseremini filij: nomen clarissimum, & fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causa, reip. reseruate.

[a] L. putet, cùm illam viam sibi videant exp. ad hon. & ad omn. q. concupiuerunt?

[b] L. tantum in remp. st.

[c] L. Hoc totum, præcl. illi h. or. q. si ex v. c.

PRO

PRO P. SYLLA.

ORATIO XXV.

AXIME vellem, iudices, vt P. Sylla & antea dignitatis suæ splendorem obtinere, &, post calamitatem acceptam, modestiæ fructum aliquem potuisset percipere; sed, quoniam ita tulit casus infestus, vt amplissimo in honore cùm communi ambitionis inuidia, tum singulari [1] Autronij odio euerteretur, & in his pristinæ fortunæ reliquijs miseris, & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset: quanquàm ex huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facilè patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam, misericordiámque notam omnibus quondam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent: improbi, ac perditi ciues, edomiti, atque victi præcipitante rep. vehementem me fuisse, atque fortem: conseruata, mitem, ac misericordem faterentur. Et, quoniam L. Torquatus, meus familiaris, ac necessarius, iudices, existimauit, si nostram in accusatione sua necessitatem, familiaritatémque violasset, aliquid se de auctoritate meæ defensionis posse detrahere: cum huius periculi propulsatione coniungam defensionem officij mei: quo quidem genere non vterer orationis, iudices, tempore, si mea solùm interesset; multis enim mihi locis, & data facultas est, & sæpe dabitur de mea laude dicendi; sed, vt ille, iudices, quantum [a] de mea auctoritate [a] diripuisset, tantum se de huius præsidijs [b] diminuturum sperauit: sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiámque huius officij, ac defensionis probauero, causam quoque me P. Syllæ probaturum. Ac primùm abs te illud, L. Torquate, quæro, cur me à ceteris clarissimis viris, ac principibus ciuitatis, in hoc officio, atque in defensionis iure secernas; quid enim est, quamobrem abs te Qu. Hortensij factum, clarissimi viri, atq; ornatissimi ciuis, non reprehendatur, reprehendatur meum? Nam si initum est consilium à P. Sylla inflammandæ ciuitatis, huius extinguendi imperij, delendę vrbis: mihi maiorem [c] hæc res dolorem, quàm Qu. Hortensio, mihi maius odium afferre [d] debet? Meum denique grauius esse iudicium, qui adiuuandus in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur? Ita, inquit;

[a] L. deripuisset.
[b] L. deminuturum sp.
[c] L. hæ res.
[d] L. debent.

inquit; tu enim inuestigasti, tu patefecisti coniurationem. Quod cùm dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curasse, vt id omnes viderent, quod antea fuisset occultum. Quare ista coniuratio, si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quàm mihi; quem cùm videas honore hoc, auctoritate, virtute, consilio præditum, non dubitasse, quin innocentem P. Syllam defenderet: quæro, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit; quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem existimes de his summis viris, & clarissimis ciuibus, quorum studio, & dignitate celebrari hoc iudicium, & ornari, causam defendi huius innocentis vides? Non enim vna est ratio defensionis ea, quæ posita est in oratione; omnes, qui adsunt, qui laborant, qui saluum volunt, pro sua parte, atque auctoritate defendunt. An verò, in quibus subselliis hæc ornamenta, ac lumina reip. viderem, in his me apparere nollem, quorum ego opera illum in locum, atque in hanc celsissimam sedem dignitatis, atque honoris, multis meis, ac magnis laboribus, & periculis, adscendissem? Atque, vt intelligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit, quòd ego, qui hoc genere quæstionis defenderim neminem, non desim P. Syllæ, recordare de ceteris, quos adesse huc vides; intelliges, & de hoc, & de ceteris iudicium meum, & horum, par, atque vnum fuisse. Quis nostrûm adfuit [a] Varguntteo? Nemo: ne hic quidem Qu. Hortensius, præsertim qui illum solum antea de ambitu defendisset; non enim iam se vllo officio cum illo coniunctum arbitrabatur, cùm ille tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis nostrûm Ser. Syllam? Quis P. Lentulũ? Quis M. Leccam? [b] Quis Cornelium, defendendum putauit? Quis horum adfuit? Nemo; quid ita? Quia ceteris in causis, etiam nocentes, viri boni, si necessarij sunt, non defendendos esse non putant; in hoc crimine, non solùm leuitatis est culpa, verùm etiam quædam contagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum esse patriæ suspicêre. [c] Quid Autronio? Nónne sodales, non collegæ sui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in rep. principes, defuerunt? Immò etiam testimonio plerique læserunt? Statuerant, tantum illud esse maleficium [d] quod non modò non occultari per se, sed etiam aperiri illustrarique deberet. Quamobrem quid est, quòd mirere, si cum ijsdem me in hac causa vides adesse, cum quibus in ceteris + intelligis [e] abfuisse? Nisi verò me vnum vis ferum, præter ceteros, me asperum, me inhumanum existimari: me singulari immanitate, & crudelitate præditum. Hanc mihi tu si, propter res meas gestas, imponis in omni

a L. Varguntcio?

b L. Quis C. Cornelium, def.

c L. Quid? Autronio non sodales.

d Fort. vt non modò.

e L. afuisse.

vita mea personam, Torquate, vehementer erras; me natura misericordem, patria seuerum: crudelem nec patria, nec natura esse voluit; denique istam ipsam personam vehementem, & acrem, quam mihi tum tempus, & resp. imposuit, iam voluntas, & natura ipsa detraxit; illa enim ad breue tempus seueritatem postulauit: haec in omni vita misericordiam, lenitatémque desiderat. Quare nihil est, quòd ex tanto comitatu virorum amplissimorum me vnum abstrahas; simplex officium, atque vna est [a] omnium bonorum causa; nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animaduerteris, me videbis; nulla est enim in rep. causa mea propria; tempus agendi fuit magis mihi proprium, quàm ceteris: doloris verò, & timoris, & periculi fuit illa causa communis; neque enim princeps tunc [b] ad salutem esse potuissem, si esse alij comites, noluissent. Quare necesse est, quod mihi consuli praecipuum fuit praeter alios, id iam priuato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiendae inuidiae, sed communicandae laudis causa loquor; oneris mei partem nemini impertio, gloriae bonis omnibus. In Autronium testimonium dixisti, inquit: Syllam defendis. Hoc totum eiusmodi est, iudices, vt, si ego sim inconstans, ac leuis, nec testimonio fidem tribui conuenerit, nec defensioni auctoritatem; sin est in me ratio reip. religio priuati officij, studium retinendae voluntatis bonorum: nihil minùs accusator debet dicere, quàm à me defendi Syllam, testimonio laesum esse Autronium. Videor enim non solùm studium ad defendendas causas, verùm opinionis aliquid, & auctoritatis afferre: qua & moderatè ego vtar, iudices, & omnino non vterer, si ille me non coëgisset. Duae coniurationes abs te, Torquate, constituuntur: vna, 5
quae [c] Lepido, & L. Tullo, COSS. patre tuo consule designato, facta esse dicitur: altera, quae me consule. Harum in vtraque Syllam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri, atque optimi consulis, scis, me consilijs non interfuisse: scis, me, cùm mihi summus tecum vsus esset, tamen illorum expertem temporum, & sermonum fuisse: credo, quòd nondum penitùs in rep. versabar, quòd nondum ad propositum mihi finem honoris perueneram, quòd mea me ambitio, & forensis labor ab omni illa cogitatione abstrahebat. Quis ergo intererat vestris consilijs? Omnes hi, [d] quos vides hîc adesse, & in primis Qu. Hortensius: qui cùm propter honorem, ac dignitatem, atque animum eximium in remp. tum propter summam familiaritatem, summúmque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum praecipuis patris tui periculis commouebatur. Ergo istius coniurationis crimen, defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognouit, qui particeps & consilij vestri fuit,

[a] L. bonorū omnium.

[b] Fort. ad salutem alijs.

[c] L. Lepido, & Tullo.

[d] L. quos vides huic adesse.

fuit, & timoris; cuius in hoc crimine propulsando cùm esset copiosissima, atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat auctoritatis in ea, quàm facultatis. Illius igitur coniurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos, à vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui; non modò enim nihil comperi, sed vix ad aureis meas istius suspicionis fama peruênit. [a] Qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum testimonia grauia dixerunt, hunc defendunt, huic [b] adsunt, in huius periculo declarant, se non crimine coniurationis, ne adessent ceteris, sed hominum maleficio, deterritos esse. Mei consulatus autem tempus, & crimen [c] maximæ coniurationis à me defendetur. Atque inter nos partitio non est fortuitò, indices, nec temerè facta: sed, cùm videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus, vterque nostrûm id sibi suscipiendum putauit, de quo aliquid scire, atque existimare potuisset. Et, quoniam de criminibus superioris coniurationis Hortensium diligenter audistis, de hac coniuratione, quæ, me consule, facta est, hoc primùm attendite. Multa, cùm essem consul, [d] de summis reip. periculis audiui, multa quæsiui, multa cognoui; nullus vnquam de Sylla nuntius ad me, nullum indicium, nullæ literæ peruenerunt, [e] nulla suspicio. Multùm hæc vox fortasse deberet valere eius hominis, qui consul insidias reip. consilio inuestigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset, cum ipse [f] nihil audisse de P. Sylla, nihil suspicatum esse diceret; sed ego nondum vtor hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me potiùs vtor: vt mirari Torquatus desinat, me, [g] qui Autronio abfuerim, Syllam defendere. Quæ enim Autronij fuit causa? Quæ Syllæ est? Ille ambitus iudicium tollere, [h] ac disturbare primùm conflato voluit gladiatorum, ac fugitiuorum tumultu: deinde, id quod vidimus, omnes, lapidatione, atque concursu. [i] Sylla, si sibi suus pudor, ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisiuit. Ille damnatus ita se gerebat non solùm consilijs, & sermonibus, verùm etiam adspectu, atque vultu, vt inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriæ videretur; hic se ita fractum illa calamitate, atque afflictum putauit, vt nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset. Hac verò in coniuratione, quid tam coniunctum, quàm ille cum Catilina, cum Lentulo? Quæ tanta societas vllis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis, sceleris, libidinis, audaciæ? Quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? Quod sine eodem illo Catilina facinus admisit?

[a] L. Qui vobis in consilio fuerunt.
[b] L. assunt.
[c] Libri vulg. maximè coniur. mendosè.
[d] Fort. de summæ reip. periculis.
[e] Al. nulla denique suspicio.
[f] L. nihil audisse se de P.
[g] L. qui Autronio afuerim.
[h] Fort. ac disturbare voluit primùm, conflato glad.
[i] Al. Sylla, cùm sibi suus pudor, &c.

admisit? Cùm interim Sylla [a] cum eisdem ipsis non modò noctem, solitudinémque non quæreret, sed ne mediocri quidem sermone, & congressu coniungeretur. Illum Allobroges maximarum rerum verissimi indices, illum multorum literæ, ac nuntij coarguerunt: Syllam intereà nemo insimulauit, nemo nominauit. Postremò, eiecto, siue emisso iam ex vrbe Catilina, ille arma misit, cornua, tubas, [b] falceis, signa, legiones: ille relictus intus, expectatus foris, Lentuli pœna compressus, conuertit se aliquando ad timorem, nunquam ad sanitatem; hic contrà ita quieuit, vt eo tempore omni Neapoli fuerit, vbi neque homines fuisse putantur huius affines suspicionis, [c] & locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos, quàm ad consolandos accommodatus. Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum, atque causarum, dissimilem me in vtroque præbui. Veniebat enim ad me, & sæpe veniebat Autronius, multis cum lacrymis, supplex, vt se defenderem: & se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quæstura commemorabat fuisse: multa mea in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia. Quibus ego rebus, iudices, ita flectebar animo, atque frangebar, vt etiam ex memoria, quas ipse mihi fecerat insidias, deponerem: vt iam immissum esse ab eo C. Cornelium, [d] qui me in sedibus meis, in conspectu vxoris meæ, ac liberorum meorum trucidaret, obliuiscerer. Quæ si de vno me cogitasset: qua mollitia sum animi, ac lenitate, nunquam mehercule illius lacrymis, ac precibus restitissem. Sed, cum mihi patriæ, cum vestrorum periculorum, cum huius vrbis, cum illorum delubrorum, atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum, ac virginum veniebat in mentem: & cum illæ infestæ, ac funestæ faces, vniuersúmque totius vrbis incendium, cum tela, cum cædes, cum ciuium cruor, cum cinis patriæ versari ante oculos, atque animum memoria refricare cœperat; tum denique ei resistebam, neque solùm illi hosti, [e] ac parricidæ, sed his etiam propinquis illius Marcellis, patri, & filio, quorum alter apud me parentis grauitatem, alter filij suauitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in alijs vindicassem, idem in illorum socio, cum scirem, defendere. Atque idem ego neque P. Syllam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos, neque huius M. Messallæ, hominis necessarij, preces sustinere potui; neque enim est causa aduersata naturæ: nec homo, nec res misericordiæ meæ repugnauit; nusquam nomen, nusquam vestigium fuerat: nullum crimen, nullum indicium. Suscepi causam,

Tor-

[a] L. cum eisdem illis non mo.

[b] Al. faceis.

[c] Al. & locus ipse est non tam.

[d] L. qui me in ædib. meis.

[e] L. ac parricidæ.

Torquate, suscepi, & feci libenter, vt me, quem boni constantem semper, vt spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent. Hîc ait se ille, iudices, regnum meum ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? Consulatus, credo, mei: in quo ego imperaui nihil, sed contrà patribus conscriptis, & bonis omnibus parûi; quo in magistratu non institutum est à me, iudices, regnum, sed non permissum. Quem tum in tanto imperio, tanta potestate, non dicis fuisse regem, nunc priuatum, regnare dicis? Quo tandem nomine? Quòd, in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, sperat se [a] *absolutum iri. Hîc tibi ego de testimonijs meis hoc respondeo: si falsum dixerim,* [b] *te in eos dixisse; sin verum: non esse hoc regnare,* 7 [c] *cùm verum iuratos dicas probare. De huius spe tantum dico, nullas à me opes P. Syllam, nullam potentiam, nihil denique, præter fidem, defensionis, expectare. Nisi tu, inquit, causam recepisses, nunquam mihi restitisset: sed, indicta causa, profugisset. Si iam hoc tibi concedam, Qu. Hortensium, tanta grauitate hominem, si hos taleis viros non suo stare iudicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse: vter tandem rex est, isne, cui innocentes homines non resistunt, an is, qui calamitosos non deserit? At hîc etiam, id quod tibi necesse minimè fuit, facetus esse voluisti, cùm Tarquinium, & Numam, & me, tertium peregrinum regem, esse dixisti. Mitto iam de rege quærere: illud quæro, peregrinum cur me esse dixeris; nam, si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me, quia, vt tu vis, etiam peregrini, reges Romæ fuerunt, quam consulem Romæ fuisse peregrinum. Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, & addo etiam, ex eo municipio, vnde iterum iam salus huic vrbi, imperióque missa est. Sed scire ex te peruelim, quamobrem, qui ex municipijs veniant, peregrini tibi esse videantur; nemo enim istuc M. illi Catoni seni, cùm plurimos haberet inimicos, nemo* [d] *T. Coruncano,* [e] *nemo Curioni, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cùm ei multi inuiderent, obiecit vnquam. Equidem vehementer lætor, cum esse me, in quem tu, cùm cuperes, nullam contumeliam iacere potueris, quæ non ad maximam partem ciuium conueniret. Sed tamen te à me, pro magnis causis nostræ necessitudinis, monendum esse etiam atque etiam puto; non possunt omnes esse patricij;* [e] *si verum quæris, ne curant quidem: nec se æquales tui, propter istam causam, abs te anteiri putant.* [f] *At, si tibi nos peregrini videmur, quorum iam & nomen, & honos inueterauit & huic vrbi, & hominum famæ, ac sermonibus: quàm tibi illos competitores tuos, peregrinos videri necesse erit, qui iam ex tota Italia*

a V. c. absolutu iri.
b L. te in hos dix.
c L. cùm verum dicas, iuratis probare.
d L. T. Coruncanio.
e Al. &, si verum quæris.
f L. Ac, si tibi.

[a] delecti, tecum de honore, & de omni dignitate contendunt? Quorum caue tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragijs obruare; qui si attulerint neruos, & industriam: mihi crede, excutient tibi istam verborum iactationem, & te ex somno saepe excitabunt: nec patientur, se abs te, nisi virtute vincentur, honore superari. Ac, si, iudices, ceteris patricijs me, & vos peregrinos videri oporteret, à Torquato tamen hoc vitium sileretur; est enim ipse à materno genere, municipalis, honestissimi, ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat, Picenteis solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi me meum non anteponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne grauiùs refutere: neq; regem, ne deridea-re; nisi fortè regium tibi videtur, ita viuere, vt non modò homini nemini, sed ne cupiditati quidem vlli seruias: contemnere [b] omneis libidines: non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere: in senatu sentire liberè: populi vtilitati magis consulere, quàm voluntati: nemini cedere, multis obsistere; si hoc putas esse regiũ, me regem [c] confiteor esse; sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum mouet: quin tu id potiùs profers, quàm verbi inuidiam, contumeliámque maledicti? Ego tantis à me beneficijs in rep. positis, si nullum aliud mihi praemium à senatu, populóque R. nisi honestum otium postularem, quis non concederet? [d] Sibi haberent honores, sibi imperia, sibi prouincias, sibi triumphos, sibi alia praeclarae laudis insignia: mihi liceret eius vrbis, quam conseruassem, conspectu, tranquillo animo, & quieto frui? Quid, si hoc non postulo? Si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operae, si vigiliae deseruiunt amicis, praestò sunt omnibus? Si neque amici in foro requirunt studium meum, neque resp. in curia? Si me non modò rerum gestarum vacatio, sed neque honoris, neq; aetatis excusatio [e] vendicat à labore? Si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus? Si mihi ne ad ea quidẽ, quae pro salute omnium gessi, recordanda, & cogitanda quidquam relinquitur temporis? [f] tamen hoc regnum appellabitur? [g] Cuius vicarius qui velit esse, inueniri nemo potest; longè abest regni suspicio. [h] Si quaeris, qui sint Romae regnum occupare conati, vt ne replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus inuenies. Res enim gestae, credo, meae, me nimis extulerunt, ac mihi nescio quos spiritus attulerunt. Quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, iudices, hoc possim dicere, me, qui è summis eripuerim periculis vrbem hanc, & vitam omnium ciuium, satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omneis mortaleis beneficio nullum in me periculum redundabit. Etenim, in qua ciuitate res tantas

[a] Q.v.c.dilecti.

[b] V.c.omnis.

[c] L.esse confiteor; & ita v.c.

[d] L.sibi haberent alij honores.

[e] L.vindicat.

[f] Al.tamén-ne hoc regn.

[g] L.Cuius vicarius qui velit esse, inueniri nemo potest, longè abest ab eo regni susp.

[h] Al.Et, si quaeris, qui S

gesserim, memini, & in qua vrbe, intelligo; plenum forum est eorum hominum, quos ego à vestris ceruicibus [a] depuli, indices, à meis non remoui, nisi verò paucos fuisse arbitramini, qui conari, aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faceis eripere de manibus, & gladios extorquere potui, sicut feci: voluntates verò conceleratas, ac nefarias nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo viuam in tanta multitudine improborum, cùm mihi vni cum omnibus improbis æternum videam bellum esse susceptum. Quòd si illis meis præsidijs fortè inuides: &, si ea tibi regia videntur, quòd omnes boni omnium generum, atque ordinum, suam salutem cum mea coniungunt: consolare te, quòd omnium mentes improborum mihi vni maximè sunt infensæ, & aduersæ; qui me non solùm idcirco oderunt, quòd eorum conatus impios, & furorem conceleratum repressi: sed eò etiam magis, quòd nihil iam se simile, me viuo, conari posse arbitrantur. At verò quid ego miror, si quid ab improbis de me improbè dicitur, cùm L. Torquatus, primùm ipse his fundamentis adolescentiæ iactis, ea spe proposita amplissimæ dignitatis, deinde L. Torquati, fortissimi consulis, constantissimi senatoris, semper optimi ciuis, filius, interdum efferatur immoderatione verborum? Qui cùm suppressa voce de scelere P. Lentuli, de audacia coniuratorum omnium dixisset, tantum modò vt vos, qui ea probatis, exaudire possetis: de supplicio P. Lentuli, de carcere, magna, & queribunda voce dicebat. In quo primùm illud erat absurdum, quòd, [b] cùm ea, quæ leuiter dixerat, vobis probare volebat: eos autem, qui circum iudicium stabant, audire nolebat: non intelligebat, ea, quæ clarè diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat, vt vos quoque audiretis, qui id non probabatis. Deinde alterum iam oratoris vitium, non videre, quid quæque causa postulet. Nihil est enim tam alienum ab eo, qui alterum coniurationis accuset, quàm videri coniuratorum pœnam, mortémque lugere. [c] Quod cùm is tribunus pl. facit, qui vnus videtur ex illis ad lugendos coniuratos relictus, non mirum est; difficile est enim tacere, cùm doleas; te, si quid eiusmodi facis, non modò talem adolescentem, sed in ea causa, in qua te vindicem coniurationis velis esse, vehementer miror; sed reprehendo tamen illud maximè, quòd isto ingenio, & prudentia præditus, causam reip. non tenes, qui arbitrere, plebi Romanæ res eas non probari, quas me consule, omnes boni pro salute communi gesserunt. Ecquem tu horum, qui adsint, quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas, aut tam sceleratum statuis fuisse,

[a] L. iudices, depuli, à meis n. Al. repuli, iudices, à m.

[b] L. cùm ea, quæ leniter.

[c] L. Quod tamen tribunus pl. facit, Is, qui vnus vid. ex ill. ad lug. coniur. relictus: nec mirum est.

fuisse, vt hæc omnia perire voluerit, aut tam miserum, vt & se perire cuperet, & nihil haberet, quod saluum esse vellet? An verò clarissimum virum generis vestri, ac nominis, nemo reprehendit, qui filium suum vita priuauit, vt in ceteris firmaret imperium: tu remp. reprehendis, quæ domesticos hosteis, ne ab ijs ipsa necaretur, necauit? Itáque attende iam, Torquate [11] [a] quàm ego non defugiam auctoritatem consulatus mei: maxima voce, vt omnes exaudire possint, dico, sempérque dicam: adestote omnes animis, qui adestis corporibus quorum ego frequentia magnopere lætor: erigite menteis, auréisque vestras, & me de inuidiosis rebus, vt ille putat, dicentem attendite. Ego consul, cùm exercitus perditorum ciuium, clandestino scelere conflatus, crudelissimum, & luctuosissimum exitium patriæ comparasset: cùm ad occasum, interitúmque reip. Catilina in castris, in his autem templis, atque tectis dux Lentulus esset constitutus, meis consilijs, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, [b] sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, atque confessis, incensione vrbem, [c] internicione ciueis, vastitate Italiam, interitu remp. liberaui: ego vitam omnium ciuium, statum orbis terræ, vrbem hanc denique, sedem omnium nostrûm, arcem regum, ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperij, quinque hominum amentium, ac perditorum pœna redemi. An me existimasti hæc iniuratum in iudicio non esse dicturum, quæ iuratus in maxima concione dixissem? Atque etiam illud addam, [d] ne qui fortè incipiat improbus subitò te amare, Torquate, & aliquid sperare de te: atque vt idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in consulatu [e] pro salute communi suscepi, & gessi, L. ille Torquatus, cùm esset [f] meus contubernalis in consulatu, cùm signifer esset iuuentutis, [13] atque in prætura fuisset auctor, adiutor, particeps extitit: cùm princeps, cùm auctor, cùm signifer esset iuuentutis, parens eius, homo amantissimus patriæ, maximi animi, summi consilij, singularis constantiæ, cùm esset æger, tamen omnibus rebus illis interfuit: nunquam est à me [g] degressus, studio, consilio, auctoritate vnus adiuuit plurimùm, cum infirmitatem corporis animi virtute superaret. Vidésne, vt eripiam te ex improborum subita gratia, & reconciliem bonis omnibus? Qui te & diligũt, & retinent, retinebúntque semper: nec, si à me fortè descieris, idcircò te à se, & à rep. & à tua dignitate deficere patientur. Sed iam redeo ad causam: atq; hoc vos, iudices, testor: mihi de memet ipso tam multa dicendi [h] necessitas quædam imposita est ab illo. Nam, si Torquatus Syllam solum accusasset: ego quoque hoc tempore nihil aliud

[a] L. quàm ego defugiam auctoritatem cons.

[b] L. sine dilectu.

[c] Al. internecione. Al. interitione.

[d] Al. ne quis.

[e] L. pro communi salute.

[f] L. meus cõtubernalis in consulatu, atque in prætura fuisset: cùm princeps, cùm signifer esset iuuentutis: auctor, adiutor, particeps extitit: parens eius, h.

[g] L. degressus stud.

[h] L. necessitatem quandam impositam esse ab illo.

agerem, nisi eum, qui accusatus esset, defenderem: sed cùm ille tota illa oratione in me esset inuectus, & cùm initiò vt dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset: etiam si dolor meus respondere non cogeret, tamen ipsa causa hanc à me orationem flagitasset [a] Allobrogibus nominatum Syllam esse dicis, 14 [b] Quis negat Syllæ indicium? At vide quemadmodum nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorasse, cum ceteris Autronium secum facere. Quæro, num Syllam dixerit Cassius. Nunquam sese aiunt quæsisse de Cassio, quid Sylla sentiret. Videte diligentiam Gallorum, qui vitam hominum, naturámque non nossent, ac tantùm audissent, eos, pari calamitate qui fuerant, esse in eâdem voluntate. Quid tum? Cassius si respondisset idem sentire, & secum facere Syllam, tamen mihi non videretur in hunc id criminosum esse debere. Quid ita? Quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum suspicionem, [c] & purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen vnà facere Syllam. Etenim esset absurdum, cùm ceteros sua sponte nominasset, mentionem Syllæ facere nullam, nisi admonitum, & interrogatum; nisi fortè verisimile est, P. Syllæ nomen in memoria Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquiæ pristinæ dignitatis, non tàm illustres fuissent: tamen Autronij commemoratio memoriam Syllæ retulisset; etiam, vt arbitror, cùm auctoritates principum coniurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, & cùm sciret exteras nationes maximè nobilitate moueri, non priùs Autronium, quàm Syllam nominasset. Iam vero illud probari minimè potest, Gallos, Autronio nominato, putasse, propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sylla esse quærendum: Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cùm appellasset quidem Autronium, huius in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sylla Cassius? Se nescire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea: ne si argueret quidem tum deniq., cùm esset interrogatus, id mihi criminosũ videretur. 15 Sed ego in [d] indicijs, & quæstionibus non hoc quærendum arbitror, num purgetur aliquis: sed num arguatur; etenim cùm negat se scire Cassius, vtrùm subleuat Syllam, an satis probat se nescire? Subleuat apud Gallos. Quid ita? Ne indicent? Quid? Si periculum esse putasset, [e] ne vlli vnquam indicarent, de seipso confessus esset? [f] nesciuit? Credo, iudices, celatum esse Cassium de Sylla vno; nam de ceteris certè sciebat: & ea domi eius pleraq. conflata esse constabat. Qui negare noluit esse in eo numero Syllã, quo plus spei Gallis daret: dicere autem falsum non ausus est: [g] nescire dixit. At quî hoc perspicuum est, cùm is, qui de omnibus scierit,

[a] L. Ab Allobrogibus n.
[b] L. Quis negat? At vide q.
[c] Fort. & eos purgare, de quib.
[d] Libri vulg. in indicijs, & quæst.
[e] L. ne illi vnq.
[f] L. Nesciuit Cr.
[g] L. nescire se dixit.

scierit, de Sylla se scire negarit: 16 eandem vim esse, [a] negationis huius, quàm si extra cõiuratione͂ hunc esse, se scire dixisset. Nam, cuius scientiam de omnibus constat fuisse, eius ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed iam non quæro, purgètne Cassius Syllam: illud mihi tantum satis est, contra Syllam nihil esse in indicio. Exclusus hac criminatione Torquatus, rursus in me irruit, me accusat; 17 ait me aliter, [b] ac dictum est, in tabulas publicas retulisse. O dij immortales! (vobis enim tribuam, quæ vestra sunt: nec verò possum meo tantum ingenio dare, vt tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentissima tempestate reip. mea sponte despexerim) vos profectò animum meum tum conseruandæ patriæ cupiditate incendistis: vos me ab omnibus ceteris cogitationibus 18 ad vnam salutem reip. [c] contulistis: vos denique in tantis tenebris erroris, & inscientiæ clarissimum lumen [d] prætulistis menti meæ. Vidi ego hoc, iudices, nisi recenti memoria senatus, auctoritatem huius indicij monumentis publicis testatus essem, fore, vt aliquando non Torquatus, neque Torquati quispiam similis (nam id me multùm fefellit) sed vt aliquis patrimonio naufragus, inimicus otij, bonorum hostis, aliter indicata hæc esse diceret, quò faciliùs, vento aliquo in optimum queͫque excitato, posset in malis reip. portum suoru͂ malorum aliquem inuenire. Itaque introductis in senatum indicibus: constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. At quos viros? non solùm summa virtute, & fide, [e] cuius generis in senatu facultas maxima: sed etiam, quos sciebam memoria, scientia, consuetudine, & celeritate scribendæ facillimè, quæ dicere͂tur, persequi posse: C. Cosconium, qui tunc erat prætor: M. Messalam, qui tum præturam petebat: P. Nigidium, App. Claudium, credo esse neminem, qui his omnibus, 19 [f] aut verè referendis, aut etiam scribendis, putet ingenium defuisse. Quid deinde? quid feci? cùm scirem ita indicium in tabulas publicas relatum, vt illæ tabulæ priuata tamen custodia, more maiorum, continerentur: non occultaui, non continui domi, sed describi ab omnibus statim librarijs, [g] diuidi passim, & peruulgari, atque edi populo R. imperaui; diuisi toti Italiæ, 20 [h] diuisi in omneis prouincias, eius indicij, è quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui. Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi R. nomen sit, quin eodem perscriptum hoc indicium peruenerit. In quo ego tam subito, & exiguo, & turbido tempore multa diuinitùs, ita vt dixi, non mea sponte, prouidi: primùm, ne qui posset tantum aut de reipublicæ, aut de alicuius periculo meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret vnquam

[a] Fort. negationis huius atq; si extra.
[b] Fort. atque indicatu͂ est.
[c] Fort. transtulistis.
[d] Fort. menti meæ prætulistis.
[e] L. cuius generis est in senatu fac.
[f] L. aut scribendis, fidem putet, aut etiam ingenium defuisse. Al. fidem putet, aut diligentiam defuisse.
[g] Fort. diuisi pass.
[h] L. dimisi in omneis prouincias.

reprehendere illud indicium, aut temerè creditum criminari: postremò, ne quid iam à me, ne quid ex meis commentarijs quæreretur: ne aut obliuio mea, aut memoria, videretur nimia: ne denique aut negligentia, turpis: aut diligentia, crudelis putaretur. Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cùm indicatus tuus inimicus esset, & esset eius rei frequens senatus, & recens memoria testis: tibi, meo familiari & contubernali, priùs etiam [a] edituri fuerint indicium scribæ mei, si voluisses, quàm in codicem retulissent: cùm videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo questus es? aut, quoniam tam facilè inueheris in amicos, iracundiùs, aut vehementiùs expostulasti? Tu, cùm tua vox nunquam sit audita: cùm, indicio lecto, descripto, diuulgato, quieueris, tacueris, repentè tantam rem enuntiare audeas? in eum locum te deducas, vt antè, quàm me commutati indicij coargueris, te summæ negligentiæ, tuo iudicio, confictum esse fateare? Mihi cuiusquam salus tanti fuisset, vt meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego iuuarem, [b] à quo crudeleis insidias in remp. factas, & in me potissimùm consulem, putarem? Quòd si iam essem oblitus seueritatis, & constantiæ meæ, tamne amens eram, vt, cùm literæ posteritatis causa repertæ sint, quæ subsidio obliuioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatus commentario meo posse superari? Fero ego te, Torquate, iamdudum, fero: & nonnunquam animum incitatum ad vlciscendam orationē tuam, reuoco ipse, & reflecto: permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adolescentiæ, cedo amicitiæ, tribuo parenti; sed nisi tibi aliquem modum vitæ constitueris: coges oblitum me nostræ amicitiæ, habere rationem meæ dignitatis. [c] Nemo vnquam me tenuissima suspicione perstrinxit, quem non præuerterim. Sed mihi hoc credas velim; non ijs libentissimè soleo respondere, quos mihi videor facillimè posse superare. Tu, quoniam minimè ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac noua lenitate abuti mea: noli aculeos orationis meæ, qui reconditi sunt, excussos arbitrari: noli id putare omnino à me esse omissum, si quid est tibi remissum, atque concessum; cùm illæ valent apud me excusationes iniuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia nostra: tum nondum statuo, te virium satis habere, vt ego tecum luctari, & congredi debeam; quòd si esses vsu, atque ætate robustior: essem idem, qui soleo, cùm sum lacessitus; nunc tecum sic agam, tulisse vt potiùs iniuriam, quàm retulisse gratiam videar. Neque verò, quid mihi irascare, intelligere possum; si, quòd eum defendo, quem tu accusas: cur tibi quoque ipse non succenseo; qui accuses eum, quem

ego

[a] L. edituri indicium fuerint scr.

[b] L. à quo & crudeleis insid.

[c] L. Nemo vnquam me ne tenuissima quidē suspic. perstrinxit, quem non peruerterim.

ego defendo? Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam coniurationis quæstione defendere. Immò nemo magis eum, de quo nihil est suspicatus, quàm is, qui de alijs 22 multa cogitauit. Cur dixisti testimonium in alios? Quia coactus. Cur damnati sunt? Quia creditum est. Regnum est dicere, in quem velis, ac defendere, quem velis. Immò seruitus est, non dicere, in quem velis, 23 [a] ac defendere quem velis. Ac, si considerare cœperis, vtrùm magis mihi hoc necesse fuerit facere, an tibi: intelliges, honestiùs te inimicitiarum modum statuere potuisse, quàm me humanitatis. 24 [b] At verò cùm honos agebatur amplissimus familiæ vestræ, hoc est, consulatus parentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis, non succensuit pater tuus, cùm Syllam & defenderent, & laudarent. Intelligebat, hanc nobis à maioribus esse traditam disciplinam, vt nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur. Et erat huic iudicio longè dissimilis illa contentio; tum, afflicto P. Sylla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabitis, vt victi in campo, in foro vinceretis: tum qui contra vos pro huius salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant: & tamen id inuiolata vestra amicitia, integro officio, veteri exemplo, atque instituto optimi cuiusque faciebant. Ego verò quibus ornamentis aduersor tuis? aut cui dignitati vestræ repugno? Quid est, [c] quod iam ab eo expetas? honor ad patrem, insignia honoris ad te delata sunt. Tu ornatus ærumnis, venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego iacentem, & spoliatum defendo, & protego. Atque hîc tu & reprehendis me, quia defendam, & irasceris. Ego autem non modò tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse, quid faciendũ putares, & satis idoneum 25 officij iudicem [d] posuisse. At accusat C. Cornelij filius, idémque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem! qui, quod præmij solet esse in indicio, reliquerit: quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filij susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? [e] Si est causa mihi ignota, cum Hortensio communicata: respondeat Hortensius. 26 [f] Sin tu ais illum comitatum Autronij & Catilinæ, cùm in campo, consularibus comitijs, quæ à me habita sunt, cædem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus: &, quid dixi vidisse nos? ego vidi; vos enim tum, iudices, nihil laborabatis, neque suspicabamini; ego tectus præsidio firmo amicorum, Catilinæ tũ, & Autronij copias, & conatũ repressi. Num quis est igitur,

[a] L. nec defendere, quẽ velis. Al. ac non defendere, quem velis.

[b] Al. An verò cùm honos agebatur amplissimus familiæ vestræ, hoc est, consulatus parẽtis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis succensuit pater tuus, cùm Syl. & defend. & laudarent?

[c] L. quod iam ab hoc exp.

[d] L. posui te. At.

[e] Al. Si est causa mihi ignota neq; mihi cum Hortensio communicata.

[f] L. Sin tu ais Syllam in illo comitatu Autronij, & Catilinæ fuisse, cùm &c.

qui tum dicat in campum adſpiraſſe Syllam? Atqui ſi tum ſe cum Catilina ſocietate ſceleris coniunxerat, cur ab eo diſcedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari cauſa non paria ſigna [a] reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipſe etiam nunc de indicando dubitat, vt dicitis, informat ad hoc adumbratum indicium filium: quid tandem de illa nocte [b] dicit, cùm inter falcarios ad M. Leccam nocte ea, quæ conſecuta eſt poſterum diem nonarum Nouemb. me conſule, Catilinæ denuntiatione conuênit? quæ nox omnium temporum coniurationis acerrima fuit, atque acerbiſſima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum ceteris manendi condicio, tum deſcriptio totam per vrbem cædis, atque incendiorum conſtituta eſt: tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam ſibi officioſam prouinciam depopoſcit: vt, cùm prima luce conſulem ſalutatum veniret, intromiſſus meo more, & iure amicitiæ, me in meo lectulo trucidaret. Hoc tempore, cùm arderet acerrimè coniuratio: cùm Catilina egrederetur ad exercitum: Lentulus in vrbe relinqueretur: Caſſius incendijs, Cethegus cædi præponeretur: Autronio, vt occuparet Etruriam, præſcriberetur: 27 cùm omnia [c] ordinarentur, inſtituerentur, pararentur: vbi fuit Sylla, Corneli? num Romæ? [d] Immò longè abfuit; num in ijs legionibus, quò ſe Catilina referebat? multo etiam longiùs; num in agro Camerti, Piceno, Gallico: quas oras maximè quaſi morbus quidam illius furoris peruaſerat? nihil verò minùs; fuit enim, vt iam antè dixi Neapoli: fuit in ea parte Italiæ, quæ maximè ea ſuſpicione caruit. Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipſe Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata defertis? Gladiatores emtos eſſe, Fauſti ſimulatione, ad cædem ac tumultum. Ita prorſus: interpoſiti ſunt gladiatores, quos teſtamento patris [e] videmus deberi. 28 Arrepta eſt familia: quæ ſi eſſet prætermiſſa, poſſet alia familia Fauſti munus præbere. Vtinam quidem hæc ipſa non modò 29 iniquorum inuidiæ, ſed & æquorum expectationi ſatisfacere poſſet. Properatum vehementer, cùm longè tempus muneris abeſſet. Quaſi verò tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante Fauſto, cùm is neque ſciret, neque vellet, familia eſt comparata. At literæ ſunt Fauſti, per quas ille precibus à P. Sylla petit, vt emat gladiatores, & vt hos ipſos emat: neq; ſolùm ad Syllam miſſæ, ſed ad L. Cæſarem, Q. Pompeium, C. Memmium: quorum de ſententia tota res geſta eſt. 30 [f] At præfuit familiæ Cornelius. Iam ſi in comparanda familia ſuſpicio eſt nulla: quòd præfuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere ſeruili obtulit ſe ad ferramenta [g] proſpicienda: præfuit verò nunquam: eáq; res per Bellum, Fauſti libertum, omni

[a] L. criminis reperiuntur.
[b] Al. dixit.
[c] L. ornarentur, inſtruerentur, par.
[d] L. Immò longè afuit.
[e] L. deberi videmus. At emta eſt fam.
[f] L. At præfuit familiæ. Iam ſi in c.
[g] L. perſpicienda?

omni tempore administrata est. At enim Cincius est ab hoc in vlteriorem Hispaniam missus, vt eam prouinciam perturbaret. Primùm Cincius, iudices, L. Iulio, C. Figulo, consulibus, profectus est aliquanto ante furorem Catilinæ, & ante suspicionem huius coniurationis: deinde est profectus non tum primùm, sed cùm in iisdem locis aliquanto antè eâdem de causa aliquot annos fuisset; ac profectus est non modò ob causam, sed etiam necessariam causam, 3 1 [a] magna ratione cum Mauritaniæ rege contracta. Tum autem, illo profecto: Sylla procurante eius rem, & gerente, plurimis, & pulcherrimis P. Cincij prædijs venditis, æs alienum eiusdem dissolutum est: vt quæ causa ceteros ad facinus impulit, cupiditas retinendæ possessionis, ea Cincio non fuerit prædijs [b] diminutis. Iam verò illud quàm incredibile? Quàm absurdum? Qui Romæ cædem facere, qui hanc vrbem inflammare vellet [c] eum familiarissimum suum dimittere ab se, [d] & mandare in vltimas terras? Vtrùm quò faciliùs Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, 3 2 [e] si in Hispania turbatum esset? At hæc ipsa per se 3 3 sine vlla [f] coniunctione agebantur. An in tantis rebus, tam nouis consilijs, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, coniunctissimũ officijs, vsu, consuetudine, [g] dimittendum esse arbitraretur? 3 4 Verisimile non est, vt, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in aduersis, & in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret. Ipse autem Cincius (non enim mihi deserenda est causa amici veteris, atque hospitis) is homo est, aut ea familia, ac disciplina, vt hoc credi possit, eum bellum reip. facere voluisse? Vt, cuius pater, cùm ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari extiterit in remp. nostram officio, & fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? Cuius æs alienum videmus, iudices, non libidine, sed negotij gerendi studio esse contractum: qui ita Romæ debuit, vt in prouincijs, & in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas cùm peteret, non commisit vt sui procuratores quidquam oneris, absente se, sustinerent: venire omneis suas possessiones, & patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quàm vllam moram cuiquam fieri creditorum suorum. A quo quidem genere, iudices, ego nunquam timui, cum in illa reip. tempestate versarer. Illud erat genus hominum horribile, & pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones [h] amplexi tenebant, vt ab his membra diuelli citiùs, ac distrahi posse diceres. Cincius nunquam sibi cognationem cum prædijs esse existimauit suis. Itaque se non modò ex suspicione tanti sceleris, verùm etiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio

[a] L. magnæ pecuniæ ratione.

[b] L. deminutis.

[c] L. eum tum famil.

[d] L. & amandare in vlt.

[e] V. c. si in Hispaniam turbatum isset?

[f] Fort. coitione ageb.

[g] L. dimittendum à se arbitraretur? Vt, quem in sec. reb. q. in ot. secum semp. hab. h. in aduers. &c. dimitteret?

[h] Al. complexi tenebant.

patrimonio suo vindicauit. 35 *Iam verò, quod subijcit, Pompeianos esse à Sylla impulsos, vt ad istam coniurationem, & ad hoc nefarium facinus accederent: id cuiusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompeiani coniurasse videntur? Quis hoc vnquam dixit? Aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio? Disiunxit, inquit, eos à colonis,* 36 *vt hoc dissidio, ac dissensione facta, oppidum in sua potestate posset, & Pompeianos habere. Primùm, omnis Pompeianorum, colonorúmq; dissensio, delata ad patronos est, cùm iam inueterasset, ac multos annos esset exagitata: deinde ita à patronis res cognita est, vt nulla in re à ceterorum sententijs Sylla dissenserit: postremo coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos à Sylla magis, quàm sese, esse defensos. Atque hoc, iudices, ex hac frequentia colonorum, honestissimorum hominum, intelligere potestis:* [a] *qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniæ, si in omni fortuna, atque omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo afflictus iacet, per vos tutari, conseruaréque cupiunt.* [b] *Adsunt pari studio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur:* 37 *qui ita de ambitione, & de suffragijs suis cum colonis dissenserunt, vt idem de communi salute sentirent. Ac ne hæc quidem P. Syllæ mihi videtur silentio præterunda esse virtus, quòd, cùm ab hoc illa colonia deducta sit, & cùm commoda colonorum à fortunis Pompeianorum populi R. fortuna diuulserit, ita carus vtrisque est, atq; iucundus, vt non alteros* [c] *dimouisse, sed vtrosque constituisse videatur. At enim & gladiatores, & omnis ista vis, rogationis Cæciliæ causæ comparabantur; atque in hoc loco in L. Cæcilium* [d] *prudentissimum, atque ornatissimum virum, vehementer inuectus est: cuius ego de virtute, & constantia, iudices, tantum dico: talem hunc in ista rogatione, quam promulgauit non de tollenda, sed de leuanda calamitate fratris sui, fuisse, vt consultum esse voluerit fratri* [e] *tamen cum rep. pugnare noluerit: promulgarit impulsus amore fraterno, destiterit fratris auctoritate deductus. Atq; in ea re per L. Cæcilium Sylla accusatur, in qua re est vterque laudandus,* 38 [f] *primùm Cæcilius, qui id promulgarit, in quo res iudicatas videbatur voluisse rescindere, vt statueretur: Sylla rectè reprehendit. Status enim reip. maximè* [g] *iudicatis rebus continetur; neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror,* 39 *vt quisquam de salute suorum consulat, communem relinquat. Nihil de iudicio ferebat:* 40 [h] *sed pœnam ambitus eam ferebat: quæ fuerat nuper superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione, non iudicium sententiam, sed legis vitium corrigebat. Nemo iudicium reprehendit, cùm de pœna queritur, sed legem.*

[a] L. qui assunt, lab.
[b] Assunt p.
[c] L. demouisse.
[d] L. pudentissimum, atque.
[e] L. cum rep. tamen pug.
[f] L. primùm Cæcilius, qui fratris calamitatem leuare, pœna legis mitigãda voluerit, laudem meretur, deinde Cæcilium, qui in prom. in quo res iud. videb. vol. rescindere, vt Sylla restitueretur. Sylla rectè repr.
[g] L. reb. iudicatis cont.
[h] L. sed pœnam ambitus auferebat, quę f.

legem. Damnatio enim est iudicum, quæ manebat: pœna, legis, quæ leuabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui præsunt iudicijs summa cum grauitate, & dignitate alienare à causa; nemo labefactare iudicium est conatus; nihil est eiusmodi promulgatum; semper Cæcilius, in calamitate fratris sui, iudicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putauit. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, & facilè, & libenter dicerem. Si paulò etiam longiùs, quàm finis quotidiani officij postulat, pietas, & fraternus amor L. Cæcilium protulisset: implorarem sensus vestros: vniuscuiusque indulgentiam in suos testarer: peterem errato veniam L. Cæcilij ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi; lex dies fuit proposita paucos: ferri cœpta nunquam [a] posita est in senatu, populum R. latuit; cùm in Capitolium nos senatum conuocassemus, nihil est actum priùs: [b] & id mandato Syllæ Q. Metellus præter se loqui dixit, Syllam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius [c] multa de rep. egit: Agrariæ legi, quæ tota à me reprehensa & abiecta est, [d] intercessorem fore [e] professus est: improbis largitionibus restitit: senatus auctoritatem nunquam impediuit: ita se gessit in tribunatu, vt, onere deposito domestici officij, nihil postea nisi de reip. commodis cogitarit. Atque in ipsa rogatione, [f] ne per vim quid ageretur, [g] quis tamen vestrûm Syllam, aut Cæcilium verebatur? [h] Nónne omnis seditionis timor, atque opinio, ex Antronij improbitate pendebat? Eius voces, eius minæ ferebantur: eius adspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum [i] nobis, seditionésque afferebant. Itaque P. Sylla, hoc importunissimo tum honoris, tum etiam calamitatis socio, atque comite, & secundas fortunas amittere coactus est, & in aduersis sine vllo remedio, atque alleuamento permanere. Hîc tu epistolam meam sæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de meis rebus gestis, & [k] de summa reip. misi: & ex ea crimen aliquod in P. Syllam quæris: &, si furorem incredibilem biennio antè conceptum, erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse dicis Syllam in illa fuisse superiore cõiuratione. Scilicet is sum, qui existimem, Cn. Pisonem, & Catilinam, & Varguntei, & Autronium nihil scelerate, nihil audacter, ipsos per sese sine P. Sylla facere potuisse; de quo etiã si quis dubitasset antea, num id, quod tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo, consule, descendere Kal. Ian. cũ lictoribus: sustulisti hanc suspicionem, cùm dixisti, hunc, vt Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuũ operas, & manum comparasse. Quod si tibi ego [l] confitebor, tu mihi concedas necesse est, hunc, cùm Catilinæ suffragaretur,

[a] L. proposita est in sen.
[b] L. & id mãdatu Syllæ.
[c] L. multa è rep. egit.
[d] L. intercessorem se fore
[e] Al. perpessus est. mendosè.
[f] L. ne quid per vim ag.
[g] L. quis tandem vestrum Syll.
[h] L. Nonne omnis ille terror, omnis seditionis timor.
[i] Al. vobis.
[k] L. de summa rep.
[l] Al. confiteor.

suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem iudicio amiserat, per vim recuperando [a] cogitauisse; neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, iudices, P. Syllæ persona suscipit. Iam enim faciam, criminibus omnibus ferè dissolutis, contrà atque in ceteris causis fieri solet, vt nunc denique de vita hominis, ac de moribus dicam. [b] Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere expectationi hominum, de me aliquid, & de ipso, qui accusatus est, dicere; nunc iam reuocandi estis eò, quò vos ipsa causa, etiam tacente me, cogit, animis. Omnib. in rebus, iudices, quæ grauiores, maioresque sunt, quid quisq; voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus eius, qui arguitur, est ponderandū. Neque enim potest quisquam nostrûm subitò fingi, neq; cuiusquam repentè vita mutari, aut natura conuerti. Circumspicite paulisper mentibus vestris, vt alia omittamus, hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri fuerūt: Catilina contra remp. coniurauit: 4 2 cuius aures vnquam hoc respuerunt conatum esse, hominem vsque à pueritia non solùm intemperantia, & scelere, sed etiam consuetudine, & studio in omni flagitio, stupro, cæde versatum? Quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem semper omnes ad ciuile latrocinium natum putauerunt. Quis Lentuli societates [c] cum indicibus, quis insaniam libidinum, quis peruersam, atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefariè, aut stultè cogitasse miretur? Quis de C. Cethego, atque eius in Hispaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pij cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædificatus esse videatur? Omitto ceteros, ne sit infinitum: tantum à vobis peto, vt taciti de omnibus, quos coniurasse cognitum est, cogitetis; intelligetis, vnumquemq; illorum priùs à sua vita, quàm nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam eius nomen finitimum maximè est huius periculo, & crimini) non sua consuetudo, ac vita conuincit? Semper audax, petulans, libidinosus; quem in stuprorum defensionibus non solùm verbis vti improbissimis solitum esse scimus, verùm etiam pugnis, & calcibus: quem exturbare homines è possessionibus, cædem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, [d] vi conatum & armis disturbare iudicia, in bonis rebus omneis contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reip. cedere, non fortunæ ipsi succumbere; huius si causa non manifestissimis [e] rebus teneretur, tamen eum mores ipsius, ac vita conuincerent. [f] Agedum, conferte nunc cum illius vita vitam P. Syllæ, vobis, populóque R. notissimam, iudices, & [g] eam ante oculos vestros proponite. Ecquod huius factum, aut commissum non dicam audaciùs, sed 4 3 quod cuiquam paulò

[a] Fort. cogitasse.

[b] Al. Etenim à principio.

[c] L. cùm audacibus.

[d] L. vi & armis disturbare iudic.

[e] L. in rebus.

[f] L. Agite dū.

[g] Al. ante oculos vestros ponite.

paulò minùs [a] consideratum videretur factum, quæro; verbum ecquod vnquam ex ore huius excidit, vnde quisquam posset offendi? At verò in illa graui L. Syllæ victoria, turbulentâque, quis P. Sylla mitior? Quàm multorum hic vitam est à L. Sylla deprecatus! quàm multi sunt summi homines, & ornatissimi, & nostri, & equestris ordinis, quorum pro salute se hic Syllæ obligauit! quos ego nominarem: neque enim ipsi nolunt, & huic, animo gratissimo, adsunt: sed quia maius est beneficiũ, quàm posse debet ciuis ciui dare, ideò à vobis peto, vt, quod potuit, tempori tribuatis: quod fecit, ipsi. Quid reliquam constantiam vitæ commemorem? Dignitatem? Liberalitatem? Moderationem in priuatis rebus? Splendorem in publicis? Quæ ita à fortuna deformata sunt, vt tamen à natura inchoata compareant. Quæ domus? Quæ celebratio quotidiana? Quæ familiaris dignitas? Quæ studia amicorum? Quæ ex quoque ordine multitudo? Hæc diu, multùm, & multo labore quæsita, vna eripuit hora. Accepit P. Sylla, iudices, [b] vehemens vulnus, & mortiferum: verumtamen eiusmodi, quod videretur eius vita, & natura accipere potuisse. Honestatis, & dignitatis habuisse nimis magnam iudicatus est cupiditatem: quam si nemo alius habuit in consulatu petendo, cupidior iudicatus est hic fuisse, quàm ceteri; sin etiam in alijs nonnullis fuit iste consulatus amor: fortuna in hoc fuit fortasse grauior, quàm in ceteris. Postea verò quis P. Syllam, nisi mærentem, demissum, afflictúmque vidit? Quis vnquam est suspicatus, hunc magis odio, quàm pudore, hominum adspectum, lucémque vitare? [c] Qui dum multa haberet inuitamenta vrbis, & fori, propter summa studia amicorum, quæ tamen ei sola in malis restiterunt: [d] abfuit ab oculis vestris: &, cùm lege retineretur, ipse se exulio pænè multauit. In hoc vos pudore iudicij, & in hac vita, tanto sceleri locum fuisse creditis? Adspicite ipsum: contuemini os: conferte crimen cum vita vsque ad hoc tempus explicata: tum crimen recognoscite; mitto remp. quæ fuit semper Syllæ carissima: hósne amicos, taleis viros, tam cupidos sui, per quos res eius secundæ quondam erant ornatæ, nunc subleuantur aduersæ, crudelissimè perire voluit, vt cum Lentulo, & Catilina, & Cethego fœdissimam vitam, ac miserrimam, turpissima morte proposita, degeret? ⁴⁴ [e] Non, inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio; noua quædam illa immanitas exorta est: incredibilis fuit, ac singularis furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitijs repentè tanta ista importunitas inauditi sceleris exarsit. Nolite, iudices, arbitrari, hominum illum impetum,

[a] L. considerare.

[b] L. vulnus vehemens, & mortif.

[c] L. Qui cùm multa hab.

[d] L. afuit ab oculis.

[e] L. Non cadit, non, inquam, cadit.

tum, & conatum fuisse; neque enim vlla gens tam barbara, aut tam immanis vnquam fuit, in qua non modò tot, sed vnus tam crudelis hostis patriæ sit inuentus; belluæ quædam illæ ex portentis immanes, ac feræ, forma hominum indutæ, extiterunt; perspicite etiam atque etiam, iudices; nihil enim est, quod in hac causa dici possit vehementiùs; penitùs introspicite Catilinæ, Autronij, Cethegi, Lentuli, ceterorúmque menteis; quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quàm incredibileis furores, quas notas scelerum, quæ indicia [a] parricidiorum, quantos aceruos facinorum reperietis? Ex magnis, & diuturnis, & iam desperatis reip. morbis ista repentè vis erupit, vt, ea confecta, & eiecta, conualescere aliquando, & sanari ciuitas possit. Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in rep. pestibus, 4 5 diutiùs [b] hoc imperium stare potuisse. Itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas reip. pœnas furiæ quædam incitauerunt. In hunc igitur gregem vos nunc P. Syllam, iudices, ex his, qui cum hoc viuunt, atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus, reijcietis? Ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in [c] parricidarum cœtum, ac numerum transferetis? Vbi erit igitur illud [d] fortissimum præsidium pudoris? Quo in loco nobis vita antè acta proderit? Quod ad tempus existimationis partæ fructus reseruabitur, si in extremo discrimine, ac dimicatione fortunæ [e] deseruerit? Si non aderit? Si nihil adiuuabit? Quæstiones nobis seruorum, ac tormenta accusator minitatur: in quibus quanquam nihil periculi suspicamur: tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque tum animi, tum corporis, regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, vt in tot rerum angustijs, nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Syllæ torqueatur: ex ea quæratur, [f] num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, [g] num quæ crudelitas, num quæ audacia; nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis, iudices, si à vobis vitæ perpetuæ vox, ea, quæ grauissima debet esse, audietur. Nullum in hac causa testem timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Syllæ fortuna mouet, iudices, vestra moueat; vestra enim, qui cum summa elegantia, atque integritate vixistis, hoc maximè interest, non ex libidine, aut simultate, aut leuitate testium causas honestorum hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis vitam vniuscuiusque esse testem. Quam vos, iudices, nolite armis suis spoliatam, atque nudatam obijcere inuidiæ, dedere suspicioni; munite

[a] L. parici-diorum.
[b] L. hæc stare potuisse.
[c] L. parici-darum.
[d] L. firmissimum.
[e] L. deseret?
[f] Al. numqua occ.
[g] Al. numqua crud. numqua audac.

nite communem arcem bonorum, 46 [a] obstruite perfugia improborum; [b] valeat ad pœnam, & ad salutem plurimùm, quam solam videtis ipsam ex vi sua, naturáque facillimè perspici: subitò flecti, fingique non posse. [c] Quid verò hæc auctoritas (semper enim de ea dicendum est: quanquam à me timidè, modicéque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas nostra? Qui à ceteris coniurationis causis abstinuimus, P. Syllam defendimus: nihil hunc tandem iuuabit? Graue, si appetimus aliquid: si, cùm ceteri de nobis silent, non etiam nosmet ipsi tacemus, graue; sed, si lædimur, si accusamur, si in inuidiam vocamur: profectò [d] conceditis, iudices, vt nobis libertatem retinere liceat, si minùs liceat dignitatem. Accusati sunt vno nomine consulares: vt iam videatur honoris amplissimi nomen plus inuidiæ, quàm dignitatis afferre. Affuerunt, inquit, Catilinæ, illúmque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita coniuratio: defendebant amicum, aderant supplici, vitæ eius turpitudinem in summis eius periculis non insequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecunijs repetundis Catilinæ fuit aduocatus: Improbo homini: At supplici: Fortasse audaci: At aliquando amico. Cui cùm [e] adfuit post delatam ad eum primam illam coniurationem: indicauit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non adfuit alio in iudicio, cùm adessent ceteri. Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset: ignoscendum est ijs, qui postea nihil audierunt; 47 sin illa res de pecunijs repetundis, prima valuit: non inueterata, quàm recens, debuit esse grauior. Sed, si tuus parens etiam in illa suspicione periculi sui tamen humanitate adductus aduocationem hominis improbissimi sella curuli, atque ornamentis & suis, & consulatus honestauit: quid est, quamobrem consulares, qui Catilinæ [f] adfuerunt, reprehendantur? At ijdem ijs, qui ante hunc causam de coniuratione dixerunt, non [g] adfuerunt; tanto scelere adstrictis hominibus, statuerunt nihil à se adiuuenti, nihil opis, nihil auxilij ferri oportere. Atque vt de eorum constantia, atque animo in remp. dicam, quorum tacita grauitas, & fides de vnoquoque loquitur, neque cuiusquam ornamenta orationis desiderat: potest quisquam dicere vnquam meliores, fortiores, constantiores consulareis fuisse, quàm ijs temporibus, & periculis, quibus pænè oppressa est resp? Quis non de communi salute apertissimè, quis non fortissimè, quis non constantissimè sensit? Neque ego præcipuè de consularibus disputo; nam hæc & hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt, & vniuersi senatus, [h] communis est laus: vt constet, post hominum memoriam

[a] L. obstruite perfugio improb.
[b] L. valeat hæc ad pœn.
[c] L. Quid verò? Hæc auctoritas, (semp. e. de ea d. est. q. à me t. m. q. d.) quid? Inquam, hæc auct. nostra, qui à cet. coniur. c. abst. P. Syll. defend. &c.
[d] L. concedetis.
[e] L. affuit.
[f] L. affuerũt.
[g] L. affuerunt.
[h] Al. communis laus est.

moriam nunquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in remp. plus grauitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantùm mihi dicendum putaui, 48 [a] quod satis esset, attestante memoria omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad remp. conseruandam. Sed quid? Ego, qui Catilinam non laudaui, qui reo Catilinæ consul [b] non adfui, qui testimonium de coniuratione dixi in alios, adeóne vobis alienus à sanitate, adeò oblitus constantiæ meæ, adeò immemor rerum à me gestarum esse videor, vt, cùm consul bellum gesserim cum coniuratis, nunc eorum ducem conseruare cupiam, & in animum inducam, cuius nuper ferrum retuderim, flammámque restinxerim, eiusdem nunc causam, vitámque defendere? Si, medius fidius, iudices, non me ipsa resp. meis laboribus, & periculis conseruata, ad grauitatem animi, & constantiam sua dignitate reuocaret, tamen hoc natura est insitum, vt, quem timueris, quicum de vita, fortunísque contenderis, cuius ex insidijs euaseris, hunc semper oderis. Sed, cùm agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis: cùm, [c] quoties quisquam est in hoc scelere conuictus, toties renouetur memoria per me inuentæ salutis: ego sim tam demens, ego committam, vt ea, quæ pro salute omnium gessi, casu magis, & felicitate à me, quàm virtute, & consilio gesta esse videantur? Quid ergo? Hoc tibi sumis, dicit fortasse quispiam, vt, quia tu defenderis, innocens iudicetur? Ego verò, iudices, non modò nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet: sed etiam si quid ab omnibus conceditur, id reddo, ac remitto; non in ea rep. versor, non ijs temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita sunt extincti, quos vici, aut ita grati, quos seruaui, [d] vt ego mihi plus appetere coner, quàm quantum omnes inimici, inuidíque patiantur. Graue esse videretur, eum, qui inuestigarit coniurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui vni togato supplicationem decreuerit, dicere in iudicio: non defenderem, si coniurasset; non dico id, quod graue est: dico illud, quod in his causis coniurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo. Ego ille coniurationis inuestigator, atque vltor, certè non defenderem Syllam, si coniurasse arbitrarer. Ego, iudices, de tantis omnium periculis cùm quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, cauerem omnia, dico hoc, quod initiò dixi, nullius indicio, nullius suspicione, [e] nullis literis, 49 de re P. Syllæ rem vllam ad me esse delatam. Quamobrem vos, dij patrij, ac penates, qui huic vrbi, atque huic imperio præsidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populúmque

[a] L. quod satis esset ad testandam memoriam omnium.

[b] L. nó affui.

[c] L. quoties quisquam est hoc scelere conuict.

[d] Al. vt eo mihi plus ap.

[e] Al. nullius literis, de P. Sylla rem vll.

R. qui hæc tecta, atque templa, me consule, vestro nomine, auxilióque seruastis, testor, integro me animo, ac libero, P. Syllæ causam defendere: nullum à me sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum contra salutem omnium, defendi, ac tegi; nihil de hoc consul comperi, nihil suspicatus sum, nihil audiui. [a] Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, persolui patriæ, quod debui: reliqua iam à me meæ perpetuæ consuetudini, naturæque debentur; tam sum misericors, iudices, quàm vos: tam mitis, quàm qui lenissimus. In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi coactus: reip. præcipitanti subuéni: patriam demersam extuli: misericordia ciuium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quàm necesse fuit; salus esset omnium amissa vna nocte, nisi esset seueritas illa suscepta. Sed, vt ad sceleratorum pœnam amore reip. sum adductus: sic ad salutem innocentium voluntate deducor. Nihil video esse in hoc P. Sylla, iudices, odio dignum, misericordia digna multa. Neque enim nunc propulsandæ calamitatis suæ causa supplex ad vos, iudices, cónfugit: sed ne qua generi, ac nomini suo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro iudicio liberatus: quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari, & perfrui possit? Domus erit, credo, exornata: aperientur maiorum imagines: ipse ornatum, ac vestitum recuperabit; omnia, iudices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia, atque ornamenta vnius iudicij calamitate [b] occiderunt; sed ne extinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc 5 ° labem [c] tanti generis in familia relinquat, id laborat: id metuit, cui honoris integros fructus non sit traditurus, [d] ne æternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, iudices, paruus, vt se aliquando, si non integra fortuna, at afflicta, patri suo gratulari sinatis; huic misero notiora sunt iudiciorum itinera, & fori, [e] quàm disciplinarum. Non iam de vita P. Syllæ, iudices, sed de sepultura contenditur; vita erepta est superiore iudicio: nunc, ne corpus eijciatur, laboramus. Quid enim est huic réliqui, quod eum [f] in vita hac teneat? Aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur? Nuper is homo fuit in ciuitate P. Sylla, vt nemo ei se neque honore, neque gratia, [g] nec fortunis anteferret; nunc, spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis réliqui fecit, vt cùm parente, cùm liberis, cùm fratre, cùm his necessarijs lugere suam calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis, [h] iudices, vos obtestatur. Te ipsum iam, Torquate, 5 [i] expletum esse huius miserijs [i] pateat: etsi nihil aliud Syllæ, nisi consulatum, abstulissetis, tamen eo vos contentos

a L. Itaque ego idem ille, q.

b Al. conciderunt.

c L. tanti sceleris in fam.

d L. ne ei æternam. &c.

e L. quàm scholæ, & disciplinarum, Al. quàm disciplinarum, & scholæ.

f L. in hac vita ten.

g Al. neque fortunis.

h L. vos, iudices, obt.

i L. par erat.

esse oportebat; honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitia deduxerunt. Sed cùm huic omnia cum honore detracta sint, cùm in hac fortuna [a] misera, ac luctuosissima destitutus sit: quid est, quod expetas amplius? [b] Lucisne hanc vsuram eripere vis, plenam lacrymarum, atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu, atque dolore retinetur? Libenter reddiderit, ademta ignominia fœdissimi criminis; an verò inimicum vt expellas? Cuius ex miserijs, si esses crudelissimus, videndo fructum caperes maiorem, quàm audiendo. O miserum, & infœlicem illum diem, quo consul omnibus centurijs P. Sylla renũtiatus est: ô falsam spem! ô volucrem fortunam! ô cæcam cupiditatem! ô præposteram gratulationem! Quàm citò illa omnia ex lætitia, & voluptate ad luctum, & lacrymas reciderunt, vt qui paulò antè consul designatus fuisset, retineret repentè nullum vestigium pristinæ dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic spoliato honore, fama, fortunis, deesse videretur? Aut cui nouæ calamitati locus vllus relictus esset? Vrget éadem fortuna, quæ cœpit: 5 2 [c] repetit nouum mærorem: non patitur, hominem calamitosum vno modò afflictum, vno in luctu perire. Sed iam impedior egomet, iudices, dolore animi, ne de huius miseria plura dicam; vestræ iam sunt partes, iudices: in vestra mansuetudine, atque humanitate causam totam repono; vos & reiectione interposita, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos iudices consedistis, ab accusatoribus [d] delecti ad spem acerbitatis, à fortuna nobis ad præsidium innocentiæ constituti. Vt ego, quid de me populus R. existimaret, quia seuerus in improbos fueram, laboraui, &, quæ prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi: sic vos seueritatem iudiciorum, quæ per hos menses in homines audacissimos 5 3 facta est, lenitate ac misericordia mitigate. Hoc cùm impetrare à vobis ipsa causa debet: tum est vestri animi, atque virtutis declarare, non esse eos vos, ad quos potissimùm, interposita reiectione, deuenire conuenerit. In quo ego, iudices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, vt communi studio, quoniam in rep. coniuncti sumus, mansuetudine, & misericordia vestra falsam à nobis crudelitatis famam repellamus.

[a] L. miserrima, ac luctuosissima d.
[b] L. lucisne huius vsuram.
[c] L. reperit nouum mærorem.
[d] L. dilecti ad spem.

PRO

PRO A. LICINIO ARCHIA POETA.

ORATIO XXVI.

I QVID est in me ingenij, iudices, quod sentio quàm sit exiguum: aut, siqua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum: aut, si huiusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studijs, & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel inprimis hic A. Licinius fructum à me repetere propè suo iure debet. Nam quoad longissimè potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari vltimam, inde vsque repetens, hunc video mihi principem, & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorũ extitisse. Quòd si hæc vox huius hortatu, præceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: à quo id accepimus, quo ceteris opitulari, & alios seruare possemus, huic profectò ipsi, [a] quantum est situm in nobis, & opem, & salutem ferre debemus. Ac, ne quis à nobis hoc ita dici fortè miretur, quòd alia quædam in hoc facultas sit ingenij, neque hæc dicendi ratio, aut disciplina: 1 [b] ne nos quidem huic cuncti studio penitùs vnquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur. Sed ne cui vestrûm mirum esse videatur, me in quæstione legitima, & in iudicio publico, cùm res agatur apud prætorem populi R. lectissimum virum, & apud seuerissimos iudices, tanto conuentu hominum, ac frequentia, hoc vti genere dicendi, quod non modò à consuetudine iudiciorum, verùm etiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, vt in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestiam: vt me, pro summo poeta, atq; eruditissimo homine, dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente iudicium, patiamini de studijs humanitatis, ac literarum, paulò loqui liberiùs: & in eiusmodi persona, quæ propter otium, ac studium, minimè in iudicijs, periculisque

[a] Al. quantum situm est in n.

[b] L. ne nos quidem huic vni studio pen.

 tractata

tractata est, vti propè nouo quodam, & inusitato genere dicendi. Quod si mihi à vobis tribui, concedique sentiam: perficiam profectò, vt hunc A. Licinium non modò non segregandum, cùm sit ciuis, à numero ciuium: verùm etiam, si non esset, putetis [a] asciscendum fuisse. Nam vt primùm ex pueris excessit Archias, atque ab ijs artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribẽdi studium contulit: primùm Antiochiæ (nam ibi natus est, [b] loco nobili, & celebri quondam vrbe, & copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studijs affluenti) [c] celeriter antecellere omnibus ingenij gloria contigit; pòst in ceteris Asiæ partibus, cunctáque Græcia, sic eius aduentus celebrabatur, vt famam ingenij, expectatio hominis: expectationem, ipsius aduentus, admiratióque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac disciplinarum: studiáque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc ijsdem in oppidis: & hîc Romæ, propter tranquillitatem reip. non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, [d] & Rhegyni, & Neapolitani ciuitate, ceterísque præmijs donarunt: & omnes, qui aliquid de ingenijs poterant iudicare, cognitione, atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ cum esset iam absentibus notus, Romam vénit, Mario consule, & Catulo; nactus est primùm consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cùm res gestas, tum etiam studium, atque aureis adhibere posset. Statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. [e] Sed enim hoc non solùm ingenij, ac literarum, verùm etiam naturæ, atque virtutis fuit, vt domus, quæ huius adolescentiæ prima fuerit, éadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis iucundus Qu. Metello illi, Numidico, [f] & eius Pio filio; audiebatur [g] à M. Aemilio: viuebat cum Qu. Catulo, & patre, & filio: à L. Crasso colebatur: Lucullos verò, & Drusum, & Octauios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum, deuinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore, quòd cum non solùm colebant, qui aliquid percipere, [h] aut audire studebant, verum etiam, si qui fortè simulabant. Interim [i] satis longo interuallo, cum esset cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cum ex ea prouincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam: quæ cum esset ciuitas æquissimo iure, ac fœdere, adscribi se in eam ciuitatem voluit: idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate, & gratia Luculli ab Heracliensibus impetrauit. [k] Data est ciuitas [2] Silani lege & Carbonis, si qui fœderatis ciuitatibus adscripti fuissent: si tũ, cùm lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent: [3] &,

si

[a] Al. fuisse asciscendum.

[b] L. loco nobili, celebri quond.

[c] L. celeriter ei, vt antecelleret omnibus ing. gl.

[d] L. & Rhegini.

[e] Al. Etenim hoc non s.

[f] L. & Pio, eius filio.

[g] V. c. à M. Aimilio.

[h] L. atque audire st.

[i] L. longo satis interuallo.

[k] L. Data est ciuitas Siluani lege, & Carb.

si sexaginta diebus apud prætorem essent professi. *Cùm hic domicilium Romæ multos iam annos haberet, professus est apud prætorem, Qu. Metellum, familiarissimum suum.* [4] *Si nihil aliud, nisi de ciuitate, ac lege dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Gracche, potest?* [5] *Heracleæ ne esse eum adscriptum negabis? Adest vir summa auctoritate, & religione, & fide* [a] *L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire:* [b] *non audiuisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit; adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, qui huius iudicij causa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt,* [c] *qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt. Hîc tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea, quæ habemus, nihil dicere: quærere, quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: &, cùm habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipij iusiurandum, fidémque: ea, quæ deprauari nullo modo possunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare.* [d] *At domicilium Romæ non habuit is,* [6] *qui tot annis ante ciuitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocauit. At non est professus. Immò verò ijs tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegióque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cùm Appij tabulæ, negligentiùs asseruatæ dicerentur, Gabinij, quandiu incolumis fuit, leuitas, post damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem resignasset: Metellus, homo sanctissimus,* [e] *modestissimúsque omnium, tanta diligentia fuit, vt ad L. Lentulum prætorem, & ad iudices venerit, & vnius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram* [f] *in nomen A. Licinij videtis. Quæ cùm ita sint, quid est, quòd de eius ciuitate dubitetis, præsertim* [g] *cùm alijs quoque in ciuitatibus fuerit adscriptus? Etenim cùm mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis, gratuitò ciuitatem in Græcia homines* [h] *impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenseis, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod* [i] *scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenij prædito gloria, noluisse. Quid? cùm ceteri non modò post ciuitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint: hic,* [k] *qui nec vtitur quidem illis, in quibus est scriptus, quòd semper se Heracliensem esse voluit, reijcietur?* [l] *Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo, apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis,*

[a] V.c.M.Lucullus.
[b] Al.non audisse.
[c] L.qui hunc adscriptum Heracliæ esse dicunt.
[d] L.At domicilium in Italia non habuit is,&c. Al. An domicilium in Italia non hab.is, &c.collocauit? quam lectionem æquè probo.
[e] L.omniúmque modestis.
[f] L.in nomine A.Licinij vid.
[g] L.cùm alijs quoq; ciuitatibus fuerit adscriptus?
[h] L.impertiebant.
[i] V.c.scænicis.
[k] L.qui ne vtitur quidem illis.
[l] L. Census nostros requiris. Scilicet est obsc. &c.

Iulio, & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non ius ciuitatis confirmat, ac tantummodò indicat [a] eum, qui sit census, ita se iam tum gessisse pro ciue: [b] ijs temporibus, quæ tu criminaris, ne ipsius quidem iudicio in ciuium R. iure esse versatum: & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adijt hæreditates ciuium R. & in beneficijs ad ærarium delatus est à L. Lucullo prætore, & consule. Quære argumenta, si qua potes; nunquam enim hic neque suo, neque amicorum iudicio [c] reuincetur. [d] Queres à nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur. Quia suppeditat nobis, vbi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures conuicio defessæ conquiescant. An tu existimas aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eâdem relaxemus? Ego verò fateor, me his studijs esse deditum; ceteros pudeat, [e] si qui ita se literis abdiderunt, vt nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in adspectum, lucémque proferre. Me autem quid pudeat, qui tot annos ita viuo, iudices, [f] vt 7 ab illis nullo me vnquam tempore aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas auocarit, aut denique somnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi iure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi, & corporis conceditur temporis: [g] quantum alij tribuunt intempestiuis conuiuijs: quantum denique aleæ, quantum pilæ: tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumsero? [h] Atque hoc eò mihi concedendum est magis, quòd ex his studijs, hæc quoque crescit oratio, & facultas: quæ, quantacumque in me est, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui leuior videtur: illa quidem certè, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam, nisi multorum præceptis, multisque literis [i] mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem, atque honestatem: in ea autem persequenda omneis cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilij, parui esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot, ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus obiecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas: quæ iacêrent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non solùm ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortissimorum virorum, expressas, scriptores & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda

[a] L. eum, qui sit census, se iam tum g.

[b] L. ijs temporibus, per quæ tu criminaris, ne ipsius quidẽ iudicio eum in ciuium R. iure esse vers.

[c] L. conuincetur.

[d] L. Quæris à n.

[e] L. si qui se ita lit.

[f] L. vt ab nullius vnquam me tempore aut.

[g] L. quantum alij tribuunt tempestiuis conuiu.

[h] Al. Atque hoc adeò mihi conced. est mag. quòd ex his stud. hæc quoque censetur or.

[i] L. mihi ab adolescentia persuasissem.

ministranda republica proponens, animum, & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, istáne doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare; sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines [8] excellenti animo, ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu propè diuino, per seipsos & moderatos, & graueis extitisse fateor; etiam illud adiungo, sæpiùs ad laudẽ, atq; virtutẽ naturã sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinã. Atq; idem ego contendo, cùm ad naturã eximiam, atque illustrem accesserit [9] ratio quædam, [a] confirmatióque doctrinæ: tum illud nescio quid præclarum, ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, diuinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, modestissimos homines, & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò si nihil ad percipiendam, colendámque virtutem, literis adiuuarentur, nunquam se ad earum studium contulissent. Quòd si non hîc tantus fructus ostenderetur, & si ex his studijs delectatio sola peteretur: tamen, vt opinor, [b] hanc animi remissionem, humanissimam, ac liberalissimam iudicaretis. Nam cetera neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum, hæc studia [10] [c] adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, aduersis perfugium, ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quòd si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cùm in alijs videremus. [d] Quis nostrûm tam animo agresti, ac duro fuit, vt Roscij morte nuper non commoueretur? qui cùm esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem, ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat, à nobis omnibus: nos animorum incredibileis motus, celeritatémque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices, (vtar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc nouo genere dicendi tam diligenter attenditis,) quoties ego hunc vidi, cùm literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties reuocatum eandem rem dicere, commutatis verbis, atque sententijs? Quæ verò accuratè, [e] cogitatéque scripsisset: ea sic vidi probari, vt ad veterum scriptorum laudem peruenirent.

[a] L. conformatióq; doctrinæ.

[b] V. c. hanc animaduersionem, & ita L.

[c] V. c. adolescentiam agunt, senect.

[d] L. Quis nostrûm animo tam agr.

[e] Al. cogitatóque scr.

[a] *Hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus, eruditissimísque accepimus, ceterarum rerum studia & doctrina, & præceptis, & arte cõstare: poëtam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi diuino quodam spiritu afflari. Quare suo iure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, quòd quasi deorum aliquo dono, atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, iudices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla vnquam barbaria violauit. Saxa & solitudines* [b] *voce respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moueamur? Homerum Colophonij ciuem esse dicunt suum,* [c] *Chij suum vendicant, Salaminij repetunt,* [d] *Smyrnæi verò suum esse confirmant.* [e] *Itaque etiam delubrum eius in oppido dedicauerunt: permulti alij præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc viuum, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiabimus? præsertim cùm omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Rom. gloriam, laudémque celebrandam? nam & Cimbricas res adolescens attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, iucundus fuit. Neque enim quisquam est tam auersus à Musis, qui non mandari versibus* [f] *æternum suorum laborum facilè præconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cùm ex eo quæreretur, quod acroama, aut cuius vocem libentissimè audiret: eius, à quo sua virtus optimè prædicaretur.* [g] *Itaq. ille Marius item eximiè* [h] *L. Plotium dilexit: cuius ingenio putabat, ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum verò bellum magnum, atque difficile, & in multa varietate, terra, maríque versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri* [i] *non modò L. Lucullum, fortissimum, & clarissimum virum, verùm etiam populi R. nomen illustrant. Populus enim R. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regijs quondam opibus, & ipsa natura regionis vallatum: populi R. exercitus, eodem duce, non maxima manu, innumerabileis Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, vrbem amicissimam Cyzicenorum, eiusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore, ac faucibus ereptam esse, atque conseruatam: nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus, depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa naualis: nostra sunt* [k] *trophæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingenijs hæc feruntur, ab ijs populi Romani fama celebratur. Carus fuit*

[a] L. Hunc ego non diligam?

[b] L. voci respondent.

[c] L. Chij, vt suum, vindicant.

[d] V. c. Zmyrnæi.

[e] L. Itaque etiam delubrũ ei in op.

[f] L. æternum suorum laborum præconium facilè patiatur.

[g] L. Itaque Marius ille item exim.

[h] Al. L. Plautium.

[i] Fort. non modò L. Luculli, fortissimi, & clarissimi viri, verùm etiam, &c.

[k] L. tropæa.

fuit Africano superiori noster Ennius; itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse [11] constitutus, è marmore. At ijs laudibus certè [a] non solùm ipsi, qui laudantur, sed etiam populi R. nomen ornatur. In cælum huius proauus Cato tollitur; magnus honos populi R. rebus adiungitur; omnes deniq; illi Maximi, Marcelli, Fuluij, non sine communi omnium nostrûm laude decorantur. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem, maiores nostri in ciuitatem receperunt: nos hunc Heracliensem, [b] multis ciuitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra ciuitate [c] eyciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat, propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus: Latina suis finibus, exiguis sanè, continentur. [d] Quare si res hæ quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur: cupere debemus, [12] [e] quò minùs manuum nostrarum tela peruenerint, eôdem gloriam, famámq; penetrare: quòd cùm ipsis populis de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt: tum ijs certè, qui de vita, gloriæ causa, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum est, & laborum. Quàm multos scriptores rerum suarum Magnus ille Alexander secũ habuisse dicitur? Atq; is tamen, cùm in Sigæo ad Achillis tumultum adstitisset, O fortunate, inquit, adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inueneris. Et verè; nam, nisi Ilias extitisset illa: idem tumulus, qui corpus eius contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? Noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquauit, nónne Theophanem Mytilenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum ciuitate donauit? Et nostri illi, fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti quasi participes eiusdem laudis, magno illud clamore [f] approbauerunt? Itaque, credo, si ciuis Romanus Archias legibus non esset, vt ab aliquo imperatore ciuitate donaretur, perficere non potuit. Sylla, cùm Hispanos, & Gallos donaret: credo, hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, cùm ei libellum malus poëta de populo subiecisset, quòd epigramma in eum fecisset tantum modò alternis versibus longiusculis, statim ex ijs rebus, quas tunc vendebat, iubere ei præmium tribui sub ea condicione, ne quid postea scriberet. Qui sedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, huius ingeniũ, & virtutem in scribendo, & copiam non expetisset? Quid? A Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui ciuitate multos donauit, neque per se, neque per Lucullos impetrauisset? Qui præsertim vsq; eò de suis reb. scribi cuperet, vt etiam Cordubæ natis poëtis, pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum, tamen aureis suas dederet.

[a] Fort. non solùm ipsorum, qui l.

[b] L. à multis.

[c] V.c. eiciemus?

[d] L. Quare si res eæ, q.

[e] L. quò manuum nostrarum tela peruenerint.

[f] L. apprõbaruut?

Neque

Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest: sed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis studio: & optimus quisque maximè gloria ducitur. Ipsi illi philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem, nobilitatémque despiciunt, [a] prædicari de se, ac nominari volunt. [b] Decius quidem Brutus, summus ille vir, & imperator, Attij, amicissimi sui, carminibus, templorum, ac monumentorum aditus exornauit suorum. Iam verò ille, qui cum Aetólis, Ennio comite, bellauit, Fuluius, non dubitauit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua vrbe imperatores propè armati, poëtarum nomen, & musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices, à Musarum honore, & à poëtarum salute abhorrere. Atque, vt id libentiùs faciatis, iam me vobis, iudices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, veruntamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute huius vrbis, atque imperij, & pro vita ciuium, próq; vniuersa rep. gessimus, attigit hic versibus, atque inchoauit: quibus auditis, quòd mihi magna res, & iucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum, periculorúmque desiderat, præter hanc laudis, & gloriæ: qua quidem detracta, iudices, quid est quòd in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam breui, [c] tantis nos in laboribus exerceamus? Certè, si nihil animus præsentiret in posterum, &, si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omneis cogitationes terminaret suas: [d] nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliísque [e] angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret; nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ nocteis, & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, [1] [3] non cum vitæ tempore [f] esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam. An verò tam parui animi videamur esse omneis, [g] qui in rep. atque in his vitæ periculis, laboribúsque versamur, vt, cùm vsque ad extremum spatium, nullum tranquillum, atq; otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cùm statuas, & imagines, non animorum simulacra, sed corporũ, studiosè multi summi homines [h] reliquerunt, consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem [i] nónne multo malle debemus, [1] [4] [k] summis ingenijs expressam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, iam tum in gerendo spargere me, ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. [1] [5] Hæc verò siue à meo sensu post mortem [l] absutura sunt, siue, vt sapientissimi homines putauerunt,

[a] L. prædicari se, ac n.
[b] L. Decimus quidem.
[c] L. tantis nos laborib. exerceamus?
[d] L. neque tantis se lab.
[e] Fort. angeret.
[f] L. esse dimetiendam comm.
[g] Al. qui in hac rep.
[h] L. reliquerint.
[i] L. non multo m.
[k] Fort. à summis ingenijs.
[l] L. afutura est, siue, vt s.

vunt, ad aliquam animi mei partem [a] pertinebunt: nunc quidem certè cogitatione quadam, spéq; delector. Quare conseruate, iudices hominem, pudore eo, 16 quem [b] amicorum studijs videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venustate: ingenio autem tanto, quantum id cónuenit existimari, [c] quod summorum hominum ingenijs expetitum esse videatis: causa verò eiusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipij, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cùm ita sint: petimus à vobis, iudices, siqua non modò humana, verùm etiam diuina in tantis negotijs commendatio debet esse: vt eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi R. res gestas semper ornauit: qui etiam his recentibus nostris, vestrísque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur: 17 quíq; est eo numero, qui semper apud omneis sancti sunt habiti, atq; dicti: 18 sic in vestram [d] accipiatis fidem, vt humanitate vestra leuatus potiùs, quàm acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa pro mea consuetudine, breuiter, simplicitérque dixi, iudices, ea confido probata esse omnibus: 19 quæ non [e] fori, neque iudiciali consuetudine, & de hominis ingenio, [f] & communiter de ipsius studio locutus sum, ea iudices, à vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui iudicium exercet, certè scio.

[a] L. pertinebit.

[b] L. amicorũ videtis comprobari tum dignit. tum venust.

[c] L. quod à summorum homin.

[d] L. fidem accipiatis.

[e] Fort. forensi.

[f] L. & communiter de meo, atque ipsius stud.

Monitum hic volumus Lectorem, paginarum numeros 126. 127. 128. omissos esse de industria, quia videlicet Lambinus noster declamationem, habitam, vt quidam existimant, ad populum, & Equites Rom. priùs, quàm iret in exilium, hoc motam loco, & serie, sub finem Voluminis huius collocauit.

[a] AD QVIRITES POST REDITVM.

ORATIO XXVII.

QVOD precatus à Ioue Optimo, Maximo, ceterísque dijs [b] immortalibus, sum, Quirites, eo tempore, cùm me, fortunásque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiáque deuoui, vt, si meas rationes vnquam vestræ saluti anteposuissem: sempiternam pœnam sustinerem, mea voluntate susceptam; sin & ea, quæ antè gesseram, conseruandæ ciuitatis causa gessissem, & illam miseram profectionem vestræ salutis gratia suscepissem: vt, quod odium scelerati homines, & audaces in remp. [c] & in omneis bonos conceptum iamdiu continerent, [1] id in me vnum potiùs, quàm in optimum quemque, & in vniuersam remp. deflecterent: hoc si animo in vos, liberósque vestros fuissem, vt aliquando vos, patres conscriptos, Italiámque vniuersam, memoria mei, misericordia, desideriúmque teneret: [2] eius deuotionis me esse conuictum iudicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio diuino, immortalíque vestro, maximè lætor, Quirites. [d] Et si homini nihil est magis optandum, quàm prospera, æquabilis, perpetuáque fortuna, [3] [e] secundo vitæ sine vlla offensione cursu: tamen, si mihi tranquilla, & placata omnia fuissent: incredibili quadam, & pœnè diuina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi à natura datum est, quàm sui cuique liberi? Mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores; tamen non tanta voluptate erant, suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit vnquam iucundius, quàm mihi meus frater; non tam id sentiebam, cùm fruebar, quàm tunc, cùm carebam: & posteaquàm vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: [4] reliquiæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, [5] quàm tunc [f] incolumi afferebant. Amicitiæ, consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique, & dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quàm fruendo. Iam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quanquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renouata, illustrio-

[a] Inv. c. duob. hæc oratio sequitur eam, quã habuit in senatu; & præterea habet hanc inscriptionem, CVM POPVLO GRATIAS EGIT.
[b] V. c. inmortalib.
[c] V. c. & in omnis.
[d] L. Et si nihil est homini mag.
[e] L. secundus vitæ sine vlla offensione cursus.
[f] L. incolumitate afferebant V. c. incolumitates afferebant; mendosè.

illustriora videntur, quàm si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dij immortales, [a] dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet? Quae species Italiae? Quae celebritas oppidorum? Quae forma regionum? Qui agri? Quae fruges? Quae pulchritudo vrbis? Quae humanitas ciuium? Quae reip. dignitas? Quae vestra maiestas? Quibus ego omnibus anteà rebus sic fruebar, vt nemo magis. Sed tanquam bona valetudo iucundior est eis, qui è graui morbo recreati sunt, quàm qui nunquam aegro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quàm assiduè percepta, delectant. Quorsum igitur [b] haec disputatio? Quorsum? Vt intelligere possitis, neminem vnquam tanta eloquentia fuisse, neque tam diuino, atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem, multitudinémque beneficiorum, quae in me, fratrémque meum, liberósque nostros contulistis, non modò augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, paruus sum procreatus: à vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum & incredibili pietate cognitum reddidistis. Remp. illis accepi temporibus eam, quae penè amissa est: à vobis eam recuperaui, quam aliquando omnes vnius opera seruatam [c] iudicauerunt. Dij immortales [d] mihi liberos dederunt: vos reddidistis; multa praeterea à dijs immortalibus optata consecuti sumus; [6] nisi vestra voluntas fuisset, omnibus diuinis muneribus [e] caruissemus; vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc à vobis vniuersos habemus: vt, quantum anteà parentibus, quantum dijs immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore, [7] [f] vniuerso cuncta populo R. debeamus. Nam, cùm in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, vt eam complecti oratione non possim: tum in studijs vestris tanta animorum declarata est voluntas, vt non solùm calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini. Non enim pro meo reditu, vt pro P. Popilij, nobilissimi hominis, adolescentes filij, & multi praeterea cognati, atque affines deprecati sunt: non, vt pro Qu. Metello, clarissimo viro, [g] iam spectata aetate filius: non [8] L. Dalmaticus consularis, summa auctoritate vir: non Qu. Metellus censorius, non eorum liberi, non Qu. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non sororum filij, Luculli, Seruilij, Scipiones: permulti enim tum Metelli, [9] aut [h] Metellorum liberi pro Qu. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicauerunt; quòd si ipsius summa dignitas, maximaeque res gestae non satis valerent: tamen filij pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, maiorum

[a] Fort. dici vix potest, quid voluptatis habeat.

[b] L. haec disputo?

[c] Al. iudicarunt.

[d] L. liberos mihi.

[e] L. careremus.

[f] L. vniuersim cuncto populo R. d.

[g] L. iam spectata aetate filius: L. Metellus Diadematus, consularis, f. a. v. Qu. Metell. cens. eorum lib. Qu. Met. Nepos, qui t. cons. pet. sororum fil.

[h] L. Metellarum lib.

iorum natu lacrymæ populum R. mouere potuerunt. Nam C. Marij, qui post illos veteres clarissimos consulareis, [a] vestra, patrúmque memoria, tertius ante me consularis, subijt indignissimam fortunam præstantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione redijt, [10] sed in dissensu ciuium, exercitu se, armísque reuocauit. [b] Me autem nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum, ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, diuina quædam, & inaudita auctoritas, atque virtus, fratrísque mei miserrimi, atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordésque lugubres, à vobis deprecatæ sunt. Frater erat vnus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret: qui suo fletu desiderium mei, memoriámque renouaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam: & tanto in me amore extitit, vt negaret fas esse non modò domicilio, sed ne sepulcro quidem se à me esse seiunctum. Pro me præsente senatus, hominúmque præterea viginti millia vestem mutauerunt: [11] [c] pro eodem me absente vnius squalorem, sordeísque vidistis. [12] Vnus hic, [d] qui domi, qui in foro posset esse mihi pietate filius, inuentus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam coniugis miseræ squalor, & luctus, atque optimæ filiæ mæror assiduus, filiíque parui desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus necessarijs, [13] aut [e] magna parte tectis, ac tenebris continebantur. Quare hoc maius est vestrum in nos promeritum, quòd non multitudini propinquorum, sed nobismet ipsis nos reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: sic, illud, quod mea virtus præstare debuit, adiutores, auctores, hortatorésque ad me restituendum ita multi [f] fuerunt, vt longè superiores [g] omneis hac dignitate, copiáque superarem. Nunquam de P. Popillio, clarissimo, atque fortissimo viro: nunquam de Qu. Metello, nobilissimo, & constantissimo ciue: nunquam de C. Mario, custode ciuitatis, atque imperij vestri, in senatu mentio facta est. Tribunitijs superiores illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius verò non modò non à senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marij, sed exercitus, atque arma valuerunt; at de me vt valeret, semper senatus flagitauit: vt aliquando perficeretur, cùm primùm licuit, frequentia, atque auctoritate perfecit; [14] nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus est; at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta reuocauit. Illi, inimicis interfectis, magna ciuium cæde facta, reducti sunt; ego

[a] V. c. hac vestra, patrúmque.

[b] V. c. At me nudum propinquis.

[c] L. pro eodem absente vn.

[d] L. qui domi posset esse mihi ætate filius: in foro pietate item filius inuentus est, beneficio parens, amore.

[e] L. magnam partem.

[f] V. c. fuere.

[g] V. c. omnis h.

[a] L. autem alterò consule, optimo viro, & mitiss. altero referente red.

ego ijs, à quibus eiectus sum, prouincias obtinentibus, [15] inimico [a] autem optimo viro, & mitissimo, altero consule referente reductus sum: cùm is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præbuisset, spiritu duntaxat viueret, re quidem infra omneis mortuos amandatus esset. Nunquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, nunquam de Qu. Metello non modò C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cùm A. Albino collega senatum, aut populum est cohortatus. At pro me superiores consules semper, vt referrent, efflagitati sunt: sed veriti sunt, ne gratiæ causa facere viderentur, quòd alter mihi affinis erat: alterius causam capitis receperam: qui [16] prouinciarum fœdere irretiti, totum illum annum [b] querelas senatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis verò Ian. postea quam orba resp. consulis fidem, tanquam legitimi tutoris, implorauit, P. Lentulus consul, [17] parens, deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, simul ac de solemni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi priùs, quàm de me agendum iudicauit. Atque eo die confecta res esset, [18] nisi is tribunus pleb. quem ego maximis beneficijs quæstorem consul ornaueram, cùm & cunctus ordo, & multi eum summi viri orarent, & Cn. Oppius socer, optimus vir, ad pedes eius flens iacêret: noctem sibi ad deliberandum postulasset: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur: sed, vt patefactum est, in augenda mercede consumta est. Postea res acta est in senatu alia nulla: [c] & cùm varijs rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, causa ad vos mense Ian. deferebatur. Hîc tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, cùm homines in tribunali Aurelio palàm conscribi, centuriarique vidissem: [d] cum intelligerem, veteres ad spem cædis, Catilinæ copias esse reuocatas: cum viderem, ex ea parte homines, cuius partis nos vel principes numerabamur, partim quòd mihi inuiderent, partim quòd sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meæ: cum duo consules, empti pactione prouinciarum auctores se inimicis reip. tradidissent: cum egestatem, auaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedidissent: cum senatus, equitésque R. flere pro me, ac, mutata veste, vobis supplicare edictis, atque imperijs vetarentur: cum omnium prouinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sancirentur: cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quòd & vincere, & vinci

[b] Q. v. c. querellas.

[c] Q. v. c. non habent copul. &

[d] Fort. cùm intelligere ad spem cædis veteres Catilinæ cop.

luctuosum

luctuosum reip. fore putaui. At inimici mei mense Ian. cùm de me ageretur, corporibus ciuium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putauerunt. Itaque [a] *cùm ego absui, eam remp. habuistis, vt æquè me, atque illam, restituendam putaretis; ego autem, in qua ciuitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla iudicia, vis & ferrum in foro versarentur: cùm priuati se parietum præsidio, non legum, tuerentur: tribuni pleb. vobis inspectantibus vulnerarentur, ad magistratuum domos cum ferro, & facibus iretur, consulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur: remp.* [b] *nullam esse putaui. Itaque neque rep. exterminata, mihi locum in hac vrbe esse duxi: nec, si illa restitueretur, dubitaui, quin me secum ipsa reduceret. An ego, cùm mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reip. periculosissimis temporibus ædilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps, periculorúmque socius fuisset: dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? Hoc duce, collega autem eius, clementissimo, atque optimo viro, primò non aduersante, pòst etiam adiuuante, réliqui magistratus pœnè omnes, fuerunt defensores salutis meæ; ex quibus excellenti animo,* 19 *virtute,* [c] *auctoritate, præsidio, T. Annius, & P. Sextius, præstanti in me beneuolentia, & diuino studio extiterunt; eodémque P. Lentulo auctore, & pariter referente collega; frequentissimus senatus, vno dissentiente, nullo intercedente,* [d] *dignitatem meam quibus potuit verbis amplissimis ornauit: salutem vobis, municipijs, coloniísque omnibus commendauit. Ita me* [e] *nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, consules, prætores, tribuni pl. senatus, Italia cuncta, semper à vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficijs, honoribúsque sunt ornati,* 20 *producti ad vos ab eodem non solùm ad me conseruandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarū auctores, testes,* 21 [f] *laudatorésque fuerunt. Quorum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute,* [g] *sapientia, ac gloria princeps: qui mihi vnus vni priuato amico éadem omnia dedit, quæ vniuersæ reip. salutem, otium, dignitatem; cuius oratio fuit, quemadmodum accepi,* [h] *tripartita; primùm vos docuit, meis consilijs remp. esse seruatam: causámque meam cum communi salute coniunxit: hortatúsque est, vt auctoritatem senatus, statum ciuitatis, fortunas ciuis bene meriti defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari à senatu, rogari ab equitibus R. rogari ab*

[a] L. cùm ego afui, Al. cùm ego absum.

[b] L. esse nullam p. & ita v.c.

[c] Fort. auctoritate prædit, T. Annius, & P. Sextius.

[d] L. dignitatem meam quàm potuit verbis ampliss. orn.

[e] V.c. nudum propinquis.

[f] L. laudatores fuerunt; & ita v.c.

[g] L. sapientia, gloria pr. Al. virtute, gloria, sapientia princ.

[h] Al. tripertita.

Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogauit solùm, verùm etiam obsecrauit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Huius consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco, [a] in quo vestris beneficijs fueram, ijsdem centurijs, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos, atque amplissimos homines, principes ciuitatis, [b] omneis consulareis, omneis prætorios, eadem dicere, vt omnium testimonio per me vnum remp. conseruatam esse constaret. Itaque cùm P. Seruilius, grauissimus vir, & ornatissimus ciuis, dixisset, opera mea remp. incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solùm auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellij: qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo pænè sensit: dixit in concione vestra: si ego consul, cùm fui, non fuissem, remp. funditùs interituram fuisse. En ego tot testimonijs, Quirites, hac auctoritate senatus, tanta consentione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus fauentibus, [c] dijs denique immortalibus, frugum vbertate, copia, vtilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reip. restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor: primùm, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortaleis esse solent, eadem me erga populum R. semper fore: numénque vestrum æquè mihi graue, & sanctum, ac deorum immortalium in omni vita futurum: deinde, quoniam me in ciuitatem resp. ipsa reduxit, nullo me loco reip. defuturum. Quòd si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat; mihi, quod potuit vis, & iniuria, [2 2] & sceleratorum hominum furor detrahere, [d] eripuit, abstulit, dissipauit: quod viro forti adimi non potest, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate, non solùm cùm his, qui hæc delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cùm esset summa senectute, non modò non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato, atque renouato; quem egomet dicere audiui, tum se fuisse miserum, cùm careret patria, quam obsidione liberauisset: cùm sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: cùm adolescentem filium videret eiusdem socium calamitatis: cùm in paludibus demersus, concursu, ac misericordia Minturnensium

[a] L. in quo vestris beneficijs collocatus fuerā, ijsdem cent.
[b] V. c. omnis consularis, omnis præt.
[c] V. c. dis denique.
[d] L. id eripuit, abst.

turnensium corpus, ac vitam suam conseruasset: [23] [a] *cùm parua nauicula traiectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops, supplé xque venisset: recuperata verò sua dignitate, se non commissurum, vt, cùm ea, quae amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me, atque illum interest: quòd ille, qua re plurimùm potuit, ea ipsa re inimicos suos vltus est,* [24] *armis: ego, qua consueui, vtar, pietate: quoniam illi arti in bello, ac seditione locus est: huic in pace, atque otio. Quanquam ille animo irato nihil nisi de inimicis vlciscendis agebat: ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi resp. permittet, cogitabo. Denique, Quirites, quoniam me* [b] *quatuor omnium genera hominum violarunt: vnum eorum, qui odio reip. quòd eam ipsis inuitis conseruarã, mihi inimicissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitiae, nefariè prodiderunt: tertium, qui cùm propter inertiam suam, éadem assequi non possent, inuiderunt laudi & dignitati meae: quarum, qui cùm custodes reip. esse debuerunt, salutem meam, statum ciuitatis, dignitatem eius imperij, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic vlciscar* [25] [c] *genera singula, quemadmodum à quibusque sum prouocatus: malos cíueis, remp. bene gerendo: perfidos amicos,* [26] *nihil credendo, atque omnia cauendo: inuidos, virtuti, & gloriae seruiendo: mercatores prouinciarum, reuocando domum, atque ab ijs prouinciarum rationem repetendo.* [d] *Quanquam mihi maiori curae est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optimè meriti, gratiam referam, quàm, quemadmodum inimicorum iniurias, crudelitatémque persequar.* [e] *Etenim vlciscendae iniuriae facilior ratio est, quàm beneficij remunerandi, propterea quòd superiorem esse contra improbos, minùs est negotij, quàm bonis exaequari:* [f] *tum etiam nec tam necessarium quidem est, malè meritis, quàm optimè meritis, referre quod debeas. Odium vel precibus* [g] *mitigari potest, vel temporibus reip. communique vtilitate deponi, vel difficultate vlciscendi teneri, vel vetustate sedari; bene meritos quin colas, nec exorari fas est,* [h] *nec id reip. repetere vtcumque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque aequum est tempore, & die memoriam beneficij definire. Postremò qui in vlciscendo remissior fuit,* [27] *mox apertè laudatur: at grauissimè vituperatur, qui in tantis beneficijs, quanta vos in me contulistis, remunerandis, est tardior: neque solùm ingratus, quod ipsum graue est, verùm etiam impius appelletur, necesse est:* [28] [i] *Atque in officio persoluendo dissimilis est ratio, & pecunia debita: propterea quòd pecuniam qui retinet, non dissoluit: qui reddidit, non habet: gratiam*

[a] L. cùm parua nauicula trauectus in Afr.

[b] L. quatuor omnino homin. gen. & ita v.c.

[c] L. singulae genere.

[d] L. Quanquam mihi quidem maiori curae est, quemadmodum vobis, qui.

[e] L. Etenim cum vlciscédae, &c. & ita v.c.

[f] L. tum etiam ne tam necessarium quidem est.

[g] V.c. mendicari pot. Al. medicari potest.

[h] L. nec id reip. repetere vtique necesse est, neque.

[i] L. Atque in officij persoluendi dissimilis est ratio, & pecuniae debitae, propt.

& qui retulit, habet: & qui habet, dissoluit. Quapropter memoriam vestri beneficij colam beneuolentia sempiterna, 29 *non solùm dum anima spirabo mea,*[a] *sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficij permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, sempérque præstabo: mihi neque in consilijs de rep. capiendis, diligentiam, neque in periculis à rep. propulsandis, animum,*[b] *neque in sententia simpliciter referenda, fidem, neque in hominum voluntatibus pro rep. lædendis, libertatem, nec in perferendo labore, industriam, nec in vestris commodis augendis, gratam animi*[c] *beneuolentiam defuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, vt, cùm vobis, qui apud me deorum immortalium vim, & numen tenetis, tum posteris vestris, cunctísque gentibus, dignissimus ea ciuitate videar, quæ suam dignitatem non posse*[d] *tenere se, nisi me recuperasset,* 30 *cunctis suffragijs indicauit.*

[a] L. sed etiam dum, me mortuo, vlla monum.

[b] L. neque in sententia simpliciter dicenda, fid.

[c] V. c. beniuolentiam.

[d] L. se tenere, & ita v. c.

[a] POST

[a] POST REDITVM, IN SENATV.

ORATIO XXVIII.

I, PATRES conscripti, pro vestris [b] immortalibus in me, fratrémque meum, liberósque nostros meritis parum vobis cumulatè gratias egero, quæso, obtestórque, ne meæ naturæ potiùs, quàm magnitudini vestrorum beneficiorum, [c] id tribuendum putetis. [d] Quæ enim tanta potest existere vbertas ingenij, quæ tanta dicendi copia, quod tam diuinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos vniuersa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris [e] parenteis, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam remp. qui patriam, qua nihil potest esse iucundius, qui denique nosmet ipsos nobis reddidistis. Quòd si parentes carissimos habere debemus, quòd ab ijs nobis vita, patrimonium, libertas, ciuitas tradita est: si deos [f] immortaleis, quorum beneficio & hæc tenuimus, & ceteris rebus aucti sumus: si populum R. cuius honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis, atq; in hac omnium terrarum arce collocati sumus: si hunc ipsum ordinem, à quo sæpe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam & infinitum est, [g] quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio, atq; consensu parentum beneficia, deorum [h] immortalium munera populi R. honores, vestra de me multa iudicia, nobis omnia vno tempore reddidistis: vt, cùm multa vobis, magna populo R. innumerabilia parentibus, omnia dijs immortalibus debeamus, quòd hæc antea singula per illos habuerimus: nunc vniuersa per vos [i] recuperauerimus. Itaque P.C. quod ne optandum quidem est homini, [k] immortalitatem quandam per vos adepti videmur; quod enim tempus erit vnquàm, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria, ac fama moriatur, qui illo ipso tempore, cùm vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multò post discessum meum [l] vniuersi me reuocauistis, [m] referente L. Mummio, fortissimo atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus & maximè fidelem, & minimè timidum, [n] si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ; posteaquam vobis

[a] Hęc oratio, in libris manuscrip. duobus ante superiorē collocatur; præterea hanc habet inscriptionem, CVM SENATVI GRATIAS EGIT; & superior hanc, CVM POPVLO GRATIAS EGIT.

[b] V.c. inmortalib.

[c] V.c. attribuendum.

[d] V. Quę tanta enim exist.

[e] V.c. parentes.

[f] V.c. inmortaleis.

[g] Fort. quod vobis debemus.

[h] V.c. inmortalium.

[i] L. recuperarimus; & ita v.c.

[k] V.c. inmortalitatem.

[l] L. me vniuersi reuocauistis.

[m] L. referente L. Ninnio, fortiss.

[n] Libri vulg. & si dim. mēdosè.

[a] potestas decernendi non est permissa per eum tribunum pleb. qui, cùm per se remp. lacerare non posset, [2] sub alieno scelere deleuit: nunquam de me siluistis, nunquam meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitauistis. Itaque vestro studio, atque auctoritate perfectum est, [b] vt ille ipse annus, quem ego mihi, quàm patriæ, malueram esse fatalem, [c] hos tribunos haberet, [d] qui promulgarent de salute mea, & ad vos sæpenumero referrent; nam consules modesti, legúmque metuentes, impediebantur lege, non ea, quę de me, sed ea, quæ de ipsis lata erat, cùm meus inimicus promulgauit, vt, si reuixissent ij, qui hæc pænè delêrunt, tum ego redirem: quo facto vtrumque confessus est, & se illorum vitam desiderare, & magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes, atque interfectores reipublicæ reuixissent, aut ego non reuertissem. [e] Itaque illo ipso anno, cùm ego cessissem: princeps autem ciuitatis, non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tueretur: [3] resp. sine consulibus esset, neque solùm parentibus perpetuis, verùm etiam tutoribus annuis esset orbata: sententias dicere prohiberemini: caput meæ proscriptionis recitaretur: nunquam dubitastis meam salutem cum communi salute coniungere. Posteà verò quam singulari, & præstantissima virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine, & tenebris [4] lucem in republica Kalendis Ian. [f] respicere cœpistis: cùm Qu. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, cùm prætorum, [g] tribb. pleb. pænè omnium virtus, & fides, reip. subuenisset: cùm virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompeius, omnium gentium, omnium [h] seculorum, omnis memoriæ facilè princeps, tutò se in senatū venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, [5] [i] vt, licet corpus abesset meum, dignitas iam in patriam reuertisset. Quo quidem mense, quid inter me, & meos inimicos, interesset, existimare potuistis; ego meam salutem deserui, ne propter me ciuium vulneribus respublica cruentaretur: illi meum reditum non populi Romani suffragijs, sed flumine sanguinis intercludendum putauerunt. Itaque postea nihil vos ciuibus, nihil socijs, nihil regibus respondistis: nihil iudices sententijs, nihil populus suffragijs, nihil hic ordo auctoritate declarauit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam & fractam ciuitatem videbatis; quo quidem tempore, cùm is excessisset, qui cædi & flammæ vobis auctoribus restiterat: cum ferro & fascibus homines tota vrbe volitanteis, magistratuum tecta [k] oppugnata, deorum templa inflammata, summi viri, & clarissimi consulis fasceis fractos, fortissimi, atque optimi viri, tribuni plebis sanctissimum corpus; [6] [l] non solùm tactum, ac violatum

[a] L. decernendi potestas non est p.
[b] Al. vt ipse ille annus.
[c] L. octo tribunos.
[d] L. qui & promulgarent de salute m. & ita v.c. Al. qui & de salute mea promul.
[e] V.c. Itaque illo ipso tamen anno. cùm ego, &c.
[f] L. dispicere cœp.
[g] L. tribunorum pl.
[h] V.c. sæclorum.
[i] L. vt corpus abesset meū, dignitas iam in patr. & ita v.c.
[k] V. c. impugnata.
[l] L. non tactum, ac violatum.

latum manu, sed vulneratum ferro, confectúmque vidiſtis. Qua ſtrage nonnulli permoti magiſtratus, partim metu mortis, partim deſperatione reip. paulùlum à mea cauſa receſſerunt; reliqui fuerunt, quos neque terror, [a] *neque vis, nec ſpes, nec metus, nec promiſſa, nec minæ, nec tela, nec faſces à veſtra auctoritate, à populi Ro. dignitate, à mea ſalute depellerent. Princeps P. Lentulus, parens, ac deus noſtræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc* [b] *ſpecimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen conſulatus ſui fore putauit, ſi me mihi, ſi meis, ſi vobis, ſi reip. reddidiſſet; qui vt eſt deſignatus, nunquam dubitauit ſententiam de ſalute mea, ſe, & reip. dignam, dicere. Cùm à tribuno pleb. vetaretur, cùm præclarum caput recitaretur, ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne diſputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne ſcribendo adeſſet:* 7 [c] *totam illam cauſam, vt antè dixi, proſcriptionem, non legem putauit, qua ciuis optimè de repub. meritus, nominatim, ſine iudicio, vnà cum ſenatu, reip. eſſet ereptus. Vt verò iniit magiſtratum, non dicam,* [d] *quid egerit priùs, ſed quid omnino egit aliud, niſi, vt, me conſeruato, veſtram in poſterum dignitatem, auctoritatémque ſanciret? Dij immortales, quantum mihi beneficium dediſſe videmini, quòd hoc anno P. Lentulus conſul fuit? quanto maius dediſſetis, ſi ſuperiore anno fuiſſet? nec enim eguiſſem medicina conſulari, niſi conſulari vulnere concidiſſem. Audieram ex ſapientiſſimo homine, atque optimo* [e] *ciue, & viro, Q. Catulo, non ſæpe vnum conſulem improbum, duos verò nunquam, excepto illo Cinano tempore, fuiſſe; quare meam cauſam ſemper fore firmiſſimam dicere ſolebat, dum vel vnus in republica* [f] *eſſet conſul. Quod verè dixerat, ſi illud de duobus conſulibus, quod antè in republica non fuerat, peremne, ac proprium manere potuiſſet. Quòd ſi Q. Metellus illo tempore* [g] *conſul fuiſſet, vnicus: dubitatis, quo animo fuerit in me conſeruando futurus, cùm in reſtituendo auctorem fuiſſe, adſcriptorémque videatis?* 8 [h] *Sed fuerunt duo conſules, quorum mentes anguſtæ, humiles, prauæ, oppletæ tenebris, ac ſordibus, nomen ipſum conſulatus, ſplendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperij nec intueri, nec ſuſtinere,* [i] *nec capere potuerunt: non conſules, ſed mercatores prouinciarum, ac venditores veſtræ dignitatis: quorum alter à me Catilinam, amatorem ſuum, multis audientibus: alter Cethegum, conſobrinum* [k] *ſuum, repoſcebat: qui me duo ſceleratiſſimi poſt hominum memoriam, non conſules, ſed latrones, non modò deſeruerunt, in cauſa præſertim publica, & conſulari, sed prodiderunt, oppugnarunt omni auxilio non ſolùm ſuo, ſed etiam veſtro, ceterorúmque ordinum, ſpoliatum eſſe voluerunt:*

[a] Al. nec vis.
[b] δεῖγμα.
[c] Al. totam illam clauſulam.
[d] L. quid egit priùs; ſed &c. & ita v.c.
[e] L. ciui, & viro, & ita v.c.
[f] L. conſul eſſet; & ita v.c.
[g] L. conſul fuiſſet, inimicus: dub. & ita v.c.
[h] L. Sed fuerunt duo, quorum m.
[i] οὐδὲ χωρεῖν.
[k] Vox, ſuum, abeſt à v.c. nec eam agnoſcit L.

quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit. Quis enim vllam vllius boni spem haberet in eo, cuius primum tempus ætatis palàm fuisset [a] ad omneis libidines diuulgatum? qui ne à sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cùm suam rem non minùs strenuè, quàm postea publicam confecisset: [b] egestatem, & luxuriam domestico lenocinio sustentauit? qui nisi in aram tribunatus confugisset: neq; vim prætoris, [c] nec multitudinem creditorum, [d] nec bonorum proscriptionem effugere potuisset; [e] qui in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset: [f] profectò & egestate, & improbitate coactus piraticam ipse fecisset: ac minore quidem cum reip. detrimento, quàm quòd intra mœnia nefarius hostis, prædóque versatus est: quo inspectante, ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspicijs obtemperaretur: ne obnuntiare concilio, aut comitijs: ne legi intercedere liceret: vt lex Aelia [g] & Fufia ne [h] valerent: quæ nostri maiores certissima subsidia reip. contra tribunitios furores esse voluerunt. Idémque postea, cùm innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset, cúmque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abiecissent: quo vultu concinnatus ganeo non solùm ciuium lacrymas, verùm etiam patriæ preces repudiauit? [i] Neque contentus fuit, sed etiam in concionem adscendit: eáque dixit, quæ, si eius vir Catilina reuixisset, dicere non esset ausus: se nonarum Decembr. quæ, me consule fuissent, cliuíq; Capitolini pœnas ab equitibus R. esse repetiturũ: neq; solum id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellauit: L. verò Lamiam, equitem Rom. præstanti dignitate hominem, & saluti meæ, pro familiaritate reip. pro fortunis suis, amicissimum, consul imperiosus [k] exire vrbe iussit: & cùm vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni iam antè fecissent: ille vnguentis óblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores, ædilésque tum abiecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum grauissimæ ciuitatis: fecitque quod nemo vnquam tyrannus, vt quò minùs occultè vestrum malum gemeretis, nihil diceret: ne apertè incõmoda patriæ lugeretis, ediceret. Cùm verò in Circo Flaminio, non à tribuno plebis consul in concionem, sed à latrone archipirata, productus esset: primùm processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, grauibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce, & temulenta: quòd in ciueis [l] indemnatos esset animaduersum, id sibi dixit grauis auctor vehementissimè displicere. Vbi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris,

[a] V.c. ad omnis.
[b] L. egestatem, & luxuriem dom.
[c] Al. neque.
[d] Al. neque.
[e] L. quo in magistr.
[f] L. profectò egestate, & impr.
[g] L. & Fufia ne val.
[h] Al. valeret.
[i] L. Neq; eo contentus fuit, & ita v.c.
[k] Al. exire ex vrbe.
[l] V.c. indẽpnatos, &c. mendosè.

lustris, & helluationibus huius calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessauit? Nam ille alter Cesonius Caluentius, ab adolescentia versatus est in foro, cùm eum, præter simulatam, versutámque tristitiam, nulla res commendaret: 11 [a] non consulis studium, non discendi initia rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas; quem præteriens cùm incultum, horridum, mæstúmque vidisses, etiam si agrestem, & inhumanum existimares, tamen libidinosum, [b] & perditum non dubitares. 12 [c] Cum hoc homine, an cum stipite Aethiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse; sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum, [d] neglectum, Cappadocem modò abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quàm libidinosus? Quàm impurus? Quàm intemperans, non ianua receptis, sed pseudothyro intromissis voluptatibus? Cùm verò etiam [e] literas studere incipit, 13 [f] & helluo immanis cum Græculis philosophari, tum est Epicuréus, non penitùs illi disciplinæ, quæcunq; est, deditus: sed captus vno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio, ac de virtute disserunt: qui ad laborē, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda [g] adhortantur: sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere: in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationémque versari. His vtitur quasi præfectis libidinum suarum: hi voluptates omneis vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores, instructorésque conuiuij: ijdem expendunt, atque æstimant voluptates, sententiámque dicunt, & iudicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur; horum ille artibus eruditus, ita contemsit [h] hanc prudentissimam ciuitatem, [i] vt omneis suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modò vultum importunum in forum detulisset. [k] Is non me 14 (quanquam equidem non cognoram eum propter Pisonum affinitatem, quàm longè hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos, populúmque R. non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit, sed rugis, supercilióque decepit. L. Piso, túne ausus es isto oculo, non dicam isto animo: ista fronte, non vita: tanto supercilio, non enim possum dicere [l] tantis gestis, cum A. Gabinio consociare consilia pestis meæ? Non te illius vnguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigijs, [m] in eam cognitionem adducebat, vt, cùm illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutiùs vti non liceret? Cum hoc coire ausus es, vt consularem dignitatem, vt reip. statum, vt senatus auctoritatem, vt ciuis optimè meriti fortunas prouinciarum fœdere addiceres?

Te

[a] L. non consilium, non dicendi facultas, non scientia rei militaris, non cognoscendorum hominum studium non liberalitas.

[b] L. & perditum esse non dubitares.

[c] L. Cum hoc homine, an cum Aethiope in foro constitisses, &c.

[d] L. vecordē.

[e] Al. literis studere incip.

[f] L. & bellua immanis c.

[g] L. cohortantur: sed eos, qui disputant, hor.

[h] Al. hanc pudentissimam ciuit.

[i] V.c. vt omnis s.

[k] L. Is non me (namque equidem cognoram propter Pis.

[l] L. tantis rebus gestis.

[m] L. in eam cogitationem add. & ita v.c.

Te consule, tuis edictis, & imperijs, senatui, populóque R. non est licitum, non modò sententijs, atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem, ac vestitu reip. subuenire. Capuæne te putabas, in qua vrbe domicilium quondam superbiæ fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore: an Romæ, in qua ciuitate omnes ante vos consules, senatui paruerunt? Tu es ausus in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? Quo verbo senatum, atque omneis bonos tum, [a] *cùm à patria pestem expellerent, crudeleis demonstrabas fuisse. Tu misericors me affinem tuum, quem comitijs, prærogatiuæ primum custodem præfeceras; quem Kalendis Ian. tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reip. tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum: tu affinem tuam,* [b] *meam filiam, superbissimis, & crudelissimis verbis à genibus tuis repulisti: idémque tu clementia, ac misericordia singulari, cùm ego vnà cum rep. non tribunitio, sed consulari ictu concidissem: tanto scelere, tantáque intemperantia fuisti, vt ne vnã quidem horam interesse paterere inter meam pestem, & tuam prædam, saltem dum conticesceret illa lamentatio, & gemitus vrbis.* 15 *Nondum palàm factum erat* [c] *concidisse remp. cùm tibi arbitria funeris soluebantur; vno, eódemque tempore domus* [d] *mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Palatio: de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: cùm* [e] *ijsdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò à bonis, sed etiam à liberis, atq; inani foro, ignaro populo R. quid ageretur, senatu verò oppresso, & afflicto, duobus impijs, nefarijsque consulibus, ærarium, prouinciæ, legiones, imperia donabantur. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis, summa tribunorum plebis, prætorúmque fide,* 16 *& diligentia* [f] *subleuastis. Quid ego de præstantissimo viro, T. Annio, dicam? Aut quis de tali ciue satis dignè vnquam loquetur? Qui cùm videret, sceleratum ciuem, aut domesticum potiùs hostem, si legibus vti liceret, iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret, ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam: primò de vi postulauit; posteaquàm ab eodem iudicia sublata esse vidit: ne ille omnia vi posset efficere, curauit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus, & copijs ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum* [g] *à bonis, timorem huic ordini, seruitutem depulit ciuitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu ciuitatis*

nullas

[a] L. cùm à patria peste depulissent, Al. depellerent.
[b] L. filiam meam, sup.
[c] L. occidisse remp.
[d] V.c. non habet, pro uocabulum mea.
[e] V.c. isdem operis.
[f] L. subleuati. Q.
[g] L. à bonis, timorem, ab hoc ordine, seruitutem depulit à ciuitate.

nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen vitandum vnquam putauit: qui causam senatus exagitatam concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendauit, vt nihil tam populare, quàm vestrum nomen: nihil tam omnibus carum aliquando, quàm vestra auctoritas videretur: qui me cùm omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit tum réliquis officijs, iuxta, ac si meus frater esset, sustentauit; cuius ego clientibus, libertis, familia, copijs, literis ita sum sustentatus, vt meæ calamitatis non adiutor solùm, verùm etiam socius videretur. Iam ceterorum officia, [a] *studiáque vidistis: quàm cupidus mei* [b] *C. Sestilius, quàm studiosus vestri, quàm non varius fuerit in causa.* 17 [c] *Quid Mosopius? Cui ego ipsi, parenti, fratríque eius, sentio quantum debeam: qui cùm à me voluntas eorum in priuato iudicio esset offensa, publici mei beneficij memoria priuatam offensionem* [d] *obliterauerunt. Iam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit,* [e] *M. Curtius, cuius ego patri quæstor fui studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me* [f] *C. Messinius, & amicitiæ, & reip. causa dixit: legem separatim initiò de salute mea promulgauit. Q. Fabricius, si, quæ de me agere conatus est, ea contra vim, & ferrum perficere potuisset: mense Ianuario nostrum statum recuperassemus; quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardauit, auctoritas vestra reuocauit. Iam verò prætores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cùm L. Cæcilius priuatim me suis omnibus copijs studuerit sustentare:* [g] *publicè promulgarit de salute mea cum collegis pæne omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in ius adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententia sua, quàm esset cara sibi mea salus, declarauit. Omnia officia C. Septimij, Q. Valerij, P. Crassi, Sex. Quinctilij, C. Cornuti, summa & in me, & in remp. constiterunt; quæ cùm libenter commemoro, tum non inuitus nonnullorum in me nefariè commissa prætereo; non est mei temporis iniurias meminisse: quas ego etiam si vlcisci possem, tamen obliuisci mallem; aliò transferenda mea tota vita est, vt benè de me meritis referam gratiam: cum apertis hostibus bellum geram: timidis amicis ignoscam: proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ: defensores reditus dignitate consoler. Quòd si mihi nullum aliud esset officium in omni vita réliquum, nisi vt erga duces ipsos, & principes, atque auctores salutis meæ, satis gratus iudicarer: tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad referendam, verùm etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini, ac liberis eius, quando*

[a] 1. V. c. studia vidistis.
[b] L. C. Sextilius.
[c] Al. Quid? M. Cispius L. Quid M. Olbius?
[d] Fort. obliterarunt.
[e] L. M'. Curius.
[f] Al. C. Mescinius.
[g] Al. publicè de salute mea cum collegis pænè omnib. promulgarit: di rept. Al. publicè promulgarit de mea salute cum collegis pænè omnibus & ita v. c.

quando omnes mei gratiam referent? Quæ memoria, quæ vis ingenij, quæ magnitudo obseruantiæ, tot, tantísque beneficijs respondere poterit? Qui mihi primus afflicto, & iacenti, consularem fidem, [a] dexterámque porrexit: qui me à morte ad vitam, à desperatione ad spem, ab exitio ad salutem reuocauit; qui tanto amore in me, studio in remp. fuit, vt excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modò leuaret, sed etiam honestaret; quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quàm quòd, [b] illo petente, vos decreuistis, vt cuncti ex omni Italia, qui remp. saluam vellent, ad me vnum, hominem fractum, & propè dissipatum, restituendum, & defendendum venirent? 18 [c] *Vt, qua voce à te, Romule, post Romam conditam consul vsus esset pro vniuersa rep. apud eos solùm qui eius vocē exaudire possent: eádem voce senatus omnibus agris, vicis, atq; oppidis, ciueis, totámq; Italiam ad vnius salutem defendendam excitaret. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quàm, hoc senatum iudicasse, qui ciuis me non defendisset, eum remp. saluam noluisse? Itaq; tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, vt omne is flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idémq; consul, cùm illa incredibilis multitudo Romam, & pænè Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium conuocauit; quo tempore quantam vim [d] naturæ bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis; nam Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia priuata odia deposuit: quē P. Seruilius, vir cùm clarissimus, tum verò optimus, mihíq; amicissimus, & auctoritatis, & orationis suæ diuina quadam grauitate, ad sui generis, communísq; sanguinis facta virtutésque reuocauit* 19 *vt haberet in consilio [e] & fratrem ab inferis, socium rerum mearum, & [f] omneis Metellos, præstantissimos [g] ciueis, pæne ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cuius quondam de patria discessus, honestus ipsi, [h] omnib. luctuosus tandem visus est.* 20 *Itaq; fuit is non modò salutis defensor, qui ante hoc vnum beneficium fuerat inimicus, verum etiam adscriptor dignitatis meæ. Quo quidem die* 21 [i] *cùm CCCCX. senatores, magistratúsque omnes adessent: dissensit vnus, is, qui sua lege coniuratos etiam ab inferis excitandos putarat.* 22 *Atque illo die, quo remp. meis consilijs conseruatam grauissimis verbis, & plurimis iudicassetis, idem consul curauit, vt eadem à principibus ciuitatis in concione, postero die, dicerentur: cùm quidem ipse egit ornatissimè causam meam, perfecitque adstante, atq; audiente Italia tota, vt nemo cuiusquā conducti, aut perditi vocem acerbam, atq; inimicam bonis, posset audire. Ad hæc non modò adiumenta salutis,*

[a] L. dextrāque porr.
[b] L. v.c. illo suffragium ferente, &c. non placet.
[c] L. Vt qua voce ter omnino post Rom. cond.
[d] L. vera bonitas hab.
[e] L. & fratrē sociū rerum mear. &c.
[f] V. c. omnis.
[g] V. c. ciuis.
[h] L. bonis omnibus luct.
[i] V. c. cùm CCCCXVII

salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ, reliqua vos iisdem addidistis: decreuistis, ne quis vlla ratione rem impediret: qui id impedisset, [a] grauiter, molestéque laturos: illum contra remp. salutémque bonorum, concordiámque ciuium facturum: & vt ad vos ea statim referentur: meque etiam, si diutiùs [b] calumniarentur, redire iussistis. [c] Quid? Vt agerentur gratiæ, qui è municipijs venissent? 2 3 Quid? Vt ad illam diem, res cùm redissent, rogarentur, vt pari studio conuenirent? Quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi, fratríque meo, liberísque nostris natalem constituit, non modò ad nostram, verùm etiam ad sempiterni memoriam temporis? [d] Quo die nos comitijs centuriatis, quæ maximè [e] maiores iusta dici, haberíque voluerunt, arcessiuit in patriam: vt eædem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. Quo die quis ciuis fuit, qui fas esse putaret, quacunque aut ætate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? Quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinúmque omnium: quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodésque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti, atque diuino, non solùm reducti sumus in patriam, sicut nonnulli [f] clarissimi viri, sed equis insignibus, & curru aurato reportati. Possum ego satis in Cn. Pompeium vnquam gratus videri, qui non solùm apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud vniuersum populum R. salutem reip. & conseruatam per me, & coniunctam esse cum mea dixerit? Qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodémque tempore improbos auctoritate sua compresserit? Bonos excitarit? Qui populum R. pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solùm hortatus sit, verùm etiam obsecrarit? Qui ipse cùm propter metum dimicationis, & sanguinis, [g] domo se teneret, etiam à superioribus tribunis petierit, vt de salute mea & promulgarent, & referrent? Qui in colonia nuper constituta, cùm ipse gereret magistratum, 2 4 in qua nemo erat emtus [h] intercessorum, vim & crudelitatem priuilegij, auctoritate honestissimorum hominum, & publicis literis [i] consignarit, princépsque, Italiæ totius præsidium [k] ad nostram salutem implorandum [l] putarit? Qui, cùm ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam vt suos necessarios mihi amicos redderet, [m] elaborarit? Quibus autem officijs T. Annij beneficia remunerabor? Cuius omnis [n] actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, inuicta defensio salutis meæ? Quid de P. Sextio loquar? Qui suam erga me beniuolentiam, & fidem non solùm animi dolore,

sed

[a] Al. id vos grauiter, molestéque.
[b] L. v. c. kalumniarentur.
[c] L. Quid quòd vt ijs agerentur.
[d] illo, inquam, die nos comitijs.
[e] L. maiores comitia iusta dici, hab.
[f] Al. clarissimi ciues, sed eq.
[g] Al. domi se teneret.
[h] Fort. intercessor.
[i] Al. consignauit.
[k] L. ad meã salutem.
[l] Al. putauit?
[m] Al. elaborauit?
[n] Vox, actio, abest à libris manuscr. & nonnullis vulg.

sed etiam corporis vulneribus ostendit? Vobis verò, P. C. singulis & egi, & agam gratias vniuersis; egi initiò, quantum potui: satis ornatè agere nullo modo possum. Et quanquam sunt in me præcipua merita multorum, quæ sileri modò possunt, tamen huius temporis, ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum; nam difficile est non aliquem, nefas quenquam præterire. Ego vos vniuersos, patres conscripti, deorum numero colere debeo. Sed, vt in ipsis dijs immortalibus non semper eosdem, atque aliàs alios solemus & venerari, & precari: sic in hominibus de me diuinitùs meritis omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicanda, atque recolenda. Hodierno autem die [a] nominatim à me magistratibus statui gratias esse agendas, & de priuatis vni, qui pro salute mea municipia, coloniásque adisset, populum R. supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis; vos me florentem semper ornastis: laborantem, mutatione vestis, & propè luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò suo præsidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt. Quibus ego reb. obiectis, cùm mihi priuato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram: multa mecum ipse reputaui. Dixerat in concione consul, se cliui Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum; nominatim alij compellabantur, alij citabantur, alij relegabantur: aditus templorum erant non solùm præsidijs & manu, verùm etiam demolitione sublati. 5 Alter [b] consul, vt me, & remp. non modò desererent, sed etiam hostibus reip. proderent, pactionibus eos suorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnóque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico: tacuisse, cùm diceretur esse inimicus, scio. Duæ partes esse in rep. cùm putarentur: altera me deposcere, propter inimicitias: altera timidè defendere, propter suspicionem cædis putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quòd nunquam inficiando suspicionem hominum, curámque minuerunt. Quare cùm viderem senatum ducibus orbatum, me à magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum: seruos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos, [c] copias omneis Catilinæ pæne ijsdem ducibus ad spem cædis, & incendiorum esse reuocatas: Equites R. proscriptionis: municipia, vastitatis: omneis, cædis

metu

[a] Fort. nominatim à me & magistr.

[b] L. consules vt me.

[c] V. c. copias omnis.

metu esse permotos: potui, potui, P. C. multis auctoribus fortissimis viris, me vi, armísque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus defuit; sed videbam, si vicissem præsentem aduersarium, nimiùm multos mihi alios esse vincendos; [a] si victus essem: multis bonis & pro me, & mecum, etiam post me esse pereundum: tribunitijque sanguinis vltores, esse [b] præsenteis: meæ mortis pœnas, iudicio, & posteritati reseruari. Nolui, cùm consul communem salutem sine ferro defendissem, meam priuatus armis defendere: bonósque viros lugere malui meas fortunas, quàm suis desperare; ac, si solus essem interfectus, mihi turpe: [c] si cum multis, reip. funestum fore videbatur. Quòd si mihi æternam [d] esse propositam ærumnam arbitrarer: morte me ipse potiùs, quàm sempiterno dolore multassem; sed cùm viderem, me non diutiùs, quàm ipsam remp. [2] [6] ex hac vrbe [e] abfuturum: neque ego illa exterminata mihi remanendum putaui: & illa, simul atque reuocata est, me secum pariter reportauit. Mecum leges, mecum quæstiones, mecum iura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum vbertas, mecum deorum, & hominum sanctitates omnes, & religiones [f] abfuerunt. Quæ si semper abessent: magis vestras fortunas lugerem, quàm desiderarem meas; sin aliquando reuocarentur: intelligebam, mihi cum illis vnà esse redeundum. Cuius mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus prouincialibus ornamentis, commodísque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando, & conseruando collocauit; qui si mihi quæstor imperatori fuisset: in filij loco fuisset; nunc certè erit in parentis, cùm fuerit quæstor non imperij, sed doloris mei. Quapropter, patres conscripti, quoniam in remp. sum pariter cum rep. restitutus: non modò in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo; etenim, si eam tum defendebam, [g] cum aliquid mihi illa debebat: quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? Nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cuius ipsam calamitatem non modò nullius delicti, sed etiam diuinorum in remp. beneficiorum testem esse videatis? [h] Nam & impertata est, quia defenderam ciuitatem: & mea voluntate suscepta est, ne à me defensa resp. per eundem me extremum in discrimen vocaretur. Pro me non, vt pro P. Popillio, nobilissimo homine, adolescentes filij, non propinquorũ multitudo populum R. est deprecata, non, vt pro Q. Metello, [i] summo & clarissimo viro, [k] spectata iam adolescentia, [l] filius: non L. & C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum

[a] L. sin victus essem.
[b] V. c. præsentis.
[c] Al. sin cum mult.
[d] L. esse ærumnam propositam arb.
[e] L. afuturũ.
[f] L. afuerunt.
[g] L. cùm mihi aliquid illa debebat: & ita v. c.
[h] Al. nam importata est.
[i] V. c. summo, ac clariss.
[k] Q. li. vulg. spectatæ iam adolescentiæ fil.
[l] L. filius: L. & C. Met. consulares: eorum lib. Q. Met. Nepos, qui tum cons. pet. Luculli, Seruil. &c.

tum petebat, non Luculli, Seruilij, Scipiones, Metellorum filij, flentes, ac sordidati, populo R. supplicauerunt: sed vnus frater, qui in me pietate, filius: consilijs, parens: amore, (vt erat) frater inuentus est: squalore, & lacrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis renouari, & rerum gestarum memoriam vsurpari coëgit; qui cùm statuisset, [a] nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium & vitæ, [b] & mortis deposceret: nunquam nec magnitudinem negotij, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum, ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defensor assiduus, summa virtute, [c] & pietate, C. Piso, gener: qui minas inimicorum meorum: qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis: qui Pontum, & Bithyniam quæstor pro mea salute neglexit. Nihil vnquam senatus de P. Popillio decreuit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est tribunitijs sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus, restituti, cum alter eorum senatui paruisset, alter vim, cædémque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate ciuili expulsus est, non modò à senatu non est restitutus: sed reditu suo senatum cunctum pænè deleuit; nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad remp. defendendam populi R. conuocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum extiterunt. Quare cum me vestra auctoritas arcessierit, populus R. reuocarit, resp. implorarit, Italia cuncta penè suis humeris reportarit: non committam, P. C. vt, cùm ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare [d] possim, præsertim cùm illa amissa recuperarim, virtutem, & fidem nunquam amiserim.

[a] Al. nisi me per vos.
[b] Al. & mortis deposcere.
[c] L. ac pietate, & ita v.c.
[d] V. c. possum.

PRO

PRO DOMO SVA, AD PONTIFICES.

ORATIO XXIX.

CVM multa diuinitùs, pontifices, [a] à maioribus nostris inuenta, atque instituta sunt: tum nihil præclarius, quàm quòd [b] vos eosdem & religionibus eorum immortaliũ, & summæ reip. præesse voluerunt: vt amplissimi, & clarissimi ciues remp. benè gerendo, [c] religiones sapienter interpretando, remp. conseruarent. Quòd si vllo tempore magna causa in sacerdotum populi R. iudicio, ac potestate versata est: hæc profectò tanta est, vt omnis reip. dignitas, omnium ciuium salus, vita, libertas, aræ, foci, dij penates, bona, fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, fidei, [d] potestatique commissa, creditáq; esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, vtrùm posthac [e] amenteis, ac perditos magistratus improborum, ac sceleratorum ciuium præsidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes, ac flamma reip. suum illum pestiferum, & funestum tribunatum, quem æquitate humana tueri non potest, diuina religione defenderit, aliæ cæremoniæ nobis erunt, alij antistites deorum immortalium, alij interpretes religionum requirendi; sin autem vestra auctoritate, sapientiáque, pontifices, ea, quæ furore improborum in rep. ab alijs oppressa, ab alijs deserta, ab alijs prodita, gesta sunt, rescinduntur: erit causa, cur consilium maiorum in amplissimis viris ad sacerdotia [f] deligendis, iure, ac meritò laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quæ ego per hos dies in senatu de rep. sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aureis vestras esse habiturum putauit: omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille vti non potest, sed conuicio, cuius exercitationem cùm intolerabili petulantia tum etiam diuturna impunitate muniuit. Ac primùm illud à te, homine vesano, ac furioso, requiro, quæ te tanta pœna tuorum scelerum, flagitiorúmque vexet, vt hos taleis viros, qui non solùm consilijs suis, sed etiam specie ipsa, dignitatem reip. sustinent, quòd ego in sententia dicenda salutem ciuium cum honore Cn. Pompeij coniunxerim, mihi

a Duo v.c. non habent præp. à.
b Duo v.c. non habent, vos.
c L. religiosissimè religiones rp.
d L. potestati comm. & ita v.c.
e V.c. amentis.
f V.c. diligendis, fort. deligendis.

mihi esse iratos, & aliud [a] de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere. Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed iam, [2] quoniam te [b] ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. Itáne verò? Quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas, & inconstantia, & crebra, tanquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos trãsferas, quos ab inconstantia grauitas, à libidinosa sententia certum & definitum ius religionum, vetustas exemplorum, auctoritas literarum, monumentorúmque deterret? Túne es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? Quem boni luxerunt? Quem resp. desiderauit? Quo restituto, senatus auctoritatem restitutam putabamus? Quam primùm aduenicns prodidisti? Nondum de mea sententia dico; impudentiæ primùm respondebo tuæ. Hunc igitur, funesta reip. pestis, hunc tu ciuem ferro, & armis, & exercitus terrore, & consulum scelere, & audacissimorũ hominũ minis, [3] [c] seruorũ delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiæ, domo, & patria, nec cùm improbis boni ferro dimicarent, [d] cedere curasti, quem à senatu, quem à bonis omnibus, quem à cuncta Italia desideratum, [e] accersitum, reuocatum, conseruandæ reip. causa, confiteris? At enim in senatum venire, in capitoliũ intrare turbulento illo die non debuisti. Ego verò neq; veni, & domi me tenui, quamdiu turbulentũ tempus fuit: cùm seruos tuos [f] ad rapinam, ad bonorum cædem paratos, cum illa tua consceleratorum, ac perditorum manu, armatos, in Capitolium tecum venisse constabat; quod cùm mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, & tibi, & gladiatoribus tuis instaurandæ cædis potestatẽ non fecisse; posteà quàm mihi nuntiatum est, populum R. in Capitolium, propter metum, atque inopiam rei frumentariæ, conuenisse: ministros autem scelerum tuorũ perterritos, partim amissis gladijs, partim ereptis, diffugisse: véni non solùm sine vllis copijs, ac manu, verùm etiam cum paucis amicis. An ego, cum P. Lentulus consul, optimè de me, ac de rep. meritus, cùm Q. Metellus, qui, cùm meus inimicus esset, frater tuus, & dissensioni nostræ, & precibus tuis salutem, ac dignitatem meam prætulisset, me arcesserent in senatum: cùm tanta multitudo ciuium tam recenti officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocarent: non venirem, cùm præsertim te iam illinc cum tua fugitiuorum manu discessisse constaret? Hîc tu me etiam custodem, defensorémque Capitolij, templorúmque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quòd, cùm in Capitolio senatum duo consules haberent, eò venirem? Vtrúmne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? An res illa talis erat, de qua agebatur, vt rem ipsam repudiare,

&

[a] L. de summa religione hoc tempore sens. & ita v.c.

[b] L. ad Pompeium cont.

[c] L. seruorum delectu, & ita v.c.

[d] L. cedere coëgisti: quẽ à sen.

[e] L. arcessitum, & ita v.c.

[f] L. à te iampridem ad bonorũ cæd. & ita v.c.

& eos, qui agebant, [a] condemnare deberem? Primùm dico senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum his sentio, qui statuunt minùs bonis temporibus in senatum ipsi non venire: non intelligentes, hanc suam nimiam perseuerantiam, vehementer ijs, quorum animum offendere voluerunt, gratam, & iucundam fuisse. At enim nonnulli propter timorem, quòd se in senatu tutò non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo: nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum; puto, [b] arbitrio suo quemque timere oportere; cur ego non timuerim, quæris. Quia te illinc abijsse constabat. Cur, cum viri boni nonnulli [c] putarint, tutò se in senatu esse non posse, ego non idē senserim? Cur, cùm ego me existimassem tutò omnino in ciuitate esse nō posse, illuc irem? An alijs licet, & rectè licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi vni necesse erit & meā, & aliorū vicem pertimescere? An, quia non condemnaui sententia mea duos consules, sum reprehendendus? Eos igitur ego potissimùm [d] damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego [e] indemnatus, atque optimè de rep. meritus, damnatorum pœnam sustinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conseruando voluntatem, non modò me, sed omneis bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimùm, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, [f] consilio repudiarem meo? At quam sententiam dixi? Primum eam, quam populi sermo in animis nostris iam antè defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cum mihi est assensus, secutus est: vt neque allata sit à me res inopinata, ac recens: nec, si quod in sententia vitium est, magis sit eius, qui dixerit, quàm omnium, qui probarint. At enim liberum senatus iudicium, propter metum, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt: concede non timuisse eos, qui remanserunt: sin autem sine ijs, [g] qui tum abfuerunt, nihil decerni liberè potuit: cum omnes adessent, cœptum est referri de inducendo S.C. Ab vniuerso senatu reclamatum est. Sed quæro, in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum eius, atque auctor, quid reprehendatur. Vtrùm causa [h] capiendi noui consilij non fuit? An meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt? An aliò potius confugiendum fuit? [i] Quæ res, quæ causa [k] maior esse, quàm fames, potuit? Quàm seditio? Quàm consilia tua, tuorumq; qui, facultate oblata, ad imperitorum animos incitandos, renouaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonæ causam [l] putarunt? Frumentum prouinciæ frumentariæ partim non habebant, partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum miserant, partim, quò gratius esset, tum,

[a] V.c. condempnare mendosè.

[b] L.v.c. suo quemque arbitratu timere oport, & ita L.

[c] Q.v.c. putarent.

[d] V.c. dampnare deb. mendosè.

[e] V.c. indempnatus, mendosè.

[f] V.c. meo consilio repudiarem? & ita L.

[g] L. qui tum afuerunt.

[h] V.c. noui consilij capiendi.

[i] L. Quæ vis, quæ c.

[k] L. maior, quàm fames, esse potuit? & ita v.c.

[l] L. putauerunt?

cùm in ipsa fame subuenissent, custodijs suis clausum continebant, vt subitò nouum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in præsentia, atque [a] *ante oculos proposito periculo : neque id coniectura prospiciebamus, sed iam experti videbamus; nam, cùm ingrauesceret annona, vt iam planè inopia, ac fames, non caritas timeretur; concursus est ad templum Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule :* [b] *qui si verus fuit, ex dolore hominum, & fame: certè consules causam suscipere, certè senatus* [c] *aliquid consilij capere potuit ;* [4] *sin in causa fuit annona, seditionis quidem* [d] *stimulator, & concitator tu fuisti: nónne id agendum nobis omnibus fuit, vt materiem subtraheremus furori tuo? Quid, si vtrumq; fuit, & vt fames stimularet homines, & tu in hoc vlcere, tanquam vnguis, existeres? Nónne fuit eo maior adhibēda medicina, quæ & illud natiuum,* [e] *& hoc delectum malū sanare posset? Erat igitur & præsens caritas,* [f] *& futura* [5] *fames; inde saxis facta lapidatio est. Si ex dolore* [g] *plebeio, nullo incitante : magnum malum; si P. Clodij impulsu : vsitatum hominis facinorosi scelus ; si vtrumq;, vt & res esset ea, quæ sua sponte multitudinis animos incitaret, & parati, atque armati seditionis duces : videtúrne ipsa resp. & consulis auxilium implorasse, & senatus fidem? Atqui vtrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ, summámque inopiam rei frumentariæ, vt homines non iam diuturnam caritatem,* [h] *sed vt famem planè timerent,* [i] *nemo negat; hunc istum, otij & pacis hostem,* [6] *causam arrepturum fuisse ad incendia, cædem, rapinas, nolo, pontifices, suspicemini, nisi videritis. Qui sunt homines à Qu. Metello, fratre tuo, cōsule, in senatu palàm nominati, à quibus ille se lapidibus appetitum, & percussum esse dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominauit. Quis est iste Lollius? Qui sine ferro ne nunc quidem tecum est : qui, te tribuno pleb. nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit. Quis est Sergius? Armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus iniuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ. His, atq; huiusmodi ducibus, cùm tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona, fortunásque* [k] *locupletium, per causam inopum,* [l] *atque peregrinorum, repentinos impetus comparares : cùm tibi salus esse in otio nulla posset : cùm, desperatis ducibus, decuriatos, ac descriptos haberes exercitus perditorum: nónne prouidendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiem seditionis ista funesta fax adhæresceret? Fuit igitur causa capiendi* [m] *noui consilij. Videte nunc, fuerintne partes meæ penè præcipuæ. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem ceteræ pestes in lapi-*

a Fort. ante oculos posito peric.
b L. qui si verus timor fuit ex dol. hom.
c Fort. aliquid consilij capere debuit; sin.
d V.c. instimulator.
e L. & hoc delatum mal.
f L. & futura fames. Non est satis : facta lapidatio est.
g V.c. plebei, & ita L.
h L. sed famē planè t.
i Al. fuisse nemo n.
k L. etiam percussum.
l V.c. locupletium, & ita L.
m L. atque imperitorū, & ita v.c. & nonnulli l. vulg.
m Q. v.c. consilij noui.

lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare oportere dicebant? nónne me? quid puerorum illa concursatio nocturna? [a] num à te ipso instituta, me frumentum flagitabant? Quasi verò ego aut rei frumentariæ præfuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis iniecerat. Cùm de mea dignitate in templo Iouis Optimi Maximi senatus frequentissimus, vno isto dissentiente, decreuisset: subitò, illo ipso die, carissimam annonam nec-opinata vilitas consecuta est. Erant qui deos immortaleis (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse; nonnulli autem illam rem ad illam rationem, coniecturámque reuocabant: qui, quod in meo reditu spes otij, & concordiæ sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, iam pænè belli depulso metu, [b] commutatam esse annonam dicebant: quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, à me, cuius aduentu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur. Ego denique non solùm ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam, [c] depulsis, ac dissipatis tuis copijs, à populo Rom. vniuerso, qui tum in Capitolium conuenerat, cùm illo die minùs valerem, nominatim in senatum vocabar. Veni expectatus; [d] multis sententijs iam dictis, rogatus sum sententiam; dixi reipub. [e] saluberrimam, ac mihi necessariam. Petebatur à me frumenti copia, annonæ vilitas, quasi possem aliquid [f] in ea re * gerenda: non habebatur; flagitabar bonorum expostulatione improborum conuicia sustinere non poteram; delegaui amico locupletiori, non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerē (succubuissē enim potiùs ipse) sed quia videbā id, quod omnes: quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, fœlicitate deniq; sua facillimè perfecturū. Itaq; siue hunc dij immortales fructū mei reditus populo R. tribuunt, vt, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia, rapinæ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset: sic reditu meo vbertas agrorum, frugum copia, spes otij, tranquillitas animorum, iudicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur: siue egomet aliquid aduentu meo, consilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio [g] populi Romani præstare debui: præsto, promitto, spondeo, nihil dico amplius: hoc, quod satis est huic tempori, dico, rempublicam annonæ nomine, in id discrimen, quò vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipuè meum, sententia mea [h] reprehenditur? [g] Rem maximam eripui à peste

[a] L. non à te ipso instit. & ita v.c.

[b] V.c. cōmutatam annonam esse d.

[c] For. dispulsis.

[d] L. multis iam sententijs dictis.

[e] L. saluberrimam, mihi necessariam.

[f] L. in ea re.

* mei ratio

* non habebatur.

[g] Al. populo R.

[h] V.c. reprēditur.

ſummi periculi, non ſolùm eam, ſed etiam vos à cæde, incendijs, vaſtitate: nemo negat: cùm ad cauſam caritatis accederet iſte ſpeculator communium miſeriarum, qui ſemper in reip. malis, ſceleris ſui faces [a] inflammarit. Negat oportuiſſe quidquam vni extra ordinem decerni. Non iam tibi ſic reſpondebo, vt ceteris: Cn. Pompeio plurima, periculoſiſſima, maxima, terra, marique bella extra ordinem eſſe commiſſa: quarum rerum ſi quem pœniteat, eum victoriæ populi Rom. [b] pœnitere, non ita tecum ago. Cum his hæc à me haberi [c] oratio poteſt, qui ita diſputant, ſe, ſi qua res ad vnum deferenda ſit, ad Cn. Pompeium delaturos potiſſimùm: ſed ſe extra ordinem nihil cuiquam dare: cùm Pompeio datum ſit, id ſe pro dignitate hominis ornare, ac tueri ſolere. [d] Horum ego ſententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeij triumphis: quibus ille, cùm eſſet extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi R. imperiúmq; honeſtauit: conſtantiam probo, qua mihi quoque vtendum fuit, [9] quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigranéque geſſit. Sed cum illis tamen poſſum aliquid diſputare: tua verò quæ tanta impudentia eſt, vt audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cùm lege nefaria Ptolomæum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem iure regnantem, cauſa incognita, publicaſſes, populúmque R. ſcelere obligaſſes: cùm in eius regnum, bona, fortunas, latrocinium huius imperij immiſiſſes, cuius cum patre, auo, maioribus ſocietas nobis, & amicitia fuiſſet: huius pecuniæ deportandæ [e] &, ſiquis ſuum ius defenderet, bello gerendo M. Catonem præfeciſti. Dices, Quem virum? Sanctiſſimum, prudentiſſimum, fortiſſimum, amiciſſimum reip. virtute, conſilio, [f] ratione vitæ mirabili ad laudem, & propè ſingulari. Sed quid ad te, [i] [e] qui negas [g] eſſe iuris, quemquam vlli reip. extra ordinem præfici? Atque in hoc ſolùm inconſtantiam redarguo tuam: qui in ipſo Catone, [h] quem tu non pro illius dignitate produxeras, ſed pro tuo ſcelere ſubduxeras: quem tuis Sergijs, Lollijs, Titijs, ceteriſque, cædis, & incendiorum ducibus, obieceras: quem carnificem ciuium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuiſſe dixeras: ad hunc, honorem, & imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detuliſti: & tanta fuiſti intemperantia, vt illius tui ſceleris rationem occultare non poſſes. Literas in concione recitaſti, quas tibi à C. Cæſare miſſas diceres. [i] CAESAR P. CLODIO; cùm etiam es argumentatus, amoris eſſe hoc [k] ſignum, [i] [k] cùm nominibus tantùm vteretur, neque adſcriberet, [l] proconſuli, aut tribuno pl. [m] deinde gratulari, quòd idem in poſterum M. Catonem tribunatu tuo remouiſſes

[a] L. inflammaret.

[b] Al. pœnitere neceſſe eſſe.

[c] V. c. oratio eſt, &c. non placet.

[d] V. c. Horū autem ſentent.

[e] L. &, ſi is ſuum ius defend.

[f] L. ratione, vita mirabili ad l.

[g] L. eſſe verum, quemquam, &c.

[h] V. c. quem tu in eo non pro ill.

[i] L. CAESAR PVLCHRO. Cū

[k] L. ſignum, quod cognominibus tantum vteretur.

[l] Al. pro cōſule.

deinde gratulari tibi, quod M. Catonem à tribunatu tuo remouiſſes, & quod idem in poſterū, &c.

uisses, & quòd idem in posterum de extraordinarijs potestatibus libertatem ademisses. Quas aut nunquam tibi ille literas misit: aut, si misit, in concione recitari noluit: aut, siue ille misit, siue tu finxisti: certè consilium tuum de Catonis honore, illarum literarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cuius eximia virtus, dignitas & in eo negotio, quod gessit, fides, & cõtinentia, tegere videntur improbitatem & legis, & actionis tuæ. Quis prouinciam homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo: quis illam opimam, fertilémque Syriam, [a] quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, [b] ereptam vi ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem cùm Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, & Ciciliam ad prætorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? Homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum, libidinúmque maculis notatissimo, L. Pisoni, nónne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis, etiam recenti lege [c] soceri ipsius liberatos, vinctos, & constrictos tradidisti? Nónne, cùm ab eo merces tui beneficij, pretiúmque prouinciæ, meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es? Itáne verò? Tu prouincias consulareis, quas C. Gracchus, qui vnus maximè popularis fuit, non modò non abstulit [d] ab senatu, sed etiam, vt necesse esset quotannis constitui, [e] per 1 2 senatum decreta lege sanxit: eas lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? Extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reip. pestibus? Nos, quòd nominatim rei maximæ penè iam desperatæ, summum virum sæpe ad extrema reip. discrimina [f] delectum, præfecimus, à te reprehendemur? Quid tandem? Si [g] quæ tum illis reip. tenebris, cæcísque nubibus, & procellis, cùm senatum à gubernaculis deiecisses, populum è naui exturbasses, ipse archipirata cùm grege prædonum impurissimo plenissimis velis nauigares: si, quæ tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, 1 3 [h] perficere potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinarijs fascibus, atq; imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquando Cn. Pompeij (dicam ipso audiente, quod sensi, & sentio [i] quoquo animo me auditurus est) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeij nimium diu reconditus, & penitus abstrusus animi dolor, subuénit subitò reip. ciuitatémque fractam malis, mutam, debilitatam, abiectam metu, ad aliquã spem libertatis, & pristinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? Scilicet tu 1 4 heluoni spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum,

[a] L. quis bellum pacatissimis gentibus inferendum, quis pec.
[b] L. vi ereptam.
[c] L. generi ipsius lib.
[d] V. c. à senatu.
[e] L. per senatum decretas lege sanxit.
[f] L. dilectum, & ita v. c.
[g] L. quæ tum in illis.
[h] L. perferre potuisses, & ita v. c.
[i] L. quoquo me animo auditurus est)

homini egentissimo, & facinorosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis, [1] [5] *qui sua lingua etiam sororem tuam à te abalienauit, omne frumentum priuatum, & publicum, omneis prouincias frumentarias, omneis mancipes,* [a] *omneis horreorum claueis lege tua tradidisti; qua ex re primùm caritas nata est: deinde inopia: impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis, & bonis. Queritur etiam importuna pestis, ex ore impurissimo Sex. Clodij rem frumentariam esse ereptam, summísque in periculis, eius viri auxilium implorasse remp. à quo sæpe se & seruatam, & amplificatam esse meminisset.* Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. *Quid? de me quod tulisse te dicis patricida, fratricida, sororicida, nõne extra ordinem tulisti? An de peste ciuis, quemadmodũ omnes iam dij, atq; homines iudicarunt, conseruatoris reipublicæ, quẽadmodum autem tute ipse confiteris, non modò indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium priuilegium, lugente senatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressa, captáque republica, mihi, populo Romano implorante, senatu poscente, temporibus reip. flagitantibus, non licuit de salute populi R. sententiam dicere? Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeij dignitas aucta est,* [b] *coniuncta cum vtilitate communi, certè laudandus essem, si eius dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem, & auxilium tulisset.* Desinant, desinant homines ijsdem *machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus anteà stantem perculerunt.* Quod enim par amicitiæ consularis fuit vnquam *in hac ciuitate coniũctius, quàm fuimus inter nos, ego, &* Cn. Pompeius? *quis apud populum R.* [c] *de illius dignitate industriùs, quis senatui sæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ renumeratio beniuolentiæ prætermissa est?* Hanc nostram coniunctionem, hanc conspirationem in republica benè gerenda, hanc iucundissimam vitæ, atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus, & falsis criminibus diremerunt: cùm ijdem illum, vt me metueret,* [d] *me caueret, monerent: ijdem apud me, mihi illum* [e] *esse vni inimicissimum, dicerent: neque ego, ab illo quæ mihi petenda essent,* [1] [6] *satis* [f] *audacter petere possem: neque ille, tot suspicionibus certorum hominum, & scelere exulceratus, quæ meum tempus postularet, satis prolixè mihi polliceretur. Data merces est erroris mei magna, pontifices, vt me non solum pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat: qui, cùm me non repentinum aliquod*

[a] V.c. omnis horreorum clauis.

[b] L. coniuncta vtilitate communi: certè l.

[c] L. de illius dignitate illustrius, quis sen. V.c. de ill. dign. inlustrius, q.

[d] L. sibi à me caueret.

[e] V.c. vni esse in.

[f] L. audaciter pet. & ita v.c.

meum

[a] meum tempus, sed veteres multo antè suscepi, & prouisi labores, cum viro fortissimo, & clarissimo coniunxissent, [b] sim passus à tali amicitia distrahi: neque intellexerim, quibus aut vt [c] apertis inimicis obsisterem, aut vt insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando 7 me iisdem [d] inflammare verbis: Quid sibi iste vult? Nescit, quantùm auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus; cur ornat eum, à quo desertus est? Ego verò neque me tum desertum puto, [e] sed pæne deditum: nec, quæ sint in illa reip. flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, [f] patefaciundum mihi esse arbitror. Si vtile reip. fuit, haurire me vnum pro omnibus illam indignissimam calamitatem: etiam hoc vtile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare, & tacere. Illud verò est hominis ingrati, tacere. Itaq; libentissimè prædicabo, Cn. Pompeium studio, & auctoritate, æquè, vt vnumquemque vestrûm, opibus, contentione, precibus, [g] periculis denique, præcipuè pro salute mea laborasse. His tuis, P. Lentule, cùm tu nihil aliud dies, & nocteis, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi grauissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adiutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia, coloniásque adiit; hic Italiæ totius auxilium cupientis implorauit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: 8 idémque cùm dixisset, tum etiam pro salute mea populum R. obsecrauit. Quare istam orationem, qua es vsus, omittas licet: post illam sententiam, quam [h] dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: [i] perinde, quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter, atque ego existimo, sentiant: aut, quid mihi pro expectatione populi R. pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, si cuius fortè pontificis animum, quod certò scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constituturus aut de religione pontificum, aut de rep. quàm eum aut cæremoniarum ius, aut ciuitatis salus coëgerit. Intelligo, pontifices, me plura extra causam dixisse, quàm aut opinio tulerit, aut voluntas mea: sed cùm me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attentè audiendo benignitas prouexit orationem meam. Sed hoc compensabo breuitate eius orationis, quæ pertinet [k] ad ipsam cognitionem vestram: quæ cùm sit in ius religionis, & in ius reip. distributa, religionis partem, quæ multo est verbosior, [l] prætermittens, de iure reip. dicam. Quid est enim aut tam arrogans quàm de religione, de rebus diuinis, cæremoniis, sacris, pontificum collegium, docere conari, aut tam stultũ, [m] quàm, si quis quid in vestris libris inuenerit, id narrare vobis:

[a] V.c. tempus meum.
[b] Al. passus sim.
[c] Q. lib. v. apertissimis.
[d] L. inflare verbis.
[e] Al. pœnæ.
[f] L. patefaciendũ mihi. &c. & ita v.c.
[g] V.c. pericli sden.
[h] L. dixerim.
[i] L. proinde quasi.
[k] V.c. ad causam, cognitionémque vestrá: & ita L.
[l] L. prætermittam, de iure &c. & ita v.c.
[m] Al. quàm, quod quis in vestr.

vobis: aut tam curiosum, quàm ea scire velle, de quibus maiores nostri vos solos & consuli, & scire voluerunt? Nego potuisse iure publico, legibus ijs, quibus hæc ciuitas vtitur, quenquam ciuẽ vlla eiusmodi calamitate affici, sine iudicio: hoc iuris in hac ciuitate, [a] etiam tum, cùm reges essent, dico fuisse: hoc nobis esse à maioribus traditum: hoc esse denique proprium liberæ ciuitatis, vt nihil capite ciuis, aut de bonis, sine iudicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti iudices sint, detrahi possit. [b] Vidésne me non radicitus euellere omneis actiones tuas? [c] Neq; illud agere, quod apertũ est, te omnino nihil gessisse, iure non fuisse tribunũ plebis? [1] [9] Hoc dico [d] esse patricidium: dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio iure publico. Quod est, pontifices, ius adoptionis? Nempe vt is adoptat, qui neque procreare iam liberos possit, &, cùm potuerit, sit expertus. Quæ deinde causa cuiq; sit adoptionis, quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ sacrorum, quæri à Pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quæsitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. Liberorúmne causa? At procreare potest; habet vxorem: suscepit etiam liberos. Exheredabit igitur pater filium. Quid? Sacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te est? Quæ omnis notio, pontificum, cùm [e] adoptarere, esse debuit. Nisi fortè ex te ita quæsitum est, num perturbare remp. seditionibus velles: & ob eam causam adoptari, non vt filius esses, sed vt tribunus pleb. fieres, [f] & funditùs euerteres ciuitatem. Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: [g] approbauerunt; non ætas eius, qui adoptabat, quæsita est, vt in Cn. Aufidio, M. Puppio: quorum vterque, nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptauit; quas adoptationes, sicut alias innumerabileis, hereditates nominis, pecuniæ, sacrorum secutæ sunt. Tu neque Fonteius es, qui esse debebas: neq; patris heres: ne q; amissis sacris paternis, in hæc adoptiua venisti. Ita perturbatis sacris, cõtaminatis gentibus, & quàm deseruisti, & quam polluisti, iure [h] Quiritium legitimo tutelarum, & hereditatum [i] relicto, factus es eius filius contra fas, cuius per ætatem pater esse potuisti. Dico apud pontifices; nego, istam adoptationem pontificio iure esse factam: primùm, quòd [k] hæ vestræ sint ætates, vt is, qui te adoptauit, [a] [l] vel tibi loco filij per ætatem esse potuerit: deinde quòd causa quæri [m] soleat adoptandi, vt & is adoptet, qui, quod natura iam assequi non potest, & legitimo, & pontificio iure quærat: & ita adoptet, vt ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur; illud in primis, nequa [n] calumnia, nequa fraus, ne quis dolus adhibeatur: vt hæc simulata

adoptio

[a] V.c. etiam cùm reges essent.
[b] L. Vidésne me radicitus.
[c] L. me illud.
[d] L. te esse patricium: & ita v.c.
[e] L. adoptarere.
[f] L. & funditus ciuitatẽ euerteres.
[g] Verbum approbauerunt, non habent tres libri veteres.
[h] V. c. Quiritium.
[i] L. derelicto. & ita v.c.
[k] L. ex.
[l] L. vel filij tibi loco per ætatem, &c.
[m] Al. solet.
[n] V. c. kalumpnia.

adoptio filij, quàm maximè veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. Quæ maior calumnia est, 22 quàm venire [a] imberbem adolescentulum, bene valentem, ac maritum: dicere, filium senatorem populi R. sibi velle adoptare: id autem scire, & videre omneis, non vt ille filius instituatur, sed vt è patricijs exeat, & tribunus pleb. fieri possit, idcirco adoptari? Neque id obscurè; nam adoptatum emancipari statim, ne sit eius filius, qui optarit. 23 Cur ergo adoptatur? Probate genus adoptationis; iam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis patricius nemo relinquetur; 24 cur enim quisquam vellet tribunum pleb. se fieri non licere? Angustiorem sibi esse petitionem consulatus? In sacerdotium cùm possit venire, quia patricio non sit locus; non venire? Vt cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili ratione adoptabitur. Itaque populus R. breui tempore, neq; regem sacrorum neq; flamines, [b] nec salios habebit, nec parte dimidia reliquos sacerdotes: neq; auctores centuriatorum, & curiatorum comitiorum: auspiciáque populi R. si magistratus patricij creati non sint, intereant necesse est, cùm interea nullus sit, quòd & ipsum patricium esse, & à patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptationem nullo decreto huius collegij probatam, contra omne pontificium ius factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata intelligis, totum tribunatum tuum concidisse. Venio ad augures; quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo iure augurum curiosus; hæc, quæ vnà cum populo didici, quæ sæpe in concionibus responsa sunt, noui. Negant fas esse agi cum populo, cùm de cælo seruatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de cælo esse seruatum? Adest præsens vir singulari virtute, constantia, grauitate præditus, M. Bibulus; hunc consulem illo ipso die contendo seruasse de cælo. [c] Infirma sunt igitur acta, tua sententia, C. Cæsaris, viri fortissimi? Minimè; neq; enim mea iam quidquam interest, exceptis his telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immissa sunt; sed hæc de auspicijs, quæ ego nunc perbreuiter attingo, acta sunt à te; tu, tuo præcipitante iam, & debilitato tribunatu, auspiciorum patronus subitò extitisti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxisti; te interrogante augures responderunt, cùm de cælo seruatum sit, cum populo agi non posse; tibi M. Bibulus quærenti, se de cælo seruasse respondit: idémq; in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quòd contra auspicia adoptatus esses, tribunum pleb. non fuisse. Tua deniq; omnis actio posterioribus mensibus fuit: omnia, quæ C. Cæsar egisset, 25 quę cōtra auspicia essent

[a] Al. inberbum.

[b] L. neque salios hab.

[c] L. infirma sunt igitur, tua sententia acta C. Cæs. viri fortiss.

a L. amentiam, qui perire suum tribunatũ tum demum voluerit, vbi per C. trib.
b L. illigatus.
c L. Hora circiter sexta diei.

essent acta, per senatum rescindi oportere; quod si fieret, dicebat, te tuis humeris me custodem vrbis in vrbem relaturum. Videte hominis [a] *amentiam, vbi per suum tribunatum Cæsaris actis* [b] *alligatus teneretur, Si & sacrorum iure pontifices, & auspiciorum religione augures totum euertunt tribunatum tuum, quid quæris amplius? An etiam apertiùs aliquod ius populi, atque legum?* [c] *Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cùm C. Antonium, collegam meum, defenderem, quædam de rep. quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. Hæc homines improbi ad quosdam viros forteis, longè aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. Hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Si, quod in ceteris legib. trinûm nundinûm esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum: nihil reprehendo; sin eadem obseruanda sunt:* 26 *decreuit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam, & Didiam latæ essent, populum non teneri. Iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspicijs, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse?* [d] *Atque ego hoc totum non sine causa relinquo; video enim, quosdam clarissimos viros, principes ciuitatis, aliquot locis iudicasse, te cum plebe iure agere potuisse: qui etiam de me ipso, cùm tua rogatione funere elatam remp. esse diceret, tamen id funus, etsi miserum, atque acerbum fuisset, iure indictum esse dicebant;* [e] *quod de me ciue, ac de rep. bene merito tulisses, functum funus te indixisse reip. quod saluis auspicijs tulisses, iure egisse dicebant. Quare licebit, vt opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobauerunt. Fueris sanè tribunus pleb.* 27 *tam iure,* [f] *quàm lege, quàm fuit, hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus, atque amplissimus: quo iure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite ciuis indemnati tulisti? Vetant leges sacratæ, vetant XII. tabulæ,* [g] *leges priuatis hominibus irrogari: id est enim priuilegium; nemo vnquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod minùs hæc ciuitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, & omnis acerbitas Syllani temporis, quid habet, quod maximè sit insigne ad memoriam crudelitatis? Opinor, pœnam in civeis Romanos nominatim sine iudicio constitutam. Hanc vos igitur, pontifices, iudicio, atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabitis, vt proscribere possit, quos velit? Quæro enim, quid sit aliud proscribere. VELITIS IVBEATIS, VT M. TVLLIVS IN CIVITATE NE SIT, BONAQVE EIVS VT MEA SINT. Ita*

d Q. v. c. Atque ego hoc totum, &c.

e L. quod de me ciui, ac de rep. bene merito ciui, tulisses: funus te indix.
f L. tam lege.

g L. leges priuatas hominib.

enim

enim fecit, etsi alijs verbis tulit. Hoc [a] plebiscitum est? Hæc lex? Hæc rogatio est? Hoc vos pati potestis? Hoc ferre ciuitas, vt singuli ciues singulis versiculis è ciuitate tollantur? Equidem iam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: expleui animos inuidorum: [b] placui odia improborum: saturaui etiam perfidiam, & scelus proditorum: denique de mea causa, quæ videbatur perditis ciuibus ad inuidiam esse proposita, iam omnes vrbes, omnes ordines, omnes dij, atque homines [c] iudicauerunt. Vobismetipsis, pontifices, & vestris liberis, ceterísque ciuibus, pro vestra auctoritate, & sapientia consulere debetis; nam, cùm tam moderata iudicia populi sint à maioribus constituta: primùm, vt ne pœna capitis cum pecunia coniungatur: deinde, [28] ne, nisi [d] prodicta die, quis accusetur: [29] vt ter antè [e] magistratus accuset, intermissa die, quàm multam irroget, aut iudicet: quarta sit accusatio trinûm nundinûm, [f] prodicta die, qua die iudicium sit futurum: tùm multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sunt: deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute: denique etiam, [30] siqua res illum diem aut auspicijs, [g] aut excusatione sustulit: tota causa, iudiciúmque sublatum est. [h] Hæc cùm ita sint in re, vbi crimen est? Vbi accusator? Vbi testes? Quid indignius, quàm, qui neque adesse sit iussus, neque citatus, neque accusatus, de eius capite, liberis, fortunis omnibus, conductos, & sicarios, egenteis, & perditos suffragium ferre: & eam legem putare? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem resp. tuebatur, cuius denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter conuersionem status, & inclinationem communium temporum: quid tandem futurum est ijs, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illustri gratia est: pecuniæ autem tantæ sunt, vt eas nimiùm multi, egentes, sumtuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paulisper animis iuuentutem, & eos maximè, qui imminere iam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc iure firmato, quæ coëant de hominum locupletissimorum bonis, præda præsertim populari, & spe largitionis oblata. At quid tulit legum scriptor peritus, & callidus? VELITIS, IVBEATIS, VT M. TVLLIO [i] AQVA, ET IGNI INTERDICATVR? Crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem [k] ciue ferendum sine iudicio. Non tulit, vt interdicatur; quid ergo? Vt interdictum sit. O cœnum, ô portentum, ô scelus! hanc tibi legem [l] Clodius scripsit, spurciorem lingua sua, vt interdictum sit, cui non

sit

[a] V.c. plebei scitum est?

[b] Hoc totū, plac. od. impr. non est in 3. libr. vet.

[c] L. iudicarunt.

[d] Al. prædicta die, Al. prodita d.

[e] L. magistratus citet, interm.

[f] Al. prodita; Al. prædicta.

[g] L. aut recusatione sust.

[h] L. Hæc cū ita sint constituta iure, vbi cr.

[i] V. c. aqua & ignis.

[k] L. ciui sine iudicio ferendum; & ita v. c.

[l] L. Sex. Clodius.

a L. Sexte noster, bona venia: dic, quon.
b Al. & hoc quoque Liguris: & ita v.c.
c L. qui contra leges faceret: alios, qui leg.
d L. scriptoribus iisdem pot.
e L. ac sicarium, & ita v.c.
f L. scortum populare volitares.

g Copula, &, abest à v.c.

h V.c. scelerisque socios, propt.

i Al. abest hinc vox, omnium.
k Al. Clœlijs.

sit interdictum? [a] *Sexte noster,* [3] [1] *bona venia dic, quoniam iam dialecticus es,* [b] *& hoc quoque Liguris: quod factum non est, vt sit factum, ferri ad populum, aut verbis vllis sanciri, aut suffragijs confirmari potest? Hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solùm, sed etiam quadrupedum impurissimo, remp. perdidisti; neque tu eras tam excors, támque demens, vt nescires, hunc Clodium esse,* [c] *qui contra leges faceret:* [3] [2] *& alios esse, qui leges scribere solerent; sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset aliquid modestiæ, cuiusquam tibi potestas fuit: neque tu legum* [d] *scriptoribus ijsdem potuisti vti, quibus ceteri, neque operum architectis: neque pontificem adhibere, quem velles: postremò ne in prædæ quidem societate mancipem, aut prædæ socium, extra tuorum gladiatorum numerum: aut denique suffragij latorem in ista tua proscriptione quenquam, nisi furem,* [e] *aut sicarium, reperire potuisti. Itaque cùm tu florens, ac potens* [3] [3] *per medium forum* [f] *popularis volitares: amici illi tui, te vno amico tecti, & beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, vt etiam Palatinam tuam perderent; qui in iudicium venerant: siue accusatores erant, siue rei: te deprecante damnabantur; denique etiam ille nouitius Ligur, venalis adscriptor,* [g] *& subscriptor tuus, cum M. Papirij, sui fratris, esset testamento, & iudicio improbatus, mortem eius se velle persequi dixit: nomen Sexti Propertij detulit; accusare alienæ damnationis,* [h] *scelerisque socius, propter calumniæ metum, non est ausus. De hac igitur lege dicimus, quæ iure rogata videatur: cuius quam quisque partem tetigit, digito, voce, præda, suffragio: quòcunque venit, repudiatus, conuictúsque discessit. Quid, si ijs verbis scripta est ista proscriptio, vt se ipsa dissoluat? Est enim, QVOD M. TVLLIVS FALSVM SENATVS CONSVLTVM RETVLERIT. Si igitur retulit falsum senatusconsultum: tum est rogatio; si non retulit: nulla est. Satísne tibi videtur à se natu iudicatum, me non modò non ementitum esse auctoritatem eius ordinis, sed etiam vnum post vrbem conditam diligentissimè senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocat, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus vno sortitu retulisti? Taménne arbitraris, id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque,* [3] [4] *bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum, & stuprorum* [i] *omnium Decumis, &* [k] *Clodijs auctoribus, obtinere? Tulisti de me, ne reciperer, non vt exirem: quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romæ. Quid enim diceres? Damnatum? Certè non. Expulsum?*

Qui

Quî licuit? Sed tamē ne id quidē est scriptum, vt exirem; pœna est, qui receperit: quam omnes neglexerunt; eiectio nusquam est. Verùm sit; quid? Operum publicorum exactio: quid? Nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorū direptio: præterquàm quòd ne id quidē per legem Liciniam, vt ipse tibi curationem ferres, facere potuisti? Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meā domū consecrasse, te monumentū fecisse, [a] in meis ædibus te signū dedicasse, eáq; te ex vna rogatiuncula fecisse: vnum, & idem videtur esse, atq; id, quod de me ipso nominatim tulisti? Tam hercule est vnū, quàm quod idem tu lege vna tulisti: vt Cyprius rex, cuius maiores huic populo socij, atq; amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subijceretur, [b] & exules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, vtraq; de re negotium [c] dedi, sed quid, si eidē negotium dedisses, vt in Asia Cistophorum flagitares, inde ires in Hispaniam: [d] cùm Roma decessisses, consulatum ei petere liceret: cùm factus esset, prouinciam Syriam obtineret? Quoniam de vno homine scriberet, vna res esset? [e] Quòd si iam populus R. 35 de ista re consultus esses, & non omnia per seruos, latronésq; gessisses, nónne fieri poterat, vt populo de Cyprio rege placeres, [f] de exulibus Byzātinis displiceret? [g] Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis, & Didiæ, nisi hæc, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare? Quid, si per vim tulisti? Taménne lex est? [h] Aut quidquam iure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? An, si in ipsa latione tua, capta iam vrbe, lapides iacti, si manus collata nō est, idcirco tu ad illā labem, atq; eluuiem ciuitatis, sine summa vi peruenire potuisti? Cùm in tribunali Aurelio conscribebas palàm non modò liberos, sed etiam seruos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet nō parabas; cùm edictis tuis tabernas claudi iubebas, non vim imperitæ multitudinis: sed hominū honestorum modestiam, prudentiámq; quærebas; cùm arma in ædem Castoris comportabas: nihil aliud, nisi vti ne quid per vim agi posset, machinabare; cùm verò gradus Castoris conuellisti, ac remouisti: tum, vt modestè tibi agere liceret, [i] homines audaceis ab eius templi aditu, atq; adscensu repulisti; cùm eos, qui in conuentu virorum bonorū verba de salute mea [k] fecerant, adesse iussisti, eorúmq; aduocationē, manibus, ferro, lapidibus discussisti; tū profectò ostendisti, vim tibi maximè displicere. Verùm hæc furiosa vis vesani tribuni plebis facilè superari, frangíq; potuit virorū bonorū vel virtute, vel multitudine. Quid? Cū Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, vtriq; infinitū imperiū, ingēs pecunia, vt tibi omnia permitterēt, te adiuua-

rent,

[a] L. te in meis ædib. signum dedicasse.

[b] L. & exules Byzantij red.

[c] L. dedi. Scilicet. Quid, si eid.

[d] L. cùm inde decessisses, cons.

[e] L. Quòd si iam populus R. de ista lege cons.

[f] L. de exulibus Byzantijs displ.

[g] L. Quæ est enim alia v. Al. Quæ est, quæso, alia v.

[h] Al. an.

[i] L. homines ab eius templi.

[k] V. c. facerent.

rent, tibi manum, copias, 36 [a] *tibi suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent: te suis sceleratis contionibus subleuarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem, proscriptionémque minitarentur: me terrerent minis: mihi cædem, & dimicationem denuntiarent:* 37 *meam domum, refertam viris bonis, per amicos suos complerent: proscriptionis metu* [b] *me frequentia nudarent, virorum bonorum me præsidio spoliarent: senatum pro me* [c] *non modò propugnare, amplissimum ordinem, sed etiam plorare, & supplicare, mutata veste, prohiberent: ne tum quidem vis erat? Quid igitur ego gessi? Aut qui timor fuit?* [d] *Non dicam in me quidem: fac me timidum esse natura: quid? Illa tot virorum fortissimorum millia:* [e] *quid? Illi equi, illi equites Romani: quid? Senatus: quid? Denique omnes boni, si nulla* [f] *vis erat, cur me flentes potiùs prosecuti sunt, quàm aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more, institutóque maiorum, vt possem præsens sustinere? Vtrùm, si dies dicta esset, iudicium mihi fuit pertimescendum: an sine iudicio priuilegium? Iudicium in causa tam turpi? Scilicet is homo sum, qui,* [g] *etiam si causa esset ignota, dicendo non possem explicare; an eam causam probare non poteram, cuius tanta bonitas est,* [h] *vt ea ipsa non modò se, sed etiam me absentem per se probarit? An senatus, an ordines, an ij, qui cuncta ex Italia ad me reuocandum conuolauerunt, segniores me præsente ad me retinendum, & conseruandum fuissent in ea causa,* [i] *quam ipse iam parricida talem dicat fuisse, vt me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expectatum, atque reuocatum queratur?* [k] *An verò in iudicio periculi nihil fuit: priuilegium pertimui, ne, mihi præsenti si mulcta irrogaretur, nemo intercederet? Tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda resp. à magistratibus?* [l] *Quid? Si vocatæ tribus essent, proscriptionem non dicam in me, ita de sua salute meritò, sed omnino in vllo* [m] *ciue comprobauissent? An, si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ coniuratorum, tuique perditi milites, atque egentes, & noua vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? Qui cùm eorum omnium crudelitati, scelerique cessissem, ne absens quidem luctu meo* [n] *menteis illorum satiare potui. Quid enim vos vxor mea misera violarat? Quam vexauistis, raptauistis, omni crudelitate* [o] *lacerauistis. Quid? Mea filia: cuius fletus assiduus, sordésque lugubres, vobis erant iucundæ, ceterorum omnium menteis, oculósque flectebant: Quid? Paruus filius: quem,* [p] *quamdiu abfui, nemo nisi lacrymantem, confectúmque vidit: quid fecerat, quòd eum*

[a] totics

[a] L. tibi separatos centur.
[b] L. me frequentia nudarent virorum bonorũ, me præs.
[c] V. c. nó modò pugnare.
[d] L. non dicam in me: fac me.
[e] V. c. Quid nostri equites R.
[f] v. c. erat vis.
[g] L. si iam causa &c. & ita v. c.
[h] Fort. vt ea ipsa se non modò præsente me, sed etiam absente, per se probarit?
[i] L. quam ipse etiam patricida.
[k] Al. at verò in iud. peric. n. f. priu. pert. ne, mihi præs. si multa irr. nemo intercederet.
[l] Al. Quid, si vocatæ tribus essent? Proscr. & cet.
[m] V. c. ciui & ita L.
[n] V. c. menteis eorum f. & ita L.
[o] L. lacerastis.
[p] L. quamdiu afui.

[a] *toties per insidias interficere voluistis? Quid? frater meus: qui cùm aliquanto post meum discessum ex prouincia venisset, neque sibi viuendum, nisi me restituto, putaret, cùm eius mæror,* [b] *squalor incredibilis, & inauditus, omnibus mortalibus miserabilis viderentur:* [c] *quoties ex vestro ferro, ac manibus est elapsus? Sed quid ego vestrã crudelitatem expromo, quã in ipsum me, ac meos adhibuistis: qui parietibus, qui tectis, qui columnis, ac postibus meis* 38 [g] *horrificũ quoddam,* [d] *& nefarium, omni imbutum odio bellum intulistis? Non enim te arbitror, cùm, post meum discessum, omnium* [e] *locupletum fortunas, omnium prouinciarum fructus, & tetrarcharum, ac regum bona,* [f] *spe & auaritia deuorasses, argenti, & supellectilis meæ cupiditate esse cæcatum: non existimo, Campanum illum consulem cum saltatore collega, cùm alteri totam Achaiam, Thessaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnémque Barbariam, bona ciuium Romanorum condonasses: alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas, pacatissimásque genteis ad diripiendum tradidisses: illos tam cupidos liminum meorum, & columnarum, & valuarum fuisse. Neque porrò illæ manus, copiæque Catilinæ, cæmentis,* [g] *ac tegulis meorum tectorum se famem suam expleturas putauerunt. Sed, vt hostium vrbes, nec omnium hostium, verùm eorum, quibuscum acerbum bellum,* 39 *intestinúmque suscepimus, non præda adducti, sed odio solemus* [h] *excidere, quòd, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis,* [i] *ac sedibus residêre* 40 *aliquod bellum semper videtur: * * * Nihil erat latum de me: non adesse* [k] *eram iussus: non citatus fueram: eram etiam tuo iudicio ciuis incolumis, cùm domus in Palatio, villa in Tusculano,* 41 [l] *altera ad alterum consulem, transferebatur* 42 *senatum consules vetabant:* [m] *columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inspectante populo R.* [n] *ad socerum consules portabantur: in fundum autem vicini consulis non modò instrumentum, aut ornamenta villæ, sed etiam arbores transferebantur: cùm ipsa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ?) Sed odio, & crudelitate funditùs euerteretur; domus ardebat in palatio non fortuito, sed oblato incendio:* [o] *consules epulabantur, & in coniuratorum gratulatione versabantur, cùm alter se Catilinæ delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem, meo corpore opposito,* [p] *à bonorum omnium ceruicibus depuli, omnémque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quæ inueterata, compresso odio, atque tacito,* 43 [q] *iam erumpebat in*

[a] V.c. totiens, mendose.
[b] L. squalórque incr.
[c] V.c. quotiens, mendosè.
[d] L. & nefarium omníque.
[e] V.c. locupletium fort. & ita L.
[f] V.c. spe, atque auaritia & ita L.
[g] L. ac tignis v. c. ac tectis.
[h] L. excindere.
[i] V.c. & sedibus.
[k] Fort. iussus eram.
[l] L. altera ad alterum, altera ad alterum consulem transferebatur: senatum consules pro me deprecari, & populo supplicare, edictis, atque imperio vetabant: col.
[m] V. c. columpnæ, mendosè.
[n] L. ad socerũ consulis port.
[o] V.c. consul epulabatur, & in coniurat; grat. versabatur.
[p] V.c. ab omniũ bonorũ.
[q] L. iam erumpebat, nacta tam audacis duces exc.

actum, tam audaceis duces excepi meo corpore: in me vno consulares faces iactæ manib. tribunitijs: in me omnia, quæ ego quondam retuderam, coniurationis nefaria tela, adhæserunt. Quòd si, vt multis fortissimis viris placuit, vi & armis contra vim decertare voluissem: aut vicissem cum magna internecione improborum, sed tamen ciuiũ: aut, interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, vnà cum rep. concidissem. Videbam, viuo senatu, populóque R. [a] celerem mihi summa cum dignitate reditum: nec intelligebam fieri diutiùs posse, vt mihi non liceret esse in ea rep. quam ipse seruassem; quòd si non liceret: audieram, & legeram, clarissimos nostræ ciuitatis viros, se in medios hosteis ad perspicuam mortem pro salute exercitus [b] iniecisse: ego pro salute reip. vniuersæ dubitarem? [c] Hoc meliore condicione esse, quàm Decij, quòd illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem. Itaq; infractus furor tuus, [d] inaneis faciebat impetus; omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat; non erat in tam [e] immani iniuria, tantísque ruinis nouæ crudelitati locus; [f] Cato fuerat proximus; 4 4 (quid ageres, non erat,) vt qui modus omnibus moribus fuerat, idem esset iniuriæ. Quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam. Præda perierit. Alia non deerit; hunc modò amandandum esse. 4 5 Sic M. Cato, [g] inuisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur; eijciuntur duo, [h] quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum: alter per honestissimam calamitatem. Atq;, vt sciatis, non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse: me expulso, Catone amãdato, in eum ipsum se conuertit, quo auctore, quo adiutore, in concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæque gesserat, se fecisse, & facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium iudicio longè principem esse ciuitatis videbat, diutiùs furori suo veniam daturum non arbitrabatur; qui ex eius custodia, per insidias regis amici filium, hostem captiuum, surripuisset, & ea iniuria virum fortissimum lacessisset: sperauit, iisdem se copijs cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimicare: & primò quidem, adiutoribus consulibus: postea fregit fœdus Gabinius: [i] Piso tamen in fide mansit. Quas iste tum cædeis, quas lapidationes, quas fugas fecerit: quàm facilè ferro, quotidianísque insidijs, cùm iam à firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro, curiáque priuarit, domóque coniecerit, vidistis; ex quo iudicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens, & congregata, cùm hæc Cn. Pompeium terruerit iam distracta, & extincta. Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis Ian. vir prudentissimus, & cùm reip. tum mihi, [k] tum etiam veritati

[a] L. celerem mihi fore summa cum dign.
[b] L. obiecisse:
[c] L. Hoc meliore condicione essem, quàm D. & ita v.c.
[d] V.c. inanis.
[e] V.c. inmani.
[f] L. Cato mihi fuerat proximus; quod ageres, non erat, nisi, vt, qui mihi dux omnib. in rebus fuerat, idem esset iniuriæ socius. Quid.
[g] Fort. inuitus.
[h] V.c. quos videre improbi non p. & ita v.c.
[i] L. Piso autem in f.
[k] Fort. tum etiam libertati amiciss.

veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui me consuluisse reip. cessisse tempestati: amiciorem vobis, ceterisque ciuibus, quàm mihi, ac meis extitisse: vi, armis, dissensione hominum ad cædem instituta, nouóque dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri: [a] nihil esse inscriptum, aut posse valere: omnia contra leges, [b] morésque maiorum, temerè, turbulentè, per vim, per furorem esse gesta; quòd si illa lex esset: nec referre ad senatum [c] consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum vtrumque cùm fieret, non oportere, vt de me lex ferretur, decerni; ne illa, quæ nulla esset, esse lex iudicaretur. [d] Sententia verior, grauior, vtilior, melior reip. nulla esse potuit; hominis enim scelere, & furore notato, similis à rep. labes in posterum [e] dimouebatur. Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vósq; pontifices, qui me vestris sententiis, auctoritatibúsq; defendistis, non vidistis, [f] illam esse nullam, atq; esse potiùs flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, nequa popularis in vos aliquando inuidia redundaret, si sine populi iudicio restituti videremur: eodémque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, vt vos de mea domo statueretis: non quòd dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil iure esset actum: sed nequis orirerur aliquando in tanta vbertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residêre diceret; nam legem quidem istam, nullam esse, quotiescúmque de me senatus sententiam dixit, toties iudicauit: [g] quoniam quidem scripto illo istius, sententiam dicere [h] vetabatur. Atque hanc rem par illud simile, Piso, & Gabinius, vidit. Homines legum, iudiciorúmque [i] metuentes, cùm frequentissimus senatus eos, vt de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc verum; nam impediebantur, verùm ea lege, quam idem iste de Macedonia, Syriáque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, neque priuatus, neq; consul, legem esse vnquam putasti; nam tribunis pleb. referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex Kalendis Ian. quoad perfecta res est, de me retulisti: legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, [k] vir clarissimus, quã legem esse homines alienissimi à P. Clodio, iudicarant, Piso & Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodij, cùm de me ad senatum tecum vnà retulit, iudicauit. Sed isti, qui Clodij leges timuerunt, quemadmodum ceteras obseruarunt? Senatus quidem, cuius est grauissimum iudicium de iure legũ, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse iudicauit;

[a] L. nihil esse iure scriptum, aut.
[b] L. morémque maiorũ, & ita v.c.
[c] L. consulibus, nec s.
[d] V.c. Sententia grauior, verior, melior, vtilior.
[e] L. demouebatur.
[f] L. illam legem esse nullam.
[g] Al. quando quidem.
[h] V.c. videbatur; fort. quoniã quidem ex præscripto istius sententiam dicere iubebatur.
[i] V.c. timentes.
[k] V.c clarissimus vir.

quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti; nam non est ita latum, vt mihi Romam venire liceret, sed vt venirem; non enim voluisti, id, quod licebat, ferre, vt liceret: sed me ita esse in rep. magis vt arcessitus imperio populi R. viderer, quàm ad administrandam ciuitatem restitutus. + 6 Hunc tu etiam, perniciosa pestis, exulem appellare ausus es, cùm tantis sceleribus esses, & factis notatus, vt omnem locum, quò adisses, exulij simillimum redderes? Quid est enim exul? Ipsum per se nomen, [a] calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? Re vera, [b] quando est pœna peccati: opinione autem hominum, etiam si est pœna damnati. Vtrùm igitur peccato meo exulis nomen subeo, an re iudicata? [c] Peccato? Iam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui fœlicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant; non modò iam nemo est tam imperitus, qui ea, quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consilijs patriam conseruatam esse fateatur. Quod enim est in terris commune tantum, tantulúmue consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima, & pulcherrima, iudicarit? + 7 [d] Summum populi R. populorúmque, & gentium omnium, ac regum consilium, senatus decreuit, vt omnes, qui remp. saluam esse vellent, ad me vnum defendendum venirent: ostendítque, nec stare potuisse remp. 4 8 si ego non fuissem restitutus, nec futurã esse vllam, si non redijssem. Proximus est huic dignitati ordo equester; omnes omnium [e] publicanorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima, atque ornatissima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiscum in rationibus, monumentísque publicis versantur, non obscurum de meis in rēp. beneficijs suum iudicium, decretúmque esse voluerunt. Nullum est in hac vrbe collegium, nulli pagani, aut montani (quoniam [f] plebi quoque vrbanæ maiores nostri conuenticula, & quasi [g] consilia quædam esse voluerunt) qui non amplissimè non modò de salute mea, sed etiam de dignitate decreuerint. Nam quid ego illa diuina, atque immortalia municipiorũ, & coloniarum, & totius Italiæ decreta commemorem, quibus, tanquam gradibus, mihi videor in cælum adscendisse, non solùm in patriam reuertisse? Ille verò dies [h] quis fuit, cùm te, P. Lentule, legem de me ferentem populus R. ipse vidit, sensitq., quantus, & quanta dignitate [i] esses? Constat enim, nullis vnquam comitijs campum Martium tanta celebritate; tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse. Omitto ciuitatum, nationum, prouinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis [k] in omneis mortaleis meritis vnum iudicium, vnúmque consensum:

aduentus

[a] L. calamitatis est, non turpitud.
[b] L. cum est, &c. & ita L.
[c] Al. Peccato iam neque tu id d.
[d] L. Summũ est populi R. populorúmque, & gent. omn. ac reg. consilium, senatus. Decreuit, vt, &c.
[e] V. c. publicorum.
[f] Al. plebei q.
[g] Al. concilia.
[h] V. c. qui fuit.
[i] V. c. essem? Fort. esset?
[k] V. c. in omnis mortalis.

aduentus meus, atque introitus in vrbem qui fuit? vtrùm me patria sic accepit, vt lucem, salutémque redditam sibi, ac restitutam accipere debuit, an vt crudelem tyrannum? quod vos Catilinæ gregales, de me dicere solebatis. Itaque ille vnus dies, quo die me populus Rom. à porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate, lætitiáque comitatum honestauit, tantæ mihi iucunditati fuit, vt tua mihi conscelerata illa vis, non modò non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat iam [a] *reprehendere consulatum meum, tot, tantis, tam ornatis iudicijs, testimonijs, auctoritatibus comprobatum. Quòd si in isto tuo maledicto probrum non modò mihi nullum obiectas, sed etiam laudem* [b] *illustras meam: quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? vno enim maledicto, bis à me patriam seruatam esse concedis: semel, cùm id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: iterum, cùm tuum, multorúmque, propter te, inflammatum in bonos omneis impetum, meo corpore excepi, ne eam ciuitatem, quam seruassem inermis, armatus in discrimen adducerem. Esto, non fuit in me pœna vlla peccati; at fuit iudicij. Cuius? quis me vnquam vlla lege interrogauit? quis postulauit? quis diem dixit? Potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunitium est? hoc populare est? quamquam vbi te popularem, nisi cùm pro populo fecisti* [c] *potest dicere?* 49 *Scilicet cùm hoc iuris à maioribus proditum sit, vt nemo ciuis Rom. aut libertatem, aut ciuitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit? quod tu ipse potuisti in tua causa discere; credo enim, quamquam in illa adoptatione legitimè factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctórne esses, vt in te P. Fonteius vitæ, necísque* 50 *potestatem haberet,* [d] *vt in filio. Quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id XXX. curiæ iussissent, num id iussum esset ratum? certè non; quid ita? quia ius à maioribus nostris, qui non fictè, & fallaciter populares, sed verè, & sapienter fuerunt, ita comparatum est, vt ciuis Ro. libertatem* [e] *nemo posset inuitus amittere. Quin, etiam si decemuiri sacramentum in libertatem iniustum iudicassent, tamen, quotiescumque vellet quis,* [f] *hoc in genere se rem iudicatam* 51 *referre voluerunt. Ciuitatem verò nemo vnquam vllo populi iussu amittet inuitus. Qui ciues Romani in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, noménque dederant; qui erant rerum capitalium condemnati, non priùs hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi,*

[a] V.c.reprendere.

[b] Al.meam illustras.

[c] L.potes dicere? Potest desinere ciuis esse, cùm h.iur.

[d] L.vt in fillium.

[e] L.nemo possit.

[f] L.hoc in genere se rẽ iudicatam ref. posse vol.

[a] Al. faciundum.

tendi, hoc est, mutandi, soli causa venerant; id autem vt esset [a] faciendum, non ademtione ciuitatis, sed tecti, & aquae, & ignis interdictione faciebant. Populus R. L. Sylla dictatore ferente, comitijs centuriatis, municipijs ciuitatem ademit: ademit ijsdem agros; de agris ratum est: (fuit enim populi potestas) de ciuitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Syllani temporis arma valuerunt.

[b] L. An verò Volaterranis.

[b] Hanc verò Volaterranis, cùm etiam tum essent in armis, L. Sylla victor, rep. recuperata, comitijs centuriatis, ciuitatem eripere non potuit: hodiéque Volaterrani non modò ciues, sed etiam optimi ciues, fruuntur nobiscum simul hac ciuitate: consulari homini P. Clodius, euersa rep. ciuitatem adimere potuit, cõsilio aduocato, conductis operis non solùm egentium, sed etiam seruorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmauit Romae non fuisse? Quòd si non fuit, quid te audacius, qui in eius nomen incideris? quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem. Sin autem is primus sciuit, quod facilè potuit, propter inopiam tecti, in foro pernoctans: cur non iuret se Gadibus fuisse, cùm tu te fuisse Interamnae probaueris? Hoc tu igitur, homo popularis, iure munitam ciuitatem, & libertatem nostram putas esse oportere, vt, si, tribuno plebis rogante, VELITIS, IVBEATISVE, Sedulij centum se velle, & iubere dixerint, possit vnusquisque nostrûm amittere? Tum igitur maiores nostri, populares non fuerunt, qui de ciuitate, & libertate ea iura sanxerunt, quae nec vis temporum, nec potentia magistratuum, [c] nec res tum iudicata, nec deniq; vniuersi populi potestas, quae ceteris in rebus est maxima, labefactare possit. At tu etiam, ereptor ciuitatis, legem de iniurijs publicis tulisti Anagnino nescio cui [d] Menulae, per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis aedibus posuit, vt locus ipse [e] in tua tanta iniuria legem, & inscriptionem statuae refelleret; quae res municipibus Anagninis ornatissimis multo maiori dolori fuit, quàm quae idem ille gladiator scelera Anagniae fecerat. Quid, si, ne scriptum quidem vnquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat sciuisse: tu huius, vt acta tui praeclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris? Sed, tametsi nihil de me tulisti, quò minùs essem non modò in ciuium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi R. [f] collocauerunt: taménne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides iudicijs senatus, populi Rom. totius Italiae honestatum? quem ne tum quidem, cùm aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? Vbi enim tuleras, vt mihi [g] aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio,

[c] L. nec res iudicata, n. Al. nec res iã iudicata.

[d] L. Menullae, & ita v. c.

[e] L. in tanta tua, & ita v. c.

[f] L. collocarunt.

[g] L. aqua, & igni interdiceretur?

Saturninus

Saturninus de Metello tulit; homines seditiosissimi de optimis, ac fortissimis ciuibus, non vt esset interdictum, quod fieri non poterat, tulerunt, sed vt interdiceretur. Vbi cauisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, 54 [a] etiam quibusdam damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. 55 Quære hoc [b] ex Clodio scriptore legum tuarum: iube adesse: latitat omnino: sed, si requiri iusseris, inuenient hominem apud sororem tuam, occultantem se, 56 capite demisso. Sed si patrem tuum, ciuem medius fidius egregium, dissimilémque vestri, nemo vnquam sanus exulem appellauit, qui, cùm de eo tribunus pleb. promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eíque imperium est abrogatum: si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta nunquam est, qui reus non fui, qui nunquam sum à tribuno pleb. citatus: [c] damnati pœna esse potuit, ea præsertim, quæ 57 ne ipsa quidem rogatione perscripta est? At vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum, & hanc fortunam, condicionémque nostram; patrem tuum, ciuem optimum, clarissimi viri filium, qui si viueret, qua seueritate fuit, tu profectò non viueres, L. Philippus censor auunculum suum præterijt in recitando senatu; nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea rep. in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset; me L. Cotta, homo censorius, in senatu iuratus dixit, se, si censor tum esset, cùm ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum locum iudicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod etsi adessem? quis me non modò ciuis, sed socius, recipere contra tuam legem, & iuuare dubitauit? Denique vniuersus senatus multo antè, quàm est lata lex, de me gratias agendas censuit ciuitatibus ijs, quæ M. Tullium: tantúmne? immò etiam ciuem optimè de rep. meritum, recepissent. Et tu vnus pestifer ciuis, eum restitutum negas esse ciuem, quem eiectum vniuersus senatus non modò ciuem, sed etiam egregium ciuem semper putauit? At verò, vt annales populi Rom. & monumenta vetustatis loquuntur, 58 [d] Censor ille Quinctius, & M. Furius Camillus, & M. Seruilius [e] Hala, cùm essent optimè de rep. meriti [f] tamen populi incitati vim, iracundiámque subierunt damnatiq; comitijs centuriatis cùm in exulium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatẽ restituti. Quòd si ijs damnatis non modò non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestauit: (nam, etsi optabilius est, cursum vitæ conficere sine dolore, & sine iniuria, tamen ad immortalitatem

[a] L. etiam quibus damnatis inter.
[b] L. è Sex. Clodio scr.
[c] V. c. dampnati mẽdosè.
[d] L. Cæso ille Quinctius.
[e] L. Ahala.
[f] V. c. tamen populi concitati iracundiam subierunt.

gloriæ plus affert desideratum esse a suis ciuibus, quàm omnino nunquam esse violatum) [a] mihi sine vllo iudicio populi profectò, tum amplissimis omnium iudicijs restituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit? Fortis, & constans in optima ratione ciuis, P. Popilius, semper fuit; tamen eius in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quàm calamitas ipsa; quis enim iam meminisset, cum benè de rep. meritum, nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Qu. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena grauitatis: tamen huius viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagauit. [b] Quòd si & illis, qui expulsi sunt iniquè, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitijs, non auctoritate senatus, non comitijs centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio ciuitatis, inimicorum iniuria probro non fuit: in me, qui profectus sum integer, [c] absfui simul cum rep. dicam maxima cum dignitate, te viuo, fratre tuo altero cõsule reducente, altero prætore petente: tuũ scelus, meũ probrũ putas esse oportere? Ac, si me populus R. incitatus iracũdia, aut inuidia, è ciuitate eiecisset, idémque postea mea in remp. beneficia recordatus, se collegisset, temeritatẽ, atq; iniuriã suã restitutione mea reprendisset: tamẽ profectò nemo tam esset amens, [d] qui mihi populi tale iudicium non dignitati potiùs, quàm dedecori putaret esse oportere; nunc verò, cùm me in iudicium populi nemo omnium vocarit: condemnari non potuerim, qui accusatus non sim: denique ne expulsus quidem ita sim, vt, si contenderem, superare non possem: contráque à populo Romano semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat? An tu populum R. esse [e] illum putas, qui constat ex ijs, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, vt vim afferant magistratibus? vt obsideant senatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces [f] Lentidios, Lollios, Sergios præfeceras. O speciem, dignitatémque populi Romani, quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes vltimæ pertimescunt, multitudinem hominum ex seruis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam. Illa fuit pulchritudo populi Romani illa forma: quam in campo vidisti tum, cùm etiam tibi contra senatus, totiúsque Italiæ auctoritatem, & studium, [g] dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est, dominus regum, victor, atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die sceleratè vidisti tum, cùm omnes principes ciuitatis, omnes ordinum, atque ætatum omnium suffragium se

[a] L. mihi cùm sine vllo iud.

[b] L. Quòd si illis, q.

[c] L. afui simul cum rep. redij maxima cum dign.

[d] L. qui mihi tale populi iud.

[e] L. putas illũ, & ita v. c.

[f] V. c. Lentid. Lollios, Plaguleios, Sergios præf.

[g] L. dicendi potestas defuit.

non de ciuis, sed de ciuitatis salute ferre censebant: cùm denique homines in campum non tabernis, sed municipijs clausis venerunt. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in rep. aut omnino non fuissent: nullo labore, tuo præcipiti furori, atque impio sceleri restitissem; sed publicam causam contra vim armatam, sine populi præsidio suscipere nolui: [a] non quò mihi P. Scipionis, fortissimi viri, vis intima, priuati hominis, displiceret: sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in gerenda rep. putabatur fuisse [b] segnior, gesta multis senatusconsultis non modò defendit, sed etiam ornauit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus: aut, te viuo, & tecum, & cum illis, armis decertandum fuit. Erant eo tempore multa etiam alia metuenda; ad seruos mediusfidius res peruenisset; tantum homines impios ex vetere illa coniuratione inustum nefarijs mentibus bonorum [c] odium retinebat. Hìc tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quæ soleam de me prædicare: & homo facetus, inducis etiam sermonem vrbanum, ac venustum: me dicere solere, esse me Iouem: eundémque dictitare, Mineruam esse sororem meam. Non tam insolens sum, qui Iouem esse me dicam: non tam ineruditus, [d] qui 59 Mineruam Iouis sororem, meam esse sororem existimem; sed tamen ego mihi sororem virginem ascisco: tu sororem tuam virginem esse non siuisti. Sed vide, ne tu te debeas Iouem dicere, quòd tu iure eandem sororem, & vxorem appellare possis. Et quoniam hoc reprehendis, quòd solere me dicas de me ipso gloriosius prædicare: quis vnquam audiuit, cùm ego de me, nisi coactus, ac necessariò, dicerem? Nam si, cùm mihi furta, largitiones, libidines obijciuntur, ego respondere soleo, meis consilijs, periculis, laboribus, patriam esse [e] conseruatam: non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quàm de obiectis non confiteri; sed si mihi ante hæc durissima reip. tempora nihil vnquam aliud obiectum est, nisi crudelitas illius temporis, cùm à patria perniciem depuli: quid? Me huic maledicto vtrùm non respondere, an demissè respondere decuit? Ego verò etiam reip. semper interesse putaui, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ, gessissem, splendorem verbis, dignitatémque retinere: præsertim cùm mihi vni in hac rep. audiente populo R. opera mea hanc vrbem, & hanc remp. esse saluam iurato dicere fas fuisset. Extinctum est iam illud maledictum crudelitatis, quòd me non vt crudelem tyrannum, sed vt mitissimum parentem, omnium ciuium studijs desideratum, repetitum, arcessitum vident. Aliud exortum est; [f] obijcitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. Quid enim, pontifices,

[a] Al. non quòd.

[b] L. segnior, quàm gesta.

[c] Fort. odium tenebat.

[d] L. qui Mineruam, Iouis filiam, sororem meam esse exist.

[e] V.c. seruatam.

[f] V.c. obicitur.

pontifices, debeo dicere? Peccati me conscientia profugisse? At id, quod mihi crimen dabatur, non modò peccatum non erat, sed erat res, [a] post natos homines pulcherrima. Iudicium populi pertimuisse? At id nec propositum ullum fuit, & si fuisset, duplicata gloria discessissem. Bonorum mihi præsidium defuisse? Falsum est. Me mortem timuisse? Turpe est. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus: (nihil enim vnquam de me dixi sublatiùs asciscendæ laudis causa potiùs, quàm criminis depellendi) dico igitur, & quàm possum maxima voce dico: Cùm omnium perditorum, & coniuratorum, [b] incitata vis, duce tribuno pleb. consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitib. Rom. suspensa, ac sollicita tota ciuitate, non tam in me impetum faceret, quàm per me in omneis bonos: me vidisse, si vicissem, tenueis reip. reliquias: si victus essem, nullas futuras; quod cùm iudicassem: defleui 6 ° coniugis miseræ [c] dissidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis, amantissimi, atque optimi, casum, subitas fundatissimæ familiæ ruinas; sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum ciuium: 6 1 rémque publicam [d] condere vnius discessu, quàm omnium interitu occidere malui; speraui, id quod accidit, me iacentem posse à viuis viris fortibus excitari: si vnà cum bonis interijssem, nullo modo posse recreari. Accepi, pontifices, magnum, atque incredibilem dolorem: non nego: neque istam mihi ascisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse, atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cùm à tot rerum tanta varietate diuellerer, (quas idcirco prætereo, quòd ne nunc quidem sine fletu commemorare possum) inficiari me esse hominem, & communem naturæ sensum repudiare? Tum verò neque illud meum factum laudabile, [e] nec beneficium vllum à me in remp. profectum dicerem, si quidem ea reip. causa reliquissem, quibus æquo animo carerem: eámque animi duritiam, sicut corporis, quod cum vritur, non sentit, stuporem potiùs, quàm virtutem putarem. Suscipere tantos animi dolores, atque ea, quæ, capta vrbe, accidunt victis, stante vrbe vnum perpeti, & iam se videre distrahi à complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi R. beneficijs amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos, nondum morte complorata, arbitria petenteis funeris: hæc omnia subire conseruandorum ciuium causa, atque ita, vt dolenter absis non tam sapiens, quàm ij, qui nihil curant, sed tam amans tuorum, ac tui, quàm communis humanitas postulat: [f] ea laus præclara, ac diuina. Nam, qui ea, quæ nunquam cara, atque

[a] L. post homines natos pulch.

[b] V. c. incita vis.

[c] L. discidiũ.

[d] L. concidere vn. d. Al. cadere vn.

[e] L. neque beneficium.

[f] L. ea laus præclara est, ac d.

atque iucunda duxit, æquo animo reip. causa, deserit, nullam beneuolentiam insignem in remp. declarat; qui autem ea relinquit, reip. causa, à quibus cum summo dolore diuellitur, ei patria cara est: cuius salutem caritati anteponit suorum. 62 [a] Quare remp. (disrumpatur licet ista furia, atque audiat hæc ex me, quoniam lacessiuit) [b] bis seruaui, vt consul, togatus armatos vicerim: priuatus, consulibus armatis cesserim. Vtriusque temporis fructum tuli maximum: superioris, quòd ex senatus auctoritate, & senatum, & omneis bonos, meæ salutis causa, mutata veste vidi: posterioris, quòd & senatus, & populus R. & omnes mortales, & priuatim, & publicè iudicarunt, sine meo reditu remp. saluam esse non posse. Sed hic meus reditus, pontifices, vestro iudicio continetur; nam, si vos me in meis ædibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studijs, consilijs, auctoritatibus, sententijsque fecistis: video me planè, ac sentio restitutum; sine mea domus non modò mihi non redditur, sed etiam monumentum præbet inimico, doloris mei, sceleris sui, publicæ calamitatis: quis erit, qui hunc reditum potiùs, quàm pœnam sempiternam putet? In conspectu prætereà totius vrbis domus est mea, pontifices: in qua si manet illud non monumentum vrbis, sed sepulchrum [c] inimico nomine [d] inscriptum: demigrandum potiùs aliquò est, quàm habitandum 63 in ea vrbe, [e] in qua trophea & de me, & de rep. videam constituta. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, vt, cuius vrbis seruatorem me esse senatus omnium assensu toties iudicarit, in ea possim intueri domum meam euersam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, 64 [f] & ab eodem extructam, & positam in oculis ciuitatis, ne vnquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melij regnum appetentis, domus est complanata. Ecquid aliud æqui accidisse [g] Melio populus R. indicauit? Nomine ipso Aequi melij, [h] stultitia pœna comprobata est. [i] Sp. Cassij domus ob eandem causam euersa, atq; in eodem loco ædes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata est, & euersa, vt illius facinus, memoria, & nomine loci notaretur. M. Manlius cùm ab adscensu Capitolij Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficij sui gloria: regnum appetisse est iudicatus; ergo eius domum euersam, duobus lucis conuestitam videtis. Quam igitur maiores nostri sceleratis, ac nefarijs ciuibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo, ac sustinebo, vt apud posteros nostros non extinctor coniurationis, & sceleris, sed auctor, & dux fuisse videar? Hanc verò, pontifices, labem turpitudinis, & inconstantiæ poteris populi R. dignitas sustinere, viuo senatu,

[a] vobis

[a] Libri. vulg. Quare, disrumpatur.
[b] L. bis seruaui, & cùm consul togatus armatos vici: & cùm priuatus consulibus armatis cessi. Vtr.

[c] L. inimici nom.
[d] Al. scriptū.
[e] L. in qua tropæa & ita v.c.

[f] L. & ab eodem ædem extr.

[g] V.c. populus R. Melio iudicauit?
[h] L. stultitiæ pœna compr.
[i] V.c. Sp. Cassio.

a V.c.nobis. b Fort.Fuluij, & Flacci. c L.fecerat, senatus sententia est interfectus, eius domus euersa, & p.

a vobis principibus publici consilij, ut domus M. Tullij Ciceronis 6 5 cum domo b Fuluij, Flacci ad memoriam pœnæ publicè constitutæ coniuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra salutem reip. c fecerat, & senatus sententia est interfectus, & eius domus euersa, & publicata est: in qua porticum pòst aliquanto Qu. Catulus de manubijs Cimbricis fecit. Ista autem fax, ac furia patriæ, cùm vrbem, Pisone & Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret: vno, eodémque tempore & clarissimi viri mortui monumenta delebat, & meam domum d cùm M. Flacci domo coniungebat: vt, qua pœna senatus affecerat euersorem ciuitatis, eádem iste, oppresso senatu afficeret eum, quem P.C. custodem patriæ iudicassent. Hanc verò in Palatio, atque in pulcherrimo vrbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunitij, sceleris consularis, crudelitatis coniuratorum, calamitatis reip. doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? Quam porticum e pro amore, quem habetis in remp. & semper habuistis, nõ modò sentẽtijs, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis; nisi quem fortè illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret. O rem, quam f homines soluti, à cura liberati ridere non desinant: tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! P. né Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? Hunc, inquam, etiam vos, qui estis antistites cæremoniarum, & sacrorum, auctorem habetis, & magistrum publicæ religionis? O dij immortales! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? Vestrum numen horret? Res omneis humanas religione vestra contineri putat? Hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? Non vestra, pontifices, grauitate abutitur? Ex isto ore, religionis verbum excidere, g aut elabi potest? 6 6 Cùm tu eodem ore, accusando senatum, quòd seuerè de religione decerneret, impurissimè, tæterriméque violasti. h Adspicite, adspicite pontifices, hominem religiosum, &, si vobis videtur (quod est bonorum pontificum) monete eum, modum quendam esse religionis: 6 7 nimiùm esse superstitiosum non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod alienæ domi fieret, inuisere? Quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, vt non putares, deos satis posse placari nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? Quem vnquam audisti maiorum tuorum, qui & sacra priuata coluerunt, & publicis sacerdotijs præfuerunt, cùm sacrificium Bonæ Deæ fieret, interfuisse? Neminem, ne illum quidem, qui cæcus i factus est. Ex quo intelligitur, multa in vita falsò homines opinari, cùm ille, qui nihil

d V.c.cum Flacci.

e Fort.pro eo amore.

f L. homines cura soluti, ac liberati, Al. homines soluti à cura ac liberati.

g L. aut elabi potest, quàm tu eodem ore, accus. se.q. s. de rel. decern. imp. tæterr.q.violasti?

h V.c. Adspicite pontif.

i V.c. est factus.

nihil viderat sciens, quod nefas esset, lumina amisit: istius, qui non solùm adspectu, sed etiam incesto flagitio, & stupro [a] polluit cæremonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conuersa. Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis pontifices, non commoueri, cùm suis dicat se manibus domum ciuis optimi euertisse, & eam iisdem manibus consecrasse? Quæ tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, vt mihi liceret. [b] Quid non exceperas, vt, si quod ius non esset rogare, ne esset rogatum? Ius igitur statuetis esse, vniuscuiusque vestrûm sedes, aras, focos, deos penateis, subiectos esse libidini tribunitiæ? In quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, huius domum non solùm affligere, 68 quod est [c] præsentis insaniæ, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum tempus [d] religione sempiterna obligare? Equidem sic accepi, pontifices, in religionibus suscipiendis, caput esse, interpretari, quæ voluntas deorum immortalium esse videatur: nec est vlla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum, ac mente opinio, cùm expeti nihil ab iis, quod sit iniustum, atque inhonestum, arbitrere. Hominem inuenire ista labes tum, cùm omnia tenebat, neminem potuit, [e] cui ædeis meas addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse cùm loci illius, cùm ædium cupiditate flagraret, ob eámque causam [f] vna iusta illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset: tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cuius cupiditate inflammatus erat, possidêre. Deos immortaleis existimatis, cuius labore, & consilio sua ipsi templa tenuerunt, in eius domum afflictam, & euersam per vnius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse? Ciuis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam, & cruentam P. Clodii manum, qui rem vllam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit; at, qui aliqua se contagione prædæ, societatis, emtionis, contaminauerunt, nullius neque priuati, neque publici iudicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, [g] quorum nemo rem vllam attigit, qui non omnium iudicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiuerunt? Ista tua pulchra Libertas, deos penateis, & familiareis meos Lares expulit, 69 [h] vt à te ipsa, tanquàm in captiuis sedibus collocaretur? Quid est sanctius, quid omni religione munitius, quàm domus vniuscuiusque ciuium? Hîc aræ sunt, hîc foci, hîc dii penates, hîc [i] sacræ religionis cæremoniæ continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, vt inde abripi neminem fas sit. Quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quæ maiores nostri religionibus tuta nobis,

&

[a] V.c. cæremonias polluit.

[b] L. Quid? Non excep. vt, si quid ius non esset.

[c] L. præsentis infamiæ.

[d] L. sempiterna religione.

[e] L. cui meas ædeis.

[f] L. vniuersa illa r.

[g] V.c. ex quibus n.

[h] L. vt te ipsa tanquam in captiuis sedibus collocaret? Q. & ita v. c.

[i] L. sacra, religiones, cær. & ita v. c.

[a] Al. ea non solùm contra.

[b] L. Libertas, inquit. Eam.

[c] V.c. (quem, satis mirari, quibus oculis adspicere audeas, non queo, & ita L.

[d] L. atque ex insulis omn.

[e] L. istorum sceleris, quàm.

[f] L. turpitudinis sempiternam ?

& sancta esse voluerunt, [a] ea iste non solùm contra religionem labefactauit, sed etiam ipsius religionis nomine euertit. At quæ dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata. [b] Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex vrbe tota sustulisti? Tu, cùm collegas tuos, summa potestate præditos, negares liberos esse: cùm in templum Castoris aditus esset apertus nemini: cùm hunc clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficijs vsum, pontificem, & consularem, & singulari bonitate, & modestia præditum [c] (quem quibus oculis adspicere audeas, satis mirari non queo) audiente populo R. à pedisequis conculcari iuberes: cùm indemnatum exturbares, priuilegijs tyrannicis irrogatis: cùm principem orbis terræ virum, inclusum domi contineres: cùm forum armatis cateruis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipsa iudicio tui crudelissimi dominatus, & miserrimæ populi R. seruitutis? Eúmne potissimùm Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in seruorum potestatem ciuitas tota venisset? At vnde inuenta est ista Libertas? Quæsiui enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuisse dicitur; eius non longè à Tanagris simulacrum è marmore in sepulcro positum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportauit; etenim cogitarat omneis superiores muneris splendore superare. Itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis, & communibus locis, tota è Græcia [d] atque insulis omnibus, honoris populi R. causa, sanè frugaliter domum suam deportauit. Is postea quàm intellexit, posse se, interuersa ædilitate, à L. Pisone consule prætorem renuntiari, si modò eâdem prima litera competitorem habuisset aliquem: ædilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis collocauit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quòd esset signum magis [e] istorum, quàm publicæ libertatis. Hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulchri, à fure sublatam, à sacrilego collocatam? Hæc me domo mea pellet? Hæc vltrix afflictæ ciuitatis, reip. spolijs ornabitur? Hæc erit in eo monumento, quod positum est, vt esset indicium oppressi senatus ad memoriam [f] sempiternam turpitudinis? O Qu. Catule, (patrémne appellem, an filium? Recentior memoria filij est, & cum rebus meis gestis coniunctior:) tantúmne te fefellit, cùm mihi summa, & quotidie maiora præmia in rep. fore putabas? Neque, fas esse duos consules esse in hac ciuitate inimicos reip. Duo sunt inuenti, qui senatum tribuno furenti,

con-

constrictum traderent: qui pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse, edictis, atque imperio, vetarent: [a] quibus spectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur: qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias suas in domos comportari iuberent. Venio nunc ad patrem. Tu Qu. Catule, M. Fuluij domum, cùm is fratris tui socer fuisset, monimentum tuarum manubiarum esse voluisti, vt eius perniciosa reip. consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum, ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus pleb. qui auctoritatem senatus, iudicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modò inspectantibus, verum adiuuantibus disturbaret, euerteret, idque cum eius ciuis, qui remp. ex senatus auctoritate consul defendisset, domo coniungeret: nónne responderes, id, nisi euersa ciuitate, accidere non posse? At videte hominis intolerabilem audaciam cum proiecta quadam, & effrenata cupiditate. Monumentum iste nunquam, aut religionem vllam [b] excogitauit: habitare laxè & magnificè voluit: duásque & magnas, & nobileis domos coniungere; eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit, à Qu. Seio Postumo contendit, [c] vt Qu. Postumius sibi domum venderet; cum ille id negaret: primò se luminibus eius esse obstructurum minabatur. Affirmabat [d] Posthumus, se viuo, illam domum istius nunquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertissimè sustulit: emit domum, litigatoribus defatigatis, propè dimidio carius, quàm æstimabat. Quorsum igitur hæc oratio pertinet? [e] Domus mea illa propè tota vacua est: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum accessit; causa fuit ambulatio, & monumentum, & ista Tanagræa, oppressa libertate, Libertas; in Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclauibus pauimentatam trecentûm pedum concupierat, amplissimum [f] peristylum, cetera eiusmodi, facilè vt omnium domos & laxitate, & dignitate superaret. Et homo religiosus, cum ædeis meas idem emeret, & venderet: tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emtioni illi adscribere; [g] posuit scilicet Statonem illum, [h] hominem sua virtute egentem, vt is, qui in Marsis, vbi natus est, tectum, quo imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, ædeis in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignauit non suæ genti Fonteiæ, sed Clodiæ, quam reliquit; quem in numerum ex multis Clodijs nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus,

[a] L. quib. inspectantibus.

[b] L. cogitauit.

[c] L. vt sibi domum venderet, & ita v. c.

[d] L. Postumus.

[e] L. Domus illa mea pr. & ita v. c.

[f] L. perisylium.

[g] V. c. posuit Statonem illum, hom.

[h] L. hominē sine virtute, egentem.

tus. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam nouam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem, comprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cùm apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse: præsertim cùm tribunus pleb. vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti; quid? De collegio quis tandem affuit? Posuerat enim auctoritatem in vno, quæ est in his omnibus, sed tamen auget & ætas, & honos dignitatem; opus erat etiam scientia: quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certè peritiores vetustas facit. Quis ergo affuit? Frater, inquit, vxoris meæ. Si auctoritatem quærimus, etsi id est ætatis, vt nondum consecutus sit: [a] *quanta est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam coniunctionem affinitatis, minor est putanda; sin autem scientia est quæsita: quis erat minùs peritus, quàm is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? Qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cùm se, fratrem vxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat. Etsi in eo prouidisti, ne frater te accusare* [b] *posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi R. ornatum pontificem, 7* ° *non denique adolescentem quenquam, cùm haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modò affuit, quem tu impulisti: soror rogauit, mater coëgit. Videte igitur, pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis.* [c] *Verbóne, pontifices, putatis, si is postem tenuerit, & aliquid dixerit, domum vniuscuiusque consecrare posse? An istæ dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium sine vlla ciuium calamitate à maioribus nostris constitutæ sunt?* [d] *Est inuentus tribunus plebis, qui consularibus copijs instructus, omni impetu furoris in eum ciuem irruerit, quem perculsum ipsa resp. suis manibus extolleret. Quid, si quis similis istius (neque enim iam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui resp. non tantum debeat, per vim afflixerit, domum eius per pontificem dedicarit: id vos ista auctoritate constituetis ratum esse oportere?* [e] *Dicitis, quem reperiet pontificem? Quid? Et tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus ille clarissimus vir, tribunus plebis, pôtifex fuit; ergo, si is Qu. Cæpionis, inimici sui, postem ædiũ tenuisset, & pauca verba fecisset, ædes Cæpionis essent dedicatæ? Nihil loquor de pontificio iure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, cæremonijs: non dissimulo me nescire ea, quæ etiam si nescirem, dissimularem, ne alijs molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quæ etiam ad nostras*

[a] L. quantaquanta est in adol.

[b] V. c. possit.

[c] L. Verbóne pontificem putatis, pontifices, si is post. Al. Verbóne pontificem putatis, si is post.

[d] L. Inuentus est trib.

[e] L. Dicetis: Quem rep.

nostras aureis sæpe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi; 71 ibi enim postis est, vbi templi aditus est, & valuæ. Ambulationis posteis nemo vnquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moueri potest. Sed iam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti. Quanquàm quid ego de dedicatione loquar? Aut quid de vestro iure, & religione contrà, quàm proposueram, disputabo? Ego verò, si omnia sollemnibus verbis, veteribus, & priscis institutis [a] acta esse dicerem: tamen me reip. iure defenderē. An, cùm tu eius discessu, cuius ciuis vnius opera senatus, atq; omnes boni ciuitatem esse incolumem toties iudicassent, oppressam tæterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis cōsulibus remp. teneres: domum eius, qui patriam à se seruatam perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicasses: posset recreata resp. sustinere? Date de hac religione aditum, pontifices; iam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium composita, ad perniciem ciuium transtulerit, valebit ad iniuriam nomen sanctissimum religionis: si tribunus plebis verbis non minùs priscis, 72 & penè sollemnibus bona ciuis cuiuspiam consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius, patrum memoria, bona Qu. Metelli, qui eum ex senatu censor eiecerat, aui tui, Q. Metelle, & tui, P. Seruili, & proaui tui, P. Scipio, consecrauit, foculo posito in rostris, adhibitóque tibicine. Quid tum? Num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis [b] veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi, & clarissimo viro? Certè non fuit. Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum pl. facere. Numquid igitur is bona Lentuli religioni obligauit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione aduocata, foculo posito, bona tui Gabinij, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarúmque donaras, consecrasti. Quòd si tum nihil est actum: quid in meis bonis agi potuit? Sin est ratum, cur ille gurges heluatus tecum simul reip. sanguinem, ad cælum tamen extruxit villam in Tusculano [c] visceribus ærarij? Mihi meas ruinas, quarum ego similem totam vrbem esse passus non sum, adspicere non licuit? Omitto Gabinium, Quid? Exemplo tuo bona tua nónne L. Mummius, vir omnium fortissimus, atque optimus, consecrauit? Quòd si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere: ea iura constituisti in præclaro tribunatu tuo, quibus in te conuersis, recusares, alios euerteres? Sin ista consecratio, legitima est: quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? 73 [d] An cōsecratio nullum habet ius, dedi-

[a] Fort. acta esse diceres.

[b] L. peruetерum temp.

[c] Fort. de visceribus.

[d] L. An consecratio nullam habet religionem, dedicatio est religiosa? Quid ergo tum tua illa obt.

dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? Quid foculus? Quid preces? Quid prisca verba; voluerunt? Ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine [a] ad hominum timorem quid voluisti? Nam si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certè, & quidquid habes aliud, est Cereri consecratum, sin ille ludus fuit: quid te impurius, qui religiones omneis pollueris aut ementiendo, aut stuprando? Iam fateor, inquit, [b] in Gabinio me nefarium fuisse. Quippe vides, pœnam illam à te in alium institutam, in te ipsum esse conuersam. Sed, homo omnium scelerum, flagitiorúmque documentum: quod in Gabinio fateris, cuius impudicitiam pueritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus, & egestatem reliquæ vitæ, latrocinium consulatus vidimus: cui ne ista quidem ipsa calamitas iniuria potuit accidere: id in me infirmas? & grauius esse dicis, quod vno adolescente, quàm quod, concione tota teste, effecisti? Dedicatio, magnam, inquit, habet religionem. Nónne vobis Numa Pompilius videtur loqui? Discite orationem, pontifices, & vos flamines: etiam tu rex, disce [c] à gentili homine tuo: quanquàm ille gentem istam reliquit: sed tamen disce [d] ab homine religionibus dedito, iusto, tum omnium religionum perito. Quid? In dedicatione nónne & quis [e] dicit, & quid, & quomodo, quæritur? An tu hæc ita confundis, & perturbas, vt, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? Quis eras tu, qui dedicabas? Quo iure? Qua lege? Quo exemplo? Qua potestate? Vbi te isti rei populus R. præfecerat? Video enim esse legem veterem tribunitiam, quæ vetet, iniussu plebis ædeis, terram, aram consecrare; neq; tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogauit, sensit: neq; suspicatus est, fore periculum, ne domicilia, aut possessiones indemnatorum ciuium consecrarentur; neq; enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neq; erat causa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quàm admonere. Sed quia consecrabantur ædes, non priuatorũ domicilia, sed quæ sacræ nominantur: consecrabantur agri, non ita vt nostra prædia, si quis vellet, sed vt imperator agros de hostibus captos consecraret: statuebantur aræ, [f] quæ religionem afferrent, ipso si loco essent consecratæ: hæc, nisi plebs iussisset, fieri vetuit; quæ si tu interpretaris de nostris ædibus, atque agris scripta esse: non repugno; sed quæro, quæ lex lata sit, vt tu meas ædeis consecrares: vbi tibi hæc potestas data sit: quo iure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrûm, nec de pontificio, sed de iure publico disputo. Lex Papiria vetat, ædeis iniussu plebis consecrari. Sit sanè hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis. Vnum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege: si illa lex est, ac

non

[a] L. ad hominum timorem voluisti?

[b] L. me in Gabinio nef. f.

[c] L. à gentili tuo.

[d] L. ab homine cùm religionib. dedito, tùm omn.

[e] L. dicat.

[f] L. quæ religionem afferrent ipsi loco, si essent consecr. Al. quæ religionem offerrent ipsi loco, si ess.

non vox sceleris, & crudelitatis, tuæ. Quòd si tibi tum in illo reip. naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incendio ciuitatis nō syngraphas cum Byzantijs exulibus, & cum legatis regijs faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia, si minùs re, at verbis legitimis consecutus. Sed vno tempore cautiones fiebant pecuniarum, fœdera feriebantur prouinciarum, regum appellationes venales erant, seruorum omnium vicatim celebrabatur tota vrbe descriptio, inimici in gratiam reconciliabantur. 75 [a] imperia adscribebantur nouæ iuuentuti, Q. Seio venenum misero parabatur, de Cn. Pompeio, propugnatore, & custode imperij, interficiendo consilia inibantur, [b] senatus ne quid esset, vt lugerent boni semper, vt capta resp. consulum proditione, vi tribunitia teneretur. Hæc cùm tot, tantáque agerentur: non mirum est, præsertim in furore animi, & cæcitate, multa illum, & te fefellisse. At videte, quanta sit vis huius Papiriæ legis, in re tali, non qualem tu affers, sceleris plenam, & furoris. Q. Marcius, censor, signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat; hoc signum C. Cassius censor cùm in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causæ videretur, quin id signum, curiámque Concordiæ dedicaret. Quæso, pontifices, & hominem cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate. Ille erat summa modestia, & grauitate censor: hic tribunus plebis, scelere, & audacia singulari; tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi, & gubernatione positum senatus: tuum porrò tempus, libertate populi R. oppressa, senatus auctoritate deleta; res illa plena iustitiæ, sapientiæ, dignitatis; censor enim, penes quem maiores nostri (id quod tu sustulisti) iudicium [c] senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, [d] curiámque ei deæ dedicare. Præclara voluntas, atque omni laude digna; præscribere enim se arbitrabatur, vt, sine studijs dissensionis, sententiæ dicerentur, si sedem ipsam, ac templū publici cōsilij, religione Concordiæ deuinxisset. Tu cùm ferro, cùm metu, cùm edictis, cùm priuilegijs, cùm præsentibus copijs perditorum, absentis exercitus terrore, & minis, consulum societate, & nefario fœdere, seruitute oppressam ciuitatem teneres: Libertatis signum posuisti [e] magis ad ludibrium impudentiæ, quàm ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, sine cuiusquam incommodo, dedicabat: tu in ciuis optimè de rep. meriti cruore, ac penè ossibus, simulacrum non libertatis publicæ, sed licentiæ, collocasti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti? Siquid deliberares, si quid tibi aut piandum, aut instituen-

[a] L. imperia scribebantur noua, Q. Seio venen. mis. p.
[b] Al. senatus ne quis esset.
[c] L. de senatus dignitate.
[d] L. arámque ei d.
[e] Al. magis ad ludibrium pudicitiæ, quàm.

dum fuisset religione domestica: tamen instituto ceterorum vetere, ad pontificem [a] detulisses; nouum delubrum cùm in vrbis clarissimo loco, nefando quodam, atq; inaudito instituto, inchoares: referendum ad sacerdotes publicos non putasti? [b] At, si collegium pontificum adhibendum non videbatur: nemóne horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, vt cum eo dedicationem communicares? Quorum quidem tu non contempsisti, sed pertimuisti dignitatem. An tu auderes quærere ex P. Seruilio, aut ex M. Lucullo: quorum ego consilio, atque auctoritate remp. consul 7 [6] ex vestris manibus, ac faucibus eripui: quibúsnam verbis, aut quo ritu, primùm hoc dico, ciuis domum consecrares, deinde ciuis eius, cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctæ gentes, testimonium huius vrbis, atque imperij conseruati dedissent? Quid diceres, ò nefanda, & perniciosa labes ciuitatis? Ades, ades, Lucullo Seruili, dum dedico domum Ciceronis, vt mihi præeatis, postémque teneatis. Es tu quidem cùm audacia, tum impudentia singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, cum te viri, qui sua dignitate personam populi R. atque auctoritatem imperij sustinerent, 7 7 verbis grauissimis perterruissent: neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, [c] atq; in patriæ parricidio, & scelere. Quæ cùm videres, tum te ad tuum affinem non delectum à te, sed relictum a ceteris contulisti; quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriæ proditum est ab ipso Hercule, perfuncto iam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuisse, 7 [8] vt in viui, & iam spirantis caput bustum suis manibus imponeret: qui [d] aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino pœnam hanc maternæ temeritatis [e] tulit, vt mutam in delicto personam, noménq; præberet: [f] aut, si dixit aliquid, verbis hæsitantibus, postémque tremebunda manu tetigit; certè nihil ritè, nihil castè, nihil more, institutóque perfecit. Viderat ille Murenam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitij indicia afferre: audierat ex illo, se à me bis salutem accepisse, [g] separatim semel, iterum cum vniuersis. Quare quis est, qui existimare possit, huic nouo pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocémque mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse, & mentem debilitatam metu concidisse: præsertim cùm ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret: fieríque particeps alieni sceleris inuitus cogeretur, & grauissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret? Sed, vt reuertar ad ius publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper non solùm ad suas

care-

[a] L. retulisses.

[b] Fort. At, si tibi collegium p.

[c] L. atque in patriæ parricidio, & scel.

[d] L. aut nihil fecit, aut.

[e] Fort. luit, vt.

[f] L. aut, si dixit aliquid, dixit verb. hæs.

[g] L. semel separatim.

cæremonias,sed etiam ad populi iussa accommodauerunt : habetis in commentarijs vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse,eique M. Aemilium, pontif. maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus R. nominatim præfecisset,atque eius iussu faceret : [a] non videri ea rectè posse dedicari. Quid,cùm Licinia virgo Vestalis,summo loco nata,sanctissimo sacerdotio prædita, [b] T. Flaminio, Q. Metello, COSS. aram,& ædiculam,& puluinar sub saxo sacro dedicasset,nõ eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegiũ Sex. Iulius prætor [c] retulit ? cùm P. Scæuula,pontif. Max. pro collegio respondit,quod in loco publico Licinia,C.F.iniussu populi dedicasset, [d] sacrum non videri esse. Quam quidem rem quanta seueritate, 7 9 quantáque diligentia senatus sustulerit,ex ipso S.C. facilè cognoscetis. Recita S.C. SENATVS CONSVLTVM. Videtisne, prætori vrbano negotium datum, vt curaret,ne id sacrum esset ? & vt,si quæ essent incisæ,aut inscriptæ literæ,tollerentur ? O tempora ! O mores ! Tum censorem,hominẽ sanctissimum, simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt : pòst autem senatus in loco angusto consecratam eam aram,tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neq; vllum est passus ex ea dedicatione,literarum extare monumentum ; tu procella patriæ,turbo,ac tempestas pacis,atq; otij, quod in naufraugio reip. tenebris offusis,demerso populo R. euerso,atq; eiecto senatu dirueris,ædificaris,religione omni violata,reip, tantùm nomine contaminaris:in ciuis huiusce ædibus,& in vrbe,quam suis laboribus,ac periculis conseruasset, monumentum deletæ reip. collocaris 8 ° ad equitum notam,ad dolorem bonorum omnium,sublatóq; Q. Catuli, nomine incideris : id sperasti remp. diutiùs, quàm,quoad mecum simul expulsa careret his mœnibus,esse laturam ? At,si,pontifices, neq; is,cui licuit,neq; id,quod fas fuit,dedicauit : quid me attinet iam illud tertium,quod proposueram, docere, non his institutis,ac verbis, quibus cæremoniæ postulant, dedicasse ? Dixi à principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito iure pontificum, dicturum . Quæ sunt adhuc à me de iure dedicandi disputata,non sunt quæsita ex occulto aliquo genere literarum, sed sumta de medio,ex rebus palàm per magistratus actis,ad collegiúmq; [e] delatis, ex S. consulto,ex lege. Illa interiora, iam vestra sunt, quid dici, quid præcipere,quid tangi,quid teneri ius fuerit. Quæ si omnia ex Coruncanij scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, [f] acta esse constarent : aut si M. Horatius ille Puluillus, qui cùm eius dedicationẽ multi,propter inuidiam,fictis religionibus impedirent,restitit,& cõ-

[a] L. non videri id rectè posse d.
[b] L. T. Flaminino, Q. Met.
[c] L. retulit; cùm.
[d] L. sacrum non videri. Quam q.
[e] Al. relatis.
[f] L. acta esse constaret.

stantissima mente Capitolium dedicauit, huiusmodi alicui dedicationi præfuisset: tamen in scelere religio non valeret: nedum valeat id, quod imperitus adolescens, nouus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, ignarus, inuitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine scriptore, furtim, mente, ac lingua titubante fecisse dicatur: præsertim cùm iste impurus, atq; impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros sæpe mulier, & inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim, & turbulentè, vt neque mens, neque vox, neque lingua consisteret. [a] Delatum tum est ad vos pontifices, & pòst omnium sermone celebratum, quemadmodum iste præposteris verbis, omnibus obscœnis, identidem se ipse reuocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, & pronuntiarit, & fecerit. Quod quidem minimè mirum est, in tanto scelere, tantáque dementia, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo vnquam prædo tam barbarus, atque immanis fuit, qui cùm fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto, somnijs stimulatus, aut religione aliqua consecraret, non horreret animo, cùm diuinum numen, scelere violatum, placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiúsq; vrbis prædonem, fuisse censetis, cùm pro detestatione tot scelerum vnam aram nefariè consecraret? Non poterat vllo modo (quamquam & insolentia dominatus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac sæpe peccare, præsertim illo pontifice, & magistro, qui cogeretur docere antequàm ipse didicisset. Magna vis est cùm in deorum immortalium numine, tum verò in ipsa rep. Dij immortales suorum templorum custodem, ac præsidem sceleratissimè pulsum cùm viderent, ex suis tēplis in eius ædeis immigrare nolebant; itaque istius vecordissimi mentem cura, metúque terrebant. Res verò publica, quamquàm erat exterminata mecum, tamen obuersabatur 8 1 ante oculos exterminatoris sui, & ab istius inflammato, atq; ignito furore [b] iam tum me, séque repetebat. Quare quid est mirum, [c] si iste metus furore instinctus, scelere præceps, neque institutas cæremonias persequi, neque verbum vllum sollemne potuit effari? Quæ cùm ita sint, pontifices, reuocate iam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad vniuersam remp. quam antea cum viris fortibus multis, 8 2 in hac verò causa [d] solis vestris ceruicibus sustinetis. Vobis vniuersi senatus perpetua auctoritas, cui vosmet ipsi [e] præstantissimi semper in mea causa præfuistis: vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorúmq; cōcursus, vobis campus, centuriarúmq; vna vox omnium, quarum

[a] L. Delatum iam tum est ad vos.

[b] L. iam tum se, méque repet.

[c] L. si iste metu perturbatus, furore inst. Al. metu perculsus, furore inst.

[d] L. soli vestris.

[e] Vox, præstantissimi, abest à nonnullis libris.

quarum vos principes, atque auctores fuistis, vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut spe deniq; sunt boni, omne vobis erga meam dignitatẽ studiũ, & iudicium non modò commissum, verùm etiã cõmendatũ esse [a] arbitrabuntur; deniq; ipsi dij immortales, qui hanc vrbem, atq; hoc imperiũ tuentur, vt esset omnibus gentibus, posteritatique perspicuum, diuino me numine esse reip. redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus, & gratulationis meæ, ad suorum sacerdotum potestatem, iudiciúmque reuocasse. Hic est enim reditus, pontifices, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in dijs penatibus recuperandis. 83 [b] Quorum iste suis sceleratissimis manibus tecta, sedésque conuellit: ducibúsque consulibus, tanquam vrbe capta, hanc vnam domum, quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putauit: tamen illi dij penates, ac familiares mei, per vos in meam domum mecum erunt restituti. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus R. optimum, propter vim, maximum nominauit, téque, Iuno regina, & te, [c] custos vrbis, Minerua, quæ semper adiutrix consiliorũ meorum, testis laborum extitisti, precor, ac quæso: vósque, qui maximè me repetistis, atq; reuocastis, quorum de sedibus hæc mihi proposita est contentio, patrij penates, familiarésq;, qui huic vrbi, & reipub. [d] præsides estis, vos obtestor, quorum ego à templis, ac delubris pestiferam illam, & nefariam flammam depuli: téque, Vesta mater, cuius castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore, & scelere defendi: cuiúsque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine ciuium restingui, aut cum totius vrbis incendio commisceri: vt, si in illo pæne fato reip. obieci meum caput pro vestris cæremonijs, atque templis, perditissimorum ciuium furori, atque ferro: & si iterum, cùm ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me, ac meos commendaui, méq; ac meum caput ea condicione deuoui, vt, si & eo ipso tempore, & antè, in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmijs prætermissis, cura, cogitatione, vigilijs omnibus, nihil, nisi de salute meorum ciuium laborassem: tum mihi repub. aliquando restituta licèret frui: sin autem mea consilia patriæ non profuissent, vt perpetuum dolorem, auulsus à meis, sustinerem: hanc ego deuotionem capitis mei, cùm ero in sedes meas restitutus, 84 tum denique conuictam esse, & commissam [e] putabo; nam nunc quidem, pontifices, non solùm domo, de qua cognoscitis, sed tota vrbe careo, in quam videor esse restitutus. Vrbis enim celeberrimæ, & maximæ partes aduersum illud non monumentum, sed vulnus patriæ continentur; quem cùm mihi conspectum morte magis vitandum,

[a] L. arbitrantur.

[b] L. Quorum etsi iste suis scel.

[c] πολιοῦχος.

[d] L. præsidetis.

[e] Fort. putem.

fugiendúmque esse videatis: nolite, quæso, eum, cuius reditu restitutam rempub. fore putastis, non solùm dignitatis ornamentis, sed etiam vrbis partibus velle esse priuatum. Non me bonorum direptio,[a] non tectorum excisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissimè capta permouet: caduca semper, & mobilia hæc esse dixi: non virtutis, atque ingenij, sed fortunæ, & temporum munera: quorum ego non tam facultatem vnquam, & copiam, expetendam putaui, quàm & in vtendo rationem, & in carendo patientiam. Etenim ad nostrum vsum propemodum iam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ memoriæ, relinquemus: domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratiùs etiam ædificata, quā euersa, carere sine maxima ignominia reip. meo dedecore, ac dolore non possum. Quapropter, si dijs immortalibus, si senatui, si populo R. si cunctæ Italiæ, si prouincijs, si exteris nationibus, si vobismet ipsis, qui in mea salute principem semper locum, auctoritatémque tenuistis, gratum, & iucundum meum reditum intelligitis esse: quæso, obtestórque vos, pontifices, vt me, quem auctoritate, studio, sententijs restituistis, nunc quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

[a] L. non tectorum excissio.

DE

[a]DE HARVSPICVM RESPONSIS IN SENATV.

[a] V. c. DE HARVSPICVM RESPONSIS, IN P. CLODIVM IN SENATV.

ORATIO XXX.

ESTERNO die, P.C. cùm me, & vestra dignitas, & frequentia equitum R. quibus senatus dabatur, magnoperè commouisset: putaui mihi reprimendã esse P. Clodij impudicam impudentiam, cùm is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, & P. Tullioni Syro naueret operam, atq; ei sese, cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus venditaret. Itaq; hominem furentem, exultantémq; continui, simul ac periculum iudicij intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris, ferociámque compressi. Attamen ignarus ille, qui consules essent, exanguis, atque æstuans [b] se curia repentè proripuit, cum quibusdam fractis iam, atque inanibus minis, & cum illius Pisoniani temporis, Gabinianíque terroribus. Quem cùm egredientem insequi cœpissem: cepi equidem fructum maximum & ex consurrectione omnium vestrûm & ex comitatu publicanorum. Sed vecors repentè sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit: &, simulac Cn. Lentulum COS. adspexit, côncidit in curiæ pænè limine, recordatione, credo, Gabinij sui, desiderióq; Pisonis: cuius ego de effrenato, & præcipiti furore [c] quid dicam? Haud [1] potest grauioribus à me verbis vulnerari, quàm est statim, in facto ipso, à grauissimo viro, P. Seruilio, confectus, ac trucidatus; cuius [d] si etiam vim, & grauitatem illam singularem, ac pænè diuinam, assequi possem: tamen non dubito, quin ea tela, quæ coniecerit inimicus, quàm ea, quæ collega patris emisit, leuiora, atque hebetiora esse videantur. Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, [2] & iracundia [e] longiùs propè digressum arbitrabantur, quàm sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum, ac multò antè meditatum. Ego enim, P. C. inimicum me semper esse professus sum duobus, [3] qui me, [f] qui rem meam cùm defendere deberent, seruare possent: cúmque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperij, ad meam salutem non solùm auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur: primò reliquerunt, deinde prodiderunt, postremò [g] oppugnauerunt,

[b] L. se è curia.

[c] L. quid dicam? Potest grauiorib. &c. ac trucidatus?

[d] L. si eam vim.

[e] L. longiùs progressum.

[f] L. qui remp. cùm def. deb.

[g] L. oppugnarunt.

præmiſque nefariæ pactionis funditùs vnà cum rep. oppreſſum, extinctúmque voluerunt : quíque ſuo ductu, & imperio cruento illo, atque funeſto ſupplicia neque à ſociorum mœnibus prohibere, neque hoſtium vrbibus inferre potuerunt : 4 [a] *excisionem, inflammationem, euerſionem, depopulationem,* [b] *vaſtitatem eam ſua cum præda meis omnibus tectis, atque agris intulerunt ; cum his furijs, & facibus, cum his, inquam, exitioſis prodigijs, ac pænè huius imperij peſtibus, bellum mihi inexpiabile dico eſſe ſuſceptum : neque id tamen ipſum tantum, quantum meus, ac meorum, ſed tantum, quantum veſter, atque omnium bonorum dolor poſtulauit.* In *Clodium verò non eſt hodie meum maius odium, quàm illo die fuit, cùm illum ambuſtum religioſiſſimis ignibus, cognoui muliebri ornatu, ex inceſto ſtupro, atque ex domo pontificis maximi emiſſum ; tum, inquam, tum vidi, ac multò antè proſpexi, quanta tempeſtas excitaretur, quanta impendêret procella reip. Videbam, illud ſcelus, tam importunum, audaciam tam* [c] *immanem adoleſcentis furentis, nobilis, vulnerati, non poſſe arceri otij finibus : erupturum illud malum aliquando,* [d] *ſi impunitum fuiſſet, ad perniciem ciuitatis ; non multum mihi ſanè poſt ad odium acceſſit ; nihil enim contra me fecit odium mei : ſed odio ſeueritatis, odio dignitatis, odio reip. non me magis violauit, quàm ſenatum, quàm equites Romanos, quàm omneis bonos, quàm Italiam cunctam ; non denique in me ſceleratior fuit, quàm in ipſos deos* [e] *immortaleis. Etenim illos eo ſcelere violauit, quo nemo antea ; in me fuit eodem animo, quo etiam eius familiaris Catilinæ, ſi viciſſet, fuiſſet. Itaque eum nunquam à me eſſe accuſandum putaui, non plus, quàm ſtipitem illum, qui, quorum hominum eſſet, neſciremus, niſi ſe Ligurem ipſe eſſe diceret. Quid enim hunc perſequar, pecudem, ac belluam, pabulo inimicorum meorum, & glande corruptum?* [f] *Qui ſi ſenſit, quo ſe ſcelere deuinxerit : non dubito, quin ſit miſerrimus ; ſin autem id non videt : periculum eſt, ne ſe ſtuporis excuſatione defendat. Accedit etiam, quòd expectatione omnium, fortiſſimo, & clariſſimo viro, T. Annio, deuota, & conſtituta iſta hoſtia eſſe videtur : cui me præripere deſponſam iam, & deſtinatam laudem, cùm ipſe eius opera & dignitatem, & ſalutem recuperarim, valde eſt iniquum. Etenim, vt P. ille Scipio, natus mihi videtur ad interitum, exitiúmque Karthaginis, qui illam à multis imperatoribus obſeſſam, oppugnatam,* [g] *labefactatam, pæne captam, aliquando, quaſi fatali euentu, ſolus euertit : ſic T. Annius ad illam peſtem comprimendam, extinguendam funditùs*

delendam

[a] L. exciſſionem.
[b] L. vaſtitatem, aucti præda, meis omn.
[c] V. c. inmanem.
[d] V. c. ſi inpunitum.
[e] V. c. inmortalis.
[f] L. qui ſi ſentit, quo ſcelere ſe deuinx.
[g] Al. labefactam.

delendam natus esse videtur, & quasi diuino munere [a] donatus reip. Solus ille cognouit, quemadmodum armatum ciuem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui vrbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde, incendijsque terreret, [5] [b] non modò vincere, verùm etiam vincire oporteret. Huic ego, & tali, & ita de me, ac de patria merito viro, nunquam mea voluntate præripiam eum præsertim reum, cuius ille inimicitias non solùm suscepit propter salutem meam, verùm etiam appetiuit. Sed si etiam nunc illaqueatus iam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium expectatione supplicij iam non diuturna implicatus, feretur tamen hæsitans, & in me impetum impeditus facere conabitur: resistam, & aut concedente, aut etiam adiuuante Milone, eius conatum refutabo: velut hesterno die, [6] cùm mihi stanti [c] tacens minaretur, voce tantum attigi legum initium, & iudicij; [d] consedit ille; conticui. [7] Diem dixisset, vt fecerat; fecissem, vt ei statim tertius à prætore dies diceretur. Atque hoc sic moderetur: & cogitet, si contentus sit ijs sceleribus, quæ commisit, iam se esse consecratum Miloni: si quod in me telum [e] intorserit, statim me esse arrepturum arma iudiciorum, atque legum. Atqui paulo antè, P. C. concionem habuit, quæ est ad me tota delata: cuius concionis primùm vniuersum argumentum, sententiámque audite; cùm riseritis [f] impudentiam hominis, tum à me de tota concione audietis. De religionibus sacris, & cæremonijs est concionatus, patres conscripti, Clodius: P. inquam, Clodius sacra, & religiones negligi, violari, pollui, questus est. Non mirum, si hoc vobis ridiculum videtur; etiam sua concio risit hominem, quomodo ipse gloriari solet, [8] ducentis confixum [g] senatusconsultis: quæ sunt omnia contra illum pro religionibus facta, [h] hominémque illum, qui puluinaribus Bonæ deæ stuprum intulerit, eáque sacra quæ viri oculis, ne imprudentis quidem, adspici fas est, non solùm adspectu virili, sed flagitio, stupróque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima concio eius expectatur de pudicitia. Quid enim interest, vtrùm ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris, & religionibus conqueratur, an ex sororum cubiculo egressus, pudorem, pudicitiámque defendat? Responsum Haruspicum hoc recens de fremitu in concione recitauit: in quo cum alijs multis scriptum etiam illud est (id quod audistis) loca sacra, & religiosa, profana haberi. In ea causa esse dixit domum meam, à religiosissimo sacerdote, P. Clodio, consecratam. Gaudeo mihi de toto hoc ostento,

[a] L. reip. donatus.

[b] L. non modò vincire verum etiam vincere oporteret.

[c] Fort. iacens.

[d] L. concidit ille, & conticuit, Diem d.

[e] Al. intenderit, st.

[f] V. c. inpudentiam.

[g] L. senaticonsultis.

[h] Al. hominémque eum qui p.

ostento, quod haud scio, an grauissimum multis his annis huic ordini nunciatum sit, datam non modò iustam, sed etiam necessariam causam esse dicendi; reperietis enim ex hoc toto prodigio, atq; responso, nos de istius scelere, ac furore, ac de [a] impendentibus periculis maximis, propè iam voce Iouis optimi maximi præmoneri. Sed primùm expiabo religionem ædium mearum, si id facere verè, ac sine cuiusquam dubitatione potero; [b] sin scrupulus tenuissimus residére aliquis videbitur: non modò patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium religioniq; parebo. Sed quæ tandem est in hac vrbe tanta domus, ab ista religionis suspicione tam vacua, atque pura? Quanquam vestræ domus, P. C. ceterorúmque ciuium, multo maxima ex parte sunt liberæ religione, tamen vna mea domus iudicijs omnibus liberata, in hac vrbe, sola est. Te enim appello, Lentule, & te, Philippe; ex hoc Haruspicum responso decreuit senatus, vt de locis [c] sacris, religiosis, ad hunc ordinem referretis, potestisne referre de mea domo? Quæ (vt dixi) sola, in hac vrbe, omni religione, omnibus iudicijs, liberata est; quam primùm inimicus ipse in illa tempestate, ac nocte reip. cum cetera scelera stilo illo impuro Sex. Clodius conscripsisset, ne vna quidem attigit litera religionis; deinde eandem domum populus R. cuius est summa potestas omnium rerum, comitijs centuriatis, omnium ætatum, ordinúmque suffragijs, eodem iure esse iussit, quo fuisset. Posteà vos, P. C. non quòd dubia res esset, sed vt huic furiæ, si diutiùs in hac vrbe, quam delere cuperet, maneret, [d] vox interdiceretur, decreuistis, vt de mearum ædium religione ad pontificium collegium referretur. Quæ tanta religio est, qua non in nostris dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, vnius P. Seruilij, ac M. Luculli responso, ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de deorum Penatium, Vestæque matris cæremonijs, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi R. quod post Romam cónditam, huius vnius casti tutoris religionum scelere violatum est, quod tres pontifices statuissent, id semper populo R. semper senatui, semper ipsis dijs immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At verò meam domum P. Lentulus, CONS. & pontifex, P. Seruilius, M. Lucullus, Qu. Metellus [e] M, Glabrio, M. Messalla, L. Lentulus, flamen Martialis: P. Galba, Qu. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex sacrorũ: M. Scaurus, M. Cassius, C. Curio, Sex. Cæsar, flamen Quirinalis: Qu. Cornelius, P, Albinouanus, Qu. Terentius, pontifices minores, causa cognita, duobus locis dicta maxima frequentia amplissimorum, ac sapientissimorum ciuium adstante, omni religione, vna mente, omnes liberauerunt.

[a] V. c. inpendentibus.

[b] L. sin scrupulus vel tenuissimus.

[c] L. sacris, ac religiosis.

[d] Al. vox intercluderetur.

[e] L. M'. Glabrio.

liberauerunt. Nego vnquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas, quæ ipsius vrbis, vlla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam frequens collegium iudicasse; quanquam ad facinoris disquisitionem interest adesse quamplurimos. Ita est enim interpretatio illa pontificum, vt iidem potestatem habeant iudicum.
11 [a] Religionis explanatio vel ab vno pontifice perito rectè fieri potest: quod idem in iudicio capitis durum, atque iniquum est; tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quàm vnquam de cæremonijs virginum, iudicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo, & Qu. Metello, COSS. referentibus, statuit, cùm omnes pontifices, qui erant huius ordinis, adessent: cúmque alij, qui honoribus populi R. antecedebant, multa de collegij iudicio verba fecissent, omnésque iidem scribendo adessent: domum meam, iudicio pontificum, religione liberatam videri. De hoc igitur loco sacro potissimùm videntur Haruspices dicere, qui locus solus ex priuatis locis omnibus hoc præcipuè iuris habet, vt ab ipsis, qui sacris præsunt, sacer non esse iudicatus sit? Verùm referte: quod ex S.C. facere debetis; aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, & eam religione omni liberastis: aut senatus ipse iudicabit, qui, vno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea iudicauit: aut, id quod certè fiet, ad pontifices reijcietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ maiores nostri sacra, religionésque & priuatas, & publicas commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud iudicare, ac iudicauerunt? Multæ sunt domus in hac vrbe, P. C. atque haud scio, an pænè cunctæ iure optimo: sed tamen iure priuato, iure hereditario, iure auctoritatis, [b] iure mancipij, iure nexi; nego esse vllam domum aliam, æquè priuato iure, atque optima lege, publico verò omni præcipuo, & humano, & diuino iure munitam. Quæ primùm ædificatur ex auctoritate senatus, pecunia publica: deinde contra vim nefariam huius gladiatoris, tot senatusconsultis munita, atque septa est. Primùm negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore, vt curarent, vt sine vi mihi ædificare liceret, quibus, in maximis periculis, vniuersa resp. commendari solet: deinde, cùm ille saxis, & ignibus, & ferro vastitatem meis ædibus intulisset: decreuit senatus, eos, qui id fecissent, [c] lege de vi, quæ est in eos, qui vniuersam remp. oppugnassent, teneri. Vobis verò referentibus, ô pòst hominum memoriam fortissimi, atque optimi consules, decreuit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra remp. esse facturum. Nego, vllo de opere publico, de monumento, de templo,
non

[a] L. Religionis expiatio vel ab.

[b] Iure mancipi.

[c] Fort. lege de vi publica, q.

tot senatus extare consulta, quot de mea domo: quam senatus vnam post hanc vrbem [a] constitutam, ex ærario ædificandam, à pontificibus liberandam, à magistratibus defendendam, à iudicibus [b] puniendam putaret. P. Valerio, pro maximis in remp. beneficijs, data domus est [13] in villa publica; at mihi in Palatio restituta; illi locus: at mihi etiam parietes, atque tectum illi, quam ipse priuato iure tueretur: mihi, quam publicè magistratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab alijs haberem: non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. Sed, cùm sint mihi data à vobis, cùm ea attententur eius lingua, cuius anteà manu euersa vos mihi, & liberis meis, manibus vestris reddidistis: non ego de meis, sed de vestris factis loquor: nec vereor, ne hæc mea vestrorum beneficiorum prædicatio, non grata potiùs, quàm arrogans videatur. Quanquam, si me tantis laboribus pro communi salute perfunctum efferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum hominum animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesterno die quendam murmurantem: quem aiebant negare ferre me posse, quia, cùm ab hoc eodem [c] impurissimo parricida rogarer, cuius essem ciuitatis, [d] respondi, me, probantibus & vobis, & equitibus R. eius esse, quæ carere me non potuisset. Ille, vt opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? (quæro ex eo ipso, qui ferre me nō potest) me ciuem esse Romanum? literatè respondissem [e] Tacuissem? desertum negotium. Potest quisquam vir [f] in rebus magnis cum inuidia versatus, satis grauiter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? [14] At ipse non modò respondet, quidquid potest, cùm est lacessitus: sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat, admoneri. Sed, quoniam mea causa expedita est, videamus nunc, quid haruspices dicant. Ego enim fateor, me, & magnitudine ostenti, & grauitate responsi, & vna, atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui, si cui fortè videor plus quàm ceteri, qui æquè, atque ego, sunt occupati, versari in studio litterarum, his delecter, aut vtar omnino litteris, quæ nostros animos deterrent, atque auocant à religione. Ego verò primùm habeo auctores, ac magistros religionum colendarum, maiores nostros: quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, vt satis, superq; prudentes sint, qui illorum prudentiam non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere possint: [15] qui statas, sollemneísq; cæremonias, pontificatu: rerum benè gerendarum auctoritates, augurio: fatorum veteres prædictiones Apollinis, vatum libris: [16] portentorum [g] explanationes, Etruscorum disciplina contineri [h] putarunt: quæ quidem tanta est,

[a] Al. conditam.
[b] L. muniendam put.
[c] L. impurissimo patricida.
[d] Fort. respōdi, probantibus & vobis, & equitib. R. me eius esse.
[e] Al. An tacuissem?
[f] Al. reb. in magnis.
[g] Fort. expiationes.
[h] L. putauerunt.

est, vt nostra memoria primùm Italici belli funesta illa principia, pòst Syllani, Cinnaníq; temporis extremum pęnè discrimē, tum hanc recentem vrbis inflammandæ, delendíque imperij coniurationem non obscurè nobis paullò antè prædixerint. Deinde etiam cognoui, multa homines doctissimos, sapientissimósque & dixisse, & scripta de deorum immortalium numine reliquisse: quæ quamquam diuinitus perscripta video, tamen eiusmodi sunt, vt ea maiores nostri docuisse illos non ab illis didicisse videantur. Etenim quis est tam vecors, qui aut, cùm suspexerit in cælum, deos esse non sentiat, & ea, quæ tanta mente fiunt, vt vix quisquam arte vlla ordinem rerum, ac vicissitudinem persequi possit, casu fieri putet: aut, cùm deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc totum imperiū esse natum, & auctum, & retentum? Quàm volumus licet, P.C. ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso huius gentis, ac terræ domestico, natiuóque sensu, Italos ipsos, ac Latinos, sed pietate, ac religione, atq; hac vna sapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi, gubernaríq; perspeximus, omneis gēteis, natiónésque superauimus. Quare, [a] ne plura de re minimè loquar dubia, adhibete animos, & menteis vestras, non solùm aureis, ad haruspicum vocem admouete: QVOD IN AGRO LATINIENSI AVDITVS EST STREPITVS CVM FREMITV. Mitto haruspices, mitto illam veterem ab ipsis dijs immortalibus, vt hominum fama est, Etruriæ [b] datam disciplinam: nos nónne haruspices esse possumus EXAVDITVS IN AGRO PROPINQVO, ET SVBVRBANO EST STREPITVS QVIDAM RECONDITVS, ET HORRIBILIS FREMITVS ARMORVM. Quis est ex gigantibus illis, quos poetæ ferunt bellum dijs immortalibus intulisse, tam impius, qui hoc tam nouo, tantóq; motu non magnum aliquid deos populo R. præmonstrare, & præcinere fateatur? De ea re scriptum est, postulationes [c] decretas esse Ioui Saturno, Neptuno, Telluri, dijs cælestibus. Audio quibus dijs violatis expiatio debeatur: sed, hominum quæ ob delicta, quæro. LVDOS MINVS DILIGENTER FACTOS, POLLVTOSQVE. Quos ludos? te appello, Lentule, (tui sacerdotij sunt tensæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæq; ludorū publicorum) vósque pontifices, ad quos epulones Iouis optimi max. si quid est prætermissum, aut commissum, afferunt: quorum de sententia illa eadem renouata, atq; instaurata celebrantur: qui sunt ludi minùs diligenter

[a] L. ne plura de re minime dubia loquar.

[b] L. traditam.

[c] Quidam libri non habent, decretas.

diligenter facti? Quanto, aut quo ſcelere polluti? Reſpondebis &
pro te, & pro collegis tuis, & pro pontificum collegio, nihil cuiuſquam
aut negligentia contemtum, aut ſcelere eſſe pollutum: omnia ſollem-
nia, ac iuſta ludorum, omnibus rebus obſeruatis, ſumma cum cære-
monia eſſe ſeruata. Quos igitur haruſpices ludos minùs diligenter
factos, pollutóſque eſſe dicunt? Eos, quorum ipſi dij immortales, 18
[a] *atque illa mater dea, te, te, Cn. Lentule, cuius ab auia manibus eſ-*
ſet accepta, ſpectatorem eſſe voluit; quòd ni tu Megaleſia illo die
ſpectare voluiſſes: haud ſcio an viuere nobis, atque his de rebus iam
queri liceret; vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis
collecta ſeruorum ab hoc ædili religioſo, repentè fornicibus, oſtiíſque
omnibus, in ſcenam, ſigno dato, immiſſa irrupit. Tua tum, tua, Cn.
Lentule, eadem virtus fuit, quæ in priuato quondam tuo proauo; te,
nomen, imperium, vocem, adſpectum, impetum tuum ſtans ſenatus,
equitéſque R. & omnes boni ſequebantur, cùm ille ſeruorum, & lu-
diorum multitudini S. P. Q. R. vinctum ipſo conſeſſu, & conſtric-
tum ſpectaculis, atque impeditum turba, & anguſtijs tradidiſſet. 19
An, ſi [b] *ludius conſtitit, aut tibicen repentè conticuit, aut puer ille*
patrimus, & matrimus ſi terram non tenuit, aut tenſam, aut lorum
amiſit, aut, ſi ædilis verbo, 20 [c] *aut ſi nutu aberrauit, ludi ſunt non*
ritè facti, eáque errata expiantur, & mentes deorum immortalium,
ludorum inſtauratione placantur: ſi ludi ab lætitia ad metum tra-
ducti [d] *ſunt, ſi non intermiſſi, ſed peremti, atque ſublati ſunt: ſi ci-*
uitati vniuerſæ ſcelere eius, qui ludos ad luctum conferre voluit, ex-
titerunt 21 *dies illi feſti pænè funeſti: dubitabimus,* [e] *quos ludos*
ille fremitus nuntiet eſſe pollutos? Ac, ſi volumus ea, quæ de quoque
deo nobis tradita ſunt, recordari, hanc Matrem magnam, cuius ludi
violati, polluti, pænè ad cædem, & ad funus ciuitatis conuerſi ſunt,
hanc, inquam, accepimus, agros, & nemora cum quodam ſtrepitu, fre-
mitúque peragrare. Hæc igitur vobis, hæc populo R. & ſcelerum in-
dicia oſtendit, & periculorum ſigna patefecit; nam quid ego de illis
ludis loquar, quos in Palatio noſtri maiores ante templum, in ipſo
Matris magnæ conſpectu, 22 [f] *Megalenſibus fieri, celebraríque*
voluerunt? Qui ſunt more, inſtitutíſque maximè caſti, ſollemnes,
religioſi: quibus ludis primum ante populi conſeſſum ſenatui locum
P. Africanus iterum conſul ille maior dedit: vt eos ludos hæc lues
impura [g] *polluerit: quò ſi quis liber aut ſpectandi, aut etiam reli-*
gionis cauſa, acceſſerat: manus afferebantur; quò matrona nulla
adijt, propter vim, conſeſſúmque ſeruorum. Ita ludos eos, quorum re-
ligio tanta eſt, vt ex vltimis terris arceſſita in hac vrbe conſederit
qui

[a] L. atque illa mater Idæa, te, te, &c.

[b] Al. Lydius.

[c] L. aut ſympulo aberr.

[d] Verbum, ſunt, hic non agnoſcit L.

[e] L. quos ille fremitus nuntiet ludos eſſe pollutos.

[f] L. Megaleſijs fieri.

[g] L. polluecet.

qui vni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, vt vocabulo ipso & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine suscepta declaretur: hos ludos serui fecerunt, serui spectauerunt: tota denique, hoc ædile, seruorum Megalesia fuerunt. Prò dij immortales! qui magis nobiscum loqui possetis, si essetis, versareminique nobiscum? Ludos esse pollutos significatis, ac planè dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, peruersum, conturbatum dici potest, quàm, omne seruitium, permissu magistratus, liberatum, in alteram scenam immissum, alteri præpositum, vt alter consessus potestati seruorum [a] obijceretur, alter seruorum totus esset? Si examen apum ludis in scenam venisset, haruspices [b] acciendos ex Etruria putaremus: videmus vniuersi repentè examina tanta seruorũ immissa in populum R. sæptum, atque inclusum, & non [c] commouemur? Atque in apum fortasse examine, nos ex Etruscorum scriptis haruspices, vt à seruitio caueremus, monerent. Quod igitur ex aliquo disiuncto, diuersóq; mõstro significatum caueremus, [d] id cùm sibi ipsum monstrum est, & cùm in eo ipso periculum est, ex quo periculum portenditur, non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus? Istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mẽtionem facit, cùm Athenionis, aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quàm Cani, aut Appij, Claudiorũ? Illi cùm ludos facerent, [e] seruos de cauea exire iubebant: tu in alteram seruos immisisti, ex altera liberos eiecisti. Itaque qui anteà voce præconis à liberis [f] semouebantur, tuis ludis non voce, sed manu liberos à se segregabant. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat, Sibyllino sacerdoti, hæc sacra maiores nostros ex vestris libris expetisse? Si illi sunt vestri, quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, cõtaminatis manibus attrectas. Hac igitur vate suadente quondam, defessa Italia Punico bello, atque ab Annibale vexata, sacra ista [g] maiores nostri ascita ex Phrygia Romæ [h] collocauerunt: quæ vir is accepit, qui est optimus à populo R. iudicatus, P. Scipio: fœmina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Q. Claudia: cuius priscam illam seueritatem sacrificij [i] tua soror mirificè existimatur imitata. Nihil te igitur neq; maiores tui, coniuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quo est hæc tota religio constituta, neq; curulis ædilitas, quæ maximè hanc tueri religionem solet, permouit, quo minùs castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, scelere obligares? Sed quid ego id admiror? Qui accepta pecunia Pessinuntem ipsum, sedem, domiciliúmque Matris deorum, vastaris, & Brogitaro Gallogræco, [k] impuro homini, ac nefario, cuius legati, te tribuno, diuidere in æde Castoris tuis operis nummos solebant,

[a] V.c. obiceretur.
[b] Fort. arciendos.
[c] Al. commonemur?
[d] L. id cum ipsum sibi.
[e] L. seruos exire de cauea iub.
[f] Fort. summouebantur.
[g] Al. nostri maiores.
[h] L. collocarunt.
[i] Al. tua mirificè soror.
[k] V.c. inpuro.

totum illum locum, fanúmque vendideris? Sacerdotem ab ipsis aris, puluinaribúsque detraxeris? Omnia illa, quæ vetustas, quæ Persæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui Europam, Asiámque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, peruerteris? Quæ denique nostri maiores tam sancta duxerunt, vt, cùm refertam vrbem, atq; Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis, & periculosissimis bellis huic deæ vota facerent, eáque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram, & in illo loco, fanóque persoluerent. Quòd cùm Deiotarus religione sua castissimè tueretur, quem vnum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, [a] atque amantissimum nostri nominis: Brogitaro, vt antè dixi, addictum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarum, sæpe à senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimonijs ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro iubes; sed alter est rex, iudicio senatus, per nos: pecunia Brogitarus, per te appellatus: alterum putabo regem, si habuerit vnde tibi soluat, quod ei per syngrapham credidisti; nam cùm multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maximè, quòd tibi nummûm nullum dedit: quòd eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum iudicio senatus, vt ipse rex esset, non repudiauit: quod Pessinuntem per scelus à te violatum, & sacerdote, sacrísque spoliatum, recuperauit, [a] [3] vt in pristina religione seruaret: quod cæremonias ab omni vetustate acceptas, à Brogitaro pollui non sinit, mauúltque generum suum munere tuo, quàm illud fanum antiquitate religionis carere. Sed, vt ad hæc haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis: quis est, qui id non totum in istius ludos prædictum, & responsum esse fateatur? Sequitur de locis sacris, religiosis. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? Committe vel consulibus, vel senatui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus iudicijs, vt dixi antea, liberata est. At in ijs ædibus, quas tu, Q. Seio, equite R. viro optimo, per te apertissimè interfecto, tenes, sacellum dico fuisse, & aras; tabulis hoc censorum, memoria multorum firmabo, ac docebo, agatur modò hæc res. Quòd ex eo S.C. quod nuper est factum, referri ad vos necesse est: habeo quæ de locis religiosis velim dicere; cùm de domo tua dixero: in qua tamen ita est inædificatum sacellum, vt alius fecerit, tibi tantummodo sit demoliendum: tum videbo, num mihi necesse sit de alijs etiam aliquid dicere; putant enim nonnulli ad me pertinere, armamentarium Telluris aperire; nuper id patuisse dicunt, & ego recordor; nunc sanctissimam partem, ac sedem maximæ religionis priuato dicunt vestibulo contineri. Multa me

[a] L. atque amantissimum nostri nominis regem: Brog.

me mouent: quòd ædes Telluris, est curationis meæ: quòd is, qui illud armamentarium sustulit, meam domum pontificum iudicio liberatam, secundum fratrem suum iudicatam esse dicebat; mouet me etiam in hac caritate annonæ, sterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, & eò magis, quòd eodem ostento 24 Telluri postulatio deberi dicitur. Vetera fortasse loquimur: quanquam hoc si minùs ciuili iure perscriptum est, lege tamen naturæ, communi iure gentium [a] sancitum est, vt nihil mortales à dijs immortalib. vsu capere possint. [b] Verumtamen antiqua negligimus: etiámne ea negligemus, quæ fiunt [c] maximè? Quæ videmus? L. Pisonem quis nescit, his ipsis temporibus, maximum, & sanctissimum Dianæ sacellum in Cæliculo sustulisse? Adsunt vicini eius loci: multi sunt etiam in hoc ordine, qui [d] sacrificia gentilia illo ipso in sacello, statuto [e] loco, anniuersaria factitarint. Et conquirimus, dij immortales quæ loca desiderent, quid significent, de quo loquantur? A. Sex. Serrano sanctissima sacella suffossa, incensa, inædificata, oppressa, summa denique turpitudine esse fœdata nescimus? Tu meam domum religiosam facere potuisti? [f] Ecqua mente? 25 qua inuaseras. Qua manu? qua disturbaras. Qua voce? qua incendi iusseras. Qua lege? quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras. Quo puluinari? quod stupraras. Quo simulacro? quod ereptum ex meretricis sepulchro in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quòd impuri, & sacrilegi parietem tangit? Itaque, ne quis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac de sacra illa tua facientem videre: tollam altiùs tectum: non vt ego te despiciam, sed ne tu adspicias vrbem eam, quam delere voluisti. Sed iam haruspicum reliqua responsa videamus. ORATORES, CONTRA IVS, FASQVE INTERFECTOS. Quid est hoc? Alexandrinis video esse sermonem: quem ego non refuto; sic enim sentio, ius legatorum cùm hominum præsidio munitum sit, tum etiam diuino iure esse vallatum. Sed quæro ab illo, 26 qui [g] omneis iudices tribunus è carcere in forum effudit, cuius arbitrio sicæ omnes nunc, atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit: ecquid sciat, vnum acerrimum aduersarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum à ciuitate libera missum, sica percussum? Quod non minùs, quàm de Alexandrinis, indignum dijs immortalibus esse visum, certò scio. Nec confero nunc in te vnum omnia; spes maior esset salutis, si,

[a] Al. sanctum est.
[b] Al. Verumtamen si antiqua negli.
[c] L. nunc maximè?
[d] L. sacrificia gentilitia.
[e] Al. foco.
[f] L. At qua mente? quam amiseras, Q. m.
[g] L. omneis audaceis.

præter te, nemo esset impurus; plures sunt; hoc & tu tibi confidis magis, & nos propè iure diffidimus. Quis Platonem ex Orestide, quæ pars Macedoniæ libera est, hominem in illis locis clarum, ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum (vt scipse appellauit) imperatorem venisse nescit? Quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula coniecit, & medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero fœdissimè & crudelissimè venas incideret. Secureis suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi R. tanto scelere contaminauit, vt id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Qualeis hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem vtatur? Sed recitemus, [a] quid sequatur. FIDEM, ET IVSIVRANDVM NEGLECTVM. Hoc quid sit, per se ipsum non facilè interpretor: sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum iudicum manifesto periurio dici: [27] quib. olim erepti essent nummi, nisi à senatu præsidium postulassent. Quare autem de his dici suspicer, hæc causa est, quòd sic statuo, & illud in hac ciuitate esse maximè illustre, atque insigne periurium, & te ipsum tamen in periurij pœnam ab ijs, quibuscum coniurasti, non vocari. Et video, in haruspicum responsis hæc esse subiuncta, sacrificia vetusta, occultáque, minùs diligenter facta, pollutáque. Haruspices hæc loquuntur, an patrij, penatésq; dij? Multi enim sunt, credo, in quos huius maleficij suspicio cadat. Quis præter hunc vnum? Obscurè dicitur, quæ sacra polluta sint? Quid planiùs, quid grauiùs, quid religiosiùs dici potest? Vetusta, occultáque; nego vlla verba, Lentulum, grauem oratorem, ac disertum, sæpiùs, cùm te accusaret, vsurpasse, quàm hæc, quæ nunc ex Etruscis libris in te conuersa, atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificiũ, [b] tam vetus est, quàm hoc, quod à regib. æquale huic vrbi accepimus? Quod autem tam occultum, quàm id, quod non solùm curiosos oculos excludit, sed etiam erranteis? Quò non modò improbitas, sed sed ne imprudentia quidem possit intrare? Quod quidem sacrificium nemo ante P. Clodiũ in omni memoria violauit, nemo vnquam adijt, nemo neglexit, nemo vir adspicere non horruit: quod fit per virgines Vestaleis, fit pro populo R. fit in ea domo, [c] quæ est in imperio, fit incredibili cæremonia, fit ei deæ, cuius ne nomen quidem viros scire fas est: quam iste idcirco Bonam dicit, quòd in tanto sibi scelere ignouerit. Non ignouit, mihi crede, non; nisi fortè tibi ignotum putas, quòd [28] te iudices dimiserunt excussum, & exhaustum: suo iudicio, absolutum: omnium, cõdemnatum: aut quòd oculos, vt opinio illius religionis est, non perdidisti. Quis enim ante te sacra illa vir sciens viderat, vt quisquã pœnã, quæ seque-

[a] L. quod sequitur.

[b] L. tam vetustum est.

[c] Al. quæ est cum imperio, Al. in qua est imperium.

sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis obesset cæcitas plus, quàm libidinis? ne id quidem sentis, conniuenteis illos oculos abaui tui, magis optandos fuisse, quàm [a] *hos flagranteis sororis? Tibi verò, si diligenter attenderis, intelliges hominũ pœnas deesse adhuc, non deorum; homines te in re fœdissima defenderunt: homines turpissimum, nocentissimúmque laudarunt:* 29 [b] *homines, propter pecuniam, iudicio liberauerunt: hominibus iniuria tui stupri illata in ipsos, dolori non fuit: homines tibi arma, alij pòst in illum inuictum ciuem dederunt:* [c] *hominum beneficia prorsus concedo tibi, ac maiora non esse quærenda. A dijs quidem immortalibus quæ potest homini maior esse pœna, furore, atque dementia? nisi fortè in tragœdijs, quos vulnere, ac dolore corporis cruciari,* [d] *ac consumi vides, grauiores deorum immortalium iras subire, quàm illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi eiulatus, & gemitus Philoctetæ tam miseri, (quamquã sunt acerbi) quàm illa exultatio* [e] *Athamantis, & quàm somnium matricidarum. Tu, cùm furialeis in concionibus voces mittis, cùm domos ciuium euertis, cùm lapidibus optimos viros foro pellis, cùm ardenteis faceis in vicinorum tecta iactas, cùm ædeis sacras inflammas, cùm seruos concitas: cùm sacra, ludósque conturbas: cùm vxorem, sororémque non discernis: cùm quòd ineas cubile, non sentis: cùm baccharis, cùm furis: tum das eas pœnas,* [f] *quæ sunt solæ hominum sceleri à dijs immortalibus constitutę. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissima sæpe de causa conficitur: deorum tela impiorum mentibus figuntur. Quare miserior es, cùm in omnem fraudem raperis oculis, quàm si omnino oculos non haberes. Sed, quoniam de ijs omnibus, quæ haruspices commissa esse dicunt, satis est dictum, videamus,* [g] *quid ijdem haruspices à dijs iam immortalibus,* [h] *dicant moneri. Monent,* 30 ne per optimatum discordiam, dissensionémque, patribus, principibúsq; cædes, periculáq; creentur, 31 [i] auxilióque diminuti deficiantur: quare ad vnum imperium prouinciæ redeant, 32 exercitúsq; pulsus, diminutióq; accedat. *Haruspicum verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatium discordiam molitur? Idem iste: nec vlla vi ingenij, aut consilij sui, sed quodam errore nostro: quem quidem ille, quòd obscurus non erat, facilè perspexit; hoc enim etiam turpius afflictatur resp. quòd ne ab eo quidem vexatur, vt tanquam fortis in pugna vir, acceptis à forti aduersario vulneribus aduersis, & honestus cadere videatur. Ti. Gracchus* [k] *conuertit statum ciuitatis; qua grauitate vir: qua eloquentia: qua dignitate: nihil vt à patris, auiq,*

[a] Al. hos fragranteis.

[b] L. homines propè confitẽtem, propter pecun. iudicio liberarunt.

[c] L. hominũ in te beneficia concedo tibi prorsus esse maxima & maiora n.

[d] L. & consumi.

[e] L. Athamãtis, quàm.

[f] L. quæ solæ sunt h.

[g] L. quid nos ijdem.

[h] L. dicant moneri, ne per opt.

[i] L. auxilijsq; deminutis efficiatur quare ad vnius imperium res redeãt, exercitúsq; pulsus ad deminutionem accedat. Har.

[k] L. conuellit

Africani præstabili, insignique virtute, præterquàm quòd à senatu desciuerat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus; quo ingenio: quanta vi: quanta grauitate dicendi: vt dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatémque esse conuersa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus, & pænè demens, vt auctor esset egregius, & ad animos imperitorum excitandos, inflammandósque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cuius tanta in dicendo grauitas, tanta iucunditas, tanta breuitas fuit, vt posset, vel vt prudentes errarent, vel vt boni minùs benè sentirent, perficere dicendo. Cùm his conflictari, & pro salute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum temp. gubernabant, molestum: sed habebat ea molestia quandam tamen dignitatem. Hic verò, de quo ego ipse tam multa nunc dico, prò dij immortales, quid est? quid valet? quid affert, vt tanta ciuitas, si cadet (quod dij omen obruant) à viro tamen confecta videatur? qui post patris mortem, primam illam ætatulam suam ad scurrarum [a] locupletium libidines detulit: quorum intemperantia expleta, 3 3 in domesticis est germanitatis stupris volutatus: deinde iam robustus, prouinciæ se, ac rei militari dedit, atque ibi 3 4 piratarum [b] contumelias perpessus, etiam Cilicũ libidines, Barbarorũmque satiauit: pòst, exercitu L. Luculli sollicitato, per nefandum scelus, fugit illinc, Romæque, recenti aduentu suo, cum propinquis suis decidit, ne reos faceret: à Catilina pecuniam accepit, vt turpissimè præuaricaretur; inde cum Murena se in Galliam contulit: in qua prouincia mortuorum testamenta conscripsit, pupillos necauit, nefarias cum multis scelerum pactiones, societatésque conflauit; vnde vt rediit, [c] quæstum illum maximè, fœcundum, vberémque, campestrem, totum ad se ita redegit, vt homo popularis fraudaret improbissimè populum, idémque vir clemens diuisores omnium tribuum domi ipse suæ crudelissima morte mactaret. Exorta est illa, reip. sacris, religionibus, auctoritati vestræ, iudicijs publicis funesta quæstura: in qua idem iste deos, hominésque, pudorem, pudicitiam, senatus auctoritatem, ius, fas, leges, iudicia, violauit. Atque hic ei gradus (O misera tempora, stultásque nostras discordias) P. Clodio gradus ad rempublicam, [d] hic primus est aditus ad popularem iactationem, atque ascensus. Nam Ti. Graccho inuidia Numantini fœderis, cui feriendo, quæstor C. Mancini COS. cùm esset, interfuerat, & in eo fœdere improbando senatus seueritas dolori, & timori fuit: istáque res illum, fortem, & clarum virum, à grauitate patrum desciscere coëgit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis pœ-

[a] L. locupletium lib.

[b] ὕβρεις.

[c] L. quæstum illum, maximè fœcundum, vb.

[d] L. hic primus fuit; hic primus aditus ad p.

nas

nas excitauit. Saturninum, quòd in annonæ caritate quæstorem
35 à sua frumentaria procuratione senatus amouit, eique rei M. Scaurum præfecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium ab optima causa profectum, Caióque Iulio, consulatum contra leges petenti, resistentem, longiùs, quàm voluit, popularis aura prouexit. Fuit in his omnibus causa, etsi non iusta (nulla enim potest cuiquam malè de repub. merendi iusta esse causa) grauis tamen, & cum aliquo animi, & virili dolore coniuncta. P. Clodius à crocóta, à mitra,
36 à muliebribus soleis, purpureísque fasciolis, à strophio, à psaltrio, à flagitio, à stupro, est factus repentè popularis. Nisi eum mulieres [a] exornatum ita deprehendissent: nisi ex eo loco, quò eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset: populari homine populus Rom. [b] respub. ciue tali careret. Hanc ob amentiam in discordijs nostris, de quibus ipsis, his prodigijs recentibus, à dijs immortalibus admonemur, arreptus est vnus ex patricijs, cui tribuno pleb. fieri non liceret. Quod anno antè frater Metellus, &
37 concors etiam tum senatus, principi Cn. Pompeio
38 sententiam dicenti [c] excluserat, acerriméque vna voce, ac mente restiterat: id post dissidium optimatium, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itáque permutatum est, vt, quod frater consul, ne fieret, obstiterat: quod affinis, & sodalis, clarissimus vir, qui illum reum non laudarat, [d] excluserat: id is consul efficeret in discordijs principum, qui illi vnus inimicissimus esse debuerat: & eo fecisse auctore se diceret, cuius auctoritatis [e] neminem posset pœnitere. Iniecta est fax fœda, ac luctuosa reipub. petita est auctoritas vestra: grauitas amplissimorum ordinum, consensio bonorum omnium, totus denique ciuitatis status; hæc enim certè petebantur, cùm in me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum [f] conijciebatur. Excepi, & pro patria solus exarsi: sic tamen, vt vos ijsdem ignibus circumsæpti, me primùm ictum pro vobis, & fumantem videretis. [g] Non sedabantur discordiæ: sed etiam crescebat in eos odium, à quibus nos defensi putabamur. Ecce, ijsdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, [h] populum Rom. desiderantem, flagitanteis vos, non auctoritate sua solùm, sed etiam precibus ad meam salutem excitauit, restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando: à diuturnis dissensionibus conquiescamus. Non sinit eadem ista labes: eas habet conciones, ea miscet, ac turbat,
39 [i] vt modò vendat illis: nec tamen ita, vt se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet: sed vt eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atq; ego hunc non miror; quid enim faciat aliud? illos

[a] L. ita exornatum deprendissent.
[b] L. ciue tali resp. careret.
[c] Fort. excussferat.
[d] Al. excusserat.
[e] L. neminē pœnitere posset. Iniecta est, &c.
[f] V. conicìebatur.
[g] Non modò non sedabātur disc.
[h] Al. flagitāteis vos, populum R. desiderantem, non auct.
[i] L. vt se modò his, modò vendat illis.

hominens sapientissimos, grauissimósque miror: primùm quòd quemquam clarum hominem, atque optimè de rep. sæpè meritum, impurissimi voce hominis violari, facilè patiuntur: deinde quòd existimant, perditi hominis, profligatíque maledictis posse, id quod minimè conducit ipsis, cuiusquam gloriam, dignitatémque violari: postremò, quòd non sentiunt id, quod tamen mihi iam suspicari videntur, illius 40 furenteis, ac violentos impetus, in se ipsos posse conuerti. 41

[a] Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, [b] & quibusdam hærentia tela in rep. quæ quamdiu hærebant in vno me, grauiter equidem, sed aliquanto leuiùs ferebã. An iste, 42 nisi primò se dedidisset ijs, quorum animos à vestra auctoritate seiunctos esse [c] arbitrabatur: nisi eos in cœlum suis laudibus præclarus auctor extolleret: nisi exercitum C. Cæsaris, 43 in quo fallebat multos, sed cum nemo redarguebat, nisi eum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immissurum minitaretur: [d] nisi Cn. Pompeio adiutore, M. Crasso auctore quæ faciebat, facere clamaret: nisi cõsules causam cõiunxisse secũ; in vno non mentiebatur, confirmaret: tam crudelis mei, tam sceleratus reip. vexator esse potuisset? Idem, posteaquàm respirare vos à metu cædis, emergere auctoritatem vestram [e] à fluctibus illis seruitutis, 44 reuiuiscere memoriam, ac desiderium mei vidit, vobis se cœpit subitò fallacissimè venditare. Tum leges Iulias contra auspicia latas, & hîc, & in concionib. dicere: in quib. legibus inerat curiata illa lex, quæ totum eius tribunatum continebat: quam cæcus amentia non videbat: producebat fortissimum virum, M. Bibulum: quærebat ex eo, C. Cæsare leges ferente, de cœlo sempérne seruasset? semper se ille seruasse dicebat. Augures interrogabat, quæ ita lata essent, recténe lata essent? illi vitio lata esse dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optimè meriti: sed illius, vt, ego arbitror, furoris ignari. Longiùs processit: in ipsum Cn. Pompeium, auctorem, vt prædicare est solitus, consiliorum suorum, inuehi cœpit. Inibat gratiam à nonnullis. Tum verò est ratus se posse, quoniam togatum domestici belli extinctorem nefario scelere fœdasset, illum etiam, illum externorum bellorum, hostiúmq; victorem, affligere; tum est illa in templo Castoris scelerata, & pænè deletrix huius imperij sica deprehensa; tum ille, cui nulla hostium diutiùs vrbs vnquam [f] fuit clausa, qui omneis angustias, 45 [g] omneis altitudines, omnium obiecta tela, semper vi & virtute perfregit: obsessus [h] est ipse domi, méque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ, consilio, & facto suo liberauit. Nam, si Cn. Pompeio, viro vni omnium fortissimo, quicunque nati sunt, [a] miserri-

[a] L. Atq; ex hac à me nõnullor.
[b] L, & quibusdam occultis odijs hærent etiã tela in rep.
[c] Al. arbitrabamur.
[d] L. nisi se Cn. Pompeio adiut.
[e] L. è fluctibus.
[f] L. clausa fuit.
[g] L. omneis altitudines montium obiectas semper vi.
[h] L. ipse est domi.

[a] *miserrimum magis fuit, quàm turpe, quamdiu ille tribunus pleb. fuit, lucem non adspicere, carere publico, minas eius perferre: cùm in concionibus diceret, velle se in Carinis ædificare alteram porticum, quæ Palatio responderet: certè mihi exire domo mea, ad priuatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reip. gloriosum. Videtis igitur hominem per seipsum iampridem afflictum, ac iacentem, perniciosis optimatium discordijs excitari; cuius initia furoris, dissensionibus eorum, qui tum à vobis seiuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua iam præcipitantis tribunatus, etiam post tribunatum obtrectatores eorum, atque aduersarij defenderunt: ne à rep. reip. pestis remoueretur, restiterunt: etiam, ne causam diceret: etiam, ne priuatus esset. Etiámne in sinu, atq; in delicijs [b] quidam optimi viri viperam illam venenatam, ac pestiferam habere potuerunt? Quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, esse, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim sic hoc vir summus, atq; optimè de me salute meritus accipiat, vt à me dicitur: dicam quidem certè, quod sentio. Mihi, medius fidius, tum de illius amplissima dignitate detrahere, [c] cùm maximis laudibus efferebat, videbatur. Vtrùm tandem C. Marius splendidior, cùm eum C. Glaucia laudabat, an cùm eundem iratus postea vituperabat? An ille demens, & iampridem ad pœnam, exitiúmq; præceps, fœdior, atq; inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quàm in vniuerso senatu vituperando fuit? Quod quidem miror, cùm alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis ciuibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutiùs delectet, legant hanc eius concionem, de qua loquor: in qua Pompeium ornat: an potiùs deformat? Certè laudat, & vnum esse in hac ciuitate dignum huius imperij gloria dicit: & significat, se illi [d] amicissimum esse, & reconciliationem esse gratiæ factam. Quod ego quanquam, quid sit, nescio: tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad eius laudem minuendam facere potuisset? Videant ij, qui illum Cn. Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eámq; causam in tot, tantísq; sceleribus conniuebant, & nonnunquam eius indomitos, atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequebantur, quàm se citò inuerterit; nunc enim iam laudat illum: in eos inuehitur, quibus se anteà venditabat. Quid existimatis, eum, [e] si reditus ei gratiæ patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat? Quas ego alias optimatium discordias à dijs immortalibus definiri putem? Nam hoc quidem verbo neq; P. Clodius, neque quisquam de gregalibus eius, aut de consiliarijs designatur. Habent*

Etrusci

[a] L. miserum magis f.

[b] Al. optimi quidam viri.

[c] Al. cùm eum max.

[d] L. esse amicissimum, &c.

[e] L. si reditus ei in gratiam pat.

Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus ciuium cadere possint. DETERIORES, REPVLSOS, (quos iam audietis) hos appellant, quorum & mentes, & res sunt perditæ, longéque à communi salute disiunctæ. Quare, cùm dij immortales monent de optimatium discordijs: de clarissimorum, & optimè meritorum ciuium dissensione prædicunt: cùm principibus periculum, cædémq; portendunt: in tuto collocant Clodium, qui tantũ abest à principibus, quantum à puris, quantum à religiosis. Vobis, ô clarissimi, atq; optimi ciues, & vestræ saluti consulendum, & prospiciendum vident; cædes principum ostenditur: id, quod interitum optimatiũ sequi necesse est, adiungitur; ⁴ ⁶ etiam, ne in vnius imperium res [a] decidat, admonemur; ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu, coniecturáq; raperemur. Neq; enim vllus alius discordiarum solet esse exitus inter claros, & potentes viros nisi aut vniuersus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cũ Mario, clarissimo ciue, consul nobilissimus, & fortissimus, L. Sylla. Horũ vterque ita cécidit victus, vt victor idem regnauerit. Cum Octauio collega Cinna [b] dissensit; vtrisq; horum secunda fortuna regnum est largita, aduersa mortem. Idem iterum Sylla superauit, tum sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam remp. recuperauit. Inest hoc tempore haud obscurum odium, atq; id insitum penitùs, & inustum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio; qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen, ac tempus expectant; qui sine controuersia plus possunt, [c] hi fortassè nonnunquam consilia, ac sententias inimicorũ suorum extimescunt. Tollatur hæc è ciuitate discordia; iam omnes isti, qui portenduntur, metus, extinguentur: iam ista serpens, quæ tum hîc delitescit, tum se emergit, [d] & fertur illuc, compressa, atque illisa morietur. Monent enim ijdem, ne occultis consilijs resp. lædatur. Quæ sunt occultiora, quàm eius [e] qui ausus in concione est dicere, iustitium edici oportere, iurisdictionem intermitti, claudi ærarium, iudicia tolli? Nisi fortè existimatis, hanc tantam [f] colluuionem illi, tantámq; euersionẽ ciuitatis, in mentẽ subitò ⁴ ⁷ in rostris nec cogitanti potuisse venire. [g] Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenúsq; inconsideratissimæ, ac dementissimæ temeritatis; veruntamen nocturnis vigilijs, etiam coitione hominum, iustitium illud, conceptum, ac meditatum est. Mementote, patres conscripti, verbo illo nefario [h] tentatas aures vestras, & perniciosam viã audiendi consuetudine, esse munitã. Sequitur illud, NE DETERIORIBVS, REPVLSISQVE HONOS AVGEATVR. Repulsos videamus: nã deteriores, qui

[a] L. recidat.

[b] L. dissedit, vtrique horum sec.

[c] L. ei fortasse nonn. & ita v. c.

[d] L. fertur huc, & illuc, compr.

[e] L. qui in concione ausus est dicere.

[f] L. illi colluuionem, tant.

[g] L. Est ille quidem.

[h] L. vestras aureis tentatas.

qui sint, pòst docebo; sed tamen in eum cadere hoc verbum maximè, qui sit vnus omnium mortalium sine vlla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? Non vt opinor, ij, qui aliquando honorem, vitio ciuitatis, non suo, non sunt assecuti; nam id quidem multis sæpe optimis ciuibus, atque honestissimis viris áccidit. Repulsi sunt ij, quos ad omnia progredienteis, quos munera contra leges gladiatoria paranteis, quos apertissimè largienteis, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, vrbani, rustici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet esse gratũ, quod prædicunt: sed tamen huic malo populus R. ipse nullo haruspicum [a] admonitu, sua sponte prospexit. Deteriores cauete: quorum quidem magna est natio: sed tamen eorum omnium hic dux est, atque princeps. Etenim, si vnum hominem deterrimum poëta præstanti aliquis ingenio, fictis, conquisitisque vitijs deformatum, vellet inducere: nullum profectò dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset: multáque in eo penitùs defixa, atque hærentia præteriret. Parentibus, & dijs immortalibus, & patriç nos primùm natura conciliat: eodem enim tempore [b] & suscipimur in lucem, & hoc cælesti spiritu augemur, & certam in sedem ciuitatis, ac libertatis adscribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit; deorum igneis, solenneis mensas: abditos, ac penetraleis focos, occulta, & maribus non inuisa solùm, sed etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere peruertit; idémq; earum templum inflammauit dearum, quarum ope etiam alijs incendijs subuenitur. Quid de patria loquar? Qui primùm eum ciuem vi, ferro, periculis, vrbe, omnibus patriæ præsidijs depulit, quem vos patriæ conseruatorem esse sæpissimè iudicaueratis: deinde euerso senatus, vt ego semper dixi, [c] comite: duce, vt ille dicebat, senatum ipsum, principem salutis, mentísque publicæ, vi, cæde, incendijsque peruertit: sustulit duas leges Aeliam, [d] & Fusiam, maximè reip. salutareis: censurã extinxit: intercessionem [e] remouit: auspicia deleuit: consules, sceleris sui socios, ærario, prouincijs, exercitu armauit: reges, qui erant, vendidit: qui non erant, appellauit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta euertit: inimicorum domos disturbauit: vestris monumentis nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quæ ab illo in patriam sunt edita. Quid, quæ in singulos ciueis, quos necauit? Socios, quos diripuit? Imperatores, quos prodidit? Exercitus, quos tentauit? Quid verò? Ea, quanta sunt, quæ in seipsum scelera, quç in suos edidit? Quis minùs vnquã pepercit hostium castris, quàm [f] ille omnibus corporis sui partibus? Quæ nauis vnquam in flumine publico

[a] L. monitu.

[b] L. & in lucem suscipimur, & hoc.

[c] L. comite: vt ille dicebat, duce.

[d] L. & Fusiã.

[e] L. emouit.

[f] L. iste.

publico tam vulgata omnibus, quàm istius ætas fuit? Quis vnquàm nepos tam liberè est cum scortis, quàm hic cum sororibus volutatus? Quam denique tam immanem Charybdim poëtæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste Byzantiorum, Brogitarorúmque prædas exorbuit? Aut tam eminentibus canibus Scyllam, támque ieiunis, quàm, quibus istum videtis, Gellijs, Clodijs, Titijs rostra ipsa mandentem? Quare, id quod extremũ est in Haruspicum responsis, prouidete, ne reip. status commutetur; etenim vix hæc, si vndiq; fulciamus, iam labefactata, vix, inquam, innixa in omnium nostrûm humeris cohærebunt. Fuit quondam ita firma hæc ciuitas, & valens, vt negligentiam senatus, vel etiam iniurias ciuium ferre posset. Iam non potest; ærarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cécidit: consensus ordinum est diuulsus: iudicia perierunt: 48 suffragia districta tenentur à paucis: bonorum animus, ad nutum nostri ordinis expeditus iam non erit: ciuem, qui se pro patriæ salute opponat inuidiæ, frustra posthac requiretis. Quare hunc statum, qui nunc est, qualiscunque est, nulla alia re, nisi concordia, retinere possumus; nam, vt meliore simus loco ne optandum quidem est, illo impunito: deteriore autem statu vt simus, vnus est inferior gradus, aut interitus, aut seruitutis; quò ne trudamur, dij immortales nos admonent, quoniam iampridem humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem, P.C. tam tristem, tam grauem [a] non suscepissem, 49 non, inquam, nisi hanc personam, & has parteis, honoribus populi R. vestris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem, & possem sustinere: 50 [b] sed tamen facilè tacentibus ceteris, reticuissem: sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, sed publicæ religionis; mea fuerunt verba fortasse plura: sententiæ quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non conuenit, aut eorum responsis commoueri necesse est. Quòd si cetera magis peruulgata nos sæpe, & leuiora mouerunt: vox ipsa deorum immortalium non menteis omnium permouebit? nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis sæpe videtis fieri 51 vt deus aliquis [c] elapsus de cælo, cœtus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur; cogitate genus sonitus eius, quem Latinienses nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum est relatum, quòd eodem ferè tempore factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatur terræmotus horribilis, cum quibusdam multis, metuendisque rebus; hæc eadem profectò, quæ futura prospicimus, impudentia pertimiscetis. Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc

[a] L. non suscepissem, non quin hanc perſ.

[b] L. sed quia facilè tacentib.

[c] L. elapsus de. delapsus tuc cœlo cœ-

pænè

pænè oratio iudicanda eſt, cum ipſe mundus, cùm agri terræmotu quodam nouo contremiſcunt, & inuſitato aliquid ſono, incredibilique prædicunt; in quo conſtituendæ nobis quidem ſunt 5 [a] procurationes, & [a] obſecratio, quemadmodum mouemur; ſed faciles ſunt preces apud eos, qui vltrò nobis viam ſalutis oſtendunt: noſtræ nobis ſunt inter nos iræ, diſcordiæq; placandæ.

[a] L. obſecrationes, qu.

PRO

PRO CN. PLANCIO.

ORATIO XXXI.

VM PROPTER egregiam, & singularem Cn. Plancij, iudices, in mea salute custodienda fidem, tam multos, & bonos viros eius honori viderem esse fautores, capiebam animo non mediocrem voluptatem, quòd, cuius officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cùm autem audirem, meos partim inimicos, partim inuidos, [1] huic accusationi esse fauturos, candémque rem aduersariam esse in iudicio, Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adiutrix: dolebam, iudices, & acerbè ferebam, si huius salus ob eam ipsam causam esset infestior, quòd is meam salutem atque vitam sua [a] beneuolentia, præsidio, custodiáq; texisset. Nunc autem vester, iudices, conspectus, & consessus iste reficit, & recreat mentem meam, cùm intueor, & contemplor vnumquemq; vestrûm; video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara non fuerit: cuius non extet in me [b] suum meritum: cui non sim obstrictus memoria beneficij sempiterna. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui meipsum maximè saluum videri voluerunt. Sæpiúsq; iudices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum, & diligentissimum salutis meæ, [c] reum hunc potissimùm sibi delegisse, quàm metuendum, ne vobis id ille magna ratione fecisse videatur. Quamquam, mihi non sumo tantum, iudices, neque arrogo, vt Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem consecuturum putem. Nisi eius integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero: nihil de pœna recusabo, sin omnia præstitero, quæ sunt à bonis viris expetenda: [d] petam, iudices, à vobis, vt, cuius misericordia salus mea custodita sit, ei vos vestram misericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac causa maiores suscipio, quàm in ceteris, etiam hanc molestiam assumo, quòd mihi non solùm pro Cn. Plancio dicendum est, cuius ego salutem non secus, ac meam, tueri debeo: sed etiam pro me ipso, de quo accusatores plura pænè, quàm de re, reóq; dixerunt. Quamquam, iudices, si quid est in me ipso ita reprehensum, vt id ab hoc alienum sit, non me id magnopere

[a] V.c. beniuolentia.

[b] L. summum meritum.

[c] L. reum sibi hunc potissimùm del.

[d] Al. petam à vobis, iudices, vt, c.

nopere [a] *conturbat; non enim timeo, ne, quia perrarò grati homines reperiantur, idcirco, cùm me nimiùm gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit; quæ verò ita sunt agitata ab illis, vt aut merita Cn. Plancij* [b] *erga me minora esse dicerent, quàm à me ipso prædicarentur, aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, vt ego putarem, ponderis apud vos esse debere: hæc mihi sunt tractanda, iudices, & modicè, ne quid ipse offendam: & tum denique, cùm respondero criminibus, ne non tam innocentia reus sua, quàm recordatione meorum temporum, defensus esse videatur. Sed mihi in causa facili, atque explicata, perdifficilis, iudices, & lubrica defensionis ratio proponitur; nam, si tantummodò mihi necesse esset contra Laterensem dicere: tamen id ipsum esset in tanto vsu nostro, tantáque amicitia molestum; vetus enim est lex illa iustæ, veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo iam diu est,* VT IDEM AMICI SEMPER VELINT*; neque est vllum certius amicitiæ vinculum, quàm consensus, & societas consiliorum, & voluntatum.* [c] *Mihi autẽ non est in hac re solùm molestum, contra illum dicere, sed multò id magis, quòd in ea causa contrà dicendum est, in qua* [d] *quædam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio. Quærit enim Laterensis, atque hoc vno maximè vrget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita, si cedo illius ornamentis, quæ multa, &* [e] *maxima sunt: non solùm huius dignitatis iactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda* [f] *suspicio est; sin hunc illi antepono: contumeliosa habenda est oratio, & dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem à Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis condicionem sequar: aut optimè de me meriti salus* [g] *deserenda est. Sed ego, Laterensis, cæcum me, & præcipitem ferri confitear in causa, si te aut à Plancio, aut ab vllo, dignitate potuisse superari dixero. Itaq; discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, & veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit.* [2] *Quid?* [h] *tu me inanem dignitatis iudicem putas esse populum? Forsasse nonnunquam est.* [i] *Vtinam verò semper non esset: sed est perrarò: &, si quando est, in ijs magistratibus est mandandis, quibus salutem suã committi putat; his leuioribus comitijs, diligentia, & gratia petitorũ honos paritur, non ijs ornamentis, quæ esse in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex est qui aut inuidet, aut fauet. Quanquã nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantum disputo de iure* populi:

a L. conturbet, & ita v.c.

b Al. minora erga me.

c L. Mihi autem non id est in hac re molestissimum.

d L. quædam hominum ipsorum facienda videtur esse.

e L. magna sunt.

f L. suspicio; sin h.

g L. deserenda. S.

h L. túne æquum dignitatis iudicem Al. tu non inanem dign.

i L. Vtinam verò semper esset.

populi: qui & potest, & solet nonnunquam dignos præterire: nec, si à populo præteritus est, quem non oportuit, à iudicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam, si ita esset: quod patres apud maiores nostros tenere non potuerunt, vt reprehensores essent comitiorum, id haberent iudices: [a] quod multo etiam minùs est ferendum; tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres, auctores non erant facti: nunc postulatur à vobis, vt eius [b] exilio, qui creatus sit, iudicium populi R. [c] reprehendatis. Itaque 3 quamquam, [d] qua volui, ianua sim ingressus in causam, sperare videor tantùm [e] absuturam esse orationem meam à minima suspicione offensionis tuæ, te vt potiùs obiurgem, quòd iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam vt ego eam vlla contumelia coner attingere. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in remp. tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quòd ædilis non sis factus, fractos esse, & abiectos, [f] & repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum à te dissentiam. Si medius fidius decem soli essent in ciuitate viri boni, sapientes, iusti, graues, qui te indignum ædilitate [g] indicauissent: grauiùs de te iudicatum putarem, quàm est hoc, quod tu metuis, ne à populo iudicatum esse videatur; non enim comitijs iudicat semper populus, sed mouetur plerumq; gratia: cedit precibus: facit eos, à quibus est maximè ambitus; denique, si iudicat, [h] non delectu aliquo, aut sapientia ducitur ad iudicandum, sed impetu nonnunquam, & quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: sempérque sapientes ea, quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare tùm te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas. [i] At fueris dignior, quàm Plancius: de quo ita tecum contendam paulò pòst, vt conseruem dignitatem tuam: sed, vt fueris dignior: non competitor, à quo es victus, sed populus, à quo es præteritus, in culpa est. In quo primùm illud debes putare, [k] comitijs, præsertim ædilitijs, studium esse populi, non iudicium; eblandita illa, non enucleata esse suffragia: eos, qui suffragium ferant, [l] quid denique ipsi debeant, 4 considerare sæpius, quàm, quid cuique à rep. [m] videatur deberi. Sin autem mauis esse iudicium: non tibi id rescindendum est, sed ferendum. Malè iudicauit populus. At iudicauit. Non debuit. At potuit. Non fero. At multi clarissimi, & sapientissimi ciues tulerunt; [n] est enim condicio liberorum populorum, præcipuéque huius principis populi, & omnium gentium domini, ac victoris, posse suffragijs vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrum autem

est,

[a] L. vel quod multo.
[b] L. exulio.
[c] Fort. reprehendatur.
[d] L. qua noluí, ianua sum ingr. Al. quoniam, qua volui, ianua sum ing.
[e] L. afuturã.
[f] L. & repudiatos putas. V.
[g] L. iudicassent.
[h] L. non dilectu.
[i] L. Vt fueris.
[k] L. in comitijs.
[l] L. quid cuique ipsi d.
[m] Fort. deberi videatur.
[n] Fort. est enim hæc cõdicio lib.

est, qui in hac tempestate populi iactemur, ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores, si magni non putemus, non seruire populo: sin eos expetamus, non defatigari supplicando. Venio nunc ad ipsius populi parteis, vt illius contra te oratione potiùs, quàm mea, disputem; qui si tecum congrediatur, & si vna voce loqui possit, hæc dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui: sed, cùm essetis æquè boni viri, meum beneficium potiùs ad eum detuli, qui à me contenderat, quàm ad eum, qui mihi non nimis submissè supplicarat. Respondebis, credo, te, splendore, & vetustate familiæ fretum, non valde ambiendum putasse. At verò te ille ad sua instituta, suorúmq; maiorum exempla reuocabit: semper se dicet [a] rogari voluisse, semper placuisse: M. Seium, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem à calamitate iudicij retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, prætulisse: præposuisse se Qu. Catulo, in summa familia nato, sapientissimo, & sanctissimo viro, non dico [5] [b] C. Serenum (subtilissimum hominem (fuit enim & animi satis magni, & consilij) sed Cn. Manlium, non solùm ignobilem, verùm sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta, ac sordida. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, cùm tu esses Cyrenis; meo enim, quàm socios, tua frui virtute malebam: &, quo plus intererat, eo plus aberas à me: [c] certè non videbam; deinde sitientem me virtutis tuæ deseruisti, ac dereliquisti; cœperas enim petere tribunatum pleb. temporibus ijs, quæ istam eloquentiam, & virtutem requirebant: quam petitionem cùm reliquisses, [6] si hoc [d] iudicasti, tanta in tempestate te gubernare non posse: de virtute tua dubitaui: si nolle, de voluntate; sin, quod magis intelligo, temporibus te alijs reseruasti: [e] ego quoque, inquam, & resp. ad ea te tempora reuocaui, ad quæ tu te ipse seruaras. Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnæ vtilitati esse possis; ædiles quicumque erunt, [7] idem mihi, quod ostẽderas: aut, si, quod mea minùs interest, id te magis fortè delectat: reddam tibi istam ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores vt pro dignitate tua consequare, condiscas censeo mihi paulò diligentiùs supplicare. Hæc populi oratio est: mea verò, Laterensis, hæc: Quare victus sis, non debere iudicem quærere, modò ne largitione sis victus; nam, si, quotiescumque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari: nihil iam est, quod populo supplicetur: nihil, quòd diribitio, nihil, quòd supplicatio magistratuum, [f] renuntiatio suffragiorum expectetur: simul vt qui sint professi, video quid dicam: Hic familia consulari est, ille prætoria:

[a] L. rogari, semper sibi supplicari voluisse: M. Seium.

[b] L. C. Seremum, non stultissimum hom.

[c] L. te certè non videbã.

[d] L. indicasti.

[e] L. ego quoque, ego, inquam.

[f] L. nihil, quòd renuntiatio suffr.

reliquos video esse ex equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt æquè boni viri, atque integri: sed seruari necesse est gradum; cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus; sublata sunt studia, extinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla expectatio suffragiorum: nihil, vt plerumque éuenit, præter opinionem áccidet: nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persæpe áccidit, vt & factos aliquos, & non factos esse miremur: si campus, atque illæ vndæ comitiorum, vt mare profundum, & immensum, sic efferuescunt quodam quasi æstu, vt ad alios accedant, ab alijs autem recedant: in tanto nos impetu studiorum, & motu temeritatis, modum aliquẽ, & consilium, & rationem requiramus? Quare noli me ad contentionem [a] vestram reuocare, Laterensis. Etenim si populo grata est tabella, quæ fronteis aperit hominum, menteis tegit: dátque eam libertatem, vt, quod velint, faciant: promittant autem, quod rogentur: cur tu in iudicio exprimis, quod non fit in campo? Hic, quàm ille, dignior: perquàm graue est dictu. Quomodo igitur est æquum? Sic credo: quod agitur: quod satis est iudici: hic factus est. Cur iste potius, quàm ego? Vel nescio, vel non dico, vel denique, [b] quod mihi grauissimum esset sic dicere, sed impunè tamen deberem dicere: Non rectè; [8] nam quid assequerer, si illa extrema defensione vterer, populum quod voluisset, fecisse, non quod debuisset? Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, & doceo, Cn. Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper [c] patuerit omnibus hoc nostro equestri loco? Possumne eripere orationi tuæ cõtentionem vestrûm, quæ tractari sine contumelia non potest, & te ad causam, criménque deducere? Si, quòd equitis R. filius est, inferior esse debuit: omnes tecum equitum Romanorum filij petiuerunt; nihil dico amplius; hoc tamen miror, cur tu huic potissimùm irascare, qui longissimè [d] à te abfuit. Equidem, si quando, vt fit, iactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, cùm ego ad Fabium fornicem impellor: sed eum, qui in me ipsum incurrit, atque íncidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: & ab eo, qui hos [e] dimouit, potiùs, quàm ab ijs, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. Sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio, generis vestri, familiæque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? Sed non hic magis, quàm ego à meis competitoribus & aliàs, & in consulatus petitione vincebar. Sed vide, ne hæc ipsa, quæ despicis, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen vtraque familia con-

[a] L. vestrûm.

[b] L. quod mihi grauissimum esset, si dicerem, sed imp. Al. quod mihi grauissimum esset dicere.

[c] L. patuerit hominibus hoc n.

[d] L. à te afuit.

[e] L. demouit.

consulare. [a] Non dubitas igitur, quin omnes, qui fauent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te aedilem [b] fecerint. Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament, num ista est nostra culpa? Etenim ad caput, & ad fontem vtriusque generis veniamus. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimae familiae sunt consulares: in quibus est etiam Iuuentia, quot è reliquis municipijs omnibus non sunt. Hic est è praefectura Atinati, non tam prisca, non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis ad rationem petendi? Primùm vtrùm magis fauere putas Atinateis, an Tusculanos, suis? Alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facilè possum) cùm huius ornatissimi, atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem aedilem, cùm praetorem viderunt, quòd primus ille non modò in eam familiam, sed etiam in praefecturam illam, sellam curulem attulisset: mirandum in modum laetati sunt; alteros (credo, quia refertum est municipium consularibus: nam maleuolos non esse certò scio) nunquam intellexi vehementiùs hospitum suorum honore laetari. Habemus hoc nos: habent nostra municipia. [c] Quid ego de me, de fratre meo loquar? Quorum honoribus agri propè dicam ipsi, montésque fauerunt; [d] num aliquando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo in omni virtute principe, num de [e] T. Coruncano, municipe suo, num de tot Fabijs gloriari? Verbum nemo facit. At, in quemcúnq; Arpinatem incideris, etiam si nolis, erit tamē tibi fortasse de nobis aliquid, [f] aliquid & de C. Mario audiendum. Primùm igitur hic habuit studia suorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus iam saturatis honoribus esse potuerunt. Deinde tui municipes, sunt illi quidem splendidissimi homines: sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur; huius praefectura, plena virorum fortissimorum, sic vt nulla tota Italia frequentior dici possit. Quam quidem nunc multitudinem videtis, iudices, in squalore, & luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni aerarij (nam plebem à iudicio dimisimus, quae cuncta comitijs adfuit) quid roboris, quid dignitatis huius petitioni attulerunt? Non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum coniectum, sed solidam, & robustam, & assiduam frequentiā praebuerunt. Iam municipia coniunctione etiam vicinitatis vehementer mouentur. Omnia, quae dico de Plācio, dico expertus in nobis; sumus enim finitimi Atinatibus; laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officij morem, non infuscata [g] maleuolentia, [g] non assueta mendacijs, non fucata, non fallax, non erudita artificio simu-

[a] L. Num dubitas ig.
[b] L. fecerint?
[c] Al. Quid ego de me, aut de fratre m.
[d] L. num quando.
[e] L. T. Coruncanio, munic.
[f] Al. Aliquid de C. Mar.
[g] V. c. maliuolentia.

simulationis vel suburbano, vel etiam vrbano: nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo [a] Casinas, nemo Aquinas. Totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, [b] Alifanus: tota denique nostra illa aspera, [c] & montuosa, & fidelis, & simplex, & fautrix suorum regio, se huius honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdémque nunc à municipiis adsunt equites Rom. publicè, cum legationis testimonio: nec minore nunc sunt sollicitudine, [d] quàm tum erant studio; etenim est grauius spoliari fortunis, quàm non augeri dignitate. Ergo, vt alia in te erant illustriora, Laterensis, quæ tibi maiores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solùm municipij, verùm etiam vicinitatis genere vincebat; nisi fortè te [e]. Lauicana, aut Bouillana, aut Gabina vicinitas adiuuabat; quibus è municipiis vix iam, qui carnem Latinis petant, inueniuntur. Adiungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum; qui ordo quanto adiumento sit in honore, quis nescit? Flos enim equitum Romanorum, ornamentum ciuitatis, firmamentum reip. publicanorũ ordine continetur. [f] Quis est ergo, qui neget, ordinis eius studium fuisse in honore Plancij singulare? Neque iniuria: vel quòd erat pater is, qui est princeps iamdiu publicanorum: vel quòd is ab socijs vnicè diligebatur: vel quòd diligentissimè rogabat: vel quia pro filio supplicabat: vel quia [g] huius in illum ordinem summa officia quæsturæ, tribunatúsque constabant: vel quòd illi in hoc ornando ordinem se ornare, & consulere liberis suis arbitrabantur. Aliquid præterea, (timidè dico, sed tamen dicendum est:) non enim opibus, non inuidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficij, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos; appellaui populum, tribubus [h] submisi me, & supplicaui: vltrò [i] mehercules se mihi etiam offerenteis, vltrò pollicenteis rogaui; valuit causa rogandi, non gratia: nec, si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non iure possit, de aliquo, vt dicis, non impetrauit, ego sum arrogans, quòd me valuisse dico. Nam, vt omittam illud, quòd ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese: rogatio ipsa semper est gratiosissima, quæ est officio necessitudinis coniuncta maximè; neque ego sic rogabam, vt petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia huius parente semper plurimùm essem vsus: [k] sed vt quasi parenti, & custodi meo; non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa; nemo mea restitutione lætatus est, nemo iniuria doluit, cui non huius in me misericordia, grata fuerit. Etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgò viri boni, cùm hic tribunatum peteret, vltro offerebant: cui nomen meum honori fuisset, ei meas

præ-

[a] L. Cassinas.
[b] Al. Allifanus.
[c] L. & montosa: at fidelis.
[d] L. quàm tunc.
[e] Al. Labicana.
[f] L. Quis ergo est.
[g] L. huius ipsius in ill.
[h] Al. summisi.
[i] Al. mehercule.
[k] L. sed quasi pro parente. & custode meo.

præſenteis preces non putas profuiſſe? An Minturnenſes coloni, quòd C. Marium [a] *ex ciuili errore, atque ex impijs manibus eripuerunt: quòd tecto receperunt: quòd feſſum inedia, fluctibúſque recrearunt: quòd viaticum congeſſerunt: quòd nauigium dederunt: quòd eum linquentem terram eam, quam ſeruauerat,* [10] *lacrymis,* [b] *votíſque omnibus proſecuti ſunt, æterna in laude verſantur: Plancio, quòd me vel vi pulſum,* [11] *vel ratione* [c] *cedentem tempori, receperit, iuuerit, cuſtodierit, his, & ſenatui, populóque R. vt haberent, quod reducerent, conſeruarit: honori hanc fidem, miſericordiam, virtutem fuiſſe miraris? Vitia mehercule res hæ, Cn. Plancij, de quibus dixi, tegere potuerunt: ne tu in ea vita, de qua iam dicam, tot, & tanta adiumenta, huic, honori fuiſſe mirere. Hic eſt enim, qui adoleſcentulus cum A. Torquato profectus in Africam, ſic ab illo grauiſſimo, & ſanctiſſimo, atque omni laude, & honore digniſſimo viro dilectus eſt, vt & contubernij neceſſitudo, & adoleſcentuli modeſtiſſimi pudor poſtulabat. Quòd ſi adeſſet: non minùs ille declararet, quàm hic illius frater patruelis, & ſocer T. Torquatus, illi omni virtute, & laude par:* [d] *qui eſt quidem cum illo maximis vinculis & propinquitatis, & affinitatis coniunctus: ſed ita magni amoris, vt illę neceſſitudinis cauſæ, leues eſſe videantur. Fuit in Creta poſtea contubernalis Saturnini, propinqui ſui: miles huius Q. Metelli; quibus cùm fuerit probatiſſimus, hodiéque ſit: omnibus eſſe ſe probatum debet ſperare. In ea prouincia legatus fuit C. Sacerdos: qua virtute, qua conſtantia vir? L. Flaccus: qui homo? qui ciuis? qualem hunc putent: aſſiduitate, teſtimonióque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eádem prouincia poſteà quæſtor. Primùm Macedonia ſic eum diligit, vt indicant hi principes ciuitatum ſuarum: qui cùm miſſi ſint ob aliam cauſam, tamen huius repentino periculo commoti, huic aſſident, pro hoc laborant: huic ſi præſtò fuerint, gratius ſe ciuitatibus ſuis facturos putant, quàm ſi legationem, & mandata ſua confecerint. L. verò Apuleius hunc tanti facit, vt morem illum maiorum, qui præſcribit, in parentum loco quæſtoribus ſuis prætores eſſe oportere, officijs,* [e] *beneuolentiáque ſuperarit. Tribunus plebis fuit non fortaſſe tam vehemens, quàm iſti,* [12] [f] *quos tu iure laudas: ſed certè talis, quales ſi omnes ſemper fuiſſent, nunquam deſideratus vehemens eſſet tribunus. Omitto illa,* [g] *quæ* [13] *ſi minùs neceſſaria ſunt, at certè cùm ſunt prolata, laudantur: vt viuat cum ſuis: primum cùm parente, (nam meo iudicio, pietas fundamentum eſt omnium virtutum) quem veretur, vt deum, (neque multo ſecus parens liberis) amat verò, vt ſodalem, vt fratrem, vt æqualem. Quid dicam*

[a] Al. è ciuili terrore.

[b] L. lacrymis, votis, ominibúſque proſ.

[c] L. cedentẽ receperit.

[d] L. qui eſt cum illo quidem m.

[e] V. c. beniuolentiáque.

[f] Al. quos tu dilaudas.

[g] L. quæ ſi minùs in ſcena ſunt, at certè.

cum patruo? cùm affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. *Saturnino, ornatissimo viro? cuius quantam honoris huius cupiditatem fuisse creditis, cùm videatis luctus societatem? Quid de me dicam? qui mihi in huius periculo reus esse videor. Quid de his* [a] *tot viris talibus, quos videtis veste mutata? Atqui hæc sunt* [b] *iudicia solida, iudices,* [c] *& expressa: hæc signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis; facilis est illa occursatio, & blanditia popularis: adspicitur, non attrectatur: procul apparet, non excutitur: non in manus sumitur. Omnib. igitur rebus ornatum hominem,* 14 [d] *quem externis, quem domesticis: nonnullis rebus inferiorem, quàm te, generis & nominis, dico: superiorem alijs, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria, patris virtute, integritate, modestia, ædilem factum esse miraris? Hunc tu vitæ splendorem maculis adspergis istis? Iacis adulteria, quæ nemo* 15 *non modò* [e] *nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. Maritum appellas,* [f] *vt verba fingas, non solùm crimina. Ductum esse ab eo in prouinciam aliquē dicis, libidinis causa;* [g] *quod non crimen est,* 16 *sed impunitum in maleficio mendacium. Raptam esse mimulam; quod dicitur Atinæ factum à iuuene, vetere quodam in scenicos iure, maximéque oppidano. O adolescentiam traductam eleganter: cui quidem cùm, quod licuerit, obijciatur, tamen id ipsum, falsum reperiatur. Emissus aliquis è carcere, & quidem emissus (vt cognostis) necessarij hominis, optimíque adolescentis rogatu; idem* 17 *postea* [h] *præmandatis requisitus. Atque hæc, nec vlla alia, sunt coniecta maledicta in eius vitam, de cuius vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater verò, inquit, etiam obesse filio debet. O vocem duram, atque indignam tua probitate, Laterensis. Pater vt in iudicio capitis, pater vt in dimicatione fortunarum, pater vt apud taleis viros obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, sordidissimus: tamen* [i] *ipso nomine patrio valeret apud clementeis iudices, & misericordeis: valeret, inquam, communi sensu omnium, & dulcissima commendatione naturæ.* [k] *Sed cùm sit* Cn. *Plancius is eques Rom. ea primùm vetustate equestris ordinis, vt pater, vt auus, vt maiores eius omnes, equites R. fuerint, summum in præfectura florentissima gradum tenuerint & dignitatis, & gratiæ: deinde, vt ipse, in legionibus P. Crassi imperatoris, inter ornatissimos homines equites Rom. summo splendore fuerit: vt posteà princeps inter suos: plurimarum rerum sanctissimus, & iustissimus iudex: maximarum societatum auctor; plurimarum magister: si non modò in eo nihil vnquam reprehensum, sed laudata sunt omnia:* [l] *tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel*

[a] L. tot viris, talib.
[b] L. indicia.
[c] L. & expressa virtutis.
[d] L. quà externis, quà domesticis: nonnull.
[e] Fort. crimine.
[f] L. vt verba etiam fing.
[g] L. quod nō crimen est in reo, sed impunitum in maledico mendacium.
[h] L. prætoris mandatu requi.
[i] Al. tamen in ipso n.
[k] Al. Nunc cùm sit Cn. Planc.
[l] Fort. tamen ne is oberit hon.

vel minùs honestum, & alienum tueri vel auctoritate sua, vel gratia possit? Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando. Immò fortasse liberiùs. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur, libertatem equitis Rom. se ferre non posse? vbinam ille mos? vbi illa æquitas iuris? vbi illa antiqua libertas, quæ malis oppressa ciuilibus extollere iam caput, & aliquando recreata, se erigere debebat? equitum ego Rom. etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scæuulam, virum omnibus ingenio, iustitia, integritate præstantem, asperè, & ferociter, & liberè dicta commemorem? Consuli P. Nasicæ præco Granius, medio in foro, cùm ille, edicto iustitio, domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset: [a] an quòd auctiones essent? Immò verò, inquit, quòd legiones. Idem tribuno pleb. potentissimo homini, M. Druso, [b] sed multa in remp. molienti, cùm ille eum salutasset, vt fit, dixissetque, quid agis Grani? Respondit, immò verò, tu Druse, quid agis? Ille L. Crassi, ille M. Antonij voluntatem asperioribus facetijs sæpè perstrinxit impunè; nunc vsq; eò oppressa vestra arrogantia ciuitas est, vt, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Rom. in plorando, non sit concessa libertas. Quæ enim vnquam fuit Plancio vox contumeliæ potiùs, quàm doloris? Quid est autem vnquam questus, nisi cùm à socijs, & à se iniuriam propulsaret? Cùm senatus impediretur, quo minùs, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Rom. redderetur: omnibus illa iniuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulò apertiùs, communis ille sensus, in alijs fortasse latuit: hic, quod cum ceteris animo sentiebat, id magis, quàm ceteri, & vultu promtum habuit, & lingua. Quamquam, iudices (agnosco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessitus, & quia, vt fit in multis, exit aliquando aliquid, si non [c] perfacetum, attamen fortasse non rusticum: quod quisq; dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, & homine ingenuo dignum, atq; docto: non aspernor; stomachor verò, cùm aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quod primus sciuit legem de publicanis, tum, cùm vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit: quis non tulit publicanus? si, quia primus sciuit: vtrùm id sortis esse vis, an eius, qui illam legem ferebat? si sortis nullum crimen est in casu: si consilis: splendor etiam Plancij, hunc à summo viro principem ordinis iudicatum. Sed aliquando veniamus ad causam.

[a] Fort. an quòd auctiones cessent?
[b] L. sed multa in rep. molenti.
[c] Al. perfícetum.

In qua tu nomine legis Liciniæ, quæ est de sodalitÿs, [18] omneis ambitus legis complexus es; neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi editítios iudices, [a] es secutus; [b] quod genus iudiciorũ si est æquum nulla in re, [19] nisi hac triburia: non intelligo, quamobrem senatus [20] hoc vno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit [21] in ceteras causas: [22] [c] de ipso denique ambitu, de reiectione, fieri voluerit iudicium alternorum: cúmque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen vnum prætereundum putarit. Quid? huius rei obscura causa est? an & agitata, cùm ista in senatu res agebatur, & disputata hesterno die copiosiùs à Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. Hoc igitur sensimus: cuiuscumque tribus largitor esset, & per consensionem magistratuum, quæ honestè sodalitas nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumperet, eam maximè ÿs hominibus, qui eius tribus essent, esse notum. Ita putauit senatus, cùm reo tribus ederentur eæ, quas is largitione deuinctas haberet, eosdem fore testeis, & iudices. Acerbum omnino genus iudicÿ: sed tamen, si vel sua, vel ea, quæ maximè esset cuiq; coniuncta, tribus ederetur, vix recusandum. Tu autẽ Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam, credo. [d] Fuit id æquum, & certè expectatum est, & fuit dignum cõstantia tua; [23] cuius tu tribus [e] venditorem, & corruptorem, & sequestrem Plancium fuisse clamitas: eam tribum profectò, seuerissimorum præsertim hominum, & grauissimorum, edere debuisti; [f] aut Volitiniam; libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari; hanc igitur ipsam cur non edidisti? quid Plancio cum Lemonia? quid cum Veientina? quid cum Crustamina? [24] nam [g] tertiam etiam, non quę iudicaret, sed quę reÿceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, iudices, quin vos M. Laterensis suo iudicio non ad sententiã legis, sed ad suam spem aliquam de ciuitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quib. magnas necessitudines habet Plancius, cùm ille non ediderit, iudicarit officÿs ab hoc obseruatas, non largitione? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatẽ, remota ratione illa, quam in decernẽdo secuti sumus? Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabileis, quos inhumanos, quos crudeleis existimes? Tu, me ignaro, nec-opinante, inscio, notes & tuos, & tuorum necessarios, [25] [h] vel iniquos meos, vel etiam defensorũ meorum? eodémq; adiungas, quos natura putes asperos, atq; omnib. iniquos? deinde effundas repentè, vt ante consessum eorum iudicum videam, quàm potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eósque me, ne quinque quidem reiectis, quod in proximo reo de consilÿ sententia

[a] L. secutus es.
[b] L. quod genus iudicum si nulla in re est æquum, nisi Al. si non est æquum vlla in re, nisi.
[c] L. in ipso denique iudicio de ambitu, reiectionem fieri voluerit iudicum altern.
[d] Lib. vul. Fuit certè id æquum, & certa, &c.
[e] Fort. emtorem.
[f] L. At Voltiniam; l.
[g] L. Męciam, non. Al. Meciam, n.
[h] Fort. vel inimicos, vel etiam.

sententia constitutũ est, cogas causam de fortunis omnib. dicere. Non enim, si aut Plancius ita vixit, vt offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, vt eos ederes imprudens, vt nos, inuito te, tamen ad iudices, non ad carnifices veniremus: idcirco ista editio per se non acerba est. An verò nuper clarissimi ciues nomen editi iudicis non tulerunt, cùm ex CXXV. iudicibus principibus equestris ordinis, quinq; & LXX. reus reijceret, L. referret, omniáque potiùs permiscuerunt, quàm ei legi, condicioníque parérent: nos neque [a] ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad reijciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, vt neminem reijciamus? Neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum à sententia legis doceo discrepare: & illud acerbum iudicium, si, quemadmodum senatus censuit, populúsque iussit, ita fecisses, vt in hunc & suam, & ab hoc obseruatas ederes: non modò non quererer, sed hunc, iudicibus editis, qui testes ijdem esse possent, absolutum putarem: neque nunc multo secus existimo; cùm enim has tribus edidisti: ignotis te iudicibus vti malle, quàm notis [b] indicauisti; fugisti sententiam legis: æquitatem omnem reiecisti: in tenebris, quàm in luce, causam versari maluisti. Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinienseis, aut tribuleis suos indices? Immò verò tu quid diceres? Quem iudicem ex illis aut tacitum testem haberes, aut verò etiam excitares? Etenim, si reus tribus ederet, Voltiniam fortasse Plancius, propter vicinitatem, ac necessitudinem suam, non edidisset; &, si quæsitor edendus fuisset, quem tandem potiùs, quàm hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, grauissimum hominem, iustissimúmque edidisset? Cuius quidem æquitas, & meæ similis voluntas erga Cn. Plancij salutem, quam ille sine vlla cupiditatis suspicione præ se fert, facilè declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic iudicem, cui quęsitorem tribulem exoptandum fuisse videatis. Neque ego nunc [c] consilium reprehendo tuum, quòd non eas tribus, quibus hic maximè notus erat, edideris: sed à te doceo consilium non seruatum senatus; etenim quis te tum audiret illorum? Aut quid diceres? Sequestrémne Plancium? Respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur; an gratiosum? Illi libenter audirent: nos timidè confitemur; noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, vt suffragatio, vt obseruantia, vt gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribuleis suos gratiosi esse vellent; neque verò tam durus in plebem noster ordo fuit, vt eam coli nostra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdi-

[a] Al. ex dilectis iud.

[b] Al. iudicasti.

[c] Al. consiliũ tuum reprehendo.

terdicendum est, ne obseruent tribuleis suos, ne diligant, [26] ne reficere necessarijs suis suam tribum possint, ne par ab ijs munus [27] in sua petitione respectent: hæc enim plena sunt officij, plena obseruantiæ, plena etiam antiquitatis. Isto in genere & fuimus ipsi, cùm ambitionis [a] nostra tempora postulabant, & clarissimos viros esse vidimus, & hodie esse videamus quam plurimos gratiosos. Decuriatio tribulum, [b] descriptio populi, suffragia largitione deuincta, seueritatem senatus, & bonorum omnium vim, ac dolorem excitarunt; hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, [28] pronuntiasse, diuisisse: tum mirabor, te ijs armis vti, quæ tibi lex dabat, noluisse; tribulibus enim iudicibus, non modò seueritatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. Hanc tu rationem cùm fugeris, cúmque eos iudices habere nolueris, quorum in huius delicto cùm scientia certissima, tum dolor grauissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs te tacitè requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimùm delegeris, cur deniq; se diuinare malueris, quàm eos, qui scirent, iudicare? Ego Plancium, Laterensis, & ipsum gratiosum esse dico, & habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosos: quos tu si sodaleis vocas, officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso; sin, quia gratiosi sunt, accusandos putas; noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitijs non esse assecutum. Iam, vt ego doceo, gratiosum esse [c] tribulibus Plancium, quòd multis benignè fecerit, pro multis spoponderit, in operas plurimos patris auctoritate, & gratia miserit: quòd denique omnibus officijs per se, per patrem, per maiores suos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribuleis [d] decuriauisse; quod si non potes: noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium putare esse gratiam, noli obseruantiam sancire pœna. Itaq; hæsitantem te in hoc sodalitiorum tribuario crimine, ad communem ambitus causam contulisti; in qua desinamus aliquando (si videtur) vulgari, & peruagata declamatione cõtendere; sic enim tecum ago. Quam tibi commodum est, vnam tribum delige tu: doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo diuisore corrupta sit; ego, si id facere non potueris, quod, vt opinio mea fert, ne incipies quidem: per quem tulerit, docebo. Est hæc vera contentio? Placétne sic agi? Non possum magis [29] pedem conferre (vt aiunt) aut propiùs accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid tergiuersaris? etiam atq; etiam insto, atq; vrgeo, insector, posco, atq; adeò flagito crimen, quamcunq; tribum, inquam delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris vitium; ego qua

ratione

[a] L. nostræ.
[b] Al. discriptio pop.
[c] Al. apud tribuleis Pl.
[d] Al. decuriasse.

ratione tulerit, docebo: nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi; [a] nã vt, quas tribus tu tulisti, si iam ex te requirã, possis, quorũ studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi aduersario, cuiuscunq; tribus rationem poposceris, redditurum. Sed cur ego sic ago? Quasi non comitijs iam superioribus sit Plancius designatus ædilis; quæ comitia primùm habere cœpit consul [b] tum omnibus in rebus summa auctoritate [c] tum harum ipsarum legum ambitus auctor: deinde habere cœpit subitò, præter opinionem omnium: vt ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ tribus: latum suffragium: [d] descriptæ, renunciatæ; longè plurimùm valuit Plancius; nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem vna centuria prærogatiua, tantum habet auctoritatis, vt nemo vnquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit: tu aut his ipsis comitijs consularibus, aut certè in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed vniuersus populus voluntatem suam declarauit? Cuius in honore non vnius tribus pars, sed comitia tota comitijs fuerint prærogata? Quo quidem tempore, si id Laterensis, facere voluisses, aut si grauitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, vt, cùm minùs valuissent suffragijs, quàm putassent, postea, prolatis comitijs, prosternerent se, & populo Romano, fracto animo, atq; humili, supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conuersura se fuerit multitudo; nunquã enim nobilitas, integra præsertim atque innocens, à populo R. supplex repudiata fuit. Sed, si tibi grauitas tua, & magnitudo animi, pluris fuit, sicut esse debuit, quàm ædilitas: noli, cùm habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. Equidẽ [e] primùm vt honore dignus essem, maximè semper laboraui: secundò vt existimarer: tertiũ mihi fuit illud, quod plerisq; primũ est, ipse honos: qui ijs deniq; debet esse iucundus, quorum dignitati populus R. testimoniũ, non beneficium ambitioni dedit. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo, atq; optimo viro, patri tuo respondeas mortuo. Noli ista meditari: atq; illud caue potiùs ne tua ista querela, dolórq; nimius, ab illis sapientissimis viris reprehendatur; vidit enim pater tuus, Appiũ Claudium, nobilissimũ hominem, viuo patre suo, potentissimo, & clarissimo [f] ciue, C. Claudio, ædilem non esse factũ, & eundem sine repulsa factum esse consulem: vidit, hominem sibi maximè coniunctum, egregium virum, L. Volcatium: vidit, M. Pisonem in ista ædilitate, offensiuncula accepta, summos à populo R. esse honores adeptos. Auus verò tuus, & P. Nasicæ tibi ædilitiam prædicaret repulsam, quo ciue neminem ego statuo in hac rep. fortiorem: & C. Marij, qui duabus ædilitatis

[a] L. nam, vt tu, quas tribus tulisti.

[b] L. cùm omnib.

[c] L. tum earum ipsarum.

[d] Al. discriptæ.

[e] Al. primò.

[f] L. ciui.

ædilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus: & L.Cæsaris, Cn. Octauij, M.Tullij: quos omneis scimus ædilitate præteritos, consules esse factos. Sed quid ego ædilitias repulsas colligo? Quæ sæpe eiusmodi habitæ sunt: vt ijs, qui præteriti essent, benignè à populo factum videretur. Tribunus militum, L. Philippus, summa nobilitate, & eloquentia, [a] quæstor 30 Q.Cælius, clarissimus, ac fortissimus adolescens: tribuni pleb. P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, 31 [b] Cn. Orestes, facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi vltro pater, & maiores tui non consolandi tui gratia dicerent, neque verò [c] quò te liberent aliqua culpa, quam tu vereris, ne à te suscepta videatur: sed vt te ad cursum istũ tenendum, quem à prima ætate suscepisti, [d] cohortentur; nihil est enim mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? Si mehercules verè, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua. Noli enim existimare, non 32 magnũ quendam motum fuisse illius petitionis tuæ, de qua ne aliquid iurares, destitisti. Denuntiasti, homo adolescens, [e] quid de summa reip. sentires; fortiùs tu quidem, quàm nonnulli defuncti honoribus, sed apertiùs, quàm vel ambitionis, vel ætatis tuæ ratio postulabat. Quãobrem in dissentiente populo noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum [f] fortasse nunc tuo loco demouere potuerunt, [g] prouidentem antè, & præcauentem nunquam certè mouebunt. An te illa argumenta duxerunt? 33 [h] Dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, cùm tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? An vnà fieri potuerunt, [i] si vnà tribus non tulissent? At nonnullas punctis penè totidem. Quippe cùm iam facti propè superioribus comitijs, declaratique, venissent; quanquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit; neque enim vnquam maiores nostri sortitionem constituissent ædilitiam, nisi viderent accidere posse, vt competitores pares suffragijs essent. Et ais prioribus comitijs Aniensem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi esse cõcessam: nunc ab vtroq; eas auulsas, ne in angustiũ venirent. Quàm cõuenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos iam tum coniunctos fuisse dicis, iacturam suarum tribuum, quo vos adiuuaremini, fecisse: eosdem, cùm iam essent experti, quid valerent, restrictos, & tenaceis fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias; quasi res in contentionẽ, aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plotium, virũ ornatissimum, in idem crimen vocandũ iudicas? 34 An dicis [k] cũ te arripuisse, à quo non sis rogatus? Nam quòd questus es, plureis te testeis habere de Voltinia, quàm quot in ea tribu

puncta

[a] L. quæstor C. Cœlius.
[b] Al. C. Orestes.
[c] L. quò te liberarent aliqua culpa, &c.
[d] L. cohortarentur.
[e] L. quid de summa rep.
[f] Fortasse tunc tuo loco.
[g] L. prouidentem autem, & præcauentem &c.
[h] Fort. Dubitatis.
[i] Al. si vnà tribus non tulissent, cùm nonnullas punct. pænè totidem: Q.
[k] L. eum tibi eripuisse, à quo non sis donatus: N.

puncta tuleris: indicas, aut eos testeis te adducere, qui, quia nummos acceperint, te præterierint: aut, te ne gratuita quidẽ eorum suffragia tulisse. Illud verò crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehensos esse dixisti, caluit re recenti: nunc in causa refrixit; neque enim, qui illi nũmi fuerint, nec, quæ tribus, nec, qui diuisor, ostenderis.
35 Atque is quidem adductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se iniquè à tuis iactatum grauiter querebatur; qui si erat diuisor, præsertim eius, quem tu habebas reum: cur abs te reus non est factus? cur non eius damnatione aliquid ad hoc iudicium præiudicij comparasti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis; alia te ratio, alia cogitatio ad spem huius opprimendi excitauit; magnæ sunt in te opes: latè patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ; multi huic inuident: multis etiam pater, optimus vir, nimiùm retinens equestris iuris, & libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium: qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moneant animos suis testimonijs, aut gratum populo R. sit, aut ab eo faciliùs ob eam causam, dignitatem, quam volunt, consequantur. Quibuscum me iudices, pugnantem meo more pristino non videbitis: [a] non quòd fas sit quidquam 36 effugere, quòd salus Plancij postulet: sed quia neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis, & quòd ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testeis video paratos, vt eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ assumere, [b] meæ modestiæ remittere debeatis. Illud vnum vos magnopere oro, atque obsecro, iudices, cùm huius, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato, dispersóque sermoni, fortunas innocentium subijciendas putetis. Multi amici accusatoris, nonnulli etiam [c] nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atque omnium inuidi multa finxerunt; nihil est autem tam volucre, quàm maledictum: nihil faciliùs emittitur, nihil citiùs excipitur, nihil latiùs dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis, vt aut negligatis, aut dissimuletis, vnquam postulabo; sed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit eiusmodi, vt non extet auctor, qui audierit: aut ita negligens vobis esse videbitur, vt, vnde audierit, oblitus sit: aut ita leuem habebit auctorem, vt memoria dignum non putarit: huius illa 37 [d] vox vulgaris auditu, ne quid reo innocenti noceat, oramus. Sed venio iam ad L. Cassium, familiarem meum, cuius ex oratione ne illum quidem Iuuentium tecum expostulaui: quem ille omni & virtute, & humanitate ornatus adolescens, primùm de plebe ædilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum R.

[a] L. nõ quòd mihi fas sit quidquam defugere.

[b] L. me æque mod.

[c] L. nostri inimici.

[d] L. vox vulgaris, AVDIVI, ne quid.

neq;

neque fuisse qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino:
non, vt opinor, admirêre, cùm ego ipse non abhorrens à studio anti-
quitatis, me hîc id ex te primùm audisse confitear. Et, quoniam tua
fuit perelegans, ac persubtilis oratio, digna equitis Rom. vel studio,
vel pudore: quoniámque sic ab his es auditus, vt magnus honos &
ingenio, & humanitati tuæ tribueretur: respondebo ad ea, quæ di-
xisti, quæ 38 pleráque [a] de ipso fine fuerunt: in quibus ipsi acu-
lei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati
acciderunt. Quæsisti, vtrùm mihi putarem, equitis Rom. filio faci-
liorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo,
qui esset familia consulari. Ego verò, quanquam illi omnia malo,
quàm mihi, tamen illi honorum aditus nunquam faciliores optaui,
quàm mihi fuerunt; quin etiam, ne fortè ille sibi me potiùs peperisse
iam honores, quàm iter demonstrasse adipiscendorum putet: hæc illi
soleo præcipere (quanquam 39 ad præcepta ætas non est [b] gnati)
quæ ille, à Ioue ortus, suis præcepit filijs, Vigilandum est semper: 40
multæ insidiæ [c] sunt bonis, nostis cetera; quæ nónne id, quod multi
videant, quæ scripsit grauis ille, & ingeniosus poëta: scripsit, non
vt illos regios pueros, qui iam nusquam erant, sed vt nos, & nostros
liberos ad laborem, & laudem excitaret? Quæris, quid potuerit,
amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis ædi-
lis fieri non potuisset: sed hoc præstare, quòd ei minùs inuideretur;
etenim honorum gradus summis hominibus, & infimis sunt pares:
gloriæ, dispares. Quis nostrûm se dicit M'. Curio, quis C. Fabricio,
quis P. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. & P. Scipio-
nibus? quis Africano, Marcello, Maximo? eosdem summus hono-
rum gradus, quos illi, assecuti; 41 [d] est enim in virtute multis ad-
scensus: vti is gloria maximè excellat, qui virtute plurimùm præ-
stet; honorum populi finis est, consulatus: quem magistratum iam
octingenti ferè consecuti sunt; horum, si diligenter quæras, vix de-
cimam partem reperias gloria dignam; sed nemo vnquam sic egit, vt
tu: Cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui ci-
uitatem dominatu regio liberauit? Honore nihil amplius, laude mul-
tum. Sic igitur Plancius nihilominus quæstor est factus, & tribu-
nus, pleb. & ædilis, quàm si esset summo loco natus: sed hæc, pari
loco orti, sunt innumerabiles alij consecuti. Profers triumphos Ti.
Gracchi, & C. Marij: & quæris, quid simile in Plancio. Quasi verò
isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod tri-
umpharunt, & non, quia commissi sunt ijs magistratus, in quibus re
benè gesta triumpharent. Rogas, quæ castra viderit: qui & miles in

[a] L. de ipso me fuer.

[b] Al. nati)

[c] L. sunt bonis. Nō te id, quod multi inuideant, multique expetant, inscitia est postulare? Nostis cetera: quæ scripsit grauis, & ingeniosus poëta, non vt ill.

[d] L. est enim in virtute multus adscensus: Fort. Etenim in virtute multi sunt adscensus:

Creta,

Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit. Quæris, num disertus. Immò, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num iurisconsultus. Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de iure respondisse dicat; omnes enim istiusmodi artes in ijs reprehenduntur, qui cũ professi fuerint, satisfacere non possunt: non in ijs, [a] *qui abfuisse ab his studijs confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Vt nos in mancipijs parandis, quamuis frugi hominẽ si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre molestè solemus, si eas arteis, quas in emendo secuti sumus, fortè nesciuerit: sin autẽ emimus,* [b] *quem villicum imponeremus, quẽ pecori præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam, esse curamus: sic populus R. deligit magistratus, quasi reip. villicos: in quibus siqua præterea est ars, facilè patitur; sin minùs, virtute eorum, & innocentia cõtentus est. Quotus enim quisq; disertus: quotus quisq; iuris peritus est, vt eos numeres, qui volunt esse? quòd si præterea honore* [c] *dignus nemo, quidnam tot optimis, & ornatissimis ciuibus est futurum? Iubes Plancium de vitijs Laterensis dicere. Nihil potest,* † [2] [d] *nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. Facilè patior, id te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat: & id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui nõ modò confiteor summa in Laterense ornamenta esse: sed te etiã reprehendo, quòd ea non enumeres: alia quædam inania, & leuia cõquiras. Præneste fecisse ludos. Quid? alij quæstores nónne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, iustum in socios fuisse. Quis negat? sed ita multa Romæ geruntur, vt vix ea, quæ fiunt in prouincijs, audiantur. Non vereor, ne mihi aliquid, iudices, videar arrogasse, si de quæstura mea dixero. Quãuis enim illa floruerit, tamen eũ me posteà* † [3] *fuisse in maximis reb. arbitror, vt non ita mihi multũ sit ex quæsturæ laude repetendum; sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, vllius in Sicilia quæsturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse. Verè mehercules hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines vnquam aliud Romæ, nisi de quæstura mea, loqui. Frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, socijs abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus; excogitati quidam erant à Siculis honores inauditi. Itaque* [e] *hac spe discedebam, vt mihi populum R. vltrò omnia delaturum putarem. At*

[a] L. qui afuisse se ab h.

[b] Fort. quem villicum præponeremus. Al. quem villæ præponeremus.

[c] L. dignus est nemo. q

[d] L. nisi in eum nimis anquirendum put. f.

[e] L. hac spe decedebam.

At ego, cùm casu diebus ijs, itineris faciendi causa, decedens è prouincia, Puteolos fortè venissem, cùm plurimi, & lautissimi solent esse in ijs locis: concidi pænè, iudices, cùm ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem, & numquid in ea esset noui; cui cùm respondissem, me è prouincia decedere: etiam mehercules, inquit, vt opinor, ex Africa. Huic ego iam stomachans fastidiosè, immò ex Sicilia, inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quæstorem fuisse? Quid multa? destiti stomachari, & me vnum ex ijs feci, qui ad aquas venissent. Sed ea res, iudices, haud scio an plus mihi profuerit, quàm si mihi tum essent omnes congratulati; nam posteaquam sensi, populum R. aureis hebetiores, oculos acreis, atque acutos habere: destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, vt posteà quotidie me præsentem viderent: habitaui in oculis: pressi forum: neminem à congressu meo, neque ianitor meus, neque somnus absterruit. [a] Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit, ne otium quidem vnquam otiosum? nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cùm otiosus sis: has ego scripsi ludis, & ferijs, ne omninò vnquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum, & præclarum putaui, CLARORVM VIRORVM, ATQVE MAGNORVM, NON MINVS OTII, QVAM NEGOTII RATIONEM EXTARE OPORTERE. Ita, si quam habeo laudem, quæ, quanta sit, nescio, parta Romæ est, quæsita in foro: meáque priuata consilia publici quoque casus comprobauerunt, vt etiam summa resp. mihi domi fuerit gerenda, & vrbs in vrbe seruanda. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilior fortasse, quòd ego huc à me ortus, & per me nixus, adscendi: istius egregia virtus adiuuabitur commendatione maiorum. Sed, vt redeam ad Plancium, nunquam [b] ex vrbe abfuit, [c] nisi fortè lege, necessitate; non valuit rebus ijsdem, quibus fortasse nonnulli; at valuit assiduitate, at valuit obseruandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petiuit: [d] est vsus ratione, qua, minima inuidia, noui homines plurimi eosdem honores consecuti sunt. Nam, quòd ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quàm bonis omnibus, quòd ijs æquè mea salus cara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor; sed etiam ijs, quibus ego debeo, boni viri, & ciues, [e] ædilitijs comitijs aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant. Verùm fac me multis debere, & in ijs Plancio: vtrum igitur me conturbare oportet: an ceteris, cùm cuiusque dies venerit, hoc nomen,

[a] L. Sed quid ego dicam.

[b] L. ex vrbe afuit.

[c] L. nisi forte, lege, n.

[d] L. ea est vsus rat.

[e] L. comitijs ædilitijs.

nomen, quod vrget, nunc cùm petitur, dissoluere? + 4 quanquam dissimilis est pecuniæ debitio, & gratiæ; nam qui pecuniam dissoluit, statim non habet id, quod reddidit: + 5 qui autem [a] debet, is retinet alienum; gratiam autem & qui refert, habet: & qui habet, in eo ipso, quod habet, refert; [b] neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc soluero: nec minùs ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ non accidisset. Quæris à me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest mihi esse iucundius, amplius, + 6 quàm pro Plancio facio, facere possim: nec vides, istorum ipsorum caritate ad huius salutem defendendam maximè stimulari me, atque excitari. Nam neque illis huius salute, à quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius: & ego ipse nunquam illos adspicio, quin per hunc [c] me his conseruatum esse meminerim, huiúsque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras: seruatorem ipsum reip. Calidium adiungis, cuius lege Q. Metellus in ciuitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quòd nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi Q. Metellum Pium, consulem, prætorijs comitijs, petente Q. Calidio, populo R. supplicasse, cùm quidem non dubitaret & consul, & homo nobilissimus, patronum illum esse suum, & familiæ suæ nobilissimæ dicere. Quo loco quæro ex te, num id in iudicio Calidij putes, quod ego in Plancij facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem eius, si vixisset, non fuisse facturum. Nam Opimij quidem calamitas vtinam ex hominum memoria posset euelli; vulnus illud reip. dedecus huius imperij, turpitudo populi R. non iudicium putandum est. Quam enim illi iudices, si iudices, [d] & non parricidæ patriæ nominandi sunt: grauiorem potuerunt reip. infligere securim, quàm, cùm illum è ciuitate eiecerunt, qui prætor finitimo, consul domestico bello remp. liberarat? At enim nimis ego magnum beneficium Plancij facio, &, vt ais, id verbis exaggero. Quasi verò me tuo arbitratu, & non meo, gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? An quia te non iugulauit? Immò verò, quia iugulari passius non est. Quod quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis [e] insidias fuisse dixisti. Posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paulò post plura dicam: de te tantum requiro, vtrùm putes odium in me mediocre inimicorum fuisse. [f] Quod fuit vllorum tantum? Requiro, vtrùm putes odium vnquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hostem: an fuisse in ijs aliquem aut famæ metum, aut pœnæ: quorum

[a] L. habet.

[b] Fort. neque ego tamen Plancio desinam debere, si hoc nunc soluero.

[c] L. me illis conf. & ita v. c.

[d] L. & non patricidæ.

[e] L. insidias factas esse d. Al. insidias fuisse dixisti comparatas.

[f] L. Quod fuerit vllorum tantum: vtrùm putes odium.

vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota vrbe versari; nisi existimas, eos idcirco vitæ pepercisse, quòd de reditu meo non timerent. [a] Ecquē putas fuisse tam excordē, qui, viuis his, stante vrbe & curia, rediturum me, si viuerem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, & is ciuis, prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conseruata sit, inimicorum modestia non esse appetitam. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minùs fortasse vehementer, quàm abs te sum prouocatus: sed profectò nec considerate minùs, nec minùs amicè; nam primùm illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis causa fingere; scilicet homo sapiens excogitaui, quamobrem viderer 4 7 maximis beneficij vinculis obstrictus, cùm liber essem, & solutus. Quid enim? Mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum iustæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? Quæ si non essent, [b] vereor, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore, & hac dignitate hominem defenderem: fingenda fuit mihi, iudices, 4 8 causa peracuta, vt ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarij milites faciunt inuiti, vt coronam [c] dent ciuicam, & se ab aliquo seruatos esse fateantur: [d] non quò turpe sit, protectum in acie, hostium manibus eripi (nam id accidere, nisi forti viro, & repugnanti comminus, non potest) sed onus beneficij reformidant, quòd permagnum est, alieno debere idem, quod parenti. Ego, cùm ceteri vera beneficia, etiam minora, dissimulent, ne obligati esse videantur: eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem [e] gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? Qui cùm mihi esses amicissimus, cùm vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses: cùm me in illo tristi, & acerbo luctu, atque discessu, non lacrymis solùm tuis, sed animo, corpore, copijs prosecutus esses: cùm meos liberos, & vxorem, me absente, tuis opibus, auxilióque defendisses: sic mecum semper, egisti, te mihi remittere, atque concedere, vt omne studium meum [f] in Cn. Plancij honorem consumerem, quòd eius in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas; nihil autem me noui, nihil temporis causa dicere, nónne etiam illa testis est oratio, quæ est à me prima habita in senatu? In qua cùm perpaucis nominatim egissem gratias, quòd omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam præteriri: statuissémque eos solùm nominare, qui causæ nostræ duces, & quasi signiferi fuissent: in his Plancio gratias egi. [g] Recitetur oratio, quæ, propter eius magnitudinem, dicta de scripto est: in qua ego homo astutus [h] ei me dedam, cui nihil magnopere debeam, & huius tanti officij seruitutem adstrin-

[a] L. Et quemquam putas fuisse.

[b] L. vererer, credo, ne.

[c] L. dent cuiquam ciuicam.

[d] Al. non quòd.

[e] Port. par gratia posse.

[f] L. in Cn. Plancij honore consum.

[g] Al. Recitetúrque or.

[h] L. ei me debebam, cui nihil magn. deberem, & h. t. off. s. adstringebam test. semp.

adstringam testimonio sempiterno. Nolo cetera, quæ à me mandata sunt literis, recitare: prætermitto illa, 49 [a] *ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere vti literarum, quod meis studijs aptius, quàm consuetudini iudiciorum, esse videatur. Atque etiam clamitas, Laterensis: Quousque ista dicis? Nihil in Cispio profecisti; absolutæ iam sunt preces tuæ. De Cispio* [b] *mihi videlicet obijcies, quem ego de me benè meritum quia te teste cognoueram, te eodem auctore defendi? & ei dices, QVOVSQVE quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam istius verbi, QVOVSQVE, hæc poterat esse inuidia; datus est tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus. Ei quidem, qui pro vno laborarit,* 50 *& ipsum id non obtinuerit, dici, QVOVSQVE, irridentis magis est, quàm reprehendentis. Nisi forte ego vnus ita me gessi in iudicijs: ita & cum his, & inter hos vixi: is in causis patronus, is in rep. ciuis & sum, & semper fui, solus vt à te constituar, qui nihil à iudicibus debeam vnquam impetrare. Et mihi lacrymulam Cispiani iudicij obiectas; sic enim dixisti: Vidi ego tuam lacrymulam. Vide, quàm me verbi tui pœniteat; non modò lacrymulam, sed multas lacrymas, & fletum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simultates, quas mecum habebat, deposuisset, meæque salutis non modò non oppugnator (vt inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, huius in periculo non dolorem meum significarem? Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis inuidiosas videri. Negas, tribunatum Plancij quidquam attulisse adiumenti dignitati meæ; atq; hoc loco (quod verissimè fa ere potes) L. Racillij, fortissimi, & cōstantissimi viri, diuina in me merita commemoras: cui quidem ego,* [c] *sicut Plancio nūquam dissimulaui me plurimum debere, sempérq; præ me feram; nullas enim sibi ille neq; contentiones, neque inimicitias, neq; vitæ dimicationes, nec pro rep. nec pro me, defugiendas putauit. Atque vtinam, quàm ego sum in illum gratus,* [d] *tam licuisset* [e] *per hominum vim, & iniuriam populi R. ei gratiam* [f] *referri. Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius: existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cùm iam Plancio deberem, Racilij beneficijs fuisse cōtentū. An verò putas, iudices idcirco minùs mea causa facturos, quòd me esse gratum crimineris? An, cùm populus R. illo senatusconsulto, quod in monumento Marij factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, vni Cn. Plancio gratias egerit (vnus enim fuit de magistratibus defensor salutis meæ: cui senatus pro me gratias agendas putauit) ei ego à me referendam gratiam non putem? Atqui,*

a L. ne aut proferre videar diem, aut eo genere.

b L. mihíne tu videl.

c L. sicuti Pl.

d L. tam mihi licuisset per.

e Fort. per hominum vim, & iniuriam, ei gratiam.

f L. referre.

 eum

eum cùm vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? Vllum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam cõtentionem, quam ego non modò pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser, ([a] natura quidem abhorret à virtute verbi) sed certè exercitus: non quia multis debeo (leue enim onus, beneficij gratia) sed quia sæpe concurrit propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, vt eodem tempore in omneis verear ne vix possim gratus videri. Sed ego [b] hoc meis ponderibus examinabo, non solùm quid cuique debeam, sed etiam quid cuiusque intersit, & quid à me cuiusque tempus poscat. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, ædilitas: at Cn. Plancij salus, patria, fortunæ. Saluum tu me esse cupisti: hic fecit etiam, vt esse possem; distineor tamen, & diuellor dolore, & in causa disputari offendi te à me, doleo: sed medius fidius multo citiùs meam salutem pro te [c] obiecero, quàm Cn. Plancij salutem tradidero contentioni tuæ. Etenim, iudices, cùm omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, [d] tamen nihil est, quod malim, quàm & me gratum esse, & videri. Hæc est enim vna virtus non solùm maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parenteis? Qui sunt boni ciues? qui belli, qui domi de patria benemerentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? Qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam dijs immortalibus gratiam iustis honoribus, & memori mente persoluunt? Quæ potest esse iucunditas vitæ, sublatis amicitijs? Quæ porrò amicitia potest esse inter ingratos? Quis est nostrûm liberaliter [e] educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctorès, cui non locus ille mutus, [5] [f] vbi ipse altus, aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? Cuius opes tantæ esse possunt, aut vnquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officijs stare possint? Quæ certè, sublata memoria, & gratia, nulla extare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quàm non modò beneficio, sed etiam beniuolentiæ significatione alligari: nihil porrò tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quàm committere, vt beneficio non dicam indignus, sed victus esse videare. Quæ cùm ita sint, iam succumbam, Laterensis, [f] isti tuæ orationi: in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimiùm me gratum esse concedam: petámque à vobis, iudices, vt eum beneficio complectamini, [g] quem qui reprehenderit, in eo reprehendit, quod gratum præter modũ dicat esse. Neq; enim ad negligendã meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocenteis, nec litigiosos

[a] Fort. natura enim abh.

[b] Prouocabulum, hoc, abest à nonnullis libr. vet.

[c] Al. abiecero.

[d] L. tum nihil est.

[e] Al. eductus.

[f] Al. isti tuo verbo.

[g] L. quem qui reprehendit.

esse,

esse, quo minùs me apud vos valere oporteret. Quasi verò in amicitia mea non hæc præsidia, (si qua fortè sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quàm necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quàm præsidio fuisse: méque vehementer vitæ meæ pœniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti. Sed hoc nescio, quo modo frequenter in me [a] congessisti, sanéque in eo creber fuisti, te idcirco in locos causam [b] conijcere [c] voluisse, ne ego mea consuetudine aliquid de tensis misericordiæ causa dicerem: quod in alijs ædilibus antè fecissem. Nonnihil egisti hoc loco; nam mihi eripuisti ornamentum orationis meæ; deridebor, si mentionem tensarum fecero, cùm tu id prædixeris; sine tensis autem quid potero dicere? 5 2 Hîc [d] etiam addidisti, me idcirco mea lege ex isto ambitu traxisse, vt miserabiliores epilogos possem dicere: Non vobis videor [e] cum aliquo declamatore 5 3 non causæ laboris, & fori disputare? Rhodi enim, inquit, non fui. Me vult fuisse; sed fui, inquit, 5 4 (putabam in [f] Niceis dicturum) bis in Bithynia. Si locus habet 5 5 reprehensionis ansam aliquam, nescio cur seueriorem Nicæam putes, quàm Rhodum; si spectanda causa est: & tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, & ego Rhodi non minore. Nam, quòd in eo me reprehendisti, quòd nimiùm multos defenderim: vtinam & tu, qui potes, & ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc leuare; sed fit vestra diligentia, qui in causis ponderandis omneis ferè repudiatis, vt ad nos pleræque confluant, qui miseris, & laborantibus nihil negare possumus. Admonuisti etiam, quòd in Creta fuisses, dictum aliquod [g] in petitione tua dici potuisse: me id perdidisse. Vter igitur nostrûm est cupidior dicti? egóne, qui, quod dici potuit, non dixerim: an tu, qui etiam ipse in te dixeris? Te aiebas de tuis rebus gestis nullas literas misisse, quòd mihi meæ, quas ad aliquem misissem, obfuissent. Quas ego mihi obfuisse non intelligo: reipublicæ video prodesse potuisse. Sed sunt hæc leuiora: illa verò grauiora, atque magna, quòd meum discessum, quem sæpe defleras, nunc quasi reprehendere, & subaccusare voluisti; dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego verò [h] fateor mehercule, quod viderim mihi auxilium non deesse, [i] idcirco me illi auxilio pepercisse. Quis enim status, quod discrimen, quæ fuerit in rep. tempestas illa, quis nescit? Tribunitius me terror, an consularis furor mouit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquijs eorum, quos ego florenteis, atque integros sine ferro viceram? Consules post hominum memoriam teterrimi, atque turpissimi, sicut et illa principia, & hi recentes rerum exitus declararũt: quorum alter ex-

[a] Al. coniecisti.
[b] V.c. conicecero.
[c] L. noluisse.
[d] L. etiã dixisti, addidisse me idcirco meæ legi, Nisi ex testamento præstituta die, vt miserab. epil. poss. dicere: Non v.
[e] L. cum aliquo declamatore, non cum oratore disputare?
[f] L. in Vacceis dicturum) bis Nicææ, in Bithynia.
[g] Fort. in petitionem tuam.
[h] L. fateor, me, quòd vid.
[i] L. idcirco illi aux. pep.

ercitum perdidit, alter vendidit, emptis prouincijs, à senatu, à republica, à bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opib. plurimùm poterant, cùm, quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox nefarijs stupris, religiosis altaribus effœminata, secum & illos, & cōsules facere [a] acerbissimè personabat; egentes in locupleteis, perditi in bonos, serui in dominos armabantur. Aderat mecum senatus & quidem veste mutata: quod pro me vno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac vrbe senatum senatui parêre non siuerint: edictóque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus iudicia ademerint. Aderat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator ille Catilinæ consul, proscriptionis denuntiatione [b] terrebat, ac tota Italia conuenerat: cui quidem belli intestini, & vastitatis metus inferebatur. Hisce ego auxilijs studentibus, atque incitatis vti me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non iure, non legibus, non disceptando decertandum (nam profectò, præsertim tam bona in causa, nunquam, quo ceteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset) armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus à seruis, atque à seruorum ducibus cædem fieri senatus, & bonorum, reip. exitiosum fuisset. Vinci autem improbos à bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum vincendi viderem: quem profectò non videbam. Vbi enim præstò fuisset mihi aut tam fortis consul, quàm L. Opimius? quàm C. Marius? quàm L. Flaccus? quibus ducibus improbos cineis resp. vicit armatis: aut, si minùs fortes, attamen tam iusti, quàm P. Nucius, qui arma, quæ priuatus P. Scipio sumserat, ea, Ti. Graccho interemto, iure optimo sumta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum consulibus, nihil amplius dico, nisi illud, Victoriæ nostræ graueis aduersarios paratos: interitus nullos [c] vltores esse videbam. Hisce ego auxilijs salutis meæ si idcirco defui, quia nolui dimicare: fatebor, id quod vis, [d] non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse; sin autem, quo maiora studia in me bonorum fuerunt, hoc ijs magis consulendum, & parcendum putaui: tu id in me reprehendis, quod Qu. Metello laudi datum est, hodiéque est, & semper erit maximæ gloriæ? quem, vt potes ex multis audire, qui tum affuerunt, 5 6 [e] inuictissimis viris, constat bonis cessisse: nec fuisse dubium, quin contentione, & armis superiori posset esse. Ergo ille cùm suum, non cùm senatus factum defenderet: cùm perseuerātiam sententiæ suæ, non salutem reipub. retinuisset: 5 7 tamen [f] ob illam constantiam, qua illud voluntarium vulnus accepit, iustissimos omnium Metellorum, & clarissimos triumphos gloriæ laude superauit,

[a] Al. acerrimè.

[b] L. terrebat: tota Ital.

[c] L. esse vltores videbam.

[d] L. non auxilium mihi sed.

[e] L. inuitissimis viris bonis constat cessisse.

[f] L. ob illam, qua illud voluntarium vulnus accepit, constantiam, iustiss. omn.

rauit, quòd & illos ipsos improbissimos ciues interfici noluit, &, ne quis bonus interiret in eádem cæde, prouidit: ego, tantis periculis propositis, cùm, si victus essem, interitus reip. si vicissem, infinita dimicatio pararetur: committerem, vt idem perditor reip. nominarer, qui seruator fuissem? Mortem me timuisse dicis. Ego verò ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reip. vellem; nam, qui pro repub. vitam reddiderunt (licet me desipere dicatis) nunquam mehercule eos mortem potiùs, quàm immortalitatem assequutos putaui. Ego verò, si tum illorum impiorum ferro, ac manu concidissem: in perpetuum respublica ciuile præsidium salutis suæ perdidisset. Quin etiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumsisset: tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quòd peremtum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populúsque R. An, si vnquam in me vitę cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus, omnium [a] parricidarum tela commôssem? quæ, si viginti quiessem dies, 58 *in aliorum iugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitæ cupiditas contra rempublicam est turpis: certè multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie ciuitatis. Nam quòd te in republica liberum esse gloriatus es: id ego & fateor, & lętor,* [b] *& tibi etiam in hoc gratulor; quòd me autem negasti: in eo neque te, neque quemquam diutiùs patiar errare. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate mea* [c] *diminutum putat, quòd non ab omnibus eisdem, à quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam: primùm, si benè de me meritis, gratum me præbeo,* 59 *non desino incurrere in crimen hominis nimiùm memoris, nimiúmque grati; sin autem sine vllo reipublicæ detrimento respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum: certè non modò non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, vt id ne facerem, rogarent; res verò ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, vt, quoniam sibi seruissem semper, nunquam mihi: fructus autem ex sese nō, vt oportuisset, lætos, & vberes, sed magna acerbitate permixtos tulissem: vt iam mihi seruirem, consulerem meis: se non modò satis habere à me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum à me haberet, reddidisset. Quid si horum ego nihil cogito? & idem sum in rep. qui fui semper?* [d] *taménne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus; quod est longè secus. Stare enim omnes debemus, tanquam in orbe aliquo reip. qui quoniam* [e] *versetur, eam deligere partē debemus, ad quam nos illius vtilitas, salúsq; conuerterit. Ego autem*

[a] L.paricidarum.

[b] Al.& tibi etiam hoc gratul.

[c] L.deminutum p.

[d] Al.tamenne libert. req.

[e] Al.versatur.

Cn. Pompeium, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ (nam hæc priuatim fortasse officiorum memoriam, & gratiam quærunt) sed dico hoc, quod ad salutem reip. pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in rep. principem esse concedunt? Ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primùm populi R. nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis, atque amplissimis iudicijs videam esse celebratas? Tum hercule me confitear non iudicium aliquod habuisse de reip. vtilitate, sed hominibus amicum, aut inimicum fuisse. An, cùm videam nauem secundis ventis cursum tenentem suum, si non ea, cum petat portum, quem ego aliquando probaui, sed alium non minùs tutum, atque tranquillum: cum tempestate pugnem periculosè potiùs, quàm illi, salute præsertim proposita, obtemperem, & paream? Néque enim [a] inconstantis puto, sententiam, tanquam aliquod nauigium, atque cursum, ex reip. tempestate moderari. Ego verò hæc didici, hæc vidi, hæc scripta legi: hæc de sapientissimis, & clarissimis viris, & in hac rep. & in alijs ciuitatibus monumenta nobis literæ prodiderunt: non semper easdem sententias ab ijsdem, sed, quascunq; reip. status, inclinatio temporum, ratio concordiæ postularet, esse defendendas; quod ego & facio, Laterensis, & semper faciam: libertatémque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi vnquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo. Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum, Plancij in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidémque è sepulcro venerari pro deo; neq; enim mihi insidiarum periculum vllum, neque mortis fuisse. Cuius ego temporis rationem

6 explicabo breui, neq; inuitus; nihil enim ex meis est temporibus, quod minùs [b] peruagatum, quòdque minùs aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, iuris, senatus, bonorum omnium, cedens, cùm mea domus ardore suo deflagrationem vrbi, atque Italiæ toti minaretur, nisi quieuissem: Siciliam petiui animo, quæ & ipsa erat mihi, sicut domus vna, coniuncta: & obtinebatur à C. [c] Virgilio: quo-cum me vno vel maximè cùm vetusta amicitia, tum mei fratris collegia, tum resp. sociarat. Vide nunc caliginem temporum illorum. Cùm ipsa penè insula mihi sese obuiam ferre vellet: prætor ille eiusdem tribuni pl. concionibus propter eandem reip. causam sæpe vexatus, nihil amplius dico, nisi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. [d] Virgilio, tali ciui, & viro beneuolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? Nihil videlicet est eorum: sed, quam tempestatem

nos

[a] L. inconstantis esse puto.

[b] Al. peruulgatum.

[c] L. Virginio.

[d] L. Virginio.

nos vobiscum non tulissemus, [a] *metuit vt eam ipse posset opibus suis sustinere. Tum consilio repentè mutato,* [b] *iter à Vibone Brundisium terra petere contendi; nam maritimos cursus præcludebat hiemis magnitudo. Cùm omnia illa municipia, quæ sunt à Vibone Brundisiũ, in fide mea, iudices, essent: iter mihi tutũ, multis minitantibus, magno cum suo metu præstiterunt. Brundisium véni vel potiùs ad mœnia accessi: vrbem vnam mihi amicissimam declinaui, quæ se vel potiùs excindi, quàm è suo complexu vt eriperer facilè pateretur. In hortos me* [c] *M. Lenij Flacci contuli: cui cùm omnis metus, publicatio bonorum,* [d] *exilium, mors proponeretur, hæc perpeti, si acciderent maluit, quàm custodiam mei capitis dimittere. Huius ego, & parentis eius prudentissimi, atque optimi senis, & vtriusque filiorum manibus, in naui tuta, ac fideli collocatus, eorúmque preces, & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi. Quò cùm venissem, cognoui, id quod audieram, refertam esse Græciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum: quorum impium ferrum, ignéisque pestiferos meus ille consulatus è manibus extorserat: qui antequàm de meo aduentu audire potuissent* [6 1] *cùm tum* [e] *abessent aliquorum dierum viam, in Macedoniam, ad Planciúmque perrexi. Hic verò simul atque me mare transisse cognouit: (audi, atque attende, Laterensis, vt scias, quid ego Planceo debeam: confitearéque aliquando, quod faciam, me & gratè, & piè facere: huic, quæ pro salute mea fecerit, si minùs profutura sint, obesse certè non oportere.) Nam, simulac me Dyrrhachium attigisse audiuit: statim ad me lictoribus dimissis, insignibus abiectis, veste mutata, profectus est. O acerbam mihi, iudices, memoriam temporis illius, & loci, cùm hic in me incidit, complexus est, conspersitq; lacrymis, nec loqui præ mærore potuit; ô rem cùm auditu crudelem, tum visu nefariam; ô reliquos omneis dies, noctéisq; eas, quibus iste à me non recedens, Thessalonicam me, in quæstoriúmque perduxit. Hic ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam amplius, nisi, eum & ciuem optimum semper, & mihi amicum fuisse: sed eadem timuisse, quæ ceteros. Cn. Plancium fuisse vnum, non qui minùs timeret,* [f] *sed, si acciderent ea, quæ timerentur, mecùm ea subire, & perpeti vellet. Qui cùm ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, eásque insidias, quas mihi paratas ab exulibus coniuratis audierat, animo amicissimo detulisset: in Asiam me ire propter eius prouinciæ metum,* [6 2] *& cum meo fratre* [g] *necessitudinem comparatam, non est passus. Vi me, inquam, Plancius, & complexu suo retinuit, multósque menses à*

capite

[a] Al. metuit ne eam ipse non posset opib.
[b] L. iterum à Vibone.
[c] L. M. Lænij.
[d] L. exulium.
[e] Fort. abessent aliquot dierum.
[f] L. sed qui, si acc.
[g] Lib. vulg. nec is insidias comparatas.

capite meo non discessit, abiecta quæstoria persona, comitisque sumta. O excubias tuas, Cn. Planci, miseras: ô flebileis vigilias: ô nocteis acerbas: ô custodiam etiam mei capitis infelicem! si quidem ego tibi viuus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem; memini enim, memini, neque vnquam obliuiscar noctis illius, cùm tibi vigilanti, assidenti, mærenti, vana quædam miser, atque inania, falsa spe inductus, pollicebar: me, si essem in patriam restitutus, præsentem tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi [a] fors ademisset, aut vis aliqua maior reditum peremisset: hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos. Quid me adspectas? Quid mea promissa repetis? Quid meam fidem imploras? Nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed horum erga me [b] beneuolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: [c] de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, præter lacrymas, queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. Quid enim possum aliud, nisi mærere? Nisi flere? [d] nisi te cum mea salute complecti? Salutem tibi ijdem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exurge tamen, quæso; retinebo & complectar: nec me solùm deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem, sociúmque profitebor: atque (vt spero) nemo erit tam crudeli animo, támque inhumano, nec tam immemor [e] meorum non dicam in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui à me seruatorem capitis diuellat, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficijs à vobis deprecor, iudices, sed custodem salutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia, sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia: mecúmque vos simul miserrimus, & optimus obtestatur parens, & pro vno filio duo patres deprecamur. Nolite, iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, his præsertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare lætitiam, gloriantibus vos iam oblitos mei, salutísq; eius, à quo salus mea conseruata est, hosteis extitisse; nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatæ vestræ voluntatis erga me: sinite me, quod vobis fletus huic sæpe promisi, id à vobis ei persoluere. Téq;, C. Planci, oro, & obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adiutor fuisti, méque non modò saluum semper, sed etiam ornatum, florentémque esse voluisti: vt mihi per hos conserues eum, per quem me tibi, & his conseruatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt, vestræque,

[a] L. fors adem.

[b] V. c. beniuolentiam.

[c] L. de horũ.

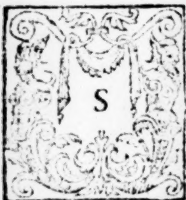
[d] Al. nisi te, meam salutem, compl.

[e] L. non dicam meorũ in bon.

vestræque iudices, non solùm meæ: quibus ego, magno in metu meo, subitò inducor in spem, vos eosdem in hoc conseruando futuros, qui fueritis in me: quoniam istis vestris lacrymis de illis recordor, quas pro me sæpe, & multùm profudistis.

AD POPVLVM, ET EQVITES R. ANTEQVAM IRET *IN EXILIVM.*

Hæc oratio est inelegans, inconcinna, insulsa atque inepta, denique vix Latina. Itaque qui eam Ciceroni adscribunt, eâdem opera regi alicui opulento vestem aliquam crasso filo tritam, ac laceram circumdent.

SI quando inimicorum impetum propulsare, ac propellere cupistis, defendite nunc vniuersi vnum, qui, ne omnes concideretis, ardoréque flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitaui prouidere. Nam, quem virtutis gloria cum summa laude ad cælum extulit, eundem inimicorum inuidia indignissime oppressum deprimit ad supplicium. Si liberûm conceptam dulcedinem animo inclusam continetis, nolite eo velle carere, qui carissimam vestram procreationem sibi esse duxit. Est enim liberale officium, serere beneficium, vt metere possis fructum. Fidei conducit, in loco, debitum retribuere. Illic enim animi voluntas propensa comprobatur: hic memoria collaudatur. Itaq;, si omnibus graue seruitutis iugum esse debet in libertate educatis: sit is vestris animis acceptissimus, qui à vestro corpore iugum acerbissimum repulit seruitutis. Et, si maiores vestri eos imperatores, qui militum virtute hostiū fregerunt furorem, iucundissimo fructu libertatis reconciliato, non solùm statuis dignos putarunt, sed etiam æterna triumphi laude decorarunt: tum vos eum consulem, qui non militum præsenti fortitudine, sed sua eximia animi virtute hostilem ciuium mentem senatus auctoritate vindicauit, existimate vobis retinendum in ciuitate esse. Si, quæ beneficia singulis ciuibus, priuatímque dantur, ea solent ijs esse fructuosa, à quibus sunt profecta: iure & meritò possum ego vos ad defensionem meæ salutis adhortari, quos conseruaui vniuersos. Nam neque maius est defendere vnum, quàm populum: neque verius à singulis, quàm ab omnibus repetere officij præmium, & fructum:

tum: propterea quòd in vnius periculo sæpe contentio parua est, vt leuis sit labor defensori sustinendus: in reip. insidijs, quo firmius est quod oppugnatur, eo paratiores sunt inimici, vt ijs sine magna sollicitudine, industria, virtute nō queat resisti. Et singulorum opes sæpe sunt tenues, & infirmæ ad gratiam referendam, vt opitulari benemerentibus non queant, si maximè cupiant: vniuersorum auxilium eò plurimùm prodest, quòd firmioribus opibus est nixum. Iure igitur, quoniam & maior impensa in patriam officij est, quā in priuata fit defensione, & plus à vobis præsidij, quàm à ceteris opis ad salutem potest afferri: vos obtestor, quos mihi & debere, & posse intelligo opitulari. Non cōuenit enim, cùm ego ad promerendum officium tam fuerim expeditus, vos ad referendam gratiam esse tardiores: ne, cuius amplitudinem, ac gloriam laude, atq; honoribus amplificare debeatis, eius incolumitatem, & salutem deserendam existimetis. Etenim errat si quis arbitratur, M. Tulliū idcirco in capitis periculum vocari, quòd deliquerit aliquid, quòd patriam læserit, quòd improbè vixerit; non citatur reus audaciæ: virtutis reus citatur; non accusatur quòd remp. vi oppugnarit, sed quod homo nouus perniciosum nobilium restrinxerit furorem. Non obest mihi turpis & nocens, sed honestissimè, laudatissiméque acta vita; non odio bonorum, sed inuidia premor malorum. Intelligunt homines [a] tot, & tam præclaris testimonijs, monumentisque virtutis comparatis, M. Tullio, dum sit incolumis, fore voluptati; idcirco vitam eripere cupiunt, vt cum spiritu sensum quoque adimant iucunditatis. Nónne igitur indignum est, eos præmijs meis inuidere, qui virtute certare noluerunt? eos in cōtentionem honoris venire, qui officijs se superari æquissimo animo tulerunt? Si dulcis est gloria, consequere virtutem: noli abijcere labores, petere honorem; honorem dico? immò verò famam, fortunas, familiam, liberos, caput, corpus ipsum, denique sanguinem, & animam. Cedo inuitus de rep. cedo oppressus de fortuna, de dignitate: discedo à rep. victus audacia malorum. Liceat manere, si non illum M. Tullium, custodem vrbis, defensorem omnium, patrem patriæ: at certè reliquias Tullij liceat in conspectu ciuium, in hac vrbe, quàm ex paricidarum faucibus eripuit, remanere, tecta omnium, fana deorum, vniuersam videre periculo

[a] Al. tot, & tam præclara testimonia, monumentáque virtutis comparata M. Tull.

culo

culo liberatam suo ciuitatem: liceat hac ex flamma euolare, præsertim qui illud impium incendium perditorum hominum, lacrymis potiùs meis, quàm sanguine vestro restingui malui. Neque enim peto, vt mihi detis vitam: sed datam repeto, vt reddatis. Si meministis, quod dedi, vos non debetis obliuisci, sed retribuere, quod debetis. Vos, vos, obtestor, Dij immortales, qui meæ menti lumina prætulistis, cùm consensum extinxi coniurationis, arcémque vrbis ab incendio, ac flamma liberaui, liberósque vestros è gremio, & complexu matrum ad cædem, & cruorem non sum passus abstrahi. Num igitur potest fieri à clientibus, vt recipiar, cùm, à quibus debeam retineri, reijcere instituant? Socij quò fugiant, cùm aditus custodi patrię pręclusus sit? Quomodo spes salutis reliquis residebit, cùm ciuibus præclusa sit expectatio incolumitatis? Pax, & concordia extraneis gignetur, cùm iam domesticis nõ insideat, sed publicè prouidenti eripiatur? Nam quid ego improborum facta renouẽ oratione, vt redintegratione illius coniurationis animos vulnerem vestros? auxilium ab alienis efflagitabo, cùm ciueis vestros deseratis? Sociorum inuocem subsidium [a] cùm à ciuibus interclusum sit præsidium? Quam colere gentem nunc instituam? vtrùm vt custos accipiar, an vt proditor excludar? si vt conseruator: vestra erit ignominia; sin vt oppugnator: præcisa erunt omnia. Itaque quod putaui fore gaudium, id extitit exitium. Si, Quirites, eundem in ceterorum periculis haberemus animum, quem in nostris difficultatibus, & si pro innocentissimo quoque propugnare, & nocentissimum quemque oppugnare nobis vtilissimum esse arbitraremur, & si cum optimi cuiusque rebus aduersis nostram salutem, cum deterrimorum hominum secundis, nostra pericula putaremus coniuncta: frequentes profectò talibus conatibus obuiam ire niteremur: neque partim innocentia freti, partim nobilitate nixi, partim potentia ac multitudine amicorum fulti, cùm perfacilè existimaremus aduersariorum vim, ac factionem à nobis repelli posse, subitò ipsi simili periculo circumuenti, in nostro euentu aliorum reminiscentes casus, iure id nobis accidere nequicquam quereremur. Quis enim est, Quirites, qui nunc cùm inimicorum nostrorum vim, atque violentiam perspiciat, quique nostrum ipsum periculosissimum casum recognos-

[a] Al. cùm ciuibus.

recognoscat, qui non sibi, ac suis diffidat fortunis? Quo enim se satis tutum arbitrabitur præsidio? virtutis & gloriæ? At ea nos ipsa hoc tempore oppugnant. Multitudine amicorum? Apparuerunt non forteis esse se amicos, si in eorum potestate nostra sita salus non est. Paucitate inimicorũ? At id non in ipsius, sed in aliorum voluntate positum est, nam non satis est, ne cui iniuriam facias, prouidere, si tamen sunt voluntarij inimici, qui tuis præmijs te oppugnent. Atque cùm hæc omnia omnibus sunt grauia, atque acerba, tum verò nobis misera, atque intoleranda, quorum & officia in remp. recentissima & incommoda ob remp. frequentissima in familia versantur. Nunc si eadem condicio disceptationis proponetur, æqui auditores adhibebuntur, aures non obtusæ criminatione, sed vacuæ præbebuntur: qui sunt assecuti summum gradum honoris, non dispoliabuntur honore: qui sperant, faciliùs & procliuiùs ad laudem nobilitatis peruenient. Quamobrem nolo me duce supplicij vos ad fraudem deduci, vt ego ad pristinum statum recidam casus. Nunc igitur, si lingua est concertandum: innocentiæ virtutute fretus supero; si facta compensanda sunt: conferamus æquitatem; si violentiæ impetu opprimimur: cedam pro omnibus vnus tribunitio furori, quoniam laborem pro cunctis ferre consueui. Si igitur aliquo tempore ijs hominibus consuluistis, quorũ animus est religionis pietate defunctus: debetis mihi quoque prospicere, qui numini deorum consecratum sartum tectum ab omni [a] piaculo conseruaui, & vos vt tutam, tranquillámque fortunam traheretis, mea perfeci vigilãtia. Nam me, quem paulò antè fortuna erexerat ad gloriam, virtus extulit ad laudem, populus tribuit honorem: eundem tribuni furor exagitatus depulit ad calamitatem. Et quoniam animaduertistis illam conspirationẽ conflatam, ita esse restinctam, vt nulla scintilla compareat incendij, vos quoque tribunitiam sedare temeritatem (qui nunc se mihi inimicũ ostendit, se priùs esse vestrum professus est inimicum) ne rei crudelitas experta in me, in vos cõualescat, & calamitas remorata longiùs serpat, atq; progrediatur, præcauete. Nunc vel solus delectus ad calamitatem, vel primus vocatus ad tale periculum, omnium animos iure debeo commouere. Omnia sunt immutata; manus ad demonstrandam religantur iniuriam: lingua inciditur ad

[a] Al. periculo.

ad deplorandam calamitatem: animus præcluditur ad exponendam rei indignitatem. Humilitatem generis objiciunt nobis, qui nouam rationem suscitant, veteres maiorũ obterunt laudes. Sed quid ego plura de illorum, aut in me maledictis, aut in vos scelerate loquar factis? quorum cognita improbitas, me tacente, coarguitur turpitudine vitæ, vt de ijs non sit necesse inimicos prędicare, de quorum scelere ne amici quidem, aut ipsi possunt negare. Vos ego appello, quorum de me maxima est potestas; apud vos loquor de mea calamitate, quos habui semper innocentiæ, & virtutis meæ testeis. Igitur ex ciuitate benemeritus de rep. ciuis exturbatur? innocens expellitur? consularis homo? non facultatibus vsus quondam minimis, amicorum multorum præsidio munitus, nunc partim ab inuidis, partim ab inimicis circumuentus eget indignè? huic si opem non tuleritis in periculo capitis, vos, credo, retinebitis vestram libertatem? qui neque tanta valetis auctoritate, neque tantorum officiorum impensam egistis in patriam mihi credite, hoc in vno incommodum confirmatum, multorum infirmabit incolumitatem: & si initio non erit refutatum, impunè ad omnium perniciem conualescet. Proinde aut in meo periculo salutem integram præstate communem, aut in vestris hoc idem incommodum expectate fortunis. Nemo tam perdita auctoritate, tam facinorosa iuuentus est vita, qui cùm de scelere fateretur, non tamen sententijs priùs iudicum conuinceretur, quàm supplicio addiceretur. Ego repentè vi tribunitia correptus, non modò loquendi liberè in iudicio, sed ne consistendi quidem in ciuitate habeo potestatem. Eijcior non solùm sine teste, sine indice, sine crimine, sed sine accusatore, sine etiam scelere. Hostibus in bello, qui dissident volũtate, dimicant armis, vitam quotidie oppugnant, in ipsa acie cùm prœliantur, licet loqui, licet disputare: mihi in pace, ciui, qui perditorum hominum fregi furorem, pro fortunis meis apud vos loqui non licebit? serui, qui ad supplicium cæsi verberibus trahuntur, apud eos sæpe disputant, quos necare voluerunt: ego consularis apud vos non loquar, quos conseruaui? Tacebo, si necesse est: tacebo, inquam, animo æquo, quoniam virtus mea, me tacente, agit causam meam. Itaque vt ego, in concione mea nihil ponam de rebus meis gestis, tamen in animis,

animis, & memoria veſtra largiter relinquam. Iſti modò videant, qua ratione hanc inultam meam fugam ferre poſſint. Etenim ſi à me, vt iſti exiſtimant, Lentuli mortui ſordes, ſi Catilinæ notiſſimus furor, ſi amentia Cethegi, ſi luxuries ac ſtupra Caſsij pœnas repetunt: profectò iſtis hora nulla, eiecto Tullio, vacua periculo, aut periculi expectatione relinquetur. Itaque illi indies non meis inſidijs: quæ nullæ à me parantur, ſed ſuorum ſcelerum conſcientia cruciati, mihi abſenti, & populo R. pœnas dabunt. Quas ob res ego inimicorum amentiæ, cupiditatíque paucorum, omnium ſalutis cauſa, decedam: neque eò deducam, aut progredi patiar, vt opera mea manus inter vos conſeratis cædéſque ciuium inter ſe fiat: multóque potiùs ipſe patria, liberiſque meis carebo, quàm, propter vnum me, vos de fortunis veſtris, reíque publ. dimicetis. Sic enim ab initio fuit animus, vt non magis me mea cauſa putarem eſſe natum, quàm reip. procreatum. Sed illud queror, (quod non iam ad vnius perniciem, ſed ad vniuerſorum inſtruitur calamitatem) conqueri, commiſerari, dicere, expurgare, ſuſpicionem dimouere, crimen diluere non licere: ore oppreſſo ceruices eſſe præbendas: quæ tamen omnia iam nõ ſunt tam calamitoſa, quòd mihi ſunt ſubeunda; quàm pernicioſa, quòd in remp. ſunt introducta. Quamobrem ſtatutum eſt, atque decretum, in his temporibus ciuitatis omnia reperiri, quæ volet furor libidinoſus. Vim volũt afferre? Præſtò ſum. eijcere volunt? Exeo; indicta cauſa nolunt audire? Cauſam non dico; aliud quippiam conantur: agant: nihil duri, nihil acerbi mihi erit, quod remp. tutabitur. Non enim illis victus cedo, ſed incolumibus vobis me condono. Neque enim mors miſerãda eſt, quæ ob remp. capitur: neq; exilium turpe, quod virtute ſuſcipitur: cùm præſertim nonnullam hæ pœnæ habeant in ſe conſolationem. Nam vitam ſi eripiunt, non adiment gloriam immortalem; ſi exilio multabunt corpus, non animum à rep. remouebunt. Nam, vbicumque ero, hoc cogitabo, hæc ſemper cura mea erit: méque vobis ereptum, non à vobis repudiatum exiſtimabo. Illud ab vniuerſis poſtulo, petóque, ſi, dum in ciuitate manere licitũ eſt, nemini iniuſtè periculum creaui, nemini innocenti ſui calamitati, ſi omnibus auxilio, præſidióque eſſe conſueui, plurimóſque in hac ciuitate ſum tutatus: vti

vos liberos meos in vestram fidem recipiatis, eósq; defendatis, néue inimicos meos in familiam nostram longiùs progredi patiamini: vtíq;, siue hinc abiero, siue ero hîc oppressus, ea maneat opinio, & existimatio, quæ virtute parta, nō quę infælicitate illata est. Nunc ego te, Iupiter, Optime, Maxime, cuius nutu, ac ditione sola terrarum gubernātur, téque particeps conubij, socia regni, regina Iuno, téque Tritonia, armipotens [a] Gorgona, Pallas, Minerua, ceteríq; dij, deæq; immortales, qui excellenti tumulo ciuitatis sedē Capitolij in saxo incolitis constitutam, vt non solùm cunctam intueri, sed etiam tueri possitis ciuitatem: à quorū ego quondam altaribus impiam manum ciuium remoui: à quorum templis meo periculo, funestam facem repuli, ne illustrissimum orbis terrarū monumentum cum principe omnium terrarum occideret ciuitate: teq;, Iupiter Stator: quē verè huius imperij Statorem maiores nostri nominauerūt: cuius in templo hostilem impetū Catilinæ repuli à muris: cuius templum à Romulo victis Sabinis in Palatij radice cum Victoria est collocatum: oro, atq; obsecro, ferte opem pariter reip. cunctæque ciuitati, meísque fortunis: resistite tribunitio furori: fauete innocentiæ, subuenite solitudini, misereminí senectutis, nolite eum supplicē à vobis absterrere, & excludere, qui in suo magistratu funestā facem à vestris repulit templis. Si C. Mario auxilio fuistis, quòd in cliuo Capitolino improborum ciuiū cædem fecerat; si P. Scipioni, quòd Annibalis furibundā mentem à vestris repulit templis: si deniq; Cn. Pompeio, quòd terra, mariq; hosteis reddidit pacatos: sic nunc in meis calamitatibus aliquam ferte opem diuinam, vt sæpe multorum in periculis fecistis: sic nunc in meis miserijs diuinū aliquod auxilium, & numē ostendite. Deinde vos, quorū potestas proximè ad deorum immortaliū numen accedit, oro, atque obsecro, quibus singullatim sæpe supplex ad pedes iacui, vt eum, quem singuli stratum, atque abiectum subleuastis, nunc vniuersi cōseruatū velitis. Si neminem vnquā vestrum læsi, si nemini innocenti obfui, si etiam è cōtrario, vt quisq; auxilium meū desiderauit, opem ferre non dubitaui: si denique, quæcumque administraui, ex vestra auctoritate & Patrum Conscriptorum voluntate feci: si malui inimicorum cupiditati, quàm reip. & legitimæ auctoritati pœnas sufferre: vt existimetis

[a] Al. Gorgonophora.

ex illo crudelissimo inimicorum impetu ereptum, in antiquum statum dignitatis restitui conuenire. Sed quoniam neque mihi liberè loquendi, neque vobis clementer audiendi, neque omnino iudicandi, paucorum furore, & audacia, facta est potestas: sed oppressa est resp. armis, metu debilitata seruili, vt liberum spiritum ducendi nullam habeat potestatem: cedam inermis armatis, innocens nocentibus, priuatus furibundo magistratui. Neque enim Q. Metellus quidquam de virtute sua detraxit, quòd cessit L. Saturnino furenti: neque C. Cotta, quod Q. Vario tribuno pleb. inferiore genere orto cedendum putauit: neque C. Marius: qui, quantas res gesserit, vestra vobis libertas indicio esse poterit: neque verò M. Tullius suum animum vestra abalienauit potestate, cùm præcipuum vobis obsidem sui animi, vestram reliquerit libertatem. Quamobrem testor deos, deásque omneis immortaleis, vestrásque maximè menteis, me non vitæ turpitudine, non pro magnitudine scelerum, non propter reliquæ ætatis infamiam, pænas iure & lege persoluere, sed propter virtutis inuidiam, propter iucundissimam ingenij laudem; propter magnitudinem rerum gestarum, crudelissimè ciuitate priuari. Quòd si idem áccidit Q. Cæpioni, si Mancino, si Rutilio: mihi quoque hoc accidisse non magnopere erit mirandum, cùm præsertim non generis antiquitate, sed virtutis ornamentis summam laudem sim cõsecutus. Nunc ego vos, equites R. obtestor, quorum virtute nomen Romanum victoriam cum laude possidet coniunctam, quorum factis gloriantur ciues, lætantur socij, gemunt hostes, vt, si erga vos omni tempore optimè fui animatus, si mea pericula neglexi, dum timorẽ à patria propulsarem: si æquè liberis vestris prospexi, ac vos parentib. consuestis, vt nunc me velitis vestris opibus defensum, incolumem in hac ciuitate retinere: quæ cùm à scelerata coniuratione esset incensa, meo ductu, ac labore restincta est: nec patiamini me, à liberis meis abstractum, à coniuge abreptum, ab aris, focísque innocentem proiectum, vitam degere in exilio, miserrimi mortalis casum subire. Proijcitur Tullius in exilium. At à quo? Nimirum innocens ab inimico, religiosus à scelerato, beneuolus huic ciuitati, ab hoste. O misera vitæ ratio, quæ tamdiu résides in voluptate, quam diu fortunæ poscit libido! egóne inimicus huic

 ciuitati?

ciuitati? Quamobrem? Quia inimicos necaui; egóne hostis? Quid ita? Quia hosteis interfeci. En condicionem huius temporis. Anteà gloria,& laude dignissimi ducebantur,qui hæc præfecerunt; nunc scelerati,parricidæ esse dicuntur, qui hæc administrarunt; sint sanè scelerati: superet istorum victoria,si modò victoria appellanda est,in qua ciuitatis inest luctus: habeant hanc palmam ex innocentis cruore.Tantûm à vobis illud equites R.peto & rogo,vt,quẽ sæpenumero vestra laude cohonestastis, eundem in dubijs vitæ periculis vestra virtute conseruetis.

DIONYSII LAMBINI ANNOTATIONES IN ORAT. PRO LEGE MANILIA.

1 *transmittendum putaui) lib. vet. habent, tramittendum putaui : vnde libenter tribuendum, fecerim, quod & Hotomano videbatur.*

2 *vacuus vnquam ab ijs,) deest, fuit, vt sic legendum putem, vacuus vnquam ab ijs fuit, qui vestr.*

3 *quantum vos honorib.) legendum putabam olim, quantum vos honoris mandatum esse voluistis, vel inuitis libris ferè omnibus, in quibus legitur, quantum vos honoribus mandandum esse voluistis; hoc enim significare Ciceronem putabam, tantam esse in se auctoritatem, quantum honorem, & quot honores sibi populus R. mandauit. Iam mandare honorem, loquendi genus est Latinis vsitatum : non, mandare auctoritatem. Præterea hoc contendo, mandandum esse voluistis, Latinè dici non posse. Quare vel sic legendum, vt ostendi: vel, mandandum esse putauistis. Hæc igitur olim opinabar. Nunc, posteaquàm sumtas ex antiquissimo codice emendationes misit ad me Fr. Fabricius, sic legendum censeo, vt in illo codice scriptum est, quantum vos, honoribus mandandis, esse voluistis, id est, quantum mihi (auctoritatis, subintell.) esse voluistis, in eo, quòd honores mihi mandauistis : vel dum honores mihi mandatis.*

4 *certè & si quid auctoritatis in me est, ea apud eos vtar, qui eam mihi dederunt.) hoc totum desideratur in libris vulg. quod ego repertum in libris manuscr. nostris, restitui. Atque hoc item se reperisse in codice antiquiss scripsit ad me Fr. Fabricius Marcodur.*

5 *quibus est à vobis, & ipsorum, & reip.) Reiectis, & valere iussis omnibus omnium coniecturis, sic est legendum, vt habent antiqui Nic. Clerici, Err. Memmij, Fr. Fabricij codices : quibus est à vobis & ipsorum, & reip. causa, consulendum ; quo modo nunc edendum curaui. Iam vocem, frustra, quæ fuerat posita ante verbum, requiretis, librorum omnium manuscriptorum auctoritate fretus, sustuli.*

6 *legatos, ac literas) sic esse scriptum in antiquissimo illo cod. testatur Fr. Fabricius : cuius auctoritatem, & fidem quamobrem non sequerer, causa nulla visa est, præsertim cùm lectio vulgata, legatos Ecbatanis, sit inepta, & absurda.*

7 *à binis hostium copijs) Cum vulgata scriptura, ab vnis hostium*

copijs, sæpe me offendisset, (quo modo enim, si duobus in locis disiunctiss. maximéq; diuersis, bellum gerebatur, vnæ copiæ esse poterant?) initiò sic legendum coniectura sola ductus existimaram, ab vnius hostis copijs, &c. Idem postea, cùm in vno codice vet. scriptum reperissem, à vinis host. cop. continuò vidi legendum à binis hostium copijs: quomodo sine vlla dissimilitudine habet codex antiquus Fr. Fabricij.

8 vos ancipiti contentione distracti) liber vnus manuscr. habet, districti; & ita Fr. Fabricij cod. item manuscriptus; quare sic legendum, non, vt vulgò, distracti.

9 ac nauicularijs) sic habet ille, quem suprà laudaui, Fr. Fabricij codex; quod & antea sola coniectura fretus iudicaram.

10 verbo viol. illi persec. sunt) legendum fortassè est, illi bello persecuti sunt.

11 gloriam relinquere) nonnulli libri veteres habent, gloriam tradere.

12 vestrum auxilium expectare.) quidam legi volunt, vestr. auxilium expetere, ego nihil muto.

13 & eum propè esse) liber vnus manuscr. habet, & eum proptèr esse; quod probo.

14 si & belli vtilitatem, & pacis dign.) belli vtilitatem, intelliges eas, quæ ab bellum gerendum, bellique sumtus sufferendos sunt vtiles; sic Cæsar belli emolumentum dixit lib. 1. de bello Gallico, vt quidem habent libri vulgati, neque exercitum sine magno commeatu, atque emolumento in vnum locum contrahere posse; vbi P. Victorius tamen, emolumentum, scribit pro sumtu accipi; à quo dissentio; sed legendum esse magno commeatu, atque molimento, iam pridem admonui: quod & alijs venisse in mentem video: & ab Errico Memmio memini me multos abhinc annos audire.

15 nisi eos, qui vobis fructui sunt, &c.) sic habent libri veteres, in his codex ille antiquissimus Fr. Fabricij; quos sequor, quamuis lectio vulgata sit probabilis, & speciosa, qui vobis fructuosi sunt, &c.

16 deinde, quod nos eadem As. atque idem iste Mithr. initio belli, Asiat. docuit, id quidem certè, &c.) sic habet vetustiss. ille Fr. Fabricij codex; quē cur non sequar potius, quàm vulgatos, qui habent, deinde quòd nos ead. As. atque idem iste Mithr. initio belli As. docuit id quòd certè, &c. causa nulla visa est.

17 atque ita reputo) sic habent omnes libri & impressi, & manuscripti, præter vnum; eúmque Memmianum in quo scriptum reperi

in

in huius verbi locum, R.P. Claud. Puteanus legendum putat, atq; id repeto.

18 ex tota Asia direptas) legendum fortassis est, dereptas; dereptas autem, id est, detractas, ablatas.

19 & magnis aduentitijs auxilijs multorum regum, & nationum iuuabatur.) hæc est antiqua scriptura, ex antiquiss. cod. Fabriciano depromta; vulgata autem talis est, & magnis aduentitijs multorum regum, & nationum, copijs iuuab. quæ quamuis sit tolerabilis, ac probabilis, antiquã tamen ei antepono, vel hoc nomine, quòd est antiqua.

20 quantum illud bellum factum p.) quis non videt, hanc, quæ antiqua est, scripturam, multo vulgata esse meliorem, & planè veram, ac rectam? Nam eam appãret ab aliquo semidocto corruptam, qui hoc, quantum factum, non, intelligeret: & pro, factum, futurum, substituendum iudicaret. Atqui, quantum factum, valet, quàm magnum factum, quantopere auctum.

21 sed triumphis est erudita?) nullus est in hoc loco emendando cuiquam iam coniecturæ locus. Hæc enim est vera, & germana scriptura ex antiquiss. codice eruta. Quare repudianda vulgata, sed triumphis est traducta? vt supposita, & adulterina; sic autem loquitur in oratione pro Fonteio, in extr. non literis homines ab rei militaris scientiam, sed rebus gestis, ac victorijs eruditos.

22 Gallorum interitione) hæc est vera, & germana, Ciceroniana scriptura, non illa, quæ vulgò reperitur, internecione, neq; interemtione, seu interemptione, neq; intensione. Reperitur autem hæc etiam in codice illo Fabriciano, præter codicem Memm & Clerican.

23 peruenerint? Cnidum, aut Colophonem, &c.) vide, obsecro te, lector, vt corrupta sint exemplaria vetera: atq; vel ex hoc loco, quanta species, quantúsque fucus sit rerum falsarum, cognosce. Quid hac lectione vulgata speciosius? quid primo adspectu integrius? quis talis est, cùm duodecim secures in prædonum potestatem peruenerint? Quid Colophonem, &c. vides ex, Cnidum, factum esse, Quid. Quod mendum quis Lynceus, aut quis Argus cerneret, nisi libri veteres lumen præferrent?

24 in prædonum potestatem fuisse sciatis?) sic legit A. Gellius lib. I. cap. 7. & ita scripsisse Ciceronem testatur: sic habent denique nostri libri veteres.

25 Tantámne vnius hom.) sic esse legendum vincit cod. manuscr. antiquissimus, cùm libri vulgati habeant, tantámne, &c.

26 incredibilem cursum natum putatis?) cùm mendosè legatur in codicibus vulgatis partim, initum, partim, inuentum, (quod

proximum tamen in vno manuscr. reperi.) ego vtróque damnato, natum, reposui.

27 deuocauit.) sic habet codex ille Fabricianus, sæpe à me laudatus, pro quo vulgati habent, reuocauit, mendosè.

28 quam hostes omnes omnium generum, sanctiss.) sic habent & nostri libri veteres Memmian. Cleric. & Fabricianus; vulgati autem, quam hostes omnium gentium, sanctiss. speciosè quidem, & tolerabiliter, sed, quia aliter, quàm est in libris veterib. non rectè.

29 quin ea in re) Quidam existimant, legendum, quin ea re, &c.

30 ex quibus hic locus consp. pot.) sic in oratione pro Mil. in proœm. quos vndique intuenteis, vnde aliqua pars fori adspici potest, & huius exitum iudicij expectanteis, videtis, &c.

31 nisi ad id ipsum temporis) sic reposui, codicem manuscriptum secutus; nam in vulgatis non est præpositio, ad, quæ necessaria est.

32 Quid? idem ipse Mithridates) liber manuscr. habet: Quid? idem iste, &c. quo modo fortasse legendum est: quasi Mithridatem, cum quo bellum gerendum est, iudicet.

33 At enim vir clarissimus, amantissimus reip. vestris benef.) aberat vox, amantissimus, à libris vulg. quæ reperitur in libris manusc. nostris, & Fabric. & copulatio, &, redundabat in illis, quæ in his non compâret, neque esse debet.

34 rem transmarinam,) reiecta vulgata lectione, rem maritimam, vt supposita, hanc antiquam amplexus sum, vt veram, & rectam.

35 oris Italiæ maritimis, ac portubus) liber manusc. & hîc & alibi semper habet portibus, per i.

36 Gabinio dicam, ánne Pomp.) lego, vt habent omnes lib. veteres, Gabinióne dicam, an Pompeio, &c.

37 rerúmque gestarum comes Cn. Pompeio) à codice manusc. vox vtraque, quæ est in vulgatis, auctor, comes aberat. Sed Memmius & Auratus censent vocem alteram tantùm, auctor, esse delendam: alteram, retinendam.

38 in ipso vos spem habituros) sic legendum, non vt vulgò, in eo ipso; nam præterquàm quòd pronomen, eo, non est in quibusdam libris manuscriptis; ratio & consuetudo Latini sermonis postulant, vt ita legatur, quemadmodum edendum curaui. Si enim in eo ipso legeremus, significaretur Pompeius. At ex Plutarcho notum est, populum respondisse, se spem habiturum in ipso Catulo.

39 ab eodem Scipione esse deletas) vox, Scipione, aduentitia & aliena

aliena videtur esse; nam cùm suprà dixerit, ab vno imperatore, imperator autem ille Scipio fuerit, hîc vel dicendum fuit, ab eodem imperatore: vel satis fuit dicere ab eodem.

40 *Videbat enim, populum R.) sic restituit Hotomanus, & rectè. Atque, vt ille hoc vidit, sic animaduerti infrà proximè legendum, neque nos, non vt vulgò, neque eos, &c.*

41 *Apertas, intelligam, mihi non necess.) legendum videtur, apertas, mihi non necessarias, vobis non inutileis, intelligam me suscepisse.*

IN ORATIONEM PRO A. CLVENTIO AVITO.

1 *Auito) sic esse legendum iampridem admonuit Cuiatius Tolosanus, iurisconsul. doctissimus: quod cùm Romæ essemus, mecum communicauit Petrus Faber Tolosanus, supplicum libellorum in regia magister, egóque nuper in commentarios Lucretianos retuli.*

2 *prospicio, quantum, &c.) liber manuscr. habet, perspicio; ego tamen nihil muto; idem, infrà, vbi vulgati habent, consueuistis, habet, consuestis.*

3 *parum virium veritas habet) deleta voce minùs Latina, falsitas, quæ in hunc locum irruerat, reposui, veritas: quæ reperitur in omnibus libris manuscriptis: quod iampridem admonuit P. Victorius.*

4 *si oratio labefactabit) sic legendum est: quod & libri veteres, & ratio flagitant.*

5 *mors verò etiam doloris) quidam docti legi volunt, dolorem.*

6 *in omni causa) libri vulgati habent, nominis causa; nos in omni causa, reposuimus, manuscr. secuti: quæ lectio perspicuè vera est.*

7 *& nunc cùm maximè) quidam legi volunt, & nunc quàm maximè; ego nihil muto.*

8 *nullis auspicibus) sic legendum, & ita habent duo libri manusc. atque ita Hieronymus Ferrarius iampridem restituit, coniectura ductus; coniecturam suam confirmat loco illo, qui est libr. 1. ad diuinat. Nihil ferè quondam maioris rei, nisi auspicatò, ne priuatim quidem gerebatur; quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant.*

9 *cùm ad amici pericula) liber manusc. vnus habet, qui ad amici pericula, &c.*

10 *esset conflatum & perfectum.) idem liber habet conflatum, & profectum; ego nihil muto.*

11 *instituit accusatores) instituit, habent libri manuscr. instituit autem, id est, docet; sequitur deinde in vulgatis, instruit testeis: id est, armat, & ornat ijs rebus, quæ ad causam obtinendam, & ad Cluentium damnandum valent. Sed ego puto errato librarij commissum esse, vt ita habeant libri veteres. Ita enim scriptum oportuit, instruit accusatores, instituit testeis, id est ornat accusatores, docet testeis quid dicant; sic autem loquitur infrà non longè ab extremo: Atque his rebus cùm instrictum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset, &c.*

12 *neque reus sperare debuerit:) ijdem libri habent, sperare potuerit: vnde mihi orta suspicio est, legendum, vt neque accusator timere debuerit, neque reus sperare potuerit.*

13 *illam Oppianici domum) sic esse legendum, iampridem admonuit P. Victorius, Variarum lect. lib. 15. idque ex auctoritate codicum antiquorum: quos adiuuat locus ille infrà non longè ab extremo: domúmque illam scelere omni affluentem reliquissent. Profert Victorius item locum ex lib. 1. de diuinatione huic similem: sic vt domus tota sanguine redundaret.*

14 *quæ propiora) libri manuscr. habent, quæ propriora, mendosè; quidam legi volunt, quæ propria; si propiora, retinemus, legendum videtur, propiora huic causæ; & ita meliùs quadrabit id, quod sequitur, adiunctiora.*

15 *plureis necaret) libri veteres habent, multos necaret.*

16 *quàm clara tum, recenti re?) longè, opinor, concinnior est hæc antiqua scriptura, quàm vulgata, quàm clara, cum recens fuit?*

17 *In quo inter allegatos Oppianici nomen) duæ voces, quæ sunt in omnibus libr. inter allegatos, vel delendæ sunt; sunt enim ineptæ & superuacaneæ: adde, quòd, allegare, non est, quod vulgus putat nominare, commemorare, & proferre, sed ad aliquem, alicuius rei obtinendæ causa, priuatim mittere. M. Tull. lib. 1. accus. Petit à me Rabonius, & amicos, allegat: facilè impetrat: vel legendum, inter alligatos; per, alligatos, autem significat* ἐνόχους, *obnoxios, & affineis culpæ; hìc operarij cùm dubitationis meæ notam adscriptam non satis intellexissent, putarunt, me hoc totum, inter allegatos, voluisse deleri: quod longè aliter est;*

notam enim illam calamo transuerso appositam mihi volebam in posterum valere ad refricandam meæ dubitationis memoriam, vt aliquid ea de re notarem. Nunc, cùm Turnebus sentiat esse legendum, inter alligatos, nihil est dubitationi loci relictum.

18 & sæpe victorem) sequitur deinceps in libris vulgatis, per quem interfecerat plurimos; quæ verba sine dubio ex ora libri in contextum orationis ab aliquo indocto librario translata sunt: cuius generis erratorum pleni sunt libri; tale est illud pro Roscio Am. insutus in culeum, supplicium patricidarum: & Philippica quadam, à domesticis hostibus, id est, qui intra mœnia hostes sunt.

19 qua dignitate fuerit) libri manuscrip. habent, qua diligentia.

20 sed, vt quidquid ego appreh) nihil muto, quamuis sciam quibusdam placere legi, vt quidque; errant illi; nam, quidquid, sæpe à veteribus pro, quidque, ponitur; quod pluribus verbis ostendi in commentar. Lucretianis.

21 sed præuaricari accusatori) magna est hoc loco librorum varietas; alij enim habent, præuaricari accusatori, alij accusationi, alij defensioni; quod postremum fortasse non est reijciendum: vt, præuaricari defensioni, interpretemur, præuaricando, defensionem, & causam susceptam prodere. Veruntamen nihil muto, &, præuaricari accusatori, interpretor, præuaricando, id est, malè defendendo, accusatori inseruire. Omnino hæc varietas suspicionem mihi commouet, has voces esse aduentitias, & legendum, sed præuaricari videbatur; nam tametsi præuaricatio vsitatiùs in accusatore causam prodente locum habeat, potest tamen & in patrono, seu defensore valere: vt si quis dicat, aliquem esse causæ publicæ, quam susceperit, præuaricatorem, sic enim Cœlius ad Ciceron. lib.8 ne siquid fauore Pauli ademtus esset boni, sua culpa videretur amisisse, & præuaricator causæ publicæ existimaretur.

22 quòd iam de Oppianici causa) liber manuscr. habet, quòd iam de Oppianici persona, causáque, &c.

23 in eo loco;) legendum videtur, in isto loco; nam, cùm eos alloquatur, eum locum significat, in quo sunt; in isto loco, autem, valet, in eo loco, in quo estis vos: si plures sunt, vt hîc.

24 vt eo auctore vteretur cupid.) placet mihi omnino magis scriptura

tura vetus, vt eo fautore vteretur cupidiore, &c. quàm vulgata, vt eo auctore, &c.

25 *fame dominante,) quidam legi volunt, fame domitæ; idque mihi quoque aliquando venit in mentem, ex illis verbis Plautinis, in Asinar. Reddam ego te ex fera, fame mansuetam; ego tamen hîc nihil muto.*

26 *miserrimis in locis, & inanissimis) concinnior omnino est hæc lectio, quàm vulgata, domi suæ miserrimus & inanissimus.*

27 *qui aliquid ex eius sermone speculæ) nihil muto: quamuis Barnabas Brissonius, iurisconsultus, eruditissimus, mihi confirmarit, se reperisse in quodam libro manuscripto, spegulæ; nam omnino hoc, spegulæ, corruptum est; speculæ verò, rectum; est enim* ὑποκοριστικὸν *ab integro spes, specula prima longa, parua spes; vtitur eodem nomine lib. 2. epist. ad M. Cælium; & eo magis, quòd in communibus miserijs hac tamen oblectabar specula.*

28 *Iudices se id velle dixerunt) in vno libro manuscr. non sunt hæc, Iudices se id velle.*

29 *propè in occulto stetissent) liber vnus manuscr. habet propter in occulto; idémque paucis pòst versibus, versatum esse in iud. rpent. pec. sciebant; vbi vulg. habent, sentiebant.*

30 *summam illi iudicio) idem liber habet, summam habito illo iudicio, &c. vnde quis suspicari possit; legendum èsse summam Auito, illo iudicio, &c.*

31 *tribunitia potestate perfectum est) idem liber habet, tribun. pot. effectum est; idem paulo pòst habet, condemnationem dederat, vbi vulgati, damnationem: & patimini, vbi alij, patiamini; quod probo.*

32 *Sapientissimum esse dicunt eum) ex Hesiodo,* οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτῷ πάντα νοήσῃ, φρασσάμενος, *Quod & Sophocles in Antigona expressit,* φημὶ ἔγωγε πρεσβεύειν πολὺ φῦναι τὸν ἄνδρα πάντ᾽ ἐπιστήμης πλέων. εἰ δ᾽ οὖν. φιλεῖ γὰρ τοῦτο μὴ ταύτῃ ῥέπειν, καὶ τῶν λεγόντων εὖ καλὸν τὸ μανθάνειν. *refert Aristotiles lib. I. de moribus ad Nicomach; & T. Liuius lib. 32. Annalium.*

33 *ego enim me ad omnia confirmaui) legendum fortasse est, conformaui.*

34 *possunt illud idem iudicium non fuisse) ab eodem libro abest negatio, quàm tamen retineo, vt necessariam.*

35 *non quo illi aut exlegem) profert hunc locum Nonius Marcellus in voce, exlex.*

36 *quam*

36 quam Stalenus,qui causam) sic restitui, scripturæ veteris vestigia secutus; sententia autem hæc est, non numero (inquit) absolutionem Fidiculanij; nam, quamuis absolutus sit, nihilominus tamen, quàm Stalenus, Pecuniam ob rem iudicandum accipere potuit: qui tamen Stalenus, nusquam accusatus est, quòd pecuniam ob rem iudicandam accepisset.
37 sed etiam ex hominibus ipsis) non potui veterem scripturam, ex hominibus ipsis, reiecta vulgata, ex nominibus ipsis, non probare. Illa enim perspicuè recta & vera est: altera autem acriùs cernenti & attentiùs consideranti, falsa, & mendosa.
38 si quis ignobili loco natus est) quidam legi volunt hic, nobili loco natus est; vt opponatur illi, quod ponitur infrà, si quis autem hoc vno nitatur, quòd sit ignobilis, sed errant; nam hîc comparat inter se duos ignobileis, alterum industrium, & virtute præditum: alterum sola ignobilitate nitentem, nulla virtute instructum, aut ornatum; deinde horum vtrumque, cum nobili vitioso, vt doceat, quod vult, hominibus nouis, seu ignobilibus maximos esse Romæ fructus.
39 iam potuit aliquis, &c.) liber manuscr. vnus habet, iam potuerunt aliqui, &c. ab eodem suprà abest verbum, condemnauit.
40 constituta necessitudo est) libri manuscr. habent, constituta consuetudo est; ijdem infrà paucis pòst versibus, vbi est in vulg. vim animi, non habent, animi; eodem versu, vbi libri omnes habent, in hac, videtur legendum, in hoc, vt subintelligatur, aut repetatur, periculo.
41 censorias subscr. esse deletas) libri duo manuscripti habent, esse sublatas.
42 amplexato:) non dubitanter ita restitui, Prisciani fidem, auctoritatémque secutus: qui testatur libro 8. ita à Cicerone hîc scriptum esse; quod eo mihi fit verisimile, quia, si ita legatur, oratio fit concinnior, propter ὁμοιοτέλευτον, amplexato, defendito.
43 Namq; illud, quod afferunt, nihil est, aliquid esse, quod &c.) multum debemus libris manuscr. quorum beneficio, hunc locum, qui erat in vulgatis mendosissimus, emendare licuit. Sic enim habent vulg. nam vt illud afferant, nihil est, quòd de ijs duobus habuerint comp. nulla sententia.
44 Multitudinem illam non licitum est contrà dicere) hæc est vera, & germana scriptura; quamuis olim ediderim paulò aliter, nempe hoc modo, Multitudini illi non licitum est contrà dicere;
minùs

minùs rectè, quàm, quo modo nunc scripsimus, vestigia scripturæ veteris diligentiùs persecuti. Adiuuat autem hanc scripturam ratio, & consuetudo Latini sermonis; dicunt enim Latini, contrà aliquem dicere, non, alicui contrà dicere. Sic igitur hoc loco M. Tullius, non licitum est, inquit, dicere contra illam multitudinem, à seditioso tribuno pl. concitatam.

45 *quòd elegium recitasti, &c.) libris omnibus inuitis ita legendum, elegium, inquam, vel eclogium, non, elogium: quanquam non omnibus libris inuitis ita reposuimus, quia si non hoc loco hanc vocem ita scriptam reperimus, at multis alijs in locis ita scripta reperitur; postulat autem ratio & veritas, vt ita scribatur; est enim vox Græca, elegium à Græca ἔλεγος, seu potiùs ἐλεγεῖν est ipsum: qua voce vtitur & Plautus: vel, si legamus eclogium; vox est ab ecloga item voce Græca deminuta; ἐκλογή, inde ἐκλογεῖον. elogium autem, neque Latina, neque Græca vox est, sed barbara, & purgatis auribus respuenda. Nam, quod quidam tradiderunt esse ductam à nomine λόγος, errant. Esset enim & Græcis ἐλογίον, seu ἐλογεῖον, vsitatum: quod non est. Quòd si Græca vox non est, multo minùs est Latina; vtro autem modo legi malim, elegium, an eclogium, statuere non possum. Sunt & qui ellogium legi posse existimant.*

46 *homines alienissimos coniungeret) libri manuscr. habent, adiungeret.*

47 *quæ ex re ipsa, causáque ducantur) vetus liber habet, dicantur; quod non est reijciendum. Nam sic propemodum infrà loquitur; vt oratio ex re & ex causa habita videretur.*

48 *homine vehementi, & callido,) P. Victorius libr. Var. lect. xxx. cap. vi. existimat hìc esse legendum, calido, libris omnibus reclamantibus, & sola coniectura, seu potiùs opinione ductus, quoniam, inquit, qui sunt vehementes, non sint callidi, neque calidi, vehementes; sed errat ille: &, qui Adr. Turneb. Aduersariorum editione parum suæ existimationi consuluisse scripsit; profectò multo minorem ipse sui reprehendendi ansam hominibus præbuisset, si libros illos non effudisset. Sed aliàs de ijs libris plura; hìc autem nihil mutandum. Callidum enim significat Cicero eum, quem Græci δεινὸν appellant. Eundem verò posse esse callidum, & vehementem, qui nescit, discat vel ex Demosthene: qui fuit idem & acerrimus, & callidissimus. Discat ex Cicerone, qui Catilinaria III. dicit, Catilinam acrem fuisse, audacem, callidum, in scelere vigilantem, in perditis rebus diligentem, &c.*

49 Sed

49 *Sed num tibi ita defend.) sic potiùs legi vellem, Sed non tibi ita defendisse videor, vt tota in causa mētionem nullam, &c. Quam eandem coniecturam cùm Memmium de hoc loco fecisse postea cognouissem, multo magis eam amplexus sum; ita tamen, vt est in vulgaris, olim excudendum curaui. Si cui verò hæc coniectura probaretur, legendum esset proximè, nec secus hanc causam, &c. vbi libri manuscript. & vulgati habent, num secus, &c. Sed in eo loco, ea re dissentiunt manuscript. ab impressis, quòd illi habent, defendissem, cùm impressi habeant, defendisse. Vnde suspicari possit aliquis, ita legendum; num secus hanc causam defendissem, si lege Auitus teneretur? quam lectionem probo.*

50 *à capite periculum propulsare) liber vnus manuscript. habet, capitis periculum propulsare.*

51 *indignum esse facinus) quibusdam videtur vox, facinus, esse aduentitia, & aliena, non Ciceronis. Alij putant, hoc totum esse mendosum, & legendum, iniquum esse, si senator, &c. Mihi illi priores propemodum verum dicere videntur, ex ijs quæ proximè à Cicerone respondentur, vt tibi concedam, hoc esse indignum, &c. Si verò species, quæ post legis recitationem ab eodem dicuntur, alteri æquè propè ad verum accedere. Sic autem ibi Cicero: iniquum tibi videtur, Atti. &c.*

52 *Cur tu in isto loco sedeas) P. Vict. lib. xxxiiij. Var. lect. cap.2. testatur, in antiquiss. libro esse scriptum, cur tu in hoc sexto loco sedeas; de qua scriptura iudicet lector; nam mihi quidem suspecta est.*

53 *Qui eorum; quorum?) hæc verba, Qui eorum, sunt Ciceronis, legis verba iterantis: quæ à scriba recitata sunt, proinde ac si ita diceret Cicero. Qui eorum, inquit lex; sed quæro, Quorum? respondet ipse sibi. VIDELICET, qui suprà scripti sunt.*

54 *in hanc vnam quæstionem) ante hæc verba, leguntur in libris omnibus hæc, quæstus in veteres iudices: quæ sine dubio ex ora libri, in contextum illata sunt; adscripserat enim lector aliquis è regione huius loci, hæc verba, quæstio in veteres iudices, nempe equites; deinde ea scriptor librarius huc intulit; deinde aliquis ex nomine, quæstio, cùm, quò pertineret, non videret, fecit questus, planè indoctè, & crassè. Nam, queror in aliquem, non dicunt Latini: sed queror de aliquo; hoc igitur totum deleri iussi; infrà non longè, vbi libri vulgati habent, equester ordo, scriptum est in manuscrip. equites R. vbi illi, includatur, hi habent, concludantur.*

55 Est

55 *Est enim sapientis iudicis) sequitur deinceps in libris vulgatis, meminisse se hominem, quod totum cùm sit superuacaneum, atque alienum, nec reperiatur in lib. antiquis, & ab aliquo ineptè, & stultè religioso adscriptum esse appareat, delendum curaui.*

56 *cùm illam iudicandi causa tabell.) vox, causa, mihi suspecta est, & item alijs: qui existimant, ea deleta, sic esse legendum, cùm illam indicandi tabellam, &c.*

57 *reputare non se esse solùm) sic legendum, non vt in libris vulgatis, non se putare esse solùm.*

58 *maximíque æstimare) sic legendum potiùs quàm quomodo est in libris nonnullis vulg. maximéq; æstimare.*

59 *ne oppugnaretur à perdito, &c.) mendum manifestum, in priore editione per imprudentiam prætermissum, quod hîc erat in libris vulg. nunc sustuli, in quibus legitur, vt oppugnaretur, &c.*

60 *nemo adire, nemo alloqui) Laudaueram olim scripturam veterem, nemo audire: neque nunc eam vitupero, aut improbo: quis enim neget certare posse cum lectione vulgata, adire? longéque grauius esse, nolle aliquem audire, quàm nolle adire? multos enim non adimus, quos tamen non audire nolumus. Veruntamen vulgatam nunc magis probo.*

61 *non eum quàm diutissimè, &c.) non dissimilia sunt ea quæ scripsit Lysias in oratione* ὑπὲρ φανίου παρανόμων ἀπογραφ. *apud Athen. lib. XII. non longè ab extr. nam oratio non extat. Sic igitur ille de Cnesia quodam.* τοῦτον δὲ ὑπὸ πλείστων γινωσκόμενον οἱ θεοὶ οὕτω διέθεσαν, ὥστε τοὺς ἐχθροὺς αὐτὸν βούλεσθαι ζῆν μᾶλλον, ἢ τεθνάναι, *&c. sequitur aliquanto pòst ibid.* τὸ μὲν γὰρ ἀποθανεῖν, ἢ κάμνειν νομίμως, κοινὸν ἅπασιν ἡμῖν ἐστι. τὸ δ' οὕτως ἔχοντα, τοσοῦτον χρόνον διατελεῖν, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκοντα, μὴ δύνασθαι τελευτῆσαι τὸν βίον τούτοις μόνοις προσήκει τοῖς τὰ τοιαῦτα, ἅπερ οὗτος, ἐξημαρτηκόσιν, *id est, ipsum autem plerisque notum dij immortales ita affecto corpore reddiderunt, vt inimici malint eum viuere, quàm mori; sequitur, non longè; nam mori quidem, aut ægrotare humano more, nobis omnibus commune est: ita autem affectum tandiu in vita manere, & quotidie morientem, vitam finire non posse, his solis conuenit, qui talia peccata, qualia iste, peccarunt.*

62 *latentiùs potuit abditum, &c.) libri manuscr. habent, latiùs petiuit aditum, &c. quæ similitudo & discrepantia arguit, hunc locum esse mendosum. Ego me in omneis parteis verti, vt ex hac antiqua scriptura deprauata aliquid recti elicerem; sed frustra; ex voce, latiùs, suspicabar hoc sentire Ciceronem, latiùs manauit, aut, manare*

potuit

potuit datum in pane, quàm, &c. sequitur enim, celeriùs potuit, &c. vulgatam tamen lectionem retineo.
63 celeriùs potuit comesum) Priscianus lib. 10. duobus locis legit, comestum.
64 ad C. Quinctilium) liber vnus manuscr. habet, ad L. Quinctium.
65 id intra parietes in domestico scelere versetur) videtur legendum, id intra parietes domesticos in domestico scelere versetur; vel hoc totum, in domestico scelere, tollendum, si, intra parietes domesticos, repositum sit.
66 & sestertiûm, & auri q.) post vocem, sestertiûm, iussi, notari stellulam, per quam admoneatur lector, hîc deesse numerum.
67 Itáne tandem? mulier iam, &c.) legendum fortasse est. Itaque tandem mulier, &c. deleta interrogationis nota.
68 Sassia dictitabat) liber manuscr. habet, dictitauit; & infrà, vbi vulgati habent, obsignatas esse dixi, in illis est, dixit, & inferiùs, vbi vulgati, aliquid adiungere dictum, illi habent, aliquod dictum adiungere.
69 Esto: in tabellis nihil est auctoritatis) Io. Passeratius, homo pereruditus, legendum putat, in tabellis nonnihil est, &c. cui assentior.
70 quòd cùm A. Aurium Melinum) cùm reperissem scriptum in libris manuscr. quod cùm à Aurium, facilè mihi fuit conijcere, reponendum, quòd cùm A. Aurium, id est, Aulum Aurium; cognomen autem, Melinum, retinui, quanquam non est in ijs, quos dixi, libris.
71 Illud primùm queror, illud scelus, quòd nunc, &c.) cùm hæc verba, de illo scelere, quæ leguntur in libris vulgatis, post verbum queror, reperissem in libris manuscr. partim demersa in litura, partim non vno modo scripta, ego, illud scelus, reposui; quod rectum esse arbitror.
72 donis, muneribus, collocatione fil.) sic habent libri manuscrip. Cleric. & Memmiani: atque ita se reperisse in alijs item antiquis testatur P. Victor. Var. lection. lib. 12. Suprà autem, vbi in lib. vulgatis legitur, dies omneis, ac nocteis tota mente, &c. antiqui habent, dies omneis, atque nocteis tota mente, &c. Vnde suspicari possit aliquis, legendum, dies omneis, nocteísque totas, tota mente, &c. vel delendum, tota mente.
73 discidia videmus:) Sic habent nostri libri veteres: & sine dubio sic est legendum; qua de voce pluribus verbis egimus in
 com-

commentarijs Lucretianis: vbi ostendimus, auctorem lexici veteris Latinogræci, interpretari discidium, χωρισμόν, & διάλυσιν γάμου: id est, seperationem, & dissolutionem nuptiarum.

EIVSDEM IN ORAT. DE LEGE AGRARIA, IN SENATV.

1 *decemuiris condonabantur:) Sic legendum esse vidit Cl. Puteanus, homo pereruditus; sic infrà, condonari certis hominibus omnia. Idémque me admonuit, hanc orationem sic esse inscribendam. Oratio de lege Agraria, Kalendis Ianuar. contra P. Rullum, tribunum pl. idque ex A. Gellio, lib. XIII. cap. 23. & Carisio lib. I. in voce, Imberbi: quod ego iam in meo libro notaueram, ab ipso M. Tullio eruditus in epist. 1. lib. 2. ad Atticum, ibi, vt meæ quoque essent orationes, quæ consulares nominarentur: quarum vna est in senatu, Kalendis Ianuar, &c.*

2 *quò affectarit iter.) Pauli Manutij cōiecturam secutus; sic edendum curaui; nam vulgata lectio, quoad fecerit iter apertius, meo iudicio, inepta est. Licet etiam legere, affectarint, numero multitudinis.*

3 *agros Attaleensium) nihil refert, vtrùm scribatur, Attaliensium, an, Attaleensium; neq, me mouet, quòd Græcè dicitur* Ἀττάλεια. *Nam diphthongus* ει *vertitur à Latinis vel in i longum, vel, in e longum: vt* Ἀλεξάνδρεια, *Alexandría, seu Alexandréa:* κιχόρειον, *cichorium, seu cichoréum;* κενταύρειον, *Centaurium, seu Centauréum; & cetera sexcenta.*

4 *in vendendis agris, eos agros, de quibus, &c.) in vendendis agris, inquit M. Tullius, eos agros excipit, quibus cautum sit fœdere. Hæc est huius loci, meo quidem iudicio, sententia; quæ hoc modo, atque his verbis, nisi fallor, exprimi debet: in vendendis agris, agros eos, quibus cautum sit fœdere. Quare delendum videtur, de, nisi fortè dicamus, ita hunc locum esse explicandum, in vendendis agris, eos agros excipit, de quibus Hiempsali cautum sit fœdere, quod tutius, & consideratius est.*

5 *duas causas in orbe terrarum repertas, quibus gr.) Sic olim edideram, duas causas in orbe terrarum repertas, quare his agris gratis*

parc. sententia aperta, duas causas esse repertas, propter quas causas agro Recentorico, & ijs agris, qui ab Hiempsale possidentur, parceret. Sed Cl. Puteanus putat, nihil à recepta, & vulgata scriptura esse mutandum, quoniam (inquit) hîc, causa, non significat id, quod Græci, ἀιτίον vocant, τὸ πρᾶγμα, rem, negotium; vt, cùm idem Cicero in prima epist. lib. 1. epistolar; dicit, causam regiam: & rem Alexandrinam, causámque regiam: & pro lege Manilia, causam reip. & Philipp. 5. Cæsar eam complexus est causam, & simil. Ego omnino, quia coniecturis omnibus non solùm meæ, scripturam receptam, à qua non discrepet antiqua, & quæ sit tolerabilis, semper anteponendam arbitror, nunc quidem hîc nihil muto, quamuis olim aliter & senserim, & fecerim. Sed tamen hoc liquidò confirmabo, coniecturæ meæ & rationem valde esse probabilem, & locutionem, admodum vsitatam, ac facilem, & sententiam planissimam, atque apertissimam.

6 Nunc quísnam, &c.) lego, Numquísnam tam abstr. id est, num aliquis tam abstrusus nummus est, &c. numquísnam valet, númnam aliquis.

7 ex præda, ex manubijs) hunc locum tractat A. Gellius lib. 13. cap. 23. his verbis: Sed quæro, an M. Tullius, verborum homo diligentissimus, in oratione, quam dixit, de lege Agraria, Kalendis Ianuarijs contra Rullum, inani, & illepida geminatione iunxerit manubias, & prædam, si duo hæc verba idem significant, neque vlla re dissident. Quæ verba eo libentiùs protuli, quòd vna opera ex eis intelligere licet, hanc orationem sic fuisse à veteribus inscriptam; de lege Agraria, Kalendis Ianuarijs, & cet. quod & Carisius declarat lib. 1. grammatic. instit. vt me Cl. Puteanus admonuit.

8 sed vnus prohibetur iniuria;) sic restitui, libris omnibus & vulgatis, & manuscriptis inuitis, ratione fretus; nam primùm priuatio supponit habitum; deinde priuatio est rei bonæ. At hic Glaucippus nulla affectus erat iniuria, sed ei lege cautū erat, ne afficeretur: quare non potest dici, priuari iniuria, qua affectus non est; iniuriam autem non esse bonum, constat. Dico igitur legendum esse, sed vnus prohibetur iniuria; sic autem loquuntur boni scriptores, prohibere aliquem domo, aditu, calamitate, iniuria, detrimento, periculo, seu à periculo, ab iniuria, &c. Plautus, Salustius, Cæsar, Cicero; & cet. neque hîc me mouebant leguleij quidam morosi, & fastidiosi, qui cùm in lingua Latina parùm videant, multo minùs in Græca, vsque, adeò sunt impudentes tamen, vt audeant melioribus obstrepere, atque obgannire. Quos ego si sensero ad optima

ma quæque irridenda ſuis ſupinis, ac ſuſpenſis naribus, vt ſolent, abuti, flebunt.

9 *ex nouis vectigalibus reficiatur) ſic legendum, non, vt eſt in libris vulgatis, recipiatur; licet & legere, redigatur; quod nonnullis placet.*

10 *omnibus rationibus, & modis) ſic legendum, non, vt vulgò legitur, omnibus rebus, & mod.*

11 *coloniæ. Quot? quorum hominum?) Sic Lauredanus, patricius Venetus, & rectè. Nam vulgata lectio, Quò? Quorum hominum? In quæ loca? Ferri non poteſt, & riſi nuper quendam ludimagiſtrum, qui, vt hæc natio eſt contumax, eam tueri, Muſis, & Gratijs omnib. inuitis, conabatur: quod ei malè proceſſit; nam cùm ſe expedire non poſſet, etiam à ſuis exibilatus eſt.*

12 *Quid enim cauendum eſt, &c.) Si quis attentiùs conſideret, intelliget, hîc legendum, Quid enim non cauendum eſt, &c.*

13 *geram, P.C.) id eſt, patres conſcripti, ſic autem emendauit Lauredanus.*

14 *liberi à delictis) legendum arbitror, liberi à delicijs.*

EIVSDEM IN ORATIONEM DE LEGE AGRARIA, AD POPVLVM.

1 *non tabellam vindicem) ſic Lauredanus emendat: & rectè, pro quo libri vulgati habent, non tabellam indicem.*

2 *Cui errato nulla venia) errato, quidam dictum volunt, Græcorum more, pro ἡμαρτηκότι, id eſt, pro eo, qui peccarit; quale eſt apud Terentium Hecy. Iam ætate ea ſum, vt non ſiet peccato mihi ignoſci æquum. Iidem tamen teſtantur in libris ſuis manuſcriptis ſcriptum eſſe, cum errato; ego malim ſic explicare, cui in errato nulla venia, in rectè facto, &c. vel fortaſſe ita legendum, cuius errato, &c.*

3 *verſatur enim magnus error,) legendum videtur, verſatur enim in eo magnus error.*

4 *extremi exitiorum ſolent eſſe exitus) videtur eſſe delenda vox, exitiorum. Nam exitium nihil aliud eſt, quàm extremus, & perditus exitus, vt docet Feſtus.*

5 *tamen ſi qui acutiores) Manutius hanc lectionem retinet, & exemplis*

emplis confirmat; ego tamen malim legi, tamen etsi, qui acutiores er. vt interdum loquebantur veteres, vel, tametsi qui acutiores erant, &c.

6 omni hoc vobis asseueratione confirmare possum.) sic legendum censeo, non, vt in omnib. libris legitur, omni hoc vobis ratione, &c. Sic autem loquitur lib. 13. epistol. ad Attic. Omni tibi asseueratione affirmo, quod mihi credas velim, mihi maior i offensioni esse, quàm delectationi, possessiunculas meas.

7 sed quia persæpe seditiosis) lego, sed quia persæpe, &c. cùm in lib. vulg. desideretur particula, sed.

8 Item, inquit capite altero, vt comitijs, &c.) item, vt comitijs pontif. max. verba sunt legis; hæc autem, inquit capite altero, Ciceronis; illa autem, eodémque modo, assentior Lauredano, patricio Veneto, esse interpretationem vocis, item, quæ ex margine libri in contextum orationis irruerit.

9 populi ad parteis daret) Lauredanus legit, populo ad parteis daret.

10 nullo pacto poterat, potéstue) sic Muretus emendat hunc locum lib. variarum lection. 5. cap. 5. cui assentior. Nam vulgata lectio, poterat potestate, sine dubio mendosa est.

11 volet eos renuntiare) sic iampridem in meo códice emendaram quod idem reperi postea Lauredano placere: cùm libri vulgati habeant, volet eos denuntiare, planè mendosè; malim tamen, renuntiari, in voce passiua, quàm renuntiare; paulò pòst, mutata interpunctione, sic lego. Sort. tr. idem Rullus, homo fœlix educet quas volet. Nam vulgata interpunctio, vitiosa est: quæ talis est. Sortietur tribus idem Rullus, homo fælix, educet quas volet.

12 in præscriptione legis) sic scriptum est etiam in libris antiquis. Sed legendum videtur, in proscriptione; proscribere enim est in publico, seu publicè scribere; verumtamen in præscriptione legis, retineo, & interpretor, in indice legis, seu in ijs, quæ ante legis verba scribuntur.

13 non reus denique) sic emendat Laredanus, & rectè. Nam à lib. vulgatis aberat negatio.

14 Timebat enim, Pompeius ne si adesset, ferri non p.) Quidam sic legi volunt, Timebat enim, ne, si Pompeius adesset, ferri non posset; quæ scriptura hoc tantum à recepta differt, quòd facilior, & planior est. Timebat Rullus, inquit, Cicero, ne, si Pompeius adesset, lex Agraria fieri non posset, quia Pompeius non esset passurus eam ferri.

15 *vti curiata lege magiſtratus detur, qui nullis com.) malim ſic legi, vt ei curiata lege magiſtratus detur, cui nullis comitijs antè ſit datus, quo modo olim edidi, vel ſic, vt is curiata lege magiſtratus detur, qui nullis comitijs antè ſit datus.*

16 *qui, quod ſecundo capite ſcriptum eſt, non meminit in tertio?) ſic legendum potiùs, quàm vt vulgò, qui, quid in ſecundo capite ſcriptum eſt, &c. licet tamen etiam ſic legere, qui, quid in ſecundo capite ſcriptum ſit, non mem.*

17 *Nam, cùm centuriata lex conſulibus) magna eſt de huius loci, explicatione inter Sigonium, Gruchium, Lauredanum controuerſia, quam non eſt mei inſtituti, neque huius loci, dirimere, aut componere; hoc tantùm ponam, Sigonij ſententiam mihi probabiliorem videri, quem legat lector in libr. de antiquo iure ciuium R. & Gruchium, de comitijs, Lauredanum in comm. in hanc rationem, ad hunc locum; vbi nihil immutaui, præterquàm, quòd Sigonium & Gruchium ſecutus, pro cenſoribus, conſulibus, excudendum curaui, prætereà aduerbium, cùm, antè vocem, centuriata, quod à ſcriptore librario fuerat omiſſum, reſtitui; in ceteris, quæ immutat, & addit Gruchius, non eſt ferendus; paulò pòſt, vbi libri vulgati habent, curiatis ea comitijs, quidam legi volunt, curiatis eam, comitijs, & deinceps, vbi ijdem libri habent, quæ vos non ſinitis, legendum, quæ vos non tenetis.*

18 *Si hoc fieri poteſt) placet mihi Lauredani coniectura, qui mauult hoc loco legi, Si hoc ferri poteſt, non diſplicet mihi tamen recepta.*

19 *tantummodò, ſi quis ea poteſtate, &c.) Quidam deeſſe putat, reprehendendum, ante, exiſtimamus, aut quippiam tale, vt ita legatur, tantummodò, ſi quis ea poteſtate temerè eſt vſus, reprehendendum exiſtimamus. Ego nihil deeſſe puto; nam, exiſtimamus, hoc loco valet, iudicamus, cenſemus, ſtatuimus,* ὑπολαμβάνομεν, κρίνομεν.

20 *Hic tribunus pl. legi curiatæ) ſic legendum eſt, vt rectè conijcit Lauredanus.*

21 *Iubet auſpicij deduc. colon. cauſa, &c.) Sic legendum eſt, & ita libri omnes habent: quod eò admonui, quòd olim vox, auſpicij, in noſtra editione omiſſa fuit.*

22 *regnorum vendendorum ſumma pot.) ſic nunc edendum curaui; nam primùm in libris manuſcriptis, & nonnullis vulgatis, reperi, regnorum; vendendorum autem, pro, vel dandorum, aſſenſus Camerario, repoſui.*

23 quæ

23 *quæ maioris in vrbe portus periculi, & perf.) sic Cl. Puteanus, sacella quædam significat, ac describit, quæ Græci ἄσυλα nominant: eáque portus periculi & perfugia appellat; corrupta autem hîc erat vulgata scriptura; sic enim vulgò legitur: quæ maiores in vrbe partim periculi perfugia esse vol.*

24 *sed illud magis est credendum, &c.) fortasse legendum est, magis est cauendum, seu horrendum; nisi fortè, qui lectionem receptam retinere, & tueri volent, dicent, credendum, idem valere hoc loco, quod, suspicandum, quod non placet; quamuis hoc verbo paulò pòst vtitur.*

25 *inuidiosum putasse hoc fore, si omnia nominasset?) ita sine dubio legendum est, quod vidit Cl. Puteanus: non, vt vulgò, inuidiosum putasset hoc fore, &c. sententia autem in promtu posita est. Quid dicam? quam causam afferam, quamobrem omnia non nominarit? dicámne, cum putasse inuidiosum fore, si omnia nominasset? Paulò antè autem, atque aditum ad cetera factum, edidimus, vbi lib. vulgati habent; atque aditum ad cetera iactum, &c.*

26 *Primùm hoc quæro, quî tandem) lib. manuscr. habent, Primùm hoc, quæro enim, qui tandem, &c.*

27 *qui ab illo depos. pecuniam nobis recup.) sic edendum curaui, Cl. Puteani coniecturam secutus. Nam vulgò legitur, nostris recuperarent.*

28 *& vtrum indicabit?) ita nunc edidi, longè meliùs, quàm vt vulgò legitur, & verum indicabit? atq; in eo Cl. Puteani secutus sum coniecturam, nisi quòd ille vult legi, iudicabit; sed vtrum iudicabit?*

29 *cur non item, vt, cùm directò, & palàm regionem illam petierunt, quietis nobis?) sic etiam olim edidi; eorum coniectura probata, qui, directo, Pro, decreto, secuti veteris scripturæ in libris manuscr. extantia vestigia, reposuerunt; perspicuè enim directò, hîc dicit, quod mox, per cursum rectum.*

30 *vnáque) hîc est lacuna; puto autem, post vnáque, tale quiddam desiderari, quantum mali exteris nationibus comparetur considerare. Lauredanus autem nihil deesse putat, tantúmque ex, vnáq; facit, animísque.*

31 *Quanta calamitas populi) Lauredanus admonet, esse reponendum, At quanta calamitas, &c. ex auctoritate codicum manuscr. & ita olim excudi iusseram; nunc mihi magis placet vulgata.*

32 *luctuosam, & acerbam prædicationem) Lauredanus testatur, amicum quendam suum, virum grauem, & certum, sibi confirmasse, repertum à se in vno codice manusc. recitationem; quod ait sibi magis*

 placere.

placere. Ego dubito; nam mouet me, quod antecedit præconi huic ipsi; est enim præconis prædicare: scribæ recitare. Itaque, si recitationem; legeremus, vna legendum quoque suprà videretur, scribæ huic ipsi, hoc modo, scribæ huic ipsi luctuosam, & acerbam recitationem, &c. nunc autem absurdum est, præconem in concione recitare; nisi forte quis dicat, etiam hoc munus fuisse præconum, in concionibus recitare, si quid esset recitandum præter legem. Nam in comitijs præcones leges solitos esse recitare constat. Rursus æquè videtur absurdum præconem in concione prædicare, præconis est enim in auctione, non in concione prædicare: nisi quis dicat, præconem etiam auctionem, seu auctionis descriptionem in concione solitum prædicare. Sed hac de re iudicent eruditi.

33 Adscribit eidem auctioni) sic est legendum, non, vt est in libris vulgatis, idem auctioni.

34 Verum inter hos agros) videtur hic locus mendosus, nam non satis Latinè dictum videtur, adiungit inter hos agros. Quid si sic legamus? Verum interim ad hos agros, &c.

35 sane vehementer gaudeo) secutus sum Lauredani coniecturam, meo iudicio verissimam. Ac, ne frustra tempus conteram, admonitum lectorem velim, quidquid erit in hac oratione infrà emendatum. ac emendatum, ac mutatum, eius gratiam esse habendam Lauredano: nisi quid erit; quod nominatim vel mihi, vel alij adscribatur. Infrà autem non longè; quod ille, antiquissimis, pro, amicissimis, reponit, vereor, ne, amicissimis, ferri possit; notum enim illud, οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος. antiquissimis, tamen, ne quid dissimulem, mihi valde placet.

36 ceteros, etiam si priuati sint, permittere) vel legendum ceteri (nam hic ordo verborũ est, permittere, vt ceteri, etiam si priuati sint, publici iudicentur) vel more comico, seu Græco potius, locutus est; sic autem loquuntur illi. Plautus. Asinar. Verùm meam vxorem nescis qualis siet, pro, vxor mea nescis qualis esset.

37 qui publicus esse fateatur) nihil mutandum puto. Nam fateatur, hoc loco patiendi significationem habet, quod non est veteribus inusitatum in talibus verbis.

38 & tamen postea per C. Cottam) legendum arbitror, ei tamen postea per C. Cottam, &c.

39 horum erit iudicium) sic legendum potius arbitror, quàm vel, solutum, vel, liberum, vel, nunc, vel, vt habent nonnulla exempla vulgata, nullum. Hæc enim, opinor, horum verborum sententia est, horum solorum videlicet x. virorum erit iudicium, id est, hi soli iudicabunt, quàm magnæ manubiæ, &c. Cl. Puteanus tamen, sic potius

legendum

legendum putat, horum erat nullum iudicium, &c. vnius scilicet literæ mutatione, hoc est, mutata i vocali in a. & retenta voce, nullum, quæ in nonnullis editionib. reperitur. Sententiam autem esse putat hanc, horum, scilicet, quæ sequuntur, quantæ manubiæ, &c. iudicium erat nullum; ego neque hanc scripturam, neque eius sententiam probo; nam si hoc sentiret Cicero, ita locutus esset: horum erat nullum iudicium, quantæ cuiusque manubiæ fuissent, quid residuum esset. Quòd autem ait ille, in omnibus editionib. ita legi, horum erit nullum iudicium, &c. pace eius dixerim, editionem habeo domi, anni CIↃIↃ LXII. quæ habet, horum erit illud iudicium, &c. quæ, vt in malis, tolerabilis est.

40 omnibus legibus, agris publicis esse ded.) id est, omnib. legibus, scilicet, agrarijs, priuatos possessores esse deductos ex agris publicis, vt in eos coloniæ inducerentur. Omnino malim legi, ex agris publicis, seu de agr. pub. si quis modo codex adiuuet.

41 Quidnam agri? Agri verò) sic restitui, coniectura autem mea facilis & probabilis est; nam cùm vox agri, bis esset à Cicerone posita, librarius scriptor plus sibi tribuens, quàm satis erat, alterum omisit, tanquam otiosum. Iam hæc verba, Agri verò, à Cicerone respondentur, qui idem interrogarat.

42 Inuenietur enim ratio) libri vulgati habent, inietur, planè mendosè. P. Manutius reposuit, inibitur: ego, inuenietur; ita autem locutus est M. Tull. in orat. pro Quinctio.

43 succumbenti iam, atque oppresso Syllanis oneribus grauibus) sic restituendum censeo, reiecta lectione vulgata, Syllanis oneribus graui. Nam satis hoc dictum est, & dictum quidem verbis longè significantioribus, succumbenti, atque oppresso. Iam, onus graue, Latinè dicimus potiùs, quàm aliquem onere grauem. M. Tull. in Catone maiore; vt onus se Aetna grauius dicant sustinere.

44 Et vos dubitatis) totum hunc locum vsque ad, Nam ad hanc, &c. lego cum interrogationis nota: & negationem, quæ in alienum locum traducta fuerat, in suum restituo; sententia autem est hæc; populum R. dubitare non debere, quin non vendat: id est quin vendere non debeat, certum esse, populum R. vendere non debere.

45 est & qui planè recuset?) quindecim iam abhinc annos sic habebam hunc locum coniectura emendatum in meis Aduersarijs; quæ mihi nunc magis probatur, cùm eandem in mentem venisse video Lauredano.

46 multitudinem obtinebunt, ijdem totam Italiam) sic nunc edidi,

edidi; nam libri vulg. sic habent, maximam multitudinem, id est, totam Italiam, &c. planè mendosè.

47 in singulos iugera dena describat) sic hunc locum restitui ex altero huic simillimo infrà, ibi: & in eo duodena describit in singulos homines iugera; ex quo item præterea hîc legendum fortasse est, in singulos iugera duodena.

48 à Suburana, &c.) sic legendum esse docuit Lauredanus, & item Manutius: non, vt vulgò, ab Otriculana, alioqui dicendum, Ocriculana: idque, quod dico, docent geographi.

49 perleui sæpe momento fortass.) fortasse legendum, ei perleui sæpe moment; fortunæ, &c. vel, è leui sæpe momento fort.

50 quod ei tenebant,) ei, id est, ij. Sic autem esse legendum, non vt habent libri vulg. quod & tenebant, vincunt libri veteres, vincit & ratio, quæ non minùs potest; & admonuit Lauredanus.

51 armis partas accepistis) sic sine dubio legendum, non, vt habent libri vulgati, armis captas.

52 belli facultatibus.) quidam hîc legi volunt, belli difficultatibus. Ego nihil muto, & per belli facultates, belli adiumenta, & instrumenta significari puto, vt infrà proximè.

53 desertos à plebe, atque à cultura hominum liberorum) quidam legi volunt, atque à cultura hominum liberos, &c.

54 ager Campanus à Stellati. Scilicet multitudo) sic legendum esse vidit Lauredanus; nam vulgati libri hîc sunt mendosi, qui habent: ager Campanus, ac Stellatis. Et multitudo Quir. Idem infrà non longè reposuit, vexillum, pro exilium, quod ferri non poterat: & Capuam decemuiris inferetur; vbi vulgati habent Capua à decemuiris infer. mendosè.

55 Karthaginiense III.) sic emendat Lauredanus planè diuinè. III. autem valet tertium; idem pari ἀγχινοίᾳ infrà, vbi vulgati libri habent, cùm numerum colonorum, reposuit, cùm IↃↃ colonorum; cum autem, id est, IↃↃ cùm quinque millia.

56 quæ ab his prætoribus de tribunali,) legendum fortassis est, de tribunalis, vt repetatur ἀπὸ κοινοῦ, infernè, sententia: hoc modo de tribunalis sententia; vt mox de consilij sententia prob. paulò antè pro, non cum bacillis, quidam legendum putat, non cum batillis, &c. adductis illis versibus Horatianis satyr. v. lib. I. Fundos, Aufidio Lusco prætore, libenter Linquimus, insani ridentes, Præmia scribæ prætextam, & latum clauum, prunæque batillum.

57 probatæ) sic annos abhinc xx. emendaram, quod & Lauredano postea

postea venisse in mentem video, pro quo, libr. vulgati habent, probatis; planè mendosè; idem ille tamen putat etiam legi posse, probantibus, vt iungatur cum voce, consulibus.

58 vegrandi macie torridum) vegrandi hîc esse legendum, iam pridem indicaui, & ita edendum curaui, non, vel grandi, neque vt grandi, vt habent lib. vulgati, neque vt vult quidam κακοήθης, qui post meam primam Ciceronis editionem, huic operi furaceis manus admouit, censet, videlicet torridum; planè ineptè; torridum autem Io. Passeratius deprauatum esse putat, & horridum, reponendum.

59 ac prae illis semitis) subest hîc aliquid vlceris, & hoc sensit Cl. Puteanus; nam vt Romæ in montibus positæ, conuallibus, & cenaculis sublatæ, &c. Capua planissimo in loco explicata aptè opponitur, ita nihil est, quod semitis illis Capuanis altera ex parte respondeat; deberet enim sequi, præ suis illis vijs, semitas irridebunt. Malim tamen legi, ac semitas pro suis illis vijs irrid.

60 nihil elata manu, &c.) ex veteris scripturæ vestigijs obscuris hanc olim lectionem elici posse putaui, nihil vi illata, & manu; quam nunc minùs probo; testatur autem Lauredanus, sic esse scriptum in quodam codice manusc. nihil velata manu: in alio, vel lecta manu. Sed (non enim possum manum tollere de tabula) quid si ita legamus, vi, & allata manu? Quid si, vi, & facta manu? Quid, si hoc modo? vi & dilecta manu? per dilectam manum autem intelligentur milites dilecti, id est, vt hodie vulgò in libris legitur, delecti. Veteres enim dicebant, dilectum militũ, non delectum, vt sæpe admonuimus, & item ante nos alij. Cl. Puteanus autẽ existimat legi posse, violenta manu.

61 nunc verear, ne resp.) non videtur satis quadrare hæc antithesis, ego nondum vestris armis armatus, &c. nunc verear, ne resp. tantis munita, &c. deberet enim potiùs hoc modo fieri oppositio, Cicero nondum armis instructus, &c. Cicero magnis præsidijs munitus, &c. Itaque sic potiùs legendum videtur: Nunc verear, ne tantis reip. munitus præsidijs, ab istis, vinci, aut opprimi possim? Quidam sic malunt, nunc verear, tantis munitus præsidijs, ne resp. ab istis vinci, aut opprimi possit? quod minùs probo.

62 negotium facessimus,) sic emendauit Sigonius, cùm libri vulg. haberent, negotium fecissemus.

63 Nam si ij, qui) sic docti quidam legendum putant. Nam si ij, qui, &c. quemadmodum edidimus; pro quib. libri vulg. habent, Nam & si ij, q. Sed quid hoc, ad tot vulnera, quæ sunt in hac extrema oratione, planè insanabilia sine codicum manuscr. subsidio? Ego, vt aliquid afferrem, pro, sub ipso otio, si otio ipso, reposui: pro,

actibus,

actibus,acie : vbi tamen quidam amicus meus,aciebus reponit : pro, reuocaui,quod est in libris vulgatis, seu rogauit, quod in nonnullis manuscr. præcaui.

EIVSDEM IN ORAT. DE LEGE AGRARIA, CONTRA P. RVLLVM, TRIBVNVM pleb.ad populum, II.

1 *de lege Agrar.) hanc breuiss.orationem M.Tullius* ἀποσπασμάτιον *legis agrariæ appellat epist.1.lib.2.epist.ad Atticum: quamquam duas fuisse pares breueis significat, his verbis: sunt præterea duæ breues, quasi* ἀποσπασμάτια *legis agrariæ.*

2 *Post Marium,& Carbonem, COSS.&c.) assentior hîc Cl. Puteano, qui animaduertit, hoc ordine totum hunc locum legi debere, Post Marium,& Catonem COSS. quis dedit ? quis assignauit? quis vendidit ? quis concessit ? Credibile est enim, Ciceronem seruasse ordinem legis Seruiliæ, quam P.Seruilius Rullus ferebat. Nunc autem præposterè sic vulgò legitur, quis assignauit ? quis dedit ? quis concessit? & præterea omissum est membrum vnum, quis vendidit? quod necessarium esse, ac talem verborum ordinem esse, debere declarant verba legis, publicè data, assignata, vendita, concessa.*

3 *sed de generi impudentia disp.) sic emendat Manutius ; nam vulgò legitur, sed de genere impudentiæ disp.*

4 *optimos & fructuosissimos) legendum fortasse est, agros opimos, & fructuosos, seu, fructuosissimos.*

5 *oculos continuando) nonnulli, oculis continuando, legi volunt ; ego nihil muto. Nam continuare oculos, dixit, pro, contendere oculos, quoad longissimè contendi, sine adspectus interruptione possunt.*

EIVSDEM IN ORAT. PRO RABIRIO PERDVELL. REO.

1 *in semihoræ curriculum coëgisti.) liber vnus manuscr. habet, in semihoræ circulum ; quod magis probo.*

2 *ac de lucis, quos) idem liber habet, ac delubris.*

3 *An de peculatu facto) vox, facto, videtur, aduentitia ; reperitur*

vitur tamen in vetere cod. In eodem est, exprimenda, infrà, vbi libri vulgati habent, expromenda.

4 *in eadem multæ irrogatione scriptum) idem liber sic habet præscriptum, id est, antè scriptum: & ita legit Turnebus: & ita edi iussimus; nam vulgati habent, perscriptum.*

5 *Caput obnubito: arbori, &c.) hunc locum profert Nonius in voce, suspensum; quæ sit autem arbor infœlix, multi docuerunt; paulò pòst, vbi vulgò legitur, eius patrui mors, &c. vetus codex non habet, eius: non videtur tamen ea vox superuacanea: vt nec inferiùs, ibi, eius fratris, &c.*

6 *& obnuptio capitis) sic putat legendum Muretus: egóque ei assentior; credibile est enim, alterum illud, quod est in libris ferè omnibus, obductio, natum esse ex annotatione, & interpretatione nominis, obnuptio. Qui autem lectionem vulgatam tuentur, & mordicus retinent, facilè declarant, se, vt nomine appellãtur, ita re esse bardos, & stolidos. Item Muretus paulò pòst, vbi libri vulgati, & manuscr. omnes habent, conditio, seu potiùs, condicio, legendum existimat, condictio; condictio autem, est denuntiatio, à condicendo, quod denuntiare significat; ego autem suprà, vbi est in vulg. codicibus & verborum acerbitates, verberum olim reponendum putaram: nunc, verborum, retineo. Sic suprà dixit, verborum inaudita crudelitate; verba crudelia autẽ & acerba sunt hæc, I. lictor: colliga manus, &c.*

7 *omneis prætores, præter Glauc.) sic legendum censet Adr. Turnebus; & rectè; natum autem erratum est ex antiqua scriptura, quæ talis erat, omneis pr. præter Glauciam; nam pr. quod valet, prætores, omissum est ab indocto aliquo, & tamen plus nimio sibi tribuente scriptore, cùm existimaret redundare.*

8 *atque eius ætatis, quæ tum) legendum videtur, qui tum, &c, tenebant; quorum equitum? inquit; eius ætatis equitum: qui tum magnam partem, &c.*

9 *ad deorum religionem) lego ad deorum regionem, &c. hoc est ad deorum locum, & sedem. Sic pro Cluentio, actum esse præcipitem in sceleratorum sedem, atque regionem.*

EIVSDEM IN ORAT.
PRIM. CATILINA- RIAM.

1 *num vnum d. p. l. Saturnini tr. pl. &c. Seruilij, prætoris mortem, ac pœnam, dignitas eorum remorata est?) alij aliter: ego sic hunc*

hunc locum, à vestigijs antiquæ scripturæ non longè discedens, restitui, hîc quoque mendum ex ignoratione moris antiqui scribendi natum est, qui talis erat: C.Seruilius pr. id est, C.Seruilius prætor. Ex, pr. enim, nunc factũ est à scriptoribus indoctis, populus R. nunc, resp. nunc aliud, quod illis in mentem veniebat. Sententia plana est; hoc enim significat Cicero, num postea L. Saturninus, tribunus pl. & Q. Seruilius prætor, vno duntaxat die tardiùs supplicio extremo affecti, & interfecti sunt, propterea quòd erant illa dignitate præditi? proinde quasi dicat, non, sed eo ipso die, quo senatus C. Mario, & L. Valerio Coss. mandauit, vt viderent, ne quid resp. detrimenti caperet, interfecti sunt, & pœnas dederunt. Hæc est vera huius loci & lectio, & sententia: quod qui non videt, in his literis parum videt. Admonendus autem est lector, in his orationibus. Catilinar. multa ex veteribus codicibus quos post primam editionem nostram nacti sumus, hac editione emendasse, præter ea, quæ à Mureto emendata sunt. Atque harum nostrarum recentiorum emendationum pleráſque è regione contextus verborum Ciceronis locandas curauimus.

2 tanquam gladium in vag. recond.) testatur Muretus vocem, gladium, non reperiri in tribus libris manuscr. neque nos in nostris reperimus.

3 si illustrantur, si erumpunt) Nonius ad verbum, lustrare, legit hîc, lustrantur, & lustrare interpretatur patefacere. Sed Diomedes lib. 1. cap. 4. & Carisius lib. 2. ad particulam, si, ita legunt, vt edidimus: & vt est scriptum in libris omnibus, illustrantur, vel certè, ne mentiar inlustrantur.

4 quòd ego non modò audiam) videtur legendum, non modò non audiam, quamuis reclament omnes libri & vulgati, & manuscr.

5 inter falcarios) Priscianus libr. 8. interpretatur, in locum, vbi habitant falcarij.

6 liberabis) libri veteres habent, liberaberis; ego liberaueris corrigo.

7 salus summæ reip. pericl.) vel sic legendum, vel, salus reip. periclitanda: vel, salus summæ rei peric. ita autem Latini loquuntur, summa res, vsitatiùs & meliùs, quàm summa rei: quod posterius tamen passim in codicibus pro illo priore suppositum est.

8 dedecus non hæret in fama?) sic restitui, & ita sine dubio legendum, non, vt vulgò, non hæret infamiæ? planè mendosè, & sine vlla sententia; suprà proximè dixit de vita, quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? nunc de fama, quod priuatarum

rum rerum dedecus non hæret in fama?

9 domum vacuam fecisses, &c.) libri veteres habent, vacuefecisses: vnde suspicor legendum, vacefecisses.

10 aut non multo postea) sic restituit Muretus ex auctoritate librorum antiquorum. Nam vulgò legitur, aut non multo pòst commissa. Et, ne tempus in ea re lectori significanda consumam, semel dico, omneis locos in his orationibus restitutos præter eos, qui aliud nomen præscriptum habebunt, à Mureto, ex auctoritate veterum codicum, esse restitutos.

11 parua quadam declinatione, &, vt aiunt, corpore effugi?) in verbo effugi, reperi lituram in libris veteribus. Ex quo existimabam olim (& maneo in sententia) legendum, euasi, ídque ex obscuris antiquæ scripturæ vestigijs; alij dicunt, se in libris antiquis reperisse, excessi, pro, effugi; quibus, ego vix credo; nam, cùm sim vsus codicibus antiquiss. nullum tamen huius verbi vel tenuissimum indicium animaduerti. Cetera huius loci sic vellem legi, parua quadam declinatione, vt aiunt, corporis; sed mouet me Virgilius, qui sic loquitur libr. 6. Aeneid. Corpore tela modo, atque oculis vigilantibus exit. Quare vel sic legendum, parua quadam declinatione, & (vt aiunt) corpore euasi; vel sic p. q. d. &, vt aiunt, c, exij; quo modo loquuntur Lucretius, & Virgilius. Qua de re plura in commentarijs Lucretianis.

12 quod mihi patêre non soleat) sic ego hunc locum restitui, coniectura ductus. Nam vulgata lectio, quod mihi latêre valeat, ἀπροσόλοικος est, nec potest ferri; sic suprà locutus est; patêre tua consilia non sentis? Neque verò multo tolerabilior est ea, quæ reperitur in quodam codice manuscript. quod me latere valeat, &c. Nam, valeat, Pro, possit, non est vsitatum Ciceroni; hanc quoque reperi, quod me latere queat; quam ego puto rectam esse; illud autem reliquum, quod sequitur in alijs libris, in tempore, non est in illo libro.

13 vacua facta sunt) lib. veteres habent vacuefacta sunt: vt suprà.

14 atque offensum viderem) libros veteres habere, atque infensum. testatur Muretus; ego tamen in vno hanc receptam reperi: in alio offensum. Quapropter nihil muto, præsertim cùm offensus, idem interdum valeat, quod infensus. Cicero lib. 1. ad Attic. alienatus, & offensus animus. Plancus ad Cicer. lib. 10. epist. aut hominem offensum mihi, coniunctum cum rep: non subleuassem.

15 & iam diu te nihil indicat,) ego sic restitui, cum ita legatur in libris plerisque vulg. & iam diu de te, &c. Nam, hic ordo, atque

hæc

hæc verborum sententia est, & iam diu iudicat, te nihil, nisi de patricidio suo cogitare.

16 *de te autem Catilina, cum quiescunt, &c.) hunc locum profert Diomedes lib. 1. cap. de Verbo.*

17 *Vtinam tibi istam m. d. imm. darent) sic restituit P. Victorius; nam libri vulg. habent, donarent.*

18 *Sed est mihi tanti) sic legendum, deleta negatione, quæ est in libris vulg. vt pluribus verbis docet Muretus, ad hunc locum: qua de re nos quoque nonnulla diximus in comm. Horatianis. Quod autem Hotomanus lectionem vulgatam tueri conatur, errat. Perspicuè enim hæc Ciceronis sententia est, sed est mihi tanti, id est, sed ego tanti æstimo, te ire in exulium, vt inuidiam posteritatis subire paratus sim, dummodò ista calamitas ad alios non pertineat, sed sit propriè tua, & te vnum tangat.*

19 *cùm te à consulatu depuli) sic habent omnes ferè libri vulgati, nisi quòd habent, repuli. Sed non dissimulabo, Diomedem lib. 1. cap. 4. legere, si quidem Diomedes eo loco emendatus est, cùm à te consulatum repuli.*

20 *An cùm bello vastabitur Italia, &c.) hunc locum profert Diomedes libr. 1. cap. 4. vbi de verbo scribit: & item Carisius. lib. 2. cap. de coniunctione.*

21 *His ergo sanctissimis, &c.) Muretus testificatur scriptum esse in libris manuscrip. His ego sanctissimis, &c. quomodo habent & nostri: quos sequor.*

22 *obsidère cum gladijs curiam) mendosè hìc operæ olim excuderunt, obsistere: quamuis ita habeant nonnulla exempla vulgata.*

13 *Hisce ominibus) hìc item olim ab operis peccatum fuit; excuderunt, enim, omnibus, cùm legendum sit, ominibus.*

25 *paricidióque iunx.) vel sic legendum, non, patricidio, quæ vox non est Latina: vel, patricidio.*

EIVSDEM IN SECVNDAM.

1 *non modò inuidia mea) sic legendum, non, vt est in libris vulgatis, inuidiæ meæ.*

2 *quem amare in prætexta cœperat) vocem, calumnia, siue kalumnia, quæ superuacanea, & aliena est, quamquam reperitur in veteribus libris, ego funditùs sustuli. Si quis autem quærat, vnde orta sit,*

sit, orta est ex ora libri, ad quam aliquis è regione huius loci, in quo M. Tullius ait, Tongillum, cùm esset puer, à Catilina fuisse amatum, adscripserat, calumnia: significans scilicet hoc esse oratoriè dictum potiùs, quàm verè; paucis pòst versibus autem, voces duas, vos videtis, quæ positæ sunt, post, quàm nobileis? Ego veterum librorum nostrorum auctoritate fretus, cùm Muretus ne in suis quidem eas reperit, funditus deleui; omnino etiam sine librorum veterum auctoritate, perspicuum est, esse superuacaneas, atque inaneis.

3 *Itaque ego illum exercitum præ Gall.) Hunc locum sanè feliciter restitui, partim coniectura ductus, partim auctoritate veterum codicum fretus. Nam Muretus quoque testatur, in suis libris non reperiri præpositionem, ex, & hunc locum eruditè explicat. Itaque ei omnia assensus sum, præterquàm quòd præ Gallicanis, &c. legendum potiùs putaui, quàm, & Gallicanis. Neque verò est, quòd mihi in hac re antiquorum lib. auctoritas opponatur. Nam in vno manuscrip. eóque antiquissimo, scriptum reperi, pro Gallicanis; ex quo leui immutatione facta, non dubitaui facere, præ.*

4 *næ illi vehementer errant) hunc locum testem producit Carisius lib. 2. cap. de coniunctione; producit & locum illum ex Rosciana. Næ tu Eruci accusator esses ridiculus; quem eundem profert & Diomedes libr. 1. cap. 6. apud quos notandum est, ne, vno, eodémq; modo scribi cùm affirmationem, negationem, prohibitionem significat; & tamen certum est non esse erratum typographi.*

5 *ad vesperum consequ.) cod. Memm, & duo alij habent, ad vesperam.*

6 *quis ganeo, quis nepos, &c.) profert hunc locum Nonius ad vocem, ganeo.*

7 *nemo in scena) scio, in omnibus ferè libris manuscr. & lapidibus antiquis hoc nomen scribi cum diphth. æ; veruntamen vsum scribendi populo concessi, scientiam mihi reseruaui, vt ait M. Tullius.*

8 *comissationes) nemo hodie, nisi indoctissimus, dubitat, quin comissari, & comissatio, & comissator, Latinè dici debeat, non, vt patrum nostrorum ætate, comessari, comessatio, comessator. Qua de re ego plura in commentarijs Horatianis, ad odam primam lib. 4. ibi, Tempestiuiùs in domo Pauli purpureis ales olorib. Comissabere Maximi: verùm non dissimulabo, hìc in nonnullis libris legi, comissatores.*

9 *quæsiui, quid dubitaret eò proficisci) Carisius libr. 2. profert hunc locum, capite de coniunctione, sed paulò aliter: nempe sic, interrogaui, num dubitaret: &c.) quæ mendosa esse existimo.*

10 *quem iam ingressum esse in bellum videb.) sic habent nostri libri veteres; & ita sine dubio legendum; nam, si legamus, vt habent libri vulgati, in bellum esse videbam, non solùm periodi clausula, numero constabit poëtico, & finis carminis heroici sententiam definiet, & terminabit: quod est vitiosum, ipso Cicerone teste: sed etiam versus integer heroicus reperiretur: quod est vitiosissimum, neque verisimile, à Cicerone admissum.*

11 *Hi sunt homines ex his colonijs, quas Fesulis Sylla constit.) videtur legendum, ex ijs colonis, quos Fesulis Sylla constituit: quos ego vniuersos, ciuium, &c. vel vt Muretus existimat, ex ijs colonijs, quas Sylla constituit: quas, &c. deleta voce, Fesulis; omnino vox, Fesulis, neque in nostris veterib. codicibus reperitur.*

12 *Postremum autem genus est non solùm numero, &c.) cùm, postremum, hîc duo significet, vt rectè Muretus docet, vltimum ordine, & vltimum pretio, & æstimatione: cur non dixit Cicero, Postremum non solùm ordine, verum etiam genere ipso? &c. Nam hæc, nomina, primus, secundus, tertius, &c. ordinem declarant. Licet respondere, ordinem quidem his nominibus declarari, sed vnà cum ordine etiam numerum. Sic loquitur Lucretius lib. 1. Quod quasi tertia sit numero natura reperta. Malim autem cetera sic legi, detractis duabus voculis, verùm etiam genere ipso, atque vita, proprium Catilinæ.*

13 *velis amictos, non togis) hunc locum testem producit Nonius ad nomen, toga: quod docet dictum esse à tegendo: suprà autem proximè, copulationem, ac, & vocem, tritis, deleui, quia non reperi in nostris libris antiquis; neque se item reperisse in suis testatur Muretus. Et verò repugnant inter se, tritæ tunicæ, & tunicarum sumtus, ac luxus.*

14 *scortorum cohortem pr.) lege, scortorum, vt habent libri vet. non scortatorum, vt vulgati. Turpius autem est, scortum esse, quàm scortatorem, arbitror tamen vtrumque nomen esse retinendum, & sic legendum, scortatorum, & scortorum cohortem præt. suprà enim dixit, non solùm amare, & amari, &c.*

15 *Iam verò vrbes coloniarum, &c.) Muretus censet legendum, vires coloniarum, negátque Latinè dici posse, vrbes coloniarum, nec municipiorum: à quo dissentire in præsenti vix possum; vrbes tamen, damnare non ausim. Idem testificatur, in libris antiquis infrà scriptum esse, cumulis, vbi vulgati habent, tumulis.*

IN

IN TERTIAM CATILI-NARIAM ORAT.

1 *gladios in remp. destrictos) sic legendum censet Adr. Turnebus, non, vt vulgò, districtos, & ita vbique reponendum; suprà autem, Romulum, quæ vox reperitur in omnibus libris vulgatis, non est in nostris manuscriptis, vt neque in suis esse testatur Muretus.*

2 *qui remansissent,) cum omnes nostri libri veteres habeant, qui restitissent, & ita se etiam in suis scriptum reperisse testetur Muretus, quid est causæ, quare vulgatam, qui remansissent, antiquæ anteponam, cùm illa interpretis manum oleat, hæc suis viribus nitatur, & sine litura in codicibus antiquis integra appareat? restare autem, hoc loco est ab incæpto, seu instituto itinere gradum reuocare, & reprimere, & in vestigio manentem stare; quo modo sæpe vsurpant Plautus, Terentius, Cicero, ceteri.*

3 *& C. Pomtinum, &c.) sic scribendum, non, Pontinum, neque, Pomptinum. Nam in hoc posterius, eodem errore, ac vitio, p. illatum est, quo in calumpnia, sompnus, dampno, tempto, emptus, ademptus, consumptus, & similibus, quod & à Mureto iam antè animaduersum est.*

4 *præsidio cum gladijs miseram) sic legendum, vt censet Muretus, auctoritate veterum codicum fretus, vt sit, miseram præsidio: & suprà proximè in rep. non, vt vulgò, in reip. præsidio, cum glad. mis.*

5 *cùm vix se ex magno timore recreasset) secutus sum libros vulgatos, & lectionem receptam, tanquam probabilem, & ferendam; placet mihi tamen magis antiqua, quam Muretus testatur se in manuscr. reperisse, cùm vix se ex magno timore recepisset. Præterea hoc varietatis est & in nostris libris antiquis, & in ijs, quibus Muretus vsus est, quòd ita habent. Tum ille, cùm se ex magno timore vix recreasset, (al. recepisset,) dixit, à P. Lentulo, &c.*

6 *quæ sibi legati eorum præcepissent) si hanc lectionem probabimus, quæ in omnibus libris, & manuscrip. & vulg. reperitur, sic eam interpretabimur: vt item illi facerent, videlicet senatus, & populus Gallorum: quæ sibi, nempe senatui & populo Gallorum, legati præcepissent, id est, præscripsissent, & faciendum esse ostendissent. Sed Muretus censet legendum, recepissent, vt sit hic Ciceronis sensus, quæ sibi nempe Lentulo, legati eorum, recepissent, id est, spopondissent,*

& suo periculo promisissent; quod valde probo.

7 Q. Magium Chilonem) secutus sum Fr. Siluij coniecturam, quã & Muretus probat. Nam manuscripti, & vulgati mendosè habent, & Manlium; Cetera, quæ hîc sunt emendata, si non omnia, at plurima, M. Antonio Mureto referenda sunt accepta, quanquam non pauca ex nostris quoque codicibus emendauimus.

8 Tanta pace, tanto otio, &c.) id est, cum tanta pace, & cum tanto otio, & silentio: quod valet, sine bello, & negotio, & strepitu, aut clamore.

9 L. Sylla P. Sulpicium oppressit. C. Marium, custodem huius vrbis, &c.) scripturam secuti sumus, nostro iudicio emendatissimam, & nonnullorum veterum cod. auctoritate confirmatam; nonnulli tamen alij habent, partim, Sulpicium oppressit, eiecit ex vrbe C. Marium, &c. partim, P. Sulpicium oppressit, eiecit C. Marium, &c. quarum scripturarum vtramque puto esse corruptam.

10 si ceteris recta sua facta) legendum fortassis est, si ceteris sua rectè facta, &c.

IN QVARTAM CATILINARIAM ORAT.

1 hæc sedes honoris, sella curulis) Muretus testatur se in antiquo libro longè optimo ita scriptum reperisse, hæc sedes honoris, id est, sella curulis: vnde suspicari possit aliquis, inquit ille, hoc totum, id est, sella curulis, esse aduentitium, & ex declaratione ad oram libri adscripta, natum. Ego quidem non suspicor, sed planè mihi persuasi ita esse.

2 pro eo mihi, ac mereor) legendum putant docti quidam, mihi, pro eo, ac merear.

3 neque enim turpis mors) Quintilianus legit, grauis mors.

4 punctum temporis frui vita) mendosè habent multæ editiones, puncto temporis; legendum enim est, punctum temporis.

5 municipijs) nostri ferè omnes libri veteres habent, municipibus disp.

6 & dignitas scel. hom. perditorum sancit, &c.) sic est interpungendum ac distinguendum, & præterea, dignas, legendum, s, litera addita, non digna.

7 hoc

7 hoc monitore, atque auct.) nostri omnes libri manuscr. habent, hoc auctore, & cognitore huius sint.
8 vtilitas reip. vincat) M. Antonij Mureti coniecturam non potui non probare: quæ ita certè est, vt hæc, vera scriptura, vulgata autem, vtilitas reip. vindicat, seu vendicat, ferri non posse videatur.
9 inter leuitatem concionatorum) legendum fortasse est, inter lenitatem: vt intelligamus, eum significare, non esse hoc tempore lenitati locum: & lenitatem in tam atroci facinore, esse vituperandam; sic infrà aliquot pòst versibus, atque obtinebo, eam multo leniorem fuisse, &c. verumtamen nihil hìc mutandum censeo.
10 Cethegum, & Lentulum.) hoc totum abest à nostris libris veteribus.
11 sepulta in patria mis.) sic restitui, libros omneis nostros veteres secutus: quæ scriptura, quanto sit vulgata potior, sepultam patriam, nemo non videt.
12 supplicium de seruo non quàm acerbissimum, &c.) sic hunc locum emendaui, addita negatione, quæ deerat, idque ex Lactantio libro I. de ira dei, cap. 17. Sic autem ille. Quid si fiant illa, quæ à Cicerone dicuntur? etenim quæro, si quis paterfamilias liberis suis à seruo interfectis, vxore occisa, incensa domo, supplicium de seruo nunquam acerbissimũ sumserit, &c. ex nunquam, igitur, quod est apud Lactantium corruptum, facio, non quàm, quæ sine dubio vera, & recta scriptura est; præterea, de seruo, reposui, vt est apud eundem, cum libri omnes habeant, de seruis. Nunc huius loci sententia ita plana, & aperta est, vt explicatione neque mea, neque cuiusquam egeat. Nam quòd eam Muretus secus explicat, non hominis, sed vitiosę scripturæ culpa est,
13 in carcere necatum esse dixit) ita hunc locum restituit Sebast. Corradus, comnentar. in Brutum, quamquam sine auctoritate librorum manuscr. Quem secutus est Muretus; eiúsque coniecturam antiquorum librorum testimonio confirmat.
14 Vereamini censeo) fortasse legendum est, vereamini, credo, ne in h. sc. t. imm. ac nef. &c. sine interrogatione.
15 plenum est forum, plena templa circum forum,) sic edidimus, libros treis veteres secuti: nam vulgati non habent hoc totum, plena templa circum forum, quæ mihi videntur esse germana verba Ciceronis; non celabo lectorem autem, suprà octodecim antè circiter versibus, vbi lib. vulg. habent, Gallos arcessiuit, seruitia concitauit, Catilinam euocauit, &c. libros nostros manuscr. omneis habere, Gallos arcessit, seruitia concitat, Cat. euocat, &c.

16 *qui non hæc stare cup.) sic restitui; nostrorum omnium librorum manuscr. auctoritate fretus, longè sine controuersia concinniùs, & meliùs, quàm vulgò impressum est, qui non obstare cupiant: quam lectionem, quamuis sit speciosa, qui non videt esse adulterinam, ab ijs, qui antiquam non intellexerant, suppositam, is, se nihil videri fateatur; porrò M. Tullius, cùm hæc pronuntiabat, qui non hæc stare cupiat: manu porrecta, ædificia vrbis Romæ, publica, & priuata demonstrabat.*

17 *frequentia ciuium sustinetur) codex Memm. & alij omnes habent, sustentatur.*

IN ORATIONEM PRO L. MVRAENA.

1 *vt ea res mihi, magistratuique meo) codex Memmianus habet, mihi, fides, magistratuique meo, vnde quis suspicari possit, legendum, mihi, fidei, magistratuique meo; idem infra habet, cum populi R. voluntatibus, vbi vulgati habent, voluntate.*

2 *vt eis quoque hominibus) sic habet idem liber, vbi vulgati, vt ijs; idem infrà, tralata sit ad vos, vbi vulgati, translata.*

3 *à me vnà traditur sustinenda) videtur legendum, à me vno: non, vt vulgo, à me vnà.*

4 *verùm etiam prouidere) quidam legendum putant, præuidere: à quibus dissentio: nam notat quodam loco Asconius, & alij locupletes auctores Latinitatis, pro, valere interdum in iunctura idem, quod, præ.*

5 *Negat esse eiusdem seueritatis, Catilinam, &c.) Putat Hotomanus deesse in libris vulgatis vocem, Cato, post nomen, seueritatis. Ego eam satis intelligi arbitror ex illo superiore loco; negat fuisse rectum Cato, &c.*

6 *nulla inertiæ, nulla) videtur hîc deesse vox aliqua post, inertiæ: alioqui claudicat oratio: ita autem constaret suis omnibus numeris, ac membris, si ita legeretur: si nulla inertiæ nota, nulla superbiæ turp. &c.*

7 *quam nec industrius, nec) sic erat in libris vulgatis, quam nec industrius, quam nec misericors, &c. ego hoc, quam, quod est ante, nec misericors, de medio sustuli.*

8 *illum ipsum, quem contra ven.) cui de iure consulenti responderis, & contra quem, ab amico tuo aduocatus, veneris.*

9 aut

9 *aut ex scurrarum aliquo conuiuio) sic reposui, coniectura ductus, cùm libri & vulgati & manuscr. omnes habeant, conuicio. Non est autem scurrarum, conuiciari, sed in conuiuijs salsè, & facetè, & vrbanè in aliquem dicere.*

10 *sed conspicere) quidam legi volunt, considerare.*

11 *tempestiui conuiuij) sic legendum, non, intempestiui, vt quidam indocti reposuerunt, neque id vno loco, sed pluribus: tempestiua autem conuiuia dicebantur, quæ certo diei tempore agitabantur: erántque apparatiora, & in multam noctem producebantur, & adhibebantur plures conuiuæ: idem pro Archia poëta: quantum alij tribuunt tempestiuis conuiuijs, quantum deniq, aleæ, quantum pilæ, &c. idem in Catone: tempestiuis conuiuijs delector. Sic autem habent libri veteres, quomodo edendum curauimus.*

12 *non comissatio) sic legendum, non, vt vulgò, comessatio: id quod iampridem docuimus. Sed præterquàm quòd ratio, comissatio, flagitat, etiam liber manuscr. confirmat, in quo scriptum reperi, comisatio.*

13 *Nihil, inquam, omnino iud.) quidam iterandum, nihil, existimant, & sic legendum: Nihil, nihil, inquam, omnino, iudices.*

14 *facis, vt rursus plebes) sic habet idem liber; neque dubium est, quin ita legendum sit; ita enim veteres, eos dico, qui ætate Ciceronis vixerunt, loquebantur.*

15 *Quæsturam vnà petijt, &c.) Hotomanus lib. 1. obseruat. cap. 37. putat hunc locum versibus aliquot esse mutilatum, in quibus de comitiorum consuetudine, & renuntiationis gradibus agebatur: proxima enim illa, pares dignitate fiant, non habere, quò referantur, & illis, vnus autem solus primus possit obtinere, perspicuè vocem, gradus, deesse. Sed fallitur; nihil enim deest: neque quidquam de comitiorum consuetudine, & renuntiationis gradibus agebatur: hoc sic paucis ostendere libet. Ex eo, quòd quæstor esset factus prior, quàm Muræna, volebat effici Seruius, se dignitate esse superiorem: negat hoc ex eo consequi Cicero: hoc modo fieri potest, vt multi fiant siue quæstores, siue prætores, pares dignitate: & tamen necesse est, vnum, solúmque primùm renuntiari, quia (inquit) renuntiatio gradus habeat, dignitas autem non habeat. Quòd autem dicit idem Hotomanus in voce, vnus, subintelligi gradus, næ ille vehementer errat. Nam ad personam refertur, non ad gradum. Et, vt in illis, cùm multi fiant, subintelligendum, quæstores, scilicet: sic in hoc, vnus, petitor scilicet, solus primus quæsturam possit obtinere.*

16 *afueris tamdiu?) sic habet liber manuscr. Memmianus, quem sequor; afueris, autem, valet, absueris; quo vulgus vtitur. Nam; vt trib. verbis dicam, non est Latinum.*

17 *quî potest dubitari) idem liber habet, quis potest dubitare? Ego tamen nihil muto.*

18 *alijs ego te virtutibus continentiæ, &c.) legendum videtur potiùs, alijs ego te virtutibus, continentia, grauitate, iustitia, fide, ceteris omnibus, &c. Quis enim ita loquitur, virtus continentiæ, virtus iustitiæ? &c. omnino genus loquendi mihi est insolens, & inauditum. Ego tamen nihil mutaui; consideret igitur lector eruditus.*

19 *inuentus est scriba quidam, Cn. Flauius, qui cornicum ocul.) totam hanc historiam ex Pomponij Enchiridio cognoscere licet: cuius verba extant in Pandectis iuris ciuilis, titulo de origine iuris: vnde hæc pauca sumam, atque huc adscribam, eorum, quibus hæc ignota sunt, gratia. Deinde ex his legibus eodem ferè tempore actiones compositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent; quas actiones, ne populus, vt vellet, institueret, certas, sollemnéisque esse voluerunt, & appellabatur hæc pars iuris, legis actiones, & ita eodem pænè tempore, tria hæc iura nata sunt: leges XII. tabularum: ex his fluere cœpit ius ciuile: ex ijsdem, legis actiones compositæ sunt; omnium tamen harum & interpretandi scientia, & actiones, apud collegium pontificum erant: ex quibus constituebatur, quis quoque anno præesset priuatis: & populus propè centum annos hac consuetudine vsus est. Postea, cùm App. Claudius disposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Cn. Flauius, scriba eius, libertini filius, surreptum librum populo tradidit: & adeò gratum id munus populo fuit, vt tribunus plebis fieret, & senator, & ædilis curulis. Hinc liber, qui actiones continet, appellatur ius ciuile Flauianum.*

20 *transit ad eum iuriscunsultus) Carisius lib. I. legit, iureconsultus; ad eum autem, videlicet à quo petebatur, qui sine iureconsulto, respondere non possit; transit, à dextra ad læuam, & contrà. Sed videtur potiùs legendum, transit, eodem, &c.*

21 *Prætor interea, ne pulchrum se, ac) Donatus hunc locum profert ad illum locum Hecyræ; nam nos omnes, quib. est alicunde aliquis obiectus labos, &c. his verbis, hac figura etiam vsus est M. Tullius pro Muræna. Prætor quoque ne pulchrum se, ac beatum putaret, ei quoque carmen, &c. notat Donatus: nam ille datiuum casum subiecit, cùm præposuisset nominatiuum.*

22 *istam viam dico, ite viam) sic legendum, & ita legit Priscian.*

lib.

lib.18. & item infrà, ire viam; suprà autem Hotomanus, vocem, præsentibus, quæ in libris omnibus sequitur deinceps vocem, superstitibus, delendam censet: à quo partim dissentio, auctoritate Festi fretus, qui docens, superstites, testeis præsenteis significare, hoc affert testimonium, quòd superstitibus præsentibus ijs, inter quos controuersia est, vindicias sumere iubentur: partim ei assentior, commotus his verbis Seruij ad illum locum Virg. Aen. lib. 3. superátne, & vescitur aura? Alij dicunt, superat, superstes est, sed superstes, præsentem significat: vt Cic. in Muræniana, suis vtrisque superstitibus: id est, præsentibus. Nam hæc verba, id est, præsentibus, non videntur esse Ciceronis, quem locum mihi indicauit Barnabas Brissonius. Antonius Augustinus autem putat legendum, vtrisque superstitibus.

23 *dicis causa vindicaueris) sic est legendum: hoc primùm: deinde quid sit dicis causa, si cui fortè ignotum est, ex Varrone, & nostræ ætatis iurisconsultis discendum: qui docent dicis causa, idem ferè valere, quod* λόγου χάριν, ἀφοσιώσεως ἕνεκα, νόμου χάριν, περιφράσεως ἕνεκα, *id est, religioni, vel legi satisfaciendi causa: perfungendi officij causa, &c. vtitur hoc quasi prouerbio, & in libro IIII. accus. & lib. 1. epist. ad Atticum, epist. 17. cuius initium est: Nihil mihi scito iam deesse, &c. ibi; sed imminuit auctoritatem suam, quòd habent, dicis causa, promulgatum illud de Clodio, &c. Sic enim edidimus, Pithœi coniecturam secuti. Sed, quod ad cetera huius loci pertinet, malim sic legi, Sed ánne tu dicis causa vindicaueris. Immò verò totum hunc locum ab illis verbis, Quando te in, &c. sic legendum arbitror, Quando in iure te conspicio, postulo, an fuas auctor, ánne tu dicis causa vindicaueris; vel sic, Quando in iure te conspicio, &c. & hæc, ánne tu dicis causa vindicaueris. Hæc enim formula, Quando in iure te conspicio, non est integra apud Ciceronem, vt licet intelligere ex Valerio Probo, de notis, seu literis antiquis. Sic enim ille docet hãc actionis formulam, scribi, & concipi consueuisse. Q.I.I.T.C.P.A.F. A. quas literas sic explicat. Quando in iure te conspicio, postulo ánne fuas auctor; nam credibile est, Cicer. res auditorib. notas referentem, non totas dixisse, sed nonnulla prætermisisse: atq; idcirco posuisse id, quod in talib. vsurpari consueuit, &c. Verùm tamen vt liberè, quod sentio, dicam, videtur apud Probum legendum aut scribendum. Q.I. I.T.C.P.V.F.A. vt sit. Quando in iure te consp. post; vt fuas auctor; nam postulo, an fuas auctor, Latinè dici non posse existimo: debet enim, & solet dici, Quæro an fuas auctor. Postulo autem valet*

æquum

æquum censeo, ἄξιω.

24 senes ad coëmtiones, &c.) hi dicebantur senes coëmtionales M. Curius lib. 7. epist. ad M. Tull. Ciceronem; ergo fructus est tuus, mancipium illius: quod quidem si inter senes coëmtionaleis venale proscripserit, egerit non multum.

25 de studijs ad honorem disp.) sic omnes ferè habent editiones: sed & quia hoc genus loquendi, dispositis ad honorem, est inusitatum Latinis, & quia nonnulli libri veteres hanc vocem non habent, locus est mihi suspectus. Intereà, appositis, mâlo, quàm, dispositis. Quòd si quis neque dispositis, neque appositis, probat: vel aliud melius substituat, vel studijs ad honorem, dictum à Cicerone putet sine participij, aut nominis adiectiui accessione.

26 TOLLITVR E MEDIO) liber manusc. habet PELLITVR. & ita apud A. Gellium legitur lib. 20. cap. IX.

27 T. Flaminini) sic legendum, non T. Flaminij, vt habent pleriq; lib. vulgati; hic enim ille est T. Quintius Flamininus, L. Quintij Flaminini minoris frater: de quibus, idem Cicero in Catone maiore, ad quem locum plura.

28 pugna excitatum) liber manuscr. habet, pugna exetaceret, quæ scriptura quid sibi velit, aut quid ex ea boni elici possit, ego non video; hoc suspicor, aliquid hîc subesse vlceris. Quid si dicamus, scriptum fuisse, pugna exacerbatum? quid si pugna exasperatum? quid si, pugna cùm exacerbasset? quid si pugna cùm exasperasset? omnino, exacerbatum pugna, magis probo.

29 arbitraretur?) vel arbitraretur? παθητικῶς accipiendum est, vel legendum, arbitraremur? quod in nonnullis libris reperitur.

30 summo ingenio, opibus,) sic restituit Hotomanus, cùm in vulgatis libris legatur, ingenio, opera.

31 sic hæc comitiorum tempestas, &c. (sic ego restitui, neque dubium est, quin ita sit legendum, vt vulgò: sic in hac comitiorum tempestate.

32 creuerat,) quidam legi hîc volunt, increbuerat: ego nihil muto.

33 idem comitijs L. Murænæ) libri vulgati habent, idem comes L. Mur. planè mendosè. Nam, comitijs, legendum, vt censet Hotomanus.

34 non verborum interpretes deliguntur) libri scripti duo habent, diligentur: vnde conijcio legendum, dileguntur: vt loquebantur olim scriptores.

35 Sed si, nosmet ipsi, qui & ab delectatione) Et si, legendum censet

censet Hotomanus, non, Sed si, vt habent libri vulgati: Sed cùm in hoc fallitur, tum in eo, quòd vult legi, qui nec ab delectatione, &c. Hæc enim huius argumenti vis est. Si nos, qui impedimur negotijs, quo minùs vllã delectationem consectemur, aut capiamus, & in ipsis negotijs multas alias delectationes habere possimus, quàm, quæ è ludis percipiuntur: ludis tamen oblectamur, quid mirum est, indoctam multitudinem ludis delectari? Sed si, autem legendum est, quia aduersatur superiori illi, si populo ludorum, &c.

36 quid tu admirere de multitudine indocta?) legendum arbitror, quid tu admirere multitudinem indoctam? subintell. ludis delectari.

37 & propè pars ciuitatis, &c.) quidam legi volunt, & propè dimidia pars ciuitatis; sed primùm nullum est huius vocis in libris manuscr. vestigium: deinde appellatione partis dimidia intelligitur.

38 dilectum in Vmbria) Sic reperi scriptum in codice Memmiano; itaque non sum veritus, sic vt ederetur, iubere, quanquam pro meo iure, vel sine librorum auctoritate poteram.

39 Quid ergo? acceptam, &c.) videtur sic potiùs legendum. Quid? ergo acceptam, &c.

40 Nescis tu illum accusationem) sic legendum est, non vt in libris vulg. Scis tu illum, &c. atque ita loquitur in Planciana. Quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quæstorem fuisse? Et paulò pòst mendosè est in vulgatis, aut testatam rem, &c. legendúmque, aut totam rem, &c.

41 Tu cùm de curriculo) liber vetus habet, Tu non te de curric. vnde suspicari quis possit legendum, Tu cùm te de curric.

42 Quid ergo? hæc quis tulit? paulò pòst legendum, Quid illa, quæ mea, &c. vt habent nonnulli libri etiam impressi.

43 occurro vestræ satietati) Hotomanus, vt est εὔστοχος, hunc locum sine adiumento librorum antiq. sic emendandum censet.) nam vulgati mendosè habent vestræ sapientiæ:) Ego in codice Memmiano, huius veræ, & rectæ scripturæ vestigia reperi; ita enim in eo scriptum est, vestræ sapietati; ex qua scilicet corrupta scriptura, facta est hæc vulgata, sapientiæ.

44 dum tu accusationem comparas) sic legendum, potiùs, quàm comparares. Item pro Milone: dum se vxor, vt fit comparat.

45 audacibus, & sicarijs) perspicuè rectum est; nam iudicibus, ad hunc locum quadrare non potest.

46 circumfluentem colonorum, &c.) sic est scriptum in eodem codice,

codice, & meliùs, quàm, vt est in vulgatis, circumfluente; & paulò pòst, perculsi Syllani temporis calamitate, non, vt vulgò legitur, percussi.

47 sed indicauit, atque induit) mirabilis hîc quoque, & pæne dicam, diuina Hotomani εὐστοχία fuit. Nam quemadmodum coniecit hîc esse legendum, ita sine vlla dissimilitudine legitur in eodem codice, induit, non, vt habent libri vulg. innuit.

48 & spe, & cupiditate inflammatum) quidam legi volunt, inflatum, vt suprà, spe & promissis inflatum; ego nihil muto; quòd si quid mutandum sit, sic malim legi, & spe inflatum, & cupiditate inflammatum.

49 non qui odio inimicitiarum) hic locus fuit mihi aliquando suspectus; quid est enim, odio inimicitiarum ad accusandum descendere? desistet ab accusatione potiùs, qui inimicitias oderit, quàm accusabit; quid si sic legamus? non qui studio inimicitiarum, sed qui studio accus. Veruntamen nihil mutandum. Sic enim locutus est etiam in Miloniana, non longè admodum ab extr. Non timeo, iudices, ne odio inimicitiarum inflammatus, &c. & odium inimicitiarum, interpretari possimus, odium, quod ex inimicitijs oritur: vel quod inimicitiarum est proprium.

50 vix cuiquam inimico, exitio esse deberent;) vt intelligat lector quanta mihi vel gratia, vel laus debeatur ob huius loci restitutionem: proponenda est lectio vulgata; talis igitur est: vix cuiquam inimicus esse deberet: qua quid primo adspectu integrius? sic est: falsa pleraque, veris sunt proxima: quo fit, vt falsum à vero discernere sit interdum difficillimum: sic autem habet codex Memmianus: vix cuiquam inimico exmo esse deberet: aliquantisper hæsi, atque adeò æstuaui in hoc, exmo, fateor; neque primò potui veram scripturam elicere: tandem, sententia Ciceronis attentiùs considerata, exitio, parua immutatione facta, pro, exmo, reposui: quam emendationem omneis literis tinctos homines probaturos esse confido.

51 quod est firmamentum) liber antiq. habet, quod est fundamentum; ego tamen nihil muto.

52 quanta in ipso imperio) vox, ipso, abest à codice antiquo. Quod autem nonnullæ editiones habent, quanta in homine quoquam, in ipso imperio populo R. perspicuè accessio illa non est Ciceronis.

53 Quid? Seru. Galbam, &c.) sic legendum, non Sergium Galbam, fœdo, & intolerando errato: nam Galbæ erant Sulpiciæ gentis: hic Galba autem, de quo loquitur hoc loco Cicero, Seruius dicebatur præ-

prænomine. Quare ſic appellatur: Ser. Sulpicius Galba. Sergius igitur dici non poterat, ſi Sulpiciæ gentis erat, cùm Sergia gens eſſet longè alia à Sulpicia; itaque Galbæ, & Rufi, erant ex Sulpitia gente, Catilina, ex Sergia. Sic enim ab hiſtoricis nominatur. L. Sergius Catilina.

54 quàm leuiter inflectendus) ſic eſt legendum, & ita habet codex manuſcr. atq; adeò nonnullæ vulgatæ editiones: non vt aliæ quædam, minùs emendatæ, quàm leniter infleſt.

55 dixiſti quippe) ſic reſtitueram annis antè xij. idem nunc iudicio meo valdè delector, cùm id video veteris codicis auctoritate cõprobari; nam quòd vulgò legitur, dixiſti quippe; interpunctione poſita poſt, quippe; ferri non poteſt; hoc prætereà lectorem hîc admonebo, nonnullos legere quippe fixum, & ſtabile eſt, pro quippe fixum, & ſtatutum eſt.

56 Cùm in eiuſdem anni cuſtodia te) vetus codex habet, in eiuſdem anni cuſtodiam; quod fortaſſe rectum eſt.

57 aut, ſi potuiſſes; mitiorem in p. &c.) hæc huius loci reſtitutio, tota Hotomani eſt: neque tamen dubium cuiquam debet eſſe, quin ſit recta, & probanda; nam vulgata ſcriptura, aut ſepoſuiſſet, aut mitiorem in p. planè inanis, & inepta eſt.

58 vt, cùm ad vltimum) hîc vnum, aut alterum deſiderari verbum putat Hotomanus: ego non puto; induxit eum negatio omiſſa à librario antè verbum, conſiſteremus, propter ſimilitudinem ſcilicet literarum; ſententia autem hæc eſt. Stoici fineis officiorum longiùs, quàm natura vellet, protulerunt, adeò, vt, cùm ad vltimum, id eſt, ad finem officij à Stoicis conſtitutum, perueniſſemus, ſeu contendiſſemus, in eo tamen, vbi oporteret, id eſt, in officio, non conſiſteremus, ſed vel extra officij fineis procurreremus, vel citrà hæreremus. Atqui ſunt certi officiorum fineis. "Quos vltra citráq; nequit conſiſtere rectum, inquit Flaccus; ego idem, qui hic ab Hotomano diſſentio, hoc ei aſſentior, quòd paulò pòſt ſic legendum putat. Sed tamen etiam in diſſoluenda ſeueritate, laus aliqua humanitatis; pro quo libri vulgati habent, miſericordia commotus ne ſis etiam in diſſoluenda ſeueritate. Sed tamen eſt laus aliqua human.

59 niſi ſententiam ſententia alia) vocem, ſententiam, à librario omiſſam, in codice manuſcr. repertam repoſui.

60 quod lege pænierim; pæniui ambitum) nihil hîc meum eſt; quidquid eſt, codicis veteris eſt; pænire autem, & mœri, & mœnera. & immœne, & multa alia ſimilia, pro punire, muri, munera, immune, dixiſſe veteres, & docent grammatici veteres, & ego admonui in

commen-

commentar. Lucretianis.

61 si gladiatoribus vulgò locus tributim) sic habet codex vetus, & hoc idem venisse in mentem Hotomano videmus; congruit cum hoc loco alter ille sexaginta circiter pòst versibus. At spectacula tributim data, & ad prandium vulgò vocati; aliquot pòst versibus, vbi vulgò legitur, promerendi, aut proferendi, legendum, promerendi, aut referendi.

62 quin contra legem sit,) legendum fortassis est, quin contra legem factum sit.

63 aut referendi beneficij locum,) sic legendum, non, vt vulgò, aut proferendi benef. loc. idque & libris veteribus approbantibus, & ratione flagitante.

64 sed mercede: mercede conuince, &c.) præclarè hunc locum restituit Hotomanus.

65 nec, si virgo Vestalis, huius propinqua, &c.) hîc negationem, quæ est in vulgatis ante, & illa, alieno loco posita, ego in suum locum restitui, ibi; non est remotus; gladiatoribus prætereà, pro, gladiatorium, etiam ex libris veteribus est, gladiatoribus autem, id est, ludis gladiatorijs, seu, ijs diebus, quibus producuntur gladiatores, qui spectante populo bini decertent. Sic epist. ad Attic. lib. 2. Is quærit ex me, num consuessem Siculis locum gladiatoribus dare.

66 tu summam auctoritatem) legendum censeo, tu summam, &c. nam prouocabulum, tu, ab hoc loco, in libris omnibus, quos vidi, aberat.

67 sin, etiam si noris, tamen, &c.) hunc locum sanè feliciter, præfiscine, restitui, aliquantum adiutus à libris veteribus & paulò pòst, vbi vulgati habent, cur autem petis, ijdem veteres, cur antè pellis: ego, cur antè appellas, reposui; quæ scriptura ita plana & perspicua est, vt se ipsa declaret.

68 clamo, atque testor.) sic habet liber Memmianus, non, obtestor; idem paulò pòst; nusque eò L. Catilina; ex quo feci, non vsque eò: quo modo sine dubio legendum est; nam plerique libri vulgati non habent negationis particulam antè, vsque eò.

68 duo consules) sic habet liber vetus, duo, autem pro, duos, interdum dixerunt veteres. Virg. lib. xi. Aen. Si duo prætereà taleis Idæa tulisset Terra viros: & item sæpe M. Tullius, vt aliàs admonuimus.

70 Non mediocribus consilijs, aut vsitatis vijs, &c.) sic habet codex Memmianus, Nolite arbitrari: non mediocribus consilijs, non vsitatis viris, non lex improba, non perniciosa largitio, non auditum

aliquan-

aliquando aliquod malum reip. quæritur, &c. quemadmodum edendum curaui, nisi quòd, vijs, quod est in vulgatis, retinui : pro quo fortasse reponendum vitijs; veruntamen nihil hîc muto. Præterea suspicabar initio, verba illa, nolite arbitrari, esse aliunde profecta. Sed venit mihi postea in mentem, licere retinere, ita tamen, vt separatim legantur; nam quòd libri vulgati sic habent, nolite arbitrari mediocribus consilijs, aut vsitatis vijs, aut lege improba, aut perniciosa largitione auditum aliquando aliquod malum reip. quæri; quamuis hæc lectio sit probabilis, & speciosa, est tamen supposita, & adulterina, & ab ijs, qui scripturæ veteris elegantiam non perspexerunt, fabricata : quorum nominibus parco.

71 vox perniciosa designati collegæ tui) vocem, tribuni, quæ est in libris vulgatis post, designari, sustuleram, fretus auctoritate veteris codicis in quo nullum est eius vestigium : sed, mutata postea sententia eam retinui, ne quem nimis religiosum offenderem: testatus tamen, eam non esse in libris scriptis. Illud præterea admonendus est lector, in eodem libro scriptum esse, designauit, non designati, vnde suspicor, etiam vocem, designati, esse delendam, vt quæ nata sit ex annotatione, cùm adscripsisset aliquis è regione huius loci, designauit Clodium, seu, designatur Clodius.

72 Illa pestis immanis, & importuna Catilina) sic legendum videtur potiùs, quàm, vt est in vulgatis, Catilinæ. Quin, vt liberè dicam, quod sentio; vox, Catilina, fortasse aliena est, & ex annotatione nata, non Ciceronis; nam per immanem & importunam pestem, Catilina describitur, ac significatur.

73 & priuatorum diligentia opprimentur) liber Memm. habet, confirmentur : planè mendosè; quis negat? sed verendum est, ne, confirmentur, à librario sit positum pro, comprimentur; de quo iudicet lector eruditus.

74 vnde cum honore decesseris) sic habet codex Memmianus, neque dubium cuiquam esse debet, quin ita sit legendum, non, vt quædam exempla typis impressa, vnde cum honore decesserit. Est enim positum, decesseris, pro tertia persona decesserit, adiecto nomine infinito, aliquis, proinde ac si dixisset, habet magnum dolorem, eódem cum ignominia reuerti, vnde cum honore aliquis decesserit. Sic suprà eadem oratione in principio; nam cùm graue est verè accusari in amicitia, tum etiam si falsò accuseris, non est negligendum. Sic Plautus in Sticho, nimia voluptas est, si diu afueris domo, domum cùm redieris, si tibi nulla'st ægritudo obuiam. Innumerabilia alia sunt apud bonos scriptores exempla.

75 repentè

75 *repentè eò accedat) libri veteres habent, eò excidet; de qua scriptura indicet lector eruditus; ego interea malim legi, accedet, quàm accedat.*

EIVSDEM IN ORAT. PRO L. FLACC.

MAGNA pars emendationum huius orationis, accepta referenda est codicibus Vaticanis, & Gabrielis Faërni ingenio & diligentiæ: cetera partim Memmianis libris, partim nostris, & aliorum quorundam coniecturis.

1 *de nobis) sic habet codex Memmianus; & ita legendum, non de bonis.*

2 *Timolites ille Nicenus) sic emendat Adrianus Turnebus coniectura ductus; nam libr. vulg. habent, Timolites ille vicanus,*

3 *Temperatissimum legatum) malim legi, temperantissimum.*

4 *quibus verbis à Gr.)* δάνεισόν μοι μαρτυρίαν.

5 *nihil dixit, quod læderet, cùm cuperet) quidam in suis libris manuscr. scriptum esse aiunt, quem cuperet, & hanc scripturam probant. Ego hanc vulgatam in lib. Memmianis expressam reperi: & item Faërnus in Vaticanis; neque video, quamobrem non sit omnibus modis retinenda; nisi fortè, deleta, voce, eum, quæ in nonnullis libris manuscriptis, & in omnibus vulgatis, posita est post, læderet, legamus ita, nihil dixit, quo læderet, cùm cuperet, vel, quum cuperet; quarum alterutram, puto esse veram, ac germanam scripturam.*

6 *processit) quidam putant legendum, procedit, in tempore præsenti; ego nihil muto.*

7 *quem spero his rebus) libri omnes manuscr. etiam ipsi Memmiani habent, quem spero his verbis. Guido Lollius, vt refert idem Faërnus, putabat legendum, quem spero aliis rebus. Ego ex vestigijs antiquæ scripturæ legendum arbitror, his virtutibus; virtutes enim appellat Cicero, acrimoniam illam, & ardorem illum, & studium, quibus vtitur Lælius accusator in persequendis, & accusandis hominibus, quos improbos ciueis, & nocenteis esse existimat. Licet etiam legere, his moribus; fuit enim facilis calami lapsus à nomine, moribus ad nomen, rebus; sic infrà, vbi libri vulgati habent, tutor his*

his rebus Græcorum legibus adſcribendus fuit: quia vox, legibus, non reperitur in libris manuſcriptis, Faërnus ex, rebus, coniecit legendum eſſe, moribus: vt ita legatur, tutor his, (ſubintellig. mulierculis) moribus Græcorum adſcribendus fuit. Quòd autem P. Victorius libro 27. cap. 19. var. lect. lectionem vulgatam tuetur, in eo nugas agit.

8 *cunctis gentibus enitebant) ſic legendum potiùs, quàm, eminebant.*

9 *& zonarij conclamarunt) nonnulli libri manuſcr. habent, & coriarij conclamarunt: non probo.*

10 *ſpe largitionis) ſic emendaram multis iam antè annis: ſed multo magis nunc mea coniectura delector, cùm eam video codicis Memmiani auctoritate confirmari. Nam in eis exemplis, quæ fuerunt à Faërno ad libros Vaticanos emendata, legitur, vt in alijs vulgatis, ſpe legationis: quod ſine dubio mendoſum eſt: mirórque, hunc locum a Faërno non eſſe correctum; neque enim mihi perſuadere poſſum, in Vaticanis, legationis, ſcriptum fuiſſe.*

11 *iam nihil præter ſpem) neque hunc locum Faërnus emendauit: ſed eum emendatè, & rectè ſcriptum in codice Memmiano vidi; nam, ſpeciem, quod eſt in vulgatis, corruptum eſt.*

12 *ab Aeno in Aſiam) omnes libri manuſcript. etiam Memmiani, habent ab Eno: vnde feci Aeno, auctore Adriano Turnebo. Aenus enim, Thraciæ vrbs; lege Stephanum de vrbibus.*

13 *qui cùm in omneis Aſiæ ciuitates pro portione pecuniam deſcripſiſſet, &c.) ſic hunc locum reſtituendum cenſeo, ſine dubio in vulgatis, & manuſcr. corruptum; ſic enim habent, qui cùm omneis Aſiæ ciuitates proportionem prouincias deſcripſiſſet: &c. planè mendosè; huius autem loci ſententia ita emendati, planiſſima, & facillima eſt; cùm olim in prima editione ſic edidiſſem, quidam, quem putabam eſſe & doctum, & grauem, & bonum virum, & mihi amicum, qui tandem contrà, primùm repertus eſt indoctus, deinde leuis, & κακοήθης, & infidus, & ἀλαζών, aliquot annis pòſt ex aliena induſtria laudem quæſiuit, &, ſi in alienam meſſem inuaſiſſet, ſperauit ſe eadem opera alienam gloriam magno labore partam in ſe tranſlaturum; quæ ſpes eum magnopere feſellit. Nam nullis codicibus antiquis fretus, ſed emendationibus vel meis, vel alienis, quas tamen ſuis auctoribus reddideram, tantùm iteratis, atque interpolatis, atque ita inſtructus, nouam Ciceronis editionem aggreſſus eſt, nihil ſcilicet noui afferens, atque adeò actum agens; hoc tantum aſſecutus eſt, quòd ſe ridiculum omnibus ſanis, & grauibus præbuit, &, quo ingenio,*

quibusque moribus esset, declarauit; is igitur, vt locos alios innumerabileis prætermittam, in quibus fuit sui similis, meam huius loci emendationem non probauit: receptam dixit ferri posse, quod secus est; nam primùm falsum est, Syllam Asiæ ciuitates in prouincias redegisse, seu descripsisse, si ita loqui licet, vt non licet; nam multo antè, quàm Sylla natus esset, erat Asia prouincia. Deinde sic, vt hîc emendauimus, loquitur proximè suprà, ibi, descripsit autem pecuniam ad Pompeij rationem, quæ fuit accommodata L. Syllæ descriptioni, &c. Postremò constat, Syllam descripsisse pecuniam in Asiæ ciuitates, hoc est, constituisse, quantum quæque Asiæ ciuitas populo R. quotannis tributi nomine penderet. Sic apud Aemilium Probum, seu Cornelium Nepotem, Aristides delectus est, qui constitueret, quantum quæque Græciæ ciuitas ad classeis ædificandas, exercitúsque comparandos, pecuniæ daret. Quod autem Latini dicunt, describere ciuitatibus tributa, aut pecunias, Græci dicere solent, διατάττειν πόλεσι φόρους, aut χρήματα. Omnino sic, vt edidimus, legendum, quantumuis reclament, atque obstrepant indocti licet.

14 hæc, quæ est à nobis probata, &c.) cùm sic olim emendassem, partim Faërni codices manuscr. partim nostros secutus: is, quem paulo antè descripsi; homo leuiss. & maleuolentiss. quatuor annis pòst scripsit, se, addidisse verbum est, ex auctoritate librorum veterum. Obsecro te, lector, quid hoc homine impudentius, quid improbius, quid iniustius fingi potest, qui, quod ab alio occupatum est, sibi vindicat qui actum agit: qui alienæ industriæ, virtuti inuidet? Sed longum sit istius hominis flagitia, quæ vnius ferè sunt generis, coarguere. Satis est mihi, lectorem admonuisse, me serò quidem, sed aliquando tamen eius ingenium perspexisse.

15 Qui de tabulis publicis) Erricus Stephanus, ait, se in vno codice manuscr. legisse, quia, qui de tabulis, &c.

16 Sed tamen iudicium fieri videtur) sic legendum esse probant libri veteres, & pluribus verbis docet Faërnus; iudicium fieri videtur (inquit) id est, habet speciem & simulacrum aliquod iudicij; paucis pòst versibus, vbi vulgati libri habent, efferretur, veteres habent, ecferretur: itáque legendum.

17 cuius mors te aliquà releuauit) sic legendum est, non vt habent libri vulgati, aliqua ex parte; aliquà, autem, hoc loco, aduerbium est, vt docet Faërnus. Quod autem noster ille κακοήθης hoc loco Faërnum mortuum, nulla iniuria lacessitus; petulanter insectatur; quid hoc sceleratius dici potest? Cùm præsertim Faërnus doctè

docté hunc locum emendarit: iste indoctè, & imperitè ab eo dissenserit?

18 *totóque Mithridatico crimine)sic habent omnes,quos vidi,codices veteres: & item ij, quibus est vsus Faërnus: alij tamen reponunt, testimonio,pro,crimine.*

19 *conficiendarum literarum diligentissima) huius loci emendatio debetur codici manuscrip.ex cœnobio diui Dionysij, & Adr.Turnebo.*

20 *qui cùm sent.sec. Plotium se dicturum ostend.) Cur non dixit, se laturum ostenderet? Erat enim vsitatius ita loqui,cùm de iudice verba fiant; nam sententiam dicit propriè senator, & qui consultat,seu qui consulitur; sententiam fert verò iudex & à prætore datus, & à litigatoribus sumtus.*

21 *Temno Apollonidem) in hoc nomine, Apollonidem, mendum subesse suspicor, & in Apollonidenses, siue, vt ferè semper habent manuscrip.libri, Apollonidienses: pro quo quidam legi volunt, Apollonienses, & pro Apollonide, Apollonia; ego etiam olim iusseram excudi Apollonidem, & Apollonidienses: quemadmodum habent libri omnes, cùm præsertim Plinius Apollonidienseis commemoret. Sed tum vel errarunt, vel neglexerunt meum imperium operæ. Quare vbique repone, Apollonidem, & Apollonidienses.*

22 *pecuniam adolescentulo gr.fæn. fid.&c.) hunc totum locum doctissimè declarat doctissimus Faërnus; occupare pecuniam, est collocare, inquit Nonius: id est, fænori dare,seu fænerari. Accipere fiduciam, est fundum, aut aliam rem soli, seu, vt appellant, immobilem, ab aliquo mancipare, seu accipere ea lege, vt, cùm ille repetat, ei remancipet; vnde hæc mancipatio, fiduciaria appellatur, quia promissio, & fides restituendi interponitur; promissio autem illa, nullis tabulis, aut testimonijs erat confirmata, sed tota res erat eius, qui accipiebat, fidei credita, & commissa; ex quo fiducia dicebatur; hic autem fundus fiduciarius fuerat loco hypothecæ ab adolescente Lysania Deciano traditus ea lege, (vt Decianus dicebat) vt, si pecunia ab eo fænori Lysaniæ data, ei ad diem non solueretur,fundus esset Deciani. Cùm igitur condicio euenisset, hoc est, pecunia Deciano non esset persoluta, dicebat Decianus,fiduciam esse commissam.*

23 *qui quoniam testimonium nondum dixit, &c.) Sic etiam olim edidimus, Faërni coniecturam certiss.secuti: quem simiolus quidam ait se quoque secutum esse, quasi re à nobis non occupata.*

24 *exiluerunt principes) sic Erricus Stephanus ex antiquo codice reponit, exiluerunt, vbi vulgò legitur, siluerunt. Faernus ex alio antiquissimo libro addit, principes, quæ vox in vulgatis desideratur.*

25 *ciuitatis pudentis) quidam legi volunt, prudentis.*

26 *auulsum est enim) sic habet codex Memmianus, & ita legendum.*

27 *an non idem, quod Pergami) sic legit Siluius: & ita legendum videtur. Nam lib. vulg. non habet negationis particulam, quanquam fortasse abesse potest; nam particula, an, interdum responsionem affirmantem, seu aientem postulat, vt alibi notauimus.*

28 *Mithridatum, dominum) sic reposui, cùm in codicè veteri reperissem scriptum, dm. Faërni autem lectio, demum, non placet. Quorsum enim hoc demum? Nunc autem bellum est orationis incrementum: dominum, patrem, conseruatorem.*

29 *illum Euium, Dionysum, Nysium, Bromium) sic est legendum, & ita scriptum est in libris antiquis; delenda autem est vox, Liberum. Non enim verisimile est, Græcos nominibus Romanis vsos esse, sed Græcis potiùs. Ad hunc locum illustrandum pertinet Plutarchi verba libri* I. συμποσιακῶν. *quem locum mihi Brissonius iurisconsultus indicauit: & tractat Muretus variarum lectionum lib.* I. *cap.* 2. Μιθριδάτην δὲ τὸν πολεμήσαντα ῥωμαίοις, ἐν τοῖς ἀγῶσιν οὓς ἐπετέλει, καὶ πολυφαγίας ἆθλα θεῖναι καὶ πολυποσίας φασί. νικῆσαι δ' αὐτὸν ἀμφότερα, καὶ ὅλως πιεῖν πλεῖστον τῶν καθ' αὐτὸν ἀνθρώπων. διὸ καὶ διόνυσον ἐπικληθῆναι, *id est, Mithridatem autem eum, qui cum Romanis bellum gessit, in his certaminibus, quæ inibat, & celebrabat, etiam edacitatis & bibacitatis præmia proposuisse ferunt; in vtraque autem palmã tulisse, & omnino plurimũ suæ ætatis hominum bibisse. Quapropter & Dionysum esse cognomento dictum. Affert aliam causam probabiliorem illius cognomenti idem Plutarchus: nempe quòd, cùm bis fulmine tactus fuerit: integer & saluus, incolumisq; discesserit; sic Plutarchus:* οἱ δὲ πολλοὶ αὐτὸν ἀπὸ τῶν κεραυνοβολιῶν, ὁμοιότητι τοῦ πάθους προσηγόρευσαν. *id est, vulgus autem à fulminum ictibus propter similitudinem casus, eum Dionysum nominauit. Iam Nysius dictus est Bacchus, à monte Nysa.*

30 *dignitate horum componant) sic habent aliquot libri manuscr. in his Memmiani. Componant autem, id est, comparent: tralatio à pari gladiatorum. Atque hanc scripturam eò libentiùs secuti sumus, quòd Faërnus quoq; eam se in suis libris manuscr. reperisse testatur; opponant scilicet, & comparent, supposita ab ijs sunt, qui illud, componant, non intelligerent. Virg. Tityro: sic paruis componere magna*

sole-

ſolebam. Quòd autem homo ἀναιδὴς, ſe ait ita edidiſſe: neque addit me occupaſſe: in eo ſui ſimilis eſt, vt in eo, quod proximè ſequitur, de quorum vrbis poſſeſſione: vt in alijs ferè omnibus.

31 *de quorum vrbis poſſeſſione) omnes libri manuſcr. Romani, vt teſtatur Faërnus, habent, poſſeſſione, & item Memmiani, & Pariſienſes: quod interpretatur idem Faërnus, tutela: & rectè, Horat. oda 26. lib. 3. O, quæ beatam diua, tenes, Cyprum, &c. id eſt, vt Græci dicunt, ἀμφιβέβηκας, ἀμφιβαίνεις, ἔχεις. Certaſſe autem Neptunum cum Minerua de Athenarum poſſeſſione, & Mineruam viciſſe: ex quo πολιοῦχον, & πολιάδα eſſe nominatam, nemo, niſi hoſpes in literis, ignorat.*

32 *an cunctis gentibus anteponendam dicam) libri vulgati habent, iure dicam; iure, non eſt in libris ſcriptis Rom. neque in Memmianis, eámque vocem Faërnus ſuperuacaneam iudicat: aſſentimur. Itaque delendam curauimus.*

33 *illam gentem augeret, ſed.) vulgati libri habent, illam augeret gentem. Faërnus teſtatur vocem, gentem, in ſuis libris antiquis non reperiri, neq; nos in Memmianis reperimus; non habent tamen, illam augeret, ſed illam generaret: quod, quid ſibi velit, iudicet lector ingenioſus, & ſagax; ego olim, illam gentem augeret, excudendum curaui; nunc vocem, gentem, deleui.*

34 *an veſtrum hoc vetus prouerb.) vox, vetus, abeſt à codice Memmiano; quæ tamen neceſſaria videtur.*

35 *in Care pot.) Sic iampridem cenſuit eſſe legendum Deſ. Eraſmus: neq; hoc negat Faërnus, quamuis eum non nominet. Certè ſibi non arrogat, neq; adſcribit. At homo iniuſtiſſimus, & impudentiſſ. & loquaciſſimus, Faërno tribuit, quod ille, vt erat vir bonus, & pudens, & grauis, nunquam fecit, neq; vt faceret, animum inducere vnquam potuiſſet; ſuis enim virtutibus, & laudibus abundabat: non alienis egebat, vt nebulones iſti, qui domi egentiſſimi, bonis alienis manus furaciſſimas afferunt.*

36 *ob hoc crimen) quidam libri habent, ad hoc crimen, quod magis probo.*

37 *quæſitum & prolatum) ſic eſſe ſcriptum in ſuis libris aliquot ſcriptis manu teſtatatur Faërn. & nos item in Memmian. reperimus: pro quo vulgati habent probatum.*

38 *Pergami non multum. Auri ratio conſtat, &c.) hunc locum, emendata diſtinctione, & interpunctione, planum & illuſtrem olim reddidi. At homo βάσκανος, vt poſtea comperi, cùm hanc emendationem ſecutus eſſet, vt mihi acceptã referret, quod eũ facere oportebat,*

à se impetrare non potuit. Potéstne fingi quidquam illiberalius, atq; iniustius? paulò pòst, vbi libri vulg. habent, oratio auertitur, liber vnus Memmian. habet, conuertitur; non placet.

39 sed tamen Pergameno) codices Memmian. habent, in Pergameno; quod probo; nam, ab alijs libris abest præpositio, in.

40 Prætor R. odio est) ex codice Memmiano, vocem, R. addidi, quæ necessaria est: quamquam non, prætor R. sed po. Ro. habet. Vnde conijcere possit aliquis legendum esse. populus R.

41 Græcorum libertate gaudes) si sequamur auctoritatem codicis cœnobij D. Dionysii, legendum est, leuitate: quam scripturam probat Adr. Turnebus.

42 Appollonidienseis, &c.) sic habent libri, vt dixi, manusc. & ita excudi iussi potiùs, quàm, vt habent libri vulg. Apollonidenses, aut vt nonnulli volunt, Apolloniencis.

43 Si iam te crassi agri delectabant) quidam scribunt, Crassi: ego nihil muto. Nam per crassos agros, pingues, & opimi significantur, nisi quis dicat Crassum taleis agros illo in loco habuisse.

44 mihi crede, ludebant) legendum fortassis est, illudebant; veruntamen, nihil muto.

45 Flaccum elatum iracundia decreuisse dicis, &c.) Hic locus insanabilis erat, sine ope codicum manuscriptorum; sic igitur emendaui, atque ita nunc tandem edendum curaui, veteris scripturæ vestigia secutus, Flaccum elatum iracundia decreuisse dicis. Et verò adiungis causas, &c. Occasionem, & ansam mendi præbuit vox, elatum, proximè sequens nomen, Flaccum. Nam cùm, Flaccum, à librario scriptum esset, deinde ex, elatum, factum, flatum: ab alio vox siue elatum, siue flatum, sublata est; cetera postea à sciolis corrupta sunt. Quòd autem olim aliter edidi: aliam rationem secutus sum: quam nunc non probo. Docti quidam affirmant, se hoc modo scriptum reperisse in libris antiquis, Flaccus vi & iniuria decreuit, modus paternis odijs; veréque adiungis causas, &c. in quo, præter alia, offendit me illud, vi & iniuria decreuit. Nam primùm quid est, vi decreuit? deinde quis ita loquitur, iniuria decreuit, nisi barbarus aliquis, & linguæ Latinæ imperitus? iniuriam diceremus potiùs, atque ita M. Tullius loquitur in oratione pro P. Quinctio. Omnino scripturam illam, suppositam esse puto, eámque nullo modo probare possum.

46 Cur autem prætor te) sic restituit Ant. Augustinus, Hispanus, rectè; prætor autem, nempe hic Flaccus, filius, olim tribunus militum, Postea prætor factus. Ita refelluntur leuia argumenta quorundam qui hanc lectionem oppugnauerunt: & frustrà; mirórque hoc illis in

mentem

mentem venisse, cùm apertè dicat postea Cic. nunc accusamur ab ijs, qui nobis in consilio fuerunt.

47 *quas easdem mulieribus, &c.) locus desperatus sine auxilio librorum antiq. qui hîc nos deficiunt, ac deserunt; quidam sic emendare conantur, quas cędem mulieres, à me datas, apud Pataranos requisiuerunt. Ego malim sic, quas easdem mulieribus ad me datas, apud Pataranos requisiuisti. Infrà non longè, lego nunc, pro, occasione facta, censione facta.*

48 *At hæc prædia in censu) sic existimo legendum, approbata doctorum quorundam coniectura; nam vulgata scriptura, Ad hæc prædia, &c. inexplicabilis est, & præterea à Ciceronis sensu aliena; dicasti autem mox legendum, non, vt vulgò, dedicasti. Ita sententia plana, & expedita est. At hæc prædia dices, in censu dicasti, id est, professus es, seu edidisti, quasi tua. Respondet Cic. Mitto, &c.*

49 *maximam habiturum esse familiam, &c.) quæ sequuntur, sumta sunt ex antiquo codice, cùm essent ad eius oram ab aliquo aliena manu è regione huius lacunæ adscripta; quæ quamuis dubium mihi esset, vtrùm sint Ciceronis, nécne, probaui tamen, & appingenda curaui, vt hic locus saltem sententiam aliquam probabilem, & minùs interruptam contineret.*

50 *Sed defendam Decianum) coniectura P. Fabri Tolosani, consiliarij regij probata, & Err. Stephani, sic reposui, cùm in libris omnibus vulgatis legatur, scilicet defendam, &c. Reperi tamen nouissimè, cùm hanc secundam editionem adornarem, in vno cod. manuscripto. Sed defendam &c. quo modo illi legendum esse viderunt.*

51 *quòd ornabat facetè locum) sic reposui, cùm libri omnes vulgati habeant, ornabat facilè; sententia autem plana est; fortasse ob eam causam fecisti, quòd ornabat facetè locum, quem prehenderat.*

52 *Nunc facis suspicionem) fortasse legendum, iacis suspicionem.*

53 *si hæreditatem in prouincia creuerit) cùm viderem, ab omnibus libris manuscr. & Memmian. & Romanis, teste Faërno, abesse negationem ante verbum, reliquerit, (vulgati enim libri habent, non reliquerit) ego ex, reliquerit, feci creuerit; quæ coniectura placet Aurato, placet Turnebo, placet Brissonio, placet ipsi Memmio: cui non? quid sit autem cernere hæreditatem, docet Varro,*

 lib.

lib.6.de ling. Latin. creui, valet constitui. Itaque hæres, cùm constituit se hæredem esse, dicitur cernere, &c. cùm id fecit, creuisse. Vlpianus autem cernere, inquit, est verba cretionis dicere, ad hunc modum: Cùm me Mæuius hæredem instituerit, eam hæreditatem adeo, cernóque.

54 quam confecerat) Faërnus, & Erricus Stephanus testantur scriptum esse, traiecerat, in omnibus libris manuscript. quibus vsi sunt; ego item in nostris vidi, contraiecerat: vnde mihi orta suspicio est, confecerat, fuisse primò deprauatum, & ex eo factum, coniecerat: deinde lectorem aliquem adscripsisse ad oram lib. tra, pro, con; deinde librarium dubitantem alium scripsse, contraiecerat, alium, traiecerat. Si quis tamen, traiecerat, probabit, non repugnabo; est enim probabilis scriptura, & eam probat Faërnus; hinc autem dicta est traiectitia pecunia; licet etiam dicere traiecerat, esse illam quidem veram scripturam: sed aliud significare, quàm quod putauit Faërnus, qui, traiecerat, interpretatur, ab Italia in Asiam transmittendam curarat. Quamquam eam interpretationem non reprehendo.

55 scripsit oratu tuo.) sic habent codices cùm Memmiani, tum alij, sine vlla litura, aut varietate; quos sequimur; nam vulgati habent, rogatu tuo; quod quamuis non damnem, tamen antiquitatem amplector, vt integram, atque incorruptam. Alioqui qui non videt, Naugerium, & simileis, doctos illos quidem viros, & laudatos, sed idcircò non laudandos, quòd in Cicerone, & alijs scriptoribus, suo arbitratu, & ex ingenio, sine libris manuscriptis, quod non probabant, aut quod eis minùs vsitatum videbatur, (non enim dicam, quod ab eis non intelligebatur) immutabant: quis igitur non videt, illos ex, oratu, fecisse rogatu? sexcenta sunt similia, & in hoc scriptore & in alijs auctoribus linguæ Græcæ, & Latinæ, hoc modo deprauata. Nos autem quid aliud agimus, & semper egimus, quàm & nunc Ciceronem, hac licentia fœdè corruptum, in integrum ex manuscriptis codicibus restituimus, & olim Horatium, & maximè Lucretium, eadem arrogantia contaminatos, in suum pristinum decorem vindicauimus? Atque hæc pluribus verbis, præter solitum, interposui, propter quorundam stuporémne dicam? an inscientiam? an peruersitatem? qui partim susurrant, partim apertè vociferantur, nos Ciceronem, & Lucretium ita corrumpere, vt vix pristina facies agnoscatur. Illi verò cæcutiunt: neque vnquam quidquam in literis videbunt. Quare sinamus, eos in tenebris errare, neque eorum sermunculos, aut susurros vel flocci faciamus: sed contrà institutum nostrum

nostrum teneamus, vt antiquitatem incorruptam, ei amicam veritatem colamus: fucum, & fallaciam non solùm ex libris, verùm etiam è vita nostra tollamus. Suprà non longè, vbi lib. vulg. habent, quis? is ipse? quamuis ea lectio sit tolerabilis, vt sit hæc eius sententia, quis tibi narrauit? isne ipse Andro tibi narrauit? tamen Faërni auctoritatem, & fidem secutus, qui testatur ita scriptum esse in aliquot libris antiquis, quis is est igitur? ille, &c. hanc scripturam illi vulgatæ anteposui.

56 disputo, & expostulo?) sic restitui ex auctoritate codicum Memmian. cùm in vulgatis legeretur, disputo? postremò, planè, mendosè; à quibus non longè discrepant ij, quib. est vsus Faernus, qui testatur se in eis reperisse scriptum disputo, postulo? quo modo & in quibusdam impressis reperi.

57 nos pœnas, si ita placet, sufferamus) mendosè in libris vulgatis legitur, si ita dijs placet: nos vocem, dijs, quæ abest à libris manuscr. sustulimus.

58 Etenim populi R. perspic.) Sic nunc edendum curaui libros omneis vulgatos secutus: quamuis olim auctoritate Faërni adductus qui testatur se in suis lib. manusc. scriptum reperisse, Etenim si populi R. persp. mentem, ac vol. interposuerim particulam, si, inter, Etenim, &, populi. Nam videtur nunc mihi particula, si, sententiam corrumpere. In hoc libros illos secutus sum, quòd pronomen, eam, deleui.

59 Quanta, reip. causa, lætitia populi R. quanta gratulatio, &c.) nihil muto; videtur enim mihi hæc lectio probabilis, & ferenda. Veruntamen scriptura vetus, non est negligenda, quæ talis est. Quanta, reip. causa, lætitia populi R. quanta gratulatione conseruatus est? quam sic paulum immutarem: quanta reip. lætitia, quanta populi R. gratulatione conseruatus est?

60 Præclara illi hæc oratio) malim legi, ratio, vt subintell. vitæ: vt suprà, qui non illam viam vitæ, quàm antè præcipitem, & lubricam huic planæ, ac stabili præponendum esse arbitretur? & infrà, ostendens bonæ rationi, & constanti, & graui nullum à vobis fructum esse propositum.

EIVSDEM IN ORATION. PRO P. SYLLA.

1 Autronij) sic scribendum est hoc nomen, per, u, inquam, in prima syllaba, non per n.

2 de mea auctoritate deripuisset;) sic est legendum, & ita habet codex vnus Memmianus manusc. deripere autem idem valet, quod illud, suprà positum, detrahere. Nam diripere, quod est in vulgatis, locum hic non habet.

3 quorum ego opera) codex manusc. habet, quorum ego ope.

4 intelligis afuisse,) sic edendum curaui, à codice manusc. admonitus, in quo est, affuisse; afuisse autem dicebant veteres, non abfuisse, vt sæpe iam diximus; quod scioli isti inducere animum non possunt.

5 quæ Lepido & Tullo COSS.) liber manuscr. habet, & Volcatio COSS. ego tamen nihil muto, existimans, hoc Volcatio, natum esse ex aliqua annotatione: nam horum consulum cognomina duntaxat ponuntur. Quòd si prænomina quoque & nomina ponantur, erunt, M'. Aemelius Lepidus, & L. Volcatius Tullus, qui consules fuerunt anno ab vrbe condita IↃC.XXC.VII.

6 qui Autronio afuerim) sic reperi scriptum in libris duobus manuscr. neque verò dubium est, quin ita sit legendum afuerim autem, id est, vt vulgus loquitur, abfuerim.

7 cùm verum dicas, iuratis probare.) sic hunc locum restitui, coniectura ductus; sententia autem est aperta; hoc tibi (inquit) respondeo, quod ad testimonia attinet, non esse hoc regnare, cùm verum dicas, iuratis probare: id est, non esse hoc regnare, eum, qui verum dicat, iudicibus iuratis persuadere, & probare, regnaret is, qui, cùm, falsa diceret, fidem faceret iudicibus tamen, aut sibi falsa dicenti fidem habere iudices cogeret.

8 nemo Curioni) liber antiq. habet, nemo Curio.

9 longè abest ab eo regni, &c.) sic hunc locum restitui, coniectura ductus, partim mutata distinctione, partim hoc addito, ab eo: quod scilicet à librario fuerat omissum, propter similitudinem vocis sequentis. Quòd si quis legi malit, longè abest is à regni suspicione, æquè probabo. Quòd autem ille, quem sæpe descripsi, putat sic legi posse, longè ab eo est, &c. nugas agit: neque hoc secunda hac editione, quo demum tempore animus hominis mihi perspectus & cognitus est, id potui dissimulare, quod animaduerti, & miratus sum, illum ibi fuisse mutum, vbi aliquid dicere debebat: loquacem, vbi eum silere oportebat. Quod si fecisset: minùs reprehendendus esset. Nam omnino rectiùs fecisset, si hoc negotium, quod ab altero occupatum & confectum esset, nunquam suscepisset, neque actum agere, vt dicitur, conatus esset; præsertim cùm nihil de suo adderet, neque libros vllos veteres consuluisset, sed tanquã puer à magistris dictata redderet.

10 *Quod tamen tribunus pl. facit is, qui) sic habent libri manusc. quos secutus sum. Nam libri vulg. habent, Quod cùm is tribunus pl. facit, qui vnus vid. ex ill. ad lug. coniur. relictus, non mirum est.*

11 *quàm ego non defugiam auctoritatem) sic habent libri vulg. manuscr. autem, quàm ego defugiam; concinnior verò est antiqua, cùm sit eadem sententia; significat enim se non defugere auctoritatem consulatus sui : id est non negare se auctorem esse earum rerum, quae in consulatu ipsius gestae sunt; defugere enim auctoritatem : est negare, se auctorem fuisse. Nos Galli dicimus, desauouer.*

12 *comprehensis, atque confossis) quidam legi volunt, atque confessis.*

13 *atque in praetura fuisset) assensus sum Errico Stephano qui haec verba loco suo mota indicauit, eáq; in suum locum restituit. Praeterea verba aliquot à librario errante bis scripta sustuli; sic autem habent libri vulgati; cùm esset meus contubernalis in consulatu, cùm signifer esset iuuentutis, atque in praetura fuisset, auctor, adiutor, princeps extitit, cùm auctor, cùm princeps, cùm signifer esset ciuitatis, parens eius, &c. Quis non videt, haec verba, cùm auctor, cùm princeps, cùm signifer esset iuuentutis esse superuacanea, & temerè iterata.*

14 *Quis negat? At vide) inter hoc, Quis negat? & hoc, At vide, duas voces interiectas, & ex annotatione natas, atque in contextum orationis temerè coniectas, Syllae iudicii, ego olim coniectura ductus sustuleram, ac deleueram : quas Erricum Stephanum in vetere codice non reperisse postea cognoui.*

15 *Sed ego in indicijs & quaestionibus) Erric. Stephanus existimat legendum, in indicijs, & quaestionibus, quod item mihi iampridem venerat in mentem : cùm in aliquot editionibus impressum sit, in iudicijs. Nunc, posteaquàm & in vno libro manusc. & in nonnullis Lugduni excusis, indicijs, scriptum vidi : nullum iam dubitationi locum relictum esse existimaui, cùm praesertim hîc de indicijs perspicuè sermo habeatur; infrà non longè, illud mihi tantum satis est, contra Syllam nihil esse in indicio; & minùs longè : si periculum esse putasset, ne illi vnquam indicarent. Adde quòd per quaestiones, satis significantur publica iudicia.*

16 *eandem vim esse negationis huius, quàm si, &c.) malim legi, eandem vim esse neg. huius, atque si, &c. Veruntamen tutius fortassis est, nihil mutare.*

17 ait

17 ait me aliter, ac dictum est) fortasse legendum, ait me aliter, atque indicatum est: ut infrà nouem post versibus, aliter indicata hæc esse diceret: nihil tamen mutare ausus sum: & in hoc dictum est, subintelligo, ab indicibus; sic enim infrà loquitur, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberet: omnino, indicatum est, magis placet.
18 ad unam salutem reip. contulistis) quidam sine auctoritate ullius libri veteris, legi volunt, compulistis: quod probo. Verum tamen nihil muto; quod si quid mutandum est, malim legi, transtulistis.
19 aut verè referendis, aut scribendis putet) à quibusdam libris antiquis abest, aut scribendis, in eisq;. ita legitur, verè referendis fidem putet, aut etiam ingenium defuisse; in alijs fidem putet, aut diligentiam defuisse.
20 dimisi in omneis prouincias) placuit mihi Memmij coniectura, arbitrantis legendum, dimisi in omneis prouincias, pro quo libri omnes habent, diuisi in omneis pr. Eadem ratione mihi quoque venit in mentem, suprà non longè pro, diuidi passim, & peruulgari, quod reperitur in libris omnib. legendum didi passim, &c. didi autem, à præsenti, didor, valet dispergi, diffundi: de quo plura in commentarijs Horat. & Lucretianis.
21 quàm retulisse gratiam vid.) quid, si dicamus vocem, gratiam, esse alienam, & superuacaneam? nam vox, iniuriam, quæ antecedit, facilè subintelligi potest.
22 multa cogitauit.) legendum existimo, multa cognouit.
23 nec defendere, quem velis) sic reposui, libris omnibus inuitis, in quibus legitur mendosè, ac defendere, quem velis.
24 At verò cùm honos) sic est in codice manuscr. Memmiano: & ita sine dubio legendum. Et verò sic habent nonnullæ editiones; aliæ verò sic, An verò, non rectè; nisi tollatur negationis particula ante verbum, succensuit, ut hoc modo legatur, An verò, cum honos ageb. ampliss. famil. vestræ, hoc est, cons. p. t. sap. vir famil. s. succens. p. t. c. S. & def. & laudarent.
25 officij iudicem posui te) sic emendaui, coniectura ductus; posui autem, id est statui. Nam libri vulgati mendosè habent posuisse.
26 Sin tu ais illum comitatum Autronij, &c.) locus procul dubio corruptus; quem P. Faber Tolosanus, nunc supplicũ libellorum in regia magister, vir doctiss. sic emendare, ac restituere conatus est. Sin tu ais Syllam comitatũ, Autroniũ, & Catilinam, &c. in qua coniectura,
vult

vult ille, comitatum, esse participium. Ego sic; Sin tu ais, Syllam in illo comitatu Autronij, & Catilinæ fuisse, cùm in campo, &c.

27 *cùm omnia ordinarentur, instituerentur, parar.) lego cùm omnia ornarentur, instruerentur, pararentur, &c.*

28 *At emta est familia) sic reposui, reclamantibus libris omnibus, quos quidem viderim, qui habent, Arrepta est familia; obijciebant enim aduersarij P. Syllæ emtam esse gladiatorum familiam per simulationem munerum, quæ L. Sylla Faustus populo daturus esset. Sic infrà paulo pòst. Nec-opinante Fausto, cùm is neque sciret, neq; vellet, familia est comparata. Sed quid eam confirmare opus est, cùm Erricus Stephanus se ita scriptum reperisse in codice manuscipt. asseueret?*

29 *iniquorum inuidiæ, sed & æquorum, &c.) liber manusc. Memmian. habet, iniquorum inuidia esset, &c. planè mendosè. Cur igitur hanc scripturam antiquam propono? vt videat lector, in hac ipsa antiqua deprauata esse rectæ, & veræ lectionis vestigia; nam, in, inuidia esset, si literas spectes, & syllabis mutatis, vnum, s. de verbo, esset, detrahas, reperies, inuidiæ set. Iam verò veteres librarios scripsisse, set, per, t. non vt nos, sed, per, d. constat inter omneis. Ex his autem scripturæ veteris vestigijs, videtur ita legendum, iniquorum inuidiæ, sed æquorum, &c. deleta copulatione, &, quæ est in libris vulgatis, ego tamen nihil muto.*

30 *At præfuit familiæ) dele hîc nomen, Cornelius, quod est in libris vulg. & subintellige, P. Sylla. Nam, quamuis Syllæ, Cornelij sint, nomen Cornelij tamen, quod huc ab aliquo indocto illatum est, cùm superuacaneum est, tum sententiam obscurat, atque adeò corrumpit.*

31 *magnæ pecuniæ ratione) cùm in libris manuscrip. Memmianis reperissem scriptum, magna pecuniæ ratione, ego, leui immutatione facta, magna pecuniæ ratione, edendum curaui.*

32 *si in Hispania turbatum esset?) turbatum isset? habent libri veteres; præclarè si subintelligas, Cincius, & si eam scripturam conferas cum lectione vulgata: si in Hispania turbatum esset; verum tamen hanc vulgatam damnare non ausim.*

33 *sine vlla coniunctione ageb.) quid sibi hæc velint, sine vlla coniunctione, non video; quid si legendum dicamus, sine vlla coitione? quid, si, sine vlla concitatione?*

34 *vt, quem in secundis rebus, &c.) dij malefaciant semidoctis istis, qui quæ non intelligunt, inquinant, & sincera vasa, vt aiunt, incrustant: quod cùm sæpe, & multis locis factitarunt, tum hoc loco.*

Nam

Nam hæc verba, verisimile non est, quæ reperiuntur hîc in libris omnibus ex eorum officina nata sunt; sic enim currit oratio, & sententia. An in tantis rebus, tam nouis, &c. dimittendum à se arbitraretur? vt, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in aduers. & in eo tum; quem ipse comp. ab se dimitteret? Atque hæc eadem verba, suprà in oratione pro Roscio Amerino, & in libr. IIII. Accus. non longè à princip. inculcata videri ostendimus.

35 *Iam verò quòd subijcit, &c.) lib. manuscr. habet, quòd obijcit; ego tamen nihil muto.*

36 *vt hoc dissidio, & diss.) legendum fortassis est, vt hoc discidio, &c. Quid sit discidium autem, sæpe iam, & multis locis docuimus.*

37 *qui ita de ambitione, & de suffr.) idem liber habet; qui ita de ambulatione, quod quid sibi velit nescio.*

38 *primùm Cæcilius, qui fratris calamitatem, &c.) duo ferè versus fuerunt à scriptore librario omissi; quos ego partim coniectura ductus, partim ab antiquis libris adiutus, repræsentaui; errans scilicet librarius in nominibus, Cæcilius, & Cæcilium à Cæcilius ad Cæcilium transilierat: & ita versum vnum integrum omiserat, quem restituimus.*

39 *vt quisquam de sal. suorum cons.) videtur sic vsitatiùs fuisse dicturus, vt quisquam saluti suorum consulat, &c.*

40 *Sed pœnam ambitus auferebat) sic habent libri manuscripti Memmiani, & item is, quo est vsus Erricus Stephanus.*

41 *multa è rep. egit:) sic emendat Erricus Stephanus planè ingeniosè & eruditè.*

42 *cuius aures vnquam hoc respuerunt conatum esse, hominem, &c.) sic est legendum, neque quidquam est mutandum; & falluntur, qui contaminatum, legi volunt; sententia enim aperta est: cuius aures vnquam respuerunt: hoc esse conatum Catilinam? id est, coniurasse? quippe hominem, &c. Quòd autem ijdem existimant, atque adeò asseuerant, suprà non longè admodum, legendum esse, de me aliquid, & de ipso, qui accusator est, non, vt habent omnes libri, de me aliquid, & de ipso, qui accusatus est, hîc ne audiendi quidem sunt: & miror, hoc eis venisse in mentem.*

43 *quod cuiquam paulò minùs consideratè videretur factum, quæro.) vel sic legendum vel deleta voce, factum, quod cuiquam paulò minùs consideratum videretur, quæro. Nam vulgata scriptura, quod cuiquam paulò minùs consideratum videretur factum, &c. ferri non potest.*

potest.

44 *non cadit, non (inquam) cadit) sic reposui, fidem Errici Stephani secutus, qui se ita scriptum reperisse testatur.*

45 *diutiùs hoc imperium stare potuisse) liber manuscrip. non habet vocem, imperium: & pro, hoc, habet, hæc, vt fortasse ita sit legendum; diutiùs hæc stare potuisse; hæc, autem, δεικτικῶς templa deorum, ædificia publica, & priuata: id est, vrbem ipsam.*

46 *obstruite perfugio) sic est legendum, obstruite perfugio: id est, quasi murum struite aduersus perfugium improborum: ne se vita anteacta defendere queant; contrà, munite arcem bonorum, vt ad vitam anteactam viri boni accusati, & falsis crimininibus in iudicium vocati, tanquam in arcem firmam, ac munitam, confugiant; obstruendi verbum autem iungitur eleganter cum datiuo, vt, obstruere luminibus: quod ab hoc eodem non semel dictum est.*

47 *sin illa res de pecunijs repetundis, prima) hoc totum, de pecunijs repetundis, abest à codicibus manuscript. & verò abesse debet; satis enim subintelligitur crimen repetundarum: quo crimine accusatus est Catilina, Cotta, & Torquato COSS. Per aliud autem iudicicium, in quo dicit Cicero Torquatum Catilinæ affuisse, significatur iudicium de incestu: de quo accusatus est Hortensio, & Metello COSS. quod Fabiam, virginem Vestalem stuprasset. Sed, cùm Catilina aduersus remp. bis coniurauerit, & hìc primæ illius coniurationis mentio fiat, quæ facta est Cotta, & Torquato COSS. quos interficere coniurati parabant: quæro, vtrùm illius coniurationis nomine in iudicium adductus sit Catilina, nécne; si adductus non est in iudicium, cur dicitur infrà Torquatus pater, Catilinæ aduocatus fuisse in illa suspicione periculi sui? nam per suspicionem illam periculi prima coniuratio significatur: sin adductus est: cur dicitur suprà, idem Torquatus consul, Catilinæ reo de pecunijs repetundis, affuisse? Præterea quid iudicium repetundarum, ad crimen coniurationis, qua de re hìc agitur, pertinet? Postulabat enim ratio, vt Cicero diceret, Torquatum Catilinæ affuisse, de coniuratione, siue de vi publica, ob primam illam coniurationem, accusato, non de repetundis. Adiuuat hanc rationem id, quod paulò antè dicitur, cui cùm adfuit post delatam ad eum primùm illam coniurationem, &c. significant enim perspicuè hæc verba, Torquatum Catilinæ causam dicenti de coniuratione, & de vi publica, ob coniurationem illam, adfuisse. Postremò confirmat eandem rationem id, quod initio dixi, in codicibus manuscriptis non reperiri hæc verba, de pecunijs repetundis, post, sin illa res. Ex quo effici volo, non temerè aliquem*

suspi-

suspicari posse, illa quoque verba suprà posita, de pecunijs repetundis, post illa, Torquate, consul reo, non esse Ciceronis. Consideret igitur hunc locum diligenter lector ingeniosus, & eruditus. Nam mihi quidem non videtur satis esse sincerus.

48 *quod satis esse ad testandam memoriam omn.) hunc locum partim coniectura ductus, partim ope veterum codicum nixus, sanè feliciter emendaui. Nam, cùm in eis, reperissem, attestantem memoriam omn. vbi vulgati habent, atstante memoria omnium, ego, ad testandam memoriam omnium, reposui; quæ lectio recta est; idque tum alijs viris doctissim. iudicantibus, tum Adr. Turnebo vehementer approbante. Quare, qui eam vulgatæ non anteponet, is facilè declarabit, se vel hebetem esse, vel maleuolum, vel vtrumque.*

49 *de re P. Syllæ, rem vllam) hic locus per se non videtur mendo vacare; auget suspicionem vetus codex, in quo scriptum est, de reatu P. Syllæ; quidam doctus arbitratur legendum esse, de coniuratione P. Syllæ; quod ego probarem, si tam longè non abesset ab antiqua scriptura. Ego putabam, &, re, in vulgatis libris, &, reatu, in antiquis esse delendum, vt aduentitium: atque ita simpliciter legendum, de P. Sylla; quo modo habent nonnulli libri vulg. Veruntamen mouet me veteris codicis scriptura: quam cùm attentiùs considerauii, adducor, vt putem legendum, de coniuratu P. Syllæ; idem autem valet, coniuratus, quod coniuratio: quemadmodum comperendinatus idem, quod comperendinatio: contemtus, quod contemtio: & similia. Atque eo magis hanc meam coniecturam amplector, quòd fit mihi verisimile, Naugerium, & similcis, qui sine libris manuscript. Ciceroni manus admouerunt, aut, cùm eos adhibuissent, eorum auctoritatem sæpe aspernati sunt, hac voce, tamquam minùs vsitata, offensos, si fortè eam adhuc integram in aliquibus libris antiquis reperetrunt: aut voce, reatu, iure improbata, si fortè libri veteres iam antè ab aliquibus indoctis contaminati essent, ita, vt nunc habemus, reposuisse, de re P. Syllæ. Quæ scriptura mihi nullo modo probatur.*

50 *labem tanti sceleris) sic & hunc locum restitui, fidem Err. Stephani secutus, qui se ita scriptum in vet. codice confirmat; nam lectio vulgata, labem tanti generis, ferri non potest: eidémque credidi dicenti, in eodem libro scriptum esse, disciplinarum & scholæ.*

51 *expletum esse huius miserijs par erat.) diuinam planè Errici Stephani in hoc loco restituendo coniecturam secutus sum.*

52 reperit nouum mærorem) sic est in libris manuscr. non, vt in vulgatis, repetit; & infrà, vbi vulgati habent, delecti ad spem acerbitatis, idem, ille habet, dilecti ad spem, &c.

53 facta est) malim legi, facta sunt; vt sit, quæ iudicia, facta &c.

EIVSDEM IN ORAT. PRO ARCHIA POETA.

1 ne nos quidem huic vni studio) sic nunc edidi, reiecta vulgata scriptura, ne nos quidem huic cuncti studio, Cl. Puteani coniecturam secutus.

2 Siluani lege, & Carbonis) Sic legendum, vt rectè existimat Paulus Manutius libro de legib. Significatur enim lex Plautia, lata à M. Plautio Siluano, & C. Papirio Carbone, tribunis pl.

3 &, si sexaginta diebus apud præt.) legendum fortasse est, sexaginta pòst diebus; quanquam nihil muto.

4 Si nihil aliud, nisi de ciuitate, hac lege dicim.) Cl. Puteanus legendum putat, de ciuitate ac lege dicimus, his rationibus adductus. Erant, inquit, tria capita legis Plautiæ, & Papiriæ de ciuitate. SI QVI FOEDERATIS CIVITATIBVS ADSCRIPTI FVISSENT: SI TVM, CVM LEX FEREBATVR, IN ITALIA DOMICILIVM HABVISSENT: ET SI SEXAGINTA DIEBVS, POST LEGEM LATAM APVD PR. PROFESSI ESSENT. Archiam, inquit ille, domicilium in Italia habuisse: apud prætorem professum esse, constat, neque de eo controuersia vlla est. Reliquum est, vt doceat Cicero, Archiam alicui ciuitati adscriptum fuisse. Cùm igitur tota hæc causa ex lege pendeat: subijcit Cicero. Si nihil aliud, nisi de ciuitate hac lege dicimus, &c. Sic autem loqui bonos scriptores docet idem ille his exemplis. Cicero pro domo sua. Quis me vnquam vlla lege interrogauit? Quis postulauit? Quis diem dixit? Item epistola; ad Brutum. C. Marius cùm in Cappadocia esset, lege Domitia factus est augur. Idem Philipp. 2. Hominem omnium nequiss. qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est de alea, condemnatum, &c. Cœlius ad Ciceronem. Compellari ea lege me voluerunt, qua dicere non poterant. Hæc Puteanus, amicus meus: quæ huc non retulissem, nisi ille ita mihi mandasset: quoniam ea non probo. Nam primùm quòd ille dicit, controuersiam esse tantùm de eo, vtrùm alicui ciuitati adscrip-

adscriptus sit Archias, nécne: de ceteris duobus constare, nempe Archiam in Italia domicilium habuisse, & L X. diebus post legem latam apud pr. professum esse: non ita mihi videtur. Nam omnia hæc tria, æquè sunt vel incontrouersa, vel controuersa. Ea quidem singillatim probat Cicero ordine, sed ita, quasi in promtu posita, molli brachio, & paucis verbis. Adscriptum esse Archiam Heracliæ, à testibus. Domicilium habuisse in Italia, à forma, hoc modo. Archias domicilium multis annis ante ciuitatem datam, Romæ habuit; ergo in Italia domicilium habuit. Professum esse apud Prætorem (quod est tertium) probat à tabulis. Præterea Ciceronis ipsius verba declarant, hæc tria æquè esse certa. Quid enim horum, Gracche, infirmari potest? Fefellit autem amicum meum, quòd existimat fortasse, illud de ciuitate, intelligendum de ciuitate, in quam olim scriptus sit Archias; quod longè aliter est; nam de ciuitate Romana intelligendum est, quæ sit data lege Plautia Papiria, si qui fœderatis ciuitatib. adscripti sint, & cuius se ciuem dicit esse Archias beneficio legis. Itaque horum verborum, si nihil aliud, nisi de ciuitate, ac lege dicimus, hæc sententia est: si nihil mihi aliud in hac mea defensione pro Archia suscepta, nisi de ciuitate Romana; qua donatus est Archias beneficio legis, & de lege, cuius beneficio ciuis Rom. factus est, dicendum est: causa dicta est, neque mihi oratio longior habenda est.

5 Heracleæ ne esse eum adscr.) codex manuscr. habet. Heracliæ ne: quod eo notaui, vt memoria repetat lector, quod suprà admonui in scholijs Agrar. dipthongum Græcam, ει verti solere à Latinis vel in, e, longum, vel in, i, longum. Itaque ab hoc loco quatuor ferè pòst versibus, vbi vulgati libri habent, qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt, ego, qui hunc adscriptum Heracliæ esse dicunt, reposui.

6 qui tot annis ante ciuitatem datam) liber manuscr. habet, qui tot annos ciuitate data, &c. paulò antè autem, legendum puto, An domicilium in Italia? &c. cum interrogatione, quemadmodum ego olim edendum curaui; cuius loci hæc sententia est, dicésne, Archiam domiciliũ in Italia non habuisse, quùm multis annis ante ciuitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Rom. collocarit? Nam si Romæ domicilium suarum rerum collocauit: ergo in Italia, &c. Licet tamen legere, At domicilium in Italia, &c. sine interrogationis nota, vt sit ironia.

7 vt ab nullius vnquam me tempore) sic habent codices manuscr. id quod obseruauit P. Victorius.

8 excellenti animo, ac virtute fuisse, & sine doct.) malim sic legi: ex-

excellenti animo ac virtute fuisse sine doctrina, naturæ ipsi.h.p.diuino,& per se ipsos,&c.

9 *ratio quædam,conformatióque doctrinæ) lib.manuscr.vnus habet,confirmatióque,ego tamen nihil mutandum censeo.*

10 *adolescentiam alunt) idem liber habet, adolescentiam agunt; quod non reijcio,& interpretor,dicunt,* παιδαγωγοῦσιν, *instituunt.*

11 *constitutus è marmore) secutus sum libros vulgatos.Nam manuscrip. quibuscum etiam exempla ab Iuntis impressa consentiunt, mendosi sunt, mea quidem sententia: in quibus legitur,esse constitutus, & marmoratis laudib. &c. quidam hoc totum, è marmore, seu & marmoratis, delendum censent, tanquam alienum & aduentitium.*

12 *quo manuum nostrarum tela) vocem, minùs, quæ antecedebat vocabulum,manuum, fretus codicum veterum auctoritate, sustuli,ac deleui.*

13 *non cum vitæ tempore dimetiendam) sic reposui, scripturæ veteris vestigia secutus, pro eo, quod est in vulgatis libris, dimittendam.*

14 *summis ingenijs expressam) legendum videtur, à summis ingenijs expressam.*

15 *hæc verò, siue à meo sensu post mortem afutura est,&c.) sic legendum, & infrà non longè, pertinebit: subintelligitur enim nomen proximum, memoria. Quod non intelligentes ij, qui Ciceronem contaminarunt, cùm se eum emendaturos profiterentur: libris manuscr. reclamantibus, absutura sunt, &, pertinebunt, substituerunt; nam quod absutura,pro,afutura, reposuerunt, minùs reprehendo; fuit enim temporum culpa magis, quàm hominum. Quin,quod magis mirum est, vix hodie possumus hominibus persuadere, vt ita & scribant, & loquantur, afui, afuisti,afuit,&c. & afuturus, ra, rum, & afore, reiectis illis, quæ non sunt Latina, absui, absuisti, &c. Tantæ molis est, vt ita loquar, falsa hominibus à suis maioribus per manus tradita, & iam inueterata, ex eorum animis, & mentibus euellere. Sed quid de hoc vno verbo queror? Quasi verò non sint alia multo plura,& non longè maiora.*

16 *quem amicorum videtis comprobari tum dignit.) sic est legendum,& ita scriptum est in libris manuscr. Nam vox,studijs, quæ interiecta fuerat inter,amicorum,&, videtis, in eis non reperitur: & certum est,eam ab aliquo indocto,eodémque confidente,esse interpositam. Significat autem, M. Tullius, pudorem Archiæ, ab amicis, & dignitate præstantibus viris,& venustis,ac politis comprobari.*

17 *quique est eo numero, &c.) videtur legendum, quique eo hominum numero est, vel, quique eorum numero est, si rationem spectes; veruntamen nihil mutandum censeo.*
18 *sic in vestram accipiatis fid.) quidam legi volunt, sic in vestram recipiatis fidem, quod & ego olim existimaui: sed nunc nihil mutandum censeo.*
19 *quæ non fori,) malim legi, quæ non forensi, neque, &c. verumtamen nihil muto.*

IN ORATIONEM POST REDITVM, AD QVIRITES.

HANC orationem antecedit in nonnullis libris impressis oratio quædam ineptissima, & vix digna, quæ ludi magistro alicui semidocto, semirustico, atque impolito adscribatur, nedum Ciceroni, vt fit à nonnullis. Eam ego in priore Ciceronis editione sustuleram. Quo facto, cùm bibliopolæ, quorum sumtib. Cicero noster editus fuerat, à sciolis quibusdam certiores facti, eam orationem desiderari, de se actum esse quererentur, quasi, quòd ea esset prætermissa, idcirco homines ad Ciceronem coëmendum essent futuri tardiores, & mecum hoc nomine odiosè expostularent: cúmque eis constanter respondissem, eam orationem non esse Ciceronis, cóque me vetuisse eam excudi: tandem ab illis, multis precibus oratus, hanc eis veniam dedi, vt in calce secundi voluminis, quod orationes omneis continet, locaretur. Ita illis animum reddidi, qui se perisse clamabant. Nunc item, & verò multo magis, quia hac editione non solùm doctis, & politis hominibus gratum facere, verùm etiam indoctis, & ineptis morem gerere studui: hanc orationem ab aliquo Ciceronis simiolo, & imitatore stultissimo, qui sibi bellus, ac disertus videbatur, conscriptam, suo quidem loco non, sed tamen hoc secundo orationum volumine, excudi permisi, ne cui aut stolido, aut maleuolo, vel minimam de me querendi causam, aut occasionem relinquerem: sed ea lege, vt dissimilibus literis imprimeretur: hoc consilio, vt etiam cordati, ac docti sibi à me satisfactum, & consultum esse intelligerent: quibus multo placere malo, quàm excordibus, atque indoctis.
1 *id in me vnum potiùs, quàm in opt. quemq., &c.) veteres cod. duo habent, id in me vno potiùs, quàm in optimo quòque, in vniuersa*

rep.

rep. deficeret, quæ scriptura, quid sibi velit, quæro. Planè nonnihil subest vlceris in verbo, deficeret; quid si dicamus Ciceronem scripsisse, id in me vno potiùs, quàm in opt. quoque & vniuersa rep. defigerent? sic enim ferè locutus est in prima Catil. quæ quidem (sica) quibus initiata sacris, aut deuota sit, nescio, quòd eam necesse putas consulis in corpore defigere. Consideret lector ingeniosus, & in Ciceronis libris legendis diu, multúmque, & cum iudicio versatus.

2 eius deuotionis me esse conuictum) id est, eo voto me esse damnatum; sic enim Virg. loquitur in Daph. damnabis tu quoque votis; & Aemilius Probus, seu Corn. Nepos, in Timoleonte. Cùm quidem Lamestij similis, nomine Demænetus, in concione populi de rebus eius gestis detrahere cœpisset, ac nonnulla inueheretur in Timoleontem: dixit, nunc demum voti se esse damnatum.

3 secundus vitæ sine vlla offensione cursus) sic habet codex vetus, non, vt vulgati, secundo vitæ sine vlla off. cursu.

4 reliquæ meæ fortunæ) legendum fortasse est, reliquiæ mearum fortunarum, verumtamen nihil muto; nam reliquæ meæ fortunæ, & reliquiæ mearum fortunarum, idem valent, & æquè bene Latinè dicuntur.

5 quàm tunc incolumi totæ afferebant) libri vulgati habent, quàm tunc incolumi afferebant: quomodo antea edidi; nonnulli manuscr. habent, quàm tunc incolumitates afferebant: alij, incolumitate affereb. vnde iam olim suspicatus sum legendum, vel, quàm tunc incolumi totæ afferebant: vt reliquæ fortunæ, id est, reliquiæ fortunarum, opponantur totis & integris fortunis: vel, quàm tunc incolumitas afferebat, seu, incolumitas ipsa afferebat. Nam, incolumitates, numero multitudinis, non admodum placet, quamuis probet Turnebus. Incolumitas autem, est ea, quàm Græci ἐπιτιμίαν appellant, quæ significat existimationem integram: saluas, & incolumeis, & integras fortunas. Ego nunc edidi, quàm tunc incolumi totæ afferebant; non displiceat mihi tamen, siquis legi malit, quàm tunc incolumes totæ afferebant; iudicet lector eruditus.

6 nisi vestra voluntas fuisset) legendum fortasse est, affuisset: seu, vt quidam malunt, fauisset; ego tamen nihil muto. Sed infrà proximè, careremus, omnino, pro, caruissemus, reponendum censeo: ex veter. librorum auctoritate. Quòd autem suprà proximè, pro, diuinis muneribus, quidam ἀλαζὼν, καὶ κακόνους, καὶ πλεονέκτης, scribit legendum esse, donis ac muneribus, prolatis locis aliquot, in quibus hæc duo nomina ita coniunctim à Cicerone posita sunt, obsecro te,

bone lector, nónne tibi, quo modo ſæpe alibi, ita & hîc, dum cupit videri aliquid, aſſequi videtur, vt ſit οὐτιδανος: &, dum vult, aliquid intelligere videri, hoc proficere, vt nihil prorſus intelligere videatur? dico igitur, indoctis, & arrogantib. omnib. inuitis, ac reclamantibus, hîc eſſe legendum, vt habent omnes libri & manuſcr. & vulg. diuinis muneribus, non, donis, muneribus; diuinis muneribus autem, hîc dixit, propter illa, quæ paulò ante poſuit, dij immortales mihi liberos dederunt, &c. ſequitur, multa præterea à dijs immortalibus, &c. Sed dicant mihi velim homines iſti tam acuti, atque arguti, cur Latinè dici non poſſit, diuina munera, & diuinis muneribus, ſi M. Tullius dixit, ex ſententia Platonis, Philoſophiam eſſe donum deorum, & alibi, philoſophia nullum maius, aut melius homini munus eſſe datum; & alibi, rationem nobis à dijs immortalibus eſſe datam; & Plato, φιλοσοφίας, οὐδὲν ἀγαθὸν μεῖζον ἐκ θεῶν δωρηθέν. & Homerus, θεῶν ἐρικύδεα δῶρα. diſcant igitur iſti scioli priùs, quàm docere alios poſtulent.

7 *tantum hoc tempore vniuerſim cuncto populo R.) in hoc loco reſtituendo ſecutus ſum religioſiſſimè libros manuſcrip. niſi quod in eis eſt, vniuerſum, ex quo feci, vniuerſim; quòd ſi quis malet legi, vniuersè, non repugnabo, ſed longiùs aberit ab antiqua ſcriptura. Vulgata autem, vniuerſo cuncta populo Ro. ferri non poteſt. Ne diſſimulandum quidem eſt, ab vno codice manuſcripto abeſſe, cuncta, ſiue, cuncto. Iam quòd, vniuerſum, reieci, & in, vniuerſim commutaui, hanc rationem ſecutus ſum. Latinè enim non poſſe dici puto, tantum tibi debeo vniuerſim nihilo magis, quàm, tantum tibi debeo priuatum: ſed dici oportere, debeo tibi tantum vniuerſim, ſeu, vniuersè; & debeo tibi tantum ſingillatim, priuatim, &c. Quòd autem is, quem nutu ſignificare, quàm nominatim appellare malo, & qui nihil ferè vnquam affert de ſuo, quin aliqua vel maleuolentiæ, atque inuidiæ, vel inſcitiæ, atque inſcientiæ nota ſe ipſe adſpergat, exiſtimat, legi poſſe, tantum hoc tempore cuncta vniuerſo, &c. in idem vitium reuoluitur, quod vitium in vulgata ſcriptura antea hærebat; nam ſi latinè dici non poteſt, tantum cuncta, vt non poteſt, & nullus, quantumuis indoctus, dixerit: ſiue quis ita ſcribat, tantum hoc tempore vniuerſo cuncta, &c. ſiue ſic, tantum hoc tempore cuncta vniuerſo, &c. vitioſam orationem faciet, & planè, ſolœcam.*

8 *L. Metellus Diadematus) ſic habet liber Memmianus, & ſic legendum, faſtis, hiſtoricis, marmoribus antiquis comprobantibus; adde*

adde Plutarchum in Coriolano, Plinium lib. 7. cap. 44. Praeterea antè, L. Metellus diadematus, & Q. Metellus censorius, &c. &, eorum liberi, &c. Q. Metellus Nepos, &c. & sororum filij, &c. tollenda est negationis particula, & item caeterae quatuor, quae sequuntur.

9 aut Metellarum libri.) libri veteres aliquot habent, Metellarum: & ita legendum videtur, non vt vulgò Metellorum: vt intelligamus, non solùm Metellos, eorúmque liberos, qui sunt ipsi quoque Metelli, sed etiam Metellarum filios, qui iam non sunt Metelli, sed familiae paternae nomen fuerunt, pro Q. Metelli reditu Quiritibus supplicasse.

10 sed in dissensu ciuium) codices manuscr. habent, in discessu ciuium; vnde suspicari possit aliquis legendum, discissu; discissum autem interpretarer, discidium χωρισμόν, à verbo discindo; iudicent eruditi. Ego haec quaerendi, non asseuerandi causa posui; paulò pòst, vbi est, me autem nudum, ijdem lib. non habent, autem: quae tamen particula videtur necessaria, sed pro ea habent illi, At, ante, me, hoc modo, At me nud. praeterea duo cod. non habent praepositionem à, post vocem, nudum.

11 pro eodem absente vnius squalorem) vnus liber vetus non habet, eodem me, quae duae voces sunt in lib. vulgatis; & ex annotatione videntur esse natae, atque in contextum verborum penetrasse; alter tamen habeat, pro eodem absente, &c. vt eodem retineri possit, quòd à nobis factum est. Sed vtramque vocem tollere licet, me non improbante, atque adeò approbatore, atque auctore.

12 vnus hic, qui mihi domi posset esse) hic locus partim ex oratione, habita in senatu post reditum, quae deinceps sequitur, vbi similis, ferè locus est, partim ex coniectura emendatus est, qui in libris vulgatis corruptissimus est.

13 aut magnam partem tectis) sic legendum est, approbantibus libris manuscr. quod genus loquendi non intelligentes semidocti, nescio qui, passim deprauarunt: magnam partem autem, id est, magna ex parte.

14 Nullus in eorum reditu) ijdem libri habent, Nullius in eorum, &c.

13 inimico autem altero consule, optimo viro, & mitiss. altero cons. ref. red.) sic hunc locum restitui, in libris vulgatis, & manuscrip. deprauatum, in quibus sic legitur, inimico autem optimo viro, & mitiss. altero consule, ref. red. omiserat scilicet librarius scriptor

 vocem,

vocem, altero, post, autem, propterea quòd infrà proximè iteratur, existimans esse superuacaneam; per alterum consulem autem, inimicum, & eundem mitissimum virum, significatur Q. Cæcilius Metellus Nepos, qui cum Cicerone, illo tempore, in gratiam rediit, cùm esset eius inimicus propter Clodium: de quo iterum infrà eadem oratione fit mentio: per alterum consulem referentem, P. Cornelius Lentulus Spinther: ad quem scripta est prima epist. libri 1. epistolar. ad familiareis.

16 prouinciarum fœdere irretiti) lib. manuscr. habent, irritati non probo: quod tamen lectorem celatum nolui, vt vel ex hoc loco intelligeret, si fortè aliter existimaret, libros vet. & manuscr. cum iudicio, & cautè esse tractandos.

17 parens, deus, salus nostræ vitæ) legendum fortasse est, parens, deus salutis nostræ, vitæ, fortunæ, memoriæ, &c. verumtamen nihil mutandum existimaui: siue potiùs nihil mutare ausus sum; ita enim sæpe loquuntur boni scriptores, tu salus mea es, pro, tu seruator meus es.

18 nisi is tribunus pl.) Sex. Atilius Serranus significatur: de quo in oratione pro P. Sextio, plura.

19 virtute, auctoritate, præsidio) reclamantibus libris omnibus, verumtamen leui immutatione facta, olim reposui, virtute, auctoritate præditi; nam ex, præsidio, præditi, non magno negotio fieri potest. Quidam tamen, præsidio, retinent, referentes ad præsidium, quo vsi sunt Milo, & Sextius ad Clodianas operas disturbandas. Ego in sententia maneo: nunc tamen nihil muto; & paulò pòst, vbi ceteri libri habent, quibus potuit verbis ampliss. ego, verbis quàm potuit, amplissimis, reposui.

20 productus ad vos ab eodem Lentulo:) quamquam liber vnus manuscr. habet, ab eâdem.

21 laudatores fuerunt;) sic necessariò legendum est: & verò, si omnes libri reclamarent, tamen sic legendum esset. Nunc autem, cùm ab omnib. libris manuscr. absit copulatio, què, nemini dubium esse debet, quin ita sit legendum. Quamobrem autem vulgata lectio, laudatorésq; fuerunt, ferri non possit, si quis fortè non videt, causa est, quòd in oratione soluta esset versus hexameter integer, quod vel Cicerone ipso auctore, vitiosissimum est.

22 & sceleratorum hominum furor) nihil videtur hac lectione sincerius, nihil rectius. Verumtamen libri manuscripti habent, & sceleratus hominum furor, de qua scriptura iudicet lector ingeniosus, atque eruditus.

23 parua

23 *parua nauicula trauectus in Afr.) sic restitui, cum in cod. manuscr. reperissem scriptum, partim prouectus, partim, prauectus.*

24 *armis; quidam vocem, armis, ex annotatione natam esse suspicantur, neque esse Ciceronis. Ego vocem, pietate, multo iustiore de causa suspectam habeo, propterea quòd eam in libris manuscr. non reperi. Omnino, pietate, hîc me suboffendit; malim legi, lenitate. Nam, pietate, hîc locum mihi habere non videtur. Quid si nihil deest, vt intelligamus, eum significare artem dicendi, seu eloquentiam?*

25 *singula genera,) duo vet. codices habent, sic vlciscar facenorum: vnde suspicari possit aliquis, legendum, sic vlciscar ea genera, &c. nam, F.A. scriptum esse probabile est, pro, E.A. & postea, ex genera, factum esse, cenorum, vt esset, facinorum.*

26 *Nihil credendo, atq; omnia cauendo.) ex sententia Epicharmi scilicet: quam verbis ipsis vsurpat in epistola quadam ad Q. Fratrem* νᾶφε καὶ μέμνασο ἀπιστεῖν.

27 *mox apertè laudatur) Quid hoc loco videri possit integrius homini quantumuis acuto, & sagaci? Veruntamen, si idem ille libros veteres consulat, & in eis scriptum reperiat, vt ego reperi, pro, mox apertè laudatur, &c. in corum apertè vtitur, aut grauissimè, &c. puto eum multo aliter de hoc loco, quàm antea, sensurum, &, quod priùs non fecerat, de eo dubitare incepturum. Nam quid sibi vult, mox apertè laudatur? Res nunc ipsa loquitur, aliquid hîc subesse vlceris. Quid si sic legamus? in eo partim reprehenditur, partim laudatur. At grauiss. vitup. &c.*

28 *atquin officij persolu. &c.) vel sic legendum, vt nunc edidi, Atquin officij persoluendi dissimilis est ratio, & pecuniæ debitæ, &c. vel sic, vt olim, Atqui officij persoluendi dissimilis est, &c. nam librorum & manuscriptorum, & vulgatorum nonnulla est hoc loco varietas; vsurpatur autem hæc eadem sententia duobus etiam alijs locis: in oratione pro Plancio, & lib. 2. de offic. Refert eam & A. Gell. libr. I. cap. IIII. ex Planciana, eámq; explicat. Quanquam arbitror eum vitioso vsum esse exemplari, vt suo loco ostendam. Iam verò, vt ad hunc locum reuertar, ex, Atquin, factum est à librarijs, Atque in, deinde cetera fuerunt corrupta.*

29 *non solùm dum anima spirabo mea) sic legendum, & ita ferè scriptum est in libris Memm. & in nonnullis vulg. mendosi autem sunt vulgati, in quibus legitur, partim anima superabo mea, partim anima superero mea; quanquam Victorius hanc, Manutius illam tuatur;*

tutatur; præter libros autem veteres, qui hanc lectionem adiuuant: etiam eam comprobant Græci scriptores. Sic enim loquuntur, ἕως ἂν ἐμπνέω. Plato in Apolog. Ne quid porrò dissimulem, libri illi veteres habent, anima expirabo mea.

30 *cunctis suffragijs indicauit) sic legendum videtur potiùs, quàm indicauit: & ita habent nonnulli libri vulgati; ego tamen, indicauit, non damno. Nam declarare quippiam suffragijs dicimus; librorum autem veterum scriptura est varia; habent enim partim, iudicauit, partim, indicauit.*

IN ORAT. POST REDITVM, IN SENATV.

1 *referente L. Ninnio) ita est legendum; hîc enim ille est L. Ninnius Quadratus, quo modo eum appellat Dio. Præterea ita perspicuè scriptum est in codicibus antiquis, vbi vulgati habent L. Mũmio, neq; hoc loco tantùm, sed multis alijs, vt alibi cognoscemus.*

2 *sub alieno scelere deleuit) libri manusc. habent partim, deleuit, partim, delicuit, de quo iudicet lector; ego interea nihil muto; delituit tamen non improbo.*

3 *resp. sine consulibus esset) liber manuscr. habet, resp. sine rep. sine consulibus esset: quæ scriptura non est fortasse reijcienda.*

4 *lucem in rep. Kalend. Ianuar. dispicere) paulùm immutata antiqua scriptura, ex despicere, feci, dispicere; vulgatam autem, respicere reieci.*

5 *vt corpus abesset meum, dign. iam in part.) hic locus fuerat ab aliquo semidocto corruptus, addita voce, licet quæ nullo in codice manuscr. reperitur; quod cùm in hac secunda noua editione animaduertissem, sine vlla religione sic nunc edidi, deleta voce superuacanea, & subdita, vt corpus abesset meum, &c. hac sententia, vt corpus quidem meum abesset, dignitas verò mea iam in patriam reuertisset.*

6 *non tactum, ac violatum manu, &c.) etiam hic locus à semidocto aliquo fuerat deprauatus, qui addiderat de suo vocem, solùm: sic enim habent libr. vulgati non solùm tactum, &c. Est autem hoc sic dictum, vt illud, non furem, sed raptorem, non adulterum, sed oppugnatorem pudicitiæ, &c.*

7 *totam illam clausulam, &c.) ne hic quidem locus sincerus est in libris vulgatis: sed non tam facilè, quàm duo superiores, emendari,*

& purgari potest. Esse autem corruptum clamat vetus codex vnus, & alter, in quibus non compâret vox, clausulam, neq, vt habent alij causam: desideratur tamen aliqua; quæ sit illa, incertum. Quid, si dicamus, sic legendum? totam illam rogationem, proscriptionem, vt antè dixi, non legem, &c. Quid si sic? totam illam legem, proscriptionem, vt antè dixi, non legem, &c. Quid si sic? totum illud caput, vt antè dixi, proscriptionem, non legem, &c.

8 *Sed fuerunt duo, quorum) vocem, consules, vt non solùm superuacaneam, verùm etiam sententiæ, & huic loco repugnantem, quæ interiecta est inter duo, &, quorum, in libris vulg. & nonnullis manusc. tollendam censeo; negat enim paulò pòst, Gabinium, & Pisonem fuisse consules; duo (inquit) non consules, sed mercatores prouin. &c. & iterum, non consules, sed latrones, &c. Quod autem nonnulli libri manuscr. habent, Sed fuerunt hij, seu ij consules: ij consules, scriptum est pro, I I. consules, I I. autem id est, duo; suprà autem, vbi vulgati habent, consul fuisset vnicus, reposui, inimicus, codices veteres secutus, sententia aperta; significat enim hunc Metellum nepotem, si fuisset consul cum Pisone, aut Gabinio, quib. consulib. ipse fuit è ciuitate à Clodio eiectus, Clodij conatib. & armis fuisse restitutum, quamuis inimicum, quia vir bonus sit, & bonus consul in rep. fuisset.*

9 *ad lenonis impurissimi) vet. cod. habet. impudicissimi.*

10 *pro familiaritate reip.) quid sibi hæc velint, pro familiaritate reip. quæro. Omnino mihi non sincerum sonant.*

11 *non consilium, non dicendi facultas, non scientia rei militaris, non stud. cogn. h.) hunc locum partim à veterib. lib. adiutus, partim coniectura ductus in integrum restitui; non est autem, quod quemquam hoc, cognoscendorum hominum, offendat. Nam hoc idem obijcit eidem oratione in eundem. Quid est aliud furere, non cognoscere homines? non cognoscere leges? iuuabit autem, hanc meam emendationem cum vulgata lectione conferre, quæ talis est; non consulis studium, non dicendi initia rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas, &c. hinc enim cognoscet lector, in hac lectione partim ordinem vocum esse turbatum, partim voces nonnullas deesse; dicam tamen quod sentio, & quod quibusdam doctis viris videtur, sic potiùs legendum videri, detractis his tribus vocibus, non dicendi facultas: non consilium, non scientia rei militaris, &c.*

12 *Cum hoc homine, an cum Aethiope, &c.) in libr. vulg. partim legitur, an cum stipite Aethiope, planè ineptè; neque verò vox, stipite,*

stipite, reperitur in manusc. partim, aut cum Aethiope, si in foro, &c. ineptissimè. Aethiopem autem appellat, quia niger eius cutis color erat.

13 *& bellua immanis cum Graec.) sic reposui, cùm in cod. antiquo scriptum reperissem, bellus imm. & paulò antè, vbi vulgati habent, neglectum, manuscr. partim negotium, partim vegotium, ego, vecordem, reponendum putaui, quamuis nonnulli malint, ignauum.*

14 *namque equidem cognoram, propter) hunc locum antea obscurum, atq; impeditum, sic emendaui, coniectura ductus: cuius sententia nunc planissima est. Quòd autem negationem sustuli ante verbum, cognoram, id feci, & sententia postulante, & instituto eorum, qui ex antiq. scripturae vestigijs odore suspicionis ad veram ducuntur: nam animaduersum est, in libris veteribus saepe positum esse, non, pro, con: & contrà, cum, seu, con, pro, non: quod in Lucretio demonstraui: saepe etiam, non, esse positum cùm sequeretur, con, errante scilicet librario propter similitudinem syllabarum.*

15 *nondum palàm fact. erat concidisse remp.) liber manuscr. habet, occidisse remp. quod magis probo. occidisse autem, id est, interijsse, à verbo óccido, secunda breui.*

16 *& diligentia) sublevati; sic habet codex Memmianus, & Cleric. sine vlla litura, aut varietate; & verò nonnulli vulg.*

17 *Quid M. Cispius?) secutus sum editionem Manutianam mea sententia, hoc loco emendatam: quanquam quidem substituunt, M. Olbius, secuti scripturae veteris vestigia, quae est Molpius: quibus propemodum assentior.*

18 *vt, qua voce ter omnino post Rom. conditam.) Cùm animaduertissem iam olim, hunc locum esse corruptum, qui vulgo partim sic legitur, vt, qua voce te, Romule, post R. &c. partim sic, vt, qua voce à te Romule &c. & ex antiquae scripturae vestigijs, quae scriptura talis erat, te Remelo omnino, semel omnino, reponendum esse coniecissem, quamuis aliquantum ab historia discreparet: ita tamen edideram, non dubitans, quin mea coniectura saltem probabilis, & tolerabilis esset futura. De quo loco cùm mecum Brissonius, vir doctissimus, actórque causarum disertiss. nostro iam edito Cicerone, domi suae verba faceret, atque ex me quaereret, quo modo eum in libris manuscript. scriptum reperissem, respondissémque, me non satis meminisse: ille autem dixisset, sibi videri legendum, qua voce ter omnino, &c. Ego domum reuersus cùm reperissem à me esse editum, semel omnino, idque ducibus libris duobus veteribus:*

veteribus: non contentus duorum librorum auctoritate, alium quendam peruetustum, quem vnum habebam domi reliquum (nam ceteros dominis reddideram) consului: in quo ita scriptum reperi, vt, qua voce te romanino post, &c. Vnde quis non vidit, molli brachio, & sine magna admodum vi fieri posse, qua voce ter omnino, &c. quo modo coniecit esse legendum, Brissonius? Quare si etiam ex historia cognoscimus, non semel tantũ hac voce vsum esse consulem, sed sępius, nihil est, quòd lectionem, semel omnino, probare debeamus. Primùm igitur nouem circiter annis antè, quàm hanc orationem haberet Cicero, hac voce erat vsus C. Calpurnius Piso, vt testatur ipse M. Tullius in oratione pro C. Cornelio, maiestatis reo: cuius sunt hæc verba apud Asconium. At enim extremi, ac difficilimi temporis vocem illam, C. Corneli, consulem mittere coëgisti, Qui remp. saluam esse vellent, vt ad legem accipiendam adessent. Iterum anno ab vrbe condita IↃ CLIII. C. Marius, & L. Valerius Flaccus, vt testatur idem M. Tullius in oratione pro C. Rabirio, perduellionis reo, eandem vocem miserant. Sic autem ille: Fit S. vt C. Marius, L. Valerius, consules adhiberent tribunos plebis, & prætores, quos eis videretur: operámque darent, vt imperium populi R. maiestásq; conseruaretur. Adhibent omneis tribunos pl. præter Saturninum: omneis prætores, præter Glauciam. Qui remp. saluam esse vellet, arma capere, & se sequi iubent. Eadem voce vsus erat Scipio Nasica, priuatus, in Ti. Gracchum, vt testatur idem Cicero libr. 4. Tuscul. quæst. his verbis, Mihi verò ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum, verum esse declarauit, nunquam priuatum esse sapientem, iratus videtur fuisse Ti. Graccho tum, cùm consulem languentem reliquit, atque ipse priuatus, vt si consul esset, qui remp. saluam esse vellet, se sequi iussit. Quod sic refert Appianus libr. I. ciuilium; κρίναντες δὲ ὅσα ἔκρινον, ἐς τὸ Καπιτώλιον ἀνῄεσαν, καὶ ἡγεῖτο αὐτοῖς ὁ μέγιστος ἀρχιερεὺς λεγόμενος, ἐξῆρχε τῆς ὁδοῦ Κορνήλιος Σκιπίων ὁ Νασικᾶς, ἐβόα τε μέγιστον, ἕπεσθαι οἱ τοὺς ἐθέλοντας σώζεσθαι τὴν πατρίδα. *id est, ijs autem decretis, quæ decreuerunt, in Capitolium ascenderunt: & primus eis præibat, & ducem se præbebat pontifex maximus, Cornelius Scipio Nasica, clamabátque voce maxima, vt, qui saluam remp. esse vellent, se sequerentur. Et Plutarchus in vita Gracchorum, quanquam paulò aliter;* ἀναπηδήσας ὁ Νασικᾶς ἐπεὶ τοίνυν, ἔφη, προδίδωσιν ὁ ἄρχων τὴν πόλιν, οἱ βουλόμενοι τοῖς νόμοις βοηθεῖν, ἀκολουθεῖτε. *id est, exiliit Nasica, &, quoniam (inquit) vrbem prodit cõsul, qui vultis legib. opitulari, me sequimini. & anno CCXCIII. ab vrbe condita, Sex. Tempanus, decurio, apud Liuium lib. 4. eandem*

vocem

vocem eiecit. Sic Liuius: Datáque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanus Decurio equitum, labente iam re, præsenti animo subuenisset: qui cùm magna voce exclamasset, vt equites, qui saluam remp. esse vellent, ex equis desilirent: omnium turmarum equitibus, velut ad consulis imperium motis, Nisi hæc, inquit, armata cohors sistat impetum hostium, actum de imperio est; sequimini pro vexillo cuspidem meam, &c. Ex his locis primùm hoc intelligere licet, in difficilimis temporibus, & summo reip. discrimine hunc morem fuisse, vt vel consul, vel quis alius nomine consulis, hac voce vteretur. Deinde, bis tantùm antè hoc tempus, quo tempore hæc oratio habita est, consulem, aut consules hac voce populum ad arma capienda excitasse: semel in seditione illa, in qua Saturninus occisus est: iterum in C. Cornelij tribunatu. Nam duo illa tempora, & id, quo Sex. Tempanus, & id, quo Nasica eandem vocem priuati vsurparunt, non numero; dilucidè enim hîc dicitur, consul. Quare si consules illi non erant, vt non erant, numerum ternarium non explent, quod requiritur, vt, quòd hîc à Cicerone dicitur, scriptura, ter omnino, comprobata, verum sit. Quid igitur dicendum? Veriorem lectionem esse puto, ter omnino, quàm semel omnino: quamuis duo tantùm exempla huius vocis à consule post vrbem conditam missæ, mihi suppetant. Nam cùm iam consules hac voce post vrbem conditam bis reperiantur esse vsi: falsum est, consulem semel omnino post vrbem conditam hanc vocem vsurpasse. Adde quòd propiùs ad scripturam & veterem, & vulgatam accedit. Quare sic esse legendum arbitror: atque ita hac posteriore editione edendum curaui. Huius autem emendationis gratia Brissonio debetur: qui & huius annotationis causam mihi præbuit, & superiora exempla ex libris suis, de conceptione formularum, nondum editis depromta suppeditauit, ac subministrauit.

19 vt haberet in consilio, &c.) Quid, si dicamus legendum esse, vt adhiberet in consilium, &c. Omnino sic placet magis. Verùm tamen nihil mutare ausim sine libris manuscriptis. Nam si Latinè dicere licet, fuit ille mihi in consilio: cur non etiam licet dicere, habui illum in consilio? Iam quod sequitur, & fratrem ab inferis, socium rerum m. hoc, ab inferis, mendosum est, & adulterinum, putóque initio fuisse interpretationem eius, quod infrà positum est, ab Acheronte, è regione scriptam: deinde in contextum, vt fieri solet, ab indocto, & imperito librario translatam. Nam primùm, ab inferis, sic per se positum, ineptum est: deinde, quamuis historiæ non repugnet: (erat hic Metellus, cognomine Celer, Q. Metelli Nepotis frater,

hoc tempore, quo hæc oratio habita est, mortuus: immò vt ex oratione pro Cœlio & pro Sextio intelligere licet, diem suum obierat, antequam M. Tull. à P. Clodio è ciuitate expelleretur) quamuis igitur hoc, ab inferis, historiæ non aduersetur, immò verò cùm historia, & veritate consentiat: tamen superuacaneum est; nam idem valet, ab Acheronte, quod sequitur, & ad hunc quoque Metellum communiter cum ceteris pertinet: quod, ab inferis. Quare censeo delendum, vt alienum, & foris profectum, & ex ora libri in verba Ciceronis illatum: vt totus hic locus sic legatur, vt haberet in consilio & fratrem socium rerum mearum, & omneis Metellos, præstantissim. ciueis, pænè ex Acheronte excitatos, &c.

20 Itaq; fuit is non modo salutis d.) licet legere, vt habent alij nonnulli libri & vulgati, & manuscr. Itaq; extitit non modò salutis, &c. Quod autem in duobus libris alijs manuscr. scriptum reperi, Itaque dumitit is non modò, &c. corrupta scriptura est, ac dumitit, scriptum est, pro fuit is, &c.

21 Cùm CCCCX. senatores essetis) liber manuscr. habet CCCCX. & septem essetis.

22 Atque illo die, quo remp.) malim sic legi, & fortasse ita à Cicerone scriptum est, Atque illo die, quo die remp. meis consi. sic enim loqui solet.

23 quid vt ad illam diem, res cùm redissent,) hunc locum P. Manutius ex loco simillimo, qui est in oratione pro P. Sextio, non longè ab extremo: qui sic legitur in libris vulgatis, atque, vt ijdem ad res redeuntes, &c. vbi tamen quidā docti legi volunt, ad suos redeuntes, sic legendum existimat, Quid vt ijdem, ad res cùm redijssent, rogarentur, vt pari studio conuenirent? à quo nunc dissentio; nam contrà atque ille existimauit, locus orationis Sextianæ mendosus est: hic autem emendatus, & integer: aut, si locus Sextianæ emendatus est: hic ex illo non est mutandus, cùm mendo vacet. Quod ex Plauti verbis in Captiuis demonstro. Sic igitur Plautus statim in principio. Prolatis rebus, parasiti, venatici sumus. Quando res redierunt: molossici, odiosiciq;, & multum incommodistici,; ex quibus verbis perspicuum est, res prolatas dici, cùm lites, & res forenses, ac iudiciales intermitti iussæ sunt: res redijsse, cùm repetitæ sunt. Sic igitur hunc locum explico primùm, deinde ad eum, qui est in Sextiana, veniam, Quid (inquit Cicero) quòd decreuistis, vt rogarentur municipia, vt pari studio Romam conuenirent ad illam diem, id est, ad illud tempus, cùm redijssent, id est, quo tempore res intermissæ, ac prolatæ, repeterētur? venio nūc ad illa verba Sextiana;

decreuis

decreuit eodem tempore senatus, vt ijs, qui ex tota Italia salutis meæ causa conuenerant, agerentur gratiæ: atque vt ijdem ad res redeuntes, vt venirent, rogarentur. Dico igitur in his verbis, atque vt ijdem, ad res redeuntes, &c. subesse mendum: idque sic esse purgandum, ac tollendum, atque vt ijdem ad illam diem, cùm res redissent, vt venirent, rogarentur; vt idem dicatur in Sextiana, quod hîc dicitur, & locus ille ex hoc emendetur. Quod si quis dicat, ijsdem verbis manentibus eandem ferè sententiam constare posse, hoc modo, vt ijdem ad res redeuntes, id est, negotia sua intermissa repetentes, rogarentur, vt venirent: primùm, si hoc confitear, non continuò ei assentiar, qui huius orationis locum, ex illo mutare conetur. Deinde hoc dico, ineptam esse hanc sententiam, vt ijdem ad res redeuntes, rogarentur, vt venirent; nam, si hoc sentit Cicero, decretum esse, vt tum, cùm ad res suas redibant, rogarentur, vt venirent: quando venirent? nam quo tempore, aut ad quod tempus venirent, non dicitur. Sin hoc significat, decretum esse, vt rogarentur, vt tum venirent, cùm ad res suas redirent: quid ineptius, atque adeò quid absurdius, aut repugnantius dici potest, quàm aliquem rogare, vt veniat tum, cùm redeat.

24 in qua nemo erat emtus intercessorum) quidam legi volunt, intercessor: quibus assentior; quanquam non multùm interest, vtro modo legatur. Notat autem Sex. Atilium Serranum, & Numerium Quinctium, qui intercesserant senatusconsulto, quo M. Tullius, reuocabatur.

25 Alter consules, vt de me, &c.) sic necessariò legendum est, non, vt vulgò, Alter consul; non enim significatur, aut scribitur alter consul Gabinius, sed P. Clodius, qui ambos consules promissione prouinciarum obligarat, vt Ciceronem inimicis proderent. Per alium autem, qui ad portas erat cum imperio, & exercitu, Cæsar significatur.

26 ex hac vrbe afuturam) cùm reperissem scriptum in libris manuscrip. ex hac vrbe afuerunt, facilè conieci, afuerunt, peruersè à librario, pro afuturam, esse scriptum. Nam infrà quidem paucis pòst versibus, vbi vulgati habent, abfuerunt, ijdem libri veteres habent, āfuerunt, literis omnibus integris, atque expressis; quod quamuis non ita esset: tamen pro meo iure, ratione, & veritate fretus, ita reposuissem.

IN ORATIONEM PRO DOMO SVA.

1 *religiosissimi religiones sapienter, &c.) sic restitui, coniectura ductus; nam recepta lectio non erat ferenda, & erat perspicuum esse deprauatam. Est autem antithesis concinna, clariss. ciues remp. benè ger. religiosissimi ciues religion. sap. interp. remp. conser.*

2 *quoniam te ad Pompeium contulisti) sic legendum, vel libris omnibus inuitis. Dicebat Clodius, M. Tullium, quòd se ad Pompeium applicuisset, eiusque opibus niteretur, inferiorem, quàm se, futurum apud eosdem pontifices: qui scilicet molestè hoc ferrent, Ciceronem ad opes Pompeij confugisse, eique extra ordinem totius rei frumentariæ potestatem sua sententia detulisse.*

3 *seruorum dilectu) sic habent libri manuscr. & ita sine dubio legendum.*

4 *sin in causa fuit annona) lib. manuscrip. non habent præpositionem, in. & paulò antè doctissimi quidam viri, capere debuit, legendum contendunt, vbi & vulgati libri, & manuscr. habent, potuit; infrà autem paulò pòst, vbi vulgati habent, stimulator, liber manuscr. habet, instimulator.*

5 *fames; non est satis: facta lap.) sic habent libri manuscr. & ita legendum. Quod autem ad vulgatam lectionem, quæ habet, saxis facta, &c. attinet, nequis fortè eam amplectatur, planè inepta est; nulla enim lapidatio fit sine saxis: & omnis lapidatio fit saxis. Suprà autem, vbi libri vulgati habent, delectum malum, manuscripti habent, delictum malum: quod consideret lector.*

6 *causam arrepturum) quidam legendum putant, ansam arrepturum.*

7 *mei ratio non habebatur) Sic olim reposueram, meæ valetudinis ratio non habebatur, non quòd ita legendum esse magnopere considerem, sed quòd me non longè à vera lectione abesse putarem; proponam igitur scripturam vulgatam primùm; ea est huiusmodi; aliquid in ea re gerenda: non habebatur; deinde antiquam, quæ talis est, aliquid in ea re generatio non habebatur, reperitur etiam hæc, neque ratio non habebatur. Quidam conijciunt esse reponendum, meæ personæ ratio non habebatur; sunt & qui hoc modo, anni ratio non habebatur. Ego nunc, mei ratio, &c. quam coniecturam audio &*

quibusdam aliis venisse in mentem; hæc igitur mihi nunc eo magis probatur, quòd & minùs longe abest ab antiqua scriptura, & sententiam exprimit huic loco consentaneam; nam, mei ratio non habebatur, interpretor, meæ valetudinis, vel meæ personæ, vel mei commodi ratio non habebatur; hoc totum autem, mei ratio, duobus asteriscis includi iussi, vt lector inde intelligat, hanc lectionem non esse satis firmam, aut certam: sed probabilem tantùm.

8 rem maximam eripui è peste summi periculi) secutus sum vulgatam magis, quàm antiquam scripturam; hæc enim ita corrupta est, vt nulla ex ea sententia elici possit. Sic enim habent libri veteres; rem maximam potuisse summi periculi non solùm ea me, sed etiam, &c. Omnino hoc in loco subest aliquod vlcus; per rem maximam autem, rem frumentariam, & annonam significari puto, vt infrà eadem oratione. Nos quòd nominatim rei maximæ, pæne iam desperatæ summum virum ad extrema reip. tempora delectum præfecimus, à te reprehendemur?

9 quo ille auctore) cur non dixit, quo ille suasore? Nam Manilio auctore potiùs, id est, factum. Respondeo, Manilium quidem legis auctorem fuisse, Ciceronem autem, suasorem: sed Ciceronem populo auctorem fuisse, vt Pompeio bellum illud cum Mithridate, & Tigrane gerendum extra ordinem traderet.

10 qui negas esse verum;) sic habent codices Memmiani, & rectè; verum, autem, id est, iustum, par, æquum; sic in orat; pro Muræna. Negat verum esse allici beneuolentiam cibo. Idem lib. 2. epist. ad Attic. Quid verius, quàm in iudicium venire, qui ob rem iudicandam, pecuniam acceperat? Horat. secunda epistola ad Mæcen. lib. I. Metiri se quemque suo modulo, ac pede, verum est.

11 quod cognominibus tantùm) sic restitui, coniectura certissima ductus; nam Cæsar, Pulcher, cognomina sunt, non nomina: natum erratum est ex similitudine vocum, cùm librarius scripsisset, cùm nominibus, pro, cognominibus: quo facto postea alius sustulit, quòd: quanquam appellatione nominis cognomen quoque & significatur, & intelligitur. Quod autem quidam reponunt, Cæsar Clodio inscientiam, atque inscitiam suam arguunt; nam Cæsar, cognomen est: Clodius, nomen.

12 per senatum decretas) sic legendum, libris omnib. inuitis, (subintelligitur autem, prouincias.

13 perferre potuisset) sic est legendum, non, vt in libris vulgatis, perficere; supra autem non longè admodum, vbi libri vulgati habent,

recenti

recenti lege soceri ipsius, reposui, recenti lege generi, Io. Passeratij coniecturam secutus.

14 heluoni spurcissimo) codex vetus habet, heluoni purgatissimo: vnde coniicio legendum, impurissimo.

15 qui sua lingua) talis lingua, mala est, etiam si taceat, vt verbis Arnobij vtar, lib. vij.

16 satis audaciter) non video, quamobrem hanc vocem quidam simij Ciceronis, tanquam barbaram, fugiant, cùm veteres grammatici, tum à bonis omnibus Latinis scriptoribus, tum à Cicerone vsurpatam esse testentur, quod & in scholijs orat. Roscianæ, & alibi admonuimus.

17 me iisdem inflare verbis) sic est legendum, & ita est in codicibus Memmianis, cuius lectionis rationem afferrem, nisi se ipsa declararet, ac probaret.

18 idémque cùm dixisset) quidam legi volunt, idémque cùm dixit.

19 hoc dico, te esse patricium) sic est legendum, & ita igitur in libris manuscr. non, vt in vulgatis, hoc dico esse parricidium. Constat autem, patricio non licuisse per leges tribunum pl. fieri.

20 Cùm adoptarere, esse debuit) sic esse legendum, vincit ratio & ipsa veritas: non, vt habent libri vulg. adoptaret. Clodium enim nunc alloquitur. At Clodius adoptatus est, nempe vt fieret plebeius, & ita tribunatum gerere posset; hanc meam coniecturam adiuuat codex manuscr. in quo sic scriptum est, adoptare; re, scilicet postremum à librario omissum est. Iam verò Fonteius erat is, qui adoptabat.

21 vel filij tibi loco per ætatem) sic est legendum, ordine verborum, qui perturbatus erat, restituto; atque hanc meam emendationem adiuuat vetus codex, in quo ita scriptum est: vel illi tibi loco per ætatem, &c.

22 venire imberbem adolescentulum) hunc ipsum locum esse arbitror, quem testem producit Sosipater Carisius libr. I. vbi docet, imberbos, dici, non, imberbeis, his verbis. Sic & Cicero imberbum protulit, non imberbem. Quare hoc loco legendum esset, imberbum, quod mihi videtur.

23 cur ergo optatur?) Codex manuscr. habet, cur ergo adoptabat? Ego nihil muto.

24 Cur enim quisquam vellet tribunũ pl. se f. non licere? August.) huius loci sententiam, quia obscuriorem plerisq; videri scio, explicabo. Priùs autẽ sciendũ, plebeios binos cõsules fieri potuisse: patricios

 non

non item, sed singulos tantùm, & patricio non licuisse fieri tribunum; tum hoc supponendum, omneis homines, vtile sequi; his positis, Ciceronis sensus, planus est; hoc enim significat. Si tales adoptiones probabuntur: omnes volent ex patricijs fieri plebeij. Cur enim quisquam tam stultus esset, vt vellet manere patricius, & ita non licere sibi fieri tribunum? & angustiorem sibi locum esse ad consulatum obtinendum, & sacerdotium opimum ac fructuosum amittere, quia sit patricius?

25 quòd contra auspicia) mendosè habent libri vulgati, quæ contrà, &c. emendatè manuscr. quòd contra: quos secuti sumus; ex ijsdem aliquot verba, quæ in vulg. deerant, quasi sepulta, in lucem reuocaui; ijdem habent paulò pòst, illigatus teneretur, vbi vulgati, alligatus.

26 decreuit senatus) ijdem libri habent, iudicauit senatus.

27 tam iure, tam lege) sic restitui, coniectura ductus; nam mendosè habent libri omnes, tam iure, quàm lege; alij sic: tam iure, legéq;.

28 ne, nisi prodicta die) liber vetus habet, prædicta die; verùm tamen nihil muto.

29 vt ter ante magistratus citet) sic reposui, libris omnibus inuitis, in quib. legitur, accuset, pro, citet, ratione & veritate approbante; qua ratione? qua veritate? Ipso Cicerone infrà paucis pòst versibus, neque adesse iussus, neque citatus, &c. idem septem circiter pòst paginis, qui reus non fui, qui nunquam sum à tribuno plebis citatus. Postremò, magistratus est citare, non, accusare.

30 si qua res illum diem) legendum fortasse est, illam diem.

31 Sexte noster: bona venia: dic, quoniam d.) verbum, dic, semper mihi suspectum fuit; itaque sic olim edideram, eo deleto, Sexte noster, bona venia: quoniam, &c. hæc enim sententia est, Sexte noster, bona venia abs te quæro: cum tua bona gratia te interrogo: quoniam, &c. Sic autem loquuntur Latini, bona tua venia dixerim, non, bona venia dic, nisi fallor. Itaque retento verbo, dic, sic nunc edidi: bona venia: dic, quoniam, &c.

32 alios, qui leges scribere) sic habent libri veteres, non, vt vulg. & alios esse, qui, &c. præterea paulò pòst, vbi vulgati habent, scriptoribus ijsdem; in illis scriptum est, scriptoribus isdem, vnico i. & ita sæpenumerò scriptum reperi in veteribus libris: quod semel dixisse satis sit, ne toties idem sit iterandum, hac autem de re Cicero scripsit in oratore perf.

33 per medium forum scortum populare vol.) non putaui mihi hanc vocem, scortum, in vet. libris à me repertam, quòd nulla sint in vul-

vulgatis eius vestigia, idcirco esse repudiandam; est enim acrimoniæ, & contumeliæ plena: & in Clodium impudicum, ac cinædum bellissimè cónuenit. Iidem libri veteres, vbi alij, sceleris q; socius, habent, sceleris que socios.

34 bonus ille vir, M. Scaurus) quidam libri vet. habent, in bonis ille vir; locus suspectus; legendum fort. magnus ille vir.

35 de ista lege consultus esset) sic legendum esse indicant scripturæ veteris vestigia: & paulò antè, cùm inde decessisset, vbi libri vulgati habent, cùm Roma decessisset; paulò pòst, vbi vulgati habent, de exulibus Byzantijs, in antiquis scriptum est, Byzantinis; nihil muto tamen. Βυζάντιος enim dicitur à Græcis, qui Byzantij natus est.

36 tibi speratos centuriones) sic est scriptum in libris manuscriptis; neque verò dubium est, quin ita sit legendum; sperati, autem, sunt sparis armati, sparus, porrò teli genus. Cicero pro Milone, sparorum, pilorúmque multitudo. Sallust. coniur. Catil. Sed ex omni copia circiter quarta pars erat militaribus armis instructa: ceteri, vt quemque casus armauerat, sparos, lanceas, alij præacutas sudeis portabant. Virg. lib. II. Aeneid. Agresteísque manus armat sparus; mendosè autem habent libri vulgati, tibi suos paratos, &c. Deinceps autem ijdem libri veteres habent, tibi pecuniam, tibi familiam.

37 meam domum, refertam viris bonis per am. suos complerent) locus suspectus; putabam legendum, compilarent; & vocem, viris, delendam; verumtamen iudicet lector.

38 horrificum quoddam, & nefarium) libri manuscr. habent, hostificum: vnde suspicor legendum, hosticum.

39 intestinúmq; suscepimus) quidam legi volunt, internecinúmque; quibus assentior.

40 aliquod bellum semper videtur) deest, nisi fallor, ἀνταπόδοσις, quæ respondeat προτάσει, id est, priori parti similitudinis: quæ ἀνταπόδοσις talem quandam sententiam complectatur; sic vos vestrum in me crudele, & immane odium in meam domum profudistis.

41 altera ad alterum consulem, &c.) hunc locum, siue culpa, siue errore librarij lacerum & mutilum, redintegraui ex oratione habita in senatu post reditum: vbi hæc posita sunt; vno, eodémque tempore domus mea diripiebatur, ardebat; bona ad vicinum consulem de palatio: de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: nam in libris vulgatis sic legitur, villa in Tusculano altera ad alterum consulem transferebatur: sen. Licet etiam sic restituere,

 cùm

cùm domus in palatio ad alterum, villa in Tusculano ad alterum consulem transferebatur.

42 *senatum consules pro me deprecari edictis, atque imperio vetabant)* cùm ita scriptum olim reperissem in codicibus manuscr. senatus consules vocabant: viderémque hîc aliquid deesse, sic enim vulgò legitur, senatum consules vetabant, nihil me temerè facturum existimaui, si hunc locum ex ipso Cicerone suppleuissem; itáque feci; suppleui autem ex princip. orat. de Harusp. respon. vbi hæc leguntur: cùmque ad consulare off. ipsi. insign. ill. imp. ad meam salutem non solùm auct. sed etiam pr. vestr. voc. Itaque sic olim edideram: senatus consules ad meam salutem non solùm auctoritate, verùm etiam precibus vocabat. Quòd si quis malit sequi libros vulgatos, qui sic habent, senatum consules vetabant, vt diximus, licebit item probabilem sententiam exprimere, paucis additis ex loco huic simillimo, qui est nouem circiter pòst paginis hac eadem oratione, ibi, qui pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse, edictis atq; imperio vetarent; ex illo igitur loco sic hunc licebit legere: senatum consules pro me deprecari, edictis atque imperio vetabant.

43 *iam erumpebat, nacta tam audaceis duces)* hunc locum sic restituit Moretus ex libris veteribus, cùm ita legatur in vulg. iam erumpebat in actum, planè mendosè.

44 *quòd ageres, non erat, nisi, vt, qui mihi dux omnib. in rebus fuerat, idem esset iniuriæ socius, &c.)* Errici Stephani fidem secutus, qui hunc locum ita scriptum esse in veteri codice testatur, sic edendum curaui. Ego autem, antè quàm hanc emendationem vidissem, hunc eundem locum sic purgare conabar: Cato mihi in consilijs capiendis, rebúsque gerendis fuerat proximus; quid ageres? non erat vt, qui modus omnium morib. fuerat, idem tibi esset adiutor iniuriæ; non erat vt, id est, non poterat fieri, vt. Sed quid coniecturas commemorare, aut proferre attinet, vbi extat librorum antiquorum auctoritas.

45 *sit M. Cato, inuisus)* fortasse legendum est, inuitus; nam hoc, inuisus, nisi addatur, perditis hominibus, aut aliquid simile, non placet.

46 *Hunc tu etiam perniciosa pestis)* libri veteres habent, portentosa pestis.

47 *Summum est populi R. populorúmque & gent. omn. ac reg. con. senatus)* emendata interpunctione, hunc locum antea perturbatum & impeditum expediui, facilémque reddidi. Sic enim vulgò interpũgitur, Summum est populi R. populorúmque & gentium omnium, ac

regum

regum consilium; senatus decreuit, &c. planè mendosè. Licet vel sic legere, vt est in hoc contextu, sine verbo substantiuo, est, adhibita, tali distinctione, qualem apponendam curaui: vel sic, vt est in ora libri, sine verbo subst. est, ea distinctione seruata, quàm præscripsi.

48 *si ego non fuissem restitutus) vox, restitutus, abest à libris manuscr. Et verò, si quis attentè leget, intelliget, eam esse ab aliquo semidocto adiectam.*

49 *Potest desinere ciuis esse, cum, &c.) hunc locum, absit verbo inuidia, valde* εὐστόχως *emendaui, à sententia ipsa ad hanc coniecturam quasi manu ductus; inductus autem fuit librarius in fraudem à similitudine vocum, potes dicere; potest desinere; deinde ex, ciuis esse, factum postea est, scilicet; ita totus locus miserabilem in modum deprauatus, nobis per manus traditus est: referenda autem sunt hæc ad illa superiora. Potest igitur, damnati pœnam sustinere indemnatus? &c.*

50 *potestatem haberet, vt in filium) hoc totum vt in filium, alienum esse puto, non Ciceronis.*

51 *referre posse voluerunt,) libri vulgati omnes, à quibus non discrepant manuscrip. sic habent, referre, inquam: quæ scriptura cùm me offenderet, scripseram olim è regione huius loci hanc meam coniecturam, rescindere posse voluerunt: quam operarij, meo iniussu, olim secuti sunt: restituatur igitur lectio recepta, quamuis sit obscura, & pænè inaudita potiùs, quàm nostro iure quidquam immutemus. Verùm tamen, ne hîc nihil dicamus, arbitror, referre rem iudicatam, esse rem iam iudicatam quasi nondum iudicatam, & adhuc controuersam, iudicum sententijs, & potestati permittere, vt rursum de ea, quasi nunquam antea in iudicium adducta, atque incognita, cognoscant, ac sententias ferant.*

52 *An verò Volaterranis) cùm in libris vulgatis sæpè me offendisset hic locus, qui in eis ita legitur, hanc verò, &c. leui immutatione facta. pro, hanc, an, reposui: quo facto totum locum facilem ac planum reddidi. Est autem argumentum à maiori. Sylla non potuit Volaterranis ciuitatem adimere, &c. Clodius Ciceroni consulari, potuit? Admonendus autem lector est, vbi libri vulg. habent, se illo die confirmauit Romæ non fuisse? manuscriptos habere, se illo die confirmat R. n. f. Et infrà, vbi illi, pernoctans: hoc habere pernoctasse.*

53 *municipibus Anagninis ornatissimis) vox, ornatissimis, abest à codicibus antiquis, & verò si non sit, viris, aut, hominibus, ornatissimis, non videtur esse è consuetudine Ciceronis posita; admonendus*

præterea lector est, vbicumque libri vulgati habent Sedulius, antiquos habere, Fidulus.

54 etiam quibus damnatis interdictum est) placuit mihi Petri Fabri Tolosani coniectura, arbitrantis, hîc esse legendum, quibus damnatis, pro, quibusdam damn. deleta vna syllaba superuacanea, dam. Quin aliquanto pòst tempore, quàm ille mihi suam coniecturam exposuisset, ita impressum reperi in vno quodam exemplo, Lugduni excuso.

55 Quære hoc è Sex. Clodio) legendum puto, è Sexto: seu è Sexto Clodio. Immò verò sine dubio ita legi debet, è Sexto Clodio; nam, & codices omnes hanc lectionem adiuuant, & ratio flagitat. Fuit autem facilis & procliuis lapsus ab hac recta scriptura, ad vitiosam illam, si literas spectes.

56 capite demisso) significatur nefaria turpitudo hominis, lingua sua muliebrem rimam titillantis.

57 ne in ipsa quidem rog. perscripta est?) libri veteres habent, præscripta est.

58 Cæso ille Quinctius) sic legendum, non vt vulgò, Censor ille Quinctius. Significatur enim Cæso Quinctius, L. Quinctij Cincinnati filius, qui populo clamoribus tribunitijs concitato, iuuenis optimè de rep. meritus ad Tuscos exulatum abijt. T. Liuius lib. 3. annalium.

59 Mineruam Iouis filiam, Iouis sororem) sic restitui, coniectura ductus; sed Io. Passeratius legit: qui Mineruam Iouis, sororem meam, &c. In, Mineruam Iouis, autem subintelligit, filiam.

60 coniugis miseræ discidium) sic est legendum, non vt vulgò, coniug. mis. dissidium. Non enim fuit inter M. Tullium, & Terentiam dissidium, sed, M. Tullio in exulium pulso, factum est viri & vxoris discidium. Discidium autem, id est, distractio, diuulsio, discissio, à verbo discindo, vt sæpius iam diximus, & pluribus verbis docuimus in commentar. Lucretianis.

61 rémq; publicam concidere vnius discessu) libri manusc. habent, rémq; publicam concedere, vbi vulg. condere: ex quo feci, concidere; significat autem Cicero, remp. suo discessu concidisse: sin autem omnes interijssent, funditùs occasurum fuisse.

62 Quare rem. (dirumpatur licet)) voces duas, rem. ita scriptas r. p. vt scribi solent, omissas à librario propter similitudinem vocis superioris, restitui: quo facto totum hunc locum, cuius antea sententia erat perobscura, & inexplicabilis, planum reddidi. Tum versus duos, qui deinceps sequuntur, in libris vulgatis fœdè deprauatos,

& aliquot vocib. spoliatos ac deformatos, in integrum restitui: sic enim vulgò leguntur, bis seruaui, vt consul togatus armatos vicerim; priuatus consulibus armatis cesserim. Ego autem sic restituo: bis seruaui, & cùm consul togatus armatos vici, & cùm priuatus consulib. armatis cessi. Vtr. Natum autem mendum est ex copulatione, &, versa in, vt, à scriptore, & particula, cùm prætermissa propter syllabam primam vocis deinceps sequentis; consul. quib. amissis, versa sunt iam à coniectoribus, vici, & cessi, in, vicerim, & cesserim. Quòd autem paulò pleniùs, ac planiùs olim edideram, bis seruaui semel consul cùm togatus armatos vici: iterum priuatus, cùm consulibus armatis cessi; cuius vtriusque temp. &c. id nunc muto factũ, quia nimis longè ab antiqua scr. remotum est.

63 in ea vrbe, in qua tropæa & de me) plana, & sine vlla varietate ita scripta est vox tropæa, in codicibus manuscriptis, neque fortè prauæ consuetudinis defensor pertinax, dicat me sine librorum antiquorum auctoritate vsitatam scribendi rationem immutasse; quod tamen in hac voce, vt & in alijs, veritate fretus facere non veritus essem.

64 & ab eodem ædem extructam) vocem, ædem, quæ fuerat omissa à librario decepto similitudine vocis, quæ antecedit, restitui certa coniectura ductus.

65 cum domo Fuluij Flacci) hic ille est M. Fuluius Flaccus, qui cum C. Graccho Tiberij fratre, à L. Opimio consule interfectus est.

66 quam tu eodem ore:) pudenter, & verecundè hunc locum emendaui; nam ex, quum, quod erat in vulgatis & antiquis, ego feci, quã: ad religionem autem referendum est.

67 nimiùm esse superstit. non op.) suspectus mihi locus; nam quid est hoc nimiùm esse superstitiosum? quale est, nimis auarum, & nimis intemperantem esse, & simil; quo modo si quis loquatur, significet, vitium horum habituum nasci ex eo, quod est nimium, non ex rebus ipsis: & eum qui sit auarus, aut intemperans, modò non sit nimis auarus, aut nimis intemperans, non esse vituperandum; quod absurdum dictu est. At, vt auaritia, & intemperantia, vitiorum sunt nomina, ita & superstitio, vitij nomen est. Vt igitur aliquis reprehendatur, nimis superstitiosum esse non necesse est, sed quisquis superstitiosus est, eo ipso vituperandus est.

68 quod est præsentis infamiæ) leui immutatione facta, etiam hunc locum restitui, ex, insaniæ, facto, infamiæ, quemadmodum paulò pòst primo versu, pagina proxima, ex, vna iusta; quod est in omnibus libris,

libris,feci,vniuersa.

69 vt te ipsa tanquam in captiuis sedibus collocaret ?) ita scriptum est in libris manuscriptis : eámque scripturam, rectam esse arbitror : vulgatam autem, vt à te ipsa tanq. in capt. sed. collocarentur, vitiosam; quanquam hoc argumento defendi potest; quòd paulò pòst dicit interrogando, hanc Libertatem à Clodio domi suæ collocatam; sed nihil id valet aduersus hanc veterem scripturam; nam eo consilio Libertatis signum in domo Ciceronis Clodius collocauit, vt ea ipsum Clodium in domo Ciceronis collocaret, id est, vt ipse Clodius domum Ciceronis possideret, cuius cupiditate inflammatus erat, vt suprà à Cicerone dictum est. Sed non dissimulabo, quibusdam placere legi, in captiuis ædibus, non vt est in libris omnib. in captiuis sedib.

70 non denique adolescentem quenquam, cùm hab.) legendum videtur : non deniq; adolescentem scientem quenquam, &c.

71 ibi enim postis est, vbi templi aditus est, &c.) legendum videtur, vbi enim postis est, ibi templi aditus est, & valuæ.

72 & pene sollemnib.) legendum videtur, nec minùs sollemnibus: vel, & planè sollemnibus.

73 An consecratio nullam habet religionem, &c.) Cùm animaduertissem, à veterib. libris abesse vocem, ius, quæ est in vulgatis ante verbum, habet, & in illis iisdem veteribus post verbum, habet, esse lacunulam, statim conieci desiderari nomen, religionem.

74 quid prisca verba voluerunt ?) legendum fortasse est, valuerunt ? addendum, sibi : vt sit, sibi voluerunt ? Veruntamen nihil muto.

75 imperia scribebantur noua) sic habent vulgati codices, imperia adscribebantur noua iuuentuti; manusc. sic, imperia, adscribebantur noua, iuuentúsque se iuuenum, quæ scripturæ sine dubio corruptæ sunt. Quis enim non videt primùm, quæ se iuuenum, esse scriptum à librario oscitante, pro. Q. Scio venenum ? deinde ex, iuuenum, factum esse, iuuentus : atque vtrumque ab alio librario dubitante perscriptum ? postremò, adscribebantur, pro, scribebantur, positum esse propter, à, vltimam vocalem nominis, imperia?

76 ex vestris manibus, ac faucib. eripui) libri manuscr. habent, ex vestris manibus, ac facib. vulgati, manibus ac faucibus; vulgata scriptura probabilior est, & meo quidem iudicio vera & recta: quanquam antiquam non damno.

77 verbis grauissimis perterruissent) libri manuscripti habent, proterruissent.

78 *vt in viui, & iam spirantis) legendum fortasse est, vt in viui etiam tum spirantis.*
79 *quantáque diligentia senatus sustulerit) verbum, sustulerit, abest à duobus libris manuscr. vnde suspicari possit aliquis, hoc verbum esse alienum, non Ciceronis, cùm verum esset à librario omissum, falsum ab eo, qui deesse videret, suppositum; omnino hoc, sustulerit, parùm quadrare ad hunc locum videtur: putauerímque, persecutus sit, potiùs, aut aliud simile à M. Tullio esse positum; nam quòd infrà non longè verbo illo vtitur, ibi eam aram tollendam, &c. primùm hîc est, eam rem sustulerit; illic, aram tollendam; deinde hîc, sustulerit; illic, tollendam censuit; res ipsa loquitur quid intersit.*
80 *ad equitum notam, ad dolorem bonorum) hic locus mihi valde suspectus est: neque nos quidquam hîc libri veteres adiuuant, immò suspicionem augent; ita enim scriptum in duob. est, ab equitum nota doloris bonorum, &c. in alijs quomodo in vulgatis; ego putabam legi posse, ad eius ignominiam, ad dolorem, &c. vel ad ignominiam, ac dolorem bonorum omnium.*
81 *ante oculos exterminatoris sui) libri manusc. habent ante oculos extinctoris sui.*
82 *in hac verò causa soli vestris ceruicibus sustinetis) sic est legendum vel inuitis libris omnibus; soli, enim apponitur illi, cum viris fortibus multis; solis, autem, ceruicibus, quomodo legitur in omnib. libris, ineptum, atque absurdum est.*
83 *quorum si isti suis) videtur legendum, quorum etsi iste suis, &c. hîc operæ omiserant particulam, si, ante pronomen, iste, in priore editione.*
84 *tum denique commictam esse, & commiss. putabo.) Videtur hîc esse* ἀνακόλουθον *. nam verbum putabo, pendet ab illis superioribus, precor, ac quæso, vos obtestor, vt, &c. non enim possunt aptè hæc cohærere, obtestor, vt si, &c. putabo &c. debet enim ita dici, vt putem. Quare vel est* ἀνακόλουθον, *vt dixi: vel legendum, putem.*
85 *exscissio) sic legendum, non, vt, vulgò, excisio; est enim verbale à verbo exscindo. Virgil. lib. VI. Aen. Vis vt nulla virûm, non ipsi excindere ferro Cælicolæ valeant. Idem 7. At licet amborum populos excindere regum.*

EIVS-

EIVSDEM IN ORAT. DE HARVSPICVM RESPONSIS, IN P. CLODIVM.

1 *poteſt grauiorib. à me verbis, &c.) negatio, haud, quæ eſt in libris vulgatis ante verbum, poteſt, abeſt à manuſcr. eam ſcilicet addiderant ſemidocti, ſeu indocti potiùs homines, non intelligentes, hæc legi interrogando, non enuntiando idque longè eſſe acrius, grauius, ornatius.*

2 *& iracundia longiùs progreſſum) ſic emendaueram decem abhinc annos in meo codice, coniectura adductus: quam comprobauit poſtea liber optimus manuſcr. Memm. mendoſi autem ſunt vulgati, & qui habent, propè digreſſum, & qui, propè progreſſum.*

3 *qui me, qui remp.) lib. manuſcr. habent, qui me, qui rem, cum def. vocem, meam, non habent, quæ eſt in vulgatis: vnde ſuſpicatus ſum legendum, qui remp. quam meam coniecturam confirmant ea, quæ ſequuntur.*

4 *exſciſſionem) ſic legendum, non, vt in libris vulg. exciſionem. Eſt enim nomen verbale, à verbo, excindo, vt ſupra non longè oſtendimus. Ab eodem fonte, exſcidium; ſic enim etiam hoc nomen ſcribi debet, non, vt indocti ſcribunt, excidium.*

5 *non modò vincire, verùm etiam vincere) ſic habent libri manuſcr. longè meliùs, quàm vulgati, vincere, verùm etiam vincire. Vinctus enim fuit P. Clodius à Milone ab illo iam tempore, ex quo eum reum fecit, & legibus irretiuit Milo: ſed tum demum erit victus, cùm ab eodem Milone interfectus in via Appia iacebit. Comprobat hanc ſcripturam id, quod proximè ſequitur. Sed ſi etiam nunc illaqueatus iam omnium legum periculis irretitus, &c. En tibi Clodius, vinctus quidem eſt: ſed nondum victus. Minatur enim adhuc Ciceroni, & eum concionibus turbulẽtis, & ſeditioſis inſectatur, vexat, lacerat.*

6 *cùm mihi ſtanti tacens min.) quo modo poteſt quis tacens alteri minari? niſi fortè nutu, aut alio aliquo corporis geſtu. Omnino malim legi, ſtanti iacens minaretur, cùm propterea quòd hoc, tacens, frigidum eſt, tum quia, ſi ſtanti iacens, legatur, efficiatur non inconcinna antitheſis.*

7 *Diem dixiſſet, vt fecerat) hic locus mihi ſuſpectus eſt, nihil tamen diſſimilitudinis in libris veteribus reperi; præterea paulò poſt*

vbi

vbi libri omnes habent, sic moderetur, quidam legi volunt, sic meditetur.

8 ducentis confixum senatusconsultis) libri manuscripti habent, senati consultis; neque verò dubium est, quin ita locuti sint veteres.

9 multo maxima ex parte) absunt à cod. vet. hæc, ex parte: vnde suspicor legendum, multo maximam partem: quomodo sæpe loqui solent boni scriptores.

10 stilo impuro Sex. Clodius conscr.) nihil muto, quamuis liber quidam manuscr. habeat, stilo illo impuro Sex. Clodij ore tincto conscripsisset. Neque tamen aut librorum manuscr. auctoritatem contemno, aut hanc ipsam scripturam damno; est enim acrimoniæ plena, & in Sex. Clodij linguæ turpitudinem maximè conuenit: denique cum superioribus in Sex. Clodium maledictis consentanea est.

11 Religionis expiatio) in libris omnibus legitur, religionis explanatio; quidam docti legi volunt, religionis expiatio; quibus assensus sum; nam ex ijs, quæ sequuntur, perspicuum est ita esse legendum; quid enim aliud est, expiare religionem, quàm religione liberare? At sequitur paulò pòst, domum meam iudicio pontificum religione liberatam videri: id est, religionem in domo mea expiatam.

12 à iudicibus muniendam) sic restitueram in meo codice annis antè multis: idémq; postea venit in mentem P. Fabro Tolosano; consiliario regio, viro doctiss.

13 in villa publica) quidam legi volunt, in via publica.

14 At ipse non modò respond. quidquid pot.) significat, eum, quisquis sit, non solùm esse maleuolum, sed etiam tardum atque hebetem: quippe cui nihil in mentem veniat, quod lacessitus respondeat.

15 qui statas, sollemneísque) nonnulli libri manuscrip. habent qui statutas, &c. Ego tamen nihil muto.

16 portentorum explanationes) locus obscurus, ac suspectus. Nam, si Valerium Max. cum eo conferas: expiationes, legendum videatur; si M. Tullium ipsum lib. 1. de diuinatione: explanationes, retinendum. Sic Valerius lib. 1. cap. 1. Maiores nostri statas, sollemneísq; cæremonias, pontificum scientia: benè gerendarum rerum auctoritates, augurum obseruatione: Apollonis prædictiones, vatum libris: portentorum depulsa, Etrusca disciplina explicari voluerunt. Nemo est, qui non videat, Valerium Maximum, hæc omnia à

M.

M. Tullio mutuatum esse, &, quas M. Tullius portentorum expiationes nominauit, portentorum depulsa appellasse. Non est enim verisimile, quæ dictæ sint à M. Tullio explanationes, ea à Valerio depulsa esse nominata. Rursum videtur, explanationes, ferri posse. Nam M. Tullius lib. 1. de diuinatione, ait, augurum disciplina monstrorum interpretationes, & procurationes doceri; quibus è verbis, existimare possit aliquis, vtramque vocem hîc interesse oportere, explanationes, &, expiationes, vt explanationes idem valere dicamus, quod interpretationes: expiationes, idem, quod procurationes. Omnino non est facilè statuere, vtro, aut quomodo sit legendum. Ego interea, explanationes mouere loco non sum ausus, quamuis expiationes, magis probem. Quòd si quis dicat ita legendum, monstrorum explanationes, & expiationes: ne hanc quidem lectionem improbabo.

17 ludorum publ.) vox, publicorum, abest à libris manuscr. aliquot.

18 atque illa mater Idæa, &c.) Huius loci emendatio Faërno debetur, vt mihi testati sunt Muretus, & Cl. Puteanus. Nam vulgata planè corrupta est.

19 An, si ludius constitit,) qui sint ludij, disce ex Nonio, & ex Dionysio Halicarnasseo. Sic Nonius. Ludius quòd ludis pueri præsules essent glabri, ac depiles propter ætatem, quos antiqui Romani lydios appellabant. Plautus Aulul. tu, istum gallum, si sapis, glabriorem reddes mihi, quàm vulsus ludius est. Suprà autem, mater Idæa, edendum curauimus, pro vulgata lectione, mater dea, Faërni coniecturam secuti, vt iam diximus.

20 aut sympulo aberrauit) vbi vulgati habent, aut, si nutu aberrauit, sine vlla litura, libri veteres habent, aut symbolo aberrauit; quam scripturam cur reijceremus, nulla mihi olim causa visa est: verumtamen dissimulare non possum, suspicionem mihi ortam esse ex Arnobio lib. IIII. aduersus genteis, ne hanc lectionem quidem satis esse certam, aut rectam. Verba autem Arnobij sunt hæc, non longè ab extr. Et piaculis dicitur contracta esse commissio, si per imprudentiæ lapsum, aut in verbo quispiam, aut in sympinio deerrarit: Ex his igitur Arnobij verbis suspicabar hîc legendum, sympinio potiùs, quàm symbolo. Est autem, sympinium, vas ligneum, quo vtebantur in sacris Romani pontifices. Quanquã hanc vocẽ tribus modis video à scriptoribus efferri. Alibi enim reperitur scriptum, sympinium, vt apud Arnob. alibi, sympuuium, vt apud Nonium, & Iuuenal. sat. VI. alibi, sympulum, vt apud Plin. Festum, Apuleium:

quod

quod postremum, cum affine ei nomini, quod olim reposui, symbolo, in veteribus libris à me repertum, vt dixi: nunc mihi persuadeo omnino legendum esse, sympulo, & ita à M. Tullio scriptum esse.

21 dies illi festi, pænè funesti) libri manuscripti habent, dies illi pro festis, pæne funesti: quod probo: quamquam nonnulli sic legi velint, dies illi festi pro festis pæne funesti: alij, dies illi festi propè funesti.

22 Megalesijs fieri) vocem Megalesijs delendam censeo: nam hi ludi sunt ipsa megalesia. Quòd autem libri vulg. habent, Megalensibus, iam antè alij docuerunt, & nos quoque alibi admonuimus, hanc vocem, neque Græcam esse, neque Latinam, sed barbaram, aut solœcam.

23 vt in pristina religione seruaret) legendum putant quidam, vt pristinam religionem seruaret.

24 Telluri postulatio deberi dicitur) secutus sum libros vulgatos, quibuscum consentiunt nonnulli manuscr. Alij quidam habent, postulio: quod vir quidam doctus probat: ac per postulonem, aut victimam significari ad deos placandos comparatam, aut supplicem potiùs aliquem, existimat: & ita legendum censet apud Varronem lib. 4. de lingua Latina, ibi, esse responsum, Deum Manium postulonem postulare: vbi vulgò legitur, postulionem. Sed Adr. Turnebus meliùs, ni fallor, Deum Manium, posti leonem postulare.

25 quam amiseras) præclarè hic locus restitutus est, codicibus veteribus ducibus, atque auctoribus: cùm legatur in vulgatis, quæ inuaseras.

26 qui omneis audaceis) sic legendum est potiùs, quàm, vt habent libri vulgati, indices: quamquam quidam reponunt, indicatos: quod magis probo: & ita fortasse legendum in oratione pro Muræna: ibi, vallatum audacibus, atque sicarijs: vbi vulg. habent, partim, iudicib. partim indicib. pro illo igitur suspicari possit aliquis legendum, indicatis: id est damnatis: ego tamen, audacibus, malo.

27 quibus olim erepti essent n.) Cic. ad Attic. libr. I. XXXI. iudices fuerunt, quos fames magis, quàm fama, commouerit: quorum Catulus cùm vidisset quendam, Quid vos (inquit) præsidium à nobis postulabatis? An, ne nummi vobis eriperentur?

28 te iudices dimiserunt) nonnulli libri habent, emiserunt.

29 homines propè confitentem, propter pecc.) has duas voces, propè confitentem, hoc ipso loco in codicib. manuscr. planè scriptas

quæ

quæ in omnibus vulgatis, quos quidem viderim, desiderantur, reponendas curaui; videntur autem, si absint, multum de orationis concinnitate detrahere. Nam, vt paulò antè dixi, turpissimum, nocentissimúmque laudarent: sic nunc congruenter & conuenienter, propè confitentem pr. pec. iud. liberarunt; credibile autem est, librarium, has voces omisisse, dum deerrat à voce, propè, ad vocem, propter.

30 ne per optimatum discord.) verbum, monent, factum ex moneri, quod fuerat à librario iteratum, delendum curaui, est enim superuacaneum & inane; nam, si quis dicat, subintelligi, dij immortales: durum est, cùm antecesserit, dijs immortalibus in sexto casu. Itaque vel, monemur, legendum, vel monet, tollendum, quod malo.

31 auxiliisq; deminutis efficiatur, quare) sic esse legendum res ipsa clamat, ratio & veritas peruincunt, maximè cùm libri veteres habeant, deminutis, non, vt vulgati, diminuti; hoc eodem versu hunc locum, quare ad vnius imperium res redeat, &c. ex ipso Cicerone restitui; qui antea erat fœdè corruptus; sic autem ipse Cicero infrà tertia ab hinc pagina: etiam ne in vnius imperium res recidat, monemur.

32 exercitúsq; pulsus ad deminutionem acc.) sic legendum, & hanc lectionem confirmant antiquæ scripturæ vestigia; vbi libri vulg. habent, exercitúsq; puls. ac diminutio accedat.

33 in domesticis est germanitatis stupris) non potest mihi persuaderi, hunc locum esse emendatum; nam quid hoc sibi vult germanitatis stupris? scio, quid mihi dicturus sit aliquis; cum Clodia sorore, & ceteris sororib. Clodium rem habuisse significat; audio, itáne verò? his verbis hanc sententiam exprimi oportuit? quis vnquam hoc modo locutus est? dixisset potiùs, in domesticis est cum germanis sororibus stupris, &c. considerent igitur hunc locum, qui se Ciceronianos dici volunt, & videant, num potius ita legi debeat, in domesticis, germanísque stupris est volutatus.

34 piratarum contumelias perpessus) contumelias, ὕβρεις, id est, libidines flagitiosas, & contumeliæ plenas; sunt enim libidines quædam minùs turpes, & humanæ, &, vt ita dicam, tolerabiles.

35 à sua frumentaria) errant qui pronomen, sua, delendum censent; fuerat enim hic Saturninus quæstor Ostiensis: & rei frumentariæ præfuerat, M. Tull. pro Sextio. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quòd à se, quæstore Ostiensi, per ignominiam ad principem & senatus & ciuitatis, M. Scaurum, rem frumentariam transla-

translatam sciebat, dolorem suum magna contentione animi persequebatur:

36 *à mulieribus soleis) legendum fortasse est, stolis. Verumtamen nihil muto; nam etiam soleis mulieres vtebantur, & viri molles.*

37 *concors etiam tum senatus, principi, &c.) libri manuscripti habent senatus, senatus principi; quam scripturam si quis probabit, intelligemus, Pompeium dici principem senatus, sin reijciet, principi, coniungetur cum voce, dicenti: vt sit, sententiam principi dicenti: id est, primo dicenti; licebit etiam legere, principi, per se.*

38 *sententiam dicenti excluserat) libris omnibus, hoc quidem loco, reclamantibus, legendum putabam olim, excusserat; sic enim Philip. 2. Itaque, excussis tuis vocibus, & ad te, & ad praedes tuos, milites misit; idem ibidem: excussae sunt tuae illae voces, &c. Vbi tamen libri vulgati habebant, exclusis, & exclusae. Nunc nihil mutare sum ausus. Neque me tamen sententiae, aut coniecturae huius paenitet.*

39 *vt se modò his, modò vendat illis) errans librarius in voce, modò, bis à Cicerone posita, semel eam duntaxat scripserat, eadémque opera pronomen, his, omiserat: quod totum ex vno cod. manuscr. restitui. Sic suprà non longè admodum, in particula negationis bis à Cicerone posita, non, errarat, & pro, Non modò non sed ab, scripserat, Non sed ab.*

40 *furenteis, ac violentos impetus) libri duo manuscrip. habent; ac volaticos impetus.*

41 *Atque ex hac à me nonnullorum alien.) hunc locum coniectura ductus, sententiam ipsam subsecutus, vestigia scripturae & veteris, & vulgatae persecutus, sanè quàm feliciter restitui. Quis enim non videt hanc scripturam esse corruptam? Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, & quibusdam haerentia tela in rep. &c.*

42 *nisi primò se dedidisset ijs) quidam legi volunt, se vendidisset ijs, &c. quibus assentior.*

43 *in quo fallebat multos) vox, multos, abest ab aliquot libris manuscr.*

44 *reuiuiscere memoriam, ac desiderium) libri aliquot veteres habent, reuirescere; vnde conijcere possit aliquis, legendum reuirescere; nonnunquam enim in hoc peccabant librarij, &, reuiuiscere, pro, reuirescere, ponebant: vt Philipp. 7. princip. qui senatum dolent*

 ad

ad auctoritatis pristinæ spem reuirescere : vbi libri minùs emendati, & vulgati habent reuiuiscere ; verumtamen ego hîc nihil mutare neque ausus sum, neque ausim.

45 omneis altitudines montium obiectas semper) cùm animaduerterem, in libris manuscrip. non esse vocem, tela, atque ita legi, omneis alitudines omnium obiecta semper, &c. in vulgatis autem sic, omneis altitudines, omnium obiecta tela semper, &c. facilè conieci, tela, esse aduentitium, & item, omnium, aut certè corruptum : obiectas autem esse scribendum, vt cohæreat cùm, altitudines ; de voce, omnium, ampliùs deliberandum censebam ; sed mihi in mentem vênit totidem esse literas in omnium, quot in montium, t, addito ; quòd si o, & m, transponas, erit montium ; ita & erit sententia huic loco consentanea, & loquendi genus elegans & ornatum, qui omneis angustias, omneis altitudines montium obiectas semper vi & virtute perfregit.

46 etiam, ne in vnius imperium, &c.) à libris veterib. abest, etiam : verùm videtur retinendum propter verbum, monemur, quod sequitur ; quòd si hoc, etiam, delebimus, delendum fortasse erit, & verbum, monemur.

47 in rostris nec cogitanti) in libris veteribus non est, nec ; vnde suspicatus aliquando sum legendum, in rostris concionanti. Omnino siquis attentiùs consideret, videtur ridiculum dictu, veniri cuiquam aliquid in mentem nec cogitanti : nisi quis dicat, ea dici alicui in mentem venire nec cogitanti, quæ cuiuspiam animo obijciuntur ex tempore, & aliud agenti, aut certè sine magna animi aduersione, atque attentione. Omnino in rostris concionanti, est simplicius : atque idcircò verisimilius.

48 suffragia districta) libri aliquot veteres habent, suffragia discripta.

49 non quin hanc personam, &c.) libri vulgati sic habent, non, inquam, nisi hanc, &c. veteres autem sic, vt edendum curaui, non quin hanc, &c. & rectè ; quin, autem, id est, quòd non.

50 sed tamen facilè tac. cet. retic.) suspectus mihi hic locus est ; nihil tamen varietatis in libris manuscript. reperi. Quòd si quis hîc coniecturæ locus est, putem sic legi debere : sed quia facilè tacentibus ceteris reticuissem.

51 vt deus aliquis delapsus de cælo) vulgati libri habent, aliquis elapsus ; manuscrip. aliqui delapsus ; itaque quòd, delapsus, excudendum curaui, in eo libros manuscr. secutus sum : quòd, aliquis, impressos. Si quis tamen vsquequaq; veteres hîc sequi volet, non repugnabo,

aliqui,

aliqui, enim pro, aliquis, dicebant veteres.

52 *prococurationes, & obsecrationes) libenter reposuissem coniectura ductus, librísque omnibus reclamantibus, vel precationes, vel postulationes; quis enim non videt vel ex sententia huius loci, vel ex ijs, quæ statim sequuntur, procurationes, quod est in vulgatis & manuscrip. esse deprauatum, & ab errante atque oscitante librario pro, precationes scriptum? Nam, si quis dicat, significari procurationes ostentorum, cur non addidit hanc ipsam vocem, ostentorum, vt suprà? Hunc igitur locum consideret lector, statuátque, vtrùm addendum sit, ostentorum, an legendum, precationes, seu, postulationes; nam, procurationes, solitarium mihi non probatur.*

EIVSDEM IN ORAT. PRO PLANCIO.

1 *huic accusationi esse fauturos) omnes lib. manuscr. quos quidem viderim, habent esse fautores; sed, vt dicam quod sentio, mihi placet magis vulgata lectio, fautores: primùm quia suprà, vbi est, eadem vox, fautores: posuit verbum viderem, quod significat quiddam præsens: hic autem, vbi est, fauturos, iunxit ei verbum, audirem, quod hoc loco videtur aliquid futurum significare. Deinde non est verisimile, M. Tullium, eandem vocem, præsertim insignem, tam breui internallo bis posuisse; hæc me perpulerunt, vt lectionem vulgatam retinerem.*

2 *Quid? túne æquum dignitatis iudicem putas, &c.) omnes libri manuscr. habent, tu inanem: vulgati, tu non inanem: vtraq; script. mendosa: sed antiqua propiùs abest à recta; omnino legendum, túne æquum, &c. Sic enim disputabat Laterensis, vbicumque duo eundem magistratum petunt, qui superior est altero dignitate, is magistratum obtineat necesse est, si populus æquus est dignitatis iudex, quòd si non obtineat: largitione superiorem fuisse competitorem dicendum est. At populus semper est æquus dignitatis iudex: & ego, qui largitione Laterensi superior sum, nihilo minùs à Laterensi in campo superatus sum. Largitione igitur me superauit Laterensis. M. Tullius Laterensis argumentationem sic infirmat, negando, populum semper æquum esse dignitatis iudicem. Túne (inquit) æquum dignitatis iudicem populum semper esse putas? Proinde*

gg ij quasi

quasi dicat, non semper est. Præterea non ita loquuntur Latini, index est inanis, sed iudex est iniquus, quo modo infrà non longè loquitur: neque iudex non inanis, sed iudex æquus, aut non iniquus. Cùm hæc olim notassem, homo bliteus, & , quod grauius est κακοήθης, hanc emendationem improbauit, & lectionem quandam vulg. quam commemoraui, tu non inanem, tutari conatus est, iam antea à me reiectam, & iure damnatam: & grauis auctor, scripsit, negationis particulam, ad vocem, inanem, esse referendam, non ad verbum, putas: quasi aliter intellexerim, aut omnino quisquam mortalis intelligat. Ita homo bardus, vt aliquid sapere videatur, sus Mineruam docere postulat. Iam, quòd suprà sic edendum curaui, Mihi autem non id est in hac re molestissimum, &c. in eo codices antiquos, Memmianos & Clericanum, secutus sum, qui planè sic habent.

3 quanquam qua nolui) sic legendum, & ita est in vno codice manuscrip. Quidam tamen legi volunt, quoniam qua volui ianua, sum ingressus in causam, &c. à quib. dissentio; infrà autẽ pagina proxima aliquot pòst versibus, legendum, vt edidi, vt fueris dignior, non, at fueris, &c. quod & sententia ipsa flagitat, & repetitio, proxima, ibi, sed, vt fueris dignior, ostendit. Vt, autem, id est, quamuis.

4 considerare sæpius) libri manuscrip. habent, deliberare sæpius. Iidem libri vet. habent aliquot pòst versibus. Venio iam ad ipsius, &c. pro quo vulgati, Venio nunc ad ips. Iam non multo pòst, semper sibi supplicari voluisse edendum curaui, partim obscura scripturæ veteris vestigia secutus, partim coniectura ductus.

5 C. Serenum, non stultissimum hominem) Serenum subtilissimum hom. habent libri omnes & vulgati & manuscrip. præter vnum Clericanum, qui (ridebit fortasse quispiam) habet, stultissimum; vnde quidam amicus meus, addita negatione; facit, non stultissimum; adiuuat eum ratio, quæ sequitur; fuit enim & animi satis magni, & consilij; adde quòd credibile est negationem omissam esse à librario post nomen, Serenum, propter syllabarum similitudinem, num, non. Postremò, subtilis, non solet esse epithetum personarum, sed rerum potiùs: vt, cùm dicimus, genus dicendi subtile, subtilis oratio, iudicium subtile; quod si quando personis addatur, hoc fit cum aliqua accessione, vt vir subtilis in differendo, subtilis in docendo, subtilis oratione, subtilis scriptor Lysias; his orationibus adductus sum, vt illi amico meo assensus sim, putarímque iam olim omnino hîc legendum, non stultissimum.

6 si

6 *si hoc indicasti, &c.) Quis ita legendum esse non videt? Est enim huius dilemmatis vis huiusmodi: cùm reliquisti petitionem tribunatus pl. indicasti horum duorum alterutrum: vel te in tanta tempestate non posse remp. gubernare, vel te nolle: si indicasti te non posse: de virtute tua dubitaui: si te nolle, de voluntate. At si legatur iudicasti: vide, quæso, lector, quàm sit absurda tota hæc oratio, & sententia futura; si iudicasti te non posse remp. gubernare, de virtute tua dubitaui; potest enim aliquis iudicare se quippiam efficere non posse, & tamen ita occultè, atq; obscurè, vt alios celet; sed demus hoc membrum tolerabile esse; id, quod deinceps sequitur, quis feret? si iudicasti te nolle, &c. quid hoc est, iudicare se nolle? quis ita loquitur? nónne simile est, vt si quis diceret, arbitror me nolle hoc, vel illud facere? quo quid absurdius dictu? Quare sic legendum esse contendo, non libris solùm omnibus, verùm etiam maleuolis, & sciolis, omnibus reclamantibus atque inuitis.*

7 *idem mihi, quod ostenderas) oratio præcisa est; subintelligendum enim est, præstabunt, aut aliquid simile: nisi si quis dicat omissum esse, & desiderari.*

8 *nam quid assequerer?) libri manuscr. habent, Nunc quid; & paulò pòst antè; mihi grauissimum esset sic dicere: vnde feci, si dicerem; & paulò pòst edendum curaui, patuerit hominibus, vt est in libro manuscripto, pro eo, quod est in libris vulg. patuerit omnib. &c.*

9 *non assueta mendacijs) locus mihi suspectus.*

10 *lacrymis, votis, omnibúsq;) sic legendum, non, votísq; omnibus. Horat. od. 5. lib. 4. Votis, omnibúsq;, & precibus vocat. Quòd si quis malet ita legi, votis, bonísq; ominibus, non repugnabo: sed longiùs discesserit ab antiqua scriptura. Paulò antè, quidam legi volunt, è ciuili terrore: ego nihil muto.*

11 *vel ratione cedentem) vocem, tempori, quæ non est in codicibus manusc. neq; Memm. neq; Cleric. delendam curaui; superuacanea enim est, & ab aliquo semidocto addita.*

12 *quos tu iure laudas) quidam legendum putant, quos tu dilaudas. Quo verbo vtitur cùm alibi, tum in epist. quadam ad Atticum, lib. IIII. Et ego audebo legere vnquam, aut attingere eos libros, quos tu dilaudas, si quid tale fecero?*

13 *si minus in scena sunt) sic habet codex Memmian. cum quo ceteri vet. consentiunt, vbi vul. habent, necessaria sunt: planè mendosè. In scæna sunt autem, interpretor, aperta sunt, nota sunt, in promtu, & in conspectu sunt.*

14 *quà externis, quà domesticis) sic legendum, non, quem ext. quem dom.*

dom. & ita sæpè loquitur, vt libro. 15. epist. ad Attic. Intelligo te distentissimum esse quà de Buthrotijs, quà de Bruto.

15 non modò nomine) legendum videtur, non modò crimine.

16 sed impunitum in maledico mend.) sic legendum, & ita impressum est in nonnullis libris vulgatis; nam mendosè habent alij, sed impunitum in maleficio mendacium. Quòd autem homo blennus, lectionem vulg. tuetur, & hanc emendationem improbat: ita est, vt sæpe iam dixi; nihil tam ineptum fingi potest, quod ei non in mentem veniat. Et lectorem scio videre, quantus sit dormitator, atque adeò somniator. Quis enim non videt, hoc, quod à Cicerone dicitur, in maledico, nō ad Laterensem propriè pertinere, sed ad omneis accusatores? Præterea suprà proximè deest in vul. omnibus, in reo, post, crimē est; sic enim debet legi: quod nō crimen est in reo, sed impun. &c.

17 postea prætoris mandatu) sic hunc locum restituit Adr. Turnebus, qui locus in omnibus libris legitur, præ mandatis. Cum hæc in priore editione annotassem, & hanc emendationem Adr. Turnebo, meo more, reddidissem: homo πολυπράγμων, & περίεργος, aliquot pòst annis, notauit, sic hunc locum esse ab Adr. Turnebo restitutum. Quid est aliud, obsecro te, lector, nugari, & actum agere?

18 omneis ambitus leges) sic quidam docti legendum putant, omneis ambitus leges, vbi libri complures vulg. habent, omneis ambitus legis: quibus assentior; multæ enim fuerunt leges de ambitu, neque ab vno latæ.

19 nisi hac tribuaria) codices veteres omnes habent, tributaria: quod probant docti quidam viri: vt dicta intelligatur à tributis comitijs; ego vulgatam lectionem retineo: & rem tribuariam accipio, quæ ad tribus pertinet, vel quæ per tribus geritur. Quod autem ad huius loci sententiam attinet, hanc esse puto. Laterensis accusauit Plancium lege Licinia de sodalitijs: cuius nomine omneis ambitus legis complexus erat. In lege autem Licinia nihil aliud, nisi edititios iudices secutus erat. Quod iudiciorum genus (inquit Cicero) si nulla in re, nisi in ea re, quæ à tribubus gesta est, hoc est, in tribunaria, æquum est, vt vult Laterensis, non intelligo, quamobrem senatus hoc vno in genere, scilicet legis Liciniæ, tribus edi ab accusatore voluerit, neq; eandem editionem in ceteras causas tribuarias transtulerit. Erant autem edititij iudices, qui ab accusatore edebantur, sumti ex ijs tribubus, quæ prandijs, & largitione corruptæ dicebantur, ita vt ijdem testes essent, & iudices.

20 hoc vno in genere) nempe legis Liciniæ de sodalitijs.

21 *in ceteras causas) nempe tribuarias, seu tributarias, vt alij legi volunt.*

22 *in ipso denique iudicio de ambitu, reiectionem fieri vol.) sic legendum censeo, pro eo, quod est in libris vulgatis, de ipso denique ambitu; de reiectione fieri voluerit iudicium altern. coniecturam meam adiuuant aliquot veteres cod. qui habent, reiectionem: &, de ambitu. Ex quo posteriore appâret, præpositionem, de, ex suo loco, in alienum esse translatam suprà, ante, ipso deniq., & ita eiectam præpositionem, in; cùm legi debeat, in ipso denique iudicio, &c. non de ipso denique, &c.*

23 *cuius tu tribus venditorem) sic habent omnes libri; sed ego, ijs inuitis, legendum puto, emtorem; nam, qui corrumpit, emit, non vendit: nisi quis dicat venditorem, hîc pro emtore vsurpari; vel sic, propriè venditore esse positum, & significari, Plancium hanc tribum suis competitoribus, pretio accepto, concessisse, quod probabilius est. Huc fortasse pertinet id, quod infrà dicitur, ne reficere necessarijs suis suam tribum possint: siue, vt malim legi, ne sufficere, &c.*

24 *nam Metiam, non quæ) cùm in libro manuscrip. Clericano ita scriptum reperissem, M. etiam, vbi vulgati habent, tertiam etiam, facilè conieci, Metiam, esse legendum, cùm Metia sit vna ex xxxv. tribubus ciuitatis Romanæ; quam Festus docet, à quodam castro esse appellatam. Malim autem scribi, Metiam, sine dipthongo, & cum t. quàm cum dipth. &c.*

25 *vel iniquos meos, vel etiam, &c.) legendum fortassis est, vel inimicos meos, &c, Verùm tamen nihil muto: nam libr. V. accus. sic locutus est, iniquissimis meis rationem officij persolui; & Terent. Prologo Adelp. Postquàm poëta sensit, scripturã suam ab iniquis obseruari, Iterum M. Tullius hac eadem oratione infrà, Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, &c. nisi quis dicat illic quoq., legendum inimici, quod mihi videtur; & in lib. accus. inimicissimis: apud Terentium autem, iniquis, esse positum sine pronomine, meis. Quare illa nihil ad hunc locum pertinere.*

26 *ne reficere necessar. s.) quid valet hoc, ne reficere necessarijs suis suam tribum possint? an concedere suis amicis suam tribum? an suppeditare, seu sufficere? quod mihi sit verisimilius. Quin ego malim legi, ne sufficere, &c. quàm vt vulgò, ne reficere, &c.*

27 *in sua petione respectent) vel, legendum, expectent, vel, respectent, idem valet hoc loco, quod, expectent. Respectamus enim propriè à tergo, & quæ retrò sunt. At, quæ præterierunt, retrò sunt.*

Præterita igitur respectare aliquando dicimur. Ex quo per translationem respectare interdum vsurpatur, pro ab alio expectare, & in alio spem suam positam habere.

28 pronuntiasse) id est, promisisse; hoc eò adscripsi, quia hîc nonnulli mutare aliquid conati sunt; sed falluntur. Vtitur eodem verbo hoc eodem modo in Cluentiana; vtitur & Suetonius in Iulio Cæsare, ibi, vt de suo nummos pronuntiaret.

29 pedem conferre) hoc est, quod Græci dicunt, ὁμόσε χωρεῖν.

30 C. Cælius) sic legendum est, non vt vulgò, Q. Cælius. Hic enim est ille C. Cælius Caldus, qui repulsam tulit in quæstura: consulatum autem obtinuit anno ab vrbe cóndita IↃC. LIX. collegam nactus L. Comitium Ahenobardum.

31 Cn. Orestes) sic legendum, non, vt volunt quidam. C. Orestes; hic est enim ille Cn. Aufidius Orestes, qui consul factus est anno ab V.C. IↃC. LXXXII. cum P. Cornelio Lentulo Sura.

32 magnum quendam motum illius petitionis tuæ) Loquitur de petitione tribunatus: quem cùm peteret Laterensis, & eodem tempore C. Cæsar legem Agrariam ferret, reclamantib. nobilibus: cúmq; réliqui candidati in legem illam Agrariam iurassent. Laterensis destitit à petitione sua, ne iuraret; auctor Cicero libro 2. epist. ad Atticum, epistola, cuius principium est, Accepi aliquot epist.

33 Dubitabitis (inquit) quin coitio) duobus argumentis probare conabatur Laterensis, concionem esse factam inter Plotium, & Laterensem; primum illud est; cùm tribus plerasque cum Plotio, &c. cui ita respondet M. Tull. an vnà fieri potuerunt, si vnà tribus non tulissent? proinde quasi dicat, si tribus vnà non tulissent, vnà ædiles non esse potuissent; ridiculè igitur obijcis, eos vnà tribus tulisse; nam eádem opera obijcere deberes, vnà ædileis esse factos; alterum argumentum; at nonnullas trib. cum Plotio tulit punctis pænè totidem; ergo coitio facta est; quod ita infirmat Cicero; hoc ideò ita accidit, quia superioribus comitijs propè iam facti, declaratique, ac comitia ædilitia venissent. Sunt autem hæc, At nonnullas punctis, &c. verba Laterensis, vt dixi. Secutus sum autem nunc quarundam editionum vulgatarum exempla, in quibus ita, vt edidi, impressum est. Olim verò sic edidi, cùm punctis nonnullas totidem? eadem sententia, vt legantur hæc interrogando.

34 an dicis, eum tibi eripuisse, à quo non sis donatus?) sic emendaui, coniectura ductus, partim vestigia scripturæ veteris & vulgatæ secutus, partim sententiam Ciceronis odoratus. Cùm hæc olim scripsissem, homo περίεργος, & πλεονέκτης, lectionem vulgatam, quæ

nullo modo ferri potest, more suo, vt aliquis esse videatur, defendere conatus est, prolato loco Ciceronis ex Miloniana, vbi loquitur ille de seruis in quæstionem arreptis; quo nihil magis ἀπροσδιόνυσον proferri potuit. Quis autem negat, arripere, verbum esse Latinum, aut arripere in quæstionem, Latinè dici? Sed quid tempus in nugis refellendis contero? conferat lector ingeniosus hanc meam emendationem cum verbis Ciceronis, quæ antecedunt, & cum sententia ipsa; nihil hac lectione certius esse reperiet.

35 *Atque is quidem adductus ad cons.) libri veteres habent, eductus.*

36 *defugere) sic habent duo libri veteres: vulgati, effugere.*

37 *vox vulgaris, AVDIVI) secutus Memmij, clariss. viri, coniecturam, sic reposui; nam libri omnes habent, auditu, totidem literis.*

38 *pleraque de ipso me fuerunt) sic restitui, coniectura ductus, veritate approbante: quod & ex his, quæ sequuntur intelligere licet, & ex ipso procemio, ibi, equidem ad reliquos labores, quos in hac causa maiores suscipio, quàm in ceteris, &c.*

39 *ad præcepta ætas non est nati) libri veteres habent, non est ætas generatus; quod subindicat hîc aliquid subesse vlceris; hoc igitur sanet lector eruditus: quidam sic legunt, ætas apta nati, seu gnati: ego autem sic potiùs, ad præcepta apta ætas non est nati; credibile est enim vocem, apta, omissam esse à librario errante propter similitudinem vltimarum literarum vocis, præcepta.*

40 *multæ insidiæ sunt bonis) hi versus sunt Attij poëtæ, quos paulò integriores leges in Sextiana: hoc modo, Non te id, quod multi inuideant, multique expetant, inscitia est postulare?*

41 *Est enim in virtute multus adscensus) nihil ferè immutaui ex antiq. scr. tantùm ex, multis, feci, multus. Sed velim pro, in virtute, legi, ad virtutem. Alij sic legunt. Etenim ad virtutem multi sunt adscensus: quam lectionem probo. Alij sic legi volunt: est enim ad virtutem vnicus, seu, vnus adscensus; quam etiam probarem, nisi tam longè abesset ab antiqua script. Sed proxima superior mihi magis probatur, vt cum Ciceronis sensu magis consentanea. Hoc enim sentit Cicero, neminem eorum qui hodie viuant esse Curio, & Fabricio, & ceteris antiquis similib. virtute parem: multos tamen honorib. esse pares; ratio est hæc: nam honorum finis, est consulatus: ad quem cùm quis ascenderit, altiùs progredi non potest; in virtute verò, seu ad virtutem multi sunt adscensus: aliique alijs sunt virtute præstantiores; verbi causa, antiqui virtute nobis antecellunt,*

neque

neque nobis ad eorum virtutis magnitudinem peruenire licet : sed alij nostrũ ad eam propiùs accedunt, alij longiùs ab ea absunt; eosdem honores tamen, quos illi cœperunt, nostræ ætatis homines quàm plurimi sunt cõsecuti. Quare virtutis multi sunt adscensus: honoris, vnus.

42 nisi in eum nimis anquirendum) cum mihi semper hic locus (qui sic in libris vulgatis legitur, nisi eum nimis iracundum in se putabis fuisse) suspectus fuisset, in libris vet. autem sic verè scriptum reperissem : nisi nimis eum aucarandum; & in nonnullis, incarendum putabis fuisse: ego, anquirendum, siue quis malit, inquirendum, edendum curaui; sententia autem plana est. Ne hoc quidem lectorem celabo, mihi, antequàm in libros veteres incidissem, visum esse legi posse, nisi eum nimis ad inuestigandum curiosum putabis fuisse.

43 fuisse in maximis rebus arbitror) vox, rebus, abest à libris manuscr. vnde suspicari possis aliquid aliud desiderari, verbi gratia, honoribus, magistratibus, aut quippiam tale.

44 Quanquã dissimilis est pec. deb.) hæc eadẽ sententia iam suprà posita est in oratione post reditũ, ad quirites, in ext. ad quẽ locũ plura.

45 qui autem habet, is ret.) sic legendum est, non qui autem debet, quidquid apud A. Gel. lib. I. cap. IIII. argutetur Antonius rhetor; ostendit enim Cicero, eò dissimilem esse pecuniæ debitionem, debitioni gratiæ, quod, qui pecuniam debitam dissoluit, statim non habet, quod dissoluit: qui autem habet, retinet æs alienum: in gratiæ debitione aliter est; nam & qui gratiam debitam refert, habet, & qui habet, refert; tota huius acutè dicti vis est in verbo, habere: vel potiùs in his duobus, habere gratiam, & referre gratiam; quæ hac re inter se differunt, quòd habemus gratiam, animo, referimus autem facto. Et tamen qui habet gratiam, cùm ampliùs non potest, æquè laudandus est, ac si retulisset: & desijt iam debere: & qui retulit, habet; quod in pecunia secus est; nam pecuniæ debitor, qui pecuniam habet, non reddidit, & debitor manet; qui reddidit, non habet, hoc est, pecuniam habere desijt. Hæc est huius loci sententia; quam non vidit siue Antonius, siue Gellius, vsi codice aliquo vitioso, in quo scriptum erat, debet, pro habet. Admonendus autem est lector, hoc præterea varietatis fuisse in codice Gellij, quòd in eo legebatur, æs retinet alienum, pro, is retinet alienum; quarum lectionum vtraque probabilis est.

46 quàm pro Planc.) videtur legendum, quàm quod pro Planc.

47 maximis beneficij vinculis) Sic legendum est, & ita habent omnes editiones. Nam quod prior editio nostra; habebat, beneficijs vinculis, erratum est operarum.

48 causa peracuta, vt ei) legendum censeo, cur ei.

49 ne

49 *ne aut proferre videar,) Sic legendum est, non, vt vulgò, proferre ad tẽpus: quæ lectio nata est ex antiqua deprauata: nonnulli enim cod. vet. non habent præpositionem, ad, tempus, autem, fuit interpretatio vocis, dies, posteà in contextum Cicer. translata, vera eiecta.*

50 *& ipsum id non obtin. &c.) nihil equidem mutare ausim: sed legi tamen malim, & id ipsum non, &c.*

51 *vbi ipse altus, aut doctus) libri manus. tres habẽt, alitus, aut doct.*

52 *Hìc etiam dixisti, addidisse me idcircò meæ legi, nisi, &c.) hic locus ex oratione in Vatinium restitutus est, vbi hæc dicuntur, Cùm mea lex dilucidè vetet, biennio, quo quis petat, petiturúsue sit, gladiatores dare, nisi ex testamento præstituta die. Tulerat autem etiam M. Tullius legem de ambitu. Obiecerat igitur Cassius M. Tullio, idcircò eum addidisse hæc suæ legi de ambitu, qua sancitum erat, ne quis biennio, quo peteret, petiturúsue esset gladiatores daret, addidisse, inquam, hæc: nisi ex testamento præstituta die: vt inde epilogos miserabiliores elicere posset: commemoraret enim scilicet M. Tullius voluntatem mortuorum, mortuos ab inferis excitaret, ex quibus misericordiam iudicibus commoueret; mortuorũ enim causa, & oratio de mortuorum voluntate, miserabilis est; hoc diluit M. Tullius, propemodum nihil respondendo, hoc est, eludendo. Non vobis videor cum aliquo, &c.*

53 *non cùm oratore disp) sic hunc locum restitui, coniectura ductus; nam neq; antiqua scriptura, quæ talis est, non cùm laboris, &c. neque vulgata, non causa laboris, &c. ferri potest; habet tamen antiqua aliquid, vnde fieri coniectura possit, subesse hìc aliquod vlcus; ego igitur ex, cum laboris cum oratore, feci; nam quod sequitur, & fori, syllaba est vocis, oratoris, à librario iteratæ, toris, fori. Quòd tamen si quis retineri volet, sic leuiter immutare licebit, cum oratore, & in foro; licet etiã ex antiquæ scripturæ vestigijs legere, non cum accusatore. Amicus quidam meus eruditus, putat hoc totum, non cum oratore, & in foro, seu, non causa laboris & fori, esse ex annotatiuncula ad oram libri adscripta natum, atque in contextum orationis translatum. Itaq; sic legit ille: Non vobis videor cum aliquo declamatore disputare?*

54 *putabam in Vaccæis dicturum,) sic est scriptum in codicibus antiquis, & nonnullis vulgatis. Vaccæos autem Hispaniæ citerioris populos commemorat Plinius.*

55 *reprehensionis ansam aliquam) cod. scr. Clericanus habet, reprehensionis causam aliquam.*

56 *inuitissimis viris bonis, constet cessisse) sic legendum est, non, vt habent libri ferè omnes, inuictissimis viris constat bonis cessisse.*

Passeratius

Passeratius tamen legit, inuictissimis viris constat tribunis cessisse. Paulò antè autem, vitium, & mendum maximum, quod hærebat in omnibus libris vulgatis ex versu heroico, integro ibi, interitus nullos vltores esse videbam, ego sustuli, duarum vocum ordine restituto, ex antiquorum librorum auctoritate.

57 *tamen ob illam, qua illud) nihil videtur lectione vulgata integrius: quæ talis est: tamen ob illam constantiam, qua illud voluntarium vulnus accepit, iustissimos, &c. veruntamen ex antiqua scriptura intelligere licet vlcus aliquod subesse. Sic autem habent libri veteres duo; tamen ob illam, quod illud voluntarium vulnus accepit, iustissimos, &c. vnus habet, quemadmodum excudendum curaui.*

58 *in aliorum iugulum consulum) Libri manuscr. habent, in aliorum vigiliam consulum: mendosè, opinor.*

59 *non desino incurrere, &c.) puto legendum; non debeo incurr.*

60 *explicabo breui, neque) libris omnibus inuitis legendum puto, breuiter: quanquam Carisius quodam loco notat, breui, positum esse pro, breuiter. Sed ego librariorum erratum esse arbitror: aut dicendum, in voce, breui, subintelligi, oratione, vt apud Græcos ἐν βραχεῖ, subintelligitur λόγῳ.*

61 *cùm tum abessent aliquot dierum viam) deleto virgulam post verbum, abessent, quæ erant in priore editione.*

62 *& cum meo fratre necessitudinem comparatam) sic est scriptum in omnibus libris manuscrip.*

63 *tibi ijdem dari possunt) sic legendum est; nam, quod olim editum est, tibi idem dare possunt, erratum est operarum.*

64 *meorum non dicam, &c.) videtur legendum potiùs non dicam meorum in bonos meritorum.*

PETRO BEMBO ANDREAS NAVG.

VM multæ, ac variæ, Bembe, artes sunt, quibus maximam inter mortaleis gloriam consequi possumus: tum duæ præcipuè in amplissimo & dignitatis, & laudis gradu locare homines consueuerunt, Res militaris, & Eloquentia. Hæc cùm eiusmodi sint, vt nulla sit ars alia, quæ plura in communem omnium vtilitatem afferat, neque quidquam ab hominibus geri possit, quod non harum præsidio egeat, & sub earum quasi tutela contineatur: quippe illa bellum administratur, hæc pacis moderatrix est: in quarum rerum altera ciuitates semper esse necesse sit: nullũ gloriæ, nullũ honoris præmium est, quod non illis meritò tribuendum putetur. Sed, quoniam ita natura comparatum est, vt longè acriùs nos ea perturbent, quæ molesta sunt, quàm iucunda delectent: quòd, ea incommoda, quæ plurima inferre bellum solet, Imperatoris scientia propulsantur: tum, (id quod primùm ab hominibus ducitur) imperij sæpe fines proferuntur: ipsius denique pacis commodis, tum demum, cùm bellum sublatum est perfrui possumus: hinc factum est, vt à plerisque longè imperatoria laus, eloquentiæ præferretur. Neque verò in vllam mihi nunc partem disputandum est: hoc tantum dixerim: si quis has ipsas per se arteis consideret, nõ esse, cur tam facilè inferior Imperatore orator haberi debeat. Quid ille, vt prǽclarè omnia, quę eo cognoscenda sunt, teneat, sine peditatu, sine equitibus, sine reliquo belli apparatu, facere vnquam poterit? Quid, nisi fortuna affuerit? in cuius manu cùm humana omnia, tum prǽcipuè belli euetus esse existimatur. Hic nullius prǽterea opera, aut auxilio indiget: solus sibi ipse sufficit: solus ipse sine vllo comitatu, quod in ipsa arte est, præstare, ac suum tueri munus potest. Quid, quod sine dicendi vi ne ipse quidem Imperator satis instructus haberi debet? consolandi sæpe milites, reprimendi, animandi in hostes sunt: ea plerũque incidunt tempora, vt vna hæc ars maximè omniũ necessaria in castris sit: huic vni magni sæpe exercitus profligati, magnæ partæ victoriæ debeantur. Sed hæc omnis hoc

tempore

tempore diſputatio omittatur: atque id modò mihi ſatis ſit: in pacatis ciuitatibus nulla re magis homines, quàm eloquentia, ceteris anteferri. Hoc, vt vetuſtiora omnia prætermittam, nónne in noſtra maximè rep. intueri poſſumus? In qua cùm omnibus bonis artibus ſit ſuus ſemper honos habitus: nulli tamen ampliora, quàm eloquentiæ præmia conſtituta ſunt. Quàm multi patrum memoria, quàm multi noſtra, ob hanc vnam ad ſummos honorum gradus eue ̄cti ſunt? Neque id immeritò. Cùm, enim omnia maiorum noſtrorum inſtituta, quibus hæc vrbs adminiſtratur, nihil propè aliud, quàm pacem ſpectent: quíſnam potiùs ad huiuſmodi reip. gubernacula admittendus ſit, quàm is, qui pacis artibus eruditus, quem ſibi illi propoſuerunt, tenere curſum poſſit? Vnus profectò orator eſt, qui omnia, quæ ad conſeruandum hunc reip. ſtatum neceſſaria ſunt, complectatur. Hic improbos eijcit, tuetur bonos, alienam à reip. commodis, & dignitate ſententiam refellit: quæ vtilia ſimul, & decôra exiſtimat, perſuadere conatur: virtutes laudando, quaſi exempla quædam, quæ imitari debeant, ciuibus proponit: vitia improbando, quid fugiendum maximè, ac vitandum ſit, oſtendit: denique quaſi in ſpecula quadam poſitus, omnia circumſpicit, ac nullam reip. partem prætermittit. Non eſt igitur, quòd miremur, ſi eam artem, quæ omnium maximè hominum commodis, ac ſaluti conſulit, maximè homines admirantur: &, qui ea præſtat, præſtare ceteris, & vnum plurimùm poſſe volunt. Sed quamquam maxima in hac rep. propoſita ſunt eloquentiæ præmia, & hac multi via ingreſſi, ad ſummos ſæpe honores peruenerunt: non eſt adhuc tamen is noſtra in ciuitate orator auditus, qui perfectè eloquens dici poſſet. Quod nulla arte adhibita, ingenij vi, & exercitatione, atque vſu quodam effici potuit, id noſtri homines conſecuti ſunt: ornatior ille ex eruditione cultus, & ea, quæ maximè oratorem inſtruunt, præcepta, deſuerunt: ſed neque id, quod omnium maximum exiſtimandum eſt, è probatiſſimis quempiam ſibi vnquam illi, quem imitarentur, propoſuerunt. Talem neminem cùm audirent, ne ex veteribus quidem aliquem, quòd alia eos lingua locutos videbant, magnopere quærendum eſſe iudicauerunt. Qua in re tantum abeſt, vt ego illis aſſentiar, vt id etiam cenſeam, (al. ſentiam,) alia nunquam ratione ſummam

mam

mam illam eloquentiæ gloriam acquiri posse. Ac Latina nos quidem lingua iampridem loqui destitimus: & hæc, qua nunc vtimur, recentior, multos iam annos tota Italia successit. Sed, & ex illa tamen transferri in hanc permulta possunt: neque vllus elegantis orationis ornatus reperiri potest, quem ipsa hæc non recipiat; adhibendas modò Latinis scriptoribus nostri homines sibi aureis, atque animum existiment. Hinc rerum cognitionem: hinc ea, quæ necessaria ad dicendum præcepta sunt: hinc verborum ornamenta hauriant: hinc demum sibi aliquem deligant, cuius similes velint esse; non est, quòd desperem, si ad naturæ vim,& frequentem dicendi vsum, hæc etiam accesserint, fore,vt aliquando nostra etiã in ciuitate summus orator audiri possit. Ne Romæ quidẽ, quæ hac maximè laude floruit,id priùs contigit, quàm eloquentiæ studiosi Græcorum hominum sibi scripta euoluenda, &, quæ ab illis essent tradita, percipienda penitùs esse putauerunt. Tum deniq; ita verbis, ita sententijs, ita omni dicendi copia, omni ornatus genere Romana se oratio locupletauit: vt ipsius etiam harum rerum & inuentricis, & perfectricis Græciæ felicitati breui tempore se adæquarit. Idem nunc nobis faciendum est; vt à Græcis illi, sic à Latinis nostri, si esse aliquid volunt, multa transferant necesse est. Cùm omnes antiqui scriptores perlegendi, tum præcipuè Ciceronis scripta, & ex his Orationes maximè semper in manibus habendæ sunt. Nullus neque in iudicijs, neque in consultationibus incidere locus potest, cuius non plurima hinc exempla,tanquam è thesauro quodam,depromi possint. Sunt quidem & alij, qui egregiè scripserint: nec quisquam omnino è veteribus illis est, quem ego non plurimum profuturum arbitrer. Sed vnam fortasse illi aliquam eloquentiæ partem absoluerint: huic vni ita omnes illius opes concessæ sunt, vt eas nostri oratores si adepti fuerint, nihil sit, quod sibi præterea desiderandum putent. Ita enim locutus est, vt Ciceronis vox, ipsius vox esse eloquentiæ videatur. Quam ob rem,cùm huius Orationes,quas, vt pleraque omnia, vetustas pænè delerat, mea nunc opera longè emendatiores factæ, & faciliùs intelligi, & libentiùs legi possint; non Latinæ solùm linguæ profuisse, sed & meis etiam ciuibus, qui dicendi facultate hominum sibi studia

concili-

conciliare, atque in rep. principes esse voluerint, si sibi has legendas duxerint, quo maius quiddam, quàm ceteri adhuc omnes consecuti sunt, adipiscantur, non parum opis attulisse videri debeo. Qua in re, si excellenti eloquentia homines præter ceteros reip. vtiles habendi sunt: nonnihil ipsi etiam reip. profuisse existimandus sum. Harum ego Orationum cùm primùm nuper Leoni X. Pontifici Maximo volumen miserim: cui hoc alterum à me potiùs, quàm tibi, Bembe, mittendum fuit? Si amicus quærendus, quem mihi ego te amiciorem putem? qui nouum aliquod quotidiè tuæ in me beneuolentiæ signum ostendas: neque vnquam benè de me mereri desinas: vt tuus scilicet ille in me animus, qui mihi quidem est perspectissimus, perspectior in dies tamen & mihi, & ceteris omnibus esse possit. Si is, cui plurimum deberem: ea sunt tua in me merita, vt ego ne ad habendas (al. agendas) quidem tibi gratias parem me esse sentiam: & ea idcirco non commemorem, ne, cùm & plurima, & maxima à me dicta fuerint, & plura tamẽ, & maiora præterita esse videantur. Quid, quòd Ciceronis scripta nemini aptiùs mitti potuerunt, quàm ei, qui ita illa sequitur, vt assequatur? Tibi quidem & felix, & ad omnes æquè res accommodatũ ingenium est: sed nescio quo pacto tamẽ hac vna in re maximè elucet, quòd, quemcunq; dignum iudicaueris, quem tibi proponẽdum putes, prçclarè tuis scriptis semper effinxeris. Quis soluta vnquam oratione ipsum hunc Ciceronem, tam vberem, tam vnum ex omnib. omni re absolutum oratorem, feliciùs reddidit? Quis versib. ad diuinam illam Maronis vim, & maiestatem propiùs accessit? Magnum quiddam, hac præsertim tempestate fecisse videri solent, qui in horũ altero ita elaborarint, vt non omnem saltem operam lusisse existimentur: tu, qui in vtroq; excellis, quibus laudibus, quanta admiratione dignus es? Quid? nostra hac lingua, quam non secus nunc, ac veterem quondam illam Latini, sibi Hetrusci vindicant, nónne hoc tibi idem contigit? cuius omnem ita elegantiam assecutus es, vt, cùm & multa iam à plerisq; eo sermone scripta sint, quæ nonnulli vel Latinis etiam æquanda censeant, neque eorum tui cuiquam vllo in genere cedere videaris: longè tamen maius quiddam, quàm ad hanc diem effectum sit, de te sibi homines polliceantur. Hanc adeò tua illa scripta,

quæ

quæ partim maxima cum tua laude in manibus hominum iamdiu versantur, partim egregiè inchoata, apud te adhuc sunt, expectationem excitarunt. Tu profectò is eras, qui eam gloriam, quam desiderari adhuc diximus, in nostram remp. inferre posses: sed alia te ab hac cura negotia auerterunt. Ab Leone X. Pontifice Maximo, accitus, qui illi à secretis esses, à nobis abstractus es: & earum, quibus orbis regitur, curarum particeps, ita maximis semper rebus distineris, vt ne ea quidem, quæ tam præclarè cœperas, adhuc scripta perfici potuerint. Sed dabitur profectò id aliquando, quod & tu tantopere exoptas, otium: dabitur tempus id, quo totum te ad literarum studia referre possis: quod tibi omne in optimis artibus summa cum tranquillitate animi tuo arbitratu consumendum sit. Tum certè id in te videbimus, quod plerunque in agris fieri consueuit: qui, intermisso cultu, maiore quadam vbertate quasi referre gratiam quietis solent. Tum tu, quamquam Latinæ linguæ splendor ob oculos maximè tuos obuersabitur, hanc tamen nostram ne contemnito: sed & illi etiam cogitationum tuarum aliquid impertire. (al. impertito.) Vetus illa tam multos in omni genere illustreis scriptores habet, vt neque vllius iam ingenio fieri possit ornatior: & tu illis fortasse par, superior quidem certè nullo modo esse possis; hæc ab nullo ita culta adhuc est, vt non facillimum tibi ipsi præsertim sit, longo interuallo omnibus anteferri, ac principem tibi locum sine vlla controuersia vindicare; & certè, quòd à patribus nobis nostris est tradita, quòd ea loqui contigit, id à nobis illi quasi deberi videtur, vt omnium maximè, quantum fieri à nobis potest, & vberem esse, & ornatam velimus. In hanc tu rem si animum intenderis, breui tempore futurum video, vt sicut à Latinis quondam illi ipsi, quos sibi proposuerant, Græci de possessione eloquentiæ deturbati sunt: sic nos neque verborum copia, neque vllo orationis ornatu à Latinis vincamur. Hoc aut tu, aut nemo hac tempestate facere alius potest. Quam ob rem ad eam tu quidem te gloriam præpara: à nobis hæc, quantacunque sunt, quoniam maiora non possumus, ita accipito, vt maxima tamen existimes: quoniam maxima eorum sunt, quæ ab ingenio meo prouenire possunt.

ΑΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ IN SECVNDVM VOLVMEN ORATIONVM CICERONIS.

Ennianum

PHILOSOPHICAE.

ΓΝΩΜΟΛΟΓΙΑΙ.

GRAMMATICAE

RHETORICAE.

Argu-

Periodus

FINIS.

